Mən o vaxt demişdim ki, nəyi, necə, nə vaxt etmək lazımdır, onu mən bilirəm. İkinci Qarabağ müharibəsi dayananda da Azərbaycan xalqı bilirdi ki, mən bunu bilirəm. O gündən üç il keçməmiş biz bu gün buradayıq, Xankəndidəyik, Xankəndinin mərkəzindəyik, Azərbaycan Gerbi, Azərbaycan Bayrağı altında. Bu, böyük xoşbəxtlikdir və tarixi hadisədir.
İndi bu tarix haqqında danışmaq mənim üçün bəlkə o qədər də düzgün deyil. Çünki bu tarixi biz yaşamışıq, bu tarixi biz yaratmışıq.
Azərbaycan xalqı elə bir Qələbə qazanıb ki, həm dillər əzbəri olub, həm də bu Qələbə əbədi bizimlə olacaq. Bu Qələbə bizim tariximizdə əbədi olacaq. Bizdən sonra gələn nəsillər bu Qələbə ilə əbədi və haqlı olaraq fəxr edəcəklər.

İLHAM ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

ISSN 2309-1347

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası

DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ:

NƏZƏRİYYƏ VƏ TƏCRÜBƏ

2023
4 (84)

DÖVLƏT İDARƏÇİLİK AKADEMİYASI
BAKI – 2023

Demokratik cəmiyyətdə dövlət idarəçiliyinin, yerli özünüidarəetmənin nəzəriyyəsi və təcrübəsi üzrə tədqiqatlar

REDAKSİYA ŞURASI: ***Samir Nuriyev*** *(sədr)*

Anar Ələkbərov, Fərəh Əliyeva, Kərəm Həsənov, Zeynal Nağdəliyev, Fuad Ələsgərov, Hikmət Hacıyev, Şahmar Mövsümov, Natiq Əmirov, Urxan Ələkbərov

REDAKSİYA HEYƏTİ: ***Urxan Ələkbərov***
(redaktor)

Əlikram Abdullayev
(redaktor müavini)

Elman Nəsirov
(məsul katib)

Əli Nuriyev, Namiq Əliyev, Ziyafət Həbibova, Hikmət Məmmədov, Elçin Əhmədov, İsaxan Vəliyev, Xatirə Hüseynova, Gülnarə Qurbanova, Elvin Əzizbəyov, Sevil Məmmədova, Firdovsiyyə Əhmədova, Yusif Ağayev

Elmi-nəzəri jurnal 2003-cü ildən nəşr olunur. İldə dörd dəfə çıxır.

Jurnal AAK-ın rəsmi qeydiyyatdan keçirilmiş və elmi nəşrlər siyahısına daxil edilmişdir.

Dövlət idarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə.
Elmi-nəzəri jurnal. 2023, №4(84).
Bakı, Dövlət İdarəçilik Akademiyasının (DİA) nəşri, 2023, 336s.

© Dövlət İdarəçilik Akademiyası, 2023

ISSN 2309-1347

**The Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan**

PUBLIC ADMINISTRATION:
THEORY AND PRACTICE

2023
4 (84)

ACADEMY OF PUBLIC ADMINISTRATION

BAKU – 2023

Research Dedicated to the Theory and Practice of Public Administration and Application of Decentralized Governance in Democratic Society

EDITORIAL COUNCIL: ***Samir Nuriyev*** *(chairman)*

Anar Alakbarov, Farah Aliyeva, Karam Gasanov, Zeynal Naghdaliyev, Fuad Alasgarov, Hikmat Hajiyev, Shahmar Movsumov, Natiq Amirov, Urkhan Alakbarov

EDITORIAL BOARD: ***Urkhan Alakbarov***
(editor-in-chief)

Alikram Abdullayev
(deputy editor)

Elman Nasirov
(executive secretary)

Ali Nuriyev, Namiq Aliyev, Ziyafet Habibova, Hikmat Mammadov, Elchin Ahmadov, Isakhan Valiyev, Khatira Huseynova, Gulnara Gurbanova, Elvin Azizbayov, Sevil Mammadova, Firdovsiyya Ahmadova, Yusif Agayev

Journal of Public Administration: theory and practice is published since 2003. Quarterly.

The journal is officially registered at the Supreme Attestation Commission (SAC) and is included in the register of national scientific publications.

Public Administration: theory and practice
Scientific and theoretical journal. 2023, №4(84)
Baku, Publication of Academy of Public Administration (APA), 2023, 336p.

© Academy of Public Administration, 2023

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ İLHAM ƏLİYEVİN FƏALİYYƏTİNİN QISA XRONİKASI

Oktyabr - noyabr - dekabr 2023-cü il

Oktyabr

2 oktyabr
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə ICESCO-nun Baş direktoru Salim bin Məhəmməd əl-Maliki ilə görüşmüşdür.
- Anqlikan Kilsəsinin dini rəhbəri, Kenterberi Arxiyepiskopu Castin Velbini qəbul etmişdir.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva və oğulları Heydər Əliyev ilə birlikdə Bakı Konqres Mərkəzində keçirilən 74-cü Beynəlxalq Astronavtika Konqresinin açılış mərasimində iştirak və çıxış etmişdir.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva və oğulları Heydər Əliyev ilə birlikdə Bakıda 74-cü Beynəlxalq Astronavtika Konqresi çərçivəsində təşkil olunan sərginin açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Türk Kosmik Agentliyinin, Səudiyyə Ərəbistanının Kosmik Agentliyinin, ABŞ-ın Milli Aeronavtika və Kosmos Administrasiyasının (NASA), Hindistanın Kosmik Tədqiqatlar Təşkilatının, “Israel Aerospace Industries” şirkətinin, İtaliyanın Aeronavtika və Astronavtika Assosiasiyasının, Çinin Astronavtika Cəmiyyətinin və digər şirkətlərin stendlərinə baxmışdır.
- Ökəsinin milli bayramı münasibətilə İraq Respublikasının Prezidenti Əbdüllətif Camal Rəşidi təbrik etmişdir

4 oktyabr
- Ukrayna Prezidenti Volodimir Zelenski ona zəng edərək, Azərbaycanın Ukraynaya göstərdiyi əhəmiyyətli humanitar yardıma, xüsusilə qış şəraitində enerji sektoruna verilən dəstəyə görə təşəkkürünü bildirmişdir.
- Almaniya Federativ Respublikasının Kansleri Olaf Şolts ona zəng edərək, regional məsələlərlə bağlı fikir mübadiləsi aparmışdır.
- Maldiv Respublikasının Prezidenti vəzifəsinə seçilməsi münasibətilə Maldiv Respublikasının yeni seçilmiş Prezidenti Məhəmməd Muizzunu təbrik etmişdir.

5 oktyabr
- İordaniya Haşimilər Krallığının Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Ömər Bərəkət əl-Naharın etimadnaməsini qəbul etmişdir.
- Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri İssam bin Saleh əl-Cuteylinin etimadnaməsini qəbul etmişdir.

6 oktyabr
- Serbiya Respublikası Milli Assambleyasının sədri Vladimir Orliçi qəbul etmişdir.
- Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Avropa üzrə regional direktoru Hans Henri Klugeni qəbul etmişdir.

7 oktyabr
- Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinə zəng edərək, onu ad günü münasibətilə təbrik etmiş, ona dövlətçilik fəaliyyətində yeni-yeni uğurlar və möhkəm cansağlığı arzulamışdır.
- Avropa İttifaqı Şurasının Prezidenti Şarl Mişel ona zəng edərək, regional məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparmışdır.
- Türkiyə Respublikasının aparıcı siyasi qüvvəsi olan Ədalət və İnkişaf Partiyasının Böyük Qurultayının keçirilməsi və yekdilliklə partiyanın Sədri vəzifəsinə yenidən seçilməsi münasibətilə Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanı təbrik etmişdir.

8 oktyabr
- Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvilinin dəvəti ilə Gürcüstana işgüzar səfərə gəlmişdir.
- Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvili ilə təkbətək görüşü olmuşdur.
- Tbilisidə Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvili ilə birlikdə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyinə həsr edilmiş “The Architect of Prosperity” – “Firavanlığın memarı” adlı fotosərgi ilə tanış olmuşdur.
- Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvili ilə birlikdə mətbuata bəyanatla çıxış etmişdir.
- Tbilisidə Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvilinin adından onun şərəfinə verilmiş naharda iştirak etmişdir.
- Gürcüstana işgüzar səfəri başa çatmışdır.

9 oktyabr
- Şuşa şəhərində keçirilən İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Nazirlər Şurasının 27-ci iclasının iştirakçılarını təbrik etmişdir.

• Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə İspaniyanın Kralı Əlahəzrət VI Felipeni təbrik etmişdir.

10 oktyabr

• Rusiya Federasiyası Təhlükəsizlik Şurasının katibi Nikolay Patruşevi qəbul etmişdir.

11 oktyabr

• MDB-yə üzv dövlətlərin təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanları rəhbərləri şurasının 53-cü iclasının iştirakçılarını qəbul etmişdir.

12 oktyabr

• MDB Dövlət Başçıları Şurasının iclasında iştirak etmək üçün Qırğız Respublikasına səfərə gəlmişdir.
• Bişkekdə Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putin ilə görüşü olmuşdur.

13 oktyabr

• Bişkekdə Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) Dövlət Başçıları Şurasının iclasında iştirak və çıxış etmişdir.
• Sonra MDB Dövlət Başçıları Şurasının geniş tərkibdə keçirilən iclasında iştirak etmişdir.
• Bişkekdə, digər dövlət başçıları ilə birlikdə Özbəkistan Respublikasının Prezidenti Şavkat Mirziyoyevin MDB-nin Fəxri nişanı ilə təltif olunması mərasimində iştirak etmişdir.
• Bişkekdə MDB Dövlət Başçıları Şurasının iclasında iştirak edən dövlət başçılarının şərəfinə təşkil olunmuş rəsmi qəbulda iştirak etmişdir.
• Qırğız Respublikasına səfəri başa çatmışdır.

14 oktyabr

• Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatının – TÜRKSOY-un yaradılmasının 30-cu ildönümü münasibətilə Bakıda keçirilən təntənəli tədbirin iştirakçılarını təbrik etmişdir.

15 oktyabr

• Tərtər rayonuna səfər etmişdir.
• Tərtər rayonunun Suqovuşan qəsəbəsində istirahət parkının açılışında iştirak etmişdir.
• Tərtər rayonunda Suqovuşan su anbarının təmir-bərpadan sonra istifadəyə verilməsi mərasimində iştirak etmişdir.
• Suqovuşan su anbarını işə salmışdır.
• Sərsəng su anbarının ərazisində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını ucaltmışdır.
• Sonra su anbarının ərazisinə baxmışdır.
• Ağdərə şəhərində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını ucaltmışdır. Sonra əraziyə baxmışdır.
• Xankəndi şəhərində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını ucaltmış və burada çıxış etmişdir.
• Sonra şəhərin ərazisinə baxış keçirmişdir.
• Xankəndi şəhərinin Kərkicahan qəsəbəsində olmuşdur.
• Qəsəbənin ərazisinə baxış keçirmişdir.
• Şuşa rayonunun Malıbəyli kəndində olmuşdur.
• Kəndin ərazisinə baxış keçirmişdir.
• Xocalı şəhərində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını ucaltmışdır. Sonra şəhər ərazisinə baxış keçirmişdir.
• Xocalı rayonunun Əsgəran qəsəbəsində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını ucaltmışdır.
• Sonra qəsəbə ərazisinə baxış keçirmişdir.
• Əsgəran qalasında olmuşdur.
• Əsgəran qalasına və əraziyə baxış keçirmişdir.
• Xocavənd şəhərində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını ucaltmışdır.
• Sonra şəhər ərazisinə baxış keçirmişdir.
• Ağdam-Füzuli avtomobil yolunun tikintisi işlərinin gedişi ilə tanış olmuşdur.

16 oktyabr

• Füzuli rayonuna səfər etmişdir.
• Füzuli rayonunun Cuvarlı kəndinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak etmişdir.
• Cuvarlı kəndinin təməlini qoymuşdur.
• Füzuli rayonunun Qoçəhmədli kəndinin təməlini qoymuşdur.
• Füzuli şəhərində idman kompleksinin təməlini qoymuşdur.
• Füzuli şəhərində ikinci yaşayış kompleksinin təməlini qoymuşdur.
• Füzuli şəhərində 240 yerlik uşaq bağçasının təməlini qoymuşdur.
• Füzuli şəhərində üçüncü yaşayış kompleksinin təməlini qoymuşdur.
• Füzuli şəhərində inzibati binanın təməlini qoymuşdur.

17 oktyabr

• "Füzuli Şəhəri Günü"ndə Füzuli şəhərinə köçmüş sakinlər və rayon ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşmüş və görüşdə çıxış etmişdir.
• Sonra tədbir iştirakçıları ilə xatirə şəkilləri çəkdirmiş və onlarla söhbət etmişdir.

18 oktyabr

• Azərbaycan qadınlarının VI qurultayının iştirakçılarını təbrik etmişdir.

19 oktyabr

• 3-cü Azərbaycan Beynəlxalq "Qarabağın Bərpa, Yenidənqurma və İnkişafı" – "Rebuild Karabakh" Sərgisinin iştirakçılarını təbrik etmişdir.
• "Neokolonializm: İnsan Hüquqlarının Pozulması və Ədalətsizlik" mövzusunda beynəlxalq konfransın iştirakçılarını təbrik etmişdir.

20 oktyabr

• ABŞ Dövlət Departamentinin Avropa və Avrasiya məsələləri üzrə Bürosunda dövlət katibi köməkçisinin müavini Coşua Hakı qəbul etmişdir.
• Bakı-Quba-Rusiya Federasiyası ilə dövlət sərhədi ödənişli yeni avtomobil yolunun açılışında iştirak etmişdir.

- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Macarıstanın Baş naziri Viktor Orbanı təbrik etmişdir.

23 oktyabr

- Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında yeni istehsal müəssisələrinin açılış və təməlqoyma mərasimlərində iştirak etmişdir.
- Əvvəlcə parkda "Çinar-Servis" İstehsal-kommersiya firmasının Texniki qazların istehsalı müəssisəsinin təməlqoyma mərasimində iştirak etmişdir.
- Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının rezidentlərindən biri olan "Novus Plastica" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin Polimer qatqıları istehsalı müəssisəsinin açılışını etmişdir.
- "Universal Qablaşdırma Sənaye" Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin Qablaşdırma məhsulları istehsalı müəssisəsinin açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra "Azərbaycan Vanhong Ceramics Co." MMC-nin Keramik plitələr istehsalı müəssisəsinin açılışını etmiş və müəssisədə yaradılan şəraitlə tanış olmuşdur.
- Daha sonra "Kartaş Kimya" MMC-nin Tikinti kimyəvilərinin istehsalı müəssisəsinin təməlini qoymuşdur.
- Ulu Öndər Heydər Əliyevin Sumqayıt şəhərinin mərkəzində ucaldılan abidəsini ziyarət edərək, abidənin önünə gül dəstəsi qoymuşdur.
- Mehdi Hüseynzadə adına Sumqayıt şəhər stadionunda yenidənqurmadan sonra yaradılan şəraitlə tanış olmuşdur.
- 2 saylı Sumqayıt Şəhər Xəstəxanasının yeni binasının açılışında iştirak etmişdir.
- 25 Oktyabr – Respublika Günü münasibətilə Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Kasım-Jomart Tokayevi təbrik etmişdir.

24 oktyabr

- Latviya Respublikasının Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Edqars Skuyanın etimadnaməsini qəbul etmişdir.
- İsveçrə Konfederasiyasının Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Tomas Ştəlinin etimadnaməsini qəbul etmişdir.
- Türkiyə Respublikasının milli müdafiə naziri Yaşar Güləri qəbul etmişdir.

26 oktyabr

- 230 MVt gücündə Qaradağ Günəş Elektrik Stansiyasının rəsmi açılış mərasimində iştirak və çıxış etmişdir.
- Sonra "Masdar" şirkəti tərəfindən hazırlanmış, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 100 illik yubileyinə həsr edilmiş xatirə medalı ona təqdim olunmuşdur.
- Onun iştirakı ilə Azərbaycan Hökuməti ilə Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin "Masdar" şirkəti arasında sənədlərin imzalanması mərasimi olmuşdur.
- Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin sənaye və qabaqcıl texnologiyalar naziri Sultan Əhməd Əl-Cabirin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmişdir.
- Əlamətdar tarix – Türkiyə Respublikasının yaranmasının 100-cü ildönümü münasibətilə Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanı təbrik etmişdir.

27 oktyabr

- Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Prezidenti Şeyx Məhəmməd bin Zayed Al Nəhyana zəng edərək, Azərbaycan ilə Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri arasında ikitərəfli əlaqələri müzakirə etmiş, xalqlarımızın mənafeyi naminə iki ölkə arasında əməkdaşlığın müxtəlif sahələrdə inkişaf perspektivlərinə dair ətraflı fikir mübadiləsi aparmışdır.

28 oktyabr

- Türkiyə Respublikasının yaranmasının 100-cü ildönümü münasibətilə rəsmi sosial şəbəkə hesablarında paylaşım etmişdir.

30 oktyabr

- 1 Noyabr – İnqilab Günü münasibətilə Əlcəzair Xalq Demokratik Respublikasının Prezidenti Abdelmacid Tebbunu təbrik etmişdir.

Noyabr

1 noyabr

- Pakistan Silahlı Qüvvələrinin Quru Qoşunları komandanı Asim Muniri qəbul etmişdir.

2 noyabr

- Türk Dövlətləri Təşkilatının "Türk Əsri" çağırışı altında keçiriləcək 10-cu yubiley Zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Qazaxıstan Respublikasına səfərə gəlmişdir.

3 noyabr

- Astanada Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan ilə görüşü olmuşdur.
- Astanada keçirilən Türk Dövlətləri Təşkilatının "Türk Əsri" çağırışı altında 10-cu yubiley Zirvə görüşündə iştirak və çıxış etmişdir.
- Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Kasım-Jomart Tokayevin adından Astanada Türk Dövlətləri

Təşkilatının "Türk Əsri" çağırışı altında keçirilən 10-cu yubiley Zirvə görüşündə iştirak edən dövlət və hökumət başçılarının şərəfinə təşkil olunmuş rəsmi qəbulda iştirak etmişdir.
- Qazaxıstan Respublikasına səfəri başa çatmışdır.

4 noyabr
- Almaniya Federativ Respublikasının xarici işlər naziri Annalena Berboku qəbul etmişdir.

6 noyabr
- Koreya Respublikasının Ticarət və Sənaye Palatasının və "SK Group" şirkətlər qrupunun sədri Çey Tae-vonun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmişdir.
- Xorvatiya Respublikasının Baş naziri Andrey Plenkoviç ilə təkbətək görüşü olmuşdur.
- Sonra Xorvatiyanın Baş naziri Andrey Plenkoviç ilə nahar əsnasında nümayəndə heyətlərinin də iştirak etdiyi geniş tərkibdə görüşü keçirilmişdir.

7 noyabr
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva və oğulları Heydər Əliyev ilə birlikdə Kəlbəcər rayonunun Vəngli kəndində olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Şuşaya gəlmişdir.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Şuşa şəhərində 23 binadan ibarət yaşayış kompleksində aparılan tikinti işləri ilə tanış olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Şuşa şəhərində "Qızlar gimnaziyası" tarixi abidə binasında həyata keçiriləcək işlərlə tanış olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Şuşa şəhərində Qala divarına və ətraf əraziyə baxış keçirmişdir.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Şuşada Pənahəli xan küçəsində yerləşən bir sıra binalarda həyata keçiriləcək bərpa və yenidənqurma layihələri ilə tanış olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Şuşada "Yasəmən" otelinin açılışında iştirak etmişdir.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Şuşa şəhərində peşə məktəbinin və kollecin binalarına baxış keçirmişdir.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Şuşa şəhəri 1 nömrəli tam orta məktəbin açılışında iştirak etmişdir.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Şuşada Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Mamayı məscidində aparılan bərpa işləri ilə tanış olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Şuşada İsa bulağında olmuşdur.
- 8 Noyabr – Zəfər Günü münasibətilə rəsmi sosial şəbəkə hesablarında foto paylaşmışdır.

8 noyabr
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva və oğulları Heydər Əliyev ilə birlikdə Xankəndi şəhərində Vətən müharibəsində əldə edilən Zəfərin üçüncü ildönümünə həsr olunan hərbi paradda iştirak və çıxış etmişdir.
- Füzuli rayonunda Qarğabazar kəndinin təməlini qoymuşdur.
- İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının 16-cı Zirvə toplantısında iştirak etmək üçün Özbəkistana səfərə gəlmişdir.

9 noyabr
- 9 Noyabr – Dövlət Bayrağı Günü ilə əlaqədar rəsmi sosial şəbəkə hesablarında foto paylaşmışdır.
- Daşkənddə Pakistan İslam Respublikasının Keçid Hökumətinin Baş naziri Ənvər-ul-Xak Kakar ilə görüşü olmuşdur.
- Daşkənddə Özbəkistan Respublikasının Prezidenti Şavkat Mirziyoyev ilə görüşü olmuşdur.
- Özbəkistan Respublikasının paytaxtı Daşkənd şəhərində keçirilən İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (ECO) 16-cı Zirvə toplantısında iştirak və çıxış etmişdir.
- Daşkənddə İran İslam Respublikasının Prezidenti Seyid İbrahim Rəisi ilə görüşü olmuşdur.
- Daşkənddə İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının 16-cı Zirvə toplantısı iştirakçılarının şərəfinə təşkil olunmuş rəsmi qəbulda iştirak və çıxış etmişdir.
- Özbəkistana səfəri başa çatmışdır.

13 noyabr
- ATƏT Parlament Assambleyasının prezidenti Pia Kaumanı qəbul etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Fələstin Dövlətinin Prezidenti Mahmud Abbası təbrik etmişdir.

14 noyabr
- Özbəkistan Respublikasının investisiya, sənaye və ticarət naziri Laziz Kudratovu qəbul etmişdir.

15 noyabr
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə İsmayıllıda Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin DOST İnklüziv İnkişaf və Yaradıcılıq Mərkəzinin "DOST EVİ" filialının açılışında iştirak etmişdir.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə "DOST EVİ"ndəki emalatxanalarla tanış olmuşdur.
- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Omanın Sultanı Əlahəzrət Heytəm bin Tariq Al Səidi təbrik etmişdir.

18 noyabr
- Qoşulmama Hərəkatının "Qadınların hüquqlarının inkişaf etdirilməsi və səlahiyyətlərinin artırılması" mövzusunda Konfransının iştirakçılarını təbrik etmişdir.

20 noyabr
- Rəsmi qarşılanma mərasimindən sonra İraq Respublikasının Prezidenti Əbdüllətif Camal Rəşid ilə təkbətək görüşü keçirilmişdir.

- İraq Respublikasının Prezidenti Əbdüllətif Camal Rəşid ilə geniş tərkibdə görüşü olmuşdur.
- İraq Respublikasının Prezidenti Əbdüllətif Camal Rəşid ilə sənədlərin imzalanması mərasimində iştirak etmişdir.
- İraq Respublikasının Prezidenti Əbdüllətif Camal Rəşid ilə birlikdə mətbuata bəyanatla çıxış etmişdir.
- Onun adından İraq Respublikasının Prezidenti Əbdüllətif Camal Rəşidin şərəfinə verilən rəsmi naharda iştirak etmişdir.
- "Dekolonizasiya: Qadınların gücləndirilməsi və inkişaf" mövzusunda beynəlxalq konfransın iştirakçılarını təbrik etmişdir.

22 noyabr

- Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığının xarici işlər, Birlik Ölkələri və İnkişaf Ofisində Parlamentlə əlaqələr üzrə dövlət katibinin müavini, Avropa və Şimali Amerika üzrə dövlət naziri Leo Dokertini qəbul etmişdir.
- Bakı Ekspo Mərkəzində Mərkəzi Asiya Ölkələrinin İqtisadiyyatları üçün BMT-nin Xüsusi Proqramı - SPECA həftəsi çərçivəsində Azərbaycanın xüsusi təşəbbüsü ilə keçirilən "SPECA Ölkələrinin Sərgisi: Dayanıqlı inkişaf üçün regional əməkdaşlıq" adlı sərginin açılışında iştirak etmişdir.
- "Azərxalça" ASC tərəfindən hazırlanan "Bizi birləşdirən dəyər" instalyasiyasının üzərindəki ağ örtüyü götürməklə sərginin rəsmi açılışını etmişdir.
- Sonra Azərbaycan Milli Stendi ilə tanış olmuşdur.
- Daha sonra SPECA-nın digər üzv dövlətlərinin – Qazaxıstanın, Qırğızıstanın, Tacikistanın, Türkmənistanın və Özbəkistanın stendləri ilə tanış olmuşdur.
- İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Baş katibi Hissein Brahim Tahanı qəbul etmişdir.
- İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv dövlətlərin əmək nazirlərinin V konfransının iştirakçılarını təbrik etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Bosniya və Herseqovinanın Rəyasət Heyətinin Sədri Jelko Komşiçi təbrik etmişdir.

23 noyabr

- BMT-nin Avropa üzrə İqtisadi Komissiyasının (UNECE) icraçı katibi Tatyana Molçanı qəbul etmişdir.
- BMT-nin Asiya və Sakit okean üzrə İqtisadi və Sosial Komissiyasının (UNESCAP) icraçı katibi xanım Armida Salsiya Alişahbananı qəbul etmişdir.
- Macarıstanın Baş naziri Viktor Orban ilə görüşmüşdür.
- "Euronews" televiziyasına müsahibə vermişdir.

24 noyabr

- Körfəz Əməkdaşlıq Şurasının Baş katibi Casim Məhəmməd əl-Budeyvini qəbul etmişdir.
- Tacikistan Respublikasının Prezidenti Emoməli Rəhmon ilə görüşmüşdür.
- Qırğız Respublikasının Prezidenti Sadır Japarov ilə görüşmüşdür.
- Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Kasım-Jomart Tokayev ilə görüşmüşdür.
- Özbəkistan Respublikasının Prezidenti Şavkat Mirziyoyevlə görüşmüşdür.
- Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvili ilə görüşmüşdür.
- Bakıda, Heydər Əliyev Mərkəzində keçirilən BMT-nin Mərkəzi Asiya Ölkələrinin İqtisadiyyatları üçün Xüsusi Proqramının – SPECA-nın iştirakçı ölkələrinin dövlət və hökumət başçılarının Zirvə görüşündə iştirak və çıxış etmişdir.
- Onun adından BMT-nin Mərkəzi Asiya Ölkələrinin İqtisadiyyatları üçün Xüsusi Proqramının – SPECA-nın Zirvə görüşündə iştirak edən dövlət və hökumət başçılarının şərəfinə verilən rəsmi naharda iştirak etmişdir.

25 noyabr

- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Albaniya Respublikasının Prezidenti Bayram Beqanı təbrik etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Mavritaniya İslam Respublikasının Prezidenti Məhəmməd uld Şeyx əl-Qazuanini təbrik etmişdir.

27 noyabr

- Bakıda cüdo üzrə milli komandalar üçün Təlim-Məşq Mərkəzində əsaslı təmirdən sonra yaradılan şəraitlə tanış olmuşdur.

28 noyabr

- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Rumıniyanın Prezidenti Klaus Verner İohannisi təbrik etmişdir.

29 noyabr

- Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin yeni inzibati binalarının açılışında iştirak etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Prezidenti Əlahəzrət Şeyx Məhəmməd bin Zayed Al Nəhyanı təbrik etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı – Respublika Günü münasibətilə Laos Xalq Demokratik Respublikasının Prezidenti Thonqlun Sisuliti təbrik etmişdir

30 noyabr

- BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 28-ci sessiyası – COP28 çərçivəsində təşkil olunacaq Dünya İqlim Fəaliyyəti Sammitində iştirak etmək üçün Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinə səfərə gəlmişdir.
- Dubay şəhərində Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Prezidenti Şeyx Məhəmməd bin Zayed Əl Nəhyan ilə görüşmüşdür.

Dekabr

1 dekabr
- Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Dubay şəhərində keçirilən BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 28-ci sessiyası – COP28 çərçivəsində təşkil olunan Dünya İqlim Fəaliyyəti Sammitinin açılış mərasimində iştirak etmişdir.

2 dekabr
- Dubay şəhərində Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Milli Günü münasibətilə keçirilən tədbirdə iştirak etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Tailandın Kralı Əlahəzrət Maha Vajiralongkorn Phra Vajiraklaochaoyuhuanı təbrik etmişdir.

4 dekabr
- Malayziyanın Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Ahmad Kamrizamil Bin Mohd Rzanın etimadnaməsini qəbul etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Finlandiya Respublikasının Prezidenti Sauli Niinistönü təbrik etmişdir.

6 dekabr
- Qırğız Respublikasının Prezidenti Sadır Japarova zəng edərək ad günü münasibətilə səmimi təbriklərini və xoş arzularını çatdırmış, ona möhkəm cansağlığı və ali dövləti fəaliyyətində uğurlar arzulamışdır.
- ABŞ Dövlət katibinin Avropa və Avrasiya məsələləri üzrə köməkçisi Ceyms O'Braynı qəbul etmişdir.
- ADA Universitetinin və Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzinin birgə təşkilatçılığı ilə ADA Universitetində keçirilən “Qarabağ: 30 ildən sonra evə dönüş. Nailiyyətlər və çətinliklər” Forumunda iştirak etmişdir.
- Sonra keçirilən müzakirələrdə tədbir iştirakçılarının suallarını cavablandırmışdır.

8 dekabr
- Avropa Şurasının Baş katibi Mariya Peyçinoviç Buriçi qəbul etmişdir.

9 dekabr
- Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Prezidenti Şeyx Məhəmməd bin Zayed Əl Nəhyan ona zəng edərək, ölkələrimiz arasında münasibətləri və gələcək əməkdaşlıq perspektivlərini nəzərdən keçirmiş, qarşılıqlı maraq doğuran regional və beynəlxalq məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparmışdır.
- Ölkəsinin milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Keniya Respublikasının Prezidenti Uillyam Samoei Rutonu təbrik etmişdir.

10 dekabr
- Serbiya Respublikasının Prezidenti Aleksandar Vuçiçin dəvəti ilə Serbiyaya işgüzar səfərə gəlmişdir.
- Serbiya Respublikasının Prezidenti Aleksandar Vuçiç və Bolqarıstan Respublikasının Prezidenti Rumen Radev ilə birlikdə Serbiyanın Niş şəhərində keçirilən Serbiya-Bolqarıstan Qaz İnterkonnektorunun açılış mərasimində iştirak etmişdir.
- Sonra Serbiya Respublikasının Prezidenti Aleksandar Vuçiç və Bolqarıstan Respublikasının Prezidenti Rumen Radev və Aİ-nin daimi nümayəndəliyinin rəhbəri Emmanuel Jofre ilə birlikdə Serbiya-Bolqarıstan Qaz İnterkonnektorunu işə salmışdır.
- Serbiyanın Niş şəhərində Bolqarıstan Respublikasının Prezidenti Rumen Radev ilə təkbətək görüşü olmuşdur.
- Serbiyanın Niş şəhərində Serbiya Respublikasının Prezidenti Aleksandar Vuçiç ilə təkbətək görüşü olmuşdur.
- Sonra Prezident Aleksandar Vuçiç ilə birgə nahar əsnasında geniş tərkibdə görüşü keçirilmişdir.
- Serbiya Respublikasının Prezidenti Aleksandar Vuçiç ilə birlikdə hərbi texnika və avadanlıqlara baxmışdır.
- Serbiya Respublikasına işgüzar səfəri başa çatmışdır.
- Niş şəhərinin “Konstantin Veliki” hava limanında onu Serbiya Prezidenti Aleksandar Vuçiç yola salmışdır.

11 dekabr
- Gürcüstan parlamentinin sədri Şalva Papuaşvilinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmişdir.
- Ulu Öndər Heydər Əliyevlə bağlı rəsmi sosial şəbəkə hesablarında foto paylaşmışdır.

12 dekabr
- Fəxri xiyabana gələrək, xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin məzarını ziyarət etmiş, Ulu Öndərin məzarı önünə əklil qoymuşdur.
- Sonra Ulu Öndərin ömür-gün yoldaşı, görkəmli oftalmoloq-alim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın xatirəsini ehtiramla anmış, məzarı üzərinə gül dəstələri qoymuşdur.
- Daha sonra tanınmış dövlət xadimi Əziz Əliyevin və professor Tamerlan Əliyevin xatirələrini yad edərək məzarları üstünə gül dəstələri düzmüşdür.
- BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının – COP29-un gələn il ölkəmizdə keçirilməsi ilə əlaqədar rəsmi sosial şəbəkə hesablarında paylaşım etmişdir.

13 dekabr
- Azərbaycan könüllülərinin VI həmrəylik forumunun iştirakçılarını təbrik etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Bəhreynin Kralı Əlahəzrət Şeyx Həməd bin İsa Al Xəlifəni təbrik etmişdir.

14 dekabr
- Türkiyə Respublikasının xarici işlər naziri Hakan Fidanı qəbul etmişdir.
- İsa peyğəmbərin mübarək mövludu – Milad bayramı münasibətilə Roma Papası Fransisk Həzrətlərini təbrik etmişdir.

15 dekabr
- BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının – COP29-un gələn il ölkəmizdə keçirilməsi ilə əlaqədar keçirilən müşavirəyə sədrlik etmişdir.
- Müşavirədə çıxış etmişdir.
- Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin investisiya naziri Məhəmməd Həssən Əl Suveydini qəbul etmişdir.
- Sonra sənədlərin imzalanması mərasimində iştirak etmişdir.
- Azərbaycan müəllimlərinin XVI qurultayının iştirakçılarını təbrik etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Qətər Dövlətinin Əmiri Əlahəzrət Şeyx Təmim bin Həməd Al Tanini təbrik etmişdir.

18 dekabr
- Serbiya Respublikasında növbədənkənar parlament seçkilərinin uğurla keçirilməsi və lideri olduğu “Aleksandar Vuçiç – Serbiya dayanmamalıdır” koalisiyasının inamlı qələbəsi münasibətilə Serbiya Respublikasının Prezidenti Aleksandar Vuçiçi təbrik etmişdir.

20 dekabr
- Türkiyə Respublikasının vitse-prezidenti Cevdet Yılmaz ilə görüşmüşdür.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Xocavənd rayonuna səfər etmişdir.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Xocavənd rayonunun Qırmızı Bazar qəsəbəsində olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Xocavənd rayonunun Şıx Dursun kəndində olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə kənddəki “Çinar müqəddəs yer” abidə kompleksinə baxış keçirmişdir.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Xocalı rayonunda olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Xocalı rayonunun qədim Şuşakənd kəndinin ərazisinə baxış keçirmişdir.

21 dekabr
- Şuşa şəhərində 23 binadan ibarət ilk yeni yaşayış kompleksində aparılan tikinti işlərinin gedişi ilə tanış olmuşdur.
- Şuşa şəhərinin Qarabağ küçəsində aparılan tikinti işləri ilə tanış olmuşdur.
- Şuşa şəhərində Aşağı Gövhər Ağa məscidində aparılan bərpa işləri ilə tanış olmuşdur.
- Şuşa rayonunun Daşaltı kənd məscidində tikinti işlərinin gedişi ilə tanış olmuşdur.
- Xocalı rayonunun Dağdağan kəndində olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Xankəndi stadionunda futbol üzrə Azərbaycan Kubokunun 1/8 final mərhələsində Ağdamın “Qarabağ” və Bakının MOİK komandaları arasında keçirilən oyuna baxmaq üçün stadiona gəlmişdir.
- Oyundan əvvəl stadionda çıxış etmişdir.
- Sonra stadiona daxil olaraq futbolçularla və oyunu idarə edən hakimlərlə görüşmüş, onlarla xatirə şəkli çəkdirmişdir.
- “Qarabağ”–MOİK görüşünün başlamasından ötrü topa rəmzi olaraq toxunmuşdur.
- Xankəndi stadionunda futbol üzrə Azərbaycan Kubokunun 1/8 final mərhələsində Ağdamın “Qarabağ” və Bakının MOİK komandaları arasında keçirilən oyunun fasiləsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2023-cü ilin idman yekunları ilə bağlı təşkil olunmuş mərasimdə idman ictimaiyyətinin təltif edilmiş nümayəndələri ilə görüşmüşdür.

22 dekabr
- Şuşa rayonundakı “Saxsı” bulağında olmuşdur.
- Şuşa rayonundakı “Turşsu” bulağında olmuşdur.
- Sonra bulaq ərazisinə baxış keçirmişdir.
- Şuşa rayonunun Turşsu qəsəbəsində olmuşdur.
- Sonra qəsəbənin ərazisinə baxış keçirmişdir.
- Xocalı rayonunun Naxçıvanlı kəndində olmuşdur.
- Sonra kəndin ərazisinə baxış keçirmişdir.
- Xocalı rayonunun Pircamal kəndində olmuşdur.
- Sonra kəndin ərazisinə baxış keçirmişdir.
- Xocalı rayonunun Xanabad kəndində olmuşdur.
- Sonra kəndin ərazisinə baxış keçirmişdir.
- Xocalı rayonunun Pirlər kəndində olmuşdur.
- Sonra kəndin ərazisinə baxış keçirmişdir.

24 dekabr
- Özbəkistan Respublikasının Prezidenti Şavkat Mirziyoyev zəng edərək ona ad günü münasibətilə təbriklərini çatdırmış, prezidentlik fəaliyyətində yeni uğurlar və cansağlığı arzulamışdır.
- Belarus Respublikasının Prezidenti Aleksandr Lukaşenko ona zəng edərək ad günü münasibətilə təbrik etmiş, dövlətçilik fəaliyyətində yeni uğurlar və cansağlığı arzulamışdır.
- Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putin zəng edərək onu ad günü münasibətilə təbrik etmiş, prezidentlik fəaliyyətində yeni uğurlar və cansağlığı arzulamışdır.
- Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Kasım-Jomart Tokayev zəng edərək onu ad günü münasibətilə təbrik etmiş, ona prezidentlik fəaliyyətində yeni uğurlar və möhkəm cansağlığı arzulamışdır.
- Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan zəng edərək onu ad günü münasibətilə təbrik etmiş, ona fəaliyyətində uğurlar, möhkəm cansağlığı arzulamışdır.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Ağdam rayonuna səfər etmişdir.
- “AzərEnerji” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin 110/35/10 kV-luq “Ağdam” qovşaq yarımstansiyasının açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra “Ağdam” qovşaq yarımstansiyasını işə salmışdır.

- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Ağdam şəhərində salınacaq beşinci yaşayış kompleksinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak etmişdir.
- Sonra Ağdam şəhərində beşinci yaşayış kompleksinin təməlini qoymuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Ağdam şəhərində salınacaq dördüncü yaşayış kompleksinin təməlinin qoyulması mərasimində də iştirak etmişdir.
- Sonra Ağdam şəhərində dördüncü yaşayış kompleksinin təməlini qoymuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Ağdam şəhərində "İmarət" Kompleksində aparılan təmir-bərpa işləri ilə tanış olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Ağdam şəhər Mərkəzi parkının təməlinin qoyulması mərasimində iştirak etmişdir.
- Sonra Ağdam şəhər Mərkəzi parkının təməlini qoymuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Mərkəzi parkın ərazisində ağac əkmişdir.
- Ağdam şəhərinin daxili yollarında aparılan işlərlə tanış olmuşdur.
- Ağdam rayonunun Qiyaslı kəndinin təməlini qoymuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə Ağdam rayonunda Xaçınçay su anbarının təmir-bərpadan sonra istifadəyə verilməsi mərasimində iştirak etmişdir.
- Sonra Xaçınçay su anbarını işə salmışdır.
- Ağdam rayonunun Salahlı Kəngərli kəndinin təməlini qoymuşdur.
- Bərdə-Ağdam avtomobil yolunun açılışında iştirak etmişdir.
- Ağdam rayonunun Baş Qərvənd kəndinin təməlqoyma mərasimində iştirak etmişdir.
- Sonra Baş Qərvənd kəndinin təməlini qoymuşdur.

25 dekabr

- "2024 – Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" ilə əlaqədar sosial şəbəkə hesablarında paylaşım etmişdir.
- Misir Ərəb Respublikasının Prezidenti vəzifəsinə yenidən seçilməsi münasibətilə Prezident Əbdülfəttah əs-Sisini təbrik etmişdir.
- İsveçrə Konfederasiyasının Prezidenti vəzifəsinə seçilməsi münasibətilə yeni seçilmiş Prezident xanım Viola Amherdi təbrik etmişdir.
- Küveyt Dövlətinin Əmiri kimi taxta çıxması münasibətilə Əmir Şeyx Məşəl əl-Əhməd əl-Cabir əs-Sabahı təbrik etmişdir.

26 dekabr

- Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin dəvəti ilə MDB dövlət başçılarının qeyri-rəsmi görüşündə iştirak etmək üçün Sankt-Peterburq şəhərinə işgüzar səfərə gəlmişdir.
- Rusiyanın Sankt-Peterburq şəhərində Belarus Respublikasının Prezidenti Aleksandr Lukaşenko ilə görüşü olmuşdur.
- MDB dövlət başçılarının qeyri-rəsmi görüşündə iştirak edən digər ölkələrin rəhbərləri ilə birlikdə Sankt-Peterburqda "Yekaterina sarayı" ("Екатерининский дворец") ilə tanış olmuşdur.
- Rusiya Federasiyasının Sankt-Peterburq şəhərinə işgüzar səfəri başa çatmışdır.

29 dekabr

- Ölkəsinin milli bayramı – Azadlıq Günü münasibətilə Kuba Respublikasının Prezidenti Migel Dias-Kanel Bermudesi təbrik etmişdir.

31 dekabr

- 31 Dekabr – Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü və Yeni il bayramı ilə əlaqədar sosial şəbəkə hesablarında paylaşım etmişdir.
- Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü və Yeni il münasibətilə müraciət etmişdir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ İLHAM ƏLİYEVİN RƏSMİ QƏBULLARI

Anqlikan Kilsəsinin dini rəhbəri, Kenterberi Arxiyepiskopu Castin Velbinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 2-də Anqlikan Kilsəsinin dini rəhbəri, Kenterberi Arxiyepiskopu Castin Velbini qəbul edib.

Qonağı salamlayan dövlətimizin başçısı onun səfərinin əhəmiyyətinə toxundu.

Anqlikan Kilsəsinin dini rəhbəri, Kenterberi Arxiyepiskopu Castin Velbi Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə Prezident İlham Əliyevə təbriklərini çatdırdı. Qonaq Azərbaycanın multikulturalizm və konfessiyalararası dialoqda rolunu qeyd etdi, Vatikanla Azərbaycan arasındakı əlaqələrə toxundu, Vatikanda katakombaların bərpası işinə ölkəmizin töhfəsini yüksək qiymətləndirdi.

Dövlətimizin başçısı müstəqilliyimizin ilk illərində ölkəmizin üzləşdiyi çətinliklərə toxunaraq, həmin dövrdə ərazimizin 20 faizinin işğal edilməsi, 1 milyondan çox soydaşımızın qaçqın və məcburi köçkünə çevrilməsi, iqtisadi-siyasi böhranın hökm sürməsi, iqtisadi sahədə tənəzzülün və daxili qeyri-sabitliyin yaşanmasından danışdı.

Azərbaycanın sülh müqaviləsi ilə bağlı təşəbbüslə çıxış etdiyini bir daha vurğulayan Prezident İlham Əliyev sülh gündəliyinin irəli aparılması üçün regionda tarixi imkanların və fürsətlərin yarandığını bildirdi, hazırda ölkəmizin bu istiqamətdə göstərdiyi səylərə toxundu.

Azərbaycan Prezidenti antiterror tədbirləri dayandırıldıqdan sonra mərkəzi hökumət tərəfindən Qarabağ bölgəsində yaşayan erməni əhalisinə genişmiqyaslı humanitar yardımlar edildiyini vurğuladı, miqrasiya, sosial müdafiə və səhiyyə sahələri ilə bağlı əhaliyə yerində xidmətlər göstərildiyini diqqətə çatdırdı.

Dövlətimizin başçısı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının Qarabağın erməni sakinlərinin hüquqlarının və təhlükəsizliyinin təmin olunması ilə bağlı geniş ictimaiyyətə, həmçinin ermənilərə ünvanlanmış bəyanat verdiyini vurğuladı.

Prezident İlham Əliyev Qranadada keçiriləcək qarşıdan gələn görüşün regionda sülh gündəliyinin inkişafına təkan verəcəyinə ümidvarlığını ifadə etdi.

Qonaq bu cür postmünaqişə şəraitində etimad quruculuğu və etnik barışığın vacib olduğunu deyərək, bununla bağlı öz təcrübəsini bölüşməyə hazır olduğunu bildirdi.

Söhbət zamanı etnik barışığın və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının rolu qeyd edildi.

İordaniya Haşimilər Krallığının Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Ömər Bərəkət əl-Naharın etimadnaməsinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 5-də İordaniya Haşimilər Krallığının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Ömər Bərəkət əl-Naharın etimadnaməsini qəbul edib.

Səfir etimadnaməsini Prezident İlham Əliyevə təqdim etdi.

Sonra dövlətimizin başçısı səfirlə söhbət etdi.

Səfir, ilk növbədə, İordaniya Haşimilər Krallığının Kralı II Abdullah ibn Al Hüseynin salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını İordaniya Kralına çatdırmağı xahiş etdi.

Azərbaycan ilə İordaniyanın dost və qardaş, zəngin tarixə malik ölkələr olduğunu vurğulayan dövlətimizin başçısı ikitərəfli münasibətlərimizin yüksək səviyyədə olduğunu dedi, ölkələrimizin beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində hər zaman bir-birini dəstəklədiyini məmnunluqla qeyd etdi.

Siyasi əlaqələrimizin yaxşı səviyyədə olduğunu deyən Prezident İlham Əliyev gələcəkdə iqtisadi əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsinin önəmini vurğuladı.

Azərbaycana səfir təyin olunmasından məmnunluğunu bildirən Ömər Bərəkət əl-Nahar paytaxtımızda gedən böyük inkişaf proseslərinin və insanların firavanlığının onda dərin təəssürat hissi yaratdığını dedi.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycan haqqında söylədiyi xoş sözlərə görə səfirə minnətdarlığını bildirdi və ona fəaliyyətində uğurlar arzuladı.

Görüşdə iqtisadi-ticari əlaqələrin genişləndirilməsi, turizm, təhsil və digər sahələrdə əməkdaşlıq məsələləri müzakirə olundu.

Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri İssam bin Saleh əl-Cuteylinin etimadnaməsinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 5-də Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri İssam bin Saleh əl-Cuteylinin etimadnaməsini qəbul edib.

Səfir etimadnaməsini Prezident İlham Əliyevə təqdim etdi.

Sonra dövlətimizin başçısı səfirlə söhbət etdi.

Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı ilə Azərbaycan arasında qardaşlıq əlaqələrinin və ölkə rəhbərləri ilə arasında dostluq münasibətlərinin olduğunu qeyd edən Prezident İlham Əliyev Səudiyyə Ərəbistanına səfərlərini məmnunluqla xatırladı. Dövlətimizin başçısı bütün dövrlərdə – həm işğal zamanı, həm də torpaqlarımızın işğaldan azad olunmasından sonrakı dövrdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunması və bərpası məsələlərində Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının birmənalı şəkildə göstərdiyi mənəvi və siyasi dəstəyi bir daha yüksək qiymətləndirdi. Prezident İlham Əliyev beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində ölkələrimizin bir-birinə qarşılıqlı dəstəyinin ənənəvi xarakter aldığını məmnunluqla qeyd etdi.

İqtisadi əməkdaşlığa toxunan dövlətimizin başçısı enerji sahəsində yaxşı nümunələrin olduğunu bildirərək, Səudiyyə Ərəbistanı şirkətinin Azərbaycanda bu sahəyə böyük sərmayə qoymasının önəmini vurğuladı. Dövlətimizin başçısı bütün digər sahələrdə də əlaqələrimizin yüksək səviyyədə olduğunu dedi.

Səfir İssam bin Saleh əl-Cuteyli, ilk növbədə, İki Müqəddəs Ocağın Xadimi, Kral Salman bin Əbdüləziz Al Səudun və Vəliəhd, Baş nazir Məhəmməd bin Salman bin Əbdüləziz Al Səudun salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını İki Müqəddəs Ocağın Xadiminə və Vəliəhdə çatdırmağı xahiş etdi.

Ölkəmizə səfir təyin olunmasından böyük şərəf hissi duyduğunu deyən İssam bin Saleh əl-Cuteyli Azərbaycanın Səudiyyə Ərəbistanı üçün dost və qardaş ölkə olduğunu vurğulayaraq, müxtəlif sahələrdə əlaqələrin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı konkret təlimatlar aldığını bildirdi.

Serbiya Respublikası Milli Assambleyasının sədri Vladimir Orliçin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 6-da Serbiya Respublikası Milli Assambleyasının sədri Vladimir Orliçi qəbul edib.

Dövlətimizin başçısı ölkələrimiz arasında dostluq əlaqələrinin zəngin tarixə malik olduğunu deyərək bunun qarşılıqlı dəstəyə əsaslanan münasibətlərimizin inkişafı üçün yaxşı zəmin yaratdığını bildirdi, Serbiyaya səfərini məmnunluqla xatırladı.

İqtisadi sahədə əlaqələrə toxunan Prezident İlham Əliyev investisiya, enerji, sənaye sahələri ilə bağlı fəal əməkdaşlığın həyata keçirildiyini dedi. Dövlətimizin başçısı münasibətlərimizin inkişafında parlamentlərarası əlaqələrin də önəmini qeyd etdi.

Azərbaycan Prezidenti Vladimir Orliçin səfərinin dinamik şəkildə inkişaf edən əməkdaşlığımızın genişlənməsi işinə töhfə verəcəyinə əminliyini bildirdi.

Qonaq, ilk növbədə, Serbiya Prezidenti Aleksandar Vuçiçin salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı. Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını Serbiyanın dövlət başçısına çatdırmağı xahiş etdi.

Serbiya Milli Assambleyasının sədri ölkələrimiz arasında strateji tərəfdaşlığa əsaslanan dostluq əlaqələrinin mövcud olduğunu dedi.

Görüşdə Azərbaycan ilə Serbiyanın daim bir-birinin ərazi bütövlüyünü və suverenliyini, həmçinin beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində haqlı mövqelərini dəstəklədikləri qeyd edildi, münasibətlərimizin strateji tərəfdaşlıq prinsiplərinə, qarşılıqlı anlaşma və qarşılıqlı hörmətə əsaslandığı vurğulandı, parlamentlərarası əlaqələrin və parlamentlərarası beynəlxalq təşkilatlarda əməkdaşlığımızın vacibliyi vurğulandı.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Avropa üzrə regional direktoru Hans Henri Klugenin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 6-da Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Avropa üzrə regional direktoru Hans Henri Klugeni qəbul edib.

Hans Henri Kluge Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının baş direktoru Tedros Adhanom Qebreyesusun salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını Tedros Adhanom Qebreyesusa çatdırmağı xahiş etdi.

Qonaq qlobal səhiyyə liderliyi sahəsində Azərbaycanın, şəxsən Prezident İlham Əliyevin Qoşulmama Hərəkatının sədri kimi həyata keçirdiyi fəaliyyətin çox yüksək qiymətləndirildiyini qeyd etdi. O, Qoşulmama Hərəkatının sədri kimi Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Qoşulmama Hərəkatının Təmas Qrupunun 2020-ci ilin mayında koronavirusla mübarizəyə həsr olunmuş "COVID-19-a qarşı birlikdəyik" mövzusunda onlayn Zirvə görüşünün keçirilməsinə, Azərbaycanın vaksinlərin ədalətli, bərabər bölgüsünə dair qətnamənin təşəbbüskarı olmasına və həyata keçirdiyi fəaliyyətə görə minnətdarlığını bildirdi. Hans Henri Klugen Azərbaycanın pandemiya dövründə 80-dən artıq ölkəyə dəstək göstərdiyini qeyd etdi, ölkəmizin Qoşulmama Hərəkatı çərçivəsində yaratdığı COVID-19-a qarşı mübarizə üzrə məlumat bazası sisteminin çox səmərəli olduğunu və Davamlı İnkişaf Məqsədlərinin həyata keçirilməsinə böyük töhfə verdiyini dedi.

Söhbət zamanı Azərbaycanın Qarabağ bölgəsindəki vəziyyətlə bağlı fikir mübadiləsi aparıldı.

Hans Henri Kluge BMT-nin rezident əlaqələndirici ofisinin və ÜST-ün Bakı ofisinin nümayəndələrinin də daxil olduğu missiyanın Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinə həyata keçirdiyi səfərinin yüksək qiymətləndirildiyini diqqətə çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev COVID-19-a qarşı mübarizədə ÜST-ün ölkəmizə göstərdiyi dəstəyi yüksək qiymətləndirdi, Azərbaycanın Qoşulmama Hərəkatının sədri kimi 80-dən artıq ölkəyə yardım etməsindən, Qoşulmama Hərəkatı çərçivəsində COVID-19-a qarşı mübarizə üzrə məlumat bazası sistemi yaradılmasından və vaksin həmrəyliyi ilə bağlı səylərimizdən danışdı.

Dövlətimizin başçısı Azərbaycanın milli, regional və beynəlxalq səviyyədə yardım proqramlarını həyata keçirdiyini vurğuladı.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın Qarabağ bölgəsindəki vəziyyətlə bağlı bildirdi ki, Qarabağda yerli əhali arasında təşviş yaradan və onları Ermənistana köçməyə məcbur edən məhz qondarma rejim olub.

Dövlətimizin başçısı vurğuladı ki, "Laçın" dövlət sərhəd-buraxılış məntəqəsinin yaradılmasından etibarən Azərbaycan tərəfindən Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi vasitəsilə tibbi təxliyələrin təşkili prosesinə dəstək göstərilib.

Prezident İlham Əliyev Xankəndidə yanacaq stansiyasında baş vermiş partlayışdan sonra Azərbaycan yanğınsöndürənlərinin bu yanğının qarşısını aldığını, zərərçəkmiş insanlara dəstək göstərildiyini, hazırda Azərbaycanın tibbi heyətinin Xankəndidə yerli əhaliyə xidmətlər göstərdiyini diqqətə çatdırdı.

Azərbaycan Prezidenti Dövlət Miqrasiya Xidmətinin, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiə Nazirliyinin nümayəndələrinin yerlərdə xidmət göstərdiklərini, əhalinin qeydiyyata alınması prosesinin başlandığını, bunun üçün ayrıca portalın fəaliyyət göstərdiyini bildirdi, gündəlik ehtiyacların ödənilməsi və qida təchizatı üçün aidiyyəti qurumların yerində xidmət apardıqlarını dedi.

Dövlətimizin başçısı ərazidə mühüm infrastruktur obyektlərinin, eləcə də tarixi, dini və mədəni abidələrin polis tərəfindən mühafizə olunduğunu, elektrik təchizatının həyata keçirildiyini bildirdi. Prezident İlham Əliyev vurğuladı ki, bütün bunlar Qarabağın erməni sakinlərinin reinteqrasiyası proqramının hazır olmasının və həyata keçirilməsinin göstəricisidir.

Görüşdə yaxın vaxtlarda BMT-nin Azərbaycanda rezident əlaqələndirici ofisinin təşkilatın aidiyyəti ixtisaslaşmış qurumlarının nümayəndələri ilə birlikdə ərazilərə yenidən səfər edəcəkləri diqqətə çatdırıldı, ölkəmizin bu prosesi dəstəklədiyi qeyd olundu.

İran İslam Respublikasının yol və şəhərsalma naziri Mehrdad Bəzrpaşın qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 6-da İran İslam Respublikasının yol və şəhərsalma naziri, Azərbaycanla İran arasında iqtisadi, ticarət və humanitar sahələrdə əməkdaşlıq üzrə Dövlət Komissiyasının İran tərəfdən həmsədri Mehrdad Bəzrpaşı qəbul edib.

Dövlətimizin başçısı bu gün Zəngilan rayonunun Ağbənd qəsəbəsi yaxınlığında keçirilmiş avtomobil körpüsü və sərhəd-gömrük infrastrukturunun inşası, ərazidə sahilbərkitmə tədbirləri layihələrinin təməlqoyma mərasiminin önəmini qeyd edərək, bunun dostluq əlaqələrimizin daha da möhkəmləndirilməsi işinə töhfə verəcəyini bildirdi.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın həm ikitərəfli, həm də çoxtərəfli formatlarda nəqliyyat dəhlizlərinin yaradılması ilə bağlı fəaliyyətini davam etdirdiyini bildirərək, bu gün Zəngilan rayonunun Ağbənd qəsəbəsi yaxınlığında avtomobil körpüsü və sərhəd-gömrük in-

frastrukturunun inşası, ərazidə sahilbərkitmə tədbirləri layihələrinin təməlinin qoyulmasının bu yolların şaxələndirilməsi baxımından da önəmini qeyd etdi.

Prezident İlham Əliyev vurğuladı ki, ölkələrimizi birləşdirən və region üçün böyük əhəmiyyətə malik olan avtomobil və dəmir yollarının çəkilişi bütün bölgə üçün sabitliyə və əməkdaşlığa xidmət edəcək.

Dövlətimizin başçısı, həmçinin Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizinin inkişafı və ötürücülük qabiliyyətinin daha da genişləndirilməsi istiqamətində aparılan işlərin önəmini qeyd etdi.

İkitərəfli münasibətlərimizin gündəliyinin yalnız nəqliyyat sektorunu deyil, eyni zamanda, daha geniş sahələri əhatə etdiyini deyən Azərbaycan Prezidenti Hökumətlərarası Komissiyanın fəaliyyətini yüksək qiymətləndirdi, bütün sahələr üzrə yaxşı nəticələrin əldə edildiyini qeyd etdi. Dövlətimizin başçısı Azərbaycan-İran dostluğunun və əməkdaşlığının bütün bölgə üçün önəmli amil olduğunu vurğuladı.

Prezident İlham Əliyev regional məsələlərin region ölkələrinin iştirakı ilə həll edilməsinin vacibliyini bildirərək, bu xüsusda 3+3 əməkdaşlıq formatının da təşəbbüskarının məhz Azərbaycan olduğunu qeyd etdi, tezliklə bu formatda görüşlərin keçiriləcəyini müsbət bir addım kimi qiymətləndirdi.

Mehrdad Bəzrpaş ilk növbədə İran İslam Respublikasının Prezidenti Seyid İbrahim Rəisinin salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını İranın dövlət başçısına çatdırmağı xahiş etdi.

Qonaq Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin reinteqrasiyası ilə bağlı təbriklərini çatdırdı və bunu çox mühüm hadisə kimi dəyərləndirdi. O qeyd etdi ki, Azərbaycanın pozulmuş haqlı və ədalətli mövqeyi 30 ildən sonra xoşbəxtlikdən öz yerini tutdu və ölkə suverenliyini bərpa etdi.

Mehrdad Bəzrpaş region ölkələri və xalqlarının bir-biri ilə dərin tarixi və mədəni əlaqələrə malik olduğunu deyərək, Cənubi Qafqazda sülhün region üçün böyük perspektivlər yaradacağını bildirdi.

Rusiya Federasiyası Təhlükəsizlik Şurasının katibi Nikolay Patruşevin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 10-da Rusiya Federasiyası Təhlükəsizlik Şurasının katibi Nikolay Patruşevi qəbul edib.

Dövlətimizin başçısı ölkələrimiz arasında münasibətlərin gündəliyindəki məsələlərin çox geniş olduğunu bildirdi. Prezident İlham Əliyev Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında müttəfiqlik qarşılıqlı fəaliyyəti haqqında Bəyannamənin imzalanmasından keçən dövrün ikitərəfli münasibətlərimizin həqiqətən müttəfiqlik xarakteri daşıdığını nümayiş etdirdiyini dedi və bunun bütün sahələrdə özünü göstərdiyini vurğuladı.

Azərbaycan Prezidenti regional təhlükəsizlik, iqtisadi əlaqələr, nəqliyyat və digər sahələrlə bağlı əməkdaşlığımızın bundan sonra da möhkəmlənəcəyinə əminliyini bildirdi.

Nikolay Patruşev, ilk növbədə, Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin salamlarını və ən xoş arzularını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını Vladimir Putinə çatdırmağı xahiş etdi.

Rusiya Federasiyası Təhlükəsizlik Şurasının katibi Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyi ilə bağlı Ümummilli Liderin əziz xatirəsini ehtiramla yad etdi.

Dövlətimizin başçısı Ulu Öndərin anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə Ümummilli Liderin xatirəsinə ehtiram əlaməti olaraq Rusiyada dövlət səviyyəsində tədbirlərin keçirilməsinə görə minnətdarlığını bildirdi.

Qonaq Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında müttəfiqlik qarşılıqlı fəaliyyəti haqqında Bəyannamənin imzalanmasından sonra əlaqələrimizin daha da genişləndiyini məmnunluqla vurğuladı.

Görüşdə qlobal və regional məsələlər, həmçinin beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində əməkdaşlıqla bağlı fikir mübadiləsi aparıldı, regional əməkdaşlıq məsələləri müzakirə olundu.

Dövlətimizin başçısı regional məsələlərin 3+3 formatında region ölkələrinin iştirakı ilə həll edilməsinin vacibliyini vurğuladı, bu formatda müvafiq səviyyələrdə görüşlərin keçirilməsini qeyd etdi.

Söhbət zamanı Şimal-Cənub Nəqliyyat Dəhlizinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində Azərbaycan-Rusiya-İran arasındakı əməkdaşlıqla bağlı fikir mübadiləsi aparıldı.

MDB-yə üzv dövlətlərin təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanları rəhbərləri şurasının 53-cü iclasının iştirakçılarının qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 11-də MDB-yə üzv dövlətlərin təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanları rəhbərləri Şurasının 53-cü iclasının iştirakçılarını – Rusiya Federasiyası Federal Təhlükəsizlik Xidmətinin direktoru, MDB dövlətlərinin təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanları rəhbərləri şurasının sədri Aleksandr Bortnikovu, Rusiya Federasiyası Xarici Kəşfiyyat Xidmətinin direktoru Sergey Narışkini, Belarusun Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri İvan Terteli, Qazaxıstanın Milli Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri Yermek Sagimbayevi, Qırğızıstanın Baş nazirinin müavini, Dövlət Milli Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri Kamçıbek Taşiyevi, Özbəkistanın Dövlət Təhlükəsizlik Xidmətinin sədri Abdusalom Azizovu, Tacikistanın Dövlət Milli Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri Saymumin Yatimovu və MDB-yə üzv dövlətlərin Antiterror Mərkəzinin rəhbəri Yevgeniy Sısoyevi qəbul edib.

Dövlətimizin başçısı görüşdə çıxış etdi.

– Hörmətli qonaqlarımızı, dost ölkələrin xüsusi xidmət orqanlarının rəhbərlərini salamlamağa şadam.

Əminəm ki, Bakıda keçirilən tədbir qarşılıqlı fəaliyyətimizin möhkəmlənməsi işinə xidmət edəcək və gələcək əməkdaşlığa daha bir töhfə olacaq. Əlamətdar haldır ki, sizin iclasınız dövlət başçılarının da ünsiyyətinə və qarşılıqlı fəaliyyətimizin çox mühüm məsələlərinin müzakirəsinə kömək edəcək MDB-nin növbəti sammiti ərəfəsində keçirilir. Azərbaycan MDB-nin işində iştirak etməyə həmişə böyük əhəmiyyət verib. Bütün istiqamətlər üzrə və əlbəttə, təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi sahəsində sıx təmaslar mövcuddur. Sizin işiniz, həmçinin həmkarlar arasında qarşılıqlı fəaliyyət hazırkı mürəkkəb beynəlxalq şəraitdə xüsusi əhəmiyyətə malikdir, çünki təhdidlər artır, yeni qeyri-sabitlik ocaqları yaranır və ölkələrimizin sabitliyi və təhlükəsizliyi bir çox hallarda sizin strukturların operativ işindən asılıdır.

Düşünürəm ki, siz bugünkü iclasda da əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi məsələlərini müzakirə edəcəksiniz. Əlbəttə, daim operativ informasiya mübadiləsi aparmaq zəruridir. Siz hamıdan yaxşı bilirsiniz ki, informasiya, o cümlədən onun qəbul edilməsi və ona reaksiya verilməsi baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir. Əlbəttə ki, ölkələrimiz arasında sıx qarşılıqlı fəaliyyət əməkdaşlığın səmimi, məqsədyönlü, nəticəyə və mümkün təhdidlərin profilaktikasına və ya aradan qaldırılmasına yönəlmiş əməkdaşlıq üçün gözəl imkanlar yaradır.

Ölkələrimizin yerləşdiyi regionlarda, əlbəttə, xarici təhdidlər də mövcuddur və bu istiqamətdə operativ iş riskləri minimuma endirməyə imkan verir. Bizim ölkələrin yerləşdiyi məkanda ictimai-siyasi sabitliyin möhkəmləndiyini görmək sevindiricidir və dövlətlərimiz bir çox çağırışların öhdəsindən uğurla gəlir.

Azərbaycana gəldikdə, artıq bizim daxili təhdidlərimiz yoxdur. Üç həftə əvvəl həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində Azərbaycanın suverenliyi tam bərpa olunub. Əlbəttə, bu, regionumuzda təhlükəsizliyin möhkəmlənməsi və sülhə nail olunması üçün imkanlar yaradır. Biz buna çalışırıq və hesab edirik ki, başqa alternativ yoxdur. Son həftələrdə baş verən hadisələrin mətbuatda, ilk növbədə, Qərb mediasında müxtəlif cür, deyərdim ki, birtərəfli, qərəzli və nə məsələnin tarixini, nə də bugünkü reallıqları tamamilə əks etdirmədən təqdim olunduğunu nəzərə alaraq, son üç ildə baş verənlər barədə sizi qısaca məlumatlandırmaq istəyirəm. Amma mənim informasiyamın, necə deyərlər, daha dolğun olması üçün tarixə qısa ekskursiya etmək istəyirəm.

Ondan başlayım ki, Dağlıq Qarabağ adlı qurum tarixdə heç vaxt mövcud olmayıb. 1805-ci ildə Rusiya imperiyasının tərkibinə daxil olmuş Qarabağ xanlığı olub. Kürəkçay sülh müqaviləsi imzalanıb, onu Azərbaycan tərəfindən Qarabağ xanı İbrahim Xəlil xan,- o, Qarabağın və Şuşanın xanı idi, – Rusiya tərəfindən isə çar generalı Sisianov imzalayıblar. Kürəkçay müqaviləsinin mətni internetdə var və hər kəs tanış ola bilər. Orada erməni əhalisi və ya erməni əhalisinin hansısa xüsusi hüquqları haqqında heç bir xatırlatma yoxdur. Yəni, bu, bir daha aydın şəkildə ondan xəbər verir və tarixçilər də yaxşı bilirlər ki, Qarabağ əsrlər boyu, minilliklərlə bu ərazidə yaşamış azərbaycanlıların məskunlaşdığı qədim torpaqdır. Kürəkçay sülh müqaviləsindən sonra Azərbaycan xanlıqları ilə Rusiya arasında digər Azərbaycan xanlıqlarının, o cümlədən İrəvan xanlığının da Rusiyanın tərkibinə daxil olduğu daha iki – 1813-cü ildə Gülüstan sülh müqaviləsi və 1828-ci ildə Türkmənçay müqaviləsi olub. Həmçinin bu sənədlərdə, təbii ki, söhbət Azərbaycan torpaqlarından gedirdi. Cənubi Qafqazın sovetləşdirilməsindən sonra Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradıldı. O nə üçün yaradıldı? Çünki XIX əsrin həmin sənədlərindən sonra erməni əhalisinin İrandan və Şərqi Anadoludan Azərbaycan ərazilərinə kütləvi köçü başlandı. Artıq sovetləşdirmə məqamında Azərbaycanın Qarabağ regionunun milli tərkibi XIX əsrin əvvəlində olduğundan fərqli idi. Bunları nəzərə alaraq, ola bilər ki, daha hansısa səbəblərdən sovet hakimiyyəti, Sovet İttifaqı artıq həmin vaxt Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini, hətta respublika deyil, Azərbaycan SSR-in tərkibində vilayət yaratdı. Bu, tam yüz il əvvəl baş verib. Artıq

Sovet İttifaqında mərkəzdənqaçma meyilləri başlayan vaxtda, erməni separatçılığının və təcavüzkar ekstremizmin baş qaldırdığı 1980-ci illərin sonunda qeyri-rəsmi ekstremist təşkilatları yaradıldı, təəssüf ki, mərkəzi sovet rəhbərliyi tərəfindən buna lazımi qiymət verilmədi, bir çox hallarda isə onları dəstəklədilər.

Hamımız 1980-ci illərin sonunda Sovet İttifaqına kimin başçılıq etdiyini xatırlayırıq və təbii ki, başqa nə isə gözləmək mümkün deyildi. Bütün bunlar ona gətirib çıxardı ki, Azərbaycan və erməni xalqları arasında ənənəvi sülh, dostluq və qarşılıqlı anlaşma münasibətləri pozuldu, zərərli milli müstəsnalıq, üstünlük ideologiyası ortaya atıldı və Azərbaycanın Qarabağ torpağına iddiaları əsaslandırmaq üçün cəhdlər edilməyə başlandı. Bu tendensiyalar artıq Sovet İttifaqının süqutundan sonra açıq təcavüz və Azərbaycan torpaqlarının işğalı ilə davam etdi. Nəticədə Azərbaycan ərazisinin təxminən 20 faizi – həm Qarabağ bölgəsi, həm keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti, həm də həmin muxtar quruma heç bir aidiyyəti olmayan yeddi rayon işğal edildi. Etnik təmizləmə həyata keçirildi, bir milyondan çox azərbaycanlı öz doğma torpaqlarından qovuldu və 2020-ci ilin payızına qədər vəziyyət belə olaraq qaldı. Azərbaycan bütün vasitələrlə məsələni sülh yolu ilə həll etməyə çalışdı. Biz ATƏT-in himayəsi altında uzunmüddətli və nəticəsiz danışıqlar prosesində iştirak etdik. Yeri gəlmişkən, bu münaqişənin nizama salınmaması bir daha göstərir ki, ATƏT-də böyük dəyişiklik olmalıdır. Bu münaqişənin timsalında biz həm də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının öz nüfuzundan və öz rıçaqlarından istifadə edə bilməməsinin şahidi olduq. Belə ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasının erməni qüvvələrinin Azərbaycan ərazilərindən dərhal çıxarılmasını tələb edən dörd qətnamə qəbul etməsinə baxmayaraq, onlar əməldə yerinə yetirilmədi. Biz uzun müddət gözlədik, bizim ümidlərimiz var idi. Mən 2004-cü ildən müxtəlif mərhələlərdə danışıqlarda iştirak etdim, lakin təəssüf ki, 2019-cu ildə bütün ümidlər puça çıxdı. O vaxt Ermənistanın baş naziri bəyan etdi ki, “Qarabağ Ermənistandır və nöqtə”. O, bununla bütün danışıqlara son qoydu və onları tamamilə mənasız etdi. Onu demək lazımdır ki, bu, suveren Azərbaycan dövlətinə qarşı açıq ərazi iddiası idi, çünki dünyanın heç bir ölkəsi, o cümlədən Ermənistan qondarma “Dağlıq Qarabağ respublikasını” tanımırdı. Yəni, erməni rəhbərliyinin bu təxribatçı, düşünülməmiş, deyərdim ki, aydın olduğu kimi, özünə qarşı sui-qəsdçi addımı və digər, o cümlədən hərbi xarakterli təxribat fəaliyyətləri, 2020-ci ilin sentyabrında 44 gün davam edən, Ermənistan ordusunun tamamilə darmadağın olması və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi ilə nəticələnən İkinci Qarabağ müharibəsinin başlanmasına gətirib çıxardı. Rusiya Federasiyasının və şəxsən Prezident Vladimir Vladimiroviç Putinin vasitəçiliyi ilə 2020-ci il noyabrın 9-dan 10-na keçən gecə keçmiş Dağlıq Qarabağ regionunun ətrafındakı rayonların hələ də işğal altında olan ərazilərinin də Azərbaycana qaytarılmasını, regiona isə Rusiya sülhməramlı kontingentinin yeridilməsini nəzərdə tutan üçtərəfli Bəyanat imzalandı.

Məsələnin qısa tarixçəsi budur. Belə bir sual yarana bilər: bəs, üç həftə əvvəl nə baş verib? Belə ki, barəsində danışdığım Bəyannamənin imzalanmasına baxmayaraq, Ermənistan onun bəndlərini yerinə yetirmirdi, halbuki ən vacib bəndlərdən birində deyilirdi ki, bütün erməni silahlı qüvvələri Qarabağ ərazisindən çıxarılmalıdır. Buna əməl edilmədi, həm də nümayişkaranə şəkildə edilmədi. Hətta iki il ərzində - 2020-ci ildən 2023-cü ilin əvvəlinədək, Azərbaycanın Laçın rayonunda sərhədə nəzarət etmədiyi bir vaxtda, oraya sayı milyonlarla ölçülən nəhəng döyüş silah-sursatları daşınıb, bu isə tamamilə yaxın vaxtlarda aşkara çıxarılıb. Minalar gətirilib, ərazi əlavə olaraq minalanıb. Bütün bunların hamısı ona gətirib çıxarıb ki, azərbaycanlılar öz torpaqlarında həlak olmağa davam ediblər. İkinci Qarabağ müharibəsi başa çatandan sonra bizim 315 nəfər hərbi və mülki vətəndaşlarımız həlak olmuş və ağır şəkildə yaralanmışlar. Təəssüf ki, onların sayı hər həftə artır.

Azərbaycana qarşı ərazi iddialarına son qoymaqla bağlı Ermənistana edilən çoxsaylı çağırışlar qəribə reaksiyaya səbəb olub ki, həm də bununla bağlı sizi məlumatlandırmaq istərdim. Bir il əvvəl – ötən ilin oktyabr ayında Ermənistan və Azərbaycan rəhbərlərinin beynəlxalq tərəfdaşlarla görüşündə Bəyanat qəbul edildi. Bu sənədə əsasən hər iki ölkə bir-birinin ərazi bütövlüyünü tanıdıqlarını və ölkələrimizin ərazi bütövlüyünü təsdiqləyən 1991-ci il Alma-Ata bəyannaməsinin tərəfdarı olduqlarını bəyan etdilər. Biz bunu Ermənistan tərəfindən atılan mühüm addım hesab etdik, Azərbaycana qarşı ərazi iddialarından nəhayət əl çəkəcəyini zənn etdik. Lakin təəssüf ki, ümidlərimiz doğrulmadı. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü sözdə və kağız üzərində tanıyan Ermənistan rəhbərliyi əməldə hər şeyin əksini edirdi. Təxribat hərəkətlərinə son qoymaqla bağlı Azərbaycanın etdiyi çoxsaylı çağırışlar təəssüf ki, bütün ciddiliyi ilə qəbul edilmədi. Vəziyyət daha da gərginləşdi, çünki bu il sentyabrın 2-də Ermənistanın baş naziri qondarma “Dağlıq Qarabağ respublikasının” yaradılmasının ildönümü ilə bağlı təbrik məktubu göndərdi. Bu, qırmızı xətti keçmək demək idi və təbii ki, Azərbaycan buna dözə bilməzdi. Bu, bizim ərazimizə qarşı açıq-aşkar iddia irəli sürülməsi idi. Sentyabrın 9-da qondarma “Dağlıq Qarabağ”ın qondarma hakimiyyət orqanları “seçki” keçirdilər, özlərinə yeni başçı seçdilər, bu isə mövcud reallıqların tam şəkildə inkar edilməsi demək idi və sentyabrın 19-da Azərbaycana antiterror tədbirləri keçirmək və öz suverenliyini tam şəkildə

bərpa etmək üçün başqa seçim yolu qoymadı. Bir sutkadan da az davam edən tədbirlər nəticəsində Ermənistanın Qarabağdakı ordusu tamamilə tərk-silah edildi, 10-15 min nəfərlik çoxminli kontingent silahsızlaşdırıldı və ərazimizin üzərində tam nəzarət bərpa olundu. Buna paralel olaraq, biz artıq Qarabağın erməni əhalisinin reinteqrasiya planını açıq şəkildə dərc etdik, bu plan internetdə də mövcuddur. Erməni əhalisinə öz evlərində qalmaqla bağlı çağırış edildi, çünki bizim tədbirlərin hədəfləri dəqiq xarakter daşıyırdı. Mülki infrastruktur, mülki obyektlər və mülki şəxslər zərər çəkmədilər. Artıq dediyim kimi, bütün tədbirlər 24 saatdan da az davam etdi. Bu müddət Ermənistanın qanunsuz hərbi birləşmələrinin tam şəkildə demoralizasiyası və mahiyyət etibarilə, təslim olması üçün kifayət etdi. Bu gün ərazilərin quldur dəstələrindən təmizlənməsi prosesi gedir. Bizdə olan məlumatlara görə, hələ ərazimizdə gizlənməyə davam edən müəyyən qruplar mövcuddur. Sentyabrın 20-dən sonra Qarabağda hərbi təxribatlar törədildi. Ərazi kifayət qədər böyükdür, dağlıqdır, meşəlikdir, buna görə də bizə ərazini quldur birləşmələrindən tamamilə təmizləmək üçün vaxt lazım olacaq. Bax, prinsip etibarilə, məsələnin tarixçəsi bundan ibarətdir.

Bəs ətrafda nə baş verir? Bunu da düşünürəm ki, ətrafda baş verənlər barədə verdiyimiz qiyməti bizdən eşitməyiniz sizin üçün maraqlı olar. Ondan başlayaq ki, Azərbaycan həm işğal müddətində, həm İkinci Qarabağ müharibəsində, həm də antiterror tədbirləri zamanı bütün humanitar normalara riayət edib. Beynəlxalq ekspertlər bunun şahididirlər. Yeri gəlmişkən, bu yaxınlarda azad edilmiş ərazilərdə səfərdə olan BMT missiyası dünən və bundan təxminən bir həftə əvvəl artıq iki dəfə məhz bunu vurğulayıb ki, bütün humanitar normalara əməl olunub. Bununla belə, Qərbdəki erməni havadarları Azərbaycana qarşı iyrənc təxribata və yalançı kampaniyaya əl ataraq hər şeydə bizi ittiham edirlər. Burada əsas skripkanı çalan Fransadır və bu, həm sözügedən ölkənin rəsmi şəxslərinin bəyanatlarında, həm Azərbaycanın diskreditasiya edilməsi cəhdlərində, həm də Azərbaycana qarşı aparılan və hər şeyin alt-üst şəkildə təqdim edildiyi media kampaniyasında özünü büruzə verir. Azərbaycan işğalçı kimi təqdim edilir, Ermənistan isə qurban kimi qələmə verilir. Otuzillik işğalın tarixi, bütün şəhər və kəndlərimizin yerlə-yeksan edilməsi, Xocalı soyqırımı – bütün bunların hamısı, təbii ki, inkar edilir, tamamilə yalanla dolu hekayələr uydurulur. Lakin yeri gəlmişkən, onu da deməliyəm ki, elə dünən mənə bir videosüjet təqdim etdilər. Həmin videoda ABŞ prezidentliyinə namizəd Azərbaycana qarşı ittihamlarla çıxış edir və bu zaman ermənilər tərəfindən Gəncə şəhərinin raket atəşinə tutulması ilə bağlı kadrları nümayiş etdirir. Belə saxtakarlığa və həyasızlığa yol verəcək qədər simasızlaşmaq qeyri-mümkündür. İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı Ermənistan münaqişə zonasından yüz kilometrlərlə uzaqda yerləşən şəhərlərimizi uzaqmənzilli artilleriyadan, o cümlədən ballistik raketlərdən atəşə tutdu. Bunun nəticəsində bizim uşaqlar da daxil olmaqla, yüzdən artıq mülki vətəndaşımız həyatını itirdi. Məhz sözügedən həmin namizəd, Azərbaycanı ittiham edərək, ermənilərin Gəncəyə və Bərdəyə hücumlarının kadrlarını nümayiş etdirir. İndi bu insanlarla necə danışmaq olar, onlara nəyi izah etmək olar? Onlar heç nə eşitmək istəmirlər. Onlar mərkəzdən verilən təlimata uyğun hərəkət edirlər. Ona görə də biz indi Azərbaycana qarşı aparılan misli görünməmiş informasiya müharibəsi ilə üz-üzə qalmışıq. Biz, əlbəttə, öz gücümüzlə buna müqavimət göstəririk, baş verənlərlə bağlı həqiqətləri çatdırmağa çalışırıq və çatdırırıq. Ancaq başa düşmək lazımdır ki, güclər qeyri-bərabərdir. Çoxillik müstəmləkəçilik tarixinə malik Fransa kimi ölkələrin dünya üzrə media resursları bizdəkindən qat-qat çoxdur.

Lakin bununla belə, biz müxtəlif platformalardan və beynəlxalq təşkilatlardan, habelə digər formalardan istifadə edərək, baş verənlər barədə həqiqətləri çatdırırıq və bundan sonra da çatdıracağıq.

Fransadan danışanda, bu ölkənin rəhbərliyinin 2020-ci ilin bütün dövründən başlayan və indi də davam edən qeyri-konstruktiv və təxribatçı rolunu da qeyd etmək istərdim. Azərbaycanın ünvanına çoxsaylı ittihamlar, əsassız təhdidlər və şantaj heç bir səmərə vermədi. Fransa Prezidentinin bu yaxınlarda Azərbaycanın beynəlxalq hüquqla problemləri olduğuna dair verdiyi bəyanat yalnız gülüş doğura bilər. Çünki Azərbaycan beynəlxalq hüququ pozmayıb. Biz öz ərazimizdə döyüşmüşük, separatizmi aradan qaldırmışıq, bütün humanitar normalara, Cenevrə Konvensiyasına əməl etmişik. Beynəlxalq hüququ isə 30 il ərzində Fransanın əlaltısı, bu gün onun əsas müttəfiqi olan Ermənistan başqa dövlətin ərazisini işğal edərək pozub. Necə deyərlər, öz gözündə tiri görməyib başqasının gözündə tük axtarmaq lazım deyil. Fransız rejimi milyon yarım əlcəzairlini təkcə əlcəzairli və müsəlman olduğuna görə məhv edib. Bu, soyqırımıdır. Hələ Fransanın Afrikada, Afrikanın digər hissələrində və bütün dünyada qanlı cinayətlərini demirəm. Fransanın bu gün müstəmləkələr saxlaması da ağlasığmazdır. Azərbaycan və şəxsən mənim tərəfimdən bu məsələ Qoşulmama Hərəkatının sədri kimi dəfələrlə Qoşulmama Hərəkatının sammitlərində qaldırılıb və qanlı müstəmləkə keçmişi olan və hətta bu gün bəzi Afrika ölkələrinin nə qədər səy göstərsələr də, xilas ola bilmədikləri bu ölkə bizi beynəlxalq hüququ pozmaqda ittiham edir. Bu, absurddur.

Daha bir məsələ. İndi bəzi ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar Azərbaycan ilə Ermənistan arasında münasi-

bətlərin normallaşdırılmasında vasitəçilik xidmətləri göstərməyə çalışır. Mən bu yaxınlarda demişəm ki, əgər bu siyasət birtərəfli xarakter daşımırsa və qərəzli deyilsə, biz bu cəhdləri qəbul edirik. Amma Fransanın bir tərəfdən bütün diplomatik normaları pozduğunu, təhqirlərlə səciyyələnən bəyanatlarını, çirkin uydurmalarını, təxribat və yalanlarını görürüksə, digər tərəfdən onun vasitəçilik xidmətləri göstərmək cəhdləri heç bir məntiq çərçivəsinə sığmır. Bizə belə vasitəçilər lazım deyil. Bu birincisi. İkincisi, kimsə vasitəçilik etmək istəyirsə, bu, PR-aksiyası xarakteri daşımamalı, əməldə nəticəyə yönəlməlidir.

Həmçinin sizə məlumat vermək istəyirəm ki, oktyabrın 12-də, bir gün sonra Rusiya tərəfinin təklifi ilə Rusiya, Azərbaycan və Ermənistan xarici işlər nazirlərinin Bişkekdə görüşü olmalı idi. Biz Rusiya Federasiyasının vasitəçiliyini minnətdarlıqla qəbul edirik, çünki Rusiya bizim qonşumuz, müttəfiqimiz, həmçinin bizim regionda yerləşən, minlərlə kilometr uzaqda olan ölkələrdən fərqli olaraq qonşuluqda yerləşən Ermənistanın da müttəfiqidir. Təbii ki, ölkələrimiz arasında münasibətlərin tarixi, əlbəttə, Rusiya tərəfinin vasitəçiliyini nəzərdə tutur. Biz bu təklifi müsbət qarşıladıq və xarici işlər nazirimiz Rusiya və erməni həmkarları ilə görüşməyə hazır idi. Təəssüf ki, erməni tərəfi bu görüşdən imtina etdi. İndi sual yaranır: Ermənistan sülh istəyirmi? Zənnimcə, xeyr, çünki əgər sülh istəsəydi, bu imkandan imtina etməzdi. Ermənistanın baş naziri 6 saata Qranadaya uçur, orada Azərbaycansız Azərbaycanın müzakirə edildiyi mənasız görüşdə iştirak edir, amma 2-3 saata Bişkekə uça bilmir, onun mühüm işləri varmış. Bax, biz bütün bunları açıq deməliyik. Bütün bunları hamı görür, ancaq bunu danışmaq və nəzərə almaq lazımdır.

Öz şərhlərimə yekun vuraraq onu da demək istərdim ki, Azərbaycan ilə Ermənistan arasında münasibətlərin normallaşmasına gəldikdə, biz buna hazırıq. Biz sülh sazişi üzərində işi davam etdirməyə hazırıq. Erməni tərəfinin Rusiya Federasiyasının vasitəçiliyindən imtina edəcəyi təqdirdə, düşünürəm ki, Azərbaycan ilə Ermənistanın xarici işlər nazirləri arasında birbaşa danışıqlar alternativ ola bilər. Hər hansı digər platformalar öz xidmətlərini təklif edən həmin ölkələrin Azərbaycana deyil, həqiqətə, haqlı mövqeyə və beynəlxalq hüquqa münasibəti nəzərə alınmaqla tərəfimizdən təhlil ediləcək.

Vaxt tapıb gəldiyinizə görə bir daha sizə təşəkkürümü bildirmək istərdim. İndi hər yerdə çətin zamandır, hamının işi çoxdur, amma bu gün sizin Bakıda olmağınız həm də ölkəmizə, dövlətlərimizin xüsusi xidmət orqanları arasında əməkdaşlığın səviyyəsinə münasibətinizi göstərir və keçmiş SSRİ məkanında mühüm təhlükəsizlik amilidir. Zənnimcə, biz əməkdaşlığımızı möhkəmləndirməliyik. Tarixi əlaqələr, ortaq keçmişimiz – bütün bu amillər MDB məkanında dostluğun möhkəmlənməsinə və qarşılıqlı dəstəyə kömək edəcək. Beləliklə, bir daha sizi salamlayır, bugünkü tədbirdə uğurlar diləyirəm.

Rusiya Federasiyası Federal Təhlükəsizlik Xidmətinin direktoru, MDB dövlətlərinin təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanları rəhbərləri şurasının sədri Aleksandr Bortnikov dedi:

– Hörmətli İlham Heydər oğlu.

Əvvəlcə, MDB-yə üzv dövlətlərin təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanları rəhbərləri Şurasının növbəti iclasının Azərbaycanda keçirilməsinə şərait yaratdığınız üçün Sizə təşəkkür etmək istəyirəm. Bu, artıq Şuramızın fəaliyyəti dövründə keçirdiyimiz beşinci iclasdır. Azərbaycan həmişə Şuranın işinin təşkili üçün əlverişli və gözəl şərait yaradır. Əlbəttə, biz bugünkü tədbirimizin hazırlanmasında aparılan ilkin işlərə görə Azərbaycan Təhlükəsizlik Xidmətinin rəhbərinə də minnətdarıq. Demək istəyirəm ki, fəaliyyət göstərdiyi bütün dövr ərzində Şura öz əhəmiyyətini sübut edib. Sizin bu gün xüsusi xidmət orqanlarının rəhbərlərinə çatdırdığınız məsələlərin əksəriyyəti Sovet İttifaqının süqutundan sonra qarşılaşdığımız problemlərin fonunda real olaraq mövcuddur.

Çox təəssüf ki, hər bir respublika, hər bir suveren dövlət bu və ya başqa dərəcədə bizim Şuranın tədbirlərində müzakirə etdiyimiz problemləri yaşayıb. Bunlar bizim son illər daim bəhs etdiyimiz separatçılıq və ekstremizm təzahürləridir. Biz bu və ya başqa dərəcədə bununla qarşılaşmışıq. Biz bilavasitə dövlətlərimizin təhlükəsizliyi, suverenliyi, konstitusiya quruluşu ilə bağlı məsələlərdən danışırıq, belə ki, həm ölkənin daxilində olan, həm də xarici amillərlə bağlı bəzi problemlərin hamısı ümumilikdə təhlükəsizlik məsələlərinə təsir göstərir.

Çox təəssüf ki, son vaxtlar MDB dövlətlərinin demək olar ki, hamısı Sizin indi söylədiyiniz bu və ya digər məsələlərlə qarşılaşır. Hesab edirəm ki, bugünkü iclasımız birgə işimizin bütün istiqamətləri üzrə irəliləməyə kömək edəcək.

İlham Heydər oğlu, yaradılan şəraitə və bugünkü görüşdə bizə verdiyiniz tövsiyələrə, tarixi arayışa, hazırda bizim içərisində olduğumuz MDB məkanında və regionda baş verən proseslərin əsaslandırılmasına görə bir daha Sizə təşəkkür etmək istəyirəm. Bu, baş verənlərin anlaşılması və obyektiv qiymətləndirilməsi baxımından çox əhəmiyyətlidir. Əlbəttə, bugünkü iclasın nəticələrindən gələcəkdə dövlətlərimizin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələlərinin həllində maksimum dərəcədə səmərəli və məhsuldar istifadə etmək üçün bizdən asılı olan hər şeyi edəcəyik. Çox sağ olun.

Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin Prezidenti Ersin Tatarın qəbulu

Oktyabrın 14-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin Prezidenti Ersin Tatarı qəbul edib.

Görüşdə Türk dünyası xalqlarının bir-biri ilə tarixi bağlılığına söykənən əlaqələrinin genişləndirilməsindən və xalqlarımız arasında humanitar, mədəniyyət, təhsil, idman sahələrində əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün imkanların mövcud olmasından məmnunluq ifadə edilib.

Bu xüsusda, səmərəli platforma kimi Türk Dövlətləri Təşkilatının rolunu xüsusi qeyd edən Azərbaycan Prezidenti Türk dünyası xalqlarının bundan sonra da müxtəlif sahələrdə əlaqələri inkişaf etdirəcəyinə ümidvar olduğunu bildirib. Dövlətimizin başçısı Azərbaycanın həmişə Türk dünyasının sıx birləşməsinə öz töhfəsini verdiyini və bundan sonra da Türk dünyasının birliyi amallarına sadiq qalacağını qeyd edib.

Görüşdə Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində müşahidəçi üzv kimi fəaliyyətindən danışılıb. Qeyd edilib ki, Şimali Kipr Türk Cümhuriyyəti artıq uzun müddətdir İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı və İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı yanında müşahidəçi statusuna malikdir. Ona görə də Türk Dövlətləri Təşkilatı yanında da Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin müşahidəçi statusunun olması tam məntiqlidir.

Ersin Tatar öz növbəsində Azərbaycanın suverenliyini tam təmin etməsi münasibətilə Prezident İlham Əliyevi təbrik etdi. O, həmçinin Bakıda təşkil olunan Şimali Kiprin Mədəniyyət Günləri çərçivəsində keçirilən tədbirlərdən məmnunluq ifadə edərək, yaradılan şəraitə görə Azərbaycan Prezidentinə minnətdarlığını bildirdi.

Görüşdə turizm, elm, təhsil və tələbə mübadiləsi sahələrində əməkdaşlıq məsələləri müzakirə olundu.

Sonda Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin Prezidenti dövlətimizin başçısına xatirə hədiyyəsi təqdim etdi.

ABŞ Dövlət Departamentinin Avropa və Avrasiya məsələləri üzrə Bürosunda dövlət katibi köməkçisinin müavini Coşua Hakın qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 20-də ABŞ Dövlət Departamentinin Avropa və Avrasiya məsələləri üzrə Bürosunda dövlət katibi köməkçisinin müavini Coşua Hakı qəbul edib.

Görüşdə regionda sülhün və sabitliyin təmin edilməsi, Ermənistan ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin normallaşdırılması prosesi ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın regional sülh gündəliyi, Ermənistan ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin normallaşdırılması, sülh müqaviləsi üzrə danışıqların davam etdirilməsi və tezliklə imzalanması ilə bağlı niyyətini bir daha ifadə etdi.

Görüşdə qarşılıqlı maraq doğuran digər məsələlər ətrafında da fikir mübadiləsi aparıldı.

Latviya Respublikasının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Edqars Skuyanın etimadnaməsinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 24-də Latviya Respublikasının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Edqars Skuyanın etimadnaməsini qəbul edib.

Səfir etimadnaməsini Prezident İlham Əliyevə təqdim etdi.

Sonra dövlətimizin başçısı səfirlə söhbət etdi.

Prezident İlham Əliyev ikitərəfli münasibətlərimizin zəngin tarixə malik olduğunu qeyd edərək, qarşılıqlı təmasların, xüsusilə dövlət başçılarının səfərlərinin əməkdaşlığımızın genişlənməsi işinə verdiyi töhfəni vurğuladı.

Dövlətimizin başçısı iqtisadi əlaqələrə toxunaraq, ticarət, investisiya və digər sahələrdə daha geniş imkanların müəyyənləşdirilməsinin vacibliyini bildirdi.

Azərbaycan Prezidenti ölkələrimizin müstəqilliyini bərpa etdikdən sonrakı dövrdə bir-birini dəstəkləməsinin önəmini qeyd etdi. Prezident İlham Əliyev, eyni zamanda, parlamentlərarası əməkdaşlığın da əlaqələrimizin möhkəmlənməsində roluna toxundu, xalqlar arasında təmasların əhəmiyyətini vurğuladı.

Dövlətimizin başçısı ikitərəfli münasibətlərimizin gələcəkdə də uğurla inkişaf edəcəyinə ümidvar olduğunu bildirdi.

Ölkəmizdə göstərilən yüksək qonaqpərvərliyi qeyd edən səfir Azərbaycanın gözəlliyinin və burada gedən inkişaf proseslərinin onda dərin təəssürat hissi yaratdığını dedi.

Edqars Skuya dövlətimizin başçısına Latviya Prezidentinin ölkəsinə rəsmi səfərlə bağlı dəvətini çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev dəvəti minnətdarlıqla qəbul etdi.

Görüşdə Azərbaycan ilə Latviyanın beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində uğurlu əməkdaşlığı qeyd edildi, Latviyanın ölkəmizdəki səfirliyinin NATO-nun Azərbaycanda əlaqələndirici funksiyasını yerinə yetirməsindən məmnunluq ifadə olundu, Azərbaycan ilə NATO arasında əməkdaşlığın inkişafına töhfə verdiyi vurğulandı. Həmçinin Azərbaycanın həm NATO, həm də Avropa İttifaqı ilə əlaqələrinin inkişafında üzv dövlət olaraq Latviyanın verdiyi dəstək yüksək qiymətləndirildi.

İsveçrə Konfederasiyasının Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Tomas Ştəlinin etimadnaməsinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 24-də İsveçrə Konfederasiyasının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Tomas Ştəlinin etimadnaməsini qəbul edib.

Səfir etimadnaməsini Prezident İlham Əliyevə təqdim etdi.

Sonra dövlətimizin başçısı səfirlə söhbət etdi.

Azərbaycan Prezidenti ikitərəfli münasibətlərimizin istər siyasi, istərsə də iqtisadi sahələrdə uğurla inkişaf etdiyini bildirərək, özünün Dünya İqtisadi Forumuna səfərləri zamanı İsveçrənin dövlət başçıları ilə mütəmadi görüşlərinin əməkdaşlığın müzakirəsi baxımından önəmini qeyd etdi.

Ticarət, iqtisadiyyat, energetika sahələrində əməkdaşlığın səviyyəsindən məmnunluğunu bildirən Prezident İlham Əliyev İsveçrə şirkətlərinin Azərbaycanda uğurlu fəaliyyətinə toxundu, onların işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə yenidənqurma layihələri ilə bağlı fəal işlədiklərini vurğuladı və bu istiqamətdə yaxşı əməkdaşlığın olduğunu bildirdi.

Dövlətimizin başçısı işğaldan azad edilmiş ərazilərdə insanların rahat yaşaması üçün müasir texnologiya, yaşıl enerji, "ağıllı kənd" konsepsiyalarının həyata keçirildiyini deyərək, bunların əməkdaşlığımızda yeni istiqamətlər yaratdığını vurğuladı.

Azərbaycan Prezidenti, eyni zamanda, SOCAR-ın İsveçrədəki fəaliyyətini, İsveçrə şirkətlərinin Azərbaycan iqtisadiyyatına investisiya qoymasını biznes sahəsində əlaqələrimizin yaxşı göstəricisi kimi dəyərləndirdi.

Prezident İlham Əliyev qarşıdan gələn illərdə əməkdaşlığın daha da genişlənəcəyinə və güclü tərəfdaşlıq əlaqələrinin həyata keçiriləcəyinə ümidvar olduğunu bildirdi.

Səfir, ilk növbədə, Qarabağa səfərinə toxunaraq, orada gedən yenidənqurma işləri ilə tanış olduğunu qeyd etdi, İsveçrə şirkətlərini buraya dəvət etmək istəyində olduğunu dedi.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında İsveçrə şirkətlərinin fəal iştirak etdiyini bildirən Tomas Ştəli bu sahədə əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün yaxşı potensialın olduğunu vurğuladı.

Azərbaycan ilə artıq 20 ilə yaxındır ki, əməkdaşlıq proqramının həyata keçirildiyini bildirən səfir İsveçrə şirkətlərinin Azərbaycanda makroiqtisadi sahədə, eləcə də maliyyə və özəl sektorların inkişafındakı fəaliyyətlərini məmnunluqla qeyd etdi.

Türkiyə Respublikasının milli müdafiə naziri Yaşar Gülərin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 24-də Türkiyə Respublikasının milli müdafiə naziri Yaşar Güləri qəbul edib.

Görüşdə Azərbaycan ilə Türkiyə arasında dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin bütün istiqamətlərdə olduğu kimi, hərbi sahədə də uğurla inkişaf etdiyi vurğulandı. Bu baxımdan ölkəmizin müxtəlif yerlərində "Mustafa Kamal Atatürk - 2023" Azərbaycan-Türkiyə birgə taktiki təliminin keçirilməsindən, təlim zamanı yüksək peşəkarlığın və bacarığın nümayiş etdirilməsindən məmnunluq ifadə olundu.

Türkiyə Respublikasının milli müdafiə naziri bu təlimlərin Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyinə təsadüf etməsinin rəmzi məna daşıdığını vurğuladı.

Söhbət zamanı Azərbaycanın və Türkiyənin dövlət başçılarının mütəmadi görüşlərinin və təmaslarının münasibətlərimizin inkişafında rolu qeyd olunaraq, bu ilin sentyabrında Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın Naxçıvana səfərinin əhəmiyyətinə toxunuldu.

Görüşdə Azərbaycanın ötən ay həyata keçirdiyi antiterror tədbirləri nəticəsində ölkəmizin suverenliyinin tam bərpa olunduğu xüsusi qeyd edildi.

Söhbət zamanı Yaşar Gülərin Azərbaycana səfərinin əlaqələrimizin inkişafına, o cümlədən hərbi sahədə əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi işinə xidmət etdiyi bildirildi, əməkdaşlığın perspektivləri ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin sənaye və qabaqcıl texnologiyalar naziri Sultan Əhməd Əl-Cabirin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 26-da Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin sənaye və qabaqcıl texnologiyalar naziri Sultan Əhməd Əl-Cabirin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul edib.

Nümayəndə heyətinə Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin energetika və infrastruktur naziri Süheyl bin Məhəmməd Əl-Məzrui, investisiya naziri Məhəmməd Həssən Əl-Suveydi, Xarici İşlər Nazirliyinin iqtisadi məsələlər üzrə dövlət naziri Əhməd Əli Əl-Sayeğ, Əbu-Dabi İnkişaf Fondunun baş direktoru Məhəmməd Saif Əl-Suveydi, "Masdar" şirkətinin baş icraçı direktoru Məhəmməd Cəmil Əl-Ramahi daxildir.

Prezident İlham Əliyev, ilk növbədə, qonaqlara Qaradağ Günəş Elektrik Stansiyasının rəsmi açılış mərasimində iştirak etdiklərinə görə minnətdarlığını bildirərək, bunu dostluq əlaqələrimizin və böyük hörmətin nümunəsi kimi dəyərləndirdi. Dövlətimizin başçısı Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin dörd nazirinin tədbirdə iştirakına görə bu ölkənin Prezidenti Şeyx Məhəmməd bin Zayed Al Nəhyana minnətdarlığını çatdırmağı xahiş etdi.

Qaradağ Günəş Elektrik Stansiyasının rəsmi açılış mərasiminin keçirilməsini tarixi hadisə kimi qiymətləndirən Azərbaycan Prezidenti ikitərəfli münasibətlərimizin bir çox digər sahələri də əhatə etdiyini vurğuladı.

Prezident İlham Əliyev bugünkü görüşün əməkdaşlığımızın hazırkı vəziyyətinin və perspektivlərinin müzakirəsi üçün yaxşı imkan yaratdığını bildirdi və gündəlikdə duran birgə layihələrin əlaqələrimizin daha da genişləndirilməsi baxımından önəmini qeyd etdi.

Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin sənaye və qabaqcıl texnologiyalar naziri Sultan Əhməd Əl-Cabir, ilk növbədə, ölkəmizdə göstərilən yüksək qonaqpərvərliyə görə nümayəndə heyətinin adından dövlətimizin başçısına minnətdarlığını ifadə etdi. O bildirdi ki, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin ali rəhbərliyi qüdrətli ölkə olan Azərbaycanla həmişə strateji tərəfdaşlığın önəmini qeyd edir.

Sultan Əhməd Əl-Cabir vurğuladı ki, Azərbaycan qısa müddət ərzində qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq istiqamətində ciddi uğurlara nail olub. O, ölkələrimiz arasında mövcud olan əlaqələrin uzunmüddətli tərəfdaşlığa xidmət etməsinə əminliyini bildirdi, eyni zamanda, vurğuladı ki, Azərbaycan və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri əməkdaşlığın və strateji tərəfdaşlığın yeni nümunəsinin yaradılması işinə sadiqlik nümayiş etdirir.

Pakistan Silahlı Qüvvələrinin Quru Qoşunları komandanının qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev noyabrın 1-də Pakistan Silahlı Qüvvələrinin Quru Qoşunları komandanı Asim Muniri qəbul edib.

Dövlətimizin başçısı ölkələrimiz arasında dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin müxtəlif istiqamətlərdə, o cümlədən hərbi sahədə uğurla inkişaf etdiyini bildirdi.

Prezident İlham Əliyev Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü dövründə Pakistan hökumətinin və xalqının ölkəmizə göstərdiyi davamlı dəstəyi yüksək qiymətləndirdi. Dövlətimizin başçısı Pakistanın Ermənistanın təcavüzünə görə bu ölkə ilə diplomatik əlaqələr qurmamasını Azərbaycana göstərilən qardaşlıq münasibətinin nümayişi kimi dəyərləndirdi.

Prezident İlham Əliyev İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə də Pakistanın Azərbaycana göstərdiyi siyasi dəstəyə görə minnətdarlığını ifadə etdi.

Dövlətimizin başçısı torpaqlarımızın işğaldan azad olunması kimi tarixi missiyanı başa çatdırdığımızı, suverenliyimizin tam bərpa olunduğunu, işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə genişmiqyaslı yenidənqurma işlərinə başlanıldığını məmnunluqla bildirdi.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycan ilə Pakistan arasında hərbi sənaye sahəsində uğurlu əməkdaşlığın olduğunu deyərək, ölkələrimizin birgə hərbi təlim keçirməsinin önəminə toxundu.

Dövlətimizin başçısı beynəlxalq səviyyədə ölkələrimizin suverenliyi və ərazi bütövlüyü məsələsinə toxunaraq, Azərbaycanın qardaş Pakistanı Cəmmu və Kəşmir məsələsində hər zaman dəstəklədiyini bir daha qeyd etdi.

Prezident İlham Əliyev Asim Munirin səfərinin əməkdaşlığımızın möhkəmlənməsi işinə xidmət edəcəyinə əminliyini bildirdi.

Asim Munir İkinci Qarabağ müharibəsində əldə olunan Qələbə və bu ilin sentyabrında həyata keçirilən antiterror tədbirlərində Azərbaycanın qazandığı uğurlar münasibətilə təbriklərini çatdırdı, bunun Pakistanda böyük sevinclə qarşılandığını qeyd etdi. Qonaq Pakistanın Azərbaycan xalqı ilə qardaşlıq əlaqələri nümayiş etdirərək, Ermənistanı bu günə kimi tanımadığını bir daha vurğuladı.

Asim Munir Cəmmu və Kəşmir məsələsində ölkəmizin dəstəyinə görə minnətdarlığını bildirdi.

Almaniyanın xarici işlər nazirinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev noyabrın 4-də Almaniya Federativ Respublikasının xarici işlər naziri Annalena Berboku qəbul edib.

Görüşdə Azərbaycan-Almaniya ikitərəfli əlaqələri, Ermənistan ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin normallaşdırılması və bütövlükdə Cənubi Qafqaz regionunda sülhün, sabitliyin və təhlükəsizliyin təmin olunması məsələləri ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

Almaniyanın xarici işlər naziri ölkəsinin Azərbaycan ilə Ermənistan arasında münasibətlərin normallaşdırılması, sülh müqaviləsinin imzalanması və bu xüsusda Avropa İttifaqının dəstəyi ilə aparılan Brüssel platformasını dəstəklədiyini diqqətə çatdırdı. O, həmçinin Azərbaycanın üzləşdiyi humanitar mina probleminin aradan qaldırılmasına Almaniyanın kömək göstərməyə hazır olduğunu bildirdi.

Dövlətimizin başçısı bu ilin martında Almaniyaya səfərini və səfər çərçivəsində Kansler Olaf Şolts, Prezident Frank-Valter Ştaynmayer ilə keçirdiyi görüşləri məmnunluqla xatırladı.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın Cənubi Qafqaz ölkələri arasında regional əməkdaşlığı dəstəklədiyini bildirdi, Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü nəticəsində bu üç ölkə arasında əməkdaşlığın indiyədək mümkün olmadığını qeyd etdi.

Dövlətimizin başçısı Ermənistanın son üç ildə Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinə silah-sursatın və hərbi heyətin daşınmasını həyata keçirdiyini vurğuladı. Prezident İlham Əliyev sentyabrın 2-də Nikol Paşinyanın Ermənistan tərəfindən Azərbaycan ərazilərində yaradılmış və dəstəklənən qondarma rejimi təbrik etməsini və artıq özünü ləğv etmiş qondarma rejimin sentyabrın 9-da dırnaqarası “seçkilər” keçirməsini regionda vəziyyətin gərginləşməsinə xidmət edən təxribatçı addımlar olduğunu bildirdi. Prezident İlham Əliyev lokal xarakterli antiterror tədbirləri nəticəsində Azərbaycanın suverenliyini bərpa etdiyini və ölkəmizin Ermənistan ilə münasibətlərin normallaşdırılmasını, sülh müqaviləsinin imzalanmasını, regional sülh gündəliyini dəstəklədiyini diqqətə çatdırdı.

Söhbət əsnasında Azərbaycan ilə Almaniya arasında ikitərəfli əlaqələrin inkişaf perspektivlərinə dair fikir mübadiləsi aparıldı.

Koreya Respublikasının Ticarət və Sənaye Palatası sədrinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev noyabrın 6-da Koreya Respublikasının Ticarət və Sənaye Palatasının və “SK Group” şirkətlər qrupunun sədri Çey Tae-vonun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul edib.

Çey Tae-von ölkəmizdə sonuncu dəfə 12 il əvvəl olduğunu qeyd edərək, ötən dövr ərzində Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda baş verən inkişaf proseslərinin və qazanılan nailiyyətlərin onda dərin təəssürat oyatdığını dedi, bununla bağlı təbriklərini çatdırdı. Qonaq Azərbaycan ilə Koreya Respublikası arasında müxtəlif istiqamətlərdə iqtisadi əməkdaşlıq imkanlarını qeyd etdi.

Xüsusilə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə “ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” konsepsiyasının tətbiqi ilə bağlı Koreya Respublikası şirkətinin təcrübəsi, Azərbaycanın zəngin bərpaolunan enerji potensialının reallaşdırılması, həmçinin ölkəmizin böyük mineral ehtiyatları, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, təhsil və insan kapitalının inkişafı sahələrində əməkdaşlıq məsələləri müzakirə olundu. Ölkələrimiz arasında turizm əlaqələrinin genişləndirilməsi ilə bağlı fikir mübadiləsi aparıldı.

Qeyd edək ki, 1953-cü ildə təsis olunan və baş ofisi Seul şəhərində yerləşən “SK Group” Koreya Respublikasının ikinci ən böyük şirkətlər qrupudur. Şirkətin ötənilki gəliri 150,9 milyard, aktivlərinin həcmi isə 246,9 milyard ABŞ dollarıdır. Qlobal miqyasda törəmə şirkətlərinin və filiallarının sayı 512, dünya üzrə əlaqəli şirkətlərinin sayı isə 198 olan “SK Group”un müxtəlif ölkələrdə 100 mindən çox işçisi var. Şirkət energetika və kimya, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, yarımkeçiricilər və qabaqcıl materiallar, logistika, xidmətlər, biosəhiyyə və əczaçılıq istiqamətlərində fəaliyyət göstərir.

ATƏT Parlament Assambleyasının prezidentinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev noyabrın 13-də ATƏT Parlament Assambleyasının prezidenti Pia Kaumanı qəbul edib.

Görüşdə Cənubi Qafqaz regionunda vəziyyətlə və ATƏT Parlament Assambleyasının rolu ilə bağlı fikir mübadiləsi aparıldı.

Dövlətimizin başçısı qeyd etdi ki, Cənubi Qafqaz regionunda artıq yeni reallıqlar yaranıb. Prezident İlham Əliyev vurğuladı ki, regionda baş vermiş son hadisələr Ermənistanın Azərbaycana qarşı 30 ilə yaxın davam etmiş işğalı və hərbi təcavüzü kontekstində nəzərdən keçirilməlidir. Bu işğal və təcavüzün nəticələrinə

baxılmadan regionun gələcəyi ilə bağlı baxışların irəli sürülməsi düzgün yanaşma olmaz.

Prezident İlham Əliyev bildirdi ki, Ermənistan Azərbaycan torpaqlarının işğalını əbədiləşdirməyə çalışırdı. İşğal dövründə həyata keçirilmiş vasitəçilik missiyaları tamamilə uğursuz olmuş, işğal və təcavüzün nəticələrini aradan qaldırmamışdır.

Dövlətimizin başçısı vurğuladı ki, 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra imzalanmış 2020-ci il 10 noyabr Bəyanatından irəli gələn öhdəlikləri Ermənistan yerinə yetirmədi. Belə ki, Ermənistan nəinki Qarabağdakı silahlı qüvvələrini ərazidən çıxarmamışdır, hətta həmin ərazini hərbi texnikanın, silahlı qüvvələrinin şəxsi heyətinin və minaların daşınması üçün məqsədyönlü şəkildə istifadə edirdi. Həmçinin Ermənistan Şərqi Zəngəzurla Naxçıvan arasında əlaqənin yaradılması ilə bağlı öz öhdəliklərini yerinə yetirmədi.

Prezident İlham Əliyev qeyd etdi ki, artıq bu məsələlər keçmişdə qaldı. Hazırda regionun sülh gündəliyi üçün çox yaxşı imkanlar var. Dövlətimizin başçısı vurğuladı ki, 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra sülh müqaviləsi və onun əsasını təşkil edən prinsiplər təşəbbüsü ilə də məhz Azərbaycan çıxış edib. Prezident İlham Əliyev qeyd etdi ki, Azərbaycan Cənubi Qafqazda davamlı sülhün tərəfdarıdır və regional sülh gündəliyini, Ermənistanla münasibətlərin normallaşdırılmasını və sülh müqaviləsinin imzalanmasını dəstəkləyir.

Dövlətimizin başçısı bildirdi ki, Azərbaycan hazırda birgəyaşayış və geriqayıtma hüququ ilə əlaqədar aydın və şəffaf proqramı təqdim etsə də, azərbaycanlıların Ermənistana geri qayıdışı ilə bağlı geriqayıtma hüququnu Ermənistan inkar edir və bununla əlaqədar olaraq hər hansı bir baxış ortaya qoymayıb.

Görüşdə qeyd olundu ki, ATƏT Parlament Assambleyası Ermənistan və Azərbaycan nümayəndə heyətləri arasında etimadın qurulması baxımından səmərəli platforma ola bilər.

Özbəkistanın investisiya, sənaye və ticarət nazirinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev noyabrın 14-də Özbəkistan Respublikasının investisiya, sənaye və ticarət naziri Laziz Kudratovu qəbul edib.

Dövlətimizin başçısı ilk növbədə Daşkənddə İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının 16-cı Zirvə toplantısının yüksək səviyyədə təşkil olunduğunu qeyd edərək, həmin tədbir çərçivəsində Özbəkistan Prezidenti ilə görüşünü məmnunluqla xatırladı.

Dostluq və qardaşlıq münasibətlərimizin gündəliyinin çox geniş olduğunu və müxtəlif istiqamətləri əhatə etdiyini deyən Prezident İlham Əliyev iqtisadi, sənaye, o cümlədən sənaye kooperasiyası, kənd təsərrüfatı və digər sahələrdə nəzərdə tutulan birgə layihələrin önəmini qeyd etdi.

Dövlətimizin başçısı Laziz Kudratovun ölkəmizə səfəri zamanı qarşıdakı illərdə əməkdaşlığın gündəliyi və qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olunması ilə bağlı səmərəli müzakirələrin aparılacağına əminliyini bildirdi.

Laziz Kudratov ilk növbədə Özbəkistan Prezidentinin salamlarını və xoş arzularını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını Şavkat Mirziyoyevə çatdırmağı xahiş etdi.

Qonaq Azərbaycan və Özbəkistan prezidentləri arasında mövcud olan dostluq münasibətlərinin əməkdaşlığımızın keyfiyyətcə yeni səviyyəyə qalxması üçün möhkəm əsas yaratdığını bildirdi, hər iki dövlət başçısının qarşılıqlı səfərlərinin və görüşlərinin strateji əlaqələrimizin möhkləmləndirilməsi baxımından önəmini qeyd etdi.

Laziz Kudratov vurğuladı ki, Prezident İlham Əliyevin müdrik və uzaqgörən siyasəti nəticəsində ölkəmizin əldə etdiyi iqtisadi uğurlar və əhalinin rifah halının daha da yaxşılaşdırılması Özbəkistanda böyük sevinc doğurur. Qonaq, eyni zamanda, qeyd etdi ki, özbək xalqı Xankəndi şəhərində Vətən müharibəsində əldə edilən Zəfərin üçüncü ildönümünə həsr olunmuş hərbi paradı qürur hissi ilə izləyib. Azərbaycan Prezidentinin qətiyyəti və möhkəm iradəsi, uğurlu siyasəti nəticəsində tarixi ədalətin bərpa edilməsinin mümkün olduğunu vurğulayan Laziz Kudratov Şuşa və Füzuliyə səfərləri zamanı orada gedən böyük yenidənqurma və bərpa işlərinin şahidi olduğunu dedi.

Görüşdə sənaye kooperasiyası, iqtisadi, ticari, nəqliyyat, logistika əlaqələrinin dərinləşdirilməsi barədə fikir mübadiləsi aparıldı.

Böyük Britaniyanın dövlət katibinin müavini, Avropa və Şimali Amerika üzrə dövlət nazirinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev noyabrın 22-də Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığının xarici işlər, Birlik Ölkələri və İnkişaf Ofisində Parlamentlə əlaqələr üzrə dövlət katibinin müavini, Avropa və Şimali Amerika üzrə dövlət naziri Leo Dokertini qəbul edib.

Dövlətimizin başçısı Leo Dokertinin Azərbaycana səfərinin ikitərəfli, eləcə də regional gündəliyin müzakirəsi üçün yaxşı imkan yaratdığını bildirdi.

Azərbaycanın gözəl bir ölkə olduğunu qeyd edən Leo Dokerti səfərindən məmnunluğunu ifadə etdi, ölkələrimiz arasında əlaqələrin zəngin tarixə malik olmasından qürur hissi duyduğunu vurğuladı.

Qonaq Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığının regional sülh və sabitliyin təmin olunmasına hər hansı bir töhfə vermək işinə müsbət yanaşdığını dedi, uzun illərdir Azərbaycan ilə çox mühüm siyasi, iqtisadi, ticarət və enerji əlaqələrinin mövcudluğu ilə fəxr etdiklərini bildirdi.

Leo Dokerti vurğuladı ki, Azərbaycan yalnız Avropanın mühüm enerji təchizatçısı deyil, həm də Cənubi Qafqazın vacib, məsuliyyətli ölkəsidir və Azərbaycansız Avropada sülh və təhlükəsizlik olmazdı.

Prezident İlham Əliyev iqtisadi əlaqələrimizin enerji sahəsində əməkdaşlıqdan başladığını, BP şirkəti ilə uzun illər səmərəli və qarşılıqlı etimada əsaslanan işbirliyinin həyata keçirildiyini qeyd etdi.

Dövlətimizin başçısı ölkəmizə qoyulan investisiyaların bizə göstərilən inamı nümayiş etdirdiyini məmnunluqla vurğuladı.

Prezident İlham Əliyev qeyd etdi ki, BP şirkətinin uzun illər bundan əvvəl Azərbaycanda fəaliyyətə başlaması ölkəmizin iqtisadi inkişafında və respublikamızda investisiya layihələrinin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayıb. Dövlətimizin başçısı hazırda Azərbaycan-BP əməkdaşlığının bərpaolunan enerji sahəsi ilə bağlı yeni mərhələyə qədəm qoyduğunu dedi və bunun region üçün çox gözəl nümunə olduğunu bildirdi.

Ölkələrimiz arasında siyasi əlaqələrin yüksək səviyyədə olduğunu qeyd edən Azərbaycan Prezidenti bir daha Leo Dokertinin səfərinin əlaqələrimizin inkişafı ilə bağlı məsələlər barədə fikir mübadiləsinin aparılması baxımından əhəmiyyətinə toxundu.

Dövlətimizin başçısı vurğuladı ki, antiterror tədbirləri nəticəsində Azərbaycan suverenliyini tam şəkildə bərpa etdi.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycan ilə Ermənistan arasında sülh müqaviləsinin imzalanması üçün artıq hər hansı əngəlin olmadığını deyərək ölkəmizin regional sülh gündəliyini dəstəklədiyini, sülh müqaviləsi və iki ölkə arasında münasibətlərin normallaşdırılması üçün Azərbaycanın Ermənistan ilə dialoqa hazır olduğunu vurğuladı.

Qonaq da öz növbəsində ölkəsinin bu prosesə dəstək verməyə hazır olduğunu ifadə etdi.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Baş katibinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev noyabrın 22-də İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Baş katibi Hissein Brahim Tahanı qəbul edib.

Dövlətimizin başçısı İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Baş katibinin BMT-nin Mərkəzi Asiya Ölkələrinin İqtisadiyyatları üçün Xüsusi Proqramının (SPECA) tədbirində iştirakının önəmini qeyd edərək Hissein Brahim Taha ilə bundan əvvəlki görüşlərini məmnunluqla xatırladı.

Prezident İlham Əliyev hər zaman Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə və suverenliyinə göstərdiyi dəstəyə görə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına, İslam həmrəyliyinə görə təşkilatın üzv dövlətlərinə bir daha təşəkkürünü bildirdi. İki ay əvvəl Azərbaycanın öz suverenliyini tam şəkildə bərpa etdiyini vurğulayan dövlətimizin başçısı Qarabağ münaqişəsinin artıq tarixdə qaldığını qeyd etdi.

Azərbaycanın da daim İslam həmrəyliyi prinsipinə sadiq olduğunu vurğulayan Prezident İlham Əliyev ölkəmizin təşkilatın fəaliyyətini dəstəklədiyini, o cümlədən quruma könüllü maliyyə ianələrini bundan sonra da davam etdirəcəyini diqqətə çatdırdı.

Azərbaycanın, eyni zamanda, Qoşulmama Hərəkatına dördillik uğurlu sədrlik etdiyini deyən dövlətimizin başçısı ölkəmizin sədrliyi dövründə təsisat çərçivəsində aparılan fəaliyyətlər barədə də məlumat verdi. Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın Qoşulmama Hərəkatına sədrliyi çərçivəsində bu günlərdə Bakıda dekolonizasiya mövzusuna həsr olunmuş mötəbər tədbirlərin keçirildiyini, ölkəmizin bu prosesə öz dəstəyini verdiyini qeyd edərək, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv dövlətlərin də tarixən müstəmləkəçilikdən əziyyət çəkdiklərini, bu mövzunun təşkilatın gündəliyində saxlanmasının vacibliyini vurğuladı.

Xoş sözlərə görə minnətdarlığını bildirən İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Baş katibi Azərbaycanın suverenliyini və ərazi bütövlüyünü təmin etməsi, eyni zamanda, Qarabağda aparılan bərpa-quruculuq işləri ilə əlaqədar təbriklərini çatdırdı.

Baş katib İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının fəaliyyətinin dəstəklənməsini, Azərbaycanın könüllü maliyyə ianələrini çox yüksək qiymətləndirdi, bunun təşkilat üçün vacib olduğunu qeyd etdi. Hissein Brahim Taha qəbula, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının tədbirlərinin mütəmadi olaraq Azərbaycanda keçirilməsinə və ölkəmizin maliyyə dəstəyinə görə Prezident İlham Əliyevə şəxsən təşəkkürünü bildirdi.

Görüşdə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində Azərbaycanda keçirilən tədbirlərin, o cümlədən Təşkilata üzv ölkələrin əmək nazirlərinin V konfransının və Bakıda İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Əmək Mərkəzinin yaradılmasının əhəmiyyəti qeyd olundu.

Malayziyanın Azərbaycanda yeni təyin olunmuş səfirinin etimadnaməsinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 4-də Malayziyanın ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Ahmad Kamrizamil Bin Mohd Rzanın etimadnaməsini qəbul edib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, səfir etimadnaməsini Prezident İlham Əliyevə təqdim etdi.

Sonra dövlətimizin başçısı səfirlə söhbət etdi.

Ahmad Kamrizamil Bin Mohd Rza Malayziyanın Kralı Əlahəzrət əl-Sultan Abdullah Riayatuddin əl-Mustafa Billah Şah ibni əl-Mərhum Sultan Hacı Əhməd Şah əl-Mustain Billahın və Malayziyanın Baş naziri Ənvər İbrahimin salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını Malayziyanın Kralına və Baş nazirinə çatdırmağı xahiş etdi.

Siyasi münasibətlərimizin yüksək səviyyədə olduğunu deyən dövlətimizin başçısı əlaqələrimizin daha da fəallaşdırılmasının və əməkdaşlığımızın yeni istiqamətlərinin, o cümlədən investisiya, qarşılıqlı ticarət, humanitar sahələrdə müəyyənləşdirilməsinin zəruriliyini bildirdi.

Beynəlxalq institutlar çərçivəsində əməkdaşlığımızdan məmnunluğunu ifadə edən Prezident İlham Əliyev BMT, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Qoşulmama Hərəkatında ölkələrimizin bir-birini dəstəkləməsinin önəmini vurğuladı və bunu qardaşlıq əlaqələrimizin yaxşı nümunəsi kimi dəyərləndirdi.

Dövlətimizin başçısı, eyni zamanda, iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsinin də vacibliyinə toxunaraq qarşıdan gələn illərdə nazirlər, hökumət nümayəndələri, biznes dairələri arasında qarşılıqlı səfərlərin təşkilinin bu işə xidmət edə biləcəyini dedi. Prezident İlham Əliyev səfirin Azərbaycanda fəaliyyəti dövründə bu istiqamətdə səylərini əsirgəməyəcəyini qeyd edərək ona işində uğurlar arzuladı.

Xoş sözlərə görə minnətdarlığını bildirən səfir ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün yaxşı imkanların olduğunu dedi, turizm, ticarət və digər sahələrdə əlaqələrin möhkəmlənəcəyinə ümidvarlığını ifadə etdi.

Diplomat bildirdi ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərlik etdiyi Azərbaycanda səfir təyin olunmasından şərəf hissi duyur. O, dövlətimizin başçısının çox xarizmatik və uzaqgörən bir Lider olduğunu vurğuladı.

Ahmad Kamrizamil Bin Mohd Rza əlaqələrimizin genişləndirilməsi üçün səylərini əsirgəməyəcəyini bildirdi.

Söhbət zamanı ölkələrimiz arasında turizm sahəsində əməkdaşlıq, mədəni-humanitar münasibətlərin genişləndirilməsi məsələləri müzakirə olundu, birbaşa aviareyslərin həyata keçirilməsi, Azərbaycan-Malayziya iqtisadi əlaqələrinin genişləndirilməsi üçün hökumətlərarası komissiyanın yaradılması məsələlərinə toxunuldu.

ABŞ Dövlət katibinin köməkçisinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 6-da ABŞ Dövlət katibinin Avropa və Avrasiya məsələləri üzrə köməkçisi Ceyms O'Braynı qəbul edib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, görüşdə ABŞ Dövlət katibinin köməkçisi Ceyms O'Braynın ölkəmizə səfərinin ikitərəfli əlaqələrin müxtəlif aspektlərinin müzakirəsi və regional məsələlər ətrafında fikir mübadiləsinin aparılması baxımından əhəmiyyəti qeyd edildi.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycan ilə ABŞ arasında münasibətlərin zəngin tarixinin olduğunu deyərək, ölkələrimizin Azərbaycanın müstəqilliyi illərində müxtəlif sahələrdə əməkdaşlıq əlaqələri qurduğunu, xüsusilə energetika sahəsində uğurlu əməkdaşlığın həyata keçirildiyini bildirdi.

Dövlətimizin başçısı 44 günlük Vətən müharibəsi başa çatandan sonra Ermənistanın öz öhdəliklərini yerinə yetirmədiyini, Azərbaycan ərazilərinə silah-sursat və hərbi qulluqçular göndərdiyini, separatizmi dəstəklədiyini qeyd edərək, Azərbaycanın antiterror tədbirlərini öz suveren ərazilərində keçirdiyini, təcavüzkar separatizmə son qoyduğunu və əməliyyatın keçirilməsi zamanı nümunəvi şəkildə beynəlxalq humanitar hüququn tələblərinə riayət etdiyini, mülki insanlara və infrastruktura hər hansı zərərin dəymədiyini diqqətə çatdırdı.

Ölkəmizin regional sülh gündəliyini dəstəklədiyini vurğulayan Prezident İlham Əliyev bildirdi ki, münaqişə başa çatandan və Azərbaycan suverenliyini tam şəkildə bərpa edəndən sonra sülhün bərqərar olunması üçün tarixi imkanlar yaranıb və ABŞ da yeni reallıqlar nəzərə alınaraq bu prosesə öz töhfəsini verə bilər.

Prezident İlham Əliyev enerji sahəsində əməkdaşlığı, Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyində oynadığı rolu və bərpaolunan enerji potensialının inkişafı istiqamətində Xəzərdə və Qara dənizdə həyata keçirilən layihələri qeyd etdi.

Dövlətimizin başçısı regionda Orta Dəhliz üzrə yeni nəqliyyat-logistika imkanlarının yarandığını, Azərbaycanın Mərkəzi Asiya ölkələri ilə tərəfdaşlığının daha da genişləndiyini dedi və bu istiqamətdə yeni əməkdaşlıq imkanları barədə danışdı.

Ceyms O'Brayn öz növbəsində ABŞ ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin dərin köklərə malik olduğunu və ölkələrimizin yaxşı tərəfdaşlar olduqlarını vurğuladı. O, Azərbaycanın enerji resurslarının dünya bazarlarına çıxarılmasında ABŞ-ın roluna toxundu, ölkəsinin regionda sülh gündəliyini, Ermənistan ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin normallaşmasını, sülh müqaviləsi üzrə danışıqları dəstəklədiyini dedi, bu xüsusda danışıqların Vaşinqtonda davam etdirilməsi üçün ABŞ-ın hazır olduğunu diqqətə çatdırdı.

Ceyms O'Brayn Transxəzər nəqliyyat dəhlizi konsepsiyasının inkişafı, həmçinin Ermənistan ilə Azərbaycan arasında kommunikasiyaların açılması üzrə müzakirələrin davam etdirilməsinin ABŞ tərəfindən dəstəkləndiyini vurğuladı. O, ABŞ-Azərbaycan münasibətlərində gələcəyə baxışın vacibliyini bildirdi.

Görüşdə ikitərəfli münasibətlərin irəli aparılması üçün qarşılıqlı səfərlərin bərpa edilməsi müsbət addım kimi dəyərləndirildi.

Söhbət zamanı qarşılıqlı maraq doğuran regional məsələlər ətrafında da fikir mübadiləsi aparıldı.

Avropa Şurasının Baş katibinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 8-də Avropa Şurasının Baş katibi Mariya Peyçinoviç Buriçi qəbul edib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, Mariya Peyçinoviç Buriç Azərbaycanın 2001-ci ildən Avropa Şurasının dəyərli üzvü olduğunu vurğuladı. O, ölkəmiz tərəfindən Avropa Şurasının bir çox konvensiyasının imzalandığını və ratifikasiya edildiyini, bir müddət əvvəl Azərbaycan tərəfinin Avropa Şurasının İnsan orqanlarının alverinə qarşı Konvensiyasını imzaladığını xatırladı və bütün bunları müsbət addım kimi dəyərləndirdi. Avropa Şurasının Baş katibi qeyd etdi ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda həyata keçirilən islahatları yüksək qiymətləndirir.

Azərbaycanın regionda davamlı sülhün təmin edilməsi istiqamətində atdığı addımları təqdir etdiklərini deyən Mariya Peyçinoviç Buriç bu xüsusda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası və Ermənistan Respublikası Baş nazirinin Aparatı arasında qəbul olunmuş birgə bəyanatı və bundan irəli gələn məsələləri, xüsusilə iki ölkə arasında etimad quruculuğu tədbirləri istiqamətində atılan addımları yüksək qiymətləndirdiklərini bildirdi, Azərbaycan ilə Ermənistan arasında etimad quruculuğu proseslərinə Avropa Şurasının töhfə verməyə hazır olduğunu vurğuladı.

Dövlətimizin başçısı Azərbaycan ilə Avropa Şurası arasında bu illər ərzində çox sıx əməkdaşlığın formalaşdığını qeyd etdi. Prezident İlham Əliyev özünün Avropa Şurası ilə əlaqələrini və Azərbaycan nümayəndə heyətinin AŞPA-dakı fəaliyyətini məmnunluqla xatırladı.

Prezident İlham Əliyev qeyd etdi ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası və Ermənistan Respublikası Baş nazirinin Aparatı arasında qəbul olunmuş birgə bəyanat qarşılıqlı sülh gündəliyinin irəli aparılması və ölkələrimiz arasında münasibətlərin normallaşdırılması üçün qarşılıqlı siyasi iradənin bir daha nümayişidir. Dövlətimizin başçısı vurğuladı ki, Avropa Şurası da iki ölkə arasında etimad quruculuğu proseslərinə töhfə vermək üçün çox yaxşı platformadır.

Söhbət zamanı AŞPA-da Azərbaycan və Ermənistan parlament nümayəndə heyətləri arasında da əlaqələrin və konstruktiv dialoqun vacibliyi bildirildi. Praktiki sahələrdə Azərbaycan ilə Avropa Şurası arasında əməkdaşlığın inkişaf etdiyi qeyd olundu.

Görüşdə mədəniyyətlərarası dialoq prosesində Azərbaycan ilə Avropa Şurası arasında əməkdaşlığa toxunuldu, bu əməkdaşlığın davam etdirilməsinin önəmi vurğulandı. Ölkəmizdə ənənəvi keçirilən mədəniyyətlərarası dialoq forumunda Avropa Şurasının tərəfdaş qismində çıxış etməsinin, həmçinin Avropa Şurasında islamofobiya meyillərinə qarşı xüsusi nümayəndənin təyin olunmasının təqdir edildiyi bildirildi.

Gürcüstan parlamenti sədrinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 11-də Gürcüstan parlamentinin sədri Şalva Papuaşvilinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul edib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, Prezident İlham Əliyev Azərbaycan ilə Gürcüstan arasında ikitərəfli dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin bütün sahələrdə uğurla inkişaf etdiyini vurğuladı.

Dövlətimizin başçısı Gürcüstanın Baş naziri ilə mütəmadi görüşlərinin, o cümlədən Azərbaycan Prezidentinin dəvəti ilə İrakli Qaribaşvilinin fəxri qonaq qismində SPECA-nın Bakıda keçirilmiş Zirvə görüşündə iştirakı zamanı onunla görüşünün əlaqələrimizin möhkəmlənməsi işində rolunu qeyd etdi.

Prezident İlham Əliyev ölkələrimizin həyata keçirdiyi birgə layihələrin önəminə toxunaraq, bunu geniş regionda – Avrasiya məkanında önəmli amil kimi dəyərləndirdi və birgə təşəbbüslərimizin bundan sonra da uğurla həyata keçiriləcəyinə əminliyini bildirdi. Dövlətimizin başçısı parlamentlərarası əməkdaşlığın da münasibətlərimizin inkişafına mühüm töhfə verdiyini vurğuladı, bunun əməkdaşlığımızın daha da möhkəmlənməsi üçün zəruri hüquqi baza yaratdığını dedi.

Prezident İlham Əliyev Şalva Papuaşvilinin Azərbaycana səfərinin əlaqələrimizin uğurlu inkişafına töhfə verəcəyinə əminliyini ifadə etdi.

Xoş sözlərə görə minnətdarlığını bildirən Gürcüstan parlamentinin sədri bu ilin mayında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 100 illiyinə həsr olunmuş xüsusi iclasında iştirakı ilə bağlı ölkəmizə səfərini məmnunluqla xatırladı. Şalva Papuaşvili Ulu Öndərin çox çətin bir dövrdə Azərbaycana müdrik rəhbərliyini qeyd edərək, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin və Gürcüstanın sabiq Prezidenti Eduard Şevardnadzenin münasibətlərimizin əsasının qoyulmasında müstəsna rol oynadıqlarını dedi.

Qonaq ölkələrimizin həyata keçirdiyi layihələrin önəmini qeyd etdi, bu layihələrin xalqlarımızın rifahına və bölgədə sülhə xidmət etdiyini vurğuladı. O, ikitərəfli dostluq münasibətlərimizin uğurla inkişaf etdiyini deyərək, bu işdə müxtəlif səviyyələrdə həyata keçirilən qarşılıqlı səfərlərin roluna toxundu.

Görüşdə energetika, nəqliyyat, mədəniyyət sahələrində əməkdaşlığın perspektivləri ilə bağlı məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

Türkiyənin xarici işlər nazirinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 14-də Türkiyə Respublikasının xarici işlər naziri Hakan Fidanı qəbul edib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, görüşdə ölkələrimiz arasında dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin bütün sahələrdə uğurla inkişaf etdiyi vurğulandı.

Dövlət başçıları və digər səviyyələrdə qarşılıqlı səfərlərin və təmasların əməkdaşlığımızın daha da möhkəmlənməsi işinə töhfə verdiyi bildirildi.

Söhbət zamanı əlaqələrimizin bundan sonra da bütün istiqamətlərdə daha da möhkəmlənəcəyinə əminlik ifadə olundu, əməkdaşlığımızın perspektivləri və qarşılıqlı maraq doğuran digər məsələlər ilə bağlı fikir mübadiləsi aparıldı.

Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin investisiya nazirinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 15-də Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin investisiya naziri Məhəmməd Həssən Əl Suveydini qəbul edib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, dövlətimizin başçısı BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 28-ci sessiyası - COP28-in Dubayda uğurla keçirilməsi münasibətilə təbriklərini çatdırdı.

Məhəmməd Həssən Əl Suveydi Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Prezidenti Şeyx Məhəmməd bin Zayed Əl Nəhyanın salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Prezidentinə çatdırmağı xahiş etdi.

Dövlətimizin başçısı bu yaxınlarda Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinə səfərini və səfər çərçivəsində bu ölkənin Prezidenti Şeyx Məhəmməd bin Zayed Əl Nəhyan ilə görüşünü məmnunluqla xatırladı.

Görüşdə Azərbaycan ilə Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri arasında ikitərəfli dostluq münasibətlərinin bir çox sahədə uğurla inkişaf etdiyi bildirildi, müxtəlif səviyyələrdə təmasların əməkdaşlığımızın möhkəmlənməsi işinə xidmət etdiyi qeyd olundu.

BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının - COP29-un gələn il Azərbaycanda keçirilməsi barədə qərar beynəlxalq aləmdə ölkəmizə göstərilən böyük etimadın və hörmətin nümunəsi kimi dəyərləndirildi.

Söhbət zamanı bu gün imzalanacaq sənədlərin önəmi qeyd edilərək bunun iqtisadi sahədə əməkdaşlığın və ümumilikdə əlaqələrimizin uğurlu inkişafının yaxşı göstəricisi olduğu bildirildi.

Sonra sənədlərin imzalanması mərasimi oldu.

Azərbaycan İnvestisiya Holdinqi və Əbu-Dabi İnkişaf Holdinq Şirkəti arasında Birgə sərmayə çərçivə razılaşması imzalandı.

Razılaşmanı Azərbaycanın iqtisadiyyat naziri Mikayıl Cabbarov və Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin investisiya naziri Məhəmməd Həssən Əl Suveydi imzaladılar.

Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi ilə Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin İnvestisiya Nazirliyi arasında data mərkəzləri layihələrində investisiya əməkdaşlığı haqqında Anlaşma Memorandumu imzalandı.

Memorandumu Azərbaycanın rəqəmsal inkişaf və nəqliyyat naziri Rəşad Nəbiyev və Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin investisiya naziri Məhəmməd Həssən Əl Suveydi imzaladılar.

Türkiyənin vitse-prezidenti Cevdet Yılmaz ilə görüş

Dekabrın 20-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Türkiyə Respublikasının vitse-prezidenti Cevdet Yılmaz ilə görüşüb.

AZƏRTAC xəbər verir ki, Cevdet Yılmaz Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını Türkiyə Prezidentinə çatdırmağı xahiş etdi.

Azərbaycan Prezidenti hər fürsətdə və beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində keçirilən tədbirlərdə Türkiyə Prezidenti ilə görüşdüyünü və müzakirələri davam etdirdiyini vurğuladı.

Cevdet Yılmaz Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 100 illik yubileyi münasibətilə təbriklərini çatdırdı və Ulu Öndər Heydər Əliyevin əsl liderlik nümayiş etdirərək Azərbaycan dövlətinin qurucusu olduğunu qeyd etdi.

Türkiyənin vitse-prezidenti tarixi Qələbə və Azərbaycanın suverenliyinin tam bərpa olunması münasibətilə bir daha təbriklərini çatdırdı, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə genişmiqyaslı bərpa-quruculuq işlərinin Türkiyədə böyük sevinclə qarşılandığını vurğuladı. Bu xüsusda ermənilər tərəfindən basdırılmış minaların hələ də böyük təhlükə törətdiyi və yenidənqurma işlərinə mane olduğu bildirildi.

Vitse-prezident Türkiyədə baş vermiş zəlzələ zamanı Azərbaycanın göstərdiyi qardaşlıq dəstəyinə görə təşəkkürünü bildirdi, Kahramanmaraşda həyata keçirilən bərpa və tikinti işlərini xüsusilə qeyd etdi. Cevdet Yılmaz dünyanın yaşıl və rəqəmsal transformasiya dövründə olduğunu nəzərə alaraq, Azərbaycanla Türkiyənin bu sahədə də birgə çalışmasının və əməkdaşlığının vacibliyini vurğuladı.

Görüşdə Azərbaycan ilə Türkiyə arasında ticarət dövriyyəsinin Preferensial Ticarət Sazişinin imzalanmasından sonra daha da artmasından məmnunluq ifadə olundu. Həmçinin gələn il Azərbaycan-Türkiyə hökumətlərarası komissiyanın iclasının keçirilməsi, eləcə də ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın müxtəlif sahələrdə inkişaf perspektivləri müzakirə edildi.

Söhbət zamanı beynəlxalq təşkilatlar, Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində əməkdaşlıq, təşkilatın daha da gücləndirilməsi, digər qardaş türk ölkələri ilə işbirliyinin dərinləşdirilməsinə dair fikir mübadiləsi aparıldı.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ İLHAM ƏLİYEVİN SƏFƏRLƏRİ

Gürcüstan Respublikasına işgüzar səfər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvilinin dəvəti ilə oktyabrın 8-də Gürcüstana işgüzar səfərə gəlib.

Azərbaycanın və Gürcüstanın Dövlət bayraqlarının dalğalandığı Tbilisi şəhərinin Şota Rustaveli Beynəlxalq Hava Limanında Prezident İlham Əliyevin şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Azərbaycan Prezidentini Gürcüstanın Baş nazirinin müavini, iqtisadiyyat və davamlı inkişaf naziri Levan Davitaşvili və digər rəsmi şəxslər qarşıladılar.

Oktyabrın 8-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvili ilə təkbətək görüşü olub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvili oktyabrın 8-də Tbilisidə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyinə həsr edilmiş "The Architect of Prosperity" – "Firavanlığın memarı" adlı fotosərgi ilə tanış olublar.

Dövlətimizin başçısına və Gürcüstanın Baş nazirinə sərgi ilə bağlı məlumat verildi. Qeyd olundu ki, Azərbaycanı müasir və iqtisadi cəhətdən çiçəklənən ölkəyə çevirən Ümummilli Liderə ehtiramın ifadəsi olan bu sərgi Ulu Öndərin bütün həyatını dövlətçiliyimizə və xalqımıza həsr etməsindən və ölkənin gələcək inkişafının əsasını necə müdrikliklə qoymasından bəhs edir.

Sərgidə Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan mədəniyyətinə qayğısını, gənclərlə görüşlərini əks etdirən fotolar yer alıb. Ekspozisiyanın Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərinə həsr edilmiş guşəsində Ulu Öndər Heydər Əliyevin Gürcüstanın sabiq Prezidenti Eduard Şevardnadze, həmçinin Prezident İlham Əliyevin Baş nazir İrakli Qaribaşvili ilə görüşlərindən də fotoşəkillər nümayiş olunur.

Oktyabrın 8-də Tbilisidə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvili mətbuata bəyanatlarla çıxış ediblər.

Əvvəlcə Gürcüstanın Baş naziri bəyanatla çıxış etdi.

Baş nazir İrakli Qaribaşvilinin bəyanatı

– Bizim çox hörmətli qonağımız, əziz dostumuz cənab İlham Əliyevi salamlayıram.

Cənab Prezident, Sizi Gürcüstanda görməyə şadam. Sizi və nümayəndə heyətinizi salamlayıram, Gürcüstana səfərə gəldiyinizə görə təşəkkür edirəm. Onu da demək istəyirəm ki, biz ənənəmizi davam etdiririk, tez-tez səfərlər edirik. Bir neçə ay bundan əvvəl mən Qəbələdə səfərdə idim. Cənab Prezident, orada mənə göstərilən çox səmimi qonaqpərvərliyə görə təşəkkür edirəm. Keçən il bu vaxt da biz Sizi Gürcüstanda qəbul edirdik. Mən çox şadam ki, səfərlərimiz tez-tez həyata keçir. Əlbəttə ki, mən bir neçə aydan sonra Azərbaycana növbəti səfərə gələcəyəm.

Biz cənab Prezidentlə çox məhsuldar görüş keçirdik, müzakirələr apardıq. Cənab Əliyev ilə biz hazırkı strateji tərəfdaşlığımızı və əməkdaşlığımızı müzakirə etdik. Azərbaycan Gürcüstanın strateji tərəfdaşıdır, dost ölkədir. Bizim ölkələrimiz arasında əsrlər boyu dostluq və qardaşlıq münasibətləri olub. Xalqlarımız arasında ənənəvi dostluq davam edir və cənab Prezident İlham Əliyev bu işə çox böyük töhfə verib. Bu dostluğun və qardaşlığın möhkəmləndirilməsində onun böyük xidmətləri var.

Biz, həmçinin iqtisadi əlaqələri və ticarəti müzakirə etdik. Enerji, nəqliyyat və logistika sahələrində əməkdaşlığı nəzərdən keçirdik. Azərbaycan Gürcüstanın əsas ticarət tərəfdaşlarından biridir və hər il ilk beşlikdə yer alır. Bu il bizim ticarətimizin həcmi 15 faiz artmışdır. Ötən il də rekord göstəricilərə nail olmuşuq. Yəni, biz hər bir sahədə uğurla əməkdaşlıq edirik. Dəmir yolları sahəsində də əməkdaşlıq uğurla davam edir.

Biz Orta Dəhliz layihəsinin inkişaf perspektivlərini nəzərdən keçirdik. Bildiyiniz kimi, biz işlərimizi Azərbaycanla və Qazaxıstanla əlaqələndiririk ki, bu layihə ən səmərəli şəkildə icra edilsin. Buraya dəmir yollarının müasirləşdirilməsi, limanların inşası və genişləndirilməsi, avtomobil yollarının inkişafı və müasirləşdirilməsi daxildir. Bilirəm ki, Azərbaycan da bu istiqamətdə genişmiqyaslı işlərə başlayıb. Biz Gürcüstanda dəmir yollarının müasirləşdirilməsinə başlamışıq. Bu iş 2024-cü ilin sonunadək başa çatdırılacaq və onun yükdaşıma qabiliyyəti iki dəfə artırılacaq.

Biz, həmçinin tezliklə Anakliyada yeni limanın inşasına başlayacağıq. Onun sonuncu mərhələsi hazır olandan sonra limanın yükaşırma qabiliyyəti 100 milyon ton olacaq. Bununla yanaşı, Şərq-Qərb magistral yolunun tikintisi də tezliklə yekunlaşacaq. Əlbəttə ki, biz bütün bu layihələr üzrə Azərbaycanla əməkdaşlıq edirik. Daha bir tarixi layihənin icrası da bir neçə aya başa çatacaq. Mən Baku-Tbilisi-Qars layihəsini nəzərdə tuturam, orada işlər uğurla davam edir və bir neçə aydan sonra bitəcək.

Beləliklə, bizim aydın perspektivlərimiz və uzaqgörən baxışımız var. Biz Azərbaycanla uzunmüddətli strateji tərəfdaşlıq və dostluq arzu edirik və mən bizim birgə baxışımıza inanıram.

Əlbəttə ki, biz təhlükəsizlik məsələlərini – həm regionda, həm də qlobal müstəvidə cərəyan edən hadisələri müzakirə etdik. Hazırda vəziyyət kifayət qədər gərgindir.

Mən bir daha cənab Prezidentə onu da bildirdim ki, biz Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və suverenliyini dəstəkləyirik. Biz Azərbaycana da təşəkkürümüzü bildiririk ki, Azərbaycan da öz növbəsində hər zaman Gürcüstanın ərazi bütövlüyünü və suverenliyini dəstəkləyir. Onu da qeyd etdik ki, bizim böyük ümidlərimiz var ki, Azərbaycan və Ermənistan sülh sazişini imzalayacaq. Bu baxımdan da bizim Cənubi Qafqazda sülh gündəliyi ilə bağlı fikirlərimiz tam üst-üstə düşür. Ümidvarıq ki, bu bölgədə sülh davamlı olacaqdır və ölkələrimizin firavanlığına xidmət edəcəkdir, həm də Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan xalqları üçün.

Biz burada – Gürcüstanda hər zaman qərəzsiz mövqeyə malik olmuşuq, biz bu gün də hazırıq ki, bu məsələyə töhfə verək. Biz istəyirik ki, bu məsələdə vasitəçilik edək və istənilən dostluq formatını təqdim etməyə hazırıq. Bizim gələcəyimiz dinc, sabit olmalıdır və Cənubi Qafqazın hər üç ölkəsi regional məsələləri özləri həll etməlidir.

Eyni zamanda, onu da qeyd etmək istəyirəm ki, cənab Prezidentin atası mərhum Prezident Heydər Əliyevin bizim dostluğumuzun inkişafında müstəsna xidmətləri və töhfəsi olub, onun təməlini o qoyubdur. Biz burada Heydər Əliyevin 100 illiyinə həsr edilmiş sərgi ilə də tanış olduq. Mən fürsətdən istifadə edərək cənab Prezident İlham Əliyevi və Azərbaycan xalqını bu münasibətlə də təbrik edirəm.

Əziz dost, bir daha Sizi burada salamlayıram. Sizin ölkənizə sülh, inkişaf və uğurlar diləyirəm. Təşəkkür edirəm.

* * *

Sonra Azərbaycan Prezidenti bəyanatla çıxış etdi.

Prezident İlham Əliyevin bəyanatı

– Hörmətli cənab Baş nazir.

Hörmətli xanımlar və cənablar.

İlk növbədə, cənab Baş nazir, dəvətə və qonaqpərvərliyə görə Sizə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm.

Tbilisi şəhərinin bu gözəl, füsunkar təbiətə malik guşəsində olmaq mənim üçün çox xoşdur və burada yaradılmış şərait də göz oxşayır. Cənab Baş nazirlə söhbət əsnasında mən qeyd etdim ki, Gürcüstanın bütün ərazisi təbiət nöqteyi-nəzərindən çox gözəldir. Ən böyük gözəllik və ən böyük sərvət isə gürcü xalqıdır.

Biz iki lider kimi ölkələrimiz və xalqlarımız arasındakı dostluq, qardaşlıq əlaqələrini gücləndiririk, möhkəmləndiririk, öz səylərimizi əsirgəmirik. Cənab Baş nazir qeyd etdiyi kimi, bizim ənənəvi görüşlərimiz bu məqsədə xidmət edir ki, ölkələrimiz bir-birinə daha yaxın olsun, xalqlarımız bir-biri ilə daha da sıx dostluq etsin. Əsrlər boyu bizim xalqlarımız mehriban qonşuluq və dostluq şəraitində yaşamışdır, bu gün də bu, belədir. Bu, həm ölkələrimiz üçün vacibdir, eyni zamanda, bölgə üçün, o cümlədən ilk növbədə Cənubi Qafqaz üçün çox vacib olan bir şərtdir.

Fürsətdən istifadə edərək, hörmətli cənab Baş nazir, Ulu Öndər Heydər Əliyevin xatirəsinə Gürcüstan hökuməti və xalqı tərəfindən göstərilən hörmətə görə Sizə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Qeyd olunduğu kimi, bu il ilboyu Azərbaycanda, bir çox ölkələrdə, o cümlədən Gürcüstanda Heydər Əliyevin 100 illiyi qeyd edilir. Bu gün burada nümayiş etdirilən sərgidə bir şəkil diqqətimizi daha çox cəlb etdi, Heydər Əliyev və Eduard Şevardnadzenin şəklidir. Onların dostluğunun çox böyük tarixçəsi var. Sovet dövründə onlar bir-birilə sıx təmasda idilər və o vaxt sovet Gürcüstanının, sovet Azərbaycanının rəhbərləri kimi xalqlarımızı daha da birləşdirmək üçün böyük səylər göstərmişdilər. Bu iki parlaq şəxsiyyət sovet dövründə də öz istedadı, öz cəsarəti və öz xalqlarına olan bağlılığı ilə fərqlənirdi. Tale elə gətirdi ki, onlar təxminən eyni vaxtda müstəqil Gürcüstana və müstəqil Azərbaycana rəhbərlik etməyə başladılar. Xalqlarımız üçün ən ağır dövrdə, – o acı və ağrılı günləri biz xatırlayırıq, – məhz onların liderliyi sayəsində həm Gürcüstan, həm Azərbaycan inamla müstəqilliyə doğru addımlamağa başlamışdır. Məhz onların fəaliyyəti nəticəsində müstəqil Gürcüstan, müstəqil Azərbaycan inkişaf etməyə başlamışdır.

Biz – onların davamçıları, bu gün onların yolu ilə gedirik. Təbii ki, bu gün Gürcüstan və Azərbaycan qat-qat daha inkişaf etmiş ölkələrdir. Ancaq çağırışlar demək olar ki, eynidir, problemlər eynidir. Cənubi Qafqazda sülh hələ ki, tam bərqərar olunmayıb və bu gün cənab Baş nazirlə söhbət əsnasında, o cümlədən bu məsələyə də toxunduq. Cənubi Qafqazda sülhün bərqərar olmasının vaxtı çatıb. Baş nazir qeyd etdiyi kimi, biz hər zaman bir-birimizin ərazi bütövlüyümüzü, suverenliyimizi dəstəkləmişik və dəstəkləyirik. Bütün beynəlxalq təşkilatlarda xalqlarımızın bu və digər maraqlarını əks etdirən məsələlərdə bir-birimizi dəstəkləyirik və bir-birimizin yanındayıq. Ölkələrin ərazi bütövlüyü beynəlxalq hüququn fundamental prinsipidir və ərazi bütövlüyünün pozulması qəbuledilməzdir. Azərbaycanın bu məsələ ilə bağlı mövqeyi birmənalıdır.

Biz bu gün, eyni zamanda, Ermənistan-Azərbaycan normallaşma prosesinə də toxunduq. Üç il bundan əvvəl İkinci Qarabağ müharibəsinin nəticəsində Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa etmişdir, keçən ay bütün ölkə üzrə suverenliyini bərpa etmişdir. İndi isə biz Ermənistanla Azərbaycan arasında imzalanacaq sülh müqaviləsi üzərində fəal çalışmalıyıq. Əgər biz buna nail olsaq, – mən buna ümidliyəm, – o zaman Cənubi Qafqazda tamamilə yeni bir siyasi vəziyyət yaranacaq. Cənubi Qafqaz ölkələri əməkdaşlığa üçtərəfli formatda başlaya bilərlər və bir çox sahələr üzrə əməkdaşlıq çox uğurlu ola bilər, nəqliyyat, enerji təhlükəsizliyi, ticarət, qarşılıqlı sərmayə qoyuluşu, bütün bunlar, mümkündür. Sadəcə olaraq biz bundan məhrum idik, ona görə ki,

Azərbaycan ərazilərinin bir hissəsi uzun illər işğal altında idi və təbii ki, bu vəziyyət imkan vermirdi ki, normallaşmaya doğru addımlar atılsın. İndi məqam gəlib çatıb və hesab edirəm ki, bu şansı əldən vermək böyük səhv olar.

Bildiyiniz kimi, bu gün bir neçə ölkə və eyni zamanda, bəzi beynəlxalq təşkilatlar Ermənistan və Azərbaycan arasında gedən normallaşma prosesində öz dəstəyini göstərməyə çalışırlar. Biz bunu alqışlayırıq. Əgər bu, birtərəfli və qərəzli deyilsə, əlbəttə, biz istənilən vasitəçiliyi və yardımı qəbul edirik. Ancaq mənim fikrimcə, ən düzgün seçim həm tarixi əlaqələri, həm coğrafi amili nəzərə alaraq, əlbəttə ki, bu sahədə Gürcüstan ola bilərdi. Mən cənab Baş nazirə minnətdaram ki, o da bu sahədə mümkün olan vasitəçilik imkanlarını ortaya qoyur. Hesab edirəm ki, biz buna hazır olan ölkə kimi Ermənistandan da eyni yanaşmanı gözləməliyik və Ermənistan tərəfindən də razılıq olarsa, dərhal bizim aidiyyəti qurumların rəhbərləri Gürcüstanda həm ikitərəfli, həm üçtərəfli görüşə gələ bilərlər.

O ki qaldı, bizim digər sahələrdəki əməkdaşlığa, cənab Baş nazir artıq qeyd etdi, həm enerji, həm nəqliyyat sahəsində çox böyük planlarımız var, əlbəttə ki, böyük uğurlarımız var. Həyata keçirilmiş layihələr haqqında danışmaq, hesab edirəm ki, əbəsdir, bunu hər kəs bilir. Sadəcə olaraq onu demək istəyirəm ki, bizim birgə həyata keçirdiyimiz enerji və nəqliyyat layihələri bu gün bir çox ölkələrin enerji və nəqliyyat təhlükəsizliyinə xidmət göstərir.

Həmçinin gələcək planlarımız üzrə birmənalı əməkdaşlığın dərinləşməsinə hesablanmış gündəlik vardır. Biz böyük məmnuniyyətlə Gürcüstanın yeni infrastruktur layihələrinin yaranmasında iştirak edə bilərik. Bu gün biz Anakliya limanının inşası ilə bağlı fikir mübadiləsi apardıq. Bildiyiniz kimi, Azərbaycanın Gürcüstanın Qara dəniz sahilində Kulevi limanı var, o limanın genişləndirilməsi, əlbəttə ki, əməkdaşlığımızı daha da gücləndirəcək. Təbii ki, Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolunun aşırma qabiliyyətinin 5 dəfədən çox artırılması və yaxın gələcəkdə fəaliyyətə başlaması da, əlbəttə, Orta Dəhlizin güclənməsinə xidmət göstərəcək.

Energetika sahəsində ənənəvi sahələrdən başqa bu gün bizi birləşdirən "Yaşıl enerji dəhlizi" layihəsidir. Burada da biz – yenə də Gürcüstan və Azərbaycan – iki qardaş ölkə Avropa ölkələri ilə sıx əməkdaşlıq edirik və yaxın aylarda bu layihənin texniki-iqtisadi əsaslandırması hazır olacaq. Əminəm ki, ondan sonra biz konkret işlərə start verə bilərik. Böyük sərmayə qoyuluşu nəzərdə tutulur və beləliklə, "Yaşıl enerji dəhlizi", enerji kabeli inşa edilərək həm bizim, həm də ki, tərəfdaş ölkələrin enerji təhlükəsizliyini gücləndirəcək.

Bir sözlə, bu gün Gürcüstanın və Azərbaycanın birlikdə və digər qonşu ölkələrlə birgə icra etdiyi layihələr böyük məna daşıyır, təkcə Cənubi Qafqaz regionu üçün deyil, böyük mənada Avrasiya üçün və biz buna hazırıq. Bizdə həm güclü siyasi iradə var, artıq yaradılmış güclü infrastruktur var. Ən əsas amil isə Gürcüstan-Azərbaycan dostluğu və strateji tərəfdaşlığıdır.

Sözümün sonunda bir məsələni də qeyd etmək istərdim. Mən Gürcüstana tez-tez gəlirəm və hər dəfə gələndə Gürcüstanın yeni bir guşəsi ilə tanış oluram. Hər dəfə həm Gürcüstanın gözəl təbiətinə bir daha heyran oluram, eyni zamanda, Gürcüstanda gedən tərəqqi prosesinə də çox böyük maraqla baxıram və sevinirəm. Cənab Baş nazirin rəhbərliyi ilə Gürcüstan inamla inkişaf edir, Gürcüstanda ictimai-siyasi sabitlik tam bərqərar olunub. Bu sabitliyin mənbəyi Gürcüstanda yaşayan vətəndaşların hökumətə olan dəstəyidir. Bu sabitlik və hökumətin aydın gələcəyə yönəlmiş baxışları imkan verir ki, bir çox önəmli layihələr icra edilsin, imkan verir ki, həm iqtisadiyyat artsın, infrastruktur layihələri icra olunsun və insanların rifah halı ildən-ilə yaxşılaşsın. Biz Gürcüstanın dostu kimi buna ürəkdən sevinirik.

Əldə edilmiş nailiyyətlər münasibətilə Sizi, cənab Baş nazir, bizim bütün gürcü qardaşlarımızı təbrik edirik. Qonaqpərvərliyə görə bir daha təşəkkürümü bildirərək, cənab Baş nazir, Sizi Azərbaycana dəvət edirəm. Təşəkkür edirəm.

Oktyabrın 8-də Tbilisidə Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvilinin adından Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin şərəfinə nahar verilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Gürcüstana işgüzar səfəri oktyabrın 8-də başa çatıb.

Azərbaycanın və Gürcüstanın Dövlət bayraqlarının dalğalandığı Tbilisi şəhərinin Şota Rustaveli Beynəlxalq Hava Limanında Prezident İlham Əliyevin şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Azərbaycan Prezidentini Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvili yola saldı.

Qırğızıstan Respublikasına işgüzar səfər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev MDB Dövlət Başçıları Şurasının iclasında iştirak etmək üçün oktyabrın 12-də Qırğız Respublikasına səfərə gəlib.

Bişkek şəhərinin "Manas" Beynəlxalq Hava Limanında Prezident İlham Əliyevin şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Azərbaycan Prezidentini Qırğızıstan Nazirlər Kabinetinin sədri – Prezident Administrasiyasının rəhbəri Akılbek Japarov və digər rəsmi şəxslər qarşıladılar.

Oktyabrın 12-də Bişkekdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putin ilə görüşü olub.

Prezident Vladimir Putin çıxış edərək dedi: Hörmətli İlham Heydər oğlu, Sizi görməyimə çox şadam. Biz sonuncu dəfə Sizinlə telefonla danışmışdıq. Əlbəttə, açıq demək lazımdır ki, burada bir nömrəli məsələ Qarabağ ətrafındakı vəziyyətdir. Bizim başqa gündəliyimiz də var, o, kifayət qədər genişdir. Təklif edirəm ki, işimizi aşağıdakı kimi quraq: onda biz ikinci hissədən başlaya bilərik, həmkarlarımıza öz fikirlərini söyləməyə, danışmağa imkan verək. Sonra bir daha üz-üzə qalaq və söhbət edək, məsələlərin bütün kompleksi, o cümlədən belə desək, həssas məsələlər üzrə danışaq.

Prezident İlham Əliyev: Vladimir Vladimiroviç, sağ olun. Sizi yenidən görməyimə şadam. Sizin də qeyd etdiyiniz kimi, biz bu yaxınlarda söhbət etmişik. Sevindirici haldır ki, Siz Qırğızıstana dövlət səfəriniz çərçivəsində görüşmək üçün vaxt tapdınız. Əslində, məsələlər çoxdur. Hesab edirəm ki, Sizin təklifiniz tamamilə məntiqlidir. Biz həmkarlarımızla ikitərəfli gündəliklə bağlı danışacağıq, həm də bizim danışmağa mövzularımız çoxdur. Bu ilin həm əmtəə dövriyyəsi, həm sənaye kooperasiyası, həm də nəqliyyat sahəsində əməkdaşlıq üzrə nəticələri olduqca yaxşıdır. Çoxlu layihələr var. Sonra isə regional mövzulara və təhlükəsizlik məsələlərinə keçərik. Görüşə görə bir daha təşəkkür edirəm.

Prezident Vladimir Putin: Sağ olun.

Görüşdə ölkələrimiz arasında iqtisadi-ticari əlaqələrin inkişafından, xüsusilə ticarət dövriyyəsinin artmasından məmnunluq ifadə olundu.

Regionlararası əməkdaşlıq məsələsinə toxunularaq, Azərbaycanın Rusiyanın 70 regionu ilə uğurlu əməkdaşlığı qeyd edildi, bu xüsusda mütəmadi əsasda keçirilən regionlararası forumun vacib platforma olduğu bildirildi.

Söhbət zamanı Şimal-Cənub Nəqliyyat Dəhlizinin inkişafından, onun potensialının genişləndirilməsindən və bütövlükdə həm dəmir yolu, həm də avtomobil yolları vasitəsilə yükdaşımaların həcminin bu marşrut boyunca artmasından məmnunluq ifadə olundu.

Humanitar sahədə əməkdaşlığın uğurla inkişaf etdiyi vurğulandı, bu baxımdan Azərbaycanda rus dilinə qayğı, xeyli sayda ali və orta təhsil müəssisəsində rus dilinin tədrisi qeyd edildi.

Söhbət zamanı kənd təsərrüfatı sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsinin önəminə də toxunuldu.

Görüşdə Azərbaycan ilə Rusiya arasında hökumətlərarası Dövlət Komissiyasının fəaliyyətinin vacibliyi qeyd olundu.

Oktyabrın 13-də Bişkekdə Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) Dövlət Başçıları Şurasının iclası keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iclasda iştirak edib.

Qırğız Respublikasının Prezidenti Sadır Japarov Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevi və digər dövlət başçılarını qarşıladı.

İclasda iştirak edən dövlət başçıları birgə foto çəkdirdilər.

Əvvəlcə MDB Dövlət Başçıları Şurasının məhdud tərkibdə iclası keçirildi.

Qırğızıstan Prezidenti Sadır Japarov dedi:

– Çıxış üçün söz Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Heydər oğlu Əliyevə verilir. İlham Heydər oğlu, buyurun, söz Sizindir.

Prezident İlham Əliyev iclasda çıxış edərək dedi:

– Hörmətli Sadır Nurqojoyeviç, hörmətli dövlət başçıları. Əvvəlcə, qonaqpərvərliyə və tədbirin yüksək səviyyədə təşkilinə görə Qırğızıstan Prezidenti Sadır Nurqojoyeviç Japarova təşəkkür etmək istərdim.

Şadam ki, Qırğızıstan və Azərbaycan arasında dostluq və qardaşlıq münasibətləri uğurla inkişaf edir. Dövlət başçılarının qarşılıqlı səfərləri zamanı əldə olunmuş razılaşmalar yerinə yetirilir. Azərbaycan Qırğızıstanda investisiya layihələrini həyata keçirməyə başlayıb. Əməkdaşlığı dərinləşdirmək məqsədilə Azərbaycan–Qırğızıstan İnvestisiya Fondu yaradılıb. Fürsətdən istifadə edərək Qırğızıstan rəhbərliyini ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında uğurları münasibətilə təbrik etmək istərdim.

Rusiya Federasiyasının növbəti ildə MDB-də sədrliyinin həyata keçirilməsində hörmətli Vladimir Vladimiroviç Putinə uğurlar diləmək istərdim.

Tədbirimizin əlamətdar hadisəsi Özbəkistan Prezidenti, hörmətli Şavkat Miromonoviç Mirziyoyevin MDB-nin Fəxri Nişanı ilə təltif edilməsidir. Şavkat Miromonoviçi bu layiqli mükafata görə təbrik edirəm. Qardaş Özbəkistanla bağlı olan digər mühüm hadisə Səmərqənd şəhərinin 2024-cü ildə “Birliyin mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsi ilə bağlı qərardır.

Humanitar sahə bizim Birliyin çərçivəsində əsas istiqamətlərdən biridir. Azərbaycan bu sahədə əməkdaşlığımızın inkişafına böyük töhfə verir. Azərbaycanın 2025-ci ildə üçüncü MDB Oyunlarının keçirilməsi üzrə namizədliyini dəstəklədikləri üçün həmkarlarıma minnətdarlığımı bildirmək istərdim.

Əminəm ki, üçüncü MDB Oyunları idman sahəsində əməkdaşlığımızı möhkəmləndirməklə yanaşı, Birlik məkanında uğurlu qarşılıqlı fəaliyyətimizin daha bir nümayişi olacaq.

Fürsətdən istifadə edərək, Belarus Prezidenti, hörmətli Aleksandr Qriqoryeviç Lukaşenkonu ikinci MDB Oyunlarının uğurla keçirilməsi münasibətilə təbrik etmək istərdim.

Hörmətli həmkarlar, iqtisadi əlaqələrimizin möhkəmlənməsi müsbət nəticə verir. Keçən il Azərbaycan ilə MDB ölkələri arasında əmtəə dövriyyəsinin həcmi təxminən 30 faiz artıb. Bu il artım 20 faizdən də çoxdur.

Azərbaycan MDB-nin bir çox ölkələri üçün tranzit-nəqliyyat sahəsində etibarlı tərəfdaşdır. MDB-nin bir çox üzv ölkələri Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizləri üzrə Azərbaycanın tranzit imkanlarından fəal

istifadə edirlər. Bu iki nəqliyyat dəhlizinin ötürmə qabiliyyətinin genişləndirilməsi üzrə həyata keçirilən və perspektiv layihələr ölkələrimizin nəqliyyat təhlükəsizliyinin möhkəmlənməsi işinə və əmtəə dövriyyəsinin artırılmasına xidmət edəcək.

Bir daha tədbirin yüksək səviyyədə təşkilinə görə Qırğızıstan Prezidentinə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Əminəm ki, sammitin nəticələri gələcəkdə əməkdaşlığımızın möhkəmlənməsinə xidmət edəcək.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Prezident Sadır Japarov: Sağ olun, İlham Heydər oğlu.

* * *

Sonra MDB Dövlət Başçıları Şurasının iclası işini geniş tərkibdə davam etdirdi.

Qırğızıstan Prezidenti Sadır Japarov iclasda aparılan müzakirələrin MDB-yə üzv ölkələr arasında əməkdaşlığın inkişafına töhfə verəcəyini vurğuladı. Sadır Japarov MDB-yə sədrliyin Qırğızıstandan Rusiyaya keçdiyini elan etdi.

Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putin ölkəsinin MDB-yə sədrliyi dövründə prioritet hədəfləri barədə məlumat verdi. Vladimir Putin MDB Dövlət Başçıları Şurasının növbəti iclasının gələn ilin oktyabrında Moskvada keçiriləcəyini vurğuladı.

İclasda çıxış edən MDB-nin Baş katibi Sergey Lebedev imzalanacaq sənədlər barədə məlumat verdi.

Daha sonra sənədlər imzalandı.

Bununla da MDB Dövlət Başçıları Şurasının iclası başa çatdı.

Oktyabrın 13-də Bişkekdə Özbəkistan Respublikasının Prezidenti Şavkat Mirziyoyevin MDB-nin Fəxri nişanı ilə təltif olunması mərasimi keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və digər dövlət başçıları tədbirdə iştirak ediblər.

Oktyabrın 13-də Bişkekdə MDB Dövlət Başçıları Şurasının iclasında iştirak edən dövlət başçılarının şərəfinə rəsmi qəbul təşkil olunub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tədbirdə iştirak edib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Qırğız Respublikasına səfəri oktyabrın 13-də başa çatıb.

Bişkek şəhərinin "Manas" Beynəlxalq Hava Limanında dövlətimizin başçısının şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Azərbaycan Prezidentini rəsmi şəxslər yola saldılar

Xankəndi şəhərinə, Tərtər, Şuşa, Xocalı, Xocavənd, Ağdam və Füzuli rayonlarına səfər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 15-də Tərtər rayonuna səfər edib.

Dövlətimizin başçısı Tərtər rayonunun Suqovuşan qəsəbəsində istirahət parkının açılışında iştirak edib.

Qarabağ iqtisadi rayonuna daxil olan işğaldan azad edilmiş ərazilərdə (Şuşa rayonu istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusi nümayəndəsi Emin Hüseynov və Dövlət Turizm Agentliyinin sədri Fuad Nağıyev istirahət parkında görülən işlər barədə dövlətimizin başçısına məlumat verdilər.

Bildirildi ki, 1970-ci illərdə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə tikilən Suqovuşan su anbarının ətrafında yaradılan parkda əhalinin asudə vaxtının səmərəli təşkili üçün sahilboyu gəzinti cığırları salınıb, oturacaqlar, söhbətgahlar, uşaqlar üçün əyləncə meydançası, idman qurğuları quraşdırılıb. Ərazisi 7,5 hektar olan parkda, həmçinin turist informasiya mərkəzi, kafe, üzən estakada, turistlərə xidmət göstərəcək nəqliyyat vasitələri üçün avtodayanacaq yaradılıb. Burada geniş yaşıllaşdırma işləri görülüb, 5 minə yaxın ağac və kol əkilib.

Xatırladaq ki, Suqovuşan istirahət parkının təməli 2022-ci il martın 20-də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və birinci xanım Mehriban Əliyevanın iştirakı ilə qoyulub.

Həmçinin məlumat verildi ki, Suqovuşanda turizm infrastrukturunun yaradılması prosesinin ikinci mərhələsində yeni körpünün inşası, tarixi körpünün və ərazidəki məbədin, eləcə də məbədin ətrafındakı tarixi tikililərin konservasiyası, mövcud Bayraq meydanının parka adaptasiyası həyata keçiriləcək, genişmiqyaslı abadlıq işləri görüləcək.

Bildirildi ki, 1898-ci ildə inşa edilmiş məbəd Qarabağ zonasında ənənəvi alban dini memarlıq məktəbinin elementlərini özündə ehtiva edir. O, yerli əhəmiyyətli abidə kimi dövlət tərəfindən mühafizə olunur.

Həmçinin qeyd edildi ki, Suqovuşan qəsəbəsinin yerləşdiyi ərazi tarixən Qafqaz Albaniyasının tərkibinə daxil olmuş, onun sosial-mədəni və hərbi-siyasi tarixində önəmli yer tutmuşdur. Bu baxımdan qəsəbənin yaxınlığında yerləşən müqəddəs Yelisey monastırının Qafqaz Albaniyasının hökmdarı III Mömin Vaçaqanın adı ilə bağlı olması təsadüfi deyil.

Belə geniş ərazidə təməlqoyma mərasimindən ötən qısa müddət ərzində gözoxşayan istirahət parkının yaradılması olduqca füsunkar, bənzərsiz təbiəti olan və tarixi abidələrlə zəngin Qarabağ bölgəsinin tezliklə Azərbaycanın əsas turizm zonalarından birinə çevriləcəyini sübut edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 15-də Tərtər rayonunda Suqovuşan su anbarının təmir-bərpadan sonra istifadəyə verilməsi mərasimində iştirak edib.

Dövlət Su Ehtiyatları Agentliyinin sədri Zaur Mikayılov Azərbaycan Prezidentinə görülən işlər barədə məlumat verdi.

Qeyd edək ki, Suqovuşan su anbarı və magistral kanallar 1976-cı ildə istismara verilib. Su anbarının ümumi su tutumu 5,86 milyon kubmetrdir. Bəndin üstdən uzunluğu 630 metr, hündürlüyü 28 metr, eni isə 10 metrdir.

Dövlətimizin başçısı su anbarında görülən işlərə dair videoçarxa baxdı.

Su anbarının yerləşdiyi ərazi 28 il işğal altında olduğundan Tərtər rayonunda 24,5 min, Ağdərə ərazisində 14,4 min, Goranboy rayonunda 7 min, Yevlax rayonunda 5,9 min, Bərdə rayonunda 12,6 min, Ağdam rayonunda 30 min, Ağcabədi rayonunda 2 min hektar olmaqla, ümumilikdə, 96 min hektardan çox torpaq sahəsinin su təminatında ciddi çətinliklər yaranmışdı. Su anbarında aparılan təmir-bərpa işləri həmin torpaq sahələrinin suvarılması işinin yaxşılaşdırılmasını təmin edəcək.

Prezident İlham Əliyev Suqovuşan su anbarını işə saldı.

Qeyd edildi ki, Tərtərçay və Turağayçay çaylarından daxil olan sular su anbarında tənzimlənərək, ümumi suburaxma qabiliyyəti saniyədə 70 kubmetr olan əsas magistral kanala, başlanğıcdan 5,2 kilometr sonra isə hər birinin suburaxma qabiliyyəti saniyədə 50 və 20 kubmetr olan sağ sahil və sol sahil magistral kanallarına verilir.

Bildirilib ki, su anbarında yeni inzibati bina və gözətçi binası, təmir emalatxanası və nasosxana tikilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 15-də Sərsəng su anbarının ərazisində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını ucaldıb.

Sonra dövlətimizin başçısı su anbarının ərazisinə baxdı.

Qeyd edək ki, mühüm strateji əhəmiyyətə malik Sərsəng su anbarı Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə tikilib. 1976-cı ildə Ümummilli Lider Heydər Əliyev su anbarının açılışında şəxsən iştirak edib.

Sərsəng su anbarı Azərbaycanın ən bolsulu çaylarından olan Tərtərçayın üzərində yerləşir. Ümumi həcmi 560 milyon kubmetr olan su anbarı Qarabağ iqtisadi rayonunun ən iri su hövzəsidir. Bəndin hündürlüyü 125, uzunluğu 555, eni isə 10,2 metrdir. Sərsəng su anbarı vasitəsilə Bərdə, Tərtər, Ağdam, Ağcabədi, Yevlax və Goranboy rayonlarında, ümumilikdə 96 min hektardan çox ərazi suvarılır. Su anbarının bəndində ümumi gücü 50 meqavat olan su elektrik stansiyası tikilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 15-də Ağdərə şəhərində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını ucaldıb.

Sonra dövlətimizin başçısı əraziyə baxdı.

Qeyd edək ki, Ağdərə şəhəri 1993-cü il iyunun 27-də işğal olunub. Bu il sentyabrın 20-də Azərbaycan Ordusunun Qarabağda keçirdiyi lokal xarakterli antiterror tədbirləri nəticəsində Ağdərə şəhəri separatçılardan təmizlənib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 15-də Xankəndi şəhərində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını ucaldıb.

Dövlətimizin başçısı burada çıxış edib.

Prezident İlham Əliyevin çıxışı

– Əziz həmvətənlər.

Bu gün tarixi bir gündür. Bu gün Xankəndi şəhərinin mərkəzi meydanında Azərbaycan Bayrağı qaldırıldı. Bu münasibətlə bütün Azərbaycan xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Düz 20 il bundan əvvəl Azərbaycan xalqı mənə böyük etimad göstərərək prezident seçkilərində Prezident vəzifəsinə seçmişdir. O vaxt doğma xalqıma müraciət edərək söz vermişdim ki, Azərbaycan xalqının və Azərbaycan dövlətinin milli maraqlarını müdafiə edəcəyəm, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü qoruyacağam. Konstitusiyaya və "Qurani-Kərim"ə əl basaraq and içmişdim. Şadam ki, son 20 il ərzində verdiyim bütün vədlər, qarşıma qoyduğum bütün vəzifələr icra edildi.

Bu gün bütün Azərbaycan xalqı ürəkdən sevinir, bütün Azərbaycan xalqı "Allaha şükür" deyir. Bu günü biz 30 ildən çox gözləmişdik. Ancaq hər birimiz, əminəm və inanırdıq ki, bu gün gələcək.

İyirmi il bundan əvvəl Prezident kimi öz vəzifə borcumu yerinə yetirməyə başlayanda qarşıma bir nömrəli vəzifə qoymuşdum ki, Azərbaycan Bayrağı o vaxt işğal altında olan bütün ərazilərdə, bütün torpaqlarda, bütün şəhər və kəndlərdə qaldırılsın. Hər gün, hər saat biz bu müqəddəs məqsədə doğru gedirdik. Hər gün biz bu müqəddəs anı yaxınlaşdırırdıq və dəfələrlə deyirdim ki, hər birimiz, hərə öz yerində öz işi ilə bu günü yaxınlaşdırmalıdır.

Bu illər ərzində Azərbaycan gücləndi, Azərbaycan dünya miqyasında özünə layiq yerini tuta bildi. Artıq Azərbaycanla dünyada hesablaşırlar. Ölkəmizin mövqeyi, dövlətimizin addımları nəinki bölgədə, daha da böyük coğrafiyada böyük məna daşıyır. Bir çox hallarda Azərbaycan önəmli təşəbbüslərin müəllifidir. Biz bu illər ərzində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini həll etmək üçün güclü bir siyasi və hüquqi zəmin yaratdıq. Eyni zamanda, biz güclü iqtisadiyyat yaratdıq və son 20 il ərzində bu istiqamətdə əldə edilmiş uğurlar göz qabağındadır. Bizim iqtisadiyyatımız dörd dəfədən çox artıb. Güclü iqtisadiyyat müstəqillik deməkdir. Müstəqillik heç vaxt şərti olmamalıdır. Əsl müstəqilliyə nail olmaq üçün güclü iqtisadiyyatın olmalıdır, güclü ordun olmalıdır.

Ordumuzun gücləndirilməsi işində yorulmadan çalışdıq. Elə bir güclü ordu yaratdıq ki, bu gün Azərbaycan Silahlı Qüvvələri istənilən vəzifəni şərəflə

yerinə yetirə bilər və biz bunu döyüş meydanında sübut etdik, həm üç il bundan əvvəl Vətən müharibəsi dövründə cəmi 44 gün ərzində düşməni kapitulyasiya aktına imza atmağa məcbur etdik, eyni zamanda, keçən ay cəmi 23 saat davam edən antiterror əməliyyatı bizim gücümüzü göstərdi və yenə də düşmən ağ bayraq qaldıraraq təslim oldu. Biz haqlı olaraq Silahlı Qüvvələrimizlə fəxr edirik.

Bu gün burada olmağımızın əsas səbəbkarı Azərbaycan xalqıdır, Azərbaycan övladıdır. Elə bir gənc nəsil yetişdirdik ki, Vətən, torpaq uğrunda ölümə getməyə hazır idi və ölümə də gedirdi. Allah bütün şəhidlərimizə rəhmət eləsin. Biz onların ruhu qarşısında baş əyirik. Biz Azərbaycan xalqı olaraq onlara əbədi borcluyuq. Həm üç il bundan əvvəl, həm son üç il ərzində, həm də sentyabr ayında keçirilmiş antiterror əməliyyatı zamanı Azərbaycan əsgəri, zabiti əsl qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik, fədakarlıq göstərmişdir. Biz Ordumuzla, Silahlı Qüvvələrimizlə fəxr edirik, onlar bizim qürur mənbəyimizdir. Təkcə Azərbaycan vətəndaşları yox, əminəm ki, dünyada yaşayan on milyonlarla azərbaycanlı Azərbaycan əsgəri və zabiti ilə, Azərbaycan dövləti ilə haqlı olaraq fəxr edir.

Keçən ay antiterror əməliyyatı qaçılmaz idi. Azərbaycan xalqı yaxşı bilir və əminəm dünya ictimaiyyəti də yaxşı bilir ki, biz Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsini sülh yolu ilə həll etmək istəyirdik. On yeddi il ərzində mən şəxsən mənasız və nəticəsiz danışıqlarda dəfələrlə iştirak etmişəm. Nə üçün? Çünki hesab edirdim ki, bu məsələ sülh yolu ilə həll olunmalıdır. Ancaq getdikcə ümidlər azalırdı. Ermənistanın işğalçı siyasətini bir daha təhlil edərək tam əminliklə bu gün deyə bilərəm ki, onlar bir qarış torpaq belə bizə qaytarmaq fikrində deyildilər. Əfsuslar olsun ki, bu məsələ ilə məşğul olmuş vasitəçilər faktiki olaraq münaqişəni dondurmaq istəyirdilər, münaqişəni əbədi etmək istəyirdilər. İstəyirdilər ki, bu yara heç vaxt sağalmasın. Azərbaycan xalqı və dövləti bu vəziyyətlə heç vaxt barışa bilməzdi. Mən dəfələrlə deyirdim ki, biz heç vaxt bu vəziyyətlə barışmayacağıq, heç vaxt imkan verməyəcəyik ki, bizim torpağımızda ikinci erməni dövləti yaradılsın.

Vətən müharibəsi cəmi 44 gün çəkdi. Bütün bu günlər ərzində dəfələrlə xalqa müraciət edərək, eyni zamanda, düşmənə müraciət edərək bildirmişdim ki, silahları yerə qoyun, torpaqlarımızın azad olunmasının qrafikini, tarixini verin və biz müharibəni dayandırmağa hazırıq. Biz Şuşanı – bizim müqəddəs ocağımız olan, alınmaz qala sayılan Şuşanı azad edəndən sonra artıq düşmən öz məğlubiyyətini dərk etdi, ağ bayraq qaldırdı və biz müharibəni dayandırdıq.

Xatırlayıram, o vaxt bəziləri sual verirdi: Nə üçün, nə üçün biz o vaxt – noyabrın 10-da müharibəni dayandırmağa razılıq verdik. Bu gün bax, burada durarkən bir daha bildirmək istəyirəm ki, biz hər şeyi vaxtında etməliyik və etmişik. Azərbaycan xalqının böyük əksəriyyəti o vaxt da – noyabrın 10-da və ondan sonrakı dövrdə çox yaxşı başa düşürdü ki, biz istədiyimizə nail olacağıq. İstədiyimiz isə bax, burada dalğalanan Azərbaycan Bayrağıdır.

Azərbaycan xalqı mənə 20 il bundan əvvəl böyük etimad göstərmişdir və bu illər ərzində mən bunu hər zaman hiss etmişəm, bu inam daha da artmışdır. Bu gün vaxtilə – hələ işğal dövründə dediyim sözlər və xalq tərəfindən təkrarlanan sözlər mənim üçün ən böyük mükafatdır. Mən o vaxt demişdim ki, nəyi, necə, nə vaxt etmək lazımdır, onu mən bilirəm. İkinci Qarabağ müharibəsi dayananda da Azərbaycan xalqı bilirdi ki, mən bunu bilirəm. O gündən üç il keçməmiş biz bu gün buradayıq, Xankəndidəyik, Xankəndinin mərkəzindəyik, Azərbaycan Gerbi, Azərbaycan Bayrağı altında. Bu, böyük xoşbəxtlikdir və tarixi hadisədir. İndi bu tarix haqqında danışmaq mənim üçün bəlkə o qədər də düzgün deyil. Çünki bu tarixi biz yaşamışıq, bu tarixi biz yaratmışıq. Azərbaycan xalqı elə bir Qələbə qazanıb ki, həm dillər əzbəri olub, həm də bu Qələbə əbədi bizimlə olacaq. Bu Qələbə bizim tariximizdə əbədi olacaq. Bizdən sonra gələn nəsillər bu Qələbə ilə əbədi və haqlı olaraq fəxr edəcəklər.

Bu il "Heydər Əliyev İli"dir. Biz Heydər Əliyevin 100 illiyini il boyunca qeyd edirik. Necə qeyd edirik? Onun siyasətinə, onun tarixi irsinə hörmət göstərərək, onun siyasətini davam etdirərək qeyd edirik. Mən Ulu Öndərin ad gününü Şuşada keçirdim. Bilirəm, o vaxt bəziləri sual verirdi ki, təntənəli iclas harada keçiriləcək, təntənəli iclasda kim çıxış edəcək, hansı xarici qonaqlar gələcək? Sonra da gördülər ki, heç bir təntənəli iclas keçirilməmişdir. Nə üçün? Ona görə ki, bizim Ulu Öndərin xatirəsinə hörmətimiz əməli işlərlə ölçülməlidir. Bu, birincisi. İkincisi, Heydər Əliyev çox təvazökar insan idi, heç vaxt təmtəraqlı mərasimlər keçirmirdi. Onun 50 illiyini mən yaxşı xatırlayıram. 1973-cü ildə evdə ancaq ailə üzvləri onu qeyd etdik. Altmış illiyini də xatırlayıram, o zaman Moskvada çalışırdı. Orada da heç bir qonaq yox idi. Yetmiş illiyini Naxçıvanda oraya gələrək atamla birlikdə qeyd etmişdim. Səksən illiyini isə, – artıq sağlamlığı o qədər də yerində deyildi, – Ankarada xəstəxanada, xəstəxananın yeməkxanasında keçirmişik. Ona görə də atamın 100 illiyini bizim üçün böyük rəmzi məna daşıyan, hər bir azərbaycanlının ürəyində yaşayan Şuşada qeyd etməli idim. Orada Azərbaycan xalqına müraciət edərək öz ürək sözlərimi dedim. Bu gün Ulu Öndərin, bizim bu günü görməyən bütün həyatdan gedənlərin ruhları şaddır. Onların ruhlarını şad edən biz olmuşuq, Azərbaycan xalqı olub, onların davamçıları olub.

Ulu Öndərin 100 illiyini qeyd etdiyimiz vaxtda bu gün burada olmağım, əlbəttə ki, böyük rəmzi məna daşıyır. Onu da bildirməliyəm ki, Azərbaycan torpağında heç bir tarixi, coğrafi və siyasi əsası olmayan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti də 100 il bundan əvvəl – 1923-cü ildə yaradılmışdır. Bu, 100 ilin tarixidir. Görün,

bu 100 il ərzində xalqımız nə qədər əzab çəkib, tarix bizi nə qədər sınağa çəkib. Əyilmədik, sınmadıq, o boyda böyük faciə ilə təkbaşına üz-üzə qalmışdıq, heç kim bizim yanımızda durmadı. Torpaqlarımız işğal altına düşəndə heç bir ölkə arxamızda dayanmadı, heç mənəvi dəstək də göstərmədilər. Bütün əsas güclər Ermənistanın arxasında idi və bugünkü tarix onu bir daha göstərir. Baxın görün, bu gün Azərbaycana ən çox düşmənçilik edən hansı ölkələrdir. Həmin ölkələr ki, o vaxt -1992-1993-cü illərdə Ermənistanın yanında idi, onları işğala təhrik edirdi, işğalı dəstəkləyirdi və onlara bəraət qazandırırdı. Heç nə dəyişməyib bu 30 il ərzində. Xalqımız böyük faciələrlə üz-üzə qalmışdı, 1 milyon insan evsiz-eşiksiz qalmışdır, torpaqlarımız tamamilə dağıdılmışdır. Bu gün azad edilmiş torpaqlara gələn hər bir insan öz gözləri ilə erməni vəhşiliyini görür. Bir dənə salamat bina qalmayıb. Bizə qarşı etnik təmizləmə aparılmışdır. Bizə qarşı soyqırımı törədilmişdir, Xocalı soyqırımı. Ondan çox ölkə Xocalı soyqırımını tanıyıb, "Xocalıya ədalət!" hərəkatı geniş beynəlxalq vüsət almışdır. Bax, o çətin dövrdən bu günə qədər keçdiyimiz yol şərəf və ləyaqət yoludur. Biz toparlandıq, güc yığdıq. Azərbaycan xalqı 1993-cü ildə öz müdrikliyini bir daha göstərmişdir, Ulu Öndər Heydər Əliyevə dəstək vermişdir, onu prezident vəzifəsinə seçmişdir və o vaxtdan bu günə qədər inkişaf yolu ilə gedir. Son 20 il ərzində isə bu inkişaf daha da sürətlidir və bütün sahələrdə özünü göstərir.

Bu bina keçən əsrin 60-cı illərində inşa edilmişdir, Azərbaycan büdcəsi hesabına. O vaxt Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin partiya komitəsinin binası idi. Buna partkom binası deyirdilər. Bu binada bir çox şəxslər oturub. Vaxt var idi burada azərbaycanlılarla ermənilər dostluq şəraitində yaşamışdır. Vaxt var idi nəinki Xankəndidə, Qarabağda, Bakıda, Gəncədə, İrəvanda, Göyçədə, Zəngəzurda, Dərələyəzdə, Basarkeçərdə azərbaycanlılar və ermənilər dostluq şəraitində yaşamışlar. Mən o illəri xatırlayıram və xüsusilə Heydər Əliyev sovet Azərbaycanında rəhbərliyə gələndən sonra Qarabağda o vaxta qədər olmuş bəzi millətçi qüvvələr tamamilə kənara çəkilmişdi. Düz 18 il. 1969-cu ildən 1982-ci ilə qədər bir dənə də xoşagəlməz hala rast gəlinməmişdi. Mən xatırlayıram, atamla birlikdə burada olmuşam. O ab-havanı mən xatırlayıram. Burada, sözün əsl mənasında, səmimi bir ab-hava şəraitində təmaslar var idi, birgə işlər görülürdü. Bu gün Sərsəng su anbarının üzərində Azərbaycan Bayrağını qaldırdıq. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə bölgənin, kənd təsərrüfatının inkişafı üçün 1976-cı ildə Sərsəng su anbarı, Suqovuşan su anbarı inşa edilmişdir. O vaxt nə qədər böyük investisiyalar qoyulmuşdu. Ağdamdan Xankəndiyə dəmir yolu çəkildi, burada ali məktəb yaradıldı və Xankəndidə gördüyünüz binaların mütləq əksəriyyəti məhz o illərdə inşa edilmişdir. Kənd təsərrüfatı inkişaf edirdi. O vaxt təkcə keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti 100 min tondan çox üzüm tədarük edirdi.

Bütün bunlar o vaxt kolxozlarda, sovxozlarda işləyənlər üçün gəlir mənbəyi idi, insanlar burada yaxşı yaşayırdı. Heç bir ayrı-seçkilik, diskriminasiya olmamışdır. Bu sözlərimi təsdiq etmək üçün bir misal gətirə bilərəm, o vaxt Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin partiya komitəsinin doqquz nəfərdən ibarət büro üzvü var idi. Onlardan səkkizi erməni, biri azərbaycanlı idi, o da Şuşa Şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi. Yaxşı, əgər ayrı-seçkilik var idisə, onda bax, gətirdiyim misal nəyi göstərir? Birinci katib erməni, icraiyyə komitəsinin sədri erməni, bütün digər vəzifəli şəxslər, burada heç bir ayrı-seçkilik yox idi. Azərbaycanda erməni dilində qəzet dərc edilirdi, yəni, o illərdə olub və bilirsiniz biz o illəri də kənara qoya bilmərik. Əksinə, o illəri xatırlayanlar o xatirələri gənc nəsillə bölüşsünlər. Çünki o olub, ancaq sonra nə olub? 1987-ci ildə Heydər Əliyev öz vəzifəsindən kənarlaşdırıldı, Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının büro üzvlüyündən çıxarıldı. Sovet İttifaqının Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsindən də çıxarılmışdı. İki həftə keçməmiş erməni millətçiləri məsələ qaldırmışdılar ki, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Azərbaycandan Ermənistana verilsin. Bunu da qaldıran Moskvada oturan erməni millətçisi idi. Bu məsələ harada qaldırıldı, Fransanın bir qəzetində, yenə Fransa. Yəni, bu gün o tarixə qayıdarkən və o hadisələri təhlil edərkən bir daha görürsən ki, heç bir şey təsadüfi olmayıb. Əfsuslar olsun ki, ovaxtkı Azərbaycan rəhbərliyi faktiki olaraq vəziyyəti nəzarətdən buraxdı, qorxaqlıq, acizlik, qətiyyətsizlik göstərdi. Faktiki olaraq o vaxt millətçilər buranı zəbt eləmişdilər, bax, bu meydanda nə qədər anti-Azərbaycan şüarı ilə mitinqlər keçirilmişdir və bütün bunlar millətçiləri daha da ruhlandırırdı. Ermənistandan buraya durmadan erməni millətçiləri, daşnaklar, qaniçənlər, beynəlxalq terrorçular gəlirdilər. Xalqımıza qarşı etnik təmizləmə siyasəti məhz buradan başlamışdı. Bax, o illərdə o binada oturanlar, bütün erməni və Azərbaycan xalqlarının faciələrinin səbəbkarlarıdır. Cəmi altı il Azərbaycan Heydər Əliyevsiz qalmışdır və bu altı il bizim üçün faciəvi, böhranlı, utancverici illər kimi tarixdə qaldı. Torpaqlar işğal altına düşdü, bir-birini dəyişən antimilli hökumətlər faktiki olaraq ancaq öz şəxsi maraqlarını qorumağa çalışırdılar, həm sovet dövründə, həm müstəqillik dövründə. Xüsusilə AXC-Müsavat antimilli cütlüyünün xəyanətkar və satqın fəaliyyəti nəticəsində bütün bu boyda ərazi işğal altına düşdü, sonra da qorxaqcasına öz vəzifələrini guya donduraraq kənara çəkildilər.

Yenə Heydər Əliyevin dühası, onun siması, Heydər Əliyev amili Azərbaycan xalqının yardımına yetişdi və biz haqlı olaraq Ulu Öndəri Xilaskar adlandırırıq. O vaxt Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əldən gedə bilərdi.

Bu binada ən ali kürsüdə oturanların bəziləri indi Bakıdadır. Onlar Bakıya gəlmək istəyirdilər, onlar bizi hədələyirdilər, deyirdilər ki, onların tankları Bakı küçələrində olacaq, haqlı çıxdılar. Onların tankları Hərbi

Qənimətlər Parkındadır. Onlar deyirdilər ki, Bakıya gəlib çay içəcəklər. Burada da haqlıdırlar. İndi çay içirlər, istintaq təcridxanasında. Özünü "prezident" adlandırmış üç təlxək bax, burada oturub bizə meydan oxuyurdu, bizi hədələyirdi, bizi təhqir edirdi. Biz isə təmkinlə hər şeyə yanaşdığımız kimi, bu məsələyə də təmkinlə və səbirlə yanaşırdıq. Çünki bilirdik ki, biz buraya gələcəyik. Mən bunu bilirdim. Mən düz 20 il bundan əvvəl – 2003-cü il oktyabrın 15-də Azərbaycan xalqına və özümə o sözü vermişdim. Bəli, biz 20 il gözlədik, daha doğrusu 17 il. Üç il bundan əvvəl Şuşada bizim Bayrağımız qaldırıldı. Ancaq biz istədiyimizə nail olduq, Azərbaycan xalqının onilliklər ərzində olan arzularını çin etdik. Azərbaycan xalqının ləyaqətini bərpa etdik. Biz torpaqlarımızı geri qaytarmışıq, ərazi bütövlüyümüzü bərpa etmişik, eyni zamanda, öz ləyaqətimizi bərpa etmişik.

Bax, burada oturmuş özünü "prezident" adlandıran 3 təlxək bu gün öz layiqli cəzasını gözləyir. Bu binaların birində oturmuş, özünü "baş nazir" adlandıran bir adam görəsən bu gündəmi bizi hədələməyə cürət edəcək? Onun da çayı bu gün istintaq təcridxanasında verilir. Burada özünü "xarici işlər naziri" adlandırmış bir separatçı o vaxt belə kinayə ilə deyirdi ki, Azərbaycan Bayrağını Xankəndidə qaldırmaq istəyirsə, səfirlik açsın bizim ölkəmizdə. İndi onun da çayı orada, təcridxanada verilir. Bizim Bayrağımız isə bax, oradadır. Bu, dərs olmalıdır onlara. Əfsuslar olsun ki, mənim 20 il bundan əvvəl dediyim və ondan sonra dəfələrlə təkrar etdiyim sözlər onlara çatmadı. Onlar hesab edirdilər ki, bu, sadəcə olaraq, sözdür. Xeyr, mən nəyi demişəmsə, onu da etmişəm, bunu hər kəs bilir, o cümlədən Ermənistanda da bunu bilirlər və bunu unutmasınlar. Vətən müharibəsini unutmasınlar! Antiterror tədbirlərini unutmasınlar! Əgər yenə də Ermənistanda hansısa qüvvə revanş haqqında düşünürsə, bax, bu kadrlara yaxşı baxsın.

Əziz həmvətənlər, bu meydanda bu gün durmaq böyük xoşbəxtlikdir, böyük fərəhdir, qürur mənbəyidir. Mən qürur hissi ilə Azərbaycan Bayrağını bu gün qaldırmışam və doğma xalqıma bir daha demək istəyirəm ki, biz bu Qələbəyə layiqik. Azərbaycan xalqı bu Qələbəni öz qanı, canı bahasına əldə etmişdir. Bu gün burada qaldırdığım Bayraq burada əbədi dalğalanacaq və biz burada əbədi yaşayacağıq. Qarabağ bizimdir, Qarabağ Azərbaycandır!

* * *

Sonra dövlətimizin başçısı şəhərin ərazisinə baxış keçirdi.

Xankəndi şəhərinin komendantı, polis general-mayoru Sərdar Səfərov Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevə raport verdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 15-də Xankəndi şəhərinin Kərkicahan qəsəbəsində olub.

Dövlətimizin başçısı qəsəbənin ərazisinə baxış keçirib.

Qeyd edək ki, qəsəbə 1991-ci il dekabrın 28-də Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunub. Bu il sentyabrın 19-20-də Qarabağda həyata keçirilən lokal xarakterli antiterror tədbirlərindən sonra Azərbaycan Ordusu Kərkicahan qəsəbəsini separatçılardan azad edib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 15-də Şuşa rayonunun Malıbəyli kəndində olub.

Dövlətimizin başçısı kəndin ərazisinə baxış keçirdi.

Xatırladaq ki, Malıbəyli kəndi 1992-ci il fevralın 11-də Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilib. Kənd 2023-cü il sentyabrın 19-20-də Azərbaycan Ordusunun Qarabağda həyata keçirdiyi lokal xarakterli antiterror tədbirlərindən sonra separatçılardan təmizlənib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 15-də Xocalı rayonunun Əsgəran qəsəbəsində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını ucaldıb.

Sonra dövlətimizin başçısı qəsəbə ərazisinə baxış keçirdi.

Qeyd edək ki, Əsgəran qəsəbəsi 1992-ci ildə Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunub.

Qəsəbə 2023-cü il sentyabrın 19-20-də Azərbaycan Ordusunun Qarabağda həyata keçirdiyi lokal xarakterli antiterror tədbirləri nəticəsində separatçılardan təmizlənib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 15-də Xocavənd şəhərində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını ucaldıb.

Sonra dövlətimizin başçısı şəhər ərazisinə baxış keçirdi.

Qeyd edək ki, Xocavənd şəhəri 1992-ci il oktyabrın 2-də Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 15-də Ağdam-Füzuli avtomobil yolunun tikintisi işlərinin gedişi ilə tanış olub.

Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Saleh Məmmədov dövlətimizin başçısına görülən işlər barədə məlumat verdi.

Bildirildi ki, 2021-ci ilin oktyabrında təməli qoyulan və inşası sürətlə davam edən Ağdam-Füzuli avtomobil yolu Qarabağ iqtisadi rayonu ərazisində icra olunan, işğaldan azad edilmiş rayon və kəndlərin sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayacaq layihələrdən biri sayılır.

Bərdə-Ağdam avtomobil yolunun davamı olan bu yol Ağdam, Ağcabədi, Füzuli rayonlarının ərazisindən keçir. Uzunluğu 64,8 kilometr, hərəkət hissəsinin eni 15 metr təşkil edəcək yol 4 hərəkət zolaqlı olmaqla, birinci texniki dərəcəyə uyğun inşa edilir.

Torpaq işlərinin icrası çərçivəsində yararsız süxurun çıxarılması, qazma, yatağın genişləndirilməsi işləri davam etdirilir. Həmçinin yol boyunca suların ötürülmə-

sini təmin etmək məqsədilə müxtəlif ölçülü suötürücü borular, su keçidləri, zəruri olan yerlərdə yeraltı və kommunikasiya xətləri üçün nəzərdə tutulan ehtiyat keçidlərinin tikintisi aparılır. Yol üzərində layihələndirilən körpülərin tikintisi davam etdirilir və yol əsasının inşası bitən hissələrdə asfalt-beton örtüyün döşənməsi işləri görülür.

Sonra yolun tikintisi ilə bağlı görülən işləri əks etdirən videoçarx nümayiş olundu.

Qeyd edək ki, yolun inşası Bərdədən Ağdam və Füzuliyədək, həmçinin əks istiqamətdə rahat gediş-gəlişi təmin edəcək, yolboyu sosial-iqtisadi inkişafa müsbət təsir göstərəcək.

Oktyabrın 16-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Füzuli rayonuna səfər edib.

Dövlətimizin başçısı Füzuli rayonunun Cuvarlı kəndinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak etdi.

Qarabağ iqtisadi rayonuna daxil olan işğaldan azad edilmiş ərazilərdə (Şuşa rayonu istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusi nümayəndəsi Emin Hüseynov kənddə görüləcək işlər barədə məlumat verdi.

Bildirildi ki, Cuvarlı kəndinin layihələndirilən ümumi ərazisi 115 hektardır. Kəndə 1697 nəfərin köçürülməsi planlaşdırılıb. Burada ümumilikdə 291 fərdi ev və 2-4 mərtəbəli 21 yaşayış binası tikiləcək. Kəndin inşasının birinci mərhələsi üçün 28,1 hektar torpaq sahəsi ayrılıb və 129 fərdi ev tikiləcək. Bu mərhələdə kəndə 129 ailənin – 508 nəfərin köçürülməsi planlaşdırılır.

Qeyd edildi ki, kənddə çoxfunksiyalı inzibati binanın, Bayraq meydanının, kafe-restoranın, mərasim evinin, çörək sexinin, aptekin, idman klubunun, ailə sağlamlıq mərkəzinin, 312 şagird yerlik orta məktəbin, 50 yerlik uşaq bağçasının, istirahət və yaşıllıq zonalarının, klub-icma mərkəzinin, kitabxananın, ticarət obyektinin, bazarın, qonaq evinin tikilməsi planlaşdırılıb.

Diqqətə çatdırıldı ki, kənd tarixi ənənələri qorumaqla müasir üslubda layihələndirilib. Enerjiyə qənaət etmək məqsədilə alternativ enerjidən istifadə və istilik tutumlu evlərin inşası nəzərdə tutulub.

Prezident İlham Əliyev Cuvarlı kəndinin təməlini qoydu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 16-da Füzuli rayonunun Qoçəhmədli kəndinin təməlini qoyub.

Dövlətimizin başçısına kənddə görüləcək işlər barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, Qoçəhmədli kəndinin layihələndirilən ümumi ərazisi 94,62 hektardır. Kəndə 1364 nəfərin köçürülməsi nəzərdə tutulub. Burada ümumilikdə 341 fərdi evin tikilməsi planlaşdırılıb. Kəndin birinci mərhələsi üçün 18,1 hektar torpaq sahəsi ayrılıb və burada 204 fərdi ev inşa olunacaq. Bu mərhələdə kəndə 204 ailənin - 710 nəfərin köçürülməsi nəzərdə tutulub.

Qeyd olundu ki, kənddə çoxfunksiyalı inzibati binanın, Bayraq meydanının, kafe-restoranın, mərasim evinin, aptekin, idman klubunun, ailə sağlamlıq mərkəzinin, istirahət və yaşıllıq zonalarının, klub-icma mərkəzinin və kitabxananın, ticarət obyektinin, qonaq evinin tikintisi planlaşdırılıb. Burada əhalinin məşğulluğu üçün hər cür şərait yaradılacaq. Qoçəhmədli kəndində 264 şagird yerlik məktəb, 25 yerlik uşaq bağçası da inşa olunacaq.

Diqqətə çatdırıldı ki, kənd tarixi ənənələri qorumaqla müasir üslubda layihələndirilib. Burada da enerjiyə qənaət məqsədilə alternativ enerjidən istifadə olunacaq və istilik tutumlu evlər tikiləcək.

Prezident İlham Əliyev Qoçəhmədli kəndinin təməlini qoydu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 16-da Füzuli şəhərində idman kompleksinin təməlini qoyub.

Gənclər və idman naziri Fərid Qayıbov dövlətimizin başçısına kompleks barədə məlumat verdi.

Bildirildi ki, ümumi sahəsi 17 hektar olan kompleksin baş planına əsasən, burada 200 yerlik tamaşaçı tribunası olan basketbol, voleybol, həndbol, badminton, minifutbol məşqlərinin və yarışların, eyni zamanda, idmanın müxtəlif növləri üzrə turnirlərin keçirilməsinə imkan verən universal zal inşa ediləcək. Bundan başqa, kompleksdə 100 yerlik tamaşaçı tribunası olan üzgüçülük zalı, güləş, cüdo, boks, karate növü üzrə məşq və trenajor zalları yaradılacaq. Binada inzibati otaqlar, kafe, anbar və digər texniki sahələr də nəzərdə tutulub. Burada, həmçinin sauna və masaj otaqları, hakim, həkim, şərhçilər, məşqçilər üçün otaqlar və digər texniki-köməkçi otaqlar olacaq.

Diqqətə çatdırıldı ki, plana əsasən, ərazidə süni ot örtüklü minifutbol meydançası, açıq havada idman alətləri ilə təchiz edilmiş meydança və texniki bina da yaradılacaq.

Prezident İlham Əliyev idman kompleksinin təməlini qoydu.

Qeyd edək ki, bu idman kompleksi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il 16 noyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı"na əsasən inşa olunacaq.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 16-da Füzuli şəhərində ikinci yaşayış kompleksinin təməlini qoyub.

Dövlətimizin başçısına kompleks barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, Füzuli şəhərinin Baş planına uyğun olaraq, əhalinin yüksək həyat səviyyəsini təmin etmək məqsədilə müasir tələblərə cavab verəcək yaşayış məhəllələrinin salınması nəzərdə tutulub. İnşa olunacaq ikinci yaşayış kompleksi çoxfunksiyalı zonada yerləşən iki ərazidən ibarətdir. Ümumilikdə 2288 nəfər üçün

nəzərdə tutulan kompleks üçün 9 hektardan çox ərazi ayrılıb. İkinci yaşayış kompleksində ümumilikdə 653 mənzildən 13-ü birotaqlı, 209-u ikiotaqlı, 281-i üçotaqlı, 150-si dördotaqlı olacaq.

Binaların altında qeyri-yaşayış sahələri, eləcə də həyətdə istirahət meydançası, velosiped və yerüstü avtomobil dayanacaqları inşa ediləcək.

Kompleksdəki binalar daimi su, elektrik təchizatı və yüksəksürətli internetlə təmin olunacaq. İstilik və isti su təchizatı mərkəzləşdirilmiş qazanxana sistemi ilə həyata keçiriləcək. Binaların inşasında istilik tutumlu təbii materiallardan istifadə olunacaq.

Dövlətimizin başçısı ikinci yaşayış kompleksinin təməlini qoydu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 16-da Füzuli şəhərində 240 yerlik uşaq bağçasının təməlini qoyub.

Dövlətimizin başçısına uşaq bağçası barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, uşaq bağçasının inşası üçün 2,4 hektar torpaq sahəsi ayrılıb. Layihəyə əsasən, uşaq bağçası üçün əsas bina, oyun zonası, avtodayanacaq və texniki zona yaradılacaq.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin ikimərtəbəli binasında qrup, inzibati, texniki və tibb otaqları, idman və musiqi zalları, mətbəx olacaq. Burada uşaqların rahatlığı, ilkin biliklərə yiyələnmələri və əylənmələri üçün hər cür şərait təmin ediləcək. Uşaq bağçasının həyətində oyun meydançaları salınacaq və digər zəruri infrastruktur yaradılacaq.

Prezident İlham Əliyev görüləcək işləri əks etdirən videoçarxa baxdı.

Sonra dövlətimizin başçısı uşaq bağçasının təməlini qoydu.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda uşaqların təlim-tərbiyəsinə, sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə, vətənpərvərlik ruhunda və sağlam yetişmələrinə daim xüsusi diqqət yetirilir. Bu məsələ işğaldan azad olunan ərazilərdə də diqqət mərkəzində saxlanılır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 16-da Füzuli şəhərində üçüncü yaşayış kompleksinin təməlini qoyub.

Dövlətimizin başçısına kompleks barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, üçüncü yaşayış kompleksi çoxfunksiyalı zonada yerləşən iki ərazidə inşa olunacaq. Kompleksin inşası üçün 12 hektardan çox torpaq sahəsi ayrılıb. Burada tikiləcək 863 mənzildə 3022 nəfərin yaşaması nəzərdə tutulub. Mənzillərin 18-i birotaqlı, 276-sı ikiotaqlı, 370-i üçotaqlı, 199-u dördotaqlı olacaq.

Binaların altında qeyri-yaşayış sahələri, eləcə də həyətdə istirahət meydançası, velosiped və yerüstü avtomobil dayanacaqları inşa ediləcək.

Kompleksdəki binalar daimi su, elektrik təchizatı və yüksəksürətli internetlə təmin olunacaq. İstilik və isti su təchizatı mərkəzləşdirilmiş qazanxana sistemi ilə həyata keçiriləcək. Binaların inşasında istilik tutumlu təbii materiallardan istifadə olunacaq.

Dövlətimizin başçısı görüləcək işləri əks etdirən videoçarxa baxdı.

Sonra Prezident İlham Əliyev Füzuli şəhərində üçüncü yaşayış kompleksinin təməlini qoydu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 16-da Füzuli şəhərində inzibati binanın təməlini qoyub.

Dövlətimizin başçısına görüləcək işlər barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, inzibati binanın inşa olunacağı şəhərin mərkəzi ərazisində 12 hektardan çox sahə ayrılıb. İnzibati binanın inşası üçün isə 4,4 hektardan çox ərazi nəzərdə tutulub. Burada parad meydanı, bir hektar sahədə park inşa olunacaq. Bundan başqa, digər regional qurumlar üçün də ərazi nəzərdə tutulub. Beş mərtəbədən ibarət inzibati binada ən müasir şərait yaradılacaq.

Prezident İlham Əliyev görüləcək işləri əks etdirən videoçarxa baxdı.

Dövlətimizin başçısı inzibati binanın təməlini qoydu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 17-də "Füzuli Şəhəri Günü"ndə Füzuli şəhərinə köçmüş sakinlər və rayon ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşüb.

Dövlətimizin başçısı tədbirdə çıxış etdi.

Prezident İlham Əliyevin çıxışı

Prezident İlham Əliyev: Salam-əleyküm.

Sakinlər: Xoş gəlmisiniz. Sizi görməyimizə çox şadıq.

Şəhid bacısı: Salam, xoş gəlmisiniz.

Kişi sakin: Təbrik edirik, cənab Prezident. Var olasınız. Allaha şükür ki, Füzulidə də görüşə bildik.

Prezident İlham Əliyev: Əlbəttə. Sağ olun.

Qadın sakin: Təşəkkür edirik, Sizi xoş gördük.

Prezident İlham Əliyev: Salam. Siz də xoş gəlmisiniz.

Sakinlər: Hər şey üçün minnətdarıq. Qürurumuzsunuz.

Kişi sakin: Salam, cənab Prezident, xoş gəlmisiniz.

Prezident İlham Əliyev: Necə də gözəl bir gündür. Siz mənə "Xoş gəlmisiniz!" deyirsiniz. Mən işğal dövründə həm füzulililərlə, həm digər rayonlardan olan keçmiş köçkünlərlə görüşlərdə dəfələrlə deyirdim ki, gün gələcək, siz mənə "Xoş gəlmisiniz!" deyəcəksiniz və bu gün gəldi. Bu gün Füzulidə bayram günüdür, şəhər günüdür və eyni zamanda, Füzuli şəhərinin işğaldan azad olunmasının üçüncü ildönümüdür. Bu münasibətlə sizi ürəkdən təbrik edirəm, sizə cansağlığı arzulayıram.

Sakinlər: Çox sağ olun, cənab Prezident, təşəkkür edirik. Sağ olun.

Prezident İlham Əliyev: Arzu edirəm ki, Füzulidə – doğma Vətəndə rahat yaşayasınız, firavanlıq, rifah içində yaşayasınız.

Şadam ki, gənc nəsil də - füzulililərin gənc nəsli də öz doğma torpağına gəlməyə qərar verdi. Bu, doğrudan da böyük hadisədir, çünki uşaqlar, yeniyetmələr, gənc nəsil bu torpaqları görməyiblər. Onlar bu torpaqlar barədə ancaq sizin onlara danışdıqlarınızı ürəklərində saxlamışdılar. Bu, xalqımızın böyüklüyünü göstərir. Onu göstərir ki, biz öz doğma diyarımıza bağlı olan xalqıq.

İşğal dövründə bəziləri, xüsusilə xaricdəki bəzi dairələr hesab edirdilər ki, illər keçdikcə Azərbaycan xalqı öz torpaqlarını unudacaq, gənc nəsil, ümumiyyətlə, tam başqa bir tərzdə tərbiyə alacaq. Qloballaşan dünya haqqında bir çox fərziyyələr irəli sürülürdü. Ancaq o təhlilçilər və eyni zamanda, siyasi müstəvidə olanlar bir şeyi anlaya bilməmişlər ki, Azərbaycan xalqının öz doğma diyarına nə qədər böyük sevgisi var, biz nə qədər doğma diyara bağlıyıq.

Mənim yadımdadır, füzulililərlə və digər rayonlardan olan keçmiş köçkünlərlə çoxsaylı görüşlərimdə, xüsusilə yeni şəhərciklərin açılışı tədbirlərində deyirdim ki, bu, müvəqqəti yaşayış yeridir. Biz çalışırıq və çalışacağıq ki, sizin yaşayış səviyyənizi yaxşılaşdıraq, həyatınızı müəyyən dərəcədə yüngülləşdirək, ancaq bu, müvəqqəti yaşayış yeridir. Torpaqlar azad olunandan sonra Füzulidə, Ağdamda, Zəngilanda, Qubadlıda, Laçında, Kəlbəcərdə, Cəbrayılda, Şuşada daha gözəl evlər tikiləcək, daha gözəl şərait yaradılacaq. Bax, bu gün gəldi, artıq bu, gerçəkdir, bu, reallıqdır. Füzulinin yeni siması göz oxşayır.

Onu da bildirməliyəm ki, bu gün həm Füzulidə, həm bütün başqa şəhər və kəndlərimizdə həyata keçirilən layihələr dünya miqyasında şəhərsalma prinsiplərinin yeni qaydalarını təsbit edir və bunu təkcə mən yox, bir çox beynəlxalq ekspertlər qeyd edir. Xüsusilə, bildiyiniz kimi, Azərbaycanda iki dəfə Milli Şəhərsalma Forumu keçirilmişdir, Ağdamda və Zəngilanda və orada bizim bütün layihələrimiz təqdim edilmişdir. Beynəlxalq təşkilatlar bunu çox yüksək qiymətləndirirlər, çünki doğrudan da burada yaşayış üçün ən gözəl şərait yaradılıb, həm binaların daxili quruluşu, həm mənzillərin daxili dizaynı, həm mərtəbəlilik prinsipi, binaların bir-birindən aralı olması, məsafə, hər şey gözlənilib. Yəni, rahat yaşamaq üçün bütün infrastruktur, şərait var. Bizim bütün şəhərlərimiz, bax, Füzuli kimi olacaq. Çünki Füzulidə biz birinci şəhərsalma layihəsini icra edirik. Düzdür, laçınlılar füzulililərdən bir qədər tez öz doğma yurduna qayıtmışlar. Amma Laçın şəhərində ermənilər qanunsuz məskunlaşma apardıqları üçün orada binaların bəziləri qalmışdı və biz o evləri sadəcə olaraq bərpa etdik, ən gözəl şərait yaratdıq. Deməli, Laçının əvvəlki şəhərsalma mənzərəsi yerindədir. Burada isə şəhər tamamilə yenidən qurulur.

Füzulinin timsalında, eyni zamanda, bütün dünya, hətta bunu görmək istəməyənlər görürlər və görməlidirlər ki, erməni vəhşiliyi nədən ibarətdir. Biz uzun illər Qarabağ dərdimizin həqiqətlərini dünya birliyinin diqqətinə çatdırmağa çalışanda bəziləri inanmırdı, elələri də var idi ki, inanmaq istəmirdi. Bizim əlimizdə o qədər də böyük sübutlar yox idi. Biz bilirdik ki, hər şey dağıdılıb, viran qoyulub, ancaq bu dərəcədə hətta biz təsəvvür edə bilmirdik. Çünki işğalçı dövlət heç kimi o vaxt bu bölgəyə buraxmırdı, qadağan etmişdi. Nə üçün? Çünki buraya gələn hər bir insan görəcəkdi, erməni vəhşiliyi nədən ibarətdir. Onun təzahürləri hər yerdə görünür.

Mən bunu dəfələrlə demişəm, indi bir çoxları bunu bilir, bir daha demək istəyirəm, Füzuli azad olunanda bir salamat bina tapa bilmədik ki, Bayrağımızı qaldıraq, bir hərbi hissədən başqa. Onun da həyətində dirəkdə Bayrağımızı ucaltdıq və buraya ilk dəfə gələndə, vallah, hər bir azərbaycanlı kimi adamın ürəyi ağrıyırdı, məəttəl qalırdı, dəhşətə gəlirdi insan ki, bu dərəcədə düşmənçiliyin mənbəyi nədir?! Axı biz ermənilərə nə etmişdik?! Biz onlarla yanbayan yaşamışdıq. Onlar bizim çörəyimizi yeyiblər, bizim hesabımıza onlar üçün şəhərlər, kəndlər qurulmuşdu, infrastruktur yaradılmışdı. Sovet dövründə bütün bu işlərin hamısı Azərbaycan büdcəsi hesabına görülmüşdür. İnsanlara zülm etmək, onlara işgəncə vermək, Azərbaycan xalqına qarşı etnik təmizləmə aparmaq, görünür, onların ürəyində olan o qara ləkələr idi. Biz onu bilməmişik o vaxt. Biz bir növ sadəlövh olmuşuq. Ona görə mən deyirəm, biz heç vaxt işğalı, əzab-əziyyəti unutmamalıyıq. Gənc nəsil də bunu bilməlidir. Bu gün bu məktəbdə oxuyan uşaqlar da bunu bilməlidir. Bilməlidir ki, bizim xalqımız hansı çətin sınaqlardan çıxıb, əyilməyib, sınmayıb, özünə inanıb, ordusuna inanıb. İnanıb ki, bu gün gələcək, biz burada durub sizinlə bu bayram gününü qeyd edəcəyik.

Füzuli indi tamamilə yenidən qurulur. Dünən burada olarkən bir neçə önəmli obyektin təməlini qoyduq. İki kəndin, uşaq bağçasının, idman kompleksinin, yeni yaşayış məhəllələrinin, inzibati mərkəzin təməli qoyuldu. Yəni, aylar keçdikcə burada yaşayanların sayı da təbii ki, artacaq. Mənə dünən məlumat verildi ki, 800-dən çox insan artıq yerləşib. İlin sonuna qədər burada təqribən 2 minə yaxın insan yaşayacaqdır. Böyük Qayıdış Proqramımızın birinci mərhələsinin sonunda - 2026-cı ilin sonunda 22 min insan Füzuli rayonunda yaşayacaq, bütövlükdə isə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda 140 min insan yaşayacaq. Yəni, bu, belə demək mümkündürsə, ən minimal göstəricidir. Mən əminəm ki, bundan daha böyük sayda insanlar məskunlaşacaq, çünki birincisi, bizim buna gücümüz çatır, iradəmiz var, Böyük Qayıdış Proqramı qəbul olunub, uğurla icra edilir, artıqlaması ilə icra edilir və əsas amil odur ki, bizim keçmiş köçkünlər səbirsizliklə o günləri gözləyirlər. Məsələn, mən həm Zəngilanda, həm Laçında uşaqlarla söhbət əsnasında maraqlanırdım. Yəni, Bakıda doğulmuş, böyümüş, necə deyərlər, böyük şəhərin ab-havasına öyrəşmiş uşaq, yeniyetmə gəlib indi bir qədər uzaqda yerləşən şəhər və kənddə necə yaşayır? Onlar ürəkdən deyirdilər ki, bu, böyük xoşbəxtlikdir.

Bu, o cümlədən sizin, yəni, böyük nəslin tərbiyəsidir. Çünki onlar evlərdə də, məktəblərdə də bu tərbiyəni görüblər. Ona görə məktəb və ailə bizim buraya qayıtmağımızın vacib amilidir. Çünki qoymadıq ki, gənclər unutsun. Qoymadıq ki, Qarabağ mövzusu silinsin. Halbuki bunu bizə aşılamaq istəyən bir çox ölkələr, qüvvələr var idi, yəni, barışmaq lazımdır, Ermənistanla əməkdaşlığa başlamaq lazımdır. Bir çoxları təkrarlayırdılar ki, münaqişənin hərbi həlli yoxdur. Biz göstərdik ki, var və bu yaxınlarda bir daha göstərdik, bu mövzu bağlandı! Qarabağ münaqişəsi mövzusu bağlandı birdəfəlik! Separatçıların kitabı bağlandı birdəfəlik! Bu, böyük xoşbəxtlikdir.

İndi isə qalıb ki, insanlar burada rahat yaşasınlar. Onu da bildirməliyəm ki, biz bütün layihələri icra edərkən, o cümlədən məşğulluq məsələlərinə də böyük diqqət yetiririk. Aidiyyəti dövlət qurumları bu məsələ ilə də bağlı ciddi addımlar atır ki, burada yerləşən insanların məşğulluq imkanları da olsun. Şəhərin özünəməxsus məşğulluq imkanları var. Əlbəttə ki, kəndlərdə yerləşən və yerləşəcək vətəndaşlar, ənənəvi məşğulluqla məşğul olacaqlar, dövlət isə öz tərəfindən onlara kömək göstərəcək – texnika ilə, mal-qara ilə, bütün lazımi vasitələri onlara təqdim etməklə. Özünüməşğulluq proqramı icra ediləcək ki, burada həyat qaynasın. Əminəm ki, müəyyən müddətdən sonra Qarabağ Azərbaycan iqtisadiyyatında bir təkanverici qüvvəyə çevriləcək. Çünki bizim iqtisadiyyatımızın, bax, buradan qalxması ümumi inkişafa da böyük töhfə olacaqdır.

Bu gün bu bayram gününü qeyd edərkən, təbii ki, əziz şəhidlərimizin xatirəsinə hamımız bir daha öz dərin ehtiramımızı ifadə edirik. Mən iki gün əvvəl Xankəndinin əsas, mərkəzi meydanında xalqa müraciət edərkən demişdim ki, bu günə görə biz onlara borcluyuq. Bu, həqiqətdir. Dövlətin nə qədər gücü olsa, nə qədər silahı olsa, nə qədər düzgün hərbi əməliyyatlar planlaşdırılsa da, Qələbəni əldə edən əsgərdir, zabitdir. O gedir, o, sinəsini qabağa verir, o, ölümə gedir və Bayrağı da qaldıran odur. Onların qəhrəmanlığı bizim yaddaşımızdan heç vaxt silinməməlidir və silinməyəcək. Bu gün onların ruhu şaddır ki, biz buradayıq, siz buradasınız və nə qədər acı olsa da, onların yaxınları üçün, doğmaları üçün bir təsəlli var. O da odur ki, onlar canlarını fəda edərək tarixi Zəfər çalıblar. Biz Birinci Qarabağ müharibəsində 15 minə yaxın şəhid verdik, amma torpaqlar da getdi. Əlbəttə, həlak olan hər bir insan əvəzolunmazdır. Ancaq İkinci Qarabağ müharibəsində əməliyyatlar elə planlaşdırılırdı ki, itkiləri minimuma endirək və buna da nail olduq.

Bir daha demək istəyirəm ki, biz hər zaman, onlara borclu olmalıyıq. Gənc nəsil də daim bu ruhda tərbiyə almalıdır. Onların qəhrəmanlığı unudulmazdır, belə ağır coğrafi məkanda bu tarixi Qələbəni qazanmağın mislibərabəri yoxdur. Düşmən bütün yüksəklikləri götürmüşdü. Buradan istənilən istiqamətə getsən görərsən ki, hər təpədə demək olar ki, onların postları, döyüş məntəqələri, bir neçə müdafiə xətti, tikanlı məftil və minalar, bunu yarmaq, atəş altında qabağa getmək nə qədər böyük cəsarət tələb edir. Bu, bəlkə də dünya hərb tarixində olmayıb. Olubsa, qoy, bizə desinlər harada olub. Olmayıb, bunu Azərbaycan xalqı göstərmişdir. Biz işğal dövründə elə gənc nəsil yetişdirdik ki, onlar Vətən, torpaq uğrunda ölümə getməyə hazır idi və ölümə də gedirdilər.

Əziz bacılar, qardaşlar, dostlar, bir daha təbrik edirəm. Bu gün həm sevincli, həm kədərli gündür. Qızımızın göz yaşları da təbii ki, heç vaxt dayanmayacaq. Bunu biz bilməliyik, 10 il keçsə də, 20 il keçsə də. Hamımız göz yaşları tökmüşük və tökürük.

Təbrik edirəm, cansağlığı arzulayıram, uşaqlara yaxşı baxın, yetişdirin, vətənpərvər olsunlar, Vətənə bağlı olsunlar, bizim qəhrəmanlar kimi olsunlar, şöhrətimizi göylərə qaldırsınlar. Sağ olun.

* * *

Sonra dövlətimizin başçısı tədbir iştirakçıları ilə xatirə şəkilləri çəkdirdi, onlarla söhbət etdi.

* * *

Kişi sakin: Çox sağ olun. Allah Sizi var eləsin, cənab Prezident.

Qadın sakin: Allah Sizi qorusun, Allah Sizi var eləsin.

Prezident İlham Əliyev: Sağ olun. Bütün kəndlərə gedəcəyik. Füzuli rayonunun artıq 5-6 kəndinin təməli də qoyulub.

Sakinlər: Çox şükür.

Kişi sakin: Cənab Prezident, ən əsası odur ki, Xankəndi, Xocalı, Xocavənd, Ağdərə sevincini bizə yaşatdınız.

Prezident İlham Əliyev: Bəli.

Sakin: Ən böyük fəxr etdiyimiz odur ki, bizim Prezidentimiz dünyada məşhurdur, onu dünya qəbul edir, dünya onun sözünü eşidir.

Prezident İlham Əliyev: Bilirsiniz, dünya belədir ki, bəziləri qəbul edir, bəziləri.

Sakin: Edə bilmir.

Prezident İlham Əliyev: Etmir. Amma əsas odur ki, biz istədiyimizi edək. Çünki biz haqq yolundayıq. Bizim başqa ölkələrin torpağında gözümüz yoxdur.

Qadın sakin: Artıq yol Zəngəzuradır.

Prezident İlham Əliyev: Zəngəzura da, əlbəttə ki, qayıdacağıq, amma sülh yolu ilə. Mən demişəm, məni bəziləri ittiham etməyə çalışırlar, mən dedim ki, biz oraya tanklarla yox, minik maşınları ilə qayıdacağıq.

Sakinlər: İnşallah.

Prezident İlham Əliyev: Necə ola bilər, bizim əsrlər boyu qurduğumuz məkandır. Amma bu gün.

Kişi sakin: Ruhu şad olsun, Ulu Öndər deyirdi, mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam. İndi hər bir azərbaycanlı fəxr edir ki, sözün həqiqi mənasında, biz azərbaycanlıyıq.

Prezident İlham Əliyev: Bəli, elədir.

Sakin: Fəxr edirik ki, Sizin kimi Prezidentimiz var, cənab Prezident.

Prezident İlham Əliyev: Ulu Öndər bunu deyəndə tam haqlı idi. Ancaq bilirsiniz, o vaxt işğal dövrü idi və bəziləri hesab edirdi ki, azərbaycanlılar bu işğalla barışacaq. Bəziləri belə çirkin təbliğat aparırdı xüsusilə xarici dairələrdə ki, biz bunu unutmuşuq, biz vəziyyətlə barışmışıq. O isə heç vaxt barışmırdı bu vəziyyətlə və bizə qoyduğu, necə deyərlər, bu yol da məhz azadlıq yolu idi, qurtuluş yolu idi. Ona görə biz bu tarixi Zəfəri çalandan sonra artıq bütün dünya gördü ki, O, o vaxt, o ağır dövrdə nə qədər haqlı idi.

Sakin: Uzaqgörən idi, haqlı idi.

Prezident İlham Əliyev: Bəli, bilirdi, xalqın, necə deyərlər, qəlbini, qəlbindəki bütün duyğularını bilirdi və əlbəttə ki, həm sevinirik, həm heyfsilənirik ki, O və onun kimi yüz minlərlə insan bu həyatdan getdi, bu günü görmədi.

Sakinlər: Ruhları şaddır.

Prezident İlham Əliyev: Əlbəttə, ruhları şaddır. Buna inanıram və inanmaq lazımdır, onların - həyatdan getmiş, bu günü görməmiş yüz minlərlə keçmiş köçkünün, şəhidlərimizin ruhları şaddır.

Sakin: Hörmətli Prezidentimiz, biz füzulililər üçün çox qürurvericidir ki, Qarabağın azad olunması 30 il öncə Ulu Öndərin Prezidentliyi dövründə - 1994-cü ildə Horadiz əməliyyatı ilə başlayıb.

Prezident İlham Əliyev: Bəli.

Sakin: Bizim üçün qürurvericidir ki, Böyük Qayıdışın ilk addımı da Sizin Prezidentliyə başladığınız dövrdə Horadiz qəsəbəsinin böyük şəhərə çevrilməsi, Haramıda, Zobucuqda abad qəsəbələrin inşa edilməsi sayəsində baş veribdir.

Prezident İlham Əliyev: Düzdür.

Sakin: İki il öncə biz burada – Füzulidə təməlqoyma mərasimində iştirak edəndə burada heç nə yox idi. Doğrudan da hər yan xaraba idi. İndi çox şükür, var olun, böyük, abad bir şəhərə çevrilibdir, qürurvericidir. Özü də təkcə Füzuli yox, bütün Qarabağ tikinti meydanıdır, hər yerdə yollar çəkilir, şəhərlər salınır, kəndlərin bünövrəsi qoyulur, infrastruktur layihələri icra edilir.

Prezident İlham Əliyev: Elədir.

Sakin: Cənab Prezident, nağıllarımızda Qarabağa "Cənnətməkan Qarabağ" deyirlər, Sizin sayənizdə doğrudan cənnətə çevrilir. Allah canınızı sağ eləsin, işiniz avand olsun. Biz Sizə bu böyük işdə uğurlar diləyirik.

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ olun, indi bütün şəhərlərdə ya tikinti gedir, ya da tikintiyə hazırlıq gedir. Mən əminəm ki, gələn il Cəbrayılda şəhər günü qeyd ediləcək. Bu il qeyd edilmədi, çünki orada hələ ki, vətəndaşlar yerləşməyib. Amma gələn ilin oktyabr ayına qədər, – çünki birinci azad olunmuş şəhər Cəbrayıl olmuşdu, – oktyabrın 4-də orada da şəhər günü keçiriləcək, hər yerdə – Şuşada birinci yaşayış məhəlləsi yəqin ki, 5–6 aya hazır olacaq. Birinci qrup keçmiş köçkünlər qayıdacaq. Ağdam da böyük tikinti meydançasıdır. Bu yaxınlarda Zəngilanda olarkən orada da, Qubadlıda, Kəlbəcərdə gələn ilin sonuna qədər keçmiş köçkünlər artıq şəhərə yerləşəcəklər. Bizdə bütövlükdə 8 şəhər, 92 kənd və qəsəbə Birinci Qayıdış Planına salınıb. Onların da böyük əksəriyyəti 2026-cı ilin sonuna qədər başa çatacaq. Yəni, üç ildən sonra azad edilmiş ərazilərdə minimum, – biz belə təxmin edirik, – 140 min insan yaşayacaq.

Sakin: Çox böyük göstəricidir.

Qadın sakin: Üç ildir. Amma onlar otuz ildə bir mismar belə çalmamışdılar. Bilirdilər ki, onların deyil.

Sakin: Onlar dağıdırdılar.

Prezident İlham Əliyev: Bəli, onlar nəinki, buraları dağıtmışlar, vaxtilə yaşadıqları yaşayış məntəqələrində də heç bir iş görülməyib, sovet vaxtında necə var idisə, elə də qalıb. Mən oranın hər tərəfini dəfələrlə gəzmişəm. Adam o kəndlərin vəziyyətinə baxanda, özünə sual verir ki, bəs, bunlar hər il yüz milyonlarla dollar pul yığırdılar, telemarafon düzəldirdilər, Los-Ancelesdə, Fransada, bəs, o pulları hara xərcləyiblər? Onlardan gərək soruşsunlar.

Sakin: Serjik Sarkisyanın cibindədir, Robert Köçəryan xərcləyibdir.

Prezident İlham Əliyev: Orada bir dənə də daş-daş üstə qoyulmayıb, indi yəqin ki, insanlar oraya gedib görəcəklər, elə necə var idi, dağılmış, çox bərbad vəziyyətdə.

Qadın müəllim: Cənab Prezident, bu gün – oktyabrın 17-si Füzuli bayramı – "Füzuli Şəhəri Günü" biz füzulililər üçün həqiqətən də həm sevindirici, həm də qürurverici bir gündür. Bu gün Füzulimizin – 30 il işğal altında olan, erməni vandalizminə məruz qalan gözəl Füzulimizin yenidən daha gözəl, daha müasir şəkildə qurulması həqiqətən də bizim üçün çox xoşbəxt anlardır. Artıq biz Füzuli sakiniyik, artıq burada daimi yaşayırıq və Sizi, eyni zamanda, Mirzə Uluqbəy adına 1 nömrəli məktəbin kollektivi adından salamlayırıq.

Prezident İlham Əliyev: Sağ olun.

Qadın müəllim: Mən otuz il bundan öncə 13-14 yaşlarında bir yeniyetmə məktəbli kimi çıxdığım Füzulimə bu gün müəllim kimi qayıtmışam. Buna görə, əlbəttə ki, Sizə, başda Siz Ali Baş Komandanımız olmaqla, bütün Azərbaycan Ordusuna minnətdarıq. Şəhidlərimizin ruhu qarşısında baş əyirik. Məhz onların qanı-canı bahasına, – özünüz gözəl dediyiniz kimi, – qazilərimizin şücaəti bahasına biz bu gün öz doğma yurdumuzdayıq. Buna görə bir daha Sizə cansağlığı, uzun, sağlam ömür arzu edirik, Allah Sizi və Ordumuzu qorusun!

Sakinlər: Amin.

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ olun.

Sakin: Cənab Prezident, bu gün Siz çıxışınıza bayram əhvali-ruhiyyəsi ilə başladınız. Çünki 2023-cü il Azərbaycanda bayramlar ilidir. Birincisi, "Heydər Əliyev İli" elan olunması, bununla bağlı respublikanın bütün regionlarında keçirilən tədbirlər, Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi və gənclərə öyrədilməsi bir bayram əhvali-ruhiyyəsidir. İkincisi, Azərbaycan xalqının dəstəyi ilə Sizin apardığınız 20 illik ardıcıl siyasətin bu gün

hesabat günüdür. Hesabatdan hər şey görünür, hər şey bilinir. Sizin apardığınız siyasətin ən kulminasiya nöqtəsi erməni separatizminin belini qırmağınızdır. Bütün dünya ermənilərinə "dəmir yumruğu" göstərdiniz ki, yadınızda saxlayın, hamınızın beli burada qırılar Azərbaycanda başqa bir şey olsa. Artıq bu gün yoldaşlar dedilər, biz iki il bundan qabaq Sizinlə burada görüşəndə, binanın təməli qoyulanda biz deyirdik ki, yəqin bir on ilə burada bir bina tikilər-tikilməz. Ancaq bu gün bu binalar tikilib. Bu, bizim üçün çox qürurvericidir. Artıq Füzulidə yenidənqurma işlərinə, quruculuq işlərinə böyük start verilib. Biz bayaqdan camaatla söhbət edirik, deyirik ki, bu quruculuq işləri kosmik sürətlə gedir, Allah xalqımızı xatadan-bəladan uzaq eləsin, Sizə cansağlığı versin.

Sakinlər: Amin.

Sakin: Biz Sizin ətrafınızda çox sıx birləşmişik. Biz Sizin apardığınız siyasəti dəstəkləyirik. Füzulidə bugünkü bayram – "Füzuli Şəhəri Günü" münasibətilə biz Füzuli camaatı adından Sizi təbrik edirik və Sizin apardığınız siyasətdə uğurlar arzu edirik. Allah Sizi qorusun!

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ olun, təşəkkür edirəm. Bu gün Füzulidə, Qarabağın digər bölgələrində və Şərqi Zəngəzurda yerləşən şəhərlərdə gedən işlər, doğrudan da genişmiqyaslı işlərdir. Bunun mənbəyi də Azərbaycan mənbəyidir, yəni, biz heç kimdən bir manat kömək istəməmişik. Sağ olsun özbək qardaşlarımız gözəl məktəb tikdirdilər və qazax qardaşlarımız da indi Yaradıcılıq Mərkəzini inşa edirlər. Ondan başqa bizə bir dənə də mismar da hədiyyə edilməyib.

Biz bu illər ərzində həm iqtisadiyyatı qurduq, həm ehtiyatlar yığdıq. Nə üçün? Bilirdik ki, bu gün gələcək, o vəsait bizə lazım olacaq və biz haraya xərcləyirdik – orduya. Birinci yerdə ordu xərcləridir, ikinci təhsil xərcləridir. Həmişə bizim büdcəmizdə, bu iki əsas prioritet var idi. İndi ordu xərclərinə biz yenə də vəsait ayırmalıyıq. Çünki yumruq daim yerində olmalıdır. Ancaq, eyni zamanda, indi vəsaitin əsas hissəsi Qarabağın bərpasına gedir.

Ona görə heç kimdən asılı deyilik, heç kimdən heç nə istəmirik. Ona görə bəlkə də bəzi böyük dövlətlər bizdən narazıdırlar. Çünki onlar öyrəşiblər ki, gəlsinlər onların qabağında baş əysinlər, o da icazə versin, verməsin. Bəziləri hesab edirdilər ki, biz antiterror tədbirlərini apararkən heç kimdən soruşmamışıq. Yəni, biz kimdən soruşmalıyıq?! Nəyi soruşmalıyıq?! Bəziləri indi deyirlər ki, biz beynəlxalq ictimaiyyəti aldatmışıq. Bu da qəribədir ki, bir qrup ölkə özünü beynəlxalq ictimaiyyət sayır. Axı, beynəlxalq ictimaiyyət deyəndə, 200-dən çox ölkə var, 20–30 ölkə beynəlxalq ictimaiyyət sayıla bilməz. Onlar elə öyrəşiblər, özlərindən başqa heç kimi ictimaiyyət saymırlar və belə bir ittiham indi irəli sürülür ki, biz beynəlxalq ictimaiyyəti aldatmışıq, antiterror tədbirləri keçirməklə onları aldatmışıq. Bu, çox zərərli məntiqdir. Biz öz doğma torpağımızda suverenliyi bərpa etmişik haqlı olaraq, bütün norma və prinsiplərə, beynəlxalq müstəvidə təsbit olunan prinsiplərə uyğun şəkildə. İndi bizi ittiham etməyə heç kimin haqqı yoxdur. Düzdür, cəhdlər var, yəqin ki, siz də izləyirsiniz, olub və olacaq.

Sakin: Özlərini ifşa edirlər.

Prezident İlham Əliyev: İfşa edirlər, əlbəttə, biabır edirlər özlərini. Ona görə biz indi öz yolumuza davam edəcəyik. Yenə də deyirəm, biz bütün doğma torpaqlarımızı yenidən quracağıq. Buradan o dağlara baxanda belə bir gözəl mənzərə açılır, kənd təsərrüfatı üçün çox yaxşı imkanlar var. Yəqin ki, ilin sonunda Köndələnçay su anbarları artıq istifadəyə veriləcək. İki gün əvvəl Sərsəng su anbarının üstündə idim. Onu da atam o vaxt inşa etdirib.

Sakinlər: Allah rəhmət eləsin.

Prezident İlham Əliyev: Allah ölənlərinizə rəhmət eləsin. İnşa etdirib ki, yüz min hektar sahə, altı rayon – azərbaycanlıların yaşadıqları rayonlar su ilə təmin edilsin. Amma ermənilər nə etdilər, suyumuzu kəsdilər. Qışda açırdı ki, bütün yeri su bassın, yayda kəsirdi. Bax, erməni xisləti budur. Onu görsünlər, bu gün onların yanında yer alanlar, qoy görsünlər onlar nə ediblər. Biz indi bir kanal çəkmişik, ikinci sağ kanal da çəkiləcək, yəqin ki, maksimum ilyarım ərzində. Biz 100 min hektar torpağa su verəcəyik. İndi suyumuza da sahib olduq. Bizim su mənbələrimizin 25 faizi Qarabağ və Kəlbəcər-Laçın zonasında formalaşır. İndi Köndələnçay qayıtdı, Sərsəng, Suqovuşan qayıtdı, Xaçınçay qayıtdı, Həkəri suyu, indi Zabuxçay su anbarı inşa edilir, bir ilə hazır olacaq.

Sakinlər: İnşallah.

Prezident İlham Əliyev: Bəli, suvarma ilə bağlı başqa layihələr də icra edilir. Onsuz da burada torpaqlar münbitdir.

Sakin: Çox bərəkətlidir.

Prezident İlham Əliyev: Bərəkətlidir, özü də Füzuli torpağı xüsusilə. Amma su olandan sonra bura cənnət olacaq, gülüstan olacaq.

Sakinlər: İnşallah. Allah Sizi var eləsin. Sizə uzun ömür, cansağlığı arzulayırıq.

Prezident İlham Əliyev: Sağ olun.

Sakin: Cənab Prezident, Vətən üçün üç oğul böyütdüm. Böyük oğlum Nicat Zalov Füzuli rayonu uğrunda gedən döyüşlərdə yaralanıb. Kiçik oğlum Fəqan Zalov 44 gün yaralı olaraq döyüşdü, müharibənin qurtarmasına saatlar qalmış Xocavənd uğrunda gedən döyüşlərdə qəhrəmancasına şəhid oldu.

Prezident İlham Əliyev: Allah rəhmət eləsin.

Sakin: Cənab Prezident, mən Sizə dərin təşəkkürümü bildirirəm ki, mənim oğullarımın şücaətini, qəhrəmanlığını yüksək qiymətləndirmisiniz. Bir də cənab Prezident, Sizə dərin təşəkkürümü bildirirəm, biz şəhid ailələrinə diqqət və qayğı göstərdiyinizə görə çox sağ olun, minnətdaram. Sağ olun, cənab Prezident.

Prezident İlham Əliyev: Sağ olun. Salamat qalın.

Sakinlər: Sağ olun.

Sumqayıt şəhərinə səfər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 23-də Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında yeni istehsal müəssisələrinin açılış və təməlqoyma mərasimlərində iştirak edib.

Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı Azərbaycan Prezidentinin 2011-ci il 21 dekabr tarixli Fərmanı ilə yaradılıb. Bu, Azərbaycanda yaradılmış ilk, Cənubi Qafqazda isə ən böyük sənaye parkıdır.

Azərbaycanın iqtisadiyyat naziri Mikayıl Cabbarov dövlətimizin başçısına Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında görülən işlər barədə məlumat verdi.

Bildirildi ki, hazırda ərazisi 583,5 hektar təşkil edən sənaye parkında neft-kimya və digər prioritet sənaye sahələri üzrə rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalı və emalı müəssisələri fəaliyyət göstərir. Parkda ümumi investisiyaların həcmi təqribən 5,8 milyard manata yaxın olan 38 sahibkarlıq subyektinə rezidentlik statusu verilib. İndiyədək sənaye parkına rezidentlər tərəfindən 5,4 milyard manatdan çox investisiya yatırılıb. Qeydiyyata alınmış 38 rezidentdən artıq 20-si fəaliyyət göstərir. Bu gün "Azərbaycan Vanhong Ceramics Co." MMC, "Novus Plastica" MMC və "UPI – Universal Packing Industry" QSC-nin açılışı ilə Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı 23-ə çatır.

İndiyədək Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının rezidentləri tərəfindən ümumilikdə 9,5 milyard manatlıq məhsul satışı həyata keçirilib ki, onun da 3,3 milyard manatdan çox hissəsi – təqribən 35 faizi ixracın payına düşür. Sənaye parkında 2023-cü ilin 9 ayında 2,1 milyard manatlıq məhsul istehsal edilib ki, bunun da 674,4 milyon manatlıq hissəsi ixrac olunub.

Qeyd edildi ki, hazırda burada 6600-dən çox insan daimi işlə təmin olunub. Bundan əlavə, mövcud layihələr üzrə sənaye parkına əlavə olaraq 394 milyon manatdan artıq investisiyanın yatırılması, 2000-dən çox daimi iş yerinin yaradılması nəzərdə tutulur.

Parkda istehsal olunan məhsullar Türkiyə, Rusiya, Ukrayna, Belarus, Çin, Tayvan, Bolqarıstan, Rumıniya, Polşa, Niderland, İtaliya, Makedoniya, Litva, Avstriya, Estoniya, Danimarka, Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Tacikistan, Gürcüstan, Qırğızıstan, Braziliya, Misir, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Livan, İraq, Yaponiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Kanada və digər ölkələrə ixrac olunub.

* * *

Prezident İlham Əliyev əvvəlcə parkda "Çinar-Servis" İstehsal-kommersiya firmasının Texniki qazların istehsalı müəssisəsinin təməlqoyma mərasimində iştirak etdi.

Məlumat verildi ki, "Çinar-Servis" 2022-ci ilin mayında Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının rezidenti kimi qeydiyyatdan keçib. Şirkət sənaye parkının 2 hektara yaxın ərazisində sıxılmış azot, oksigen, arqon və maye helium qaz məhsullarının istehsalı ilə məşğul olacaq.

İnvestisiya həcmi 13,3 milyon manat olan layihə çərçivəsində 70 nəfərin daimi işlə təmin edilməsi nəzərdə tutulur. İstehsal olunan məhsulların daxili bazarda satılması ilə yanaşı, xarici ölkələrə də ixracı planlaşdırılır. "Çinar-Servis" tərəfindən istehsal olunan sənaye qazları ölkəmizdə bu məhsullara tələbatı ödəməklə yanaşı, Gürcüstana, Türkiyəyə, Rusiyaya da ixrac ediləcək.

Dövlətimizin başçısı istehsal müəssisəsinin təməlini qoydu.

* * *

Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının rezidentlərindən biri də "Novus Plastica" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətidir. Prezident İlham Əliyev "Novus Plastica" MMC-nin Polimer qatqıları istehsalı müəssisəsinin açılışını etdi.

Bildirildi ki, "Novus Plastica" MMC-yə 2020-ci ilin avqustunda Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının rezidenti statusu verilib. Sənaye parkının 3,5 hektar ərazisində inşa edilmiş müəssisədə iki növ məhsulun – polietilen borular üçün qara karbon konsentrat qatqısının və sənaye sahəsində qablaşdırmada istifadə edilən polietilen örtüklərin istehsalı həyata keçirilir. İtaliyanın qabaqcıl texnologiyalarının tətbiqi ilə istehsal olunan məhsulların daxili bazarda satışı ilə yanaşı, Türkiyəyə, MDB ölkələrinə ixracı da planlaşdırılır. İnvestisiya kapitalı 12,1 milyon manatdan çox olan müəssisədə 50-dək insan daimi işlə təmin ediləcək.

Qeyd edək ki, "Novus Plastica" MMC tərəfindən "SOCAR Polymer" MMC-nin və "Azərikimya" İstehsalat Birliyinin məhsullarından xammal kimi istifadə olunacaq.

Dövlətimizin başçısı müəssisəni işə saldı.

* * *

Sonra Prezident İlham Əliyev "Universal Qablaşdırma Sənaye" Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin Qablaşdırma məhsulları istehsalı müəssisəsinin açılışında iştirak etdi.

Diqqətə çatdırıldı ki, sənaye parkının bir hektar ərazisində inşa edilmiş müəssisədə qablaşdırmada istifadə olunan qofro karton, fayl və digər məhsullar istehsal ediləcək. İtaliya və Çin texnologiyalarının tətbiq edildiyi müəssisədə 20 çeşiddə məhsul istehsal olunacaq. Ümumi investisiya dəyəri 4,8 milyon manat olan müəssisədə ilkin mərhələdə 50 nəfər daimi işlə təmin ediləcək. Növbəti mərhələdə isə işçilərin sayının 65 nəfərə çatdırılması nəzərdə tutulur.

Dövlətimizin başçısı müəssisəni işə saldı.

* * *

Daha sonra "Azərbaycan Vanhong Ceramics Co." MMC-nin Keramik plitələr istehsalı müəssisəsinin açılışı oldu.

Prezident İlham Əliyev müəssisədə yaradılan şəraitlə tanış oldu.

Məlumat verildi ki, sənaye parkının 20 hektardan çox ərazisində Çinin qabaqcıl texnologiyalarının tətbiqi ilə yüksəkkeyfiyyətli, müxtəlif ölçülərdə keramik plitələrin istehsalı həyata keçiriləcək. Yüz faiz Çin kapitallı müəssisə üçün investisiya dəyəri 40 milyon ABŞ dolları, işçi sayı 400 nəfər nəzərdə tutulsa da, hazırda müəssisəyə 50 milyon ABŞ dolları məbləğində investisiya yatırılıb və 484 nəfər işlə təmin olunub. İllik istehsal gücü 18 milyon kvadratmetr olan müəssisənin məhsulları daxili bazarda satılmaqla yanaşı, region və MDB ölkələrinə ixrac olunacaq.

Qeyd edək ki, "Vanhong Ceramics"in hazırda Çində 5 zavodu var, həmçinin dünyanın 5 ölkəsində müəssisələri fəaliyyət göstərir.

"Azərbaycan Vanhong Ceramics Co." MMC-nin baş direktoru Ciyi Vanq dedi: Möhtərəm cənab Prezident, "Azərbaycan Vanhong Ceramics Co." MMC-nin Keramik plitələr istehsalı müəssisəsinin açılış mərasimində iştirakınızla bizi qürurlandırdığınız üçün Sizə minnətdarlığımı bildirirəm.

Prezident İlham Əliyev: Azərbaycana bu qədər vəsait qoyursunuz, 81 milyon manat investisiya çox böyük rəqəmdir. Bu investisiyalar şirkətiniz, yəni Çin şirkəti tərəfindən qoyulur. İndi mən gördüm ki, işçilərin sayı da 500-ə yaxındır. Bu, eyni zamanda, iş yerlərinin yaradılması proqramımıza da növbəti töhfədir. Əlbəttə ki, belə müəssisələr Çin-Azərbaycan dostluğunu daha da gücləndirir. Bu zavod cəmi bir il yarıma inşa edildi. Yəni, ilyarım bundan əvvəl mən onun təməlini qoymuşam.

Ciyi Vanq: Bəli.

Prezident İlham Əliyev: Ona görə əminəm ki, fəaliyyəti də uğurlu olacaq və siz işinizi davam etdirəcəksiniz.

Ciyi Vanq: Sizin köməyinizlə hər şey yaxşı olacaq.

Prezident İlham Əliyev: Gözəl məhsuldur. İdxala da ehtiyac qalmır. Daxili bazarı təmin edəcəksiniz?

Ciyi Vanq: Təmin edəcəyik.

Dövlətimizin başçısı müəssisəni işə saldı.

* * *

Daha sonra "Kartaş Kimya" MMC-nin Tikinti kimyəvilərinin istehsalı müəssisəsinin təməli qoyuldu.

Prezident İlham Əliyevə müəssisə barədə məlumat verildi.

Diqqətə çatdırıldı ki, "Kartaş Kimya" MMC-yə 2022-ci ilin iyulunda Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının rezidenti statusu verilib. Şirkət tərəfindən sənaye parkının 2,5 hektar ərazisində müxtəlif tikinti kimyəvilərinin istehsalını həyata keçirəcək müəssisə inşa ediləcək. İnvestisiya dəyəri 17 milyon manat olan müəssisədə 250 daimi iş yerinin yaradılması nəzərdə tutulur. İstehsal olunan məhsullar daxili bazara satılmaqla yanaşı, Türkiyə və MDB ölkələrinə ixrac ediləcək.

Dövlətimizin başçısı müəssisənin təməlini qoydu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 23-də Ulu Öndər Heydər Əliyevin Sumqayıt şəhərinin mərkəzində ucaldılan abidəsini ziyarət edib.

Dövlətimizin başçısı abidənin önünə gül dəstəsi qoyub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 23-də Mehdi Hüseynzadə adına Sumqayıt şəhər stadionunda yenidənqurmadan sonra yaradılan şəraitlə tanış olub.

Sumqayıt Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Zakir Fərəcov dövlətimizin başçısına stadionda görülən işlər barədə məlumat verdi.

Qeyd edək ki, Mehdi Hüseynzadə adına Sumqayıt şəhər stadionunun yenidən qurulmasına Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 21 noyabr tarixli Sərəncamına əsasən 2020-ci ildə başlanılıb. Tikinti işləri mərhələli şəkildə icra edilməklə 2022-ci ildə başa çatdırılıb.

Tamaşaçı tutumu 9502 nəfər olan stadionun ərazisi 6,8 hektardır. İyirmi iki sektordan ibarət stadionda 545 nəfərlik VİP və KİV tribunası da yaradılıb, ərazi abadlaşdırılıb, yaşıllıq zonaları salınıb.

Bildirildi ki, tikilialtı sahədə cüdo, boks və karate zalları fəaliyyət göstərəcək. Burada, eyni zamanda, 2 trenajor otağı, 40 nəfərlik konfrans zalı, inzibati otaqlar, jurnalistlər, hakim, həkim, şərhçilər, məşqçilər üçün otaqlar və digər texniki-köməkçi otaqlar var.

Son illər ölkəmizdə idmanın inkişafına böyük diqqət və qayğı göstərilir. Bunun nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycan idmançıları beynəlxalq yarışlarda yüksək göstəricilər əldə edir, üçrəngli Bayrağımızı ucaldırlar. Bütün bunlar göstərir ki, ölkəmizdə idmanın inkişafının və onun kütləviliyinin təmin olunması istiqamətində dövlət siyasəti uğurla davam etdirilir. Bu diqqət və qayğı həm də yeni nəslin sağlam ruhda böyüməsinə, gənclərin idmana marağının artırılmasına yönəlib ki, belə idman obyektlərinin istifadəyə verilməsi bu məqsədin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 23-də 2 saylı Sumqayıt Şəhər Xəstəxanasının yeni binasının açılışında iştirak edib.

Səhiyyə naziri Teymur Musayev dövlətimizin başçısına xəstəxanada yaradılan şərait barədə məlumat verdi.

Bildirildi ki, 150 çarpayılıq xəstəxananın bina və qurğuları 6,1 hektar sahədə inşa edilib, tikililərin ümumi sahəsi 18 min 288,4 kvadratmetrdir.

Qeyd edildi ki, səhiyyə ocağının tikinti işlərinə 2019-cu ildə başlanılıb və 2022-ci ildə başa çatdırılıb.

Xəstəxana poliklinika, təcili tibbi yardım, 30 çarpayılıq terapiya, 30 çarpayılıq cərrahiyyə, şüa diaqnostika, hemodializ, oftolmologiya, endokrinoloji terapiya, endokrinoloji cərrahiyyə, nevrologiya, 10 çarpayılıq əməliyyat bloku, reanimasiya və sair şöbələrdən, həmçinin laboratoriyadan, digər tikili və qurğulardan ibarətdir.

Müalicə ocağı müasir tələblərə cavab verən və böyük vəsait tələb edən tibbi avadanlıqlar – çoxkəsikli kompüter tomoqrafiyası (KT), rəqəmsal teleskopik rentgen cihazı, rəqəmsal DR rentgen qurğusu, oftalmoloji müayinə üçün mikroskop, oftalmoloji cərrahi əməliyyatlar üçün PHACO AMO cihazı və iki ədəd rəqəmsal stasionar ultrasəs müayinə cihazı ilə təchiz olunub.

Xəstəxananın həyəti abadlaşdırılıb, yaşıllıq sahələri salınıb.

Qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyevin tapşırığı ilə son illər Azərbaycanda səhiyyə sisteminin təkmilləşdirilməsi, onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi istiqamətində mühüm işlər görülüb. Bu sahədə aparılan davamlı islahatlar, həyata keçirilən layihələr sayəsində ölkəmizdə əhaliyə göstərilən tibbi xidmətlərin keyfiyyəti və əhatə dairəsi yüksəlib. Görülən işlər əhalinin sağlamlığının qorunmasına, onların hərtərəfli tibbi xidmətlərlə əhatə olunmasına imkan verir ki, bu da vətəndaşlar tərəfindən məmnunluqla qarşılanır.

Qazaxıstan Respublikasına səfər

Noyabrın 2-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Türk Dövlətləri Təşkilatının “Türk Əsri” çağırışı altında keçiriləcək 10-cu yubiley Zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Qazaxıstan Respublikasına səfərə gəlib.

Astana şəhərinin Nursultan Nazarbayev Beynəlxalq Aeroportunda dövlətimizin başçısının şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Prezident İlham Əliyevi Qazaxıstanın Baş naziri Alixan Smailov və digər rəsmi şəxslər qarşıladılar.

Noyabrın 3-də Astanada Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan ilə görüşü olub.

Görüşdə Azərbaycan ilə Türkiyə arasında dostluq, qardaşlıq və müttəfiqlik əlaqələrinin müxtəlif sahələrdə uğurla inkişaf etdiyi bildirildi. Bu ilin sentyabrında həyata keçirilən antiterror tədbirlərinin uğurla başa çatması məmnunluqla vurğulandı.

Rəcəb Tayyib Ərdoğan dövlətimizin başçısını Xankəndi və Xocalı şəhərlərində Azərbaycan Bayrağını ucaltması münasibətilə təbrik etdi.

Söhbət zamanı Türk Dövlətləri Təşkilatının “Türk Əsri” çağırışı altında 10-cu yubiley Zirvə görüşünün ölkələrimiz və xalqlarımız arasında əməkdaşlığın daha da möhkəmləndirilməsi işinə xidmət etdiyi qeyd olundu.

Görüşdə ikitərəfli münasibətlərimizin bundan sonra da uğurla inkişaf edəcəyinə əminlik bildirildi, əməkdaşlığımızın perspektivləri və qarşılıqlı maraq doğuran məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

Noyabrın 3-də Astanada Türk Dövlətləri Təşkilatının “Türk Əsri” çağırışı altında 10-cu yubiley Zirvə görüşü keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tədbirdə iştirak edib.

Qazaxıstan Prezidenti Kasım-Jomart Tokayev Prezident İlham Əliyevi, digər dövlət və hökumət başçılarını qarşıladı.

Sonra birgə foto çəkdirildi.

Qazaxıstan Prezidenti Kasım-Jomart Tokayev Zirvə görüşünü açaraq qonaqları salamladı. Prezident Kasım-Jomart Tokayev Prezident İlham Əliyevi və Azərbaycan xalqını ölkəmizin ərazi bütövlüyünün bərpası münasibətilə təbrik edərək dedi: “Hörmətli İlham Heydər oğlu Əliyevi və Azərbaycan xalqını dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi münasibətilə təbrik edirəm. Ölkəniz ərazi bütövlüyünü bərpa edib və yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyub. Bu tarixi addım Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə və Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə uyğun olaraq atılıb”.

Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyev Zirvə görüşündəki çıxışında son illər Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın qazandığı uğurlardan söz açaraq dedi: “Sizin də yaxşı bildiyiniz kimi, dost Azərbaycan xalqı Türk dünyasında layiqli yer tutur, böyük hörmətə və nüfuza malikdir. Azərbaycan xalqı son illər əziz dostum İlham Heydər oğlunun rəhbərliyi ilə möhtəşəm uğurlar əldə edir”.

Prezident Şavkat Mirziyoyev, həmçinin Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərdə həyata keçirdiyi genişmiqyaslı tədbirlərdən danışdı. “Tarixi ədalət zəfər çaldı. Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Qarabağın quruculuq ərazisinə çevrilməsi istiqamətində mühüm nəticələr əldə olunur. Avqust ayında Şuşa və Füzuli şəhərlərində olarkən irimiqyaslı quruculuq işlərinin, müasir infrastrukturun yaradılmasının, dağıdılmış mədəni irs obyektlərinin bərpasının şəxsən şahidi oldum. Azərbaycan xalqını böyük Zəfər – ölkənin ərazi bütövlüyünün tam bərpası münasibətilə bir daha səmimi-qəlbdən təbrik edirəm”, – deyə Özbəkistan Prezidenti vurğuladı.

Dövlətimizin başçısı Zirvə görüşündə çıxış etdi.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı

– Hörmətli Kasım-Jomart Kemeleviç,
Hörmətli dövlət və hökumət başçıları,
Əziz dostlar,

İlk növbədə, qonaqpərvərliyə görə Qazaxıstan Prezidenti Kasım-Jomart Tokayevə təşəkkür edir və qardaş Qazaxıstana Türk Dövlətləri Təşkilatına qarşıdan gələn sədrliyi dövründə müvəffəqiyyətlər arzulayıram. Türk Dövlətləri Təşkilatına bir il ərzində uğurlu sədrlik münasibətilə qardaş Özbəkistanı təbrik edirəm.

Yenidən Astana şəhərində olmağıma şadam. Bu, son 2 ildə Qazaxıstana üçüncü səfərimdir. Hər səfərimdə Qazaxıstanda uğurlu islahatların və genişmiqyaslı quruculuq işlərinin həyata keçirilməsinin şahidi oluram. Bütün əldə edilmiş uğurlar münasibətilə Qazaxıstan rəhbərliyini təbrik edirəm.

Türk dövlətləri ilə münasibətlərin möhkəmləndirilməsi Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas prioritetlərindən biridir. Etnik və mədəni köklərimiz, dilimiz, ortaq keçmişimiz münasibətlərimizin təməlini təşkil edir. 2009-cu ildə Naxçıvan Zirvə görüşündən ötən müddət ərzində müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığımız təsisatlanıb, Türk Dövlətləri Təşkilatı uğurlu inkişaf yolu keçib. Bu gün təşkilatımız beynəlxalq səviyyədə böyük siyasi çəkiyə və nüfuza malikdir.

Son iki il ərzində mən Türk Dövlətləri Təşkilatına üzv və müşahidəçi dövlətlərə 20 səfər etmişəm. Qardaş dövlətlərin rəhbərləri də həmin dövr ərzində Azərbaycana çoxsaylı səfərlər ediblər.

Oktyabr ayında Şuşa şəhərində Birinci Türk Dünyası Mədəniyyət Forumu təşkil edilmişdir. Fürsətdən istifadə edərək, Şuşa şəhərinin 2023-cü il üçün “Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsinə verdiyiniz dəstəyə görə minnətdarlığımı bildirirəm.

Azərbaycan Türk dövlətlərinin iqtisadiyyatına 20 milyard ABŞ dollarından çox sərmayə qoymuşdur. Bunun əsas hissəsi Türkiyəyə qoyulan sərmayədir.

Birgə sərmayə fondlarının yaradılması prosesi başlamışdır. Azərbaycan-Özbəkistan İnvestisiya Fondu və Azərbaycan-Qırğızıstan İnkişaf Fondu yaradıldı.

2022-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə, 2023-cü ilin yanvar-sentyabr aylarında Azərbaycanın Türk dövlətləri ilə ticarət dövriyyəsi 40 faiz artmışdır.

Münasibətlərimizin inkişafı kontekstində nəqliyyat və logistika sahələri mühüm yer tutur. Azərbaycan Mərkəzi Asiya ölkələri ilə Türkiyə və Avropa bazarları arasında etibarlı tranzit ölkə kimi özünü təsdiqləyib.

Azərbaycan Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizinin dayanıqlı fəaliyyətinə öz dəyərli töhfəsini verir.

Hörmətli həmkarlar,

Əfsuslar olsun ki, bu gün dünyanın müxtəlif bölgələrində beynəlxalq hüquq normaları kobudcasına pozulur. Müharibələr, qanlı münaqişələr alovlanır. Belə olan halda, ilk növbədə, ölkələrin müdafiə potensialı təhlükəsizliyin əsas zəmanətinə çevrilir. Hesab edirəm ki, üzv ölkələr arasında təhlükəsizlik, müdafiə, müdafiə sənayesi kimi sahələrdə əməkdaşlıq daha da artmalıdır.

Bildiyiniz kimi, 30 ilə yaxın müddət ərzində Ermənistan Azərbaycan torpaqlarını işğal altında saxlamış və burada qeyri-qanuni qondarma rejim yaratmışdı. Ermənistan tərəfindən həyata keçirilmiş etnik təmizləmə nəticəsində bir milyondan artıq azərbaycanlı öz dədə-baba yurdlarından qovulmuşdur. Ermənistan şəhər və kəndlərimizi yerlə-yeksan etmiş, tarixi və dini abidələrimizi dağıtmış və təhqir etmişdir.

Bütün bu illər ərzində Azərbaycan münaqişəni sülh yolu ilə həll etməyə çalışırdı. Lakin Ermənistanın məqsədi işğala əsaslanan status-kvonu möhkəmləndirmək idi.

Ermənistanın baş nazirinin 2019-cu ildə o vaxt işğal altındakı Xankəndi şəhərində “Qarabağ Ermənistandır və nöqtə” açıqlaması danışıqlara son qoydu. Ermənistan rəhbərliyi o vaxt Azərbaycanı “yeni torpaqlar uğrunda yeni müharibə” ilə hədələyirdi.

2020-ci ildə Ermənistan rəhbərliyinin təxribat xarakterli hərəkətləri və bəyanatları, o cümlədən hərbi təxribatları İkinci Qarabağ müharibəsini qaçılmaz etdi.

2020-ci ildə 44 günlük Vətən müharibəsində Azərbaycan BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsinə uyğun olaraq, özünümüdafiə hüququndan istifadə edərək Ermənistanı döyüş meydanında məğlubiyyətə uğratdı və ərazi bütövlüyünü və tarixi ədaləti bərpa etdi. BMT Təhlükəsizlik Şurasının Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən çıxarılmasını tələb edən və 27 il kağız üzərində qalmış 4 qətnaməsinin icrasını özümüz təmin etdik. Cəmi 44 gün ərzində davam edən İkinci Qarabağ müharibəsi 10 noyabr 2020-ci il tarixində Ermənistanın kapitulyasiya aktını imzalaması ilə nəticələnmişdir.

Ermənistanın ölkəmizə qarşı işğalçılıq və etnik təmizləmə siyasətinə baxmayaraq, məhz Azərbaycan Ermənistanla sülh sazişi imzalamağa hazır olduğunu bəyan etdi və beş baza prinsipini təqdim etdi.

2022-ci ildə Ermənistan Azərbaycanın suverenliyini və ərazi bütövlüyünü tanıdığını bəyan etsə də, onun real əməlləri tamamilə məntiqsiz və təzadlı idi. Ermənistan ordusunun qalıqları Azərbaycanın suveren ərazilərində qalmaqda davam edirdi. Ermənistanın baş nazirinin bu il sentyabrın 2-də qondarma qurumun dırnaqarası “müstəqilliyi”ni təbrik etməsi və Qarabağda keçirilmiş 9 sentyabr dırnaqarası “prezident seçkiləri” ölkəmizin ərazi bütövlüyünə və suverenliyinə hörmətsizlik və birbaşa təhdid idi.

2023-cü il sentyabrın 19-da işğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda qanunsuz erməni silahlı birləşmələri tərəfindən qəsdən yerləşdirilmiş minaların partlaması 6 mülki şəxsin və polis əməkdaşının həyatına son qoydu. Bundan sonra Azərbaycan konstitusiya quruluşunun bərpası və qanunsuz hərbi birləşmələrin zərərsizləşdirilməsi məqsədilə lokal xarakterli antiterror tədbirləri həyata keçirdi. 23 saat ərzində bitən əməliyyat nəticəsində Azərbaycan özünün suverenliyini və konstitusiya quruluşunu tam bərpa etdi. Antiterror tədbirləri nəticəsində mülki insanlara və mülki infrastruktura heç bir ziyan dəymədi. Azərbaycan beynəlxalq humanitar hüquqa tam riayət etdi. Bölgəyə iki dəfə səfər edən BMT missiyası bu faktları təsdiq etmişdir.

Üç il əvvəl Vətən müharibəsi başa çatdıqdan dərhal sonra Azərbaycan işğaldan azad olunmuş ərazilərində genişmiqyaslı bərpa-quruculuq işlərinə başladı. Bu məqsədlə artıq Azərbaycan büdcəsindən 7 milyard ABŞ

dolları həcmində vəsait sərf edilib. Növbəti il ən azı 2,4 milyard ABŞ dollarının ayrılacağı nəzərdə tutulur.

Biz Böyük Qayıdış Proqramını icra edirik. Artıq keçmiş məcburi köçkünlər - bu torpaqların əsl sahibləri Laçın və Füzuli şəhərlərinə və üç kəndə qayıdıb. 2026-cı ilin sonunadək Qarabağa və Şərqi Zəngəzura 140 mindən artıq insanın geri dönməsi nəzərdə tutulur.

Füzuli şəhərində inşası başa çatmış məktəbə görə Özbəkistanın Prezidenti Şavkat Mirziyoyevə bir daha minnətdarlığımı bildirirəm. Avqust ayında birgə iştirakımızla məktəbin açılış mərasimini məmnuniyyətlə xatırlayıram. Qazaxıstanın Azərbaycana hədiyyəsi olan Füzuli şəhərində inşa edilən yaradıcılıq mərkəzinə görə Prezident Kasım-Jomart Tokayevə təşəkkürümü bildirirəm. Bunlar Azərbaycan və Özbəkistan, Azərbaycan və Qazaxıstan xalqları arasında olan dostluğun və qardaşlığın təzahürüdür.

Əziz dostlar,

Biz böyük Türk dünyasının bir hissəsiyik. Əminəm ki, dostluğumuz, qardaşlığımız əbədi olacaq. Türk Dövlətləri Təşkilatının beynəlxalq nüfuzu daha da artacaq.

Təşəkkür edirəm.

* * *

Zirvə görüşündə çıxış edən Qırğız Respublikasının Prezidenti Sadır Japarov Azərbaycanın suverenliyinin bərpası istiqamətində hər zaman mühüm addımlar atdığını qeyd edərək dedi: "Bu fürsətdən istifadə edərək bildirmək istəyirəm ki, Qırğızıstan Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri çərçivəsində ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir".

Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan çıxışında Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etməsinin bütün Türk dövlətlərində qürur doğurduğunu və bunun sülh üçün geniş imkanlar açdığını vurğulayaraq dedi: "Can Azərbaycan Qarabağın otuzillik işğalına Vətən müharibəsindən sonra birdəfəlik son qoydu. Bu tarixi uğurdan son dərəcə qürur və sevinc hissi duyuruq. Bununla da bölgəmizdə davamlı sülhə bir addım da yaxınlaşdıq. Açılan fürsət pəncərəsinin dəyərləndirilməsi ən böyük arzumuzdur. Ermənistanın Azərbaycan qarşısında götürdüyü öhdəlikləri yerinə yetirməsi vacibdir. Azərbaycanın qərb bölgəsi ilə Naxçıvanı birləşdirəcək kommunikasiya xəttinin həyata keçirilməsi də böyük önəm daşıyır. Bu xəttin açılması bütün bölgə ölkələrinin rifahına ciddi töhfə verməklə yanaşı, Türkiyəni də Ata yurdumuz olan Orta Asiya ilə birləşdirəcək. Bu prosesin uğurla başa çatdırılması üçün Türk dünyası olaraq Azərbaycana dəstəyimizi davam etdirməliyik".

Türkiyə Prezidenti Naxçıvan Sazişinə dəyişikliklər edilməsinə dair Protokolla bağlı ardıcıl işlərin görüldüyünü də diqqətə çatdıraraq bildirdi: "Naxçıvan Sazişinə dəyişikliklər edilməsinə dair Protokol Məclisimiz tərəfindən Türk Dövlətləri Əməkdaşlıq Günü olan 3 oktyabr tarixində qəbul edildi. Noyabrın 1-də Protokolun təsdiqlənməsi prosesini başa çatdırdıq. Bütün üzv ölkələri Protokolun ən qısa müddətdə həyata keçirilməsi üçün lazımi addımları atmağa dəvət edirəm".

Türk dövlətləri arasında enerji sahəsində əməkdaşlığın gücləndirilməsi istiqamətində də ardıcıl tədbirlərin reallaşdırıldığını vurğulayan Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan qeyd etdi: "Nəhəng enerji və nəqliyyat infrastrukturu layihələri Türk dövlətləri arasında daim əsas və mühüm əməkdaşlıq sahəsi olub. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum təbii qaz boru kəmərləri və Trans-Anadolu boru kəməri bunun konkret nümunələridir. Xəzərin təbii qazının Türkiyəyə və Avropaya nəqli həm Türk dövlətlərinin rifahına, həm də Avropanın enerji təhlükəsizliyinə töhfə verəcək. Ölkələrimiz arasındakı nəqliyyat şəbəkəsini inkişaf etdirmək hədəfini də xüsusi vurğulamalıyıq. Bu düşüncə ilə Xəzərdən keçən Şərq-Qərb – Orta Dəhlizin rolunun artırılması istiqamətində səylərimizi davam etdiririk".

Türkmənistan Parlamenti Xalq Məsləhətinin sədri Qurbanqulu Berdiməhəmmədov Türk dövlətləri arasında reallaşdırılan layihələrdən danışaraq dedi: "Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan marşrutu boyunca Xəzər dənizinədək uzanacaq, sonra Azərbaycana və Türkiyəyə qədər genişləndiriləcək nəqliyyat dəhlizinin yaradılması üzərində iş gedir. Hazırda Türkmənistan qonşu və qardaş ölkələr olan Özbəkistana və Azərbaycana təbii qaz ixrac edir. Eyni zamanda, bizim Türkmənistan qazını Xəzər dənizi və Azərbaycan vasitəsilə Türkiyəyə və gələcəkdə dünya bazarına ixrac etmək imkanımız var. Yaxın gələcəkdə qardaş ölkələr olan Azərbaycana və Türkiyəyə elektrik enerjisi də nəql etmək imkanımız olacaq".

Macarıstanın Baş naziri Viktor Orban bu Zirvə görüşünün tərəflər arasında əməkdaşlığın daha da gücləndirilməsi istiqamətində xüsusi rolunu vurğuladı. Azərbaycanın uğurlarını görüş iştirakçılarının diqqətinə bir daha çatdıran Viktor Orban bildirdi: "Mən fürsətdən istifadə edərək, regionda sabitliyə nail olunması istiqamətində göstərdiyi səylərdə və Qarabağın bərpası işlərində Prezident Əliyevə çoxlu uğurlar arzulayıram. Cənab Prezident, Sizi nailiyyətləriniz münasibətilə təbrik edirəm".

Türk Dövlətləri Təşkilatının Baş katibi Kubanıçbek Ömüralıyev isə görülən işlər haqqında ətraflı məlumat verərək qeyd etdi ki, ötən dövrdə müxtəlif sahələrdə bir sıra mühüm qərarlar qəbul olunub. "İstanbulda BMT-nin Məskunlaşma Proqramının Regional nümayəndəliyinin yaradılmasına dair planlar var. Eyni zamanda, BMT-nin Məskunlaşma Proqramı ilə Azərbaycan arasında tərəfdaşlıq mövcuddur. Xüsusi vurğulamaq istəyirəm ki, sentyabrın sonunda Azərbaycanda Milli Şəhərsalma Forumu uğurla keçirildi", – deyə Kubanıçbek Ömüralıyev bildirdi.

* * *

Sonra Astana aktı və Astana Zirvə görüşünün Bəyannaməsi imzalandı.

Daha sonra mükafatlandırma mərasimi oldu.

Qazaxıstan Prezidenti Kasım-Jomart Tokayev Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyevə türk xalqlarının inkişafında böyük xidmətlərinə görə Türk Dünyasının Ali Ordenini təqdim etdi.

Noyabrın 3-də Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Kasım-Jomart Tokayevin adından Astanada Türk Dövlətləri Təşkilatının "Türk Əsri" çağırışı altında keçirilən 10-cu yubiley Zirvə görüşündə iştirak edən dövlət və hökumət başçılarının şərəfinə rəsmi qəbul təşkil olunub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tədbirdə iştirak edib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Qazaxıstan Respublikasına səfəri noyabrın 3-də başa çatıb.

Astana şəhərinin Nursultan Nazarbayev Beynəlxalq Aeroportunda dövlətimizin başçısının şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Prezident İlham Əliyevi Qazaxıstanın Baş naziri Alixan Smailov və digər rəsmi şəxslər yola saldılar.

Xankəndi şəhərinə, Kəlbəcər, Şuşa və Füzuli rayonlarına səfər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, birinci xanım Mehriban Əliyeva və oğulları Heydər Əliyev noyabrın 7-də Kəlbəcər rayonunun Vəngli kəndində olublar.

Qeyd edək ki, işğal dövründə ermənilər növbəti vandallıq aktı nümayiş etdirərək, azərbaycanlıların şəxsi avtomobillərinin nömrələrindən lövhə düzəltmişdilər.

Prezident İlham Əliyev lövhənin sökülməsi ilə bağlı tapşırıq verdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva noyabrın 7-də Şuşaya gəliblər.

Dövlətimizin başçısı və birinci xanım Şuşa şəhərində 23 binadan ibarət yaşayış kompleksində aparılan tikinti işləri ilə tanış olublar.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Şuşa rayonunda xüsusi nümayəndəsi Aydın Kərimov dövlətimizin başçısına və birinci xanıma görülən işlər barədə məlumat verdi.

Bildirildi ki, 23 binadan ibarət yaşayış kompleksinin ümumi sahəsi 8 hektara yaxındır. Burada 8 binanın tikintisinə ötən il iyulun 1-də, 15 binanın inşasına isə sentyabrın 1-də başlanılıb. Kompleksin tikintisinin bu ilin sonunda başa çatdırılması planlaşdırılır.

Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva hazır mənzillərdə yaradılan şəraitlə tanış oldular.

Məlumat verildi ki, yaşayış kompleksində ümumilikdə 450 mənzil istifadəyə veriləcək. Burada 28 birotaqlı, 195 ikiotaqlı, 190 üçotaqlı, 30 dördotaqlı və 7 beşotaqlı mənzil olacaq. Mənzillərin əksəriyyəti keçmiş məcburi köçkünlərin istifadəsinə veriləcək. Üçmərtəbəli və beşmərtəbəli binalardan ibarət kompleksdə sakinlərin rahat yaşayışı üçün hər cür şərait yaradılacaq. Keçmiş məcburi köçkünlərin bu binalara köçürülməsinə 2024-cü ilin birinci rübündə başlanılacaq.

Qeyd edildi ki, ərazidə geniş abadlıq və yaşıllaşdırma işləri görüləcək.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva noyabrın 7-də Şuşa şəhərində peşə məktəbinin və kollecin binalarına baxış keçiriblər.

Elm və təhsil naziri Emin Əmrullayev dövlətimizin başçısına və birinci xanıma görüləcək işlər barədə məlumat verdi.

Bildirildi ki, peşə məktəbi və kollec Şuşanın tarixi Hamamqabağı, Seyidli və Culfalar məhəllələrində yerləşir. Sovet dövründə həmin ərazidə keçmiş kənd təsərrüfatı texnikumu və onun yataqxanası yerləşirdi. Həmin ərazidə peşə məktəbi də tikilmişdi.

Prezident İlham Əliyev peşə məktəbinin və kollecin ərazisinə baxıb, tapşırıq və tövsiyələrini verib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva noyabrın 7-də Şuşa şəhəri 1 nömrəli tam orta məktəbin açılışında iştirak ediblər.

Dövlətimizin başçısına və birinci xanıma məktəbdə yaradılan şərait barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, 960 şagird yerlik üçmərtəbəli bina beş blokdan ibarətdir. Burada hər biri 24 nəfərlik 40 sinif otağı, 2 fizika, 2 kimya, 2 biologiya, 2 texnologiya, 2 informatika otağı, STEAM mərkəzi, kitabxana, oxu zalı, gənclərin ibtidai hərbi hazırlığı, rəssamlıq və musiqi kabinetləri, yeməkxana, akt və idman zalları, tibb, müayinə və inzibati heyət üçün iş otaqları var. Məktəb üçün ayrılan ərazidə futbol meydançası və digər zəruri yardımçı binaların inşası yekunlaşıb.

Azərbaycan dövlətinin Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda həyata keçirdiyi bərpa və yenidənqurma prosesi çərçivəsində müasir, innovasiyalara əsaslanan təhsil ocaqlarının qurulmasına xüsusi diqqət ayrılır. Şuşadakı 1 saylı orta məktəb bunun daha bir əyani təsdiqidir. Müasir tələblərə cavab verən yeni təhsil müəssisəsi Şuşanın bərpa səviyyəsi ilə uzlaşmaqla yanaşı, Böyük Qayıdış Proqramı çərçivəsində şəhərə qayıdacaq şagirdlərin ən qabaqcıl standartlara uyğun təhsil almasına xidmət edəcək.

Qeyd edək ki, ölkəmizin mədəniyyət paytaxtı Şuşa Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında özünəməxsus rol oynayıb. Azərbaycanın ictimai-siyasi fikir tarixində mühüm yer tutan bir sıra görkəmli şəxsiyyətlər, maarifçi ziyalılar məhz Şuşada doğulub boya-başa çatıblar. Həmin şəxslər Şuşada fəaliyyət göstərən, dövrün qabaqcıl təhsil müəssisələrinin yetirmələri idilər. Belə ki,

Şuşada fəaliyyət göstərən xəttatlıq, teatr, musiqi, vokal, eləcə də ilk qızlar, rus-tatar məktəbləri, qızlar seminariyası, realnı məktəb yerli əhalinin intellektual səviyyəsini, dünyagörüşünü inkişaf etdirməyə, şəhərin ziyalı səviyyəsini qoruyub saxlamağa imkan verdi. Şuşada 1 saylı tam orta məktəbin inşası da məhz bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, məktəbin inşası bu qədim şəhərin təhsil mərkəzi şöhrətinin qaytarılması missiyasına xidmət edən növbəti addımdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva noyabrın 7-də Şuşada Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Mamayı məscidində aparılan bərpa işləri ilə tanış olublar.

Dövlətimizin başçısına və birinci xanıma görülən işlər barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, bu məscid Şuşa şəhərinin mərkəzi hissəsində yerləşən Mamayı məhəlləsində XIX əsrin sonlarında Kərbəlayi Səfixan Qarabaği tərəfindən inşa edilib. Düzbucaqlı quruluşu olan ikimərtəbəli məscidin sütunlu interyeri var.

Məhəllə məscidləri kimi Mamayı məscidinin də damında azan vermək üçün taxtadan güldəstə quraşdırılıb. Burada da məscid, bulaq, kiçik meydan, hamam olub. Lakin işğal zamanı onlar da erməni vandalizminə məruz qalıb. Sovet hakimiyyəti illərində isə Mamayı məscidi poeziya evi kimi fəaliyyət göstərib.

Hazırda məsciddə "PAŞA Holding"in dəstəyi ilə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən bərpa işləri həyata keçirilir.

Qeyd olundu ki, bərpa işləri Mamayı bulağını da əhatə edir. Vaxtilə Mamayı məhəlləsindəki bulağın yuxarı hissəsində kitabə olub. Kitabədə bulağın 1900-cu ildə Səməd ağa Cavanşir tərəfindən tikildiyi yazılmışdır. Ermənilər Şuşanı işğal altında saxladığı dövrdə şəhərdəki bir çox abidələr kimi Mamayı bulağını da erməniləşdirməyə çalışıblar. Bulağın üzərindəki yazılar silinib və yerinə xaç işarəsi həkk olunub. Bundan başqa, ermənilər saxtakarlıq edərək bulağın daşlarının üzərinə erməni və rus dillərində yazılmış lövhə də həkk ediblər. Aparılacaq işlər zamanı Mamayı məscidinin və bulağın tarixi görkəmi bərpa olunaraq istifadəyə veriləcək.

Prezident İlham Əliyevə və birinci xanım Mehriban Əliyevaya Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Çöl Qala məscidində və bulağında aparılan bərpa işləri barədə də məlumat verildi.

Bildirildi ki, Çöl Qala məscidi XIX əsrdə Şuşa şəhərində fəaliyyət göstərən 17 məsciddən biri olub. Məscid XIX əsrdə Kərbəlayi Səfixan Qarabaği tərəfindən tikdirilib. Məscid minarəsiz formada inşa edilib. Onun forması Şuşa şəhərinin əksər məscidləri kimi düzbucaqlı olub. Məscidin ümumi girişi asimmetrik şəkildə düzülmüş əsas fasaddan ibarət olub. İbadət ocağının interyeri tamamilə İslam memarlığına uyğundur. Məscidin daxili hissəsi dörd ədəd səkkizguşəli daş sütunla bəzədilib. Bu sütunlar ümumi ibadət zalını üç hissəyə ayırır.

Məscidin taleyi Şuşa şəhəri 1992-ci ilin mayında Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edildikdən sonra şəhərin digər tarixi abidələri kimi olub və bu dini-tarixi abidəmiz də dağıdılaraq talan edilib.

Çöl Qala məscidinin yaxınlığında məscidin üslubunda tikilən XIX əsrə aid Çöl Qala bulağı yerləşir. Şuşa şəhəri Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal ediləndən sonra bulaq da dağıdılıb, daş kitabələri də məhv edilib. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva noyabrın 7-də Şuşada İsa bulağında olublar.

Dövlətimizin başçısına və birinci xanıma İsa bulağının ətrafında görülən işlər barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, Şuşa şəhərindən 4 kilometr məsafədə, dəniz səviyyəsindən təqribən 1300 metr hündürlükdə, meşədə yerləşən İsa bulağı Azərbaycan təbiətinin nadir incilərindən hesab olunur. Bu hidronim haqqında yerli əhalinin məlumatına görə, bulaq XVIII əsrdə ilk dəfə onu qalın meşəlikdə üzə çıxarmış İsa adlı əkinçinin adını daşıyır.

Məlumat verildi ki, Vətən müharibəsindən sonra İsa bulağı Şuşa Şəhəri Dövlət Qoruğu İdarəsi tərəfindən tamamilə bərpa edilib. Bulağın özü mərmərdən hazırlanıb, "İsa bulağı" sözü isə milli ornamentlə yazılıb. Bulağın su təminatı da tam bərpa olunub. İsa bulağı Azərbaycanın, Qarabağın ən məşhur istirahət yerlərindən biri hesab olunur. Görülən işlər İsa bulağının əvvəlki şöhrətinin qısa müddətdə bərpasına şərait yaradacaq.

Noyabrın 7-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Şuşa şəhərində "Qızlar gimnaziyası" tarixi abidə binasında həyata keçiriləcək işlərlə tanış olublar.

Dövlətimizin başçısına və birinci xanıma tarixi abidə barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, Şuşada müstəqil qız məktəbi 1875-ci il oktyabrın 26-da Şuşa əhalisinin təşkil etdiyi "Xeyriyyə cəmiyyəti" tərəfindən təsis olunub. Dini etiqadından və mənşəyindən asılı olmayaraq, bütün qızlara burada təhsil almaq imkanı yaradılmışdı. Tədris planına rus dili, hesab, ana dilində oxuma, yazma, hüsnxət, rəsm, rəsmxət, ümumi coğrafiya, tarix, ölkəşünaslıq daxil idi. Eyni zamanda, məktəbdə milli mahnılar öyrədilir, təbiət, tarix və fizikadan dərs verilirdi. Məktəbdə təhsil ödənişli olsa da, kasıb ailələrin övladları təhsil haqqından azad idilər. Əlavə təhsil haqqı verənlərə fransız və alman dilləri də tədris edilir, musiqi öyrədilirdi. Qızların rus dilində təhsilinə diqqəti artırmaq və xərcin bir qismini xəzinədən ödəmək şərti ilə Şuşa qız məktəbi 1894-cü ildə Şuşa Marinski qız məktəbi adını aldı və dördsinifli məktəbə çevrildi. Məktəb 120 şagirdlə fəaliyyətə başladı. Artıq 1895-1896-cı tədris ilində burada 147 qız təhsil alırdı. Bu məktəbin təşkili azərbaycanlı qızların da rus dilində təhsilinə şərait yaratmışdı. Şuşa Marinski qız məktəbi qadınların təhsili sahəsində, azərbaycanlı qızların dünyəvi təhsil almasında mühüm rol oynayıb. 1894-cü ildə Şuşada iki şəxsi qız məktə-

binin əsasında Müqəddəs Mariya qız məktəbi yaradılmış, bununla da azərbaycanlı qızların Avropa təhsilinə yolları açılmışdı.

Qeyd edildi ki, bina sovet dövründə internat məktəbi kimi də fəaliyyət göstərib. Gələcəkdə buranın dekorativ tətbiqi sənət mərkəzi və mədəni sahələr üzrə inzibati bina kimi istifadə olunması planlaşdırılır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva noyabrın 7-də Şuşa şəhərində Qala divarına və ətraf əraziyə baxış keçiriblər.

Dövlətimizin başçısına və birinci xanıma görülən işlər barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, təməli 1752-ci ildə Qarabağ xanı Pənahəli xan tərəfindən qoyulan Şuşa şəhəri ilk dövrlərdə Şuşa adı ilə yanaşı, xanın şərəfinə Pənahabad da adlandırılırdı. Sonrakı dövrdə şəhər sadəcə Qala adlandırılıb. Bir müddət sonra xalq qalanı Şuşa qalası, sonrakı dövrdə isə sadəcə Şuşa adlandırıb. Şuşa qalasının üç əsas qapısı var idi: Gəncə, İrəvan və Ağoğlan qapıları. Hər üç qapının adı tarixi mənbələrdə tez-tez xatırlanır, həmçinin onlar Şuşanın XIX əsrdə çəkilmiş bütün Baş planlarında qeyd edilir. Şəhər işğaldan azad edildikdən dərhal sonra tarixi Şuşa qalasında bərpa işləri görülüb. Qala üzərindəki Şuşa yazısı bərpa edilib.

Noyabrın 7-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Şuşada Pənahəli xan küçəsində yerləşən bir sıra binalarda həyata keçiriləcək bərpa və yenidənqurma layihələri ilə tanış olublar.

Prezidentin köməkçisi Anar Ələkbərov dövlətimizin başçısına və birinci xanıma görüləcək işlər barədə məlumat verdi.

Bildirildi ki, Pənahəli xan küçəsindəki bir sıra binaların bərpası və yenidən qurulması yüksək səviyyədə həyata keçiriləcək.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva noyabrın 7-də Şuşada "Yasəmən" otelinin açılışında iştirak ediblər.

Dövlətimizin başçısına və birinci xanıma oteldə yaradılan şərait barədə məlumat verildi.

İşğaldan azad edilən ərazilərdə Azərbaycan dövləti tərəfindən həyata keçirilən bərpa və quruculuq işlərinə Heydər Əliyev Fondu da öz töhfəsini verməkdədir. Qədim Qarabağ torpağında Fond tərəfindən dini, tarixi-mədəni abidələrin, məscidlərin bərpası üzrə layihələrin icrasına start verilib. Heydər Əliyev Fondunun Qarabağdakı layihələri Ağdam Cümə məscidi, Zəngilan şəhər məscidi, Şuşada Aşağı Gövhər Ağa məscidi, Yuxarı Gövhər Ağa məscidi, Saatlı məscidi, Mamayı məscidi və bulağı, Molla Pənah Vaqifin muzey-məqbərə kompleksi, Mehmandarovların malikanə kompleksi, Şuşada Yaradıcılıq Mərkəzi, Üzeyir Hacıbəylinin ev-muzeyi və digər tarixi-mədəni abidələrin bərpa və yenidən qurulmasını, Şuşada yeni məscidin inşasını əhatə edir. Tarixi Zəfərimizin növbəti ildönümü ərəfəsində Şuşada bərpası başa çatan və təqdim edilən layihələrdən biri də "Yasəmən" otelidir.

Bildirildi ki, XIX əsrin ortalarında Qarabağ memarlıq məktəbinə xas tərzdə inşa edilmiş, Şuşa şəhərinin Köçərli küçəsində yerləşən üç yaşayış binası işğal zamanı dağıdılaraq istifadəyə yararsız vəziyyətə salınıb. Heydər Əliyev Fondu ərazidə layihələndirmə işləri apararaq, 2022-ci ilin may ayından etibarən həmin yaşayış binalarının təmir-bərpa işlərinə başlayıb. Bərpa zamanı binalarda təməlbərkitmə işləri görülüb, divarlarda daxili bərkitmə işləri aparılıb. Mərmi düşməsi nəticəsində binanın dağılmış hissələri yenidən tikilib. Sonradan inşa olunmuş əlavə tikililər isə sökülüb.

Fond tərəfindən bərpa edilən binalar hazırda otel kimi istifadəyə verilib. Autentik üslubda bərpa edilən "Yasəmən" otelinin eksteryer və interyeri buraya gələnləri orta əsr Şuşasına qaytarır. Otel "double", "twin" və "junior" otaqların olduğu iki korpusdan, restoran və bir neçə terrasdan ibarətdir. Qonaqlar otelin həyətində dövrünün üslubuna uyğun salınan bağçada və terrasda dincələ, şəhərin mənzərəsini seyr edə bilərlər. Terrasdan Mehmandarovların malikanə kompleksinə və ümumi şəhərə gözəl mənzərə açılır. Otelin interyeri, otaqları xüsusi dizayn edilib. Buradakı hər bir element, əşya məhz bu dizayna uyğun seçilib. Bu da qonaqlarda nostalji hisslər yaradır.

Otellə tanışlıq zamanı Prezident İlham Əliyevə və birinci xanım Mehriban Əliyevaya Mehmandarovlar malikanə kompleksinin yuxarı hissəsində bərpa olunacaq binalar barədə də məlumat verildi.

Dövlətimizin başçısı və birinci xanım otelin həyətində yasəmən ağacı əkdilər.

Şuşa işğaldan azad edildikdən sonra şəhərdə qısa müddətdə "Qarabağ", "Xarıbülbül" otelləri, Şuşa Otel-Konqres Mərkəzi Kompleksinin açılışı olub və artıq "Yasəmən" oteli də şəhərin tarixi mənzərəsinə daha bir gözəllik qatmaqla qonaqların istifadəsinə verilir.

Noyabrın 8-də Xankəndi şəhərində Vətən müharibəsində əldə edilən Zəfərin üçüncü ildönümünə həsr olunan hərbi parad keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyev, birinci xanım Mehriban Əliyeva və oğulları Heydər Əliyev paradda iştirak ediblər.

Müdafiə naziri general-polkovnik Zakir Həsənov Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Müzəffər Ali Baş Komandanı İlham Əliyevə raport verdi.

Dövlətimizin başçısı şəxsi heyəti salamladı.

Xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin, Azərbaycanın suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda şəhidlik zirvəsinə ucalan Vətən övladlarının xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad olundu.

Hərbi orkestr Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himnini ifa etdi.

Dövlətimizin başçısı paradda çıxış etdi.

Prezident İlham Əliyevin çıxışı

– Əziz hərbçilər, mən sizi və bütün Azərbaycan xalqını Zəfər Günü münasibətilə təbrik edirəm.

Hərbçilər: Sağ ol.

Prezident İlham Əliyev: Üç il bundan əvvəl Qarabağın tacı olan Şuşa şəhəri işğalçılardan azad edildi. Ondan bir gün sonra düşmən ordusu təslim oldu və ağ bayraq qaldırdı. Beləliklə, İkinci Qarabağ müharibəsi Azərbaycan dövlətinin tam Zəfəri ilə nəticələndi. Bu, tarixi hadisədir.

Azərbaycan xalqı uzun illər ərzində işğal dövründə bir nöqtəyə vururdu ki, tezliklə bizim torpaqlarımız işğalçılardan azad edilsin. Biz bu müqəddəs günü hər gün, hər saat öz əməyimizlə, işimizlə yaxınlaşdırırdıq.

Birinci dəfə Azərbaycan xalqı mənə böyük etimad göstərəndə, 20 il bundan əvvəl Prezident kimi əziz xalqıma söz vermişdim: əlimdən gələni edəcəyəm ki, biz ərazi bütövlüyümüzü bərpa edək. Həm seçkilər ərəfəsində, həm andiçmə mərasimində doğma xalqıma söz vermişdim ki, gün gələcək biz Azərbaycanın Dövlət Bayrağını işğal altında olan torpaqların hər bir guşəsində qaldıracağıq. Xatırlayıram, beş il bundan əvvəl – 2018-ci ilin sentyabrında Bakının Azadlıq meydanında keçirilmiş hərbi paradda çıxış edərkən demişdim ki, gün gələcək Azərbaycan Bayrağı bu gün hələ də işğal altında olan bütün torpaqlarda qaldırılacaqdır və bu gün gəldi.

Bu günü bizə bəxş edən müzəffər Silahlı Qüvvələrimiz döyüş meydanında cəsarət, qəhrəmanlıq, fədakarlıq göstərərək düşməni bizim əzəli torpaqlarımızdan qovmuşdur. Bu, böyük tarixi hadisədir. Azərbaycan xalqının çoxəsrlik tarixində buna bənzər parlaq Qələbə olmamışdır. Şuşa əməliyyatı, 44 gün ərzində apardığımız bütün digər hərbi əməliyyatlar, hərbçilərimizin şücaəti bir qəhrəmanlıq dastanıdır. Qırx dörd gün ərzində döyüş meydanında düşməni məğlub edərək, şəhər və kəndlərimizi azad edərək Azərbaycan əsgər və zabiti əsl qəhrəmanlıq göstərmişdir. Hər gün biz irəli gedirdik, bir gün belə geriyə addım atmamışdıq. Düşmən ordusu Azərbaycan Ordusunun, Silahlı Qüvvələrin peşəkarlığını, fədakarlığını görərək daha da böyük təşvişə düşürdü və onların özlərinin etirafına görə, 44 günlük müharibə zamanı Ermənistan ordusunda 12 min fərari olmuşdur. Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin bir nəfər də olsun hərbçisi döyüş meydanını tərk etməmişdir. Bu, Azərbaycan xalqının əyilməz ruhunu və yüksək mənəvi keyfiyyətlərini bir daha bütün dünyaya nümayiş etdirdi.

Şuşa əməliyyatı, təbii ki, 44 günlük Vətən müharibəsi dövründə xüsusi yerə malikdir. Çünki çox çətin coğrafi vəziyyətdə yerləşən, alınmaz qala sayılan Şuşanı yüngül silahlarla, bir çox hallarda əlbəyaxa döyüşlər nəticəsində azad etmək böyük güc, peşəkarlıq və fədakarlıq tələb edirdi. Azərbaycan övladları bunu göstərmişlər.

İyirmi il bundan əvvəl Prezident kimi öz fəaliyyətimə başlayanda əziz xalqıma bildirmişdim ki, biz torpaqlarımızı müharibə yolu ilə azad etməyə hazır olmalıyıq. O vaxt hələ sülh danışıqlarına müəyyən ümidlər var idi. Ancaq illər keçdikcə bu ümidlər tükənirdi. Ermənistan öz xoşu ilə bizim torpaqlarımızdan çıxmaq istəmirdi. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin nizamlanması ilə məşğul olmuş vasitəçilər faktiki olaraq vəziyyəti dondurmağa çalışırdılar, hesab edirdilər ki, Azərbaycan xalqı bu vəziyyətlə barışacaq. Ancaq Azərbaycan xalqı heç vaxt bu vəziyyətlə barışmaq fikrində deyildi və mən dəfələrlə bunu müxtəlif kürsülərdən bəyan etmişdim ki, biz bu vəziyyətlə barışmayacağıq. Azərbaycan torpağında ikinci erməni dövlətinin yaradılmasına icazə verməyəcəyik, danışıqlar nəticəsiz başa çatsa, güc tətbiq edərək beynəlxalq hüquq əsasında öz doğma torpaqlarımızı döyüş meydanında işğalçılardan azad edəcəyik. Əgər Ermənistan rəhbərliyi və onun arxasında o vaxt və bu gün duran bəzi xarici qüvvələr mənim sözlərimə qulaq assaydılar, İkinci Qarabağ müharibəsinə ehtiyac qalmazdı. Mən dəfələrlə deyirdim, Ermənistan rəhbərliyinə müraciət edərək deyirdim ki, əgər siz bizim torpağımızdan çıxmasanız, döyüş meydanında bizimlə üz-üzə gələcəksiniz və sizin arxanızda kim istəyirsə dursun, bu, bizi haqq yolumuzdan döndərə bilməz. 44 günlük Vətən müharibəsi bunu bir daha göstərdi.

Qırx dörd gün ərzində Azərbaycana müxtəlif yerlərdən, müxtəlif paytaxtlardan təzyiqlər göstərilirdi, təhdidlər səsləndirilirdi. Ancaq bizi haqq yolumuzdan heç kim göndərə bilməzdi və mən Vətən müharibəsi dövründə Azərbaycan xalqına müraciət edərək demişdim ki, düşmən bizə torpaqlarımızın azad olunmasının tarixini versin, o zaman biz müharibəni dayandırmağa hazırıq və belə də oldu. Şuşa Zəfərindən sonra düşmən faktiki olaraq kapitulyasiyaya hazır idi və bir gün sonra kapitulyasiya aktına imza atdı, biz də müharibəni dayandırdıq. O vaxt bizim Silahlı Qüvvələrimiz Xankəndinin bir addımlığında idi. Müharibənin o vaxt dayandırılması bizim şüurlu seçimimiz idi və bu gün bizim, bax, burada – Xankəndi şəhərinin mərkəzi meydanında hərbi paradı keçirməyimiz bir daha onu göstərir ki, nə qədər düzgün, müdrik addım idi.

O vaxt mən heç şübhə etmirdim ki, gün gələcək və burada – Xankəndi şəhərində Azərbaycan Bayrağı qaldırılacaqdır. 44 günlük müharibənin 10 noyabr 2020-ci il tarixində dayandırılması imkan verdi ki, Ağdam, Kəlbəcər və Laçın rayonları bir güllə atılmadan bizə qaytarıldı. Bu, Ermənistanın imzaladığı kapitulyasiya aktının tərkib hissəsi idi və bizim tələbimiz idi. Ermənistan bu tələbi yerinə yetirməyə məcbur olmuşdu. Çünki döyüş meydanında Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin gücünü və Azərbaycan siyasi rəhbərliyinin siyasi müstəvidə iradəsini görmüşdür. Ağdam, Laçın, Kəlbəcər rayonlarının bir güllə atılmadan azad edilməsi minlərlə gəncimizin həyatını xilas etdi. Biz onsuz da o bölgələri

də döyüş meydanında azad edəcəkdik. Ancaq şəhidlərimizin sayı daha çox ola bilərdi.

İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra biz bir gün dayanmadan ordu quruculuğu prosesini sürətləndirirdik və bunu gizlətmirdik. Dərhal Qarabağ bölgəsində bütün vacib olan məntəqələrə yerləşdik. Eyni zamanda, uzun illər ərzində işğal altında qalmış Azərbaycan-Ermənistan sərhədini nəzarətə götürdük. Sərhəddə mövqelərimizi tədricən yaxşılaşdırdıq və müxtəlif tədbirlər nəticəsində Azərbaycan-Ermənistan sərhədinin böyük hissəsində ən əlverişli mövqelərə malik olduq. Nə üçün biz bunu edirdik? Çünki biz bilirdik ki, Ermənistanda revanşist qüvvələr baş qaldırır. Biz bilirdik ki, Ermənistanın arxasında dayanan və onları bizə qarşı hərəkətə təhrik edən xarici qüvvələr onlara yenə də təxribatçı siqnallar verəcəklər. Ona görə biz öz sərhədimizi qorumalı idik və keçirilmiş bir neçə hərbi əməliyyat nəticəsində bu gün Azərbaycan-Ermənistan sərhədində vəziyyət bizim nəzarətimizdədir. Bununla bərabər, Qarabağ bölgəsində həyata keçirilmiş bir neçə hərbi əməliyyat bu bölgədə də əlverişli yüksəkliklərə sahib olmaq üçün bizə şərait yaratdı. Eyni zamanda, bu əməliyyatlar Ermənistan siyasi rəhbərliyinə də bir siqnal idi ki, siz kapitulyasiya aktında təsbit edilmiş bütün müddəaları icra etməlisiniz və ilk növbədə, öz silahlı qüvvələrinizi Qarabağdan çıxarmalısınız, bu, sizin öhdəliyinizdir. Amma həyatda biz bunun əksini gördük, nəinki Ermənistan silahlı qüvvələri çıxarılmadı, əksinə, daha çox qüvvə göndərilmişdi. O vaxt Laçın-Xankəndi yolu hələ bizim nəzarətimizdə deyildi, silah-sursat, minalar gətirilmişdi və Ermənistanın siyasi rəhbərliyi Qarabağdan öz silahlı qüvvələrini çıxarmaq istəmirdi.

Son üç il ərzində keçirilmiş hərbi əməliyyatlar, o cümlədən Fərrux əməliyyatı, Sarıbaba-Qırxqız əməliyyatı və digər hərbi əməliyyatlar həm bizim strateji mövqelərimizi böyük dərəcədə yaxşılaşdırmışdır. Eyni zamanda, Ermənistana göndərilmiş bir mesaj idi ki, bizi heç kim və heç nə dayandıra bilməz, Qarabağ Azərbaycan torpağıdır və burada vəziyyəti biz diktə edirik və siz dərhal silahlı qüvvələrinizi bizim torpaqlarımızdan çıxarmalısınız. Əgər o vaxt mənim sözümə baxsaydılar, sentyabr ayında keçirilmiş antiterror əməliyyatına ehtiyac qalmazdı. Onların bütün bəlalarının səbəbkarları elə onların özləridir. Onların bəlaları təkcə üç il bundan əvvəl başlamayıb, hələ 1990-cı illərin əvvəlində başlayıb. O vaxt Azərbaycanın çörəyini yemiş, Azərbaycanın suyunu içmiş nankor kütlə Azərbaycana qarşı, bax, bu meydanda ərazi iddiası qaldırmışdır. Bax, bu binada – Azərbaycan dövləti tərəfindən vaxtilə inşa edilmiş binada Azərbaycana qarşı məkrli planlar hazırlanırdı. Erməni xalqının bəlalarının səbəbkarları Ermənistana rəhbərlik etmiş bütün şəxslərdir. Onlar hesab edirdilər ki, bizim torpaqlarımızı əbədi işğal altında saxlayacaqlar. Özləri buna o qədər inanmışdılar, xarici tərəfdaşları da inandırmağa çalışırdılar ki, onların güclü orduları var, onların güclü potensialı var, güclü himayədarları var və Azərbaycan heç vaxt torpaqları hərbi yolla azad etməyə cürət etməyəcək. Onların dəyirmanına su tökənlər, bu gün də onların arxasında dayanmış bəzi ölkələr bu məsuliyyəti onlarla 100 faiz bölüşürlər.

Biz isə deyirdik ki, heç vaxt bu vəziyyətlə barışmayacağıq və bunu gizlətmirdik. Bizə nə qədər deyilmişdi ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin hərbi həlli yoxdur. Mən isə deyirdim ki, sülh yolu ilə bu məsələ həll olunmasa, bizim başqa çarəmiz qalmayacaq və 44 gün ərzində göstərdiyimiz qəhrəmanlıq, peşəkarlıq, əfsuslar olsun ki, Ermənistan rəhbərliyinə dərs olmadı.

Sentyabr ayında keçirilmiş antiterror əməliyyatı cəmi bir gün, ondan da az çəkdi. Azərbaycan Ordusu peşəkarlıq və qəhrəmanlıq göstərərək, bütün strateji yerlərə çıxaraq, qısa müddət ərzində o əməliyyatın taleyini həll etdi və düşmən ordusu təslim olmağa məcbur oldu. Nəinki təslim oldu, hətta 30 il bundan əvvəl bizim torpağımızda yaratdıqları qondarma rejimə də xitam verildi, o rejim də süqut etdi, halbuki bu, qanunsuz rejim idi. Beləliklə, biz tarixi ədaləti bərpa etdik. 20 sentyabr 2023-cü il bizim tariximizdə qalacaq, necə ki, 8 Noyabr. Noyabrın 8-də Şuşa əməliyyatından sonra düşmən ordusunun beli qırıldı və bir gün sonra kapitulyasiya aktına imza atdı. Bu il aprelin 23-də biz Laçın istiqamətində Azərbaycan-Ermənistan sərhədini nəzarətə alaraq ərazi bütövlüyümüzü tam bərpa etdik və sentyabrın 20-də dövlət suverenliyini tam bərpa etdik. Bununla separatçıların kitabı bağlandı. Artıq Azərbaycanda separatçılığa yer olmayacaq. Azərbaycan dövləti bu gün bütün əraziyə nəzarət edir və bunun səbəbkarları bu gün, bax, bu meydanda dayanan bizim igidlərimizdir və on minlərlə Azərbaycan hərbçiləridir. Onların qanı-canı bahasına biz bu Qələbəni əldə etmişdik.

Mən bir daha demək istəyirəm ki, biz 20 il ərzində bu günə doğru gedirdik, hazırlıq işləri gedirdi, beynəlxalq hüquq müstəvisində Azərbaycan mövqeləri möhkəmləndirilirdi. Siyasi müstəvidə apardığımız uğurlu fəaliyyət nəticəsində bütün dünya artıq bilməyə başlamışdır ki, haqlı tərəf bizik. İqtisadi sahədə apardığımız islahatlar imkan verdi ki, müstəqil iqtisadiyyat quraq, heç kimdən asılı olmayaq, öz həyatımızı özümüz quraq. Güclü siyasi iradə imkan verdi ki, müstəqil xarici siyasət aparaq, daxili siyasət aparaq, imkan verməyək kimsə bizim işimizə müdaxilə etsin. Halbuki belə cəhdlər tarixdə çox olmuşdur. Dövlətimizi, milli ləyaqətimizi, həyat tərzimizi, ənənələrimizi qorumuşuq ki, heç kim bizim işlərimizə burnunu soxmasın.

Əlbəttə ki, ordu quruculuğu birinci nömrəli vəzifə idi. Maddi-texniki təchizat, silah-sursatla təchizat, ordumuzun döyüş qabiliyyətinin qaldırılması və ilk növbədə, gənclərimizin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsi - budur, qələbəyə aparan əsas amillər. Nə qədər sənin silahın, sursatın olsa belə, nə qədər müasir hərbi texnologiyalardan istifadə etsən belə, qələbəni əldə edən

əlində silah əsgərdir, zabitdir. O, sinəsini qabağa verir, o, ölümə getməyə hazırdır və biz bunu göstərmişik. Ən çətin, əlverişsiz coğrafi vəziyyətdə altı müdafiə zolağını yararaq, döşənmiş bir milyondan artıq minanın üzərindən keçərək, təpələrdə yerləşmiş düşmən mövqelərini məhv edərək, Azərbaycan əsgər və zabiti əsl qəhrəmanlıq və şücaət göstərmişdir. Əziz şəhidlərimizin xatirəsi bizim qəlbimizdə əbədi yaşayacaq və biz bütün dünyaya Azərbaycan xalqının gücünü, iradəsini, əyilməz ruhunu göstərmişdik. Yəni, hazırlıq işləri apararkən, bax, biz bu günü gözləyirdik. Mən bu 20 il ərzində heç vaxt şübhə etmirdim ki, bu gün gələcək və Xankəndi şəhərində Azərbaycan Bayrağı altında hərbi parad keçiriləcək.

Qırx dörd günlük müharibə zamanı çoxlu xarici media nümayəndələrinə müsahibələr verərək, təbii ki, bizim planlarımız haqqında mən danışa bilməzdim. Halbuki suallar demək olar ki, təkrarlanırdı. Bir dəfə demişdim ki, Şuşasız bizim işimiz yarımçıq olacaq. Ancaq hələ o vaxt mən bilirdim ki, Xankəndisiz, Xocalısız bizim işimiz yarımçıq qalacaq. Üç il bundan əvvəl mən əmr verərək Azərbaycan Ordusunu dayandırdım və bir daha demək istəyirəm, tarix göstərdi ki, nə qədər düzgün addım idi. Ancaq o gündən, bax, bu günə qədər - sentyabr ayına qədər hər gün biz işləyirdik, çalışırdıq ki, Azərbaycanın suverenliyi tam şəkildə bərpa edilsin. Oktyabrın 15-də Ağdərədə, Əsgəranda, Xocavənddə, Xocalıda və Xankəndidə mən Azərbaycan Bayrağını qaldırdım. Bundan böyük xoşbəxtlik ola bilməz - həm mənim üçün, həm sizin üçün, həm Azərbaycan xalqı üçün, həm də bütün dünya azərbaycanlıları üçün.

Dörd il bundan əvvəl, bax, qarşıdakı Xankəndi şəhər stadionunda Ermənistanın baş naziri çıxış edərkən təkəbbürlə demişdi: "Qarabağ Ermənistandır və nöqtə". Biz ona, onun kimilərinə və onların arxasında duranlara döyüş meydanında qan tökərək, şəhidlər verərək göstərdik ki, o, səhv yolda idi. Biz göstərdik ki, Qarabağ Azərbaycandır, döyüşərək, vuruşaraq, heç nəyə baxmayaraq və bu gün hər kəs bilməlidir ki, bizimlə bundan sonra heç kim zarafat etməsin. Ermənistan rəhbərliyi əgər revanşist fikirlərlə yaşayırsa, Ermənistanın arxasında dayanan manipulyasiyaya öyrəşmiş ölkələr əgər yenə də Azərbaycan üçün hansısa məkrli plan qurursa, o, bugünkü parada bir nəzər yetirsin. Bilsin ki, burada mindən çox igidimiz düzülübdür və bizim 100 mindən çox onlar kimi igidlərimiz var və heç bir qüvvə bizi təhdid edə bilməz. Biz istənilən müstəvidə döyüşə hazırıq, siyasi, lazım olarsa, hərbi meydanda bunu göstərmişik. XXI əsrdə heç bir ordu bizim qədər peşəkarlıq, fədakarlıq göstərməmişdir. Heç bir xalq öz doğma torpağını bu qədər əziz tutub uğrunda ölümə getməyə hazır olmamışdır. Bunu biz hamımız yaxşı bilirik, bunu dünya da bilsin.

Bizə yeni müharibə lazım deyil. Biz istədiyimizə nail olduq, beynəlxalq hüququ bərpa etdik, tarixi ədaləti bərpa etdik, milli ləyaqətimizi bərpa etdik, düşmənə onun yerini göstərdik. Düşmən bizim qabağımızda diz çökdü və bu gün mən burada müzəffər Silahlı Qüvvələrin qarşısında çıxış edirəm. Yəni, biz bütün vəzifələri icra etmişik, ancaq bununla bərabər, bundan sonra da ordu quruculuğu məsələləri bizim üçün prioritet məsələlərdən biri olacaq. Bunu hamı bilsin və heç kim bunu unutmasın.

Mən bir daha, əziz hərbçilər, sizi və bütün Azərbaycan xalqını Zəfər Günü münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm.

Hərbçilər: Sağ ol.

Prezident İlham Əliyev: Eşq olsun Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinə! Qarabağ Azərbaycandır!

Hərbçilər: Qarabağ Azərbaycandır!

* * *

Azərbaycan Prezidentinin çıxışından sonra Silahlı Qüvvələrin parad heyətlərinin hərbi orkestrin müşayiəti ilə təntənəli keçidi başlayıb.

Parada müdafiə nazirinin birinci müavini – Azərbaycan Ordusunun Baş Qərargah rəisi, "Zəfər" və "Qarabağ" ordenli general-polkovnik Kərim Vəliyev komandanlıq edib.

Silahlı Qüvvələrin parad heyətləri Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını və Şuşa şəhərinə sancılan – Qələbənin rəmzinə çevrilən Zəfər Bayrağı altında tribunaya doğru irəliləyiblər.

Ardınca Azərbaycan Ordusunun və qoşun növlərinin, lokal xarakterli antiterror tədbirlərində iştirak etmiş hərbi birləşmələrin döyüş bayraqları Xankəndi şəhərinin mərkəzi meydanına gətirilib.

Sonra Müdafiə Nazirliyinin Xüsusi Təyinatlı Qüvvələrinin parad heyətinin keçidi oldu. Parad heyətinə Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı general-leytenant Hikmət Mirzəyev başçılıq edib.

"Azərbaycan Bayrağı" və "Rəşadət" ordenli general-mayor Bilal Çompuzovun başçılığı ilə 1-ci Ordu Korpusunun, "Qarabağ" və "Rəşadət" ordenli general-leytenant Mayis Bərxudarovun rəhbərliyi ilə 2-ci Ordu Korpusunun, "Rəşadət" və "Vətənə xidmətə görə" ordenli polkovnik Oruc Abdullayevin başçılığı ilə 3-cü Ordu Korpusunun, "Azərbaycan Bayrağı" və "Rəşadət" ordenli general-mayor Münasib Babayevin rəhbərliyi ilə 4-cü Ordu Korpusunun, Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı, "Rəşadət" ordenli general-mayor Kənan Seyidovun başçılığı ilə 5-ci Ordu Korpusunun və "Azərbaycan Bayrağı" ordenli general-mayor Məhəmməd Həsənovun rəhbərliyi ilə Əlahiddə Ümumqoşun Ordunun parad heyətləri tribuna önündən mətin addımlarla irəlilədilər.

Hərbi Dəniz Qüvvələrinin dəniz piyadalarının parad heyətinə Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı polkovnik-leytenant Xalid İbrahimov başçılıq edib.

Daha sonra Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı general-mayor Namiq İslamzadənin rəhbərliyi ilə Hərbi Hava Qüvvələrinin parad heyətinin keçidi olub.

Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin "Qartal" xüsusi təyinatlılarının parad heyəti "Qarabağ" ordenli

polkovnik Cabir Cəfərovun başçılığı ilə tribuna önündən keçib.

Sonra Xarici Kəşfiyyat Xidmətinin "Yarasa" xüsusi təyinatlılarının parad heyətinin keçidi olub.

Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunlarının xüsusi təyinatlılarının parad heyəti "Vətənə xidmətə görə" ordenli general-mayor Tofiq Hüseynovun başçılığı ilə Xankəndi şəhərinin mərkəzi meydanında irəliləyib.

Dövlət Sərhəd Xidmətinin parad heyətinə Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı, "Vətənə xidmətə görə" ordenli general-mayor Babək Ələkbərov başçılıq edib.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Təhlükəsizlik Xidmətinin Milli Qvardiyasının hərbi qulluqçularından ibarət parad heyəti polkovnik-leytenant Eldar Quliyevin başçılığı ilə tribuna önündən keçib.

Parad heyətlərinin keçidindən sonra antiterror tədbirləri zamanı müsadirə olunan hərbi texnikaların kiçik bir qismi qoşqular üzərində Xankəndi şəhərinin mərkəzi meydanına gətirilib. Müsadirə edilmiş hərbi texnikaların və nəqliyyat vasitələrinin nömrə nişanlarından hazırlanan və üzərində "Zəfər" sözü həkk edilən lövhə nümayiş olunub.

İkinci Qarabağ müharibəsində tarixi Zəfərin üçüncü ildönümü münasibətilə Xankəndi şəhərində təşkil edilən, Vətən müharibəsinin iştirakçısı, Əməkdar incəsənət xadimi, Prezidentin fərdi təqaüdçüsü, polkovnik Abdulla Qurbaninin aparıcısı olduğu hərbi parad "Qələbə" marşının ifası ilə başa çatıb.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev noyabrın 8-də Füzuli rayonunda Qarğabazar kəndinin təməlini qoyub.

Qarabağ iqtisadi rayonuna daxil olan işğaldan azad edilmiş ərazilərdə (Şuşa rayonu istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusi nümayəndəsi Emin Hüseynov kənddə görüləcək işlər barədə dövlətimizin başçısına məlumat verdi.

Bildirildi ki, Füzuli Beynəlxalq Hava Limanından 10 kilometr məsafədə, rayonun cənub-qərbində yerləşən kəndin inzibati ərazisinə Yal-Pirəhmədi və Sərdarlı kəndləri də daxildir. Qarğabazar kəndinin layihələndirilən ümumi ərazisi 152,6 hektardır. Kəndə 2 min nəfərin köçürülməsi planlaşdırılır. Burada ümumilikdə 527 fərdi ev tikiləcək. Kəndin inşasının birinci mərhələsində 181 fərdi evin tikilməsi üçün 35,5 hektar torpaq sahəsi ayrılıb. Bu mərhələdə kəndə 181 ailənin – 629 nəfərin köçürülməsi planlaşdırılır.

Qeyd edildi ki, kənddə çoxfunksiyalı inzibati binanın, Bayraq meydanının, mədəniyyət evinin, kafe-restoranın, mərasim evinin, aptekin, idman klubunun, ailə sağlamlıq mərkəzinin, 384 şagird yerlik orta məktəbin, 128 yerlik uşaq bağçasının, istirahət və yaşıllıq zonalarının, bazar kompleksinin, kitabxananın, ticarət obyektinin, qonaq evinin, məscidin və digər zəruri obyektlərin tikilməsi planlaşdırılıb. Kənd tarixi ənənələri qorumaqla müasir üslubda layihələndirilib. Enerjiyə qənaət etmək məqsədilə alternativ enerjidən istifadə və istilik tutumlu evlərin inşası nəzərdə tutulub.

Prezident İlham Əliyev Qarğabazar kəndinin təməlini qoydu.

Məlumat verildi ki, kənddə tarixi memarlıq abidələri – Şah Abbas karvansarası və Şah Abbas məscidi də bərpa olunacaq. Qarğabazar kəndi Şəki-Qarabağ-Hindistan ipək ticarəti yolu üzərində yerləşdiyindən bu yoldan istifadə edən tacirlər uzun yolun yorğunluğunu çıxarmaq üçün Qarğabazar karvansarasında gecələyirdilər. Qarabağın ən qədim məscidlərindən olan, 1684-cü ildə inşa edilən Şah Abbas məscidi el arasında Hacı Qiyasəddin məscidi kimi də tanınır.

Özbəkistan Respublikasına işgüzar səfər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının 16-cı Zirvə toplantısında iştirak etmək üçün noyabrın 8-də Özbəkistana səfərə gəlib.

Daşkənd Beynəlxalq Hava Limanında dövlətimizin başçısının şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Azərbaycan Prezidentini Özbəkistanın Baş naziri Abdulla Aripov və digər rəsmi şəxslər qarşıladılar.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin noyabrın 9-da Daşkənddə Pakistan İslam Respublikasının Keçid Hökumətinin Baş naziri Ənvər-ul-Xak Kakar ilə görüşü olub.

Görüşdə Azərbaycan ilə Pakistan arasında əlaqələrin mövcud vəziyyətindən məmnunluq ifadə olundu.

Pakistanın Baş naziri Azərbaycanı antiterror tədbirlərinin uğurla başa çatması və Azərbaycanın suverenliyinin tam şəkildə təmin olunması münasibətilə təbriklərini çatdırdı. Pakistanın həmişə Azərbaycanın haqlı və ədalətli mövqeyini dəstəklədiyini vurğuladı.

Dövlətimizin başçısı təbriklərə görə təşəkkürünü bildirdi, Ermənistanın Azərbaycana qarşı 30 ilə yaxın davam edən işğalı dövründə, həmçinin 44 günlük Vətən müharibəsində Pakistanın ölkəmizə göstərdiyi siyasi-diplomatik dəstəyini və Ermənistanın işğalçı dövlət kimi tanımasını yüksək qiymətləndirdi.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın Cəmmu və Kəşmir məsələsində BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qərarlarını rəhbər tutaraq haqq-ədalətin tərəfdarı olduğunu diqqətə çatdırdı.

Görüşdə ölkələrimiz arasında iqtisadi-ticari münasibətlərin, biznes dairələri arasında əlaqələrin genişləndirilməsi məsələlərinə toxunuldu. Hökumətlərarası Komissiyanın fəaliyyətinin vacibliyi qeyd edildi.

Həmçinin enerji və nəqliyyat bağlantıları sahələrində əməkdaşlıq məsələlərinə dair fikir mübadiləsi aparıldı.

İmtiyazlı ticarət münasibətlərinin ölkələrimiz arasındakı ticarət dövriyyəsinin həcminin artırılmasına müsbət təsir göstərəcəyi qeyd edildi. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları, turizm sahələrində əməkdaşlığın, iki ölkənin şəhərləri arasında bu yaxınlarda birbaşa hava əlaqəsinin yaradılmasının müsbət addım olduğu bildirildi, bunun turizm sahəsində əməkdaşlığa və insanlar arasındakı təmaslara müsbət təsir göstərəcəyi vurğulandı. İki ölkə arasında beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində uğurlu əməkdaşlığın davam etdirilməsinin vacibliyi qeyd olundu.

Söhbət zamanı dünyada islamofobiya meyillərinin artmasından narahatlıq ifadə edildi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin noyabrın 9-da Daşkənddə Özbəkistan Respublikasının Prezidenti Şavkat Mirziyoyev ilə görüşü olub.

Dövlətimizin başçısını salamlayan Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyev dedi:

– Özbəkistana bir daha xoş gəlmisiniz. Sizi salamlamağıma çox şadam. Mehriban xanıma mənim həyat yoldaşım və ailəmdən böyük salamlar var. Fikrimcə, biz hələ növbəti səfərlər zamanı birlikdə görüşəcəyik.

Dünən Azərbaycanda böyük bayram idi, düşünürəm ki, Özbəkistanda da böyük bayram oldu. Mən bütün Azərbaycan xalqını bu Qələbə münasibətilə təbrik edirəm. Biz həmişə buna inanmışıq. Siz Xankəndidə Bayraq qaldırdınız və biz bunun bütün məsələlərə nöqtə qoyduğunu gördük. Güclü Azərbaycan artıq irəliyə doğru addımlayacaq və Azərbaycan xalqının, Azərbaycanın dostlarının, o cümlədən özbək xalqının, Özbəkistanın və Özbəkistan rəhbərliyinin də uzun illər gözlədiyi uğurlara nail olacaq. Ümidvarıq ki, Qarabağ gələcəkdə Azərbaycanda çiçəklənən torpaq olacaq, çünki Siz çox işlər görürsünüz. Mən Şuşada və Füzulidə həyata keçirilən bütün işləri öz gözləri ilə görmüş insanam. Çox şadam ki, orada olmuşam. Mən də onların nələr etdiklərini, özlərindən sonra nələr qoyub getdiklərini və Sizin səyləriniz sayəsində görülən işləri danışacağam. Yaxın ölkə olaraq, daha böyük uğurlar diləyirəm. Azərbaycan xalqı kimi, biz də ədalətin onsuz da zəfər çalacağını, Azərbaycan xalqının öz Qələbəsini qazanacağını gözləyirdik.

Ən xoş arzularımı çatdırıram. Əminəm ki, tezliklə Qarabağ çox inkişaf edən diyara çevriləcək. Çünki Siz Şuşada, Füzulidə nələr olacağını mənə danışdınız, biz yeni aeroportu gördük, mən də orada oldum, əgər bunun Füzulidə olmasına inanmayan varsa, özü baxa bilər. Əslində, bu, Füzulidir və bütün infrastruktur öz həllini tapır. Həm də demək istəyirəm ki, bizim bütün razılaşmalarımız həyata keçirilir.

Özbəkistan Prezidenti əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsində qarşılıqlı səfərlərin rolunu vurğuladı. Şavkat Mirziyoyev qeyd etdi ki, Azərbaycanın bütün sahələrdə, o cümlədən iqtisadi sahədə uğurları Özbəkistanda böyük sevinc hissi doğurur.

Özbəkistan Prezidenti əmin olduğunu bildirdi ki, ikitərəfli əlaqələr qarşıdakı illərdə də inkişaf edəcək.

* * *

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev dedi:

– Şavkat Miromonoviç, sağ olun. Əziz qardaş, xoş sözlərə, təbriklərə görə sağ olun.

Biz bütün işlərimizdə şəxsən Sizin və qardaş özbək xalqının dəstəyini hiss etmişik və edirik. Dünən bizim qeyd etdiyimiz Zəfər Günü ilə bağlı təbriklərinizə görə sağ olun.

Sizin də qeyd etdiyiniz kimi, Siz Şuşa və Füzulidə olmusunuz. Mən də dünən bu yerlərdə oldum və Füzuli şəhərinin yaxınlığından keçəndə Sizin bizə təqdim etdiyiniz qardaş hədiyyəsinə – Mirzə Uluqbəy adına məktəbə bir daha böyük məmnunluq və minnətdarlıqla baxdım. Zənnimcə, Füzuliyə gələn hər kəs, orada yaşayanların hamısı belə münasibətə görə Sizə minnətdardırlar. Bu, qardaş dövlətin ərazilərimizin bərpası prosesində aldığımız birinci hədiyyəsidir.

Azərbaycanın suverenliyinin bərpası ilə əlaqədar təbrikə görə minnətdaram. Bu, tarixi hadisədir. Biz sentyabrda separatizmlə bağlı çoxillik məsələyə son qoyduq. Bu gün Azərbaycanın ərazisində Azərbaycan Bayrağının dalğalanmadığı heç bir guşə yoxdur. Sizin bu məsələyə şəxsi münasibətinizi və bütün qardaş özbək xalqının münasibətini, dəstəyini, həmrəyliyini çox yüksək qiymətləndiririk.

Sizi böyük uğurlar münasibətilə təbrik etmək istərdim. Dünəndən Daşkənddə olarkən, düşünürəm ki, bu, zənnimcə, mənim hələ olmadığım şəhərdir. Çünki aeroportdan gələrkən və mehmanxananın pəncərəsindən gördüklərim həqiqətən də xoş təsir bağışlayır və sevindirir. Qısa vaxt ərzində Siz bu günün Özbəkistanını təcəssüm etdirən ən müasir infrastruktur yaradırsınız. Sizin rəhbərliyinizlə, Sizin islahatlarınız və yorulmaz əməyiniz sayəsində Siz islahatlarınızı və quruculuq gündəliyinizi irəli aparırsınız. Biz, dostlarınız və qardaşlarınız kimi, buna səmimi-qəlbdən sevinirik. Sevinirik ki, Özbəkistan inkişaf edir, iqtisadi potensial, sənaye potensialı güclənir və əlbəttə, beynəlxalq arenada nüfuzunuz artır.

Bütün bunlar Sizin sayənizdədir, çünki son illər qazanılan bütün nailiyyətlər məhz Sizin adınızla bağlıdır. Əminəm və bilirəm ki, Özbəkistan vətəndaşları bunu yüksək qiymətləndirirlər. Təsadüfi deyil ki, prezident seçkilərində Sizə yenidən böyük etimad göstərilib. Sizin seçkilərdən sonra ilk dövlət səfərinizi Azərbaycana etməyinizi biz hamımız çox yüksək qiymətləndiririk. Başa düşürük ki, bu, düşünülmüş addımdır, bizim qardaşlıq münasibətlərimizin nümayişidir.

Mütəmadi qarşılıqlı səfərlərin ikitərəfli əlaqələrin möhkəmləndirilməsində əhəmiyyətini qeyd edən dövlət başçısı vurğuladı ki, keçirilən görüşlərdə sənaye kooperasiyası, kənd təsərrüfatı, investisiya və digər sahələrdə qarşılıqlı fəaliyyət məsələləri müzakirə olunur.

Prezident İlham Əliyev bildirdi ki, həyata keçirilən əməkdaşlıq gələcəkdə iki ölkənin iqtisadi potensialının gücləndirilməsinə xidmət edir. Azərbaycan Prezidenti Özbəkistan Prezidentinin əlaqələrin genişləndirilməsinə töhfəsini yüksək qiymətləndirdi.

* * *

Görüşdə beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində əməkdaşlıq məsələləri müzakirə olundu, energetika, sənaye sahələrində birgə layihələrin həyata keçirilməsinin, investisiya, nəqliyyat, humanitar və digər sahələrdə əlaqələrin genişləndirilməsinin yaxşı potensialı olduğu qeyd edildi, münasibətlərin dərinləşdirilməsi istiqamətində konkret sahələrdə fəal iş aparıldığı məmnunluqla vurğulandı.

Söhbət zamanı gələcək təmaslar və qarşılıqlı maraq doğuran digər məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

Noyabrın 9-da Özbəkistan Respublikasının paytaxtı Daşkənd şəhərində İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (ECO) 16-cı Zirvə toplantısı keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tədbirdə iştirak edib.

Özbəkistan Respublikasının Prezidenti Şavkat Mirziyoyev Prezident İlham Əliyevi, digər dövlət və hökumət başçılarını qarşıladı.

Sonra birgə foto çəkdirildi.

Tədbirdə ECO-nun əvvəlki Zirvə toplantıları və üzv dövlətlərin başçılarının təşkilat çərçivəsində keçirdikləri görüşlər ilə bağlı videoçarx nümayiş olundu.

Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyev iclası açaraq iştirakçıları salamladı və ötən Zirvə toplantısından keçən dövrdə görülən işlər barədə məlumat verdi.

Azərbaycanın İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına uğurlu sədrliyi münasibətilə Prezident İlham Əliyevi təbrik edən Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyev “Yaşıl keçid və qarşılıqlı əlaqələr” ilində ölkəmizin sədrliyi çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlərin və təşəbbüslərin tərəfdaşlığımızın genişlənməsinə böyük töhfə verdiyini vurğulayaraq dedi: “Bakıda Təmiz Enerji Mərkəzinin və Regional Elektrik Bazarının təşkili istiqamətində əməli tədbirlər həyata keçirilir, həmçinin ekologiya sahəsində də yüksək səviyyəli dialoq platforması yaradılıb. Turizm sektorunda əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi məqsədilə ilk dəfə olaraq turoperatorlar şəbəkəsi formalaşdırılıb və Təhlükəsiz Turizmin İnkişafı Proqramı təsdiq edilib”.

Prezident Şavkat Mirziyoyev qeyd etdi ki, Özbəkistan Azərbaycan və Türkiyə ilə yükdaşımalarla bağlı məlumatları rəqəmsallaşdırıb və digər ölkələrlə də analoji layihələr həyata keçirilir.

ECO-nun Baş katibi Xusrav Noziri Türkmənistan, Tacikistan və Türkiyə, eləcə də Azərbaycan və İran arasında razılaşdırılmış multimodal dəhlizlərin xalqlarımız arasında əlaqələrin inkişafına xidmət edəcəyini bildirdi. Energetikanın ECO üçün çox vacib sahə olduğunu qeyd edən Baş katib bu istiqamətdə Xartiyanın imzalanmasının əhəmiyyətini vurğuladı.

Turizm sahəsində əməkdaşlığa da diqqət çəkən Xusrav Noziri dedi: “Biz, həmçinin turizm potensialının inkişafına diqqət yetiririk. “Turizm paytaxtları” konsepsiyası çox mühüm təşəbbüsdür. İndiyədək 6 şəhər, o cümlədən Tacikistanın Düşənbə, İranın Sari və Ərdəbil, Özbəkistanın Şəhrisəbz, Türkiyənin Ərzurum və Azərbaycanın Şuşa şəhərləri “Turizm paytaxtları” seçilib. Çox zəngin mədəni irs və təbiətimizin gözəllikləri ideyalarının təbliği məqsədilə turizm sahəsinin seçilməsi müntəzəm yanaşma olacaq.

Dövlətimizin başçısı Zirvə toplantısında çıxış etdi.

Prezident İlham Əliyevin çıxışı

– Hörmətli Şavkat Miromonoviç,

Hörmətli dövlət və hökumət başçıları,

Hörmətli Zirvə toplantısının iştirakçıları,

Yüksək qonaqpərvərliyə görə qardaş Özbəkistanın Prezidenti Şavkat Miromonoviç Mirziyoyevə minnətdarlığımı bildirirəm.

Azərbaycan və Özbəkistan arasında strateji tərəfdaşlıq uğurla inkişaf edir. Ötən il mən Özbəkistana bir dövlət səfəri və iki işgüzar səfər etmişəm. Hər səfərimdə Özbəkistanda hərtərəfli islahatların nəticələrinin, sosial və iqtisadi inkişafın şahidi oluram. Əldə olunmuş uğurlar münasibətilə Özbəkistan rəhbərliyini təbrik edirəm.

Şavkat Miromonoviç Mirziyoyev yenidən Özbəkistan Prezidenti seçildikdən sonra ilk dövlət səfərini Azərbaycana edib. Bu, iki ölkə arasında qardaşlıq münasibətlərinin nə dərəcədə dərin olmasını bir daha nümayiş etdirir.

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü kimi Azərbaycan təşkilatın işində fəal iştirak edir.

Ötən ay ECO Nazirlər Şurasının iclası Şuşada keçirilib. Dünən Azərbaycan xalqı Şuşanın Ermənistanın təxminən 30 illik işğalından azad olunmasının üçüncü ildönümünü qeyd etdi.

Azərbaycanın nəqliyyat və logistika infrastrukturu ECO-nun üzv dövlətləri üçün açıqdır. Son illərdə Azərbaycan özünün nəqliyyat infrastrukturuna milyardlarla ABŞ dolları həcmində sərmayə qoyub və Avrasiyanın Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizləri üzərində yerləşən nəqliyyat və logistika mərkəzlərindən birinə çevrilib. Hər iki dəhlizin Azərbaycandan keçən hissələri tam hazırdır. Biz hazırda bu dəhlizlər boyu dəmir yolu xətlərinin yükaşırma qabiliyyətinin genişləndirilməsi üzərində işləyirik.

Son 20 il ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatına 310 milyard ABŞ dolları həcmində sərmayə qoyulub və bunun 200 milyard dolları qeyri-neft sektorunun payına düşür. Bu, ölkəmizdə olan münbit sərmayə iqliminin nəticəsidir.

Məmnuniyyətlə qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan ECO-nun Təmiz Enerji Mərkəzinin ev sahibi kimi rəsmi olaraq təsdiqlənib.

Azərbaycanın neft və qaz ehtiyatları ilə zəngin olmasına baxmayaraq, biz bərpaolunan enerji sektorunun inkişafına xüsusi diqqət yetiririk. Azərbaycanın bərpaolunan enerji potensialı quruda 37 qiqavat külək və günəş enerjisi, Xəzər dənizinin ölkəmizə məxsus sektorunda isə 157 qiqavat külək enerjisi təşkil edir.

Azərbaycan yaxın gələcəkdə yaşıl və hidrogen enerjisinin ixracatçısına çevriləcək. Dünyanın aparıcı yaşıl enerji şirkətləri olan xarici investorlarla imzaladığımız sazişlərə və anlaşma memorandumlarına əsasən, qarşıdakı illərdə Azərbaycanda istehsal ediləcək bərpaolunan enerji 10 qiqavata çatacaq. Bu ilin oktyabr ayında Azərbaycanda "Masdar" şirkəti tərəfindən inşa edilmiş 230 meqavat gücündə Qaradağ Günəş Elektrik Stansiyasının açılışı olub. Bu, Xəzər dənizi və Qafqaz regionunda ən böyük günəş elektrik stansiyasıdır.

Azad olunmuş Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda 2021-2023-cü illər ərzində 170 meqavat gücündə hidroelektrik stansiyalar istifadəyə verilib. 2024-cü ilin sonuna qədər bu rəqəm 270 meqavata çatacaq. Bir neçə ildən sonra erməni işğalından azad edilmiş ərazilərdə hidroelektrik stansiyaların ümumi gücü 500 meqavat təşkil edəcək.

Ermənistan Azərbaycanın 20 faizə yaxın ərazisini təqribən 30 il ərzində işğal altında saxlamışdır. Ermənistanın həyata keçirdiyi etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində bir milyondan artıq azərbaycanlı öz dədə-baba yurdlarından qovulmuş, qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmişdir.

2020-ci ildə Azərbaycan BMT Nizamnaməsindən irəli gələn legitim özünümüdafiə hüququndan istifadə edərək Vətən müharibəsində Ermənistanı döyüş meydanında məğlubiyyətə uğratdı və BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1993-cü ildə qəbul etdiyi və 27 il ərzində kağız üzərində qalmış dörd qətnamənin icrasını özü təmin etdi.

İşğal dövründə Ermənistan Azərbaycanın doqquz şəhərini və yüzlərlə kəndini yer üzündən silmiş, İslam dininə məxsus mədəni və tarixi irsimizi dağıtmış və təhqir etmişdir. 67 məsciddən 65-i dağıdılmış, qalanları isə inək və donuz saxlanılması üçün tövlə kimi istifadə olunmuşdur.

Bu il sentyabrın 19-20-də keçirilmiş birgünlük antiterror əməliyyatı nəticəsində Azərbaycan Qarabağdakı qanunsuz separatçı rejimin mövcudluğuna son qoydu və özünün beynəlxalq səviyyədə tanınmış əraziləri üzərində suverenliyini tam bərpa etdi. Biz ərazi bütövlüyümüzü və suverenliyimizi güc yolu ilə, beynəlxalq hüquqa və BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq bərpa etmişik və bununla qürur duyuruq.

Mən bu tarixi Qələbə münasibətilə Azərbaycanı təbrik edən ECO-nun üzv dövlətlərinə təşəkkürümü bildirirəm.

Çıxışımın sonunda vurğulamaq istərdim ki, Azərbaycan ECO-nun üzv dövlətləri ilə ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlığı daha da genişləndirməkdə qərarlıdır və təşkilatın növbəti Zirvə görüşünə ev sahibliyi etməyə hazırdır.

Sağ olun.

* * *

Zirvə görüşünün işinə uğurlar arzulayan Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Ermənistanın Azərbaycan qarşısındakı öhdəliklərini yerinə yetirməsinin bölgədə davamlı sülhün təmin olunmasında xüsusi rol oynayacağını vurğulayaraq dedi: "Qarabağda 30 ildən artıq davam edən işğalın tamamilə aradan qaldırılması ilə bölgəmizdə davamlı sülhə bir addım daha yaxınlaşdığımızı görürük. Ermənistanın Azərbaycan qarşısındakı öhdəliklərini yerinə yetirməsi bunu asanlaşdıracaq. Azərbaycanın qərb bölgələri ilə Naxçıvanı birləşdirəcək nəqliyyat xətlərinin ən yaxın dövrdə yaradılması da xüsusi strateji əhəmiyyət kəsb edir".

ECO-nun 16-cı Zirvə toplantısında, həmçinin Türkmənistan Prezidenti Sərdar Berdiməhəmmədov, İran İslam Respublikasının Prezidenti Seyid İbrahim Rəisi, Qırğız Respublikasının Prezidenti Sadır Japarov, Pakistan İslam Respublikasının Keçid Hökumətinin Baş naziri Ənvər-ul-Xak Kakar, Tacikistan Respublikasının Prezidenti Emoməli Rəhmon və Qazaxıstan Respublikasının Baş naziri Alixan Smailov çıxış etdilər.

Noyabrın 9-da Daşkənddə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin İran İslam Respublikasının Prezidenti Seyid İbrahim Rəisi ilə görüşü olub.

İran Prezidenti Seyid İbrahim Rəisi dövlətimizin başçısını salamlayaraq dedi:

– Mərhəmətli və rəhimli Allahın adı ilə.

Mən çox şadam ki, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Zirvə toplantısı çərçivəsində biz Sizinlə görüşə, ikitərəfli və bizi maraqlandıran məsələləri müzakirə edə bildik. Xoşbəxtlikdən, əlaqələrimiz qənaətbəxş səviyyədədir və müxtəlif sahələrdə işlərimiz, layihələrimiz uğurla davam edir.

Biz, həmçinin çox sevinirik ki, Qarabağ uzun illərdən sonra öz əzəli ərazisinə qovuşdu. Bu, Azərbaycandır. Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa edə bildi. Ümid edirik ki, Qarabağ yenidən qurulacaq və bərpa olunacaq. Biz bu planda əvvəlki kimi, Qarabağın bərpasında Sizə dəstək verməyə, öz xidmətlərimizi, o cümlədən mühəndis-texniki sahədə təklif etməyə hazırıq. İran şirkətləri Qarabağın bərpasında və ümumiyyətlə, Azərbaycanın inkişafında Azərbaycandan olan əziz dostlarımıza kömək etməyə hazırdır.

Biz nəqliyyat və tranzit sahələrində vəziyyətin gündən-günə yaxşılaşdığını müşahidə edirik. Ölkələrimiz arasında nəqliyyat işi getdikcə artır. Bu, həm sizin, həm də bizim hədəflədiyimiz məsələdir. Araz çayı üzərindən keçən Ağbənd marşrutu və bizim orada bir-birimizlə razılaşdıraraq həyata keçirdiyimiz layihələr hər iki ölkənin maraqlarına cavab verir. Bu, Azərbaycan, İran və Naxçıvan arasında nəqliyyat əlaqələrinə zəmanət verir və bu sahədəki qayğıları aradan qaldırır.

Əminik ki, rəqiblərimizin istəklərinin əksinə olaraq, münasibətlərimiz gündən-günə yaxşılaşır və əlaqələrimizə mane olmaq istəyən ölkələr öz planlarını həyata keçirə bilmir və məyus olur.

Biz əminik ki, Azərbaycan ilə İran arasındakı münasibətlər təkcə diplomatik qonşuluq əlaqələri deyil, bu, iki xalq arasında çox dərin münasibətlərdir.

Xalqlarımız qəlbən bir-birinə yaxındır və münasibətlərimiz sarsılmazdır. Ona görə liderlərimiz də bu əlaqələrin inkişafına çox ciddi yanaşırlar. Sizinlə görüşdən dərin sevinc duyduğumu bir daha təkrar edirəm.

* * *

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev dedi:

– Hörmətli cənab Prezident, mən də Sizi görməyimə çox şadam. Bu, ikitərəfli gündəliyin və regional əməkdaşlığın mühüm məsələlərinin müzakirəsi üçün yaxşı fürsətdir. Əvvəlki görüşlərimizi, həmçinin hər görüşdən sonra münasibətlərimizin inamlı inkişafına çox ciddi təkan verdiyimizi xatırlayıram. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün və bütün ərazisində suverenliyinin bərpası münasibətilə təbriklərinizə görə Sizə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Sentyabrda biz antiterror əməliyyatı keçirdik, nəticədə Azərbaycanda separatizmə son qoyuldu. Bu, Azərbaycanın daha fəal inkişafına şərait yaratmaqla yanaşı, həm də bütün regionda əlverişli mühit yaradır. Siz ikitərəfli münasibətlərimizin tarixində mühüm mərhələni, yəni, Ağbənd yaxınlığında Araz çayı üzərindən körpülərin tikintisinə başlanılmasını qeyd etdiniz. Bu, böyük perspektivi olan layihədir.

İkinci Qarabağ müharibəsindən sonrakı üç il ərzində Ermənistan öz öhdəliklərini yerinə yetirməkdən, məhz Azərbaycanın əsas hissəsindən Naxçıvana gediş-gəlişi təmin etməkdən imtina edirdi və imtina etməkdə davam edir. Bu, onların seçimidir, düşünürəm ki, onlar böyük səhvə yol veriblər.

Çox şadam ki, İran və Azərbaycan nümayəndələrinin birgə işi nəticəsində biz Araz çayının cənub sahili boyunca dəmir yolu və avtomobil xətti marşrutunun keçməsini razılaşdırdıq. Əminəm ki, bu layihə qısa müddətdə həyata keçiriləcək və Şimal-Cənub Nəqliyyat Dəhlizinin daha bir istiqamətinə çevriləcəkdir. Yəni, nəticədə bizim iki marşrutumuz olacaq: biri Astara çayı üzərindən, digəri Ağbənd ərazisindən. Hər iki marşrut İranla Azərbaycan arasında qardaşlıq münasibətlərinin möhkəmlənməsi işinə xidmət edəcək, həmçinin qonşularımız və digər tərəfdaş ölkələr üçün əlçatan olacaq.

İki ölkənin yüksək səviyyəli nümayəndələri arasında çox tez-tez və müntəzəm təmasların olmasını da məmnunluqla qeyd edərdim. İranın xarici işlər nazirinin səfəri, Azərbaycan Baş nazirinin müavininin səfəri, mənim nümayəndəmin səfəri və Sizin vaxt taparaq onları qəbul etməyiniz əlaqələrimizin davamlı inkişafından xəbər verir.

Əvvəlki illərdə də biz regiondankənar qüvvələrin İranla Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərinə müdaxilə etmək cəhdlərinin də şahidi olmuşuq. Bu cəhdlər nəticəsiz qaldı. Əminəm ki, indi də düşmənlərimiz öz məqsədlərinə çatmayacaqlar. İran və Azərbaycan bundan sonra da uğurla əməkdaşlıq edəcək və münasibətləri gücləndirəcəklər.

* * *

Görüşdə Araz çayı üzərində Ağbənd istiqamətində dəmir yolu və avtomobil yolu körpülərinin tikilməsi və İran ərazisindən dəhlizin çəkilməsi ilə əlaqədar məsələlər müzakirə olundu. Eyni zamanda, Şimal-Cənub Nəqliyyat Dəhlizi üzrə Azərbaycan ərazisində dəmir yolu infrastrukturunun ötürmə qabiliyyətinin artırılması və bunun tikintisinin Rəşt-Astara dəmir yolu ilə sinxron qaydada həyata keçirilməsi ilə bağlı fikir mübadiləsi aparıldı.

Söhbət zamanı energetika sahəsində əməkdaşlıq məsələləri müzakirə olundu, 3+3 formatının əhəmiyyəti qeyd edildi, beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində əməkdaşlıq məsələlərinə toxunuldu.

Noyabrın 9-da Daşkənddə İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının 16-cı Zirvə toplantısı iştirakçılarının şərəfinə rəsmi qəbul təşkil olunub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tədbirdə iştirak edib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Özbəkistana səfəri noyabrın 9-da başa çatıb.

Daşkənd Beynəlxalq Hava Limanında Prezident İlham Əliyevin şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Azərbaycan Prezidentini Özbəkistanın Baş naziri Abdulla Aripov və digər rəsmi şəxslər yola saldılar.

İsmayıllı rayonuna səfər

Noyabrın 15-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva İsmayıllıda Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin DOST İnklüziv İnkişaf və Yaradıcılıq Mərkəzinin "DOST EVİ" filialının açılışında iştirak ediblər.

Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi naziri Sahil Babayev dövlətimizin başçısına və birinci xanıma görülən işlər barədə məlumat verdi.

Qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə həyata keçirilən dövlət siyasətində sosial sahənin inkişafına və həssas təbəqənin sosial məsələlərinin həllinə daim xüsusi diqqət yetirilir. Bu istiqamətdə dövlət səviyyəsində icra olunan layihələrlə yanaşı, Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın təşəbbüsləri də xüsusi əhəmiyyəti ilə seçilir. Bu baxımdan DOST İnklüziv İnkişaf və Yaradıcılıq Mərkəzinin yaradılmasını da qeyd etmək olar. Birinci

vitse-prezident Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə yaradılan Mərkəzin əsas məqsədi şəhid ailələrinin üzvləri, əlilliyi olan şəxslər, valideynini itirmiş uşaqlar, aztəminatlı ailələrin övladları sırasından istedadlı şəxslərin yaradıcılıq potensialının inkişaf etdirilməsidir.

Mərkəzin fəaliyyət istiqamətləri əsasən musiqi, təsviri incəsənət, rəqs, dulusçuluq, xalçaçılıq, toxuma, floristika, landşaft dizaynı və bağçılıq, bədii oyma, kulinariya, fotoqrafiya və sairdir.

Fəaliyyət dövrü ərzində 470 benefisiar Mərkəzdə müxtəlif yaradıcılıq istiqamətləri üzrə təlim, sosial pedaqoji və psixoloji xidmətlərdən yararlanıb. Hazırda Mərkəzdə 186 nəfərə xidmət göstərilir. Onlardan 131 nəfər əlilliyi olan şəxs, 21 nəfər valideynini itirmiş uşaq, 22 nəfər aztəminatlı ailələrin üzvləri, 12 nəfər isə şəhid ailəsi üzvüdür.

İsmayıllıdakı "DOST EVİ" də həmin Mərkəzin filialı kimi fəaliyyət göstərəcək.

Bildirildi ki, DOST İnklüziv İnkişaf və Yaradıcılıq Mərkəzinin "DOST EVİ" filialı Muğanlı-İsmayıllı yolunun 16-cı kilometrliyində yerləşir.

Müəssisə modern və konstruktiv elementlərlə, milli ornamentlər də əlavə olunmaqla müasir üslubda layihələndirilib, mühəndis sistemləri ən yüksək tələblərə cavab verir.

"DOST EVİ" birmərtəbəli olmaqla iki blokdan ibarətdir. Filialda 10 istiqamət üzrə 6 emalatxana - dulusçuluq, bədii oyma, misgərlik və zərgərlik, dərzilik və kəlağayı, xalçaçılıq, toxuma və bədii tikmə, un məmulatları emalatxanaları fəaliyyət göstərəcək.

Sərgi və Satış Mərkəzində benefisiarların hazırladıqları əl işlərinin nümayişi, həmçinin satışı həyata keçiriləcək. Hazırda "DOST EVİ"ndə DOST İnklüziv İnkişaf və Yaradıcılıq Mərkəzinin benefisiarları tərəfindən dulusçuluq, bədii oyma, xalçaçılıq, toxuma və tikmə, dərzilik, təsviri incəsənət, floristika, bağçılıq və landşaft dizaynı istiqamətləri üzrə hazırlanmış əl işlərindən ibarət sərgi təşkil olunub. Sərgidə 150-dək əl işi təqdim edilir.

Diqqətə çatdırıldı ki, bölgədə yaşayan və "DOST EVİ"nə cəlb edilmiş əlilliyi olan şəxslər və digər həssas qrupların hazırladıqları sənətkarlıq nümunələrinin də burada nümayişi və satışı həyata keçiriləcək.

Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva "DOST EVİ"ndəki emalatxanalarla tanış oldular.

"DOST EVİ" bölgədə müvafiq peşə hazırlığı kursları üçün təlim bazası rolu oynamaqla yanaşı, özünüməşğulluq layihələrinin icrasına da dəstək olacaq. Burada 50 nəfərin məşğulluğu təmin ediləcək. Benefisiarlar, təlimçilər və digər işçilər əlilliyi olan şəxslər və digər həssas qruplar arasından seçiləcək.

Qeyd olundu ki, filialda 50-80 nəfər benefisiar üçün 6 ay – 2 il müddətində təlimlər-kurslar təşkil olunacaq və sonda onlara sertifikatlar veriləcək.

Əlilliyi olan şəxslər inklüziv kafe sahəsində işə cəlb edilərək ictimai iaşə xidmətləri təşkil olunacaq.

Burada qonaqlara ekoloji təmiz məhsullardan hazırlanan və milli kulinariya nümunələri olan keyfiyyətli qidalar, un məmulatları təqdim ediləcək. Filialın biomarket sahəsində ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları satılacaq.

Bir sözlə, "DOST EVİ" bölgədə yeni iş yerlərinin, o cümlədən əlilliyi olanlar, həmçinin digər həssas qrupların məşğulluq və gəlir imkanlarının artırılmasına, milli sənətkarlığın inkişafına və təbliğinə, bölgədə turizm imkanlarının genişləndirilməsinə, ekoloji təmiz məhsulların satışına, keyfiyyətli iaşə xidmətlərinin göstərilməsinə dəstək verəcək.

İsmayıllı rayonunda belə bir müəssisənin yaradılması, eyni zamanda, bu ərazinin abadlaşmasına imkan yaradıb.

"DOST EVİ" Muğanlı-İsmayıllı yolu ilə hərəkət edən insanlar, xüsusilə qonaqlar üçün gözəl asudə vaxt, istirahət və keyfiyyətli xidmətlər məkanı olacaq.

Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinə səfər

BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 28-ci sessiyası - COP28 çərçivəsində təşkil olunacaq Dünya İqlim Fəaliyyəti Sammitində iştirak etmək üçün Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində səfərdə olan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev noyabrın 30-da Dubay şəhərində Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Prezidenti Şeyx Məhəmməd bin Zayed Əl Nəhyan ilə görüşüb.

Dövlətimizin başçısı Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 28-ci sessiyası – COP28-ə ev sahibliyi etməsi və bu tədbirin yüksək səviyyədə təşkil olunması münasibətilə Şeyx Məhəmməd bin Zayed Əl Nəhyana təbriklərini çatdırdı.

Görüşdə Azərbaycan ilə Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri arasında dostluq və qardaşlığa əsaslanan əlaqələrin hərtərəfli inkişafından məmnunluq ifadə olundu.

Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin "Masdar" şirkətinin sərmayəsi ilə 230 MVt gücündə Qaradağ Günəş Elektrik Stansiyasının təsis edilməsi və onun açılış mərasimində Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin 4 nazirinin iştirakı ölkələrimiz arasında qardaşlığın bariz nümunəsi kimi qiymətləndirildi. Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən olan tərəfdaşlarla imzalanmış sazişlərə uyğun olaraq bərpaolunan enerjinin 10 qiqavata çatdırılacağı vurğulandı.

Söhbət zamanı ölkələrimiz arasında yaradılmış birgə investisiya fondunun əhəmiyyəti qeyd edildi,

bunun iqtisadi-ticari əlaqələrimizin və qarşılıqlı sərmayə sahəsində əməkdaşlığın inkişafına mühüm töhfə verəcəyi bildirildi.

SOCAR ilə Əbu-Dabi Milli Neft Şirkəti – ADNOC arasında uğurlu əməkdaşlığın və birgə layihələrdə iştirakın əhəmiyyəti vurğulandı.

Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin "AD Ports Group" şirkətinin Azərbaycan ilə limanlararası, gəmiçilik, nəqliyyat, logistika sahələrində əməkdaşlıq məsələlərinə toxunuldu, Orta Dəhliz istiqamətində nəqliyyat-logistika sahəsində tərəfdaşlığın böyük perspektivlərinin olduğu qeyd edildi.

Dövlətimizin başçısı Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Prezidentini Azərbaycana səfərə dəvət etdi. Dəvət məmnunluqla qəbul olundu.

Görüşdə regional məsələlər ətrafında da fikir mübadiləsi aparıldı.

Dekabrın 1-də Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Dubay şəhərində BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 28-ci sessiyası – COP28 çərçivəsində təşkil olunan Dünya İqlim Fəaliyyəti Sammitinin açılış mərasimi keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tədbirdə iştirak edib.

Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Prezidenti Şeyx Məhəmməd bin Zayed Əl Nəhyan və BMT-nin Baş katibi Antonio Quterreş dövlətimizin başçısını qarşıladılar.

Sonra birgə foto çəkdirildi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 2-də Dubay şəhərində Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Milli Günü münasibətilə keçirilən tədbirdə iştirak edib.

Serbiya Respublikasına səfər

Dekabrın 10-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Serbiya Respublikasının Prezidenti Aleksandar Vuçiçin dəvəti ilə Serbiyaya işgüzar səfərə gəlib.

Niş şəhərinin "Konstantin Veliki" hava limanında dövlətimizin başçısının şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Prezident İlham Əliyevi Serbiya Baş nazirinin müavini, maliyyə naziri Sinişa Mali və digər rəsmi şəxslər qarşıladılar.

Dekabrın 10-da Serbiyanın Niş şəhərində Serbiya-Bolqarıstan Qaz İnterkonnektorunun açılış mərasimi keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, Serbiya Respublikasının Prezidenti Aleksandar Vuçiç və Bolqarıstan Respublikasının Prezidenti Rumen Radev mərasimdə iştirak ediblər.

Əvvəlcə Serbiya-Bolqarıstan Qaz İnterkonnektorunun texniki göstəricilərindən və layihənin əhəmiyyətindən bəhs edən videoçarx nümayiş etdirildi.

Mərasim iştirakçılarını salamlayan Serbiya Respublikasının Prezidenti Aleksandar Vuçiç dedi:

- Əziz Prezident Əliyev, hörmətli Prezident Radev, mən bu gün çıxış edə bilməyəcəyəm. Bizim ölkədə qəribə qanunlar qəbul olunub ki, sən öz ölkəndə nə isə etmisənsə, seçkilərdən bir ay öncə artıq bu layihələri tərifləyə və ölkəni daha da inkişaf etdirmək üçün danışa bilməzsən.

Sizə "Xoş gəlmisiniz" deyirəm və Serbiyada olduğunuz üçün sonsuz təşəkkürümü bildirirəm. Mən bizim enerji nazirimizdən xahiş edəcəyəm ki, o çıxış etsin. O, bizim partiyanın üzvü deyil və seçkilərdə, siyahılarda adı yoxdur. Bizim avropalı qonaqlar bugünlük bağışlasınlar. Mən bütün həmin qanunlara hörmət edəcəyəm. Narahat olmayın, həmin qanunlara baxmayaraq, biz qələbə qazanacağıq. Bu, böyük qələbə olacaq və bizim hamımızın birgə qələbəsi olacaq. Buna görə çox sağ olun.

* * *

Sonra layihə barədə məlumat verən Serbiyanın mədən və energetika naziri xanım Dubravka Djedoviç Handanoviç dedi:

– Bu layihə uzun illər bundan əvvəl planlaşdırılırdı. Onun həyata keçirilməsi çox uzun çəkdi və biz cəmi bir ildə işi tamamlamağa müvəffəq olduq. Biz qaz nəqli ilə bağlı Azərbaycandan olan dostlarımızla qısa zamanda razılığa gəldik. Əməkdaşlığa görə Azərbaycana, ilk növbədə, minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Mən, eyni zamanda, Prezident Əliyevə, Azərbaycandan olan həmkarlarımıza və bizimlə birgə gərgin çalışmış hər kəsə minnətdarlığımı bildirmək istərdim.

Mən qonşularımızla, eləcə də Azərbaycanla daha yaxşı əlaqələrin qurulması istiqamətində göstərdiyi səylərə görə Serbiya Prezidentinə minnətdarlığımı bildirirəm. Azərbaycan sərhəd baxımından bizim qonşumuz olmasa da, sözsüz ki, o, bizim qəlbimizdə xüsusi yeri olan dostumuzdur.

* * *

Dövlətimizin başçısı mərasimdə çıxış etdi.

Prezident İlham Əliyevin çıxışı

– Hörmətli cənab Prezident Vuçiç, hörmətli cənab Prezident Radev, hörmətli xanım nazir, xanımlar və cənablar!

İlk növbədə, dəvətə və qonaqpərvərliyə görə dostum Aleksandara təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Yenidən gözəl ölkənizdə olmağımdan çox məmnunam. Bildirməliyəm ki, mən keçən il Serbiyaya rəsmi səfər etmişdim. Ondan bir ay sonra Prezident Vuçiç Azərbaycana səfər etmişdir. Bu gün yenə də sizin gözəl

ölkənizdəyəm. Bu, bir daha onu göstərir ki, Serbiya-Azərbaycan əlaqələri sürətlə və dinamik şəkildə inkişaf edir. Biz strateji tərəfdaşıq, çünki strateji tərəfdaşlıq haqqında Bəyannamə imzalanmışdır və sözdə, sənəddə və əməldə bu yüksək statusa sadiqliyimizi göstəririk.

Əfsuslar olsun ki, Prezident Vuçiçə bu gün rəsmi tədbirdə çıxış etmək üçün müəyyən məhdudiyyətlər tətbiq edilib, onun qeyd etdiyi kimi, qəbul edilmiş qanuna görə. Ancaq buna baxmayaraq, bizim söhbət etmək üçün imkanımız olacaq. Sadəcə olaraq, onu bildirmək istəyirəm ki, bizim Aleksandarla şəxsi dostluq münasibətlərimiz böyük dərəcədə Serbiya–Azərbaycan əlaqələrinin inkişafına xidmət etmişdir. O, ölkəsi üçün çox böyük işlər görür. Onun liderliyi ilə Serbiya uğurla inkişaf edir, müstəqil siyasət aparır. O siyasət ki, Serbiya xalqının və dövlətinin maraqlarına cavab verir. Biz də dostları kimi onun uğurlarına həmişə sevinirik və əməli addımlarla, konkret işlərlə ikitərəfli gündəliyimizi genişləndiririk.

Əminəm ki, bugünkü tədbir və açılışdan sonra interkonnektorun fəaliyyəti Serbiyanın sənaye inkişafına böyük töhfə verəcəkdir. Mən bilirəm ki, Prezident Vuçiçin ölkəsinin sənaye potensialının inkişafı ilə bağlı çox genişmiqyaslı planları var. O planların böyük hissəsi həyata keçirilib. Gələcək planların həyata keçirilməsi üçün əlbəttə, enerji resursları lazımdır və şaxələndirilmiş təchizat şəbəkəsi də təbii ki, qurulmalıdır.

Eyni sözləri dostum, Prezident Radev haqqında da deyə bilərəm. Bolqarıstanla da bizi strateji tərəfdaşlıq Sazişi bağlayır. Bu il mən Bolqarıstana və Prezident Radev Azərbaycana səfərlər etmişik. Bu da onu göstərir ki, münasibətlərimiz çox dinamikdir, dostluq və strateji tərəfdaşlıq üzərində qurulub.

Yəni deyə bilərəm ki, bugünkü mərasim dostluq mərasimidir, strateji tərəfdaşlıq mərasimidir. Əlbəttə ki, hər iki prezidenti bugünkü açılış münasibətilə ürəkdən təbrik etmək istəyirəm. Bu, Serbiya və Bolqarıstanın enerji təhlükəsizliyinə böyük töhfə verə biləcək layihədir. Eyni zamanda, Azərbaycan xalqını təbrik etmək istəyirəm. Çünki Azərbaycanın qaz ixracı coğrafiyası daha da genişlənir. Hazırda biz təbii qazımızı səkkiz ölkəyə ixrac edirik, Serbiya doqquzuncu ölkədir. Bu doqquz ölkənin yeddisi Avropa ölkəsidir və təbii ki, bugünkü mərasim – interkonnektorun fəaliyyətə başlaması Avropanın enerji təhlükəsizliyinə də önəmli töhfə verəcəkdir.

Bildirməliyəm ki, keçən il Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında enerji sahəsində strateji tərəfdaşlıq üzrə Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır və bu memorandum icra edilir. Bu memoranduma görə, Azərbaycan 2027-ci ilə qədər Avropaya göndərilən qazın həcmini iki dəfə artırmalıdır. Artıq rəqəmlər onu göstərir ki, biz inamla bu hədəfə doğru gedirik. 2021-ci ildə bizim Avropa məkanına qaz ixracımız 8 milyard kubmetrdən bir qədər çox olmuşdursa, bu il bu, təxminən 12 milyard kubmetrə çatacaq. Bu da Azərbaycanın ümumi qaz ixracının 50 faizini təşkil edir.

Bizim çox genişmiqyaslı başqa planlarımız var. Azərbaycanın bütövlükdə enerji strategiyası uğurla icra edilir. Bizim tərəfimizdən irəli sürülmüş və icra edilmiş layihələr Avropanın və Asiyanın – Avrasiyanın enerji xəritəsini böyük dərəcədə yenidən tərtib etmişdir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı–Supsa neft kəmərləri bu gün Azərbaycan neftini Aralıq dənizinin və Qara dənizin bazarlarına çatdırır. Cənub Qaz Dəhlizi – uzunluğu 3500 kilometr olan nəhəng infrastruktur layihəsi Avropanın enerji təhlükəsizliyinə çox böyük töhfə verir. Təsadüfi deyil ki, Avropa Komissiyası, onun yüksəkvəzifəli şəxsləri Azərbaycanı etibarlı tərəfdaş və Pan–Avropa qaz təchizatçısı kimi dəyərləndirirlər. Onu da bildirməliyəm ki, – bu sözləri əminəm ki, dostum Rumen də təsdiq edə bilər, – bizim Bolqarıstana qaz təchizatımız iki il bundan əvvəl başlamışdır. 2021-ci ildə 270 milyon kubmetr qaz təchiz edilmişdir. Keçən il 500 milyon kubmetrdən bir qədər çox. Bu il isə bu rəqəm 1 milyard kubmetrə yaxın olacaqdır.

Azərbaycan, sözün əsl mənasında, etibarlı tərəfdaşdır, dostluq ənənələrinə həmişə sadiqdir və dostluğu yüksək qiymətləndirir. Məhz dostluq, qarşılıqlı anlaşma, strateji tərəfdaşlıq üzərində qurulmuş əlaqələr bir çox ölkələrin maraqlarını təmin edir və qaz sahəsində əməkdaşlıq, eyni zamanda, genişmiqyaslı regional əməkdaşlığa da güclü zəmin yaradır. Xəzər dənizi, Qara dəniz, Aralıq dənizi, Avropa məkanı və Azərbaycan, Avropa İttifaqı əlaqələri – bütün bu istiqamətlər müsbət məcrada inkişaf edir və bizim gələcək planlarımız da bu istiqamətlərə xidmət göstərəcəkdir.

Gələcək planlarımız, təbii ki, qaz təchizatının coğrafiyasını daha da genişləndirməkdir və gələcəkdə Avropa məkanında yeni yaradılacaq interkonnektorlar vasitəsilə yeni ölkələrin bazarlarına çıxmaqdır. Bizim əsas hədəfimiz bərpaolunan enerji növləri ilə bağlıdır və 10 qiqavat bərpaolunan enerji növlərinin yaradılması üzrə Azərbaycan tərəfindən investorlarla sazişlər və anlaşma memorandumları imzalanmışdır.

Bir neçə gün bundan əvvəl yenə də biz növbəti dostluq təzahürünün şahidi olmuşuq. Həm Serbiya, həm Bolqarıstan, həm Şərqi Avropa qrupuna daxil olan digər ölkələr Azərbaycanın namizədliyini dəstəkləyərək COP29 konfransının Azərbaycanda, Bakıda keçirilməsinə izn verdilər, öz dəstəyini göstərdilər. Bu, bir daha həm dostluğumuzun nümunəsidir, eyni zamanda, onu göstərir ki, baxmayaraq, Azərbaycanın zəngin neft və qaz resursları var, biz gələcəyimizi təmiz yaşıl enerjinin istehsalında və ixracında görürük. Əminəm ki, gün gələcək və buna oxşar mərasim yaşıl enerji layihələri ilə bağlı keçiriləcəkdir.

Bir daha əziz dostum Aleksandara dəvətə görə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm və hamımıza uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

* * *

Daha sonra Bolqarıstan Prezidenti çıxış etdi.

Prezident Rumen Radevin çıxışı

–Hörmətli Prezident Vuçiç, möhtərəm Prezident Əliyev, xanımlar və cənablar, nazirlər, zati-aliləri, əziz qonaqlar!

Serbiya, Azərbaycan və Bolqarıstan olaraq ölkələrimizin cari ili yola salarkən daha təhlükəsiz və daha yaxşı gələcək naminə öz davamlı işi və bu işə göstərdiyi diqqət ilə nümunəvi olduğunu bildirmək istəyirəm. Fevralın əvvəlində Prezident Vuçiçin Bolqarıstana səfəri zamanı Bolqarıstan-Serbiya interkonnektorunun yaradılmasına start verilib. Yalnız bir neçə ay sonra biz artıq Bolqarıstan və Serbiya arasında interkonnektorun açılış mərasimini keçiririk.

Aprel ayında Prezident Əliyev Sofiyaya səfərə gəlmiş və Solidarity Ring təşəbbüsünü irəli sürmüşdür.

Mən bu dəvətə görə Prezident Vuçiçə səmimi təşəkkürümü bildirirəm və fevral ayında Bolqarıstandakı açılışdan daha xoş əhvali-ruhiyyə ilə bizi qarşıladığına görə minnətdarlığımızı bildiririk.

Biz bu gün yalnız təbii qaz şəbəkələrini birləşdirmirik. Çünki Bolqarıstan–Serbiya interkonnektoru yalnız infrastruktur layihəsi deyil. O, bizim ölkələrimizin artan texnoloji imkanlarının, həmçinin Serbiya-Bolqarıstan, Bolqarıstan-Serbiya-Azərbaycan arasındakı uğurlu və faydalı əməkdaşlığın rəmzidir. Əməkdaşlıq bizim regionda davamlı, dayanıqlı iqtisadi inkişafa və tərəqqiyə gətirir. O, bizim Avropanın gələcəyi üçün quruculuq işləri görmək istəyimizin bir ifadəsidir. O, Avropa İttifaqının təhlükəsiz və etibarlı enerji mənbələri üçün iddialı baxışdır. Mən qəti əminəm ki, interkonnektor sərhəd regionlarda, həmin boruların keçdiyi yerlərdə investisiya maraqlarının artmasına töhfə verəcək.

Mən Prezident Vuçiçi təbrik etmək istəyirəm. Çünki təvazökar olduğu üçün o, özünü tərifləmir. Lakin həm mən, həm də Prezident Əliyev Serbiyaya hər səfərimiz zamanı burada infrastrukturun mühüm inkişafının şahidi oluruq. Mən burada çəkilən zəhməti, Serbiyanın Avropanın modern inkişafına nümunə olduğunu görürəm və bu, məni çox sevindirir. Bolqarıstanın Prezidenti kimi mən sərhəd regionlarda, bolqar milli azlığının yerləşdiyi ərazilərdə infrastrukturun və yol şəbəkələrinin inkişaf etdirilməsinə olan diqqəti görürəm. Mən, həmçinin daha öncə presedenti olmayan bir hadisədən bəhs etmək istəyirəm. Prezident Vuçiç və mən iki dəfə Mitroqradda milli azlıqlarımızla görüşmüş və problemləri birgə müzakirə etmişik. Biz birgə həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün layihələr müəyyənləşdirib imkanları müzakirə etmişik. Serbiyada bütün infrastrukturun yaxşılaşdırılması və modernləşdirilməsi Bolqarıstana da birbaşa təsir edir. Çünki biz Avropaya Serbiya vasitəsilə çıxa bilirik.

Bu gün biz Avropanın enerji xəritəsini dəyişirik. Çünki interkonnektor yalnız bizim ölkələr üçün deyil, bütün region üçün şaxələndirməyə və təhlükəsizliyə zəmanət verir. Təsadüfi deyil ki, bu layihə Avropa Komissiyası tərəfindən qarşılıqlı maraq doğuran layihə kimi dəyərləndirilib.

Ukraynadakı müharibə bizim yaxşı qonşuluq və qarşılıqlı kömək, həmrəylik anlayışlarımızı yenidən gözdən keçirməyə səbəb oldu. Biz logistika və enerji sahələrində yalnız yeni resurslar, yeni yollar, yeni səmərəli həll vasitələri tapmalı deyil, həmçinin daha intensiv, daha güclü beynəlxalq xəritə yaratmalıyıq. Həmin coğrafi mövqeyin əhəmiyyətinin dərk edilməsi, fəal enerji siyasəti təkcə həmin ölkələrə deyil, həm də bütün qonşulara, regiondan da daha uzaq məsafədə yerləşən ölkələrə fayda verəcək.

İcazə verin, prezidentlər Vuçiç və Əliyevə bir daha təşəkkürümü bildirim. Onlar oktyabrın 1-də Yunanıstan və Bolqarıstan arasındakı interkonnektorun açılış mərasimində iştirak etmək üçün Sofiyaya gəlmişdilər. Həmin interkonnektor sayəsində Bolqarıstan nəhayət ki, Azərbaycan qazını qəbul edə bildi. Bizim on il öncə anlaşmamız var idi. O vaxt biz nə Avropadan, nə də ki, Azərbaycandan fiziki qaz qəbul edə bilmirdik. Mən Prezident Əliyevə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. O sübut etdi ki, Bakı bütün anlaşma və razılıqlara ciddi yanaşır. Baxmayaraq ki, on il öncə mühüm dəyişikliklər olmuşdu. Mən avropalı həmkarlarla görüşlərimdə hər dəfə bildirirəm ki, Azərbaycan etibarlı tərəfdaşdır. Mən inanıram ki, biz elə bu cür də çalışmağa davam edəcəyik.

Bu il Bolqarıstan anlaşmanı yekunlaşdırdı və həm LNG terminallarına, həm Yunanıstana, həm də Türkiyəyə çıxış əldə etdi. Bizim, həmçinin onların şəbəkələri vasitəsilə tranzit əməliyyatları keçirmək üçün anlaşmalarımız var. Mart ayında biz Aleksandropolisdəki enerji terminalının açılışını etdik. Bolqarıstan həmin layihədə 20 faiz səhmə sahibdir. Biz aprel ayında strateji əhəmiyyətli, Avropa üçün önəmli olan Solidarity Ring layihəsinin açılışını etdik. Bununla da biz Azərbaycandan Mərkəzi və Şərqi Avropaya qazın ən sürətli və ucuz nəqlinə nail olmaq üçün şəbəkələrimizi birləşdirmə imkanı qazanırıq. Bizim sahibi olduğumuz bu fəal siyasət sayəsində bu gün Serbiyada interkonnektorun açılış mərasimini edirik. Yalnız Serbiya deyil, həmçinin regionun digər ölkələri də Azərbaycandan gələn qaza, həmçinin yeddi terminala, Aralıq dənizindəki LNG terminalına və təbii ki, Solidarity Ring təşəbbüsünə, Bolqarıstandakı Çiren adlı saxlama yerinə çıxış əldə edib. Biz hazırda Bolqarıstandakı infrastrukturu genişləndiririk və bunun sayəsində Qərbi Avropa qaz ehtiyatlarına da çıxış əldə edəcəyik.

Biz bu gün sübut edirik ki, yalnız birgə səylər nəticəsində, ortaq istəyə əsasən iqtisadi inkişaf əldə edə, daha yaxşı, daha təhlükəsiz gələcəyə nail ola bilərik. Digər önəmli məsələ isə odur ki, biz infrastrukturun inkişafı nəticəsində daha böyük nailiyyətlər əldə edəcəyik. Əvvəlcə bildirdiyim kimi, bu səhər Vuçiçlə keçirilən görüşümüzdə birgə anlaşmalar nəticəsində öz ehtiyacımızı ödəmək üçün qaz təminatını yaxşılaşdıra-

cağıq. Biz bununla da ən yaxşı şərait əldə etmiş olacağıq, həmçinin öz vətəndaşlarımıza ən yaxşı qiymətlər təqdim edib, üçüncü dövlətlərə birgə qaz satacağıq. Burada geniş fürsətlər var və biz yaxşı siyasət, yaxşı səylər nəticəsində mühüm nəticələr əldə edəcəyik.

Mən Avropa Komissiyasına maliyyə dəstəyi göstərdiyinə və həmçinin bütün Avropa üçün mühüm olan bu layihəni təşviq etdiyinə görə minnətdaram. Təbii ki, biz bu uğura görə bütün institutlara və tikinti işçilərinə minnətdarıq. Onlar sübut etdilər ki, bu iki ölkə texnoloji bacarığa malikdir və ən yüksək texnologiyalı yeni nəsil boru xəttini inşa edə bilir. Bundan sonra çalışacaq bütün komandalara təşəkkür edirəm, onlara uğurlar arzulayır, hər kəsə faydalı iş diləyirəm. Çox sağ olun.

* * *

Layihənin əhəmiyyətindən danışan Avropa İttifaqının Serbiyadakı daimi nümayəndəliyinin rəhbəri Emmanuel Jofre enerji təhlükəsizliyinin və enerji dayanıqlılığının gücləndirilməsində mühüm bir mərhələnin qeyd olunduğunu vurğulayaraq dedi:

-Avropa İttifaqı bu layihəyə demək olar ki, 50 milyon avroluq qrant, Avropa İnvestisiya Bankı isə 25 milyon avro məbləğində imtiyazlı kredit ayırıb. Bundan əlavə, biz Bolqarıstan ərazisində interkonnektorun tikintisinə 20 milyon avro ayırmışıq. Bu mühüm mərhələ Serbiya vətəndaşlarının həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq məqsədilə Avropa İttifaqının enerji sektorunda bu ölkəyə verdiyi ümumi dəstəyin bir hissəsidir.

Biz Bolqarıstanı Serbiya ilə, Serbiyanı Avropa İttifaqı ilə birləşdiririk. Bu baxımdan bu infrastruktur Serbiya və Avropa İttifaqı üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Biz həm də ümumi enerji balansında qazın payının artırılmasının mümkünlüyünü qeyd edirik ki, bu da Avropa İttifaqının "yaşıl sazişi"nə uyğun olaraq iqtisadiyyatımızın karbonsuzlaşdırılması istiqamətində bir addım olaraq, kömür kimi daha çox çirkləndirən enerji mənbələrindən təbii qaz kimi daha az çirkləndirən enerji mənbələrinə keçidə şərait yaradır.

* * *

Sonda prezidentlər İlham Əliyev, Aleksandar Vuçiç, Rumen Radev və Aİ-nin daimi nümayəndəliyinin rəhbəri Emmanuel Jofre Serbiya–Bolqarıstan Qaz İnterkonnektorunu işə saldılar.

Dekabrın 10-da Serbiyanın Niş şəhərində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Bolqarıstan Respublikasının Prezidenti Rumen Radev ilə təkbətək görüşü olub.

Görüşdə Azərbaycan ilə Bolqarıstan arasında dostluq və strateji tərəfdaşlıq əlaqələrinin müxtəlif sahələrdə inkişafından məmnunluq ifadə edildi.

Serbiya-Bolqarıstan Qaz İnterkonnektorunun açılışının əhəmiyyətini vurğulayan dövlət başçıları bu münasibətlə bir-birinə təbriklərini çatdırdılar.

Söhbət zamanı Solidarity Ring təşəbbüsünün əhəmiyyətinə toxunularaq, bu layihənin Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında enerji sahəsində əməkdaşlığın genişlənməsi və ölkəmizin Avropanın qaz təchizatının təmin olunması işinə verdiyi töhfə baxımından önəmi bir daha qeyd edildi.

Dövlətimizin başçısı Bolqarıstan Prezidentini Azərbaycana səfərə dəvət etdi. Dəvət minnətdarlıqla qəbul olundu.

Dekabrın 10-da Serbiyanın Niş şəhərində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Serbiya Respublikasının Prezidenti Aleksandar Vuçiç ilə təkbətək görüşü olub.

Görüşdə Azərbaycan ilə Serbiya arasında dostluq və strateji tərəfdaşlıq münasibətlərinin müxtəlif istiqamətlərdə uğura inkişaf etdiyi bildirildi, əməkdaşlığımızın bundan sonra da möhkəmlənəcəyinə əminlik ifadə olundu.

Söhbət zamanı Serbiya-Bolqarıstan Qaz İnterkonnektorunun açılışının əhəmiyyəti qeyd edilərək, Azərbaycanın Avropanın qaz təchizatına verdiyi töhfə xüsusi vurğulandı.

Dövlətimizin başçısı Serbiya Prezidentini Azərbaycana səfərə dəvət etdi. Dəvət minnətdarlıqla qəbul olundu.

Söhbət zamanı əməkdaşlığın perspektivləri ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

* * *

Sonra Prezident İlham Əliyevin və Prezident Aleksandar Vuçiçin birgə nahar əsnasında geniş tərkibdə görüşü keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Serbiya Respublikasının Prezidenti Aleksandar Vuçiç dekabrın 10-da hərbi texnika və avadanlıqlara baxıblar.

Dekabrın 10-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Serbiya Respublikasına işgüzar səfəri başa çatıb.

Niş şəhərinin "Konstantin Veliki" hava limanında dövlətimizin başçısının şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Prezident İlham Əliyevi Serbiya Prezidenti Aleksandar Vuçiç yola saldı.

Xankəndi şəhərinə, Xocavənd, Şuşa və Xocalı rayonlarına səfər

Dekabrın 20-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Xocavənd rayonuna səfər ediblər.

Dövlətimizin başçısı və birinci xanım rayonun Qırmızı Bazar qəsəbəsində olublar.

Qəsəbə 1992-ci ildə Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilib. Bu il sentyabrın 19-20-də Azərbaycan Ordusunun Qarabağda keçirdiyi antiterror tədbirləri nəticəsində Qırmızı Bazar qəsəbəsi separatçılardan təmizlənib.

Qeyd edək ki, Qırmızı Bazar Xocavənd rayonunun iki qəsəbəsindən biridir və olduqca əlverişli strateji mövqedə, mühüm yolların kəsişməsində yerləşir. Qırmızı Bazara 1947-ci ildə qəsəbə statusu verilib. Qəsəbənin ərazisi təbii sərvətlər, meşə zolaqları və şirin su ehtiyatları ilə zəngindir. İşğaldan əvvəl qəsəbədə gövdəsinin diametri 600 santimetr, hündürlüyü 25 metr, yaşları min və iki min il olan iki Şərq çinarı qədim təbiət abidəsi kimi qorunurdu. Qəsəbə, eyni zamanda, kənd təsərrüfatı və turizm potensialına malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva dekabrın 20-də Xocavənd rayonunun Şıx Dursun kəndində olublar.

Dövlətimizin başçısı və birinci xanım kənddəki "Çinar müqəddəs yer" abidə kompleksinə baxış keçiriblər.

Qeyd edək ki, Qırmızı Bazar qəsəbə inzibati ərazisi dairəsinə daxil olan Şıx Dursun kəndi 1992-ci il oktyabrın 2-də Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunub. Kənd 2023-cü il sentyabrın 19-20-də Azərbaycan Ordusunun Qarabağda həyata keçirdiyi lokal xarakterli antiterror tədbirləri nəticəsində separatçılardan təmizlənib.

Kənddə 2500 ilə qədər yaşı olduğu təxmin edilən çinar nəinki Azərbaycanın, dünyanın ən yaşlı ağaclarından biri sayılır. Ağacın hündürlüyü 54 metr, gövdəsinin diametri 27 metrdir. Ağacın yaxınlığında onu su ilə təmin edən Tenqri bulağı yerləşir.

Dekabrın 20-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Xocalı rayonunda olublar.

Dövlətimizin başçısı və birinci xanım rayonun qədim Şuşakənd kəndinin ərazisinə baxış keçiriblər.

Qeyd edək ki, Şuşakənd kəndi 1992-ci ildə Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunub. Kənd 2023-cü il sentyabrın 19-20-də Azərbaycan Ordusunun Qarabağda həyata keçirdiyi lokal xarakterli antiterror tədbirlərindən sonra separatçılardan təmizlənib.

Qədim tarixə malik kənddə bəzi tədqiqatlara görə, eramızın əvvəllərində Şimali Qafqaz çöllərində yaşamış türkdilli tayfalar məskunlaşıb.

Kəndin ərazisi turizm və kənd təsərrüfatı potensialına malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 21-də Xocalı rayonunun Dağdağan kəndində olub.

Dövlətimizin başçısı kəndin ərazisinə baxış keçirib.

Qarabağ dağ silsiləsinin ətəyində yerləşən Dağdağan kəndi 1992-ci ildə Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilib. Bu il sentyabrın 19-20-də Azərbaycan Ordusunun Qarabağda keçirdiyi antiterror tədbirləri nəticəsində kənd separatçılardan təmizlənib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 21-də Şuşa şəhərində 23 binadan ibarət ilk yeni yaşayış kompleksində aparılan tikinti işlərinin gedişi ilə tanış olub.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Şuşa rayonunda xüsusi nümayəndəsi Aydın Kərimov dövlətimizin başçısına görülən işlərlə bağlı ətraflı məlumat verdi.

Bildirildi ki, 23 binadan ibarət yaşayış kompleksinin ümumi sahəsi 8 hektara yaxındır. Burada 8 binanın tikintisinə ötən il iyulun 1-də, 15 binanın inşasına isə sentyabrın 1-də başlanılıb. Kompleksin yaxın vaxtlarda istifadəyə verilməsi planlaşdırılır.

Dövlətimizin başçısı yaşayış kompleksində hazır mənzillərə baxdı.

Məlumat verildi ki, yaşayış kompleksində ümumilikdə 450 mənzil istifadəyə veriləcək. Burada 28 birotaqlı, 195 ikiotaqlı, 190 üçotaqlı, 30 dördotaqlı və 7 beşotaqlı mənzil olacaq. Mənzillərin əksəriyyəti keçmiş məcburi köçkünlərin istifadəsinə veriləcək. Üçmərtəbəli və beşmərtəbəli binalardan ibarət kompleksdə sakinlərin rahat yaşayışı üçün hər cür şərait yaradılacaq. Keçmiş məcburi köçkünlərin bu binalara köçürülməsinə 2024-cü ilin birinci rübündə başlanılacaq.

Diqqətə çatdırıldı ki, ərazidə geniş abadlıq və yaşıllaşdırma işləri görüləcək.

Dekabrın 21-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Şuşa şəhərinin Qarabağ küçəsində aparılan tikinti işləri ilə tanış olub.

Dövlətimizin başçısına görülən işlər barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, şəhərin mərkəzi küçəsinin layihəsi ümumilikdə 10 bina olmaqla dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığı çərçivəsində həyata keçirilir. Tikilməkdə olan binalarda artıq dəmir-beton konstruksiya işləri yekunlaşmaq üzrədir. Binalarda fasad və dam örtüyü işlərinə tezliklə başlanılacaq. Həmçinin layihə çərçivəsində Sadıqcanın evinin bərpa işlərinə də başlanılıb.

Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, Azərbaycan Prezidenti bu küçəyə rəmzi olaraq "Qarabağ" adını verib. Gövhər Ağa məscidi, "Qarabağ" oteli, xüsusi nümayəndəliyin binası Şuşanın mərkəzini əhatə edən bu küçədə yerləşir. Küçənin yenidən qurulması zamanı Şuşanın tarixi-milli memarlıq üslubunun qorunması xüsusilə diqqət mərkəzində saxlanılır. Tikinti işləri yüksək səviyyədə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 21-də Şuşa şəhərində Aşağı Gövhər Ağa məscidində aparılan bərpa işləri ilə tanış olub.

Prezidentin köməkçisi Anar Ələkbərov dövlətimizin başçısına görülən işlər barədə məlumat verdi.

Bildirildi ki, Şuşada Heydər Əliyev Fondu tərəfindən ən geniş bərpa işlərindən biri dağıntıların miqyasına uyğun olaraq Aşağı Gövhər Ağa məscidində aparılır. Aşağı Gövhər Ağa məscidi XIX əsrdə memar Kərbəlayi Səfixan Qarabaği tərəfindən inşa edilib. Tarixi mədəniyyət abidəsi olan Aşağı Gövhər Ağa məscidi işğal dövründə ermənilər tərəfindən vandalizmə məruz qalmışdır. Ötən müddətdə yerli və beynəlxalq ekspertlər məscidin mövcud vəziyyətinə dair qiymətləndirmə və layihələndirmə işləri aparıblar. Buna uyğun olaraq "PAŞA Holdinq"in dəstəyi ilə məsciddə bərpa-təmir işləri həyata keçirilir. Bərpa işləri Avstriya, İtaliya, Latviya və Türkiyədən olan mütəxəssislərin nəzarəti ilə aparılır. Ötən müddətdə məscidin minarələri bərpa olunub, dam və döşəmə örtükləri dəyişdirilməklə bir sıra təmir işləri həyata keçirilib. Məsciddə bərpa-təmir işləri davam edir.

Qeyd edək ki, Heydər Əliyev Fondu Şuşada bir sıra tarixi mədəniyyət abidələrimizin, o cümlədən məscidlərin bərpa və tikinti işlərini həyata keçirir. Artıq bərpası başa çatmış Yuxarı Gövhər Ağa, Saatlı məscidləri bu ilin may ayında istifadəyə verilib. Hazırda Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Şuşada Mamayı və Çöl Qala məscidlərində bərpa işləri, o cümlədən Yeni Şuşa məscidinin tikintisi davam edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 21-də Şuşa rayonunun Daşaltı kənd məscidində tikinti işlərinin gedişi ilə tanış olub.

Dövlətimizin başçısına görülən işlər barədə məlumat verildi.

Azad edilmiş ərazilərimizdə işğal dövründə düşmən tərəfindən dağıdılmış dini-mədəni abidələrimiz bərpa olunur və yeniləri tikilir. Bunlardan biri də Daşaltı kənd məscididir. Daşaltı məscidinin təməli 2021-ci il noyabrın 7-də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva tərəfindən qoyulub. Hazırda məsciddə, köməkçi binalarda və istinad divarında dəmir-beton və daş hörgü işləri davam edir. Tikinti işlərinin 2024-cü ilin ikinci rübündə başa çatdırılması planlaşdırılır.

Bu gün xalqımız tarixi hadisəyə şahidlik edir. Xankəndi stadionunda futbol üzrə Azərbaycan Kubokunun 1/8 final mərhələsində Ağdamın "Qarabağ" və Bakının MOİK komandaları qarşılaşıb.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva oyuna baxmaq üçün stadiona gəliblər.

Əvvəlcə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni səsləndi.

Azərbaycanın müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda canından keçən Vətən övladlarının xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad olundu.

Dövlətimizin başçısı oyundan əvvəl stadionda çıxış etdi.

Prezident İlham Əliyevin çıxışı

– Əziz dostlar, Xankəndiyə xoş gəlmisiniz!

İlk dəfədir ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə futbol matçı keçirilir. Bu münasibətlə bütün Azərbaycan xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Bu gün qəhrəman şəhidlərimizin uşaqları, ailə üzvləri bizim yanımızdadır. Gəlin, hamımız birlikdə onları salamlayaq.

Bu futbol matçının Xankəndidə keçirilməsinin çox böyük mənası var. Xankəndi qədim Azərbaycan diyarıdır. Bu kəndin təməli Qarabağ xanı tərəfindən qoyulmuşdur və ondan sonra Azərbaycan Respublikasının vəsaiti hesabına Azərbaycan memarları, inşaatçıları tərəfindən böyük şəhər yaradılmışdır. Əfsuslar olsun ki, 30 il ərzində bu şəhərdə separatçılar yuva salmışdılar. Bu şəhər separatizmin rəmzinə çevrilmişdi. Torpaqlarımızı 30 il ərzində işğal altında saxlayan Ermənistan hesab edirdi ki, bunu əbədi edə biləcək. Biz, şanlı Azərbaycan Ordusu onlara və bütün dünyaya sübut etdik ki, bu, bizim tarixi, əzəli torpağımızdır. Bu torpaqların sahibləri bizik, Azərbaycan xalqıdır. Biz buraya qayıtmalı idik və qayıtmışıq.

Üç ay bundan əvvəl Xankəndi işğaldan azad edildi. Birgünlük antiterror əməliyyatı nəticəsində Azərbaycan öz dövlət suverenliyini tam təmin etmişdir, bu gün bütün Qarabağ bölgəsində Azərbaycan Bayrağı dalğalanır. Bu, böyük tarixi hadisədir və bu tarix bizim qəlbimizdə əbədi yaşayacaq. Azərbaycan xalqı, dünya azərbaycanlıları bu Zəfər ilə bundan sonra əbədi fəxr edəcəklər.

Biz – bu torpaqların sahibləri qurub-yaradırıq, o cümlədən Xankəndi şəhərində, Xocalıda, işğaldan azad edilmiş digər ərazilərdə geniş quruculuq-abadlıq işləri aparılır. Bu stadion cəmi iki ay ərzində, demək olar ki, yenidən inşa edilmişdir, əsaslı təmir olunmuşdur. Separatizm simvolikasını əks etdirən bütün yazılar artıq tarixin zibilxanasına atıldı. Bütün başqa şəhərlər kimi, bu gün Ağdam şəhəri də yenidən qurulur. O cümlədən bir neçə aydan sonra Ağdam şəhərində "İmarət" stadionunun yenidən inşa edilməsinə başlanılacaq.

Bugünkü oyunun nəticələrindən asılı olmayaraq qalib bəllidir. Qalib Azərbaycan xalqıdır, Azərbaycan dövlətidir! Bugünkü oyunda "Qarabağ" və Mərkəzi Ordu İdman Klubunun qarşılaşması təbii ki, böyük rəmzi məna daşıyır. Qarabağ–Ordu-Xalq birliyi bizim Zəfərimizin əsas mənbəyidir.

Əziz dostlar, dörd il bundan əvvəl bu stadionda bəziləri "Qarabağ Ermənistandır və nöqtə" demişdilər. Biz onlara sübut etdik ki, Qarabağ Azərbaycandır!

İşğal edilmiş torpaqların böyük hissəsi üç il bundan əvvəl – İkinci Qarabağ müharibəsi nəticəsində işğalçılardan azad edildi. Qarabağın tacı olan Şuşa şəhərində Azərbaycan Bayrağı qaldırıldı. Üç ay bundan əvvəl – sentyabrın 19–20-də Xankəndi, Xocalı, Əsgəran, Xocavənd, Ağdərə rayonları da işğalçılardan azad edildi. Oktyabrın 15-də bütün bu şəhərlərdə mən Azərbaycan

Bayrağını ucaltdım. Noyabrın 8-də Xankəndinin mərkəzi meydanında Zəfər paradı keçirildi. Bu gün isə bu gözəl idman bayramını biz birlikdə qeyd edirik.

Bundan sonra bu torpaqlarda Azərbaycan Bayrağı əbədi dalğalanacaq. Biz azərbaycanlılar burada əbədi yaşayacağıq! Yaşasın Qarabağ! Yaşasın şanlı Ordumuz! Qarabağ Azərbaycandır!

* * *

Sonra Ulu Öndər Heydər Əliyevin idmançılarla görüşləri, idmanla bağlı fikirləri barədə videoçarx nümayiş olundu.

Stadiona daxil olan dövlətimizin başçısı futbolçularla və oyunu idarə edən hakimlərlə görüşdü, onlarla xatirə şəkli çəkdirdi.

Prezident İlham Əliyevin topa rəmzi toxunuşundan sonra "Qarabağ"–MOİK görüşü başladı.

Maraqlı idman mübarizəsi şəraitində keçən görüş "Qarabağ" komandasının 1:0 hesablı qələbəsi ilə başa çatıb. "Qarabağ"ın futbolçusu Nəriman Axundzadənin matçın əsas hissəsinə əlavə olunmuş vaxtın 5-ci dəqiqəsində vurduğu qol oyunun taleyini həll edib. Bununla da N.Axundzadə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə 30 ildən sonra keçirilən ilk futbol matçında fərqlənən hücumçu kimi tarixə düşüb.

Dekabrın 21-də Xankəndi stadionunda futbol üzrə Azərbaycan Kubokunun 1/8 final mərhələsində Ağdamın "Qarabağ" və Bakının MOİK komandaları arasında keçirilən oyunun fasiləsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2023-cü ilin idman yekunları ilə bağlı təşkil olunmuş mərasimdə idman ictimaiyyətinin təltif edilmiş nümayəndələri ilə görüşüb.

Görüşdə çıxış edən Prezident İlham Əliyev dedi:

– Xoş gəlmisiniz Xankəndiyə!

İdmançılarla ənənəvi görüşü bu il Xankəndidə keçiririk. Bunun çox böyük mənası var. Sizi, ilk növbədə, əldə edilmiş uğurlar münasibətilə təbrik etmək istəyirəm. Siz öz zəhmətinizlə dövlətimizin idman şöhrətini göylərə qaldırmısınız və Azərbaycan dövləti də sizi mükafatlandırmaqda tam haqlıdır, çünki siz buna layiqsiniz.

Bu gün burada düzülən mükafatlar, mənzillərin orderləri, digər mükafat növləri sizə işğaldan azad olunmuş Xankəndi şəhərində tarixi futbol matçının fasiləsində təqdim edilir. Bu münasibətlə sizi ürəkdən təbrik etmək istəyirəm.

Yarışlar çox olub. Ancaq bugünkü yarış tarixdə əbədi qalacaq, həm xalqımız üçün, dövlətimiz üçün, dünya üçün. Dünyada hələ ki, belə bir nümunə olmayıb ki, xalq, dövlət öz torpağını – uzun illər işğal altında olmuş torpaqları döyüş meydanında qan tökərək, şəhidlər verərək azad etsin, qursun, yaratsın və cəmi üç ildən sonra artıq azad edilmiş torpaqlarda futbol matçı keçirilsin, vətəndaşlar Bakıdan, digər yerlərdən gəlib buna tamaşa etsinlər və qürur hissi yaşasınlar. Biz tarix yazmışıq, yazırıq və bu gün dediyim kimi, Xankəndi cəmi üç ay bundan əvvəl azad edilmişdir, ancaq artıq Xankəndi – Azərbaycan şəhəri olan Xankəndi yaşayır və dirçəlir.

Mən bir daha sizi ürəkdən təbrik etmək istəyirəm. Mən sizi buraya dəvət etməklə sizə öz münasibətimi, hörmətimi bildirmək istəmişəm. Bu görüşü biz Bakıda da keçirə bilərdik. Ancaq hesab etdim ki, bu görüşün burada keçirilməsi və sizə bu yüksək mükafatların burada verilməsi tam ədalətli olacaqdır. Bir daha təbrik edirəm.

* * *

Sonra xatirə şəkli çəkdirildi.

* * *

Azərbaycan Prezidenti həmişə olduğu kimi, bu il də idmançılarımızı sevindirib. Belə ki, dekabrın 20-də Prezident İlham Əliyev Azərbaycanda idmanın inkişafında xidmətləri olan bir qrup şəxsin təltif edilməsi haqqında Sərəncam imzalayıb. Sərəncama əsasən, 1 nəfər "Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fəxri diplomu", 17 nəfər "Tərəqqi" medalı ilə təltif edilib. Bundan başqa, Azərbaycanda idmanın inkişafında xüsusi xidmətlərinə və yüksək peşəkarlığına görə 3 nəfərə "Əməkdar bədən tərbiyəsi və idman xadimi" fəxri adı verilib. Həmçinin ölkə idmanının inkişafında uzunmüddətli səmərəli fəaliyyətinə görə 4 nəfərə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərdi təqaüdü təyin edilib. İdman ictimaiyyətinin 29 nümayəndəsinə isə mənzil verilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 22-də Şuşa rayonundakı "Saxsı" bulağında olub.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Şuşa rayonunda xüsusi nümayəndəsi Aydın Kərimov dövlətimizin başçısına görülən işlərlə bağlı ətraflı məlumat verdi.

Bildirildi ki, bulaq Şuşa şəhərinin şimal-qərb hissəsində, təxminən 5 kilometr məsafədə, Şuşa-Laçın yolunun üzərində yerləşir. Bulağın suyu tərkibinə görə çox keyfiyyətli olduğu üçün daim şuşalıların və şəhərin qonaqlarının diqqət mərkəzində olub. İnsanlar bu əraziyə istirahət etmək üçün üz tutublar. Əvvəllər qayadan süzülən su sonradan metal boruya salınıb və daim axır. Bulaq hazırda mövcuddur. Şuşa şəhəri işğal olunanadək bulağın üstündə restoran inşa edilib. Bəzi məlumatlara görə, bulaq metal boruya salınmamışdan əvvəl qayadan çıxan su qədim saxsı borudan süzülüb gəldiyi üçün bulağa insanlar arasında "Saxsı" bulaq adı verilib və bu ad günümüzə qədər gəlib çatıb. Şuşa şəhəri işğal ediləndən sonra ərazi uzun illər baxımsız qalıb, restoranın binası yarıuçuq vəziyyətə salınıb.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 22-də Şuşa rayonundakı "Turşsu" bulağında olub.

Dövlətimizin başçısı bulaq ərazisinə baxış keçirdi.

Məlumat verildi ki, meşənin daxilində mineral su mənbəyi olan "Turşsu" bulağı Şuşa şəhərindən 17 kilometr cənub-qərbdə, Şuşa-Laçın yolundan bir qədər aralı, Zarıslı çayının sahilində 1700 metr hündürlükdə çıxır. Bu ərazi uzun illər şuşalıların və şəhərin qonaqlarının istirahət etdikləri sevimli məkanlardan biri olub. Yay aylarında ətraf rayonlardan buraya insanlar gələr, yaxınlıqdakı yamaclarda çadırlar qurar, dincələr, bulağın suyundan istifadə etməklə sağlamlıqlarını möhkəmləndirərdilər.

Qeyd olundu ki, Şuşa rayonunun ərazisində bir neçə belə su mənbəyi var. Turşsu qəsəbəsinin yaxınlığındakı bu bulağın suyu fasilələrlə – təxminən bir saatdan da artıq müddətdən bir axır. Bulağın suyu faydalı mikroelementlərlə, əsasən karbon, hidrogen-karbonad, maqnezium, natrium, kalsiumla zəngindir. Minerallaşma dərəcəsi 2,4 qr/l, temperaturu 5-10 dərəcə C-dir. Bu su ürək-damar, qan azlığı, qaraciyər, öd yolları, öd kisəsi, mədə-bağırsaq və böyrək xəstəliklərindən əziyyət çəkənlər üçün müalicəvi xüsusiyyətlərə malikdir. Bu su, həmçinin orqanizmdə maddələr mübadiləsi pozulmalarını nizama salır, daxili orqan xəstəliklərinə qarşı profilaktik təsir göstərir.

Rayon ərazisində suyu minerallarla zəngin olan digər bulaqlar da var. Bu bulaqlardan karbon turşulu–hidrokarbonatlı–natriumlu "narzan" tipli mineral sular axır. Bu müalicəvi sulardan Şuşanın sanatoriyalarında həm süfrə suyu kimi, həm də vanna qəbulunda istifadə olunub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 22-də Şuşa rayonunun Turşsu qəsəbəsində olub.

Dövlətimizin başçısı qəsəbənin ərazisinə baxış keçirdi.

Qeyd edək ki, qəsəbə Şuşa şəhərindən təxminən 17 kilometr məsafədə, Şuşa–Laçın yolunun kənarında yerləşir. Turşsu qəsəbəsi işğaldan əvvəl Şuşa rayonunda Şuşa şəhərindən sonra azərbaycanlıların ən sıx yaşadığı ikinci yaşayış məntəqəsi olub. Qəsəbə 1992-ci il mayın 15-də işğal edilib. 1989-cu ildə aparılan siyahıyaalmaya əsasən, qəsəbədə 755 nəfər yaşayıb. Burada fərdi evlər, tibb məntəqəsi, xəstəxana, mədəniyyət evi, kitabxana, məktəb, televiziyaötürücü qurğu, elektrik yarımstansiyası, uşaq bağçası, musiqi məktəbi, klub və digər binalar mövcud olub. Əhalinin məşğulluğu əsasən kənd təsərrüfatı sahəsində təmin edilib. Sadalanan infrastruktur işğal dövründə tam dağıdılıb.

Qəsəbə 2023-cü il sentyabrın 19-20-də Azərbaycan Ordusunun Qarabağda keçirdiyi antiterror tədbirləri nəticəsində separatçılardan təmizlənib. Hazırda Turşsu qəsəbəsində 353 ailə – 1403 nəfər qeydiyyatdadır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 22-də Xocalı rayonunun Naxçıvanlı kəndində olub.

Dövlətimizin başçısı kəndin ərazisinə baxış keçirdi.

Dağətəyi ərazidə yerləşən bu yaşayış məntəqəsini vaxtilə Naxçıvandan köçüb gəlmiş ailələr salıblar. Kənd 1992-ci ildə Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilib. Bu il sentyabrın 19–20-də Azərbaycan Ordusunun Qarabağda keçirdiyi antiterror tədbirləri nəticəsində Naxçıvanlı kəndi separatçılardan təmizlənib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 22-də Xocalı rayonunun Pircamal kəndində olub.

Dövlətimizin başçısı kəndin ərazisinə baxış keçirib.

Pircamal kəndi dağətəyi ərazidə yerləşir. Kəndin adı keçmişdə burada mövcud olmuş Pircamal piri ilə bağlıdır. Tarixi mənbələrə görə, bu yaşayış məntəqəsini qədim Beyləqandan köçüb gəlmiş ailələr salıblar.

Kənd 1992-ci ildə Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilib. Bu il sentyabrın 19-20-də Azərbaycan Ordusunun Qarabağda keçirdiyi antiterror tədbirləri nəticəsində Pircamal kəndi separatçılardan təmizlənib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 22-də Xocalı rayonunun Xanabad kəndində olub.

Dövlətimizin başçısı kəndin ərazisinə baxış keçirib.

Dağətəyi ərazidə yerləşən Xanabad kəndi 1992-ci ildə Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilib. Bu il sentyabrın 19-20-də Azərbaycan Ordusunun Qarabağda keçirdiyi antiterror tədbirləri nəticəsində kənd separatçılardan təmizlənib.

Xanabad kəndi qədim yaşayış məskənlərindən biri kimi tanınır. 1990-cı ildə kənddə kooperativ zavodun tikintisi zamanı inşaatçılar tərəfindən qədim qəbir aşkar edilib. Həmin qəbirə baxış keçirilərkən insan cəsədindən əlavə, qədim döyüş və məişət əşyaları aşkarlanıb. Müvafiq təhlillərdən sonra bu əşyaların eramızdan əvvəl XII—XI əsrlərə aid olduğu müəyyən edilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dekabrın 22-də Xocalı rayonunun Pirlər kəndində olub.

Dövlətimizin başçısı kəndin ərazisinə baxış keçirib.

Dağətəyi ərazidə yerləşən Pirlər kəndi 1993-cü ildə Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilib. Pirlər kəndi Azərbaycan Ordusunun cari il sentyabrın 19-20-də Qarabağda keçirdiyi antiterror tədbirləri nəticəsində separatçılardan təmizlənib.

Bu yaşayış məntəqəsi kənd təsərrüfatı və turizm sahələrində böyük potensiala malikdir.

Ağdam rayonuna səfər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Ağdam rayonuna səfər ediblər.

Dövlətimizin başçısı "AzərEnerji" Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin 110/35/10 kV-luq "Ağdam" qovşaq yarımstansiyasının açılışında iştirak edib.

"AzərEnerji" ASC-nin prezidenti Baba Rzayev dövlətimizin başçısına stansiyada görülən işlər barədə məlumat verdi.

Ağdam rayonunun Xocalı rayonu ilə sərhədində yerləşən Şelli kəndi ərazisində "AzərEnerji" tərəfindən 110/35/10 kV-luq "Ağdam" qovşaq yarımstansiyası inşa edilib. "Ağdam" qovşaq yarımstansiyasına "Ağdam-1" yarımstansiyasından 10 kilometr məsafədə ikidövrəli olmaqla 110 kilovoltluq ötürmə xətti və bu xəttin üstündəki ildırımötürücü trosun içində 24 damarlı fiberoptik kabel xətti çəkilib.

Qeyd olunub ki, bu yarımstansiyanın Ağdamın Xocalı ilə sərhədində tikilməsinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Yəni, "Ağdam" qovşaq yarımstansiyası rayonun bəzi kəndləri ilə yanaşı, əsasən Xocalı, Əsgəran, Xocavənd, Ağdərə və Xankəndini ölkə enerjisisteminə qoşmaqla bərabər, həmçinin ehtiyat qida mənbəyi kimi regionun enerji təchizatında etibarlılığı təmin edir. Bunun üçün yarımstansiyada ehtiyat yuvalar da quraşdırılmışdı. Regionda suverenliyimiz bərpa olunduğundan yaxın vaxtlarda "Ağdam" qovşaq yarımstansiyasından Xankəndiyə 110 kilovoltluq ötürmə xətti çəkilərək 110/35/10 kilovoltluq "Şuşa" və "Füzuli" yarımstansiyaları ilə əlaqələndiriləcək. Bununla da ikitərəfli elektrik təchizatına nail olunacaq. Eyni zamanda, Xocalı, Əsgəran və digər kənd və qəsəbələrin 35 kV-luq elektrik təchizatı da "Ağdam" qovşaq yarımstansiyasından təmin ediləcək.

"Ağdam" qovşaq yarımstansiyasında 110 kV-luq açıq paylayıcı qurğu yaradılıb və açarların, ayırıcıların və digər texniki avadanlıqların açılıb-qoşulması, o cümlədən aktivlərin, proseslərin, resursların idarə edilməsi, qüsurların təcili aradan qaldırılması və başqa əməliyyatların proqram təminatı vasitəsilə avtomatik həyata keçirilməsi təmin edilib. Yarımstansiyanın yeni tikilən İdarəetmə Mərkəzində isə 35 və 10 kV-luq rəqəmsal qapalı paylayıcı qurğular yerləşdirilib. Bununla yanaşı, Mərkəz əks-qəza avtomatikası, mikroprosessor tipli rele mühafizəsi, avtomatika və idarəetmə panelləri, sabit və dəyişən cərəyan qurğuları ilə təmin edilib. Yarımstansiyada müasir tələblərə cavab verən mikro SCADA sistemi yaradılıb və "AzərEnerji"nin mərkəzi SCADA sistemi ilə sinxronlaşdırılıb.

Dövlətimizin başçısı "Ağdam" qovşaq yarımstansiyasını işə saldı.

Qeyd edək ki, buna qədər 2022-ci il fevralın 13-də Prezident İlham Əliyevin və birinci xanım Mehriban Əliyevanın iştirakı ilə "AzərEnerji"nin yeni tikilən 110/35/10 kV-luq "Ağdam-1" yarımstansiyası və onun yaxınlığında tikilən "Qarabağ" Regional Rəqəmsal İdarəetmə Mərkəzi istismara verilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Ağdam şəhərində salınacaq beşinci yaşayış kompleksinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak ediblər.

Qarabağ iqtisadi rayonuna daxil olan işğaldan azad edilmiş ərazilərdə (Şuşa rayonu istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusi nümayəndəsi Emin Hüseynov dövlətimizin başçısına və birinci xanıma yaşayış kompleksi barədə məlumat verdi.

Bildirildi ki, ümumi sahəsi 12 hektar olan yaşayış kompleksinin ərazisinin böyük bir hissəsi yaşıllıq zonasından ibarət olacaq. Kompleks şəhərin təsdiq edilmiş ümumi Baş planına uyğun salınacaq. Bu kompleksdə tikiləcək yaşayış binalarında ümumilikdə 1115 mənzil olacaq. Mənzillərdən 25-nin birotaqlı, 314-nün ikiotaqlı, 552-sinin üçotaqlı, 224-nün isə dördotaqlı olacaq.

Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva yaşayış kompleksi barədə videoçarxa baxdılar.

Qeyd edildi ki, kompleksdəki binaların inşasında modern memarlıq yanaşmalarından və milli naxış elementlərindən istifadə olunacaq. Burada idman meydançalarının, istirahət guşələrinin, velosiped dayanacaqlarının və digər zəruri infrastruktur obyektlərinin yaradılması nəzərdə tutulur.

Bütün binalar daimi su, elektrik enerjisi və yüksəksürətli internet ilə təmin ediləcək. İstilik və isti su təchizatı mərkəzi qazanxana sistemi ilə həyata keçiriləcək. Binaların inşasında istilik tutumlu təbii inşaat materiallarından istifadə ediləcək.

Dövlətimizin başçısı Ağdam şəhərində beşinci yaşayış kompleksinin təməlini qoydu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Ağdam şəhərində salınacaq dördüncü yaşayış kompleksinin təməlinin qoyulması mərasimində də iştirak ediblər.

Dövlətimizin başçısına və birinci xanıma yaşayış kompleksi barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, ümumi sahəsi 14 hektara yaxın olan yaşayış kompleksinin salınacağı ərazinin bir hissəsi çoxfunksiyalı zonanı əhatə edir. Bu kompleksdə tikiləcək yaşayış binalarında ümumi sahəsi 137 min kvadratmetr təşkil edən 1080, o cümlədən 36 birotaqlı, 363 ikiotaqlı, 484 üçotaqlı, 197 dördotaqlı mənzil olacaq.

Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva yaşayış kompleksi barədə videoçarxa baxdılar.

Qeyd edildi ki, yaşayış kompleksindəki binaların inşasında istilik tutumlu təbii materiallardan istifadə olunacaq. Binalar daimi su, elektrik enerjisi və yüksəksürətli internet ilə təmin ediləcək. İstilik və isti su təchizatı mərkəzi qazanxana sistemi ilə həyata keçiriləcək.

Kompleksdə, həmçinin idman meydançaları, istirahət guşələri, uşaq oyun meydançaları, velosiped yolları və avtomobil dayanacaqları yaradılacaq.

Dövlətimizin başçısı Ağdam şəhərində dördüncü yaşayış kompleksinin təməlini qoydu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Ağdam şəhərində "İmarət" Kompleksində aparılan təmir-bərpa işləri ilə tanış olublar.

Dövlətimizin başçısına və birinci xanıma görülən işlər barədə məlumat verildi.

Ağdam rayonunda erməni vandalizminə məruz qalan tarixi-memarlıq abidələrindən biri də Qarabağ xanlığının banisi Pənahəli xanın sarayıdır. XVIII əsrə aid bu tarix-memarlıq abidəsi Azərbaycan ərazisində yayılmış digər xan saraylarından fərqlənərək dəbdəbəli ev xüsusiyyəti daşıyıb. İşğal altında olmuş ərazilərdəki digər tarixi-mədəni, dini abidələr kimi, Pənahəli xanın imarəti də işğalçılar tərəfindən təhqir edilib, vandalizmə məruz qalıb.

Burada Qarabağ xanlığının əsasını qoymuş Pənahəli xanın və xanlıqda müxtəlif illərdə hakimiyyətdə olmuş hökmdarlar – İbrahimxəlil xanın və onun oğlu Mehdiqulu xanın qəbirüstü türbələri, həmçinin Mehdiqulu xanın qızı Xurşidbanu Natəvanın məzarı olub. Qarabağ xanlarının nəslindən olan digər görkəmli şəxslər də bu qəbiristanlıqda dəfn edilib. Lakin Ağdam şəhəri işğal olunduqdan sonra qəbiristanlıq da erməni vandalizminə məruz qalıb. İbrahimxəlil xanın türbəsi və Qarabağın sonuncu hakimi Mehdiqulu xan Cavanşirin qızı Xurşidbanu Natəvanın qəbirüstü abidəsi ermənilər tərəfindən dağıdılıb.

Prezident İlham Əliyevin müvafiq tapşırığına uyğun olaraq Pənahəli xanın sarayının yerləşdiyi "İmarət" Kompleksinin bərpa edilməsi üçün işlərə başlanılıb. Kompleksin bərpası ilə bağlı xarici mütəxəssislər tərəfindən hazırlanmış konsepsiya 2022-ci il oktyabrın 4-də dövlətimizin başçısına təqdim olunub və işlərə başlanılıb. Konsepsiyaya əsasən, kompleks Pənahəli xanın sarayı, türbələr və Qarabağ atları parkından ibarət olacaq, xanın sarayı bərpa edilərək interaktiv muzey kimi fəaliyyət göstərəcək.

Xarici mütəxəssislərin Ağdama səfərləri çərçivəsində sahənin inspeksiyası və çəkilişləri aparılıb, arxiv materialları araşdırılıb, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq bərpa və dizayn layihələri hazırlanıb. Kompleks ümumilikdə 3,3 hektar ərazini əhatə edəcək.

"İmarət" Kompleksindəki tarixi qəbiristanlıqda mövcud beş türbə qalığı tədqiqat sahəsinə daxil edilib. Türbələrin içi və ətrafı erməni işğalçılarının bu abidələrin daxilində qurduğu donuzçuluq təsərrüfatının tullantılarından və digər qalıqlardan təmizlənib.

Tədqiqat nəticəsində burada çox sayda müsəlman qəbirləri, daş abidələrin fraqmentləri – başdaşıları, sinədaşıları, antik dövr sütun bazası, antropomorf büt aşkarlanıb. Ərazidə xüsusilə kəllə və alt çənə sümükləri, çox sayda insan skeletinin fraqmentləri tapılıb. Onların arasında xan nəslinə aid olan qədim sərdabə tipli qəbirlər də yer alıb. Burada sovet dövründə dəfn edilənlərin qəbirlərinin böyük bir hissəsi vandalizmə məruz qalıb. Ərazidə aşkarlanan sümüklərdən DNT nümunələri götürülüb, qəbirlərin identifikasiyası üzərində araşdırmalar davam etdirilir.

Erməni işğalçılar tərəfindən məzarların sinədaşı və başdaşıları sındırılıb, bir çoxu müxtəlif məqsədlə istifadə üçün qəbiristanlıq ərazisindən çıxarılıb.

Kompleksin ərazisində arxeoloji tədqiqatların aparılması məqsədilə AMEA-nın Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu bu ilin aprelində Ağdam şəhərinə mütəxəssislərdən ibarət elmi ekspedisiya göndərib. Tədqiqatlar zamanı tapıntıların foto və videoçəkilişləri həm fotoaparat, həm də kvadrokopterlə aparılıb. Tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilib ki, "İmarət" Kompleksinə aid olan tarixi qəbiristanlığın ərazisi 6 min kvadratmetrdir. Cari ilin sonunadək Kompleksin ərazisindəki tarixi qəbiristanlıqda arxeoloji tədqiqat işlərinin birinci mərhələsi yekunlaşacaq. Burada tədqiqat işlərinin ikinci mərhələsinə başlanılacaq.

Kompleksin tam bərpası üçün vəsaitin Qarabağ Dirçəliş Fondu tərəfindən ayrılması nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Ağdam şəhər Mərkəzi parkının təməlinin qoyulması mərasimində iştirak ediblər.

Dövlətimizin başçısına və birinci xanıma parkda görüləcək işlər barədə məlumat verildi.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə infrastrukturun yenidən qurulması ilə yanaşı, həmin yerlərdə ekoloji tarazlığın bərpası, yeni yaşıllıq sahələrinin və parkların salınması istiqamətində də ciddi addımlar atılır.

Ağdam şəhərinin yeni Baş planına əsasən salınacaq park 5 hektar ərazini əhatə edəcək. Parkın layihəsi Prezident İlham Əliyevin tapşırıq və tövsiyələri nəzərə alınmaqla hazırlanıb.

Mərkəzi parkın ümumi ərazisi dörd zonaya ayrılacaq. Şəhər meydanı, Botanika bağı, Çəmənlik və Meşəlik zonalarında mədəni-kütləvi tədbirlərin keçirilməsi üçün hər cür şərait yaradılacaq. Burada, həmçinin su oyun zonaları, çay evləri, istirahət və iaşə obyektləri, mədəni və öyrədici meydançalar, təhsil və sağlamlıq sahələri və aktiv oyun zonaları fəaliyyət göstərəcək. Müxtəlif ağac növlərinin və dekorativ kolların əkiləcəyi Ağdam şəhər Mərkəzi parkında istirahət etmək, idmanla məşğul olmaq istəyənlər üçün hər cür şərait yaradılacaq.

Parkın salınması ərazidə ekoloji tarazlığın bərpasına ciddi töhfə verməklə yanaşı, həm Ağdam sakinlərinin, həm də şəhərin qonaqlarının, turistlərin istirahəti üçün ən gözəl məkanlardan birinə çevriləcək.

Prezident İlham Əliyev Ağdam şəhər Mərkəzi parkının təməlini qoydu.

Sonra dövlətimizin başçısı və birinci xanım Mərkəzi parkın ərazisində ağac əkdilər.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Ağdam şəhərinin daxili yollarında aparılan işlərlə tanış olub.

AZƏRTAC xəbər verir ki, Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Saleh Məmmədov dövlətimizin başçısına görülən işlər barədə məlumat verdi.

Bildirildi ki, Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi tərəfindən təsdiq edilmiş Ağdam şəhərinin Baş planına əsasən şəhərin daxili yollarının ümumi uzunluğu 189,7 kilometr təşkil edir. Şəhərin daxili yol və kommunikasiya şəbəkəsinin təməli 2022-ci il oktyabrın 4-də Prezident İlham Əliyevin və birinci xanım Mehriban Əliyevanın iştirakı ilə qoyulub.

Ağdam şəhərinin daxili yollarının 6 tip en kəsiyinə uyğun tikilməsi nəzərdə tutulub. Hər bir tip en kəsiyinin əhəmiyyətinə uyğun olaraq, hərəkət zolaqlarının sayı 2-8 ədəd, yaşıllıq zolağının eni 1,5-3 metr, velosiped zolağının eni 1,5 metr, piyada zolağının eni isə 4-6 metr təşkil edir. Bu yolların birinci mərhələdə uzunluğu 58,7 kilometr təşkil edən hissəsi müsbət ekspertiza rəyi alıb.

Qeyd edildi ki, magistral şəhər yollarının uzunluğu 17,5 kilometrdir. Eni 55-60 metr təşkil edəcək bu yol 6-8 hərəkət zolağından ibarət olacaq. Ümumşəhər əhəmiyyətli yolların uzunluğu 50, yerli əhəmiyyətli yolların ümumi uzunluğu isə 122,2 kilometr təşkil edəcək. Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramına uyğun olaraq Ağdam şəhərinin daxili yollarının tikintisi 2026-cı ildə başa çatdırılacaq.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Ağdam rayonunun Qiyaslı kəndinin təməlini qoyub.

Dövlətimizin başçısına kənddə görüləcək işlər barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, kənd tarixi ənənələri qorumaqla müasir üslubda layihələndirilib. Kəndin ümumi ərazisi 400 hektara yaxındır. Qiyaslı kəndində 4972 nəfərin məskunlaşması planlaşdırılıb. Kənddə ümumilikdə 1323 fərdi evin tikilməsi nəzərdə tutulub.

Burada məskunlaşacaq əhalinin yaşayış yükünü nəzərə alaraq, məhəllələrin salınmasının birinci mərhələsi üçün 145 hektar torpaq sahəsi ayrılıb. Birinci mərhələdə kəndə 2546 nəfərin köçürülməsi üçün 656 fərdi ev tikiləcək.

Vurğulandı ki, kənddə əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi üçün də hər cür şərait yaradılacaq. Burada əhali mədəniyyət və əyləncə mərkəzləri, dini, xidmət, kommersiya müəssisələri, iqtisadi inkişaf obyektləri, təhsil, idarəetmə və kənd təsərrüfatı sahələri üzrə işlə təmin olunacaqlar.

Qiyaslı kəndində 540 şagird yerlik məktəb, 180 yerlik isə iki uşaq bağçası və digər sosial obyektlər inşa olunacaq.

Kənddə enerji daşıyıcılarına qənaət etmək məqsədilə alternativ enerjidən istifadə olunacaq.

Prezident İlham Əliyev Qiyaslı kəndinin təməlini qoydu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Ağdam rayonunda Xaçınçay su anbarının təmir-bərpadan sonra istifadəyə verilməsi mərasimində iştirak ediblər.

Dövlət Su Ehtiyatları Agentliyinin sədri Zaur Mikayılov görülən işlər barədə dövlətimizin başçısına və birinci xanıma məlumat verdi.

Bildirildi ki, Xaçınçay su anbarının 7 kilometr uzunluğunda kanalla birlikdə təmiri və bərpası aparılıb.

Ağdam rayonu ərazisində yerləşən Xaçınçay su anbarı 1964-cü ildə istismara verilib. Anbarın ümumi su tutumu 23 milyon kubmetr, bəndin hündürlüyü 44 metr, uzunluğu 940 metr, su səthinin güzgü sahəsi isə 176 hektar təşkil edir. Su anbarının yerləşdiyi ərazi 28 il işğal altında olduğundan bu mənbədən ümumilikdə suvarılan 7 min hektar torpaq sahələrinin su təminatında ciddi çətinliklər yaranmışdı.

Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva su anbarında görülən işləri əks etdirən videoçarxa baxdılar.

Dövlətimizin başçısı Xaçınçay su anbarını işə saldı.

Qeyd edildi ki, texniki sxemlə Xaçınçay su anbarına daxil olan sular tənzimlənərək, ümumi suburaxma qabiliyyəti saniyədə 3,2 kubmetr olan əsas magistral kanala ötürülür. Kanalın başlanğıc 6,64 kilometr hissəsi də bəndlə bərabər təmir və bərpa olunub. Su anbarında yeni inzibati bina və gözətçi binası, təmir emalatxanası və nasosxana tikilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Ağdam rayonunun Salahlı Kəngərli kəndinin təməlini qoyub.

Dövlətimizin başçısına kənddə görüləcək işlər barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, kənd tarixi ənənələri qorumaqla müasir üslubda layihələndirilib. Kəndin ümumi ərazisi 178 hektara yaxındır. Salahlı Kəngərli kəndində 1376 nəfərin məskunlaşması nəzərdə tutulub. Layihə üzrə kənddə ümumilikdə 418 fərdi ev tikiləcək.

Burada məskunlaşacaq əhalinin yaşayış yükünü nəzərə alaraq, məhəllələrin salınmasının birinci mərhələsi üçün 99 hektar torpaq sahəsi ayrılıb. Birinci mərhələdə kəndə 850 nəfərin köçürülməsi üçün 150 fərdi evin tikilməsi planlaşdırılır.

Diqqətə çatdırıldı ki, kənddə əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi üçün də hər cür şərait yaradılacaq. Burada əhali müxtəlif təyinatlı obyektlərdə və kənd təsərrüfatı sahələrində işlə təmin olunacaqlar.

Salahlı Kəngərli kəndində 480 şagird yerlik məktəb, 80 yerlik isə uşaq bağçası və digər sosial obyektlər inşa olunacaq.

Kənddə enerji daşıyıcılarına qənaət etmək məqsədilə alternativ enerjidən istifadə olunması nəzərdə tutulur.

Prezident İlham Əliyev Salahlı Kəngərli kəndinin təməlini qoydu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Bərdə-Ağdam avtomobil yolunun açılışında iştirak edib.

Dövlətimizin başçısına görülən işlər barədə məlumat verildi.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları ərazisində icra edilən yol infrastrukturu layihələrindən biri olan Bərdə-Ağdam avtomobil yolunun təməli 2021-ci il mayın 28-də Prezident İlham Əliyev tərəfindən qoyulub.

Bildirildi ki, başlanğıcını Bərdə şəhərindən götürən avtomobil yolunun uzunluğu 44,5 kilometrdir. Avtomobil yolu dörd hərəkət zolaqlı olmaqla I texniki dərəcəyə uyğun inşa edilib.

Bərdə-Ağdam avtomobil yolunun 25-ci və 40-cı kilometrlik hissələrində 91,3 metr və 18,2 metr uzunluğunda avtomobil körpülərinin, yolun 14-cü və 42-ci kilometrlik hissələrində isə 66 metr və 43 metr uzunluğunda yol qovşaqlarının və 4-cü, 14-cü və 16-cı kilometrlik hissələrində yerüstü piyada keçidlərinin tikintisi uğurla icra olunub. Nəqliyyat vasitələrinin normal hərəkətinin təşkili üçün yolboyu üfüqi nişanlanma xətlərinin çəkilişi, yol nişanlarının və məsafə göstəricilərinin, həmçinin müasir məlumatverici lövhələrin quraşdırılması işləri icra olunmaqla yol beynəlxalq standartlar çərçivəsində istifadəyə verilib.

Qeyd edək ki, Bərdə-Ağdam avtomobil yolunun ilk 14 kilometrlik hissəsi Bərdə şəhəri və rayonun bir neçə yaşayış məntəqəsinin daxilindən keçir. Ümumilikdə isə yol Bərdə və Ağdam şəhərləri də daxil olmaqla, sözügedən həmin rayonların 20-dən çox yaşayış məntəqəsini əhatə edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Ağdam rayonunun Baş Qərvənd kəndinin təməlqoyma mərasimində iştirak edib.

Dövlətimizin başçısına kənddə görüləcək işlər barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, kənd tarixi ənənələri qorumaqla müasir üslubda layihələndirilib. Kəndin ümumi ərazisi 476 hektardır. Kənddə 6057 nəfərin məskunlaşması və ümumilikdə 1495 fərdi evin tikilməsi nəzərdə tutulub.

Layihənin birinci mərhələsi üçün 202 hektardan çox torpaq sahəsi ayrılıb. Birinci mərhələdə kəndə 851 ailənin - 3703 nəfərin köçürülməsi planlaşdırılır. Bunun üçün bu mərhələdə 851 ev inşa ediləcək. Bu evlərin 170-i ikiotaqlı, 425-i üçotaqlı, 213-ü dördotaqlı, 43-ü isə beşotaqlı olacaq.

Prezident İlham Əliyev görüləcək işlər barədə videoçarxa baxdı.

Vurğulandı ki, kənddə əhalinin məşğulluğunun və istirahətinin təmin edilməsi üçün də hər cür şərait yaradılacaq. Burada uşaq bağçası, məktəb, kollec binaları, kollektiv istirahət və təhsil obyektləri, inzibati bina, klub icma mərkəzi, tibb məntəqəsi, aptek, mehmanxana, bazar və bir sıra xidmət müəssisələri yaradılacaq. Kənddə enerji daşıyıcılarına qənaət etmək məqsədilə alternativ enerjidən istifadə olunacaq.

Prezident İlham Əliyev Baş Qərvənd kəndinin təməlini qoydu.

Rusiya Federasiyasına işgüzar səfər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin dəvəti ilə MDB dövlət başçılarının qeyri-rəsmi görüşündə iştirak etmək üçün dekabrın 26-da Sankt-Peterburq şəhərinə işgüzar səfərə gəlib.

Sankt-Peterburq şəhərinin "Pulkovo-1" hava limanında dövlətimizin başçısını Sankt-Peterburq şəhərinin qubernatoru Aleksandr Beqlov və digər rəsmi şəxslər qarşıladılar.

Dekabrın 26-da Rusiyanın Sankt-Peterburq şəhərində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Belarus Respublikasının Prezidenti Aleksandr Lukaşenko ilə görüşü olub.

Görüşdə Azərbaycan ilə Belarus arasında ikitərəfli dostluq münasibətlərinin müxtəlif sahələrdə uğurlu inkişafı bir daha məmnunluqla qeyd edildi, əməkdaşlığımızın daha da genişləndirilməsi üçün yaxşı potensialın mövcud olduğu bildirildi. Yüksək səviyyəli görüşlərin və təmasların əlaqələrimizin möhkəmləndirilməsi işinə töhfə verdiyi vurğulandı.

Dövlət başçıları əlaqələrimizin bundan sonra da möhkəmlənəcəyinə əminliklərini ifadə edərək gələcək təmaslar və əməkdaşlığımızın perspektivləri barədə fikir mübadiləsi apardılar.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və MDB dövlət başçılarının qeyri-rəsmi görüşündə iştirak edən digər ölkələrin rəhbərləri dekabrın 26-da Sankt-Peterburqda "Yekaterina sarayı" ("Екатерининский дворец") ilə tanış olublar.

XVIII əsr memarlığının şah əsəri sayılan "Yekaterina sarayı"nın inşası 1744-cü ildən 1756-cı illəri əhatə edib. 1918-ci ildə "Yekaterina saray-park ansamblı" muzeyə çevrilib.

İkinci Dünya müharibəsi illərində faşist istilası zamanı bu tarixi abidə dağıdılaraq talan edilib, muzey kolleksiyasının əhəmiyyətli hissəsi itirilib, dağıntılar və talan nəticəsində abidəyə ciddi ziyan dəyib. "Yekaterina sarayı"nın bərpası 1957-ci ildən bəri davam edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və MDB dövlət başçılarının qeyri-rəsmi görüşündə iştirak edən digər ölkələrin rəhbərləri dekabrın 26-da Sankt-Peterburqda "Böyük Peterhof Sarayı" ("Большой петергофский дворец") ilə tanış olublar.

Dekabrın 26-da Sankt-Peterburqda MDB Dövlət Başçılarının qeyri-rəsmi görüşü keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tədbirdə iştirak edib.

Rusiya Prezidenti Vladimir Putin görüşdə çıxış edib

Dekabrın 26-da Rusiyanın Sankt-Peterburq şəhərində MDB dövlət başçılarının birgə naharı olub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sankt-Peterburq şəhərinə işgüzar səfəri dekabrın 26-da başa çatıb.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ İLHAM ƏLİYEVİN NİTQLƏRİ, ÇIXIŞLARI VƏ MÜSAHİBƏLƏRİ

74-cü Beynəlxalq Astronavtika Konqresinin açılış mərasimində İlham Əliyevin nitqi

Beynəlxalq Astronavtika Federasiyasının hörmətli prezidenti.

Hörmətli xanımlar və cənablar.

Əziz qonaqlar.

Azərbaycana, Bakıya xoş gəlmisiniz. Əlli ildən sonra Konqres burada yenidən keçirilir. İlk olaraq, Konqresin Azərbaycanda təşkil edilməsi şərəfinə layiq görüldüyümüz üçün Beynəlxalq Astronavtika Federasiyasına dərin minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Eyni zamanda, mütəmadi dəstəyə görə Beynəlxalq Astronavtika Akademiyasına və Kosmos Hüququ üzrə Beynəlxalq İnstitutuna təşəkkür edirəm.

Belə bir mühüm qlobal tədbirə ev sahibliyi etmək bizim üçün şərəfdir. Bu gün burada 100-dən artıq ölkəni təmsil edən 5000-dən çox iştirakçı var. Əminəm ki, qonaqlarımızın Konqresdəki işlərindən əlavə, Azərbaycanı, onun xalqını, tarixini və mədəniyyətini daha yaxından tanımaq imkanı olacaqdır.

Azərbaycan on ildən artıq müddət əvvəl beynəlxalq kosmik ailənin üzvü olub. Bu gün ikisi telekommunikasiya, biri isə Yer səthinin müşahidəsi peykinə malik olaraq biz Azərbaycanda kosmik sənayenin inkişafını davam etdiririk. Onu da bildirim ki, bu üç peyk azərbaycanlı mütəxəssislər tərəfindən idarə olunur və onlar təkcə Azərbaycana deyil, 45-dən artıq ölkəyə xidmət göstərirlər.

Bakıda keçirilən bu Konqres ölkəmizin kosmik sənaye, müasir texnologiya və innovasiya sektorlarının inkişafına və onun müasirləşdirilməsinə mütləq yeni təkan verəcəkdir. Müasirləşdirilmə sözü bizim gələcəklə bağlı baxışımızı, gündəliyimizi və planlarımızı səciyyələndirir.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan beynəlxalq ictimaiyyətin fəal üzvünə çevrilib. Bizim siyasətimiz hər zaman aydın, şəffaf və birmənalı olub və dostlar qazanılmasına və əməkdaşlığın gücləndirilməsinə yönəlib. Beynəlxalq ictimaiyyətin fəal üzvü kimi Azərbaycan çoxsaylı siyasi, iqtisadi və regional inkişaf layihələrində iştirak edir. Dördüncü ildir ki, biz BMT-dən sonra ikinci ən böyük beynəlxalq təsisata – Qoşulmama Hərəkatına sədrlik edirik və belə bir təşkilata sədrlik etmək şərəfinə biz 120 dövlətin yekdil qərarı ilə layiq görülmüşük. Bu, həqiqətən də Azərbaycanın geniş beynəlxalq dəstəyə malik olmasının göstəricisidir.

Bununla yanaşı, bizim Avropa institutları ilə də əməkdaşlığımız uğurla inkişaf edir. Azərbaycan Avropa İttifaqının 9 üzvü ilə strateji tərəfdaşlıq haqqında bəyannamə imzalayıb. Bu, bizim xarici siyasət gündəliyimizi nümayiş etdirir. Bu, tam açıq gündəlikdir və artıq qeyd etdiyim kimi, əməkdaşlığa və daha geniş regional iştirak və inklüzivliyə yönəlib.

Azərbaycan iki mühüm beynəlxalq təsisatın – İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının və Avropa Şurasının üzvüdür. Biz eyni vaxtda hər iki təşkilata üzv olan azsaylı ölkələrdənik və bu iki təşkilatın yüzdən artıq üzvü var. Bu, yalnız bizim coğrafiyamız və mədəniyyətimizin deyil, həm də siyasi niyyətlərimizin göstəricisidir. Çünki Azərbaycanın Avropa ilə Asiya arasında yerləşməsi və iki qitəni birləşdirən, təbii olaraq mədəni, nəqliyyat və hazırda iqtisadi körpü rolunu oynaması bizə regionumuzda geniş beynəlxalq əməkdaşlıq qurmaq imkanı verir.

Hesab edirəm ki, dünyanın hər bir ölkəsi üçün coğrafi yerləşmə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bizim üçün isə coğrafiya fürsət deməkdir. Əsrlər boyu birgə yaşayış və tərəfdaşlıq tarixinə malik qonşularımız ilə yaxşı münasibətlər sayəsində biz coğrafi yerləşməmizi müsbət ssenariyə çevirə bilmişik. Bu gün biz üfüqlərimizi genişləndiririk. Bu mühüm beynəlxalq tədbirin keçirilməsinin bizə həvalə olunmasını ölkəmizə olan etimadın və fəaliyyətimizə dəstəyin göstərici hesab edirik.

Əlbəttə, qitələrarası körpü olmağımız cəmiyyətimizin inkişafında mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan əsrlər boyu çoxmədəniyyətli və çoxkonfessiyalı cəmiyyətə malik olub. Otuz ildən artıq müstəqillik dövründə biz həyat tərzimizin bu faktorunu gücləndirmişik. Biz bunu sabitliyin, proqnozlaşdırmanın və Azərbaycanda yaşayan bütün etnik qrupların və bütün dini konfessiyaların dinc birgə yaşayışı üçün əhəmiyyətli faktor hesab edirik. Biz həqiqətən də bir ailə kimi yaşayırıq və bir sıra beynəlxalq təşkilatlar bunu qeyd edib və bu, onların qərarlarında öz əksini tapıb. BMT Azərbaycanın multikulturalizmin təşviqi sahəsindəki səylərini tam dəstəkləyir. Yeri gəlmişkən, ölkəmizin təşəbbüsü ilə mütəmadi olaraq keçirilən Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu müxtəlif sivilizasiyaların nümayəndələri arasında təmasların daha nəticəyönümlü olması üçün unikal platformadır.

Azərbaycan on ildən çoxdur ki, Bakı Prosesinin təşəbbüskarıdır. Tarixdə ilk dəfə idi ki, Avropa Şurası və İslam Əməkdaşlığı Təşkilatı vahid platforma çərçivəsində bir araya gətirildi və burada qlobal siyasət, mədəniyyətlərarası dialoq və dinc inkişafa dair vacib məsələlər müzakirə edildi.

Azərbaycan, həmçinin dünyada ilk dəfə – XIX əsrin ortalarında neftin hasil edildiyi ölkə kimi tanınır.

O zaman dünyada neft hasilatının yarısı Azərbaycanın payına düşürdü. Bir çoxları bəlkə də bunu bilmir, ancaq XX əsrin ortalarında dünyada ilk dəfə dənizdə neft məhz Azərbaycanda – Xəzər dənizində azərbaycanlı neftçilər tərəfindən hasil edilib.

Bu gün müstəqil ölkə olaraq, bizim təbii sərvətlərimiz xalqımızın mənafeyinə xidmət edir. Müstəqillik illərinin sürətli transformasiyası bizim təbii sərvətlərimizin düzgün istifadəsinin təzahürüdür. Neftlə zəngin olan bəzi ölkələr üçün neft lənət deməkdir. Bizim üçün isə bu inkişaf etmək, müstəqilliyimizi gücləndirmək, milli kimliyimizi qorumaq və güclü iqtisadiyyat qurmaq üçün vasitə idi.

Bu gün enerji və nəqliyyat marşrutlarının, o cümlədən boru kəmərlərinin xəritəsinə nəzər salsanız, orada Azərbaycanın dəst-xəttini görərsiniz. Bizim təşəbbüskarı olduğumuz, qonşularımız və tərəfdaşlarımızla uğurla həyata keçirdiyimiz layihələr təkcə bizim regionun enerji təhlükəsizliyinə töhfə vermir. Bu gün hər kəsə məlumdur ki, enerji təhlükəsizliyi hər bir ölkənin milli təhlükəsizliyinin tərkib hissəsidir. Bu gün Azərbaycan beynəlxalq bazarlarda enerji ehtiyatlarının etibarlı təchizatçısıdır və Avropa İttifaqı tərəfindən etibarlı pan-Avropa təchizatçısı hesab edilir. Lakin tərəfdaşlarımız arasında müxtəlif qitələrdə yerləşən onlarla ölkə var və bütün səylər beynəlxalq əməkdaşlığa, proqnozlaşdırmaya və eyni zamanda, ölkəmizin uğurlu iqtisadi inkişafına xidmət edir.

Üç il əvvəl biz təxminən 30 il ərzində pozulmuş ərazi bütövlüyümüzü bərpa etdik. Biz təcavüzdən, işğaldan və etnik təmizləmədən əziyyət çəkdik və bu, millətimiz üçün böyük faciə, böyük humanitar fəlakət idi. 1990-cı illərin əvvəlində torpaqlarımız işğal olunanda, bir milyondan çox azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşdü və o vaxt əhalimizin sayı 8 milyon idi. Bu rəqəm hər hansı ölkə ilə müqayisədə, bəlkə də adambaşına olan ən yüksək qaçqın sayı idi. Həmin vaxt, biz çox yoxsul idik. Biz öz təbii sərvətlərimizin istismarına hələ başlamamışdıq. Açıq dənizə çıxışı olmayan ölkəmizdə hərc-mərclik hökm sürürdü və gələcək üçün perspektivlər o qədər də aydın görünmürdü.

Lakin xalqımız güclü siyasi iradəsini nümayiş etdirdi. Biz uzun illər münaqişənin sülh yolu ilə həllini tapmağa və işğala dinc yolla son qoymağa çalışdıq. 28 il ərzində biz danışıqlar prosesinə qəti surətdə sadiq qaldıq, lakin əfsuslar ki, biz anladıq: bunu sülh yolu ilə etmək mümkünsüzdür. Biz özünümüdafiə hüququmuzdan istifadə etdik. Biz BMT nizamnaməsinin hər bir ölkəyə verdiyi hüquqdan, özünümüdafiə hüququndan istifadə etdik və üç il əvvəl öz ərazilərimizi azad edərək işğala son qoyduq. Bir aydan da az müddət əvvəl biz ölkəmizin suverenliyini tam bərpa etdik.

Əfsuslar olsun ki, işğala son qoymaq öhdəliyini üzərinə götürmüş beynəlxalq təşkilatlar hər hansı nəticəyə nail olmadı. BMT Təhlükəsizlik Şurası erməni qoşunlarının ərazilərimizdən dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edən dörd qətnamə qəbul etdi. Lakin həmin qətnamələr 27 il icra olunmadı. Biz həmin qətnamələri insanlarımızın həyatını qurban verərək özümüz icra etdik. ATƏT kimi beynəlxalq təşkilatların da danışıqlarda vasitəçilik etmək mandatı var idi, lakin nəticə sıfır oldu və Azərbaycan cəmiyyətində tam məyusluq və narazılıq yaratdı.

Ərazi bütövlüyünün və suverenliyin bərpasında əldə etdiyimiz təcrübə müəyyən formada unikal oldu. Zorakılıqla üzləşdiyimiz münaqişəyə son qoyduq. Biz ləyaqətimizi qoruduq. Biz ədaləti və beynəlxalq hüququ bərpa etdik. İndi isə Qafqazda sülh üçün vaxt yetişib. Bu, bizim gündəliyimizdir. Gündəliyimiz Qafqazda sülhün, regionda sülhün, əməkdaşlığın qurulmasıdır və hamı üçün faydanın gətirilməsidir.

Bu gün biz göstəririk ki, həqiqətən müstəqil ölkə olmaq üçün güclü iqtisadiyyat lazımdır. Biz aydın şəkildə anlayırıq ki, bütün əsas səylərimiz özünü təmin edən iqtisadiyyatın necə qurulmasına yönəlmişdir. Yəni, biz hər hansı qlobal güc mərkəzindən və ya hər hansı maliyyə təsisatından asılı vəziyyətə düşməyək. Biz buna nail olduq.

Nəzərə alsaq ki, qonaqlarımızın əksər hissəsi Azərbaycana ilk dəfədir səfər edir, mən sizə bəzi rəqəmlərlə bağlı məlumat vermək istərdim. Hesab edirəm ki, həmin rəqəmlər Azərbaycanda son zamanlarda əldə olunmuş nailiyyətləri aydın şəkildə nümayiş etdirir. Beləliklə, son 20 il ərzində, ümumi daxili məhsul dörd dəfə artıb, büdcə gəlirlərimiz 30 dəfədən çox artıb, xarici ticarət dövriyyəsi on dəfədən çox artıb. Biz birbaşa xarici borcun həcmini azalda bildik və hazırda o, ümumi daxili məhsulun təxminən 10 faizini təşkil edir. 2024-cü ilin sonuna qədər, planlarımıza uyğun olaraq, onun həcmi ümumi daxili məhsulun təxminən 7-7,5 faizini təşkil edəcək. Azərbaycanın xarici valyuta ehtiyatları birbaşa xarici borcumuzu on dəfə üstələyir. Başqa sözlə, əgər lazım gələrsə, biz bütün borclarımızı bir neçə ay ərzində ödəyə bilərik. Biz çox müsbət sərmayə mühitini nəinki enerji, o cümlədən digər sektorlarda yaratmışıq. Beləliklə, son 20 il ərzindəki sərmayələrin ümumi həcmi 300 milyard ABŞ dollarından çoxdur və onlardan 190 milyard dolları qeyri-enerji sektoruna yatırılmışdır.

Müstəqilliyimizin əvvəlində üzləşdiyimiz böyük çağırışlardan biri məlum olan yoxsulluq idi. 20 il əvvəl yoxsulluq şəraitində yaşayan insanların sayı 50 faizə yaxın idi. Hazırda isə yoxsulluq 5,5 faiz təşkil edir və onu göstərir ki, hasil etdiyimiz və beynəlxalq bazarlara çıxardığımız təbii sərvətlər lazımi qaydada idarə olunub. Milli sərvətlərin bərabər paylanması bu gün beynəlxalq ekspertlər və ən vacibi isə, Azərbaycan xalqı tərəfindən qeyd olunur. Bir sözlə, bütün bunlar əslində göstərir ki, ölkə çox dayanıqlı vəziyyətdədir. Siyasi, iqtisadi və sosial sabitlik inkişafımızın mühüm meyarıdır, çünki aydındır ki, əgər vəziyyət sabit və proqnozlaşdırılan

olmasa, investorların gələrək öz kapitalını risk altına atmasını gözləmək olmaz.

Ümid edirəm ki, qonaqlarımızın söylədiklərimi öz gözləri ilə görmək, insanlarla tanış olmaq və Azərbaycanı daha yaxşı tanımaq imkanı olacaq. Bəli, bizim qədim tariximiz var və o, videoçarxda göstərildi. Bizim qədim mədəniyyətimiz var. Lakin müstəqil ölkə kimi biz hələ çox gəncik, cəmi 32 yaşımız var.

Yekunda bir daha söyləmək istərdim ki, biz Konqresə ikinci dəfə ev sahibliyi etməkdən olduqca fərəhlənirik, çünki qeyd edildiyi və göstərildiyi kimi, o, artıq bir dəfə 1973-cü ildə təşkil olunmuşdur. 24-cü Konqres Bakıda keçirilmişdir. Mən bütün qonaqlarımıza və xüsusən də, mənə əziz olan fotonu kosmosa çıxaran cəsur Çin astronavtlarına çox minnətdaram. Bu, sanki onu göstərir ki, mən özüm də oradayam. Mən sizin icmanızın bir hissəsiyəm.

Əlbəttə ki, belə bir mühüm tədbirə ikinci dəfə ev sahibliyi etmək bizim üçün böyük şərəfdir və mən həmin qərarın qəbul olunmasında iştirak edən bütün şəxslərə bir daha təşəkkürümü bildirirəm. Beləliklə, Konqres ikinci dəfə Bakıda, eyni şəhərdə keçirilir. Lakin ölkə eyni deyil. Bu gün həmin qlobal tədbirin ev sahibi müstəqil Azərbaycandır. Bizimlə olduğunuza görə bir daha təşəkkür edirəm və Konqresə uğurlar arzulayıram.

İlham Əliyevin 230 MVt gücündə Qaradağ Günəş Elektrik Stansiyasının rəsmi açılış mərasimində nitqi

Hörmətli nazirlər.

Hörmətli qonaqlar.

Xanımlar və cənablar.

Ötən ilin martında biz günəş elektrik stansiyasının təməlqoyma mərasimində iştirak edirdik. İndicə göstərilən video həmin tariximizin əlamətdar anını nümayiş etdirdi. Əminəm ki, bu, böyük bir yolun, iki qardaş ölkənin böyük yolunun başlanğıcıdır. Bu gün biz nisbətən qısa zamanda – təxminən ilyarımdan bir qədər çox müddət ərzində Abşeron yarımadasının bu boş hissəsinin yaşıl enerji mənbəyinə çevrildiyini görəndə çox qürur duyuruq. Bu, əlamətdar nailiyyətdir. Mən Azərbaycanın inkişafına verdiyi bu möhtəşəm töhfəyə, həmçinin yaşıl enerjiyə keçidlə bağlı ölkəmizə sadiqliyinə görə “Masdar”ı, onun rəhbərliyini təbrik etmək istərdim.

Bu gün qonaqlarımız arasında Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri hökumətinin dörd nazirini, həmçinin qardaş ölkədən böyük nümayəndə heyətini görməkdən qürur duyuruq. Bu, tərəfdaşlığımızın və dostluğumuzun yaxşı nümunəsidir, eləcə də hər iki ölkənin bugünkü mərasimə böyük əhəmiyyət verdiyini nümayiş etdirir. Birincisi, ona görə ki, artıq göstərildiyi kimi, bu, regionda ən böyük günəş elektrik stansiyasıdır və ikincisi, ona görə ki, artıq qeyd etdiyim kimi, bu, sadəcə, başlanğıcdır.

Bizim böyük planlarımız var və əminəm ki, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri ilə Azərbaycan arasında dostluq və qardaşlıq əlaqələri uğurla inkişaf etməkdə davam edəcək. Əminəm ki, daha çox layihələr olacaq. Faktiki olaraq bu gün – bir qədər sonra biz çox qısa zamanda 1 qiqavat bərpaolunan enerji istehsalına yol açacaq üç investisiya sazişinin imzalanma mərasiminin şahidi olacağıq. Ona görə də bugünkü tədbiri Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri və Azərbaycan arasında qardaşlıq əlaqələrinin parlaq nümunəsi hesab edirik.

Mən bu gün bizimlə birgə olduqlarına görə əziz qonaqlarımıza minnətdarlığımı bildirmək istərdim. Mən Azərbaycana etibar edən, bərpaolunan enerjiyə böyük həcmdə investisiya yatırmağı qərar verən və Azərbaycanın yaşıl gündəliklə bağlı hədəflərə çatmasına imkan yaradacaq şirkət olan “Masdar”a xüsusi minnətdarlığımı bildirmək istərdim. Bugünkü layihə gələcəkdə həyata keçiriləcək çoxsaylı layihələrin birincisidir.

Qeyd etdiyim kimi, bu gün üç investisiya sazişi imzalanacaq, lakin bizim planlarımız daha genişdir. Biz mərhələlərlə 10 qiqavata qədər bərpaolunan enerji istehsal etmək üçün birgə işləməyi planlaşdırırıq və bu, regionun enerji inkişafında tam bir inqilab olacaq, çünki Azərbaycan dünyada ilk dəfə XIX əsrin ortalarında neftin istehsal olunduğu ölkədir. Dənizdəki yataqlardan ilk neft ötən əsrin ortalarında istehsal olunub. İndi bizim zəngin yanacaq ehtiyatlarımızın olduğunu nəzərə alaraq, biz yaşıl gündəliyə doğru irəliləyirik. Bu, məqsədli seçimdir. Bu, bizim təkcə Azərbaycanın gələcək inkişafına deyil, həm də iqlim dəyişikliyi ilə bağlı məsələlərə töhfəmizdir.

Ona görə də mən ümidvaram və tam əminəm ki, bizim bütün planlarımız həyata keçəcək. Bugünkü mərasim faktiki olaraq bunu nümayiş etdirir. Mən həm də ümidvaram ki, bugünkü mərasim yaxşı nümunədir və Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən olan bir çox şirkətlərə gəlib bizimlə işləmək üçün yaxşı siqnal olacaq. Mən bilirəm ki, bu yaxınlarda bizim milli neft şirkətlərimiz, enerji şirkətlərimiz ADNOC və SOCAR artıq Azərbaycanda rəsmi olaraq tərəfdaş olublar. Bilirəm ki, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində və digər ölkələrdə birlikdə işləmək üçün planlar var. Beləliklə, biz indi həqiqətən də ölkələrimiz, hökumət strukturlarımız və şirkətlərimiz arasında əməkdaşlığın inkişafının yeni mərhələyə yüksəldiyini görürük.

Azərbaycan xarici investisiyalar üçün çox açıq ölkədir. Son 30 il ərzində bizim çoxmilyardlı investisiya portfoliomuz olub. Azərbaycana ümumi investisiyalar 300 milyard ABŞ dollarından çox olub və bunun təqribən 200 milyard ABŞ dolları qeyri-neft sektorunun payına düşür. Hazırda bizim iqtisadi hədəfimiz qazıntı yanacağından asılılığımızı azaltmaq üçün iqtisadiyyatımızı şaxələndirməyi davam etdirməkdir. Lakin, eyni zamanda, biz başa düşürük ki, bizim neft və qazımıza hələ uzun illər ərzində beynəlxalq bazarda tələbat olacaq. Bu məqsədlə çoxsaylı neft və qaz kəmərləri sistemi istismara verilib və indi biz neft və qazı müxtəlif istiqamətlərə ixrac edirik. Azərbaycan beynəlxalq bazarlara neft, təbii qaz, neft məhsulları, neft-kimya məhsulları, elektrik enerjisi ixracatçısıdır.

Əlbəttə ki, növbəti illərdə biz hidrogeni, o cümlədən yaşıl hidrogeni ixrac edəcəyik. Bu məqsədlə biz bu potensialı yaratmaq üçün tərəfdaşlarımızla, dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan şirkətlərlə çox yaxından işləyirik.

Azərbaycandakı investisiya mühitinə gəldikdə, mən artıq qeyd etdim ki, ölkəmizin iqtisadiyyatı çox sabitdir. Son 20 il ərzində bizim ümumi daxili məhsulumuz dörd dəfədən çox artıb. Biz birbaşa xarici borcumuzu ümumi daxili məhsulun 10 faizindən aşağı səviyyəyə salmağa və iyirmi il bundan əvvəl 50 faizə yaxın olan yoxsulluq səviyyəsini 5,5 faizə endirməyə nail olmuşuq.

Beləliklə, bu onu göstərir ki, neft və qaz ixracından daxil olan gəlirlərin ədalətli paylanılması tamamilə yeni reallığı yaradır. Növbəti illərdə biz qısa müddət ərzində milli enerji şəbəkəmizin gücləndirilməsini təmin edəcək dövlət proqramını icra etməyi planlaşdırırıq. Bu, çox zəruridir. Çünki mən bizim yalnız “Masdar” şirkəti ilə icra etməyi planlaşdırdığımız layihələri qeyd etdim. Bir çox digər investisiya təklifləri var və onların bəziləri artıq icra mərhələsindədir.

Biz əlbəttə ki, milli enerji şəbəkəsini gücləndirməliyik və qeyd etdiyim kimi, dövlət proqramı icra olunur. Biz hər şeyi vaxtında edəcəyik. Biz artıq maliyyə resursları ayırmışıq ki, bərpaolunan enerji mənbələrini istehsal edən investorlarımız özlərini tamamilə rahat hiss etsinlər.

Eyni zamanda, sizə məlumat vermək istəyirəm ki, bizim bərpaolunan enerji gündəliyimiz təkcə günəş və ya külək elektrik stansiyaları ilə məhdudlaşmır. Hazırda biz üç il bundan əvvəl işğaldan azad edilmiş Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun ərazilərində hidroenerji potensialımızı fəal şəkildə inkişaf etdiririk. Biz artıq 170 meqavat gücündə olan hidroelektrik stansiyalarını istismara vermişik və bu ilin sonuna kimi bu, 270 meqavata çatacaq. İki-üç ildən sonra hidroelektrik stansiyaların gücü 500 meqavat olacaq. Bu da yaşıl enerjiyə keçid prosesinə digər mühüm bir töhfə olacaqdır.

Ümumiyyətlə, Qarabağ, Şərqi Zəngəzur və Naxçıvan artıq yaşıl enerji zonası kimi elan olunub. Bizim təbii sərvətlərimizin istifadəsi üçün böyük potensial var və aydındır ki, külək də artıq bu sərvətə çevrilib. Çünki külək həmişə, xüsusilə də təyyarə ilə enəndə bəzən müəyyən problemlərin mənbəyi olub. Lakin indi külək təbii sərvətdir.

Bunu ola bilsin, 10-20 il bundan əvvəl təsəvvürə gətirmək çətin olardı. Lakin indi bu belədir və xüsusilə Xəzər dənizində külək çox güclüdür, hətta bu gün buradakı külək onu göstərir ki, bu potensial buradadır.

Beləliklə, bunlar gələcək üçün planlardır. Əlbəttə, bu investisiyalar bizə böyük həcmdə təbii qaza qənaət etmək imkanını verəcək ki, həmin qaz hazırda elektrik enerjisi istehsalı üçün istifadə edilir. Söhbət ixrac üçün qənaət ediləcək bir neçə milyard kubmetr təbii qazdan gedir. Çünki son geosiyasi dəyişikliklər nəticəsində Azərbaycan qazına Avropada heç vaxt olmadığı qədər daha çox ehtiyac var.

Biz əsas daşıma infrastrukturunu, Xəzər dənizindəki yataqlardan Avropaya qədər uzanan 3500 kilometrlik qaz boru kəmərini vaxtında istismara vermişik. Bu da daha geniş regionun enerji təhlükəsizliyinə daha bir töhfə olacaq.

Əlbəttə ki, planlarımız enerji dəhlizini, Xəzər-Avropa İttifaqı enerji dəhlizini yaratmaq üçün tərəfdaşlarımızla fəal işləməkdən ibarətdir. Ötən ilin dekabrında müvafiq müqavilə imzalanıb. Biz artıq fəaliyyətimizə başlamışıq, rəhbər komitə bir neçə dəfə toplanıb. Bir neçə aydan sonra bizim yeni enerji təhlükəsizliyi layihəsinin - Yaşıl Enerji Dəhlizinin, inteqrasiya edilmiş ötürücü, istehsal və istehlak müəssisələrinin, o cümlədən Qara dənizin dibindən keçəcək elektrik kabelinin tam texniki-iqtisadi əsaslandırması hazır olacaq. Hazırda 4 qiqavat gücündə bərpaolunan enerji mənbələri üçün texniki-iqtisadi əsaslandırma hazırlanır.

Beləliklə, bunlar bizim planlarımızdır və müstəqillik tariximiz bizim təkcə enerji sahəsində deyil, bütün sahələrdə planlarımızın gerçəkləşdiyini göstərir. Çünki bizim siyasi iradəmiz var, bizim cəmiyyətdə birlik var. Bizim Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri və Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən olan şirkətlər kimi möhtəşəm tərəfdaşlarımız var.

Əminəm ki, biz bütün məqsədlərimizə nail olacağıq və gələcəkdə bu kimi daha çox mərasimlər keçirəcəyik. Bizimlə burada olduqları üçün qonaqlarımıza bir daha təşəkkürümü bildirmək və bu əlamətdar tədbir münasibətilə hamımızı təbrik etmək istəyirəm.

Çox sağ olun.

Azərbaycan və İraq prezidentləri mətbuata bəyanatlarla çıxış ediblər

Noyabrın 20-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və İraq Respublikasının Prezidenti Əbdüllətif Camal Rəşid mətbuata bəyanatlarla çıxış ediblər.

Əvvəlcə Azərbaycan Prezidenti bəyanatla çıxış etdi.

Prezident İlham Əliyevin bəyanatı

– Hörmətli cənab Prezident.

Hörmətli qonaqlar, xanımlar və cənablar.

Cənab Prezident, bir daha Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Sizi yenidən görməyə çox şadam. İraq Prezidenti ölkəmizə bu ilin əvvəlində Qoşulmama Hərəkatının Zirvə görüşü ilə bağlı səfər etmişdi və görüşümüz zamanı mən cənab Prezidenti Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət etmişdim. Çox minnətdaram ki, dəvətim qəbul olundu və Prezident bizim qonağımızdır.

Əminəm ki, bu səfər ölkələrimiz arasında dostluq münasibətlərinin güclənməsinə töhfə verəcək və əməkdaşlığımızda yeni səhifə açacaq. Yeri gəlmişkən, bu, diplomatik əlaqələr tarixi boyunca İraq Prezidentinin Azərbaycana ilk rəsmi səfəridir. Ona görə də bu, tarixi səfərdir.

Biz təkbətək görüşümüz zamanı və nümayəndə heyətləri ilə görüşdə ikitərəfli gündəliyimizin bir çox məsələlərini müzakirə etdik, faktiki olaraq gələcək əməkdaşlığımız üçün əsas istiqamətləri müəyyənləşdirdik. Biz sözsüz ki, beynəlxalq təsisatlarda bir-birimizi dəstəkləməyə davam edəcəyik. İraq və Azərbaycan müxtəlif beynəlxalq təsisatlarda hər zaman həmrəylik nümayiş etdirir. Biz BMT-də, Qoşulmama Hərəkatında, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatında hər zaman bir-birimizi dəstəkləyirik, bir-birimizin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü müdafiə edirik.

Cənab Prezident qonşu Ermənistana da səfər edəcək. Ona görə də mən fürsətdən istifadə edərək iki ölkə arasındakı hazırkı vəziyyətlə bağlı qonağımı məlumatlandırmaq istəyirəm. Əlbəttə, hazırda baş verənlərin dəqiq təhlili üçün bizim hamımız keçmişimizə, 1990-cı illərin əvvəlində nə baş verdiyinə nəzər salmalıyıq.

1990-cı illərin əvvəlində Ermənistan Azərbaycana qarşı təcavüzə başladı, bu, Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazilərinin təqribən 20 faizinin işğalı ilə nəticələndi, etnik təmizləmə siyasəti həyata keçirdi ki, bu da bir milyondan çox azərbaycanlının keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin və ətraf rayonların ərazisindən fiziki qovulması ilə nəticələndi.

Beləliklə, qeyd etdiyim kimi, bu, ərazimizin təqribən 20 faizini təşkil edirdi və uzun illər ərzində onlara məxsus olmayan ərazini geri qaytarmaqdan imtina edirdi. Faktiki olaraq sıfır nəticələrə gətirib çıxarmış müxtəlif beynəlxalq vasitəçilik səylərinə baxmayaraq, Ermənistan bizim torpaqlarımızı həmişəlik işğal altında saxlamaq istəyirdi. Mandatı işğala son qoymaq üçün həll yolu tapmaqdan ibarət olan ATƏT-in Minsk qrupu yaradılandan 28 il sonra Azərbaycan beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazilərini özü döyüş meydanında, hərbi gücdən və BMT Nizamnaməsinin özünümüdafiə hüququna dair 51-ci maddəsi ilə bizə verilmiş qanuni imkandan istifadə edərək işğaldan azad etdi.

Biz ümid edirdik ki, bundan sonra Ermənistan öz öhdəliklərinə əməl edəcək və hərbi kontingentinin qalan hissəsini Azərbaycan ərazisindən çıxaracaq, lakin bu, baş vermədi. Biz demək olar ki, 3 il çox səbirli olduq, Ermənistanla birbaşa təmaslarımız, beynəlxalq vasitəçilər vasitəsilə mesaj göndərməyə çalışdıq ki, bu, qəbuledilməzdir, biz hətta Azərbaycanın kiçik bir hissəsində qanunsuz separatçı rejimin olmasına imkan verə bilmərik. Qeyd etdiyim kimi, işğal olunmuş ərazilərin böyük hissəsi 2020-ci ildə azad edilmişdi. Əfsuslar olsun ki, Ermənistan hökuməti bizə qulaq asmadı, Qərbdəki məsləhətçilərinə qulaq asdı. O məsləhətçilər isə onlara yaxşı məsləhət vermədilər. Əfsuslar ki, onların məsləhəti hərbi kontingenti bizim ərazimizdə mümkün qədər çox saxlamaqdan ibarət oldu.

Bizim səbrimiz bu ilin sentyabrında tükəndi və biz beynəlxalq hüquqa tam riayət edərək öz suveren ərazimizdə antiterror əməliyyatını apardıq. Bu əməliyyat 24 saatdan az davam etdi və mülki əhali arasında itkilər olmadı. Düşünürəm ki, indi Yaxın Şərqdə müşahidə etdiklərimizə münasibətdə bu antiterror əməliyyatı mülki əhali arasında hərbi əməliyyatları itkisiz necə aparmaq lazımdır nöqteyi-nəzərdən bir örnək hesab olunmalıdır.

Bunun nəticəsində Dağlıq Qarabağdakı qeyri-qanunu rejim süquta uğradı. Onun qeyri-qanuni olmasına baxmayaraq, onlar özləri "dağlıq qarabağ respublikası" adlandırdıqları bu qeyri-qanuni qurumu buraxdılar. Biz suverenliyimizi bərpa etdik və indi Azərbaycan Bayrağı ərazimizdə hər yerdə dalğalanır.

Beləliklə, bu, vəziyyətin tarixçəsidir. İndi isə biz növbəti mərhələyə gəlirik. Növbəti mərhələdə isə biz - mən bunu cənab Prezidentə bildirdim, - Ermənistandan təklifimizə dair qeydləri gözləyirik. Biz bir neçə dəfə sülh müqaviləsinin layihəsi ilə bağlı təklifləri mübadilə etmişik. Lakin indi biz sentyabrın 11-dən bəri Ermənistan hökumətindən bu qeydlərlə bağlı rəyinin nədən ibarət olduğuna dair cavab verməsini iki aydan artıqdır ki, gözləyirik və bizə heç bir cavab gəlməyib.

Yenə də bunun səbəbinin onlara pis məsləhətlərin, xüsusilə Fransadan pis məsləhətlərin verilməsinin olduğunu düşünürəm. Fransa Cənubi Qafqazda çox destruktiv rol oynayır. Əslində, indi Ermənistan Fransa hökumətinin marionetinə çevrilib və bu, regional sabitliyə ciddi təhlükə ola bilər. Bizə heç bir müharibə lazım deyil. Biz öz ərazimizdə vuruşurduq və ədaləti, beynəlxalq hüquqi bərqərar etdik. Lakin Ermənistan hökuməti və siyasi establişmenti qisas haqqında

düşünür. Fransa hökumətindən gələn yanlış mesajlar, əslində, Ermənistan hökumətində və ola bilsin ictimai rəyində onların Azərbaycana qarşı növbəti hərbi təcavüzə başlaya biləcəklərinə dair illüziya yaradır. Ermənistanı silahlandırmaqla, hansı ki, Fransa qürur duyur və bunu ictimai şəkildə bildirir, Ermənistan yeni bir müharibəyə başlamaq qərarı versə, bu, ona kömək etməyəcək. Nəticə eyni olacaq. Heç kəs onlara kömək etməyəcək. Üç il bundan əvvəl Fransa onlara kömək etdi? Xeyr. İki ay bundan əvvəl onlara kömək etdi? Xeyr. Onlar burada nə edə bilərlər. Heç nə.

Odur ki, Ermənistan öz gələcəyini regionumuzdan uzaqda yerləşən ölkələrin ambisiyaları üzərində deyil, öz milli maraqlarına əsasən planlaşdırmalıdır. Xüsusilə qanlı müstəmləkə keçmişinə malik olan ölkələrin ambisiyaları üzərində qurmamalıdırlar. Bunların müstəmləkə siyasəti əsasən dünyanın müxtəlif yerlərində müsəlman əhalisinə qarşı yönəlmişdir.

Hesab edirəm ki, qeydlərimiz ilə bağlı Ermənistandan nə qədər tez cavab alsaq bir o qədər də yaxşı olar. Heç bir beynəlxalq təzyiq Azərbaycan xalqının və Azərbaycan hökumətinin iradəsinə təsir göstərə bilməz. Ermənistan indi dünyanın müxtəlif yerlərində olan diaspor təşkilatlarından Azərbaycana hər yerdə hücum etmək üçün istifadə edir. Lakin onlar üçün bu, sıfır nəticə verəcək. Biz sülhə hazırıq, lakin ədalətli sülhə, hər iki ölkənin ərazi bütövlüyünün və suverenliyinin tanınması əsasında olan sülhə. Biz sağlam düşüncəyə və tarixi ədalətə əsaslanan sülhə hazırıq. Beləliklə, mən həmkarımı bu barədə məlumatlandırdım ki, Cənubi Qafqazda real vəziyyəti daha yaxşı anlamaq mümkün olsun.

Bizim ikitərəfli əlaqələrimizə gəldikdə demək istəyirəm ki, biz iqtisadi əməkdaşlıq məsələsini geniş şəkildə əhatə etdik. İki həftədən sonra nümayəndə heyətimiz hökumətlərarası komissiyanın yeni iclasının keçirilməsi üçün Bağdada səfər edəcək. Bizim qarşılıqlı ticarətin necə artırılması ilə bağlı böyük planlarımız var. Həmçinin bu gün enerji sahəsində əməkdaşlıq məsələsini də müzakirə etdik. Növbəti ay nümayəndə heyətimizin səfəri zamanı bu məsələ yenə müzakirə olunacaq.

Biz müdafiə sənayesi, turizm sahələrində əməkdaşlıq imkanlarını müzakirə etdik. Artıq bizə bu gün nümayəndə heyətlərinin iştirakı ilə keçirilən görüşdə məlumat verildi ki, iki paytaxt arasında birinci birbaşa uçuş baş tutub. Növbəti həftələrdə bizim Kərkük, Ərbil və Bəsrə şəhərlərinə də birbaşa reyslərimiz olacaq. Biz hər iki istiqamətdə çox sayda turistlərin səyahət edəcəyini gözləyirik. Əlbəttə ki, biz vizaların verilməsi prosesini sadələşdirmək üçün növbəti hansı addımların atılmasını da müzakirə etdik. Əminəm ki, səfərin nəticələri çox yaxşı olacaq. Biz bir daha ölkələrimiz arasında dostluq münasibətlərinin olduğunu təsdiq etdik. Dialoqumuzun davam etdirilməsi əminəm ki, yeni yaxşı nəticələrə gətirib çıxaracaq və bizim əməkdaşlıq güclənəcək. Bir daha cənab Prezident xoş gəlmisiniz və bizimlə bir yerdə olduğunuz üçün Sizə təşəkkür edirəm.

* * *

Sonra İraq Prezidenti bəyanatla çıxış etdi.

Prezident Əbdüllətif Camal Rəşidin bəyanatı

– Cənab Prezident, hörmətli həmkarlar, xanımlar və cənablar!

Burada olmağa çox şadam. Bu, mənim cənab Prezidentin nəzakətli dəvəti ilə Azərbaycana ikinci səfərimdir. Bizi buraya dəvət etdiyiniz üçün Sizə təşəkkür edirəm.

Düşünürəm ki, səfərimiz çox səmərəli və çox faydalı oldu. Əməkdaşlığımız keçmişdəkindən daha da güclü olmaq üzrədir. Biz bir çox fəaliyyət sahələrində - infrastrukturun inşası, ticarət, neft və qaz, transmilli layihələr, eyni zamanda, İraqa investisiyalar, eləcə də turizm və təhsilin, həmçinin iki ölkə üçün çox əhəmiyyət kəsb edən sahələrin təşviqi ilə bağlı əməkdaşlıq edə bilərik.

Cənab Prezident, icazə verin, Sizə yeni İraqı qısaca təsvir edim, mən onu yeni İraq adlandırıram. Əminəm ki, Zati-aliləri bizim tariximizi, uzun müddət ərzində diktatorluq dövründə, xalq tərəfindən sevilməyən müxtəlif hökumətlər, hərbi hökumətlər, eyni zamanda, birpartiyalı hökumətlər və ya bir şəxsin hökuməti dövründə çəkdiyimiz əziyyətləri bilir. Bu, xeyli müddət davam etdi və bizdə daxili münaqişələrə, bəzən müharibələrə, İraqdakı icmalar arasında, icmalar və hökumət arasında toqquşmalara, İraqla qonşu ölkələrimiz arasında müharibəyə, hətta beynəlxalq ictimaiyyətə meydan oxumağımıza səbəb oldu. İraqın davranışı beynəlxalq ictimaiyyət və qonşularımız tərəfindən qəbul edilmirdi. Bu da İraqın işğalına gətirib çıxardı və eyni zamanda, işğaldan sonra biz terror hücumlarından əziyyət çəkdik. Sonuncu terror hücumları İŞİD-in İraq əhalisinə, İraq şəhərlərinə və İraq mərkəzlərinə hücumları oldu.

Lakin bunun keçmişdə qaldığını Sizə məlumat verməkdən şadam. İraq yaxşı, sağlam vəziyyətdədir. Bizdə sülh, təhlükəsizlik hökm sürür, eyni zamanda, xalq tərəfindən seçilmiş hökumət var. Geniş parlament fəaliyyətimiz var, İraq parlamentinin üzvlərinin ümumi sayı 330 nəfərdir. Biz hökuməti seçmişik və İraq Prezidentini seçmişik. Bu dövr ərzində, baxmayaraq ki, bu qənaətə gəlmək çox vaxt apardı, bu, İraq dövləti üçün faydalı oldu. Çünki biz bu qərarları İraqdakı müxtəlif millətlərlə, müxtəlif dinlər və müxtəlif siyasi partiyalarla dialoq, anlaşma və əməkdaşlıq sayəsində verdik. Onların hamısı bu nəticəyə nail olunmasına öz töhfəsini verdi.

Qeyd etdiyim kimi, hökumət bir il bundan əvvəl formalaşdırılıb və Prezident hökumət seçiləndən əvvəl seçilib. Bizim parlamentimiz bir ildir ki, fəaliyyət göstərərək İraqdakı məsələlərlə məşğul olur və hökumət ehtiyac olanları həyata keçirməyə çalışır.

Biz məsuliyyətimizi iki əsas hissəyə bölmüşük. Birincisi, infrastrukturumuzu inkişaf etdirmək, ikincisi,

xidmətlərimizi yenidən qurmaq. Münaqişələr, müharibələr dövründə İraqdakı bütün infrastruktur zədələnmişdi və bütün xidmətlər geri qalırdı, ona görə də biz İraqın ehtiyacı olduğunu yenidən qurmağa, inkişaf etdirməyə və möhkəmləndirməyə çalışırıq.

İraqın iqtisadiyyatı yaxşıdır. Biz neft hasil edirik, bu, gündə 4-4,5 milyon barel təşkil edir. Bizim kənd təsərrüfatımız, su ehtiyatlarımız var. Düşünürəm ki, İraq iqtisadiyyatı indi yaxşı vəziyyətdədir və gələcəkdə hətta daha da yaxşı olacaq. Biz enerji, neft, kənd təsərrüfatı və digər sahələrlə bağlı çoxmillətli layihələrə start vermişik.

Hesab edirəm ki, bizim buraya səfərimiz faydalıdır və ümid edirik ki, bu səfərlər təkrarlanacaq. Çox şadam ki, Azərbaycan nümayəndə heyəti tezliklə İraqa səfər edəcək. Sizin də qeyd etdiyiniz kimi, cənab Prezident, biz yenə də əməkdaşlıq üçün və bir çox sahələrdə əməkdaşlığın başlanılması üçün zəruri olan bütün məsələləri müzakirə edəcəyik.

Hesab edirəm ki, İraqda biznes üçün və Azərbaycan üçün İraqda biznes imkanları ilə bağlı yeni bir mühit yaratmalıyıq. Cənab Prezident, Azərbaycanda sülh və sabitliyə nail olmağınız münasibətilə Sizi təbrik edirəm. Eyni zamanda, Ermənistanla sülh müqaviləsinin yekunlaşdırılması məsələsində Sizə uğurlar arzulayıram. Düşünürəm ki, müharibə və münaqişələr yalnız vəziyyətin pisləşməsinə gətirib çıxara bilər. Bununla heç bir problem həll edilə bilməz. Hesab edirəm ki, bütün problemlərimiz dialoq, qarşılıqlı anlaşma və əməkdaşlıq əsasında həll olunmalıdır.

Əfsuslar olsun ki, bütün Yaxın Şərq regionu, – bu, hətta bütün dünyaya da təsir edib,- yeni münaqişədən, fələstinlilərin hüquqları ilə bağlı olan münaqişədən əziyyət çəkir. İraqın bu məsələdə mövqeyi çox aydındır. Biz bütün fələstinlilərin hüquqlarını tamamilə dəstəkləyirik, istər onlar Qərb sahilində olsun, istər Qəzza zolağında və dünyanın başqa bir yerində olsun. Biz ümid edirik ki, fələstinlilər öz milli hüquqlarını tamamilə əldə edəcəklər və biz tezliklə fələstinlilərin öz dövləti olacağına da ümid edirik.

Bu münaqişə real olaraq həll olunmazsa, bütün regionda gərginlik qalacaq, sülhə və sabitliyə nail olunmayacaq. Biz Fələstin xalqının dərdinə şərikik və Fələstin xalqını dəstəkləyirik. İraqın bu məsələdə mövqeyi birinci gündən çox aydındır və biz beynəlxalq birliyi öz mövqeyimiz barədə məlumatlandırmışıq. Biz Qəzzada mülki əhaliyə hücum edib öldürülməsi, məktəb və xəstəxanaların, yaşayış binalarının və mülki infrastrukturun dağıdılması hallarını qınayırıq. Ümid edirəm ki, bu böhranlı vəziyyət tezliklə sona çatacaq və Fələstin xalqı öz torpaqlarında öz hüquqlarına yiyələnəcək.

Cənab Prezident, hesab edirəm ki, təfərrüatı ilə müzakirə edə biləcəyimiz bir neçə mövzu var, lakin mən bu razılaşmalara nail olmaq və ya mövcud olduğu halda açıq qalan problemləri həll etmək üçün bunu hər iki ölkədən olan müxtəlif nazirliklərin və təşkilatların öhdəsinə buraxıram.

Hər iki ölkə arasında əməkdaşlığın daha da yaxşılaşması məni sevindirir və biz Sizinlə əlaqə saxlayacaq və nümayəndə heyətinizi onlara münasib olan vaxtda və zəruri olduqda iki ölkə arasında birbaşa reyslər vasitəsilə nəqliyyat əlaqələrini qurmaqla qəbul etməyə və eyni zamanda, Sizin təcrübənizdən faydalanmağa hazırıq.

Yekunda əldə etdiyiniz nailiyyətlər münasibətilə Sizi təbrik etmək istəyirəm. Mən təkcə Bakını görmüşəm, başqa yerləri görməmişəm. Lakin Bakıda infrastruktur, binalara və şəhərdə təşkilati məsələlərə münasibətdə gördüklərim əsasında Sizi təbrik edirəm. Bu, istənilən ölkə üçün heyrətamiz bir nailiyyətdir və siz hamınız Bakıda yaşamaqdan qürur hissi duymalısınız.

Bir daha, cənab Prezident, bizi dəvət etdiyinizə görə çox sağ olun. Sizin həmkarlarınızla bir yerdə vaxt keçirmək bizim üçün çox xoş idi. Bir daha Sizə ən xoş arzularımı çatdırır və gələcəkdə uğurlar diləyirəm.

BMT-nin Mərkəzi Asiya Ölkələrinin İqtisadiyyatları üçün Xüsusi Proqramının – SPECA-nın Zirvə görüşündə İlham Əliyevin nitqi

– Hörmətli dövlət və hökumət başçıları.

Hörmətli beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri.

Xanımlar və cənablar.

Mən sizi səmimiyyətlə salamlayıram, qonaqlarımıza “Xoş gəlmisiniz!” deyirəm.

Bu il BMT-nin Mərkəzi Asiya Ölkələrinin İqtisadiyyatları üçün Xüsusi Proqramının (SPECA) 25-ci ildönümüdür. Hazırda Azərbaycan SPECA-ya sədrlik edir. İyirmi beş il ərzində ölkələrimiz arasında hərtərəfli əlaqələr uğurla inkişaf edib, ancaq SPECA-ya üzv dövlətlərin Zirvə görüşü ilk dəfə keçirilir. Zirvə görüşünün keçirilməsi ilə əlaqədar Azərbaycanın təşəbbüsünə dəstək verdikləri üçün Mərkəzi Asiya ölkələrinin rəhbərlərinə təşəkkürümü bildirirəm. Bu gün Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Tacikistan, Türkmənistan və Özbəkistan bir sıra çoxtərəfli formatlarda uğurla əməkdaşlıq edir. Mənim dəvətimlə bu gün Zirvə görüşündə Gürcüstanın və Macarıstanın Baş nazirləri, Körfəz Əməkdaşlıq Şurasının Baş katibi fəxri qonaqlar qismində iştirak edirlər. Əminəm ki, bu tərkibdə keçirilən Zirvə görüşü daha geniş iqtisadi əməkdaşlıq formatına yol açacaq.

SPECA yarananda üzv ölkələr dövlət müstəqilliyinin ilk addımlarını atırdılar. Qarşımızda bir çox problemlər, çağırışlar durmuşdu. Son 25 ildə əsas çağırışlar arxada qalıb, biz dövlət suverenliyimizi

möhkəmləndirmiş, beynəlxalq aləmin dəyərli üzvlərinə çevrilmiş və iqtisadi cəhətdən sürətlə inkişaf etmişik. Ölkələrimizi birləşdirən daha bir amil var, o da siyasi sabitlikdir. Sabitlik olmadan heç bir iqtisadi inkişafdan söhbət gedə bilməz. Bu gün dünyanın müxtəlif bölgələrində müharibələr, münaqişələr, qanlı toqquşmalar geniş vüsət alıb. Bizim ölkələrimizdə isə sülh, sabitlik, əmin-amanlıq hökm sürür, inkişaf, quruculuq prosesləri uğurla gedir. Bu, dövlətlərimizin və xalqlarımızın böyük nailiyyəti və uğurudur.

Dünyada uğursuz, asılı, iki və ya daha çox stulda oturmaq istəyən, bir neçə ağaya xidmət edən, özünü daha böyük dövlətlərin qarşıdurma arenasına çevirən ölkələrin sayı az deyil. Onlardan biri Azərbaycanın qonşusu Ermənistandır. Belə ölkələrə, sözün əsl mənasında, müstəqil ölkə demək olmaz. Belə ölkələrin siyasəti xalqlarının iradəsinə əsaslanmır, onların taleyi xarici sponsorların əlindədir. SPECA-ya üzv dövlətlər isə əsl müstəqil ölkələrdir, çünki müstəqil xarici və daxili siyasət aparırlar.

Bu günlərdə BMT Baş Assambleyasında SPECA-nın 25 illiyi ilə əlaqədar qəbul edilmiş qətnaməni alqışlayırıq. BMT-nin himayəsi altında SPECA Etimad Fondu təsis edilmişdir. Azərbaycan Etimad Fonduna 3,5 milyon ABŞ dolları ayıracaq.

SPECA həftəsi ərzində Bakıda təşkil olunan iqtisadi forum ölkələrimiz arasındakı biznes əlaqələrinin inkişafına töhfə verəcək. Bakı Ekspo Mərkəzində təşkil edilmiş sərgi ölkələrimizdə gedən inkişafı əyani şəkildə göstərir.

Azərbaycanı Mərkəzi Asiya ölkələri ilə çoxəsrlik tarixi və mədəni əlaqələr bağlayır. Azərbaycan və Mərkəzi Asiya strateji əhəmiyyəti artmaqda olan vahid tarixi-mədəni və geosiyasi məkandır. Sentyabr ayında mən Düşənbədə keçirilmiş Mərkəzi Asiya Dövlət Başçılarının Zirvə görüşünə ilk dəfə fəxri qonaq kimi dəvət olunmuşam. Dəvətə görə bir daha təşəkkür edirəm. Hazırkı Zirvə görüşünü Düşənbə görüşünün məntiqi davamı kimi qiymətləndirirəm.

Azərbaycanın güclü iqtisadiyyatı müstəqil xarici siyasət kursu həyata keçirməyə imkan yaradır. Son 20 il ərzində Azərbaycanın ümumi daxili məhsulu 4 dəfə artıb. Büdcə gəlirləri 30 dəfədən, xarici ticarət dövriyyəsi isə 10 dəfədən çox artmışdır.

Azərbaycanın birbaşa xarici borcu hazırda ümumi daxili məhsulun təxminən 10 faizini təşkil edir. Valyuta ehtiyatları birbaşa xarici dövlət borcumuzu 10 dəfə üstələyir, yoxsulluq səviyyəsi təxminən 50 faizdən 5,5 faizə düşüb.

Biz ölkəmizdə əlverişli investisiya mühiti yarada bilmişik. Son 20 ildə Azərbaycan iqtisadiyyatına 310 milyard ABŞ dollarından çox sərmayə qoyulub ki, bunun da 200 milyard ABŞ dollarına yaxını qeyri-enerji sektorunun payına düşür.

Son illərdə Azərbaycan özünün nəqliyyat infrastrukturuna milyardlarla ABŞ dolları həcmində sərmayə qoyub, Avrasiyanın Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizləri üzərində yerləşən nəqliyyat və logistika mərkəzlərindən birinə çevrilib.

Hörmətli həmkarlar.

Müstəqilliyimizin ilk illərində ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə tanınan ərazilərinin təxminən 20 faizi Ermənistan tərəfindən işğal edilmişdi. Ermənistanın həyata keçirdiyi etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində bir milyondan artıq azərbaycanlı öz dədə-baba yurdlarından qovulmuşdur.

Otuz ilə yaxın aparılan danışıqlar heç bir nəticə verməmişdir. Çünki Ermənistanın məqsədi işğalı qoruyub saxlamaq idi. 2019-cu ildə Ermənistanın baş nazirinin o vaxt işğal altında olan Xankəndi şəhərində “Qarabağ Ermənistandır və nöqtə” açıqlaması danışıqlar prosesini tamamilə məhv etdi.

2020-ci ilin noyabr ayında Azərbaycan xalqı öz tarixinin ən parlaq Qələbəsinə imza atdı. Azərbaycan 44 günlük Vətən müharibəsində Ermənistanı məğlub etdi və işğala son qoydu. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1993-cü ildə qəbul etdiyi və 27 il kağız üzərində qalmış dörd qətnaməsinin icrasını özümüz təmin etdik.

Təəssüf ki, Ermənistan bundan sonra da öz öhdəliklərini yerinə yetirmədi. Azərbaycanın suveren ərazilərində Ermənistan silahlı qüvvələrinin 15 minə yaxın hərbi kontingenti qalmaqda idi. Onlar tərəfindən törədilmiş hərbi təxribatlar nəticəsində hərbçilərimiz həlak olmuşlar.

Buna cavab olaraq və “boz zona”ya son qoyulması məqsədilə bu il sentyabrın 19–20-də biz Qarabağda antiterror tədbirləri keçirdik. Cəmi bir gün ərzində 1992-ci ildə xalqımıza qarşı soyqırımının törədildiyi Xocalı şəhəri də daxil olmaqla, bütün ərazilərimiz üzərində suverenliyimizi tam bərpa etdik və Azərbaycan ərazisində təcavüzkar separatizmə son qoyduq. Bu tarixi Qələbə münasibətilə Azərbaycanı təbrik edən bütün ölkələrə təşəkkürümü bildirirəm.

Hazırda işğaldan azad olunmuş ərazilərdə genişmiqyaslı bərpa-quruculuq işləri həyata keçirilir. Biz sıfırdan yeni şəhərlər və kəndlər inşa edirik. İlkin mərhələdə 100 yaşayış məntəqəsinin, o cümlədən 9 şəhər və 8 qəsəbənin bərpa edilməsi nəzərdə tutulur. Keçmiş məcburi köçkünlər “Böyük Qayıdış” Proqramı çərçivəsində öz dədə-baba yurdlarına qayıdırlar. 2026-cı ilin sonuna qədər 140 min keçmiş məcburi köçkün öz doğma evlərinə qayıdacaq.

Bu ilin avqust ayında Füzuli şəhərində Özbəkistanın hədiyyəsi olan 960 şagird yerlik Mirzə Uluqbəy adına məktəbin açılışı oldu. Qazaxıstanın hədiyyəsi – Kurmanqazı adına yaradıcılıq mərkəzi hazırda Füzulidə inşa edilir və gələn il açılacaq. Bu qardaşlıq dəstəyinə görə Şavkat Miromonoviç Mirziyoyevə və Kasım-Jomart Kemeleviç Tokayevə bir daha təşəkkürümü bildirirəm.

Çıxışımın sonunda dövlət və hökumət başçılarına dəvətimi qəbul edib Zirvə görüşündə iştirak etdiklərinə görə bir daha təşəkkür edir və Zirvə görüşünün əlaqələrimizə yeni təkan verəcəyinə əminliyimi bildirirəm.

İlham Əliyev "Euronews" televiziyasına müsahibə verib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev noyabrın 23-də "Euronews" televiziyasına müsahibə verib. Müsahibə dekabrın 9-da "Euronews"da yayımlanıb.

Müxbir: Salam cənab Prezident.

Prezident İlham Əliyev: Salam.

Müxbir: Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının 2023-cü il üzrə hesablamalarına görə Azərbaycan və Mərkəzi Asiya regionu ölkələri ciddi iqtisadi inkişafa nail olublar. Bu güclü inkişaf sanksiyalar altında olan Rusiyadan miqrasiya və oradan daxil olan pul vəsaitləri ilə əlaqələndirilir. Bundan əlavə, regional idxal və ixrac sahəsində də artım müşahidə edilib, o cümlədən Çin ilə biznes əlaqələri var. 2024-cü ildə də həmin müsbət tendensiyanın davam edəcəyi gözlənilir. Bu inkişaf sizin ölkəniz üçün nə deməkdir?

Prezident İlham Əliyev: Azərbaycan haqqında danışarkən deməliyəm ki, bizim iqtisadi inkişafın təməlində sizin sadaladığınız amillər deyil, əsasən tərəfimizdən aparılmış islahatlar dayanır. Biz iqtisadiyyatımızı şaxələndirməyə, neft və qaz sektorundan asılılığı azaltmağa nail olmuşuq. Ancaq neft və qaz sektoru iqtisadiyyatımızın əsas hissəsi olmaqda davam edir. Bu il neft hasilatının cüzi aşağı düşməsi səbəbindən bizim iqtisadi artımımız nisbətən zəifdir. Lakin ötən illərə nəzər salsaq görərik ki, son 20 il ərzində Azərbaycanın ümumi daxili məhsulu (ÜDM) dörd dəfə artıb və bu, çox əhəmiyyətli nailiyyətdir. Bununla yanaşı, biz düşünülmüş sosial siyasət həyata keçirə bilmişik. Son 20 ildə biz yoxsulluq səviyyəsində yaşayan əhalinin sayını təqribən 50 faizdən 5,5 faizə endirə bilmişik. Bu onu nümayiş etdirir ki, enerji layihələrinin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilmiş sərvət əhalimizin bütün seqmentləri arasında ədalətli bölünüb.

Biz, həmçinin xarici borcumuzun səviyyəsinin azaldılması istiqamətində fəal işlədik və bu gün bu rəqəm ÜDM-in 10 faizindən aşağıdır. Növbəti il üçün hədəf ÜDM-in 7 faizidir. Bu isə Azərbaycanın iqtisadiyyatının dayanıqlılığını nümayiş etdirir. Biz ümid edirik ki, gələn il iqtisadi artım daha böyük olacaq. Lakin həmin rəqəmlər, əslində, iqtisadiyyatın səmərəliliyi və insanların yaşayış standartlarının 100 faizini əks etdirmir. Elə ölkələr var ki, iqtisadi artımı olduqca aşağı səviyyədədir, lakin iqtisadiyyatı çox inkişaf etmişdir.

Beləliklə, ölkənin ÜDM-i nə qədər çoxdursa, artıma nail olmaq da o qədər çətin olur. Xüsusilə də bugünkü geosiyasi vəziyyətdə. Çünki bizim iki qonşumuz və əsas ticarət tərəfdaşlarımızdan olan Rusiya və İran sanksiya altındadır. Bunu nəzərə almaq lazımdır.

Ancaq bizim 2030-cu il üçün baxışımızın hədəfi və strategiyası öz resurslarımıza, maliyyə imkanlarımıza əsaslanır və qarşıdan gələn illərdə iqtisadi artımı təmin edəcək sahələrə yerli və xarici investisiyaların qoyuluşundan ibarətdir.

Müxbir: İnkişaf və investisiya üçün gələcəkdə hansı sahələri görürsünüz?

Prezident İlham Əliyev: Hökumətin siyasətinə gəldikdə, bizim əsas dövlət xərclərimiz azad edilmiş Qarabağa və Şərqi Zəngəzura yönləndiriləcək. Birincisi, ona görə ki, biz keçmiş məcburi köçkünləri mümkün qədər tez yerləşdirməliyik. 2026-cı ilin sonunadək biz 140 min insanı yerləşdirməyi planlaşdırırıq. Bunun üçün isə biz infrastruktura, yaşayış yerlərinin inşasına və sosial infrastruktura böyük vəsait yatırmalıyıq. Bununla yanaşı, 30 il işğal altında olmuş bu ərazilərin kənd təsərrüfatı, hidroelektrik enerjisi, günəş və külək enerjisi, turizm kimi sahələrdə böyük potensialı var. Bu, dövlət investisiya proqramının əsas sahəsi olacaq.

Xarici sərmayələrə gəldikdə, əlbəttə, yanacaq enerjisi sahəsinə investisiyaların qoyuluşu davam edəcək. Çünki təbii ehtiyatlar baxımından Azərbaycanda böyük potensial var, Avropada Azərbaycan qazına böyük ehtiyac var və bu ehtiyac artmaqdadır. Lakin çox əhəmiyyətli inkişaf bərpaolunan enerji mənbələri ilə bağlıdır. Hesab edirəm ki, bu, birbaşa xarici investisiyaların əsas istiqaməti olacaq. Biz artıq ötən ay regionun ən böyük, 230 meqavat gücündə olan və xarici investorlar tərəfindən tam maliyyələşdirilmiş günəş elektrik stansiyasının açılışını etdik. Növbəti 5-6 ildə isə biz 10 qiqavat həcmində günəş və külək enerjisi istehsal etməyi planlaşdırırıq. Zənnimcə, rəqəmsal transformasiya gündəliyimizlə yanaşı, sərmayə qoyuluşu üçün əsas sahələr bunlar olacaq.

Müxbir: Siz regionunuzda nəyi müşahidə edirsiniz - rəqabət, yoxsa əməkdaşlıq?

Prezident İlham Əliyev: Azərbaycana gəldikdə mən əməkdaşlıq görürəm. Bu da ölkəmizin siyasəti ilə bağlıdır. Biz hər zaman Azərbaycanı istənilən rəqabətdən, geosiyasi mübarizədən və ya böyük dövlətlərin toqquşmasından qorumaq istəmişik və hesab edirəm ki, buna müvəffəq olmuşuq. Azərbaycan bir çox böyük beynəlxalq oyunçular tərəfindən etibarlı tərəfdaş hesab edilir və biz bu əməkdaşlığın real nəticələrini görürük. Azərbaycanda enerji sahəsinin inkişafına nəzər salsanız görərsiniz ki, burada geniş beynəlxalq təmsilçilik var. Nəqliyyat sahəsinə baxsanız görərsiniz ki, hər iki - Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizləri Azərbaycandan keçir və bizim qonşularımız, müxtəlif regionlarda olan çoxsaylı ölkələr bundan faydalanır.

Siyasi inkişafa gəldikdə, burada da Azərbaycan müstəqil xarici və daxili siyasətə malik ölkədir və bu siyasəti milli maraqlara əsaslanaraq yürüdür. Əsas amillərdən biri ölkəni qarşıdurma, yaxud rəqabət arenasına çevirməməklə dövləti mənfi xarici təsirdən və daxili işlərə müdaxilədən qorumaqdır. Beləliklə, biz bu riskləri azaltmağı uğurla bacardıq. Bu səbəbdən bu gün Azərbaycan böyük beynəlxalq potensiala, müsbət

beynəlxalq reputasiyaya malik ölkədir. Elə bir ölkə ki, son 20 ildə 300 milyard dollardan artıq sərmayə cəlb edə bilib.

Müxbir: Enerji təchizatı məsələsi son iki ildə Avropada ən çox müzakirə olunan mövzulardan biridir. Sizin ölkənizin enerji biznesi ilə bağlı baxışınız nədən ibarətdir?

Prezident İlham Əliyev: Bizim enerji sahəsinin inkişafı neft hasilatından təbii qaz istehsalına keçid edib. Bununla yanaşı, bizim neft hasilatımız və ixracımız hələ də bir çox ölkənin enerji təhlükəsizliyinin bir hissəsidir. Üç il öncə 3500 kilometr uzunluğunda inteqrasiya edilmiş qaz boru kəmərlərindən ibarət olan Cənub Qaz Dəhlizinin başa çatdırılması Azərbaycana özünün qaz təchizatının coğrafiyasını genişləndirmək imkanı yaratdı. Bu gün biz Gürcüstan, Türkiyə, Yunanıstan, Bolqarıstan, İtaliya və Rumıniyaya qaz ixrac edirik. Həmçinin biz Macarıstan və Serbiya ilə müqavilələr imzalamışıq. Bununla yanaşı, Albaniya da bizim qazın paylanılmasına dair planlarımıza daxildir.

Baxın, Avrasiyada və əsasən də Avropada neçə ölkə bizim tərəfdaşımızdır və Azərbaycan qazına olan tələbat artmaqdadır. Biz Rusiyaya qarşı sanksiyalara görə Avropa qitəsinə qaz təchizatının artırılması ilə bağlı Avropa Komissiyasının müraciətinə müsbət cavab verdik. Bu, bizim işgüzar əlaqələrimizin vacib hissəsi olmaqda davam edəcək.

Eyni zamanda, mən artıq bərpaolunan enerji sahəsinə toxundum. Bu gün Bakıda olduqca küləkli gündür və bu, normal hava şəraitidir və biz xüsusilə də Xəzər dənizində nəhəng potensiala malikik. Artıq 10 qiqavat həcmində külək və günəş enerjisi layihələrinə dair müqavilə və anlaşma memorandumları imzalanıb. Bu, Azərbaycana yanacaq enerjisindən bərpaolunan enerjiyə rahat keçid imkanı verəcəkdir. Bununla yanaşı, Avropa istehlakçıları da yaşıl enerji ilə təmin ediləcək.

Müxbir: Ölkənizin iqtisadi inkişafı ilə bağlı risklərə dair narahatlığınız nədən ibarətdir?

Prezident İlham Əliyev: Səmimi desəm, mən hər hansı bir risk görmürəm. Çünki bu günədək bizim iqtisadi inkişafımız müsbət olub, hətta daha mürəkkəb geosiyasi vəziyyətdə belə. Hətta işğal dövründə bizim iqtisadiyyatımız inkişaf edib. İndi isə ərazi bütövlüyümüzü və suverenliyimizi tam bərpa etmişik. Biz genişmiqyaslı iqtisadi islahatlar aparırıq ki, büdcədə daha çox vəsait toplansın. Biz gömrük və vergi inzibatçılığı sahəsində olduqca uğurlu islahatlar həyata keçirmişik. Biz bütün dövlət şirkətlərimizdə korporativ idarəçilik sistemi yaratmışıq və bunun bəhrəsini görürük.

Əlbəttə, bağlantı layihələrindən böyük həcmdə mənfəət əldə olunacaq. Artıq qeyd etdiyim kimi, biz Şimal-Cənub və Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizlərindən Azərbaycan ərazisindən keçən, müxtəlif istiqamətlərə daşınan 10 milyonlarla ton əlavə yük gözləyirik. Bu, məşğulluq, əlavə vəsait, Azərbaycanın geosiyasi əhəmiyyəti deməkdir. Regionumuzun, Avrasiyanın xəritəsinə baxsanız görərsiniz ki, bütün əsas nəqliyyat marşrutları bizim ərazidən keçir. Biz ən müasir nəqliyyat infrastrukturunu yaratmışıq. Bu da əlavə imkanlar yaradacaq. Üstəgəl yüz minlərlə keçmiş məcburi köçkünü məskunlaşdırmağı planlaşdırdığımız Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun azad edilmiş əraziləri - bu da əlavə aparıcı qüvvə olacaqdır. Beləliklə, səmimi desəm nə iqtisadi sahədə, nə də digər sahədə ölkəmiz üçün hər hansı bir potensial riskləri görmürəm.

Müxbir: Yəni, heç bir risk yoxdur?

Prezident İlham Əliyev: Bu günə olan vəziyyətə mən risk görmürəm. Ola bilsin, potensial risklər sərhədlərimizin xaricindən qaynaqlana bilər. Azərbaycanın daxilində risklər yoxdur. Bizim çox sabit siyasi sistemimiz var, xalqımızın çox güclü birliyi var, xüsusilə işğal olunmuş ərazilərimizin azad edildiyi tarixi Qələbədən sonra. Bizim iqtisadi fəaliyyətimiz uğurludur. Bizim iqtisadiyyatımız özümüzü təmin edir, biz xarici kreditlərdən asılı deyilik. Qeyd etdiyim kimi, növbəti il xarici borc ÜDM-in sadəcə 7 faizini təşkil edəcək. Bizim konvertasiya olunan valyuta ehtiyatlarımıza və xarici borcumuza baxsanız görərsiniz ki, konvertasiya olunan valyuta ehtiyatlarımız borcdan on dəfə çoxdur. Beləliklə, başqa sözlə desək, biz bir ay içində xarici borcumuzu ödəyə bilərik. Dünyada bunu edə biləcək çox ölkə yoxdur. Əsas beynəlxalq aktorlarla yaxşı siyasi əlaqələri olan, özünü təmin edən iqtisadiyyat və ölkədəki siyasi sabitlik və birlik - bütün bu amillər onu göstərir ki, bizdə daxili risklər yoxdur. Xarici risklər, bəli var, lakin bu sərhədlərimizin xaricindəki vəziyyətdən asılı olacaq. Sərhədlərimizin xaricində Şimala doğru müharibə gedir, Yaxın Şərqdə qeyri-sabit vəziyyət mövcuddur, regionumuzda potensial gərginliklər var. Beləliklə, bu, Azərbaycan üçün potensial risk ola bilər. Bu məqsədlə biz sərhədlərimizin müdafiəsinə daha çox diqqət yetirməliyik ki, sərhədlərimiz dostlarımız üçün açıq olsun və bizə zərər vermək istəyənlər üçün isə bağlı qalsın.

Müxbir: SPECA Proqramı iştirakçı ölkələrin iqtisadiyyatları üçün nə dərəcədə əhəmiyyətlidir?

Prezident İlham Əliyev: Bu gün SPECA Proqramı öz 25 illik yubileyini qeyd edir və mən Mərkəzi Asiyadan olan həmkarlarımıza bizim Zirvə görüşünün keçirilməsi təşəbbüsünü dəstəklədiklərinə görə, – hansı ki, SPECA Proqramının tarixində ilk Zirvə görüşüdür, - minnətdaram. Əslində, bu Proqram Mərkəzi Asiya və Azərbaycan arasında qarşılıqlı iqtisadi əlaqəyə əsaslanır və bu gün biz bu qarşılıqlı əlaqənin yeni dinamikasının şahidi oluruq. İqtisadi göstəricilərə, ikitərəfli səfərlərin dinamikasına nəzər salsanız görərsiniz ki, son iki ildə Azərbaycan və bütün Mərkəzi Asiya ölkələri arasında və Mərkəzi Asiya ölkələrinin özləri arasında fəal qarşılıqlı əlaqə görünməmiş dərəcədə yüksəkdir. Beləliklə, bu, yeni reallıqdır və biz bundan faydalanmalıyıq.

Bizim SPECA Proqramına üzv olan bütün ölkələrlə mükəmməl əlaqələrimiz var. Bizim indi çoxlu investisiya layihələrimiz var, – Azərbaycanın Mərkəzi Asiyada

investisiyalarını, Mərkəzi Asiyanın Azərbaycanda investisiyalarını nəzərdə tuturam. Bizim Şərq-Qərb Trans-Xəzər nəqliyyat marşrutunun bağlılıq layihələri vardır. Bu, Mərkəzi Asiya ölkələri üçün Qara dəniz, Aralıq dənizi və inteqrasiya olunmuş bağlılıq layihələri vasitəsilə Avropa ilə ən cəlbedici nəqliyyat bağlantısıdır. Biz siyasi müstəvidə çox müsbət dinamikanı müşahidə edirik, çünki indiki çətin geosiyasi vəziyyətdə SPECA Proqramına üzv olan ölkələr bu gün sabitlik nümayiş etdirir. Bu, ən vacib amillərdən biridir. Çünki sabitlik olmasa, investisiya, iqtisadi inkişaf və təhlükəsizlik olmaz. Bu gün SPECA Proqramına üzv olan ölkələrə baxsanız görərsiniz ki, Mərkəzi Asiya və Azərbaycan geosiyasi sabitlik ərazisidir, baxmayaraq ki, yaxınlıqda risklər də mövcuddur. Mərkəzi Asiya ölkələri üçün bu risklər Azərbaycanla müqayisədə hətta daha da yüksəkdir. Odur ki, bu, qeyd etdiyim ölkələrin uğurunun mühüm amili kimi nəzərə alınmalıdır.

İyirmi beş il bundan əvvəl hamımız tamamilə başqa bir vəziyyətdə idik. Söhbət iqtisadi inkişafdan, iri-miqyaslı sosial problemlərdən gedir və biz həm də müstəqillik yolunun birinci mərhələsini yaşayırdıq. İndi biz artıq uğur haqqında məlumat verə bilərik. Biz Bakı Expo Mərkəzində sərgi təşkil etdik. Hesab edirəm ki, bu, bizim ölkələrin nailiyyətlərini çox yaxşı əks etdirir. Bunlar bizim nailiyyətlərin kiçik bir hissəsidir, amma buna baxmayaraq, gördüyümüz işlərin çox yaxşı təcəssümüdür. Azərbaycanın xarici siyasət prioritetlərindən biri Mərkəzi Asiya ölkələri ilə daha fəal əməkdaşlıqdan ibarətdir və biz Bakıda keçirilən SPECA Zirvə görüşünü bu siyasətin bir hissəsi olan amillərdən biri hesab edirik.

Müxbir: Azərbaycan Şərq və Qərb arasında çox strateji-coğrafi mövqedə yerləşir. Beynəlxalq arenada ölkənin strategiyası nədən ibarətdir?

Prezident İlham Əliyev: Beynəlxalq arenada biz müstəqil siyasət yürütməyə davam edəcəyik. Biz dördüncü ildir ki, BMT-dən sonra ikinci ən böyük beynəlxalq təsisat olan Qoşulmama Hərəkatına sədrlik edirik. Bir çox üzv ölkənin - 120 üzv ölkənin ümumi rəyinə əsasən Azərbaycan Qoşulmama Hərəkatına yeni ölçü və dinamika verməkdə önəmli rol oynamışdır. Biz Qoşulmama Hərəkatının institusional inkişafı ilə bağlı çoxlu addımlar atdıq, parlament və gənclər platformalarını yaratdıq, qadınlar üçün platformanın yaradılması üzərində işlədik. Biz COVID pandemiyası məsələsi ilə bağlı çox fəal olmaqla 80-dən çox ölkəyə yardım etdik. Beləliklə, bizim Qoşulmama Hərəkatında sədrliyimiz bizə siyasətimizi, imkanlarımızı nümayiş etdirməyə şərait yaratdı və yeri gəlmişkən, bizim sədrliyimiz yekdil qərarla əlavə bir il uzadılmışdır. 120 ölkə, onların heç də hamısı bir-biri ilə yaxşı münasibətdə deyil, lakin Azərbaycana gəldikdə onların hamısı yekdilliklə bizi dəstəklədi. Beləliklə, bu, beynəlxalq dəstəyi ən yaxşı şəkildə nümayiş etdirir. Bəzən bəzi siyasətçilər beynəlxalq birlik haqqında danışdıqda onlar ola bilsin ki, onlarla ölkəni nəzərdə tuturlar. Lakin beynəlxalq birlik 200-dən artıq ölkədən ibarətdir və bu ölkələrin əksəriyyəti Azərbaycanı dəstəkləyir. Bu, yalnız bir istiqamətdir.

Bizim qonşularımızla münasibətlərimiz yaxşı balanslaşdırılıb, dostluğa və qarşılıqlı marağa əsaslanır. Bizim Avropa təsisatları ilə münasibətlərimizin öz müsbət dinamikası var. Mən artıq enerji layihələrini qeyd etdim, Avropa bizdən dəstək istədikdə bizim Avropanı necə dəstəklədiyimizi nəzərdə tuturam. Biz bunu ona görə etdik ki, həmişə bizdən kömək istəyənlərə kömək etməyə çalışırıq. Bizim müsəlman ölkələri ilə münasibətlərimiz həmrəylik və tərəfdaşlıq nümunəsidir. Azərbaycan İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının ən fəal üzvlərindən biri hesab olunur. Beləliklə, bu, əslində, beynəlxalq birliyin demək olar ki, bütün üzvlərini əhatə edir və bizim siyasətimiz həmişə kiməsə dəstək lazım olduqda ona dəstəyin göstərilməsinə və bütün ölkələrə dost münasibətin nümayiş etdirilməsinə hədəflənib. İndi isə - ərazi bütövlüyümüz və suverenliyimizin bərpasından sonra Azərbaycanın beynəlxalq arenada imkanları, əlbəttə ki, qat-qat böyük olacaq. Döyüş meydanında öz ərazisini, öz ləyaqətini qorumuş ölkənin beynəlxalq nüfuzu və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrini özü yerinə yetirmiş Azərbaycanın nüfuzu, əlbəttə ki, indi kəskin şəkildə yüksəlib.

Müxbir: Bu ilin yayında “Euronews”a müsahibə zamanı demişdiniz, ümid edirsiniz ki, ilin sonunadək Ermənistan və Azərbaycan arasında sülhə nail olunacaq. Xüsusilə on minlərlə insanın evlərini tərk etməli olduqlarından sonra hələ də sülhə nail olunacağını düşünürsünüz? Bu regionun dinamikası üçün növbəti mərhələdə onu nə gözləyir?

Prezident İlham Əliyev: Bəli, vaxt qrafiki ilə bağlı mən nikbin fikirdə idim, çünki biz Azərbaycanın özünün hazırladığı sülh sazişinin ilkin layihəsi ilə bağlı şərhləri bir neçə dəfə Ermənistanla mübadilə etmişdik. Bundan sonra isə iki ölkə arasında altı dəfə şərhlər mübadilə edilmişdir və keçən dəfə “Euronews”a bunun haqqında danışdıqda mən ümid edirdim ki, Ermənistan bizim təkliflərin nəzərdən keçirilməsi vaxtını uzatmayacaq. Biz sentyabrın 11-də onlara sonuncu şərhlərimizi təqdim etmişdik və onlardan cavabı yalnız iki gün əvvəl almışıq. Beləliklə, təqribən iki ay yarımdır ki, onlar bir neçə səhifədən ibarət mətn layihəsini nəzərdən keçiriblər. Bu, nə deməkdir? O deməkdir ki, onlar süni olaraq prosesi ləngitmək istəyirlər. İndi noyabrın sonudur və ilin axırına qədər sülh sazişinin imzalanması ilə bağlı ümidlər o qədər də nikbin deyil. Lakin hesab edirəm ki, zaman qrafiki o qədər də vacib deyil. Vacib olan hər iki ölkənin gündəliyidir. Məhz Azərbaycan işğaldan və etnik təmizləmədən əziyyət çəkib. Bir milyon azərbaycanlı Ermənistan hökuməti tərəfindən deportasiya edilib. Təxminən sahəsi 15 min kvadratkilometr olan ərazi dağıdılıb.

Bununla belə, sülh sazişini imzalamaq və delimitasiya işlərini başlamaq üçün təklif verən ölkə biz olduq. Bir sözlə, hazırda Qarabağ məsələsi bitdikdən sonra düşünürəm ki, Ermənistan bizimlə razılığa gəlməkdə daha həvəsli olacaq. Çünki suverenliyimizin bərpası və Qarabağda qeyri-qanuni separatçı rejimin ləğv edilməsi ilə, fikrimcə, Ermənistana daha cəsarətli davranmağa və ya danışıqlara getməyə mane olan əsas amil artıq mövcud deyil.

Bir sözlə, biz qeyd etdiyim kimi, iki gün əvvəl aldığımız ən son təklifləri dəyərləndirəcəyik və öz şərhlərimizi verəcəyik. Bununla yanaşı, biz müxtəlif rəsmilər arasında və fərqli kanallar vasitəsilə işçi səviyyədə təmasları saxlayırıq. Düşünürəm ki, sülh üçün alternativ yoxdur. Əgər sülh sazişi imzalanmasa, bu, bütöv bölgə üçün çox pis olacaq. Biz istəyirik ki, Cənubi Qafqaz bölgəsində hər hansı risk olmasın. Əlbəttə, biz istəyirik ki, Ermənistan nə bu gün, nə də gələcəkdə ərazi bütövlüyümüzü sual altına qoymasın və Azərbaycana qarşı hər hansı ərazi iddialarından tam əl çəksin.

Müxbir: Beləliklə, nəhayət ki, sülhə nail olmaq üçün şərtlər nədən ibarətdir?

Prezident İlham Əliyev: Bilirsiniz, biz sülh sazişi üçün əsas götürüləcək beş təməl prinsipi hazırladıq: bir-birinin ərazi bütövlüyünün qarşılıqlı surətdə tanınması; gücdən istifadə etməmə; bir-birinə ərazi iddialarının olmaması; iki ölkə arasında kommunikasiyaların açılması və münasibətlərin normallaşması; və bir sıra digər mühüm amillər var. Bütün bunlar beynəlxalq hüquqa əsaslanır. Danışıqlar prosesinin təxminən üç ili ərzində, Ermənistan hər zaman sülh sazişinə Qarabağın erməni azlığına dair müddəanı salmaq istəyirdi. Bizim mövqeyimiz ondan ibarət idi ki, bu, bizim daxili işimizdir. Əgər onlar Azərbaycanda erməni azlığı məsələsini əks etdirmək istəyirlərsə, onda biz də otuz il əvvəl Ermənistandan qovulmuş azərbaycanlı azlığı məsələsini daxil etmək istərdik. Özü də Ermənistanda azərbaycanlıların sayı ermənilərin Azərbaycandakı sayından daha çoxdur və təxminən 300 min insan təşkil edir. Bir sözlə, mövqeyimiz belədir ki, həmin məsələ qarşılıqlı olmalıdır. Biz iki milli azlığın məsələsini, onların hüquqları və təhlükəsizliyini, o cümlədən qayıtmaq hüququnu qeyd edək. Yəni, təkcə ermənilərin Azərbaycana qayıtması deyil, o cümlədən azərbaycanlıların Ermənistana qayıtması məsələsini qoyuruq. Azərbaycanlıların 30 il əvvəl qovulması və ermənilərin iki ay əvvəl ölkəmizi tərk etmək qərarı arasında fərqin əhəmiyyəti yoxdur. Fakt, sadəcə, ondan ibarətdir ki, bunlar qarşılıqlı olmalıdır. Yaxud da ki, biz sülh sazişində bu məsələni qeyd etmirik. Bir sözlə, bu vaxta qədər, biz həmin məsələ ilə bağlı Ermənistandan hər hansı aydın anlaşma görmədik. Əgər Ermənistan hər iki milli azlığa eyni yanaşmanın tətbiq edilməsinə razılaşarsa və ya onu tam əks etdirməsə, onda sülh əldə oluna bilər, çünki həmin məsələ bizimlə danışıqlar aparan Ermənistan üçün əsas maneə idi. Bir sözlə, görəcəyik, bundan sonra necə olacaq. Səmimi desək, mən hazırda məntiq nöqteyi-nəzərindən sülh sazişinin imzalanmasına hər hansı ciddi maneə görmürəm.

Biz bəyan edirik ki, bunu imzalamalıyıq və onlar da deyirlər ki, bu saziş imzalanmalıdır. Lakin biz buna nail olmalıyıq. Bizim təklifimiz ictimaiyyətə açıqlandı. Bəhs etdiyim həmin beş məşhur prinsipi biz ictimaiyyətə açıqladıq. Bunlar bəllidir. İstənilən mühüm beynəlxalq tərəfin də etirazı yoxdur, çünki bütün həmin prinsiplər beynəlxalq hüququn fundamental prinsipləridir. Ermənistan, sadəcə, onlara əməl etməlidir. Onlar ərazi bütövlüyümüzü sual altına qoymaq və ərazimizdə separatçılığa rəvac vermək kimi bütün cəhdlərinə son qoymalıdırlar, çünki Qarabağ Azərbaycanın hissəsidir və bu, hamı, o cümlədən Ermənistanın özü tərəfindən etiraf edilir. Məhz Ermənistanın baş naziri 2019-cu ildə Xankəndidə böyük nümayiş zamanı demişdir: “Qarabağ Ermənistandır”. Bu, danışıqlar prosesinin sonu demək idi, çünki bundan sonra danışıqlar üçün heç bir şey qalmadı. Beləliklə, İkinci Qarabağ müharibəsi üçün səbəb məhz Ermənistan hökuməti idi. İndi isə həmin şəxs artıq “Qarabağ Azərbaycandır” deyir. Bu, yaxşı haldır, irəliləyişdir. Biz irəliləyişi hər zaman dəstəkləyirik, lakin hazırda “Qarabağ Azərbaycandır” dedikdə, onlar gərək bunun altında öz imzasını qoysunlar və biz bunu gözləyirik.

Müxbir: Bəs, öz evlərini tərk etmiş insanlar necə?

Prezident İlham Əliyev: Öz evlərini tərk etmiş insanlara gəldikdə, əvvəlcə, bu, onların öz qərarı idi. Qarabağ erməniləri ilə bağlı ictimaiyyətə verdiyimiz bəyanat və sonradan atdığımız addımlar göstərdi ki, biz istəyirdik onlar qalsınlar. Biz açıq şəkildə elan etdik və mən antiterror əməliyyatı başa çatdıqdan sonra Azərbaycan xalqına müraciətimdə bildirdim ki, onlar qala bilər. Biz elektron qeydiyyat portalını açdıq. Qayıtmaq istəyən hər kəsin belə bir hüququ var. Onların mülkiyyəti lazımi dərəcədə qorunur. Bütün tarixi və dini yerlər lazımınca qorunur.

Geri qayıtmaq üçün onlar müəyyən qaydalara əməl etməlidirlər və mən antiterror əməliyyatının keçirilməsindən bir neçə ay əvvəl demişdim ki, qalmaq istəyənlər Azərbaycan vətəndaşlığı üçün müraciət etməlidirlər. Çünki insanlar başqa ölkənin vətəndaşı olmaqla Azərbaycanda necə yaşaya bilərlər? Ya vətəndaşlıq, ya iş icazəsi, ya da yaşayış icazəsi olmalıdır. Onlar dırnaqarası “dağlıq qarabağ respublikasında” yaşadıqlarını deyərək Azərbaycanda yaşaya bilməzlər. Çünki dırnaqarası “dağlıq qarabağ respublikası” mövcud deyil. Onlar bunu öz xəyallarında, mifologiyasında uydurublar. Onlar Azərbaycan vətəndaşları olaraq Azərbaycanda yaşamaq istəyirlərsə, əlbəttə ki, bunu edə bilərlər. Azərbaycan çoxmillətli, çoxkonfessiyalı bir ölkədir. Azərbaycanda bir çox etnik qruplar var. Bu etnik qrupların bəziləri, bir neçəsi, onlara mənsub olan insanlar Qarabağda erməni əhalisindən qat-qat çoxdur.

Onların hamısı sülh içində yaşayır, onlar bütün hüquq və təminatlardan faydalanırlar. Bizim Qarabağ ermənilərinə etdiyimiz təklifdə hansı ki, yeri gəlmişkən ictimai şəkildə açıqlanmışdır, biz, həmçinin onların hüquqlarını da nəzərə almışdıq. Onların dil, tədris, din, bələdiyyə hüquqlarını nəzərə almışdıq. Onlar bələdiyyə seçkiləri vasitəsilə öz nümayəndələrini seçə bilərlər və orada yaşamağa davam edə bilərlər. Tərk etmək qərarı onların öz qərarı idi və bizim indi əldə etdiyimiz məlumata əsasən bu dırnaqarası "dağlıq qarabağ respublikası"nın dırnaqarası "sabiq rəhbərləri"nin qəsdən etdiyi hərəkət idi. Onlara oranı tərk etməyə ehtiyac yox idi, lakin onlar tərk etmək qərarını verdikdə biz onları dayandıra bilməzdik. Biz onlar oranı sülh şəraitində tərk etsinlər deyə, onlara maksimum dərəcədə rahat şərait yaratdıq. Azərbaycanlılara qarşı tam əksi edilmişdir. Onlar otuz il bundan əvvəl ya qətlə yetirilmiş, ya da deportasiya olunmuş, işgəncələrə məruz qalmış, həbs edilmişdir və onların bəziləri yüksək dağlıq əraziləri aşmaq məcburiyyətində qalaraq həmin ərazilərdə donub ölmüşdür. Bu sənədlərlə təsdiq edilib. Qarabağ bölgəsinin ermənilərinin Ermənistana daxil olmaları da sənədləşdirilmişdir və hər şey humanitar standartlara əsasən edilmişdir. Lakin yenə də sizin suala gəldikdə deyə bilərəm ki, onlar qayıda bilərlər.

Əlbəttə, onlar bizim açdığımız mövcud elektron portalda qeydiyyatdan keçərək geri qayıtmaq, Azərbaycan vətəndaşlığını qəbul etmək istədiklərini bildirməlidirlər. Onların bir neçəsi artıq vətəndaşlıq üçün müraciət edib və hazırda onların müraciətlərinə baxılır. Bəzi ermənilər Qarabağda qalmağa qərar verdilər və indi bizim Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və Miqrasiya Xidməti onların qeydinə qalır, onları qeydiyyata salır. Ermənilərin hamısı oranı tərk etməyib. Lakin Azərbaycanda yaşamaq üçün, məsələn əgər siz Azərbaycanda yaşamaq istəyirsinizsə siz nə etməlisiniz? Siz iş icazəsi, uzun müddət burada yaşamaq istəyirsinizsə yaşayış icazəsi və ya vətəndaşlıq almalısınız. Başqa halda digər ölkənin vətəndaşı olaraq Azərbaycanda necə yaşaya bilərsiniz? Bu, mümkün deyil. Bu da eyni məsələdir.

Əgər Ermənistandan qovulmuş azərbaycanlı məcburi köçkün ora geri qayıtmaq istəyərsə o, necə qayıda bilər? O geri qayıdıb və Qərbi Azərbaycan Respublikasının sakini olduğunu deməyəcək. Xeyr. O, gəlib vətəndaşlıq və ya iş icazəsi üçün müraciət edəcək. Nəyə görə bu proses burada fərqli olmalıdır? Bu, yalnız belə olacaqdır. Bələdiyyə seçkiləri vasitəsilə onlar öz nümayəndələrini seçə bilərlər və bu nümayəndələr bələdiyyələrə görə məsul şəxslər olacaq. Bütün bu məlumatlar Qarabağ ermənilərinin nümayəndələrinə antiterror əməliyyatından sonra çatdırılmışdır və biz bu məlumatın onlar tərəfindən Qarabağ əhalisinə açıqlanmadığından agah olduqdan sonra biz onu açıqladıq, dərc etdik.

Beləliklə, bu, beynəlxalq norma və standartlara əsasən hüquqi bir prosesdir. Bir daha qeyd etmək istəyirəm, Azərbaycan çoxmillətli ölkədir və Azərbaycandakı heç bir etnik qrupun dini və etnik zəmində heç vaxt heç bir problemi və ya narahatlığı olmamışdır. Azərbaycanı tanıyan istənilən kəs bunu təsdiqləyə bilər. Yeri gəlmişkən, bu gün Azərbaycanın müxtəlif yerlərində erməni əhalisi heç bir problem olmadan yaşayır. Ermənilər və azərbaycanlılar Rusiyada bir yerdə yaşayırlar, Ukraynada bir yerdə yaşayırlar və Gürcüstanda hətta eyni kəndlərdə yaşayırlar. Nəyə görə onlar Azərbaycanda və yaxud Ermənistanda bir yerdə yaşaya bilməsinlər? Hesab edirəm ki, onlar bir yerdə yaşaya bilərlər.

Müxbir: Çox təşəkkür edirəm, cənab Prezident.

Prezident İlham Əliyev: Təşəkkürlər.

COP29-un gələn il ölkəmizdə keçirilməsi ilə əlaqədar İlham Əliyevin nitqi

- Bir neçə gün bundan əvvəl ölkəmiz növbəti böyük uğura imza atmışdır, COP29 beynəlxalq konfrans Azərbaycanda, Bakıda keçiriləcək. Bu qərarı bütün dünya ölkələri bir neçə gün bundan əvvəl qəbul etmişdir və beləliklə, Azərbaycana növbəti dəfə böyük etimad və böyük hörmət göstərilmişdir. Biz buna layiqik, biz apardığımız siyasət nəticəsində dünya miqyasında çox güclü mövqelərə sahib olmuşuq. Azərbaycana beynəlxalq aləmdə olan hörmət günbəgün artır və biz bu hörməti öz əməlimizlə, işimizlə, siyasətimizlə qazanmışıq. Bizim müstəqil siyasətimiz, prinsipial mövqeyimiz, beynəlxalq hüquqa bağlılığımız, sədaqətimiz və eyni zamanda, ölkə ərazisində suverenliyin bərpa edilməsi bizə olan hörməti daha da artırdı.

Bu hadisənin önəmi, o cümlədən ondadır ki, bu qərar antiterror əməliyyatından iki ay yarım sonra qəbul olunmuşdur və beləliklə, bir daha bütün dünya ictimaiyyəti Azərbaycana öz dəstəyini ifadə etmişdir. Onu da bildirməliyəm ki, Bakıda COP29 konfransının keçirilməsi beynəlxalq aləmin hər bir üzvünün razılığı ilə mümkün olmuşdur. Yəni, burada yekdil mövqe bir daha özünü göstərdi.

Düzdür, antiterror əməliyyatından sonra bəzi Qərb ölkələri Azərbaycana əsassız ittihamlar irəli sürmüşdür. Bizə qarşı irəli sürülmüş bu ittihamların heç bir əsası yoxdur. Çünki Azərbaycan öz suveren ərazisində separatçılığa qarşı, işğalçılara qarşı antiterror əməliyyatı keçirərək beynəlxalq hüququn aliliyini özü bir daha

təmin etmişdir və eyni zamanda, bütün humanitar normalara riayət edərək öz suverenliyini bərpa etmişdir. Bəzi Qərb ölkələri, onların arasında təbii ki, ənənəvi olaraq Fransa bununla barışmaq fikrində deyil. Halbuki artıq beynəlxalq birlik də görür ki, hətta Ermənistan bu vəziyyətlə barışıb və COP29 konfransının keçirilməsi bunu bir daha göstərir. Ancaq Fransada bəzi siyasi liderlər ermənilərdən daha çox erməni olmağa çalışırlar. Ancaq onlar da bu vəziyyətlə barışmağa məcbur olacaqlar.

Bir də bəzi hallarda beynəlxalq aləm, beynəlxalq birlik anlayışı Qərbdə təhrif edilir. Beynəlxalq birlik 30-40 ölkə deyil. Beynəlxalq birlik dünyanın bütün ölkələridir və bu ölkələr yekdilliklə Azərbaycana öz böyük dəstəyini göstərmişdir. Bu, birinci dəfə deyil. Biz Qoşulmama Hərəkatına dörd il ərzində uğurla sədrlik edirik və burada da bizim sədrliyimiz 120 ölkənin dəstəyi ilə mümkün olmuşdur, hətta sədrliyimiz bir il uzadılmışdır. Bu, artıq böyük bir göstərici idi. Dünyanın 120 ölkəsi Azərbaycana öz dəstəyini ifadə etmişdir. Bu dəfə isə bütün dünya ölkələri bu dəstəyi göstərmişdir.

İrimiqyaslı beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsi təbii ki, üzərimizə böyük məsuliyyət qoyur. Ancaq biz bu günə qədər bir çox beynəlxalq tədbirlər keçirmişik. Hətta bu il Beynəlxalq Astronavtika Konqresini böyük müvəffəqiyyətlə keçirmişik. Onu da hər kəs bilir ki, bu mötəbər beynəlxalq tədbir ikinci dəfə Bakı şəhərində keçirilib. 50 il bundan əvvəl sovet Azərbaycanının paytaxtı olan Bakıda, bu il isə müstəqil Azərbaycanın paytaxtı olan Bakıda bu tədbir keçirilmişdir. Ancaq təbii ki, COP29 bu vaxta qədər keçirilmiş tədbirlərlə müqayisəyə gəlmir. Hətta Avropa Oyunlarını xatırlasaq, o vaxt 5 min idmançı və onları müşayiət edən təqribən 3 min qonaq gəlmişdir. Ancaq COP29-da 10 minlərlə xarici nümayəndə ölkəmizə gələcək, iki həftə ərzində Bakı dünyanın mərkəzi olacaq. Müəyyən ehtimallara görə, təqribən 70–80 min xarici qonaq bu müddət ərzində ölkəmizdə olacaq.

Hesab edirəm ki, COP29 dünyada ən mötəbər beynəlxalq tədbirlərdən biridir. Ölkələrin təmsilçiliyi nöqteyi-nəzərindən BMT Baş Assambleyasından geri qalmır. Ona görə biz dərhal bütün hazırlıq işlərinə start verməliyik. Bizim vaxtımız o qədər də çox deyil, 11 aydan az vaxtımız var. Ona görə mən hesab etdim ki, birinci müşavirəni öz sədrliyimlə keçirim, bütün lazımi tapşırıqları verim. Bu tapşırıqların yerinə yetirilməsi barədə müntəzəm olaraq mənə məlumat veriləcək.

Mən şübhə etmirəm ki, COP29 beynəlxalq konfransını da biz yüksək səviyyədə keçirəcəyik, bu, ölkəmizin, xalqımızın növbəti böyük uğuru olacaq. Eyni zamanda, Azərbaycan neft-qaz ölkəsi kimi bu sahədə də özünü göstərəcəkdir və dünyada hər kəs bir daha görəcək ki, bizim gündəliyimiz yaşıl enerji ilə bağlıdır. Yaşıl enerji növlərinin yaradılması və yaşıl enerjinin dünya bazarlarına nəqli hazırda bizim enerji siyasətimizin prioritetidir. Bu, reallıqdır və bütün dünya bunu bir daha görəcək.

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.91

T A R İ X
H I S T O R Y

UOT 94 (479.24)

HADİ RƏCƏBLİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Dövlət qulluğu və kadr siyasəti" kafedrasının professoru, siyasi elmlər doktoru

e-mail: hadi.recebli@gmail.com

AZƏRBAYCANDA REPATRİASİYA PROSESİNİN EFFEKTİV REALLAŞMASININ ƏSASLARI

Giriş

Azərbaycan xalqı, hər bir azərbaycanlı bu gün yalnız müasir deyil, son bir neçə əsrlik dövlətçilik tariximizin ən şərəfli və qürurlu günlərinə şahidlik edir. Çünki son bir əsrdə ilk dəfə olaraq ölkəmizin ərazi bütövlüyünü təmin etmişik. Son bir neçə əsrdə birinci dəfə olaraq işğal altındakı torpaqlarımızın azad edilməsinə nail olmuşuq. Buna qədər isə həm XIX əsrdə, həm XX əsrdə yalnız itirmişik, əzilmişik, əsarət altında yaşamışıq, öz torpaqlarımızda məcburi köçkünə, qaçqına çevrilmişik.

Məcburi köçkünlərin ilk olaraq Zəngilan rayonunun Ağalı kəndində məskunlaşması ilə başlanan geri dönüşləri göstərir ki, bu proses ən mütərəqqi şəkildə həyata keçirilir. Bununla Azərbaycan repatriasiya sahəsində də yeni nümunələr ortaya qoyur.

Repatriasiya bir şəxsin doğma ölkəsinə qaytarılmasına deyilir. Dünyada repatriasiya ilə bağlı nümunələr çoxdur. Xatırladım ki, BMT təsis edildiyi gündən repatriasiya problemi, öz ərazilərindən və ya öz ölkələrindən köçkün və qaçqın düşmüş insanların geri qayıdış prosesi istər beynəlxalq hüquqda, istər dövlətlərarası münasibətlərdə hər zaman diqqət mərkəzində olmuşdur.

Lakin istənilən halda söhbət insanın doğulduğu, böyüdüyü, yaşadığı, lakin müharibə nəticəsində qaçqın və köçkün düşdüyü bir coğrafi məkana qayıdışından gedir. Bu qayıdış xaricdən də ola bilər, ölkə daxilindən də. Azərbaycana gəldikdə, Ermənistanın Qarabağ bölgəsini və ətraf rayonlarımızı işğal etməsi nəticəsində 30 ilə yaxın doğma evlərindən köçkün düşmüş vətəndaşlarımız torpaqlarımızın azad edilməsindən sonra həyatlarının ən böyük arzusuna çatıblar və mərhələli şəkildə Qarabağ və Şərqi Zəngəzura qayıdırlar.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan dövləti hələ Vətən müharibəsinə qədər məcburi köçkünlərin, habelə tarixi Azərbaycan torpaqları olan indiki Ermənistandan didərgin salınmış soydaşlarımızın mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün bütün imkanlarını səfərbər edib. Respublikamızın müxtəlif yerlərində bu məqsədlə 100-dən artıq qəsəbə və şəhərcik salınıb. Ulu Öndər Heydər Əliyevin bu sahədə müəyyən etdiyi kursu davam etdirən Prezident İlham Əliyev 2003-cü ildən sonra qaçqınların və məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, onların məşğulluğunun təmin edilməsi ilə bağlı 70-dən çox fərman və sərəncam imzalayıb.

Müdrik rəhbərliyin qətiyyətli siyasəti

Azərbaycanın parlaq qələbəsi ilə yekunlaşan 44 günlük Vətən Müharibəsindən sonra repatriasiya, yəni vətənə qayıtmaq prosesi uğurla həyata keçirilir. Repatriasiya termini adətən hərbi əsirlərin, məcburi köçkünlərin, qaçqınların, mühacirlərin vətəndaşlıq hüquqlarının bərpası ilə qaytarılması, ölkəyə qayıtması ilə bağlı istifadə olunur. Prezident İlham Əliyev işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və abadlaşdırılması işlərinə xüsusi diqqət yetirir. Hazırda erməni vandalizminin izləri olan torpaqlarda aktiv bərpa işləri aparılır. Prezident İlham Əliyevin işğaldan azad edilmiş ərazilərə mütəmadi səfərləri dövlətimizin başçısının işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və abadlaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən irimiqyaslı layihələrə prioritet diqqətini əyani şəkildə nümayiş etdirir. Dövlətimizin başçısının iştirakı ilə sənaye müəssisələrinin və digər sosial obyektlərin təməlinin qoyulması, tikinti-quruculuq işlərinin geniş vüsət alması, ən müasir texnologiyaların tətbiqinə önəm verilməsi bunu göstərir. Sosial infrastrukturun bərpası və əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi üçün yerli investisiyalarla yanaşı, xarici investisiyalar da cəlb edilir.

İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev bəyan etdi ki, hakimiyyət qaçqın və məcburi köçkünləri mərhələli şəkildə Qarabağa qaytaracaq. Azərbaycan Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Rövşən Rzayev bildirmişdir ki, “750 min məcburi köçkünün 60-70%-dən çoxu öz doğma yurdlarına qayıdacaq” [9].

Azərbaycan hökuməti beynəlxalq ictimaiyyətin köməyi ilə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi həll edildikdən sonra məcburi köçkünlərin işğal olunmuş rayonlara qayıtması üçün Çərçivə Planı (Böyük Qayıdış Proqramı) hazırlamağa başlayıb.

2021-ci ilin 14 fevralında Azərbaycanın Füzuli rayonu ərazisində Horadiz-Ağbənd dəmir yolunun tikintisinə başlanılıb. Zəngəzur dəhlizinin yaradılması Azərbaycanın Naxçıvan Muxtar Respublikasına maneəsiz giriş imkanı verəcək. Nəqliyyat əlaqələrinin bərpası 2020-ci il Dağlıq Qarabağ müharibəsinin sonunda - 2020-ci il noyabrın 9-da imzalanmış atəşkəs sazişinin 9-cu maddəsində nəzərdə tutulub. Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə bölgədəki bütün iqtisadi və nəqliyyat əlaqələri blokdan çıxarılmalıdır.

Prezident İlham Əliyevin Füzuli rayonuna səfəri zamanı tə məli qoyulan Əhmədbəyli-Füzuli-Şuşa avtomobil yolunun tikintisi Qarabağda həyata keçirilən yol infrastrukturu layihələrindən biridir. 101,5 km uzunluğundakı Əhmədbəyli-Füzuli-Şuşa yolu (Zəfər yolu) Füzuli, Xocavənd, Xocalı və Şuşa rayonlarının işğaldan azad edilmiş ərazilərindən keçir. Bu yol boyu 7 tunel, o cümlə-dən Əhmədbəyli-Füzuli-Şuşa yolunun Daşaltı kəndi ərazisindən keçən hissəsində tunel tikilir. Tunellər T1A (3340,0 m), T1 (314,9 m), T2 (556,9 m), T3 (680,3 m), T4 (540,6 m), T5 (454,8 m) və T6 (446,3 m) kod adlarını alıb. Tunellərin ümumi layihə uzunluğu, İsa Bulaqı istiqamətində tikilmiş tunel də daxil olmaqla, təxminən 7668 metrdir [8, s.299]. Hər tuneldə havalandırma sistemi quraşdırılacaq.

Azərbaycanda işğaldan azad edilmiş ərazilərin minalanması, mövcud yaşayış binalarının və infrastrukturun çox hissəsini dağıdıması səbəbindən əhalinin bölgəyə qayıdışı zamanı xüsusi problem yaranır. Yerli əhalinin öz torpaqlarına qayıtması üçün zəmanətlər, xidmətlər və infrastrukturla təmin edilməsi asan məsələ deyil. Lakin sevindirici haldır ki, Azərbaycan hökuməti bu problemləri həll etməyi öz öhdəsinə götürmüşdür. Zəngilanın Ağəli kəndində inşa edilən “Ağıllı kənd” bu sahədə aparılan ilk layihədir və bu qəbildən olan oxşar layihələr də təbiq olunmaqdadır. Məcburi köçkünlərin hazırda mərhələli şəkildə Laçına da qaydışı davam edir. İnsanlar yenidən qurulan və abadlaşan Laçın şəhərinə – doğma yurdlarına sevinclə qayıdır. “2026-cı ilin sonuna qədər 140 min keçmiş məcburi köçkün öz doğma evinə qayıdacaq” [7, s.10].

Otuz il əvvəl bu yerləri tərk etmiş ailələri öz vətənlərinə qaytarmaq müasir dövrdə həm

qürurverici, həm sevindirici, həm də aktual bir məsələdir. Bu məsələ insanların həyatı üçün maksimum məsuliyyətlə həll edilməli olan sosial problemdir. Kənddə e-sağlamlığı, elektron təhsili dəstəkləyən və ağıllı idarəetmə məqsədlərini dəstəkləyən yüksəksürətli internet bağlantısı var. Ailələr əmin ola bilərlər ki, övladları saytda təqdim olunan ən yaxşı təhsil resurslarına, eləcə də zərurət yarandıqda uzaqdan istifadə edə biləcəklər. Bu, tibbi xidmətlərin göstərilməsinə də aiddir. Hökumət məşğulluq imkanları yaratmaq üçün özəl sektora müraciət edib. Ağıllı və davamlı düşüncə bu kəndin hər tərəfinə nüfuz edir.

İşğaldan azad edilmiş yaşayış məntəqələrinin bərpası üçün məqsədli maliyyə dəstəyinin yaradılması və müvafiq maliyyələşdirmə mexanizminin tətbiqi və vətəndaşlarımızın öz doğma yurdlarına qayıtması ilə bağlı proqram və layihələrin həyata keçirilməsi, həmin ərazilərdə iqtisadi fəallığın artırılması üçün stimullaşdırıcı tədbirlər (vergilər və digər güzəştlər, dövlət-özəl tərəfdaşlıq və s.) həyata keçirilməsi, habelə şəhid ailələrinin və müharibə əlillərinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş güzəşt və imtiyazların verilməsi olduqca mühüm məsələdir. Bütün bunlar 2021-ci ilin büdcə və fiskal siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir.

BMT və repatriasiya prosesi

1945-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yaradılması beynəlxalq ictimaiyyətin müharibələrin və müxtəlif növ təhlükələrin qarşısının alınması üçün ümumi mexanizm hazırlamaq istəyinin birbaşa nəticəsi idi. İkinci Dünya Müharibəsi başa çatdıqdan sonra yaranan problemlərin təbiəti, həcmi və sayının dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq, sülhməramlı təcrübələrin inkişafı demək olar ki, daim BMT-nin gündəliyinə salınırdı.

Repatriasiya hüququ bir sıra müasir müqavilə və konvensiyalarda, xüsusilə 1948-ci il Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində [13], 1966-cı il Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda [11] və 1948-ci il Dördüncü Cenevrə Konvensiyasında [10] təsbit edilmişdir. Hüquqşünaslar iddia edirlər ki, bu beynəlxalq insan hüquqları sənədlərindən biri və ya bir neçəsi ənənəvi beynəlxalq hüquq status əldə edib və buna görə də geri qayıtma hüququ bu konvensiyaları imzalamayanlar üçün məcburidir.

Beynəlxalq ictimaiyyət Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yardım və Yenidənqurma İdarəsi (UNRRA) və Beynəlxalq Qaçqınlar Təşkilatını (IRO) yaratmağa qərar verdi. UNRRA 7 milyondan çox insanın könüllü repatriasiyasına, IRD isə vətənlərinə qayıtmaqdan imtina edən 1,7 milyon Avropalı qaçqının köçürülməsinə köməklik göstərib [15]. UNRRA və IRO-nu əvəz edən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının İdarəsi 1950-ci ilin dekabrında yaradılmışdır.

Əvvəlcə təcili problemlərin həlli üçün üç illik müddətə yaradılan BMT QAK-a 1954-cü il Nobel Sülh Mükafatına layiq görülməzdən əvvəl öz mandatını daha dörd il uzatmaq mandatı verildi. Nobel Komitəsi vurğulamışdır ki, bu mükafat təkcə keçmiş nailiyyətlərə görə minnətdarlıq əlaməti deyil, həm də dünya ictimaiyyətinə bu işin davam etdirilməli olduğunun nümayişidir. BMT QAK-ın mükafata namizədliyini irəli sürərkən öz bəyanatında Nobel Komitəsi vurğulayır:

“Müharibənin yaratdığı yaraları sağaltmaq sülh üçün işdirsə, insanlar arasında qardaşlığı təşviq etmək sülh üçün işdirsə, bu, sülh üçün işdir. Çünki bu bizə göstərir ki, həyatda bəxti gətirməyən əcnəbi bizdəndir. Bizdən milli sərhədlərlə ayrılsalar belə, başqa insanlara şəfqət göstərməyin davamlı sülhün üzərində qurulmalı olan təməl olduğunu öyrədir” [14].

Bəzən “dünyanın vicdanı” adlandırılan BMT QAK-nın digər ölkədə sığınacaq istəməsindən və ya öz ölkəsinə təhlükəsiz qayıtmaq hüququndan asılı olmayaraq, qaçqınları qorumaq və onların bütün dünyada narahatlıqlarını həll etmək üçün beynəlxalq fəaliyyətə rəhbərlik etmək və əlaqələndirmək mandatı var.

Qaçqınların müdafiəsi üçün beynəlxalq qanunlar, konvensiyalar və qaydalar sisteminin işlənib hazırlanması prosesi XX əsrin əvvəllə-

rində Millətlər Liqasının rəhbərliyi ilə başlamış və Qaçqınların Statusuna dair Konvensiyanın təsdiqi ilə yekunlaşmışdır [12]. 28 iyul 1951-ci ildə BMT-nin xüsusi konfransı Konvensiya həm qaçqınların beynəlxalq statusuna toxunan 1933-cü il Qaçqınlar Konvensiyasını, həm də 1948-ci il Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində əks olunan prinsipləri özündə birləşdirən qlobal sənədə çevrilmişdir. 1951-ci il Konvensiyası qaçqınlar anlayışını və onların hüquqlarını, habelə dövlətlərin qaçqınlarla bağlı hüquqi öhdəliklərini müəyyən edən əsas hüquqi sənəddir. 1967-ci ildə qəbul edilmiş Protokol Konvensiyada nəzərdə tutulmuş coğrafi və vaxt məhdudiyyətlərini aradan qaldırdı. Bu iki sənəd qaçqınların əsas hüquqlarını, o cümlədən dini etiqad və hərəkət azadlığını, işləmək, təhsil və səyahət sənədlərinə çıxışı əhatə edən yeganə hüquqi sənəddir. Onlar həmçinin qaçqınların qəbul etdikləri hökumətlər qarşısında öhdəliklərini ortaya qoyur və bildirirlər ki, qaçqınlar təqib olunmaqdan qorxduqları ölkəyə məcburi şəkildə qaytarıla bilməzlər.

BMT QAK-ın fəaliyyəti BMT-yə üzv dövlətlər tərəfindən maliyyələşdirilir və ən əsası, bu dövlətlər qaçqınlar üçün Konvensiyada müəyyən edilmiş minimum standartlara riayət olunmasını təmin edir. Dövlətlər arasında və daxilində mübarizə və humanitar fövqəladə hallar şəraitində qaçqınlar və məcburi köçkünlər qlobal gündəmdə əsas yer tutmalıdır.

Böyük Qayıdışın başlanğıcı və Milli Prioritetin icrası

2022-ci il noyabrın 16-da Prezident İlham Əliyev "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı"nı təsdiq etmişdir. Bu proqram Qarabağ və Şərqi Zəngəzura qayıdışla bağlı hədəflərin, qarşıya qoyulan vəzifələrin sistemli, uzlaşdırılmış və nəticə etbarilə effektiv şəkildə həyata keçirilməsi üçün yol xəritəsi olan mühüm sənəddir və görülən işlərin daha da sürətləndirilməsinə xidmət edir [2].

Böyük qayıdış hələ Aprel zəfərindən sonra Cəbrayıl rayonunun Cocuq Mərcanlı kəndinin bərpası və sakinlərin doğma evlərinə qayıdışı ilə başlayıb. Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2017-ci ildə cəmi bir neçə aya bərpa olunan Cocuq Mərcanlı kəndində 24 illik fasilədən sonra həyat əvvəlkitək öz axarına qayıtdı. 24 illik yurd həsrətindən sonra Cocuq Mərcanlı sakinləri doğma el-obalarına qayıtdılar. Beləliklə, Böyük qayıdış Cocuq Mərcanlıdan başlanıldı.

Prezident İlham Əliyevin tapşırığına əsasən Böyük qayıdışın rəmzinə çevrilən Cocuq Mərcanlıda Şuşa məscidinin bənzəri olan məscid də tikildi. Bu müqəddəs ocağın inşası işğalçı Ermənistana və beynəlxalq aləmə bir mesaj idi və bəyan edirdi ki, gün gələcək Şuşadakı məscid də bərpa ediləcək. Cocuq Mərcanlının bərpasından cəmi 3 il sonra həmin tarix də yetişdi və həm Şuşanın, həm də onun tarixi-mədəni və dini abidələrinin bərpasına başlanıldı.

Bu baxımdan artıq Vətən müharibəsindən sonra Cocuq Mərcanlının timsalında artıq Azərbaycan dövlətinin Böyük qayıdışın həyata keçirilməsi, məcburi köçkünlərin repatriasiyası ilə bağlı təcrübəsi formalaşmışdı.

2021-ci il fevralın 2-də dövlətimizin başçısı "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər"in təsdiq edilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır. Sərəncama əsasən, 2030-cu ilədək sosial-iqtisadi inkişafa dair reallaşdırılmalı olan 5 milli prioritetdən biri işğaldan azad olunmuş ərazilərə Böyük qayıdışdır. Sənəddə bununla bağlı deyilir: "Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunması xalqımızın çoxəsrlik tarixində möhtəşəm yer tutur. Dövlət sərhədlərini bərpa etməklə Azərbaycan xalqı son bir əsrdə hərbi və diplomatik sahədə ən böyük zəfərə nail oldu. Qələbənin əbədiləşdirilməsi üçün öz doğma torpaqlarından köçkün düşən insanların vətənə qayıdışı təmin olunmalıdır. Bu Böyük qayıdış vətəndaşlarımızın işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dayanıqlı məskunlaşmasında və bu ərazilərin ölkənin iqtisadi fəaliyyətinə qoşulmasında bir körpü olacaqdır" [1].

Sərəncama əsasən, milli prioritetlərə uyğun olaraq "Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası" hazırlanmış və 2022-ci il iyulun 22-də təsdiq edilmişdir. "Azərbaycan Respublika-

sının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı” isə “İşğaldan azad olunmuş ərazilərə Böyük Qayıdış” Milli Prioritetinin icrasının təmin edilməsi məqsədilə hazırlanmış və 16 noyabr 2022-ci il tarixdə dövlət başçısı tərəfindən təsdiq edilmişdir.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərin dayanıqlı məskunlaşması çərçivəsində Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramında qarşıya qoyulan məqsədlərə uyğun olaraq bu gün işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yüksək standartlara cavab verən yaşayış məntəqələri, o cümlədən “ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” konsepsiyaları əsasında müasir şəhərlər və kəndlər salınır, etibarlı su, elektrik, qaz, istilik təminatı, habelə, bərpaolunan enerji mənbələrindən istifadəyə əsaslanan “yaşıl” texnologiyaların tətbiqi ilə “yaşıl enerji” zonası yaradılır, qabaqcıl standartlara uyğun təhsil, səhiyyə, sosial xidmət, yol-nəqliyyat infrastrukturu qurulur. O cümlədən geri dönən vətəndaşlarımızın məşğulluq imkanları, insan kapitalının inkişaf etdirilməsi, sosial dəstək mexanizmlərinin geniş tətbiqi kimi məsələlər də diqqət mərkəzindədir və hər bir məqsəd birinci növbədə əhalinin layiqli həyat şəraitinin təmin olunmasına xidmət edir.

Bütün bu məsələlər əsas götürülməklə dövlətimizin ərazilərin bərpası və əhalinin qayıdışına dair baxışı və qarşıya qoyduğu hədəflər dövlət proqramının prioritet istiqamətlərini təşkil edir. Belə ki, dövlət proqramının tərtibi zamanı mütərəqqi beynəlxalq təcrübə, strateji inkişaf tendensiyaları nəzərə alınmaqla 6 prioritet məqsəd müəyyən edilib. Bu prioritetlər “Ərazilərdə təhlükəsiz yaşayışın və dövlət idarəetməsinin təşkili”, “Ərazilərdə şəhər, qəsəbə və kənd yaşayış məntəqələrinin tikintisi və infrastrukturla təmini”, “Əhalinin geri qayıdışı və ərazilərdə dayanıqlı icmaların yaradılması”, “Ərazilərin inkişafına və reinteqrasiyasına dəstək göstərən strateji əhəmiyyətli və əhatəli infrastrukturun qurulması”, “Dayanıqlı məskunlaşma üçün ərazilərin iqtisadiyyatının yerli və xarici dəyər zəncirinə inteqrasiyası”, “Ərazilərdə ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması və ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqi”dir [1].

Bu prioritet məqsədlər təsdiq edir ki, məcburi köçkünlərin repatriasiyası kompleks məzmun daşımaqla, çoxsaylı tədbirlər sistemindən ibarətdir.

Dekabrın 6-da ADA Universitetində Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin iştirakı ilə keçirilən “Qarabağ: 30 ildən sonra evə dönüş. Nailiyyətlər və çətinliklər” forumu Azərbaycanın bu istiqamətdə gördüyü işləri dünyaya çatdırmaq baxımından böyük əhəmiyyət kəsb etdi.

“Biz əlimizdən gələni edirik ki, keçmiş məcburi köçkünlər üçün ən yaxşı şərait yaradılsın. Onlar buna layiqdirlər, çünki onlar 30 il ərzində çətin şəraitdə yaşayıblar. Burada söhbət təkcə fiziki durumdan getmir. Söhbət 30 il ərzində doğma evlərindən məhrum edilmiş insanların psixoloji vəziyyətindən gedir. Onlar geri qayıtmaq vaxtını gözləyirdilər və bu gün biz əraziləri azad etdiyimiz üçün əlimizdən gələn hər şeyi edirik ki, prosesi sürətləndirək”, – deyə Prezident İlham Əliyev forumda bildirmişdir [5].

Müasir infrastrukturların yaradılması

Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun kənd və şəhərlərinin yenidən qurulması, insanların doğma yurdlarına qayıdışı, burada məşğulluğun təmin edilməsi və yeni istehsal sahələrinin yaradılması üçün ilk növbədə tələblərə cavab verən infrastruktur mövcud olmalıdır. Təsadüfi deyil ki, azad edilmiş ərazilərdə ilk yenidənqurma işləri də məhz infrastrukturların bərpasından, yolların salınmasından, elektrik xətlərinin çəkilməsindən başlayıb.

Füzuli və Zəngilan beynəlxalq hava limanlarının, “Zəfər”, “Tərtər-Çaylı-Suqovuşan-Talış”, “Füzuli-Hadrut” yollarının, 16 su-elektrik stansiyasının, 12 elektrik yarımstansiyanın, yüzlərlə kilometrə çatan yüksəkgərginlikli elektrik verilişi xətlərinin inşası, Şuşa şəhərində 1 nömrəli tam orta məktəbin, Xarıbülbül, Qarabağ və Yasəmən hotellərinin, Şuşa Otel-Konqres Mərkəzinin, Laçın şəhərində 2 nömrəli tam orta məktəbin istifadəyə verilməsi

göstərir ki, infrastrukturların yaradılması istiqamətində işlər olduqca sürətli və dinamik gedir. Bir məsələni də qeyd etməliyik ki, istifadəyə verilən hər bir infrastruktur obyektində innovativ yeniliklərə, müasir texnologiyaların tətbiqinə xüsusi diqqət ayrılır.

Hazırda Horadiz–Cəbrayıl–Zəngilan– Ağbənd, Əhmədbəyli–Füzuli–Şuşa, Talış–Tap Qaraqoyunlu–Qaşaltı sanatoriyası, Bərdə–Ağdam, Qubadlı–Eyvazlı, Qubadlı–Mahmudlu–Yazdüzü–Ermənistan sərhədi, Hadrut–Tuğ–Azıx mağarası, Xudafərin–Qubadlı– Laçın, Ağdam–Füzuli, Ağdam–Hindarx–Ağcabədi yollarının, Bərdə–Ağdam və Horadiz–Ağbənd dəmir yolu xətlərinin, Laçın Beynəlxalq Hava Limanının tikintisi davam edir.

Tezliklə işğaldan azad edilən ərazilərdə tikilən su-elektrik stansiyalarının ümumi sayı 25-ə çatdırılacaq və onlardan 200 meqavata yaxın ekoloji cəhətdən təmiz, hidro "yaşıl enerji" istehsal etmək mümkün olacaq.

Dövlət proqramına əsasən, qarşıdakı illərdə azad edilmiş ərazilərdə yeni, o cümlədən rəqəmsal yarımstansiyaların şəbəkəsi genişləndiriləcək və bundan irəli gələrək elektrik verilişi xəttlərinin çəkilişi davam etdiriləcək.

Bütün bunlarla yanaşı, hazırda demək olar ki, bərpaolunan bütün şəhərlərdə məktəblər, xəstəxanalar, uşaq bağçaları və digər sosial və vətəndaşlara xidmət infrastrukturları yaradılır.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun iqtisadi potensialının hərəkətə gətirilməsi və geri dönən vətəndaşların məşğulluğunun təmin edilməsi üçün azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi subyektlərin yaradılması da dövlət tərəfindən təşviq olunur və İqtisadiyyat Nazirliyinin sahibkarlara dəstəyi ilə iri iqtisadi layihələr həyata keçirilir.

İndiyə kimi bu məqsədlə "Araz Vadisi İqtisadi Zonası" Sənaye Parkının, Ağdam Sənaye Parkının, Laçın Aqro və Sənaye Parkının və Zəngilanda "Dost Aqropark"ın təməli qoyulub.

İnfrastrukturla bağlı işlərin miqyası olduqca əhatəli və məzmunludur. Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramına əsasən, 2026-cı ilin sonuna qədər azad edilmiş ərazilərdə bu istiqamətdə xeyli layihələr yerinə yetiriləcək ki, bütün bunlar da öz evlərinə qayıdan vətəndaşlarımızın rahatlığına və rifahına uğurla xidmət edəcək.

Qayıdış prosesinin başlanması

2022-ci ilin iyul ayından Zəngilanın Ağalı kəndinə doğma sakinlərinin qayıdışı prosesi başlayıb. Artıq Ağalıda oturuşmuş və öz axarına düşmüş həyat var, kənd sakinlərinin yaşayış üçün bütün infrastruktur yaradılıb. Hazırda 175 ailənin və ya 871 nəfərin yaşadığı Ağalıda "ağıllı dövlət idarəçiliyi", "ağıllı infrastruktur" və xidmətlər, eyni zamanda "ağıllı təsərrüfat və biznes mühiti" yaradılıb. Kəndin enerjiyə olan tələbatı alternativ enerji mənbələrindən əldə edilir. Ağalıda 360 şagird yerlik məktəb və 60 yerlik uşaq bağçası da tikilib. Burada poçt, "ASAN xidmət" və DOST, Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Mərkəzləri təsis olunub. Kənddə tikiş fabriki, tibb məntəqəsi, aptek, mağaza, kafe, mobil operator xidməti də fəaliyyət göstərir.

Talış Ağalıdan sonra məcburi köçkünlərin qayıtdıqları ikinci kənddir. 2023-cü ilin mart ayında Tərtərin Talış kəndinin sakinlərinin doğma yurda qayıdışı təmin olunub. İlkin mərhələdə kəndə 20 ailə qayıdıb. Hazırda kənddə 20 ailə və ya 90 nəfər sakin yaşayır. Kənddə sakinlərin yaşaması üçün əlverişli şərait yaradılıb.

2023-cü ilin may ayında isə Laçın şəhərinin sakinləri 31 ildən sonra doğma evlərinə qayıdıblar. Azərbaycan Ordusunun nəzarətinə keçməsindən cəmi 9 ay sonra, 2023-cü ilin may ayında Prezident İlham Əliyev Laçın şəhərinə qayıdan əhali ilə görüşüb, evlərin açarlarını onlara təqdim edib. Cəmi 7–8 ay ərzində şəhərin böyük hissəsi tamamilə yenidən qurulub. Bu gün Laçın şəhərində 363 ailə və ya 1389 nəfər sakin yaşayır. Bununla yanaşı, Laçın şəhərində bərpa və quruculuq işləri davam edir. Birinci mərhələdə şəhərdə 4 min nəfərə yaxın sakinin yaşaması nəzərdə tutulur.

Laçının Zabux kəndi də doğma sakinlərini qarşılayan yaşayış məntəqələri sırasındadır. Hazırda Zabuxda 121 ailə və ya 475 nəfər

sakin yaşayır. İlkin mərhələdə kənddə 223 ailə məskunlaşacaq.

İşğal dövründə ermənilərin tamamilə dağıtdığı və çoxsaylı minalar basdırdıqları Füzuli şəhəri də indi sürətlə yenidən qurulur. Füzuli şəhərinə 333 ailənin və ya 1186 nəfər sakinin qayıdışı təmin edilib. İlin sonuna qədər burada təqribən 2 minə yaxın insan yaşayacaq. Prezident İlham Əliyevin bu il oktyabrın 17-də Füzuli şəhər sakinləri ilə görüşdə qeyd etdiyi kimi, Böyük qayıdış proqramının birinci mərhələsinin sonunda – 2026-cı ilin sonunda Füzuli rayonunda 22 min nəfər yaşayacaq.

Böyük qayıdış proqramına uyğun olaraq ümumilikdə 1012 ailənin (4012 nəfər) işğaldan azad olunmuş ərazilərə köçürülməsi təmin olunub. Cari ilin sonunadək əlavə olaraq 200-ə yaxın ailənin köçürülməsi gözlənilir.

Hazırda Şuşa, Ağdam, Füzuli, Laçın, Zəngilan, Cəbrayıl, Qubadlı, Kəlbəcər şəhərlərində, Şuşa rayounun Daşaltı kəndində, Xocavəndin Hadrut qəsəbəsində və Tuğ kəndində, Laçının Zabux kəndində bərpa və quruculuq işləri davam edir. Ermənilərin tamamilə dağıtdığı Ağdam, Füzuli, Laçın, Zəngilan, Cəbrayıl, Qubadlı, Kəlbəcər şəhərləri yenidən qurulur.

Sözügedən şəhər və kəndlərlə yanaşı, Füzuli rayonunun Dövlətyarlı, Pirəhmədli, Dədəli kəndləri, Qarğabazar, Cuvarlı və Qoçəhmədli kəndlərinin, Cəbrayıl rayonunun Xudafərin qəsəbəsinin, Şükürbəyli və Horovlu kəndlərinin, Laçın rayonunun Güləbird, Şəlvə kəndlərinin və Qorçu qəsəbəsinin, Ağdam rayonunun Xıdırlı, Kəngərli və Sarıcalı kəndlərinin, Qubadlı rayonunun Xanlıq və Mahrızlı kəndlərinin, Kəlbəcər rayonunun Yanşaq, Zallar və Zar kəndlərinin, Zəngilanın Cahangirbəyli kəndinin də təməlləri qoyulub. O cümlədən işğaldan ilk azad edilən Suqovuşanda bərpa və quruculuq işləri aparılmaqdadır. “Ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” konsepsiyaları əsasında bərpa edilən şəhər və kəndlərimiz ən müasir və əlçatan infrastrukturlara malik olacaq.

Keçmiş məcburi köçkünlərin doğma yurda qayıdışlarını təmin etmək üçün hər bir rayon üzrə kənd və qəsəbələrin bərpası həyata keçirilir. Əlbəttə, ki, azad edilmiş ərazilərin bərpası yalnız evlərin tikintisi ilə məhdudlaşa bilməz. Ona görə bu gün Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda həm də infrastrukturlar yenidən qurulur, iqtisadi fəaliyyət sahələri yaradılır, ermənilərin məhv etdiyi təbiətimiz bərpa edilir.

Bütövlükdə, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda aparılan bərpa və quruculuq işlərinin miqyası kifayət qədər əhatəli və böyükmiqyaslıdır. 2023-cü ilin sonuna qədər Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpasına son 3 ildə ayrılmış vəsaitlərin həcmi 12 milyard manata çatacaq.

Prezident İlham Əliyev müxtəlif tədbirlər çərçivəsində və işğaldan azad edilmiş rayonlara səfərlər zamanı həmin ərazilərin bərpası və görüləcək işlər barədə ictimaiyyətə müfəssəl məlumatlar verir. Noyabrın 24-də Bakıda keçirilən BMT-nin Mərkəzi Asiya Ölkələrinin İqtisadiyyatları üçün Xüsusi Proqramının – SPECA-nın iştirakçı ölkələrinin dövlət və hökumət başçılarının Zirvə görüşündə bu mövzuya toxunan Prezident İlham Əliyev deyib: “Hazırda işğaldan azad olunmuş ərazilərdə genişmiqyaslı bərpa-quruculuq işləri həyata keçirilir. Biz sıfırdan yeni şəhərlər və kəndlər inşa edirik. İlkin mərhələdə 100 yaşayış məntəqəsinin, o cümlədən 9 şəhər və 8 qəsəbənin bərpa edilməsi nəzərdə tutulur. Keçmiş məcburi köçkünlər Böyük qayıdış proqramı çərçivəsində öz dədə-baba yurdlarına qayıdırlar. 2026-cı ilin sonuna qədər 140 min keçmiş məcburi köçkün öz doğma evlərinə qayıdacaq” [4].

Qərbi Azərbaycana Qayıdış Konsepsiyası

Ərazi bütövlüyünü təmin edən dövlətimizin bu gün əsas milli hədəflərindən biri də tarixi torpaqlarımız olan indiki Ermənistan ərazilərindən zorla didərgin salınmış soydaşlarımızın hüquqlarının təmin olunması, Qərbi Azərbaycana Qayıdış Konsepsiyasının həyata keçirilməsi ilə tarixi ədalətin bərpasıdır. Prezident İlham Əliyev bununla bağlı deyib: “Qarabağ dərdi, problemi olan yerdə Qərbi azərbaycanlıların hüquqlarından danışmaq bəlkə də vaxtından əvvəl atılan bir atəşə bənzəyə bilərdi. Amma bu gün tam haqlı olaraq bu mövzunu beynəlxalq arenaya çıxarmışıq. Qərbi

azərbaycanlılar öz dədə-baba torpaqlarına qayıtmalıdırlar. Bu, onların hüququdur. Bütün beynəlxalq konvensiyalar bu hüququ onlar üçün tanıyır. Azərbaycan dövləti olaraq əlimizdən gələni etməliyik ki, bu hüququ təmin edək. Bunu sülh yolu ilə etmək istəyirik. Əminəm ki, buna nail olacağıq. Çünki bu gün, ümumiyyətlə, Avrasiya məkanında monodövlətlər yoxdur və Ermənistan üçün də yaxşı olar ki, bu monodövlət damğasını öz üzərindən götürsün. Bunun ən yaxşı və ən ədalətli yolu Qərbi azərbaycanlıların öz doğma torpaqlarına qayıtmalarıdır" [6].

Prezident İlham Əliyevin ötən ilin dekabr ayında Qərbi Azərbaycandan olan ziyalılarla görüşündə səslənən fikirlər də bir daha təsdiqlədi ki, növbəti hədəfimiz Qərbi Azərbaycanadır.

Məlum olduğu kimi, XX əsr boyu, azərbaycanlılar mərhələli şəkildə – 1918–1921, 1948–1953 və 1987–1991-ci illərdə tarixi torpaqlarımız olan indiki Ermənistan ərazisindən zorla çıxarılmış, etnik təmizləməyə məruz qalmışlar. Soydaşlarımızın vaxtilə mütləq əksəriyyət təşkil etdikləri indiki Ermənistan ərazisindən tamamilə çıxarılması 1991-ci ildə başa çatmışdır. Müasir tariximizdə Azərbaycan ilk dəfə qaçqın problemi ilə soydaşlarımızın Qərbi Azərbaycandan zorla çıxarılması ilə üzləşmişdir.

Qərbi Azərbaycana Qayıdış Konsepsiyasına əsasən, qarşıda dayanan əsas məqsəd və prinsiplər indiki Ermənistan ərazisindən qovulmuş azərbaycanlıların könüllü şəkildə, təhlükəsiz şəraitdə və ləyaqətlə öz yurdlarına qayıda bilmələri üçün müvafiq verifikasiya və zəmanət mexanizmi olan və hüquqi baxımdan məcburi olan beynəlxalq razılaşmanın əldə edilməsi, geriyə qayıtma prosesinin müvafiq təhlükəsizlik, humanitar, sosial-iqtisadi yardım proqramları ilə təminat altına alınması, beynəlxalq nəzarət altında yenidənqurma və barışıq tədbirlərinin həyata keçirilməsi yolu ilə, geriyə qayıtmış insanların davamlı reabilitasiya və reinteqrasiyasının təmin edilməsidir.

Bütövlükdə Qayıdış Konsepsiyasının məramı Qərbi Azərbaycandan qovulmuş azərbaycanlıların öz ata-baba yurdlarına sülh yolu ilə təhlükəsiz və ləyaqətli şəkildə qayıdışlarına nail olunmasıdır. Tarixinin ən qüdrətli dövrünü yaşayan Azərbaycan qarşısında dayanan bütün hədəf və məqsədlərə çatmağı bacaran dövlətdir. Bu baxımdan inanırıq ki, Qərbi Azərbaycandan zorla çıxarılmış, qaçqın düşmüş soydaşlarımızın doğma torpaqlarına geri dönüşü, hüquqi terminologiya ilə ifadə etsək, repatriasiyası layiqincə təmin olunacaq.

Nəticə

Nəticə etibarilə, tarixə ekskurs etsək görürük ki, bu gün ucalan milli qürurumuzun təməlində 30 il əvvəl Azərbaycanda başlanan Heydər Əliyev siyasəti dayanır. Bu siyasətin ötən 20 ildə möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən layiqincə və qətiyyətli davam etdirilməsinin nəticəsi olaraq Azərbaycan artıq xeyli müddətdir ki, öz tarixinin ən qüdrətli dövrünü yaşayır. Ötən 20 ilin ən böyük həqiqəti odur ki, Prezident İlham Əliyev Azərbaycanı ildənilə öz inkişafının yeni mərhələlərinə yüksəltdikcə, torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi üçün də etibarlı təməllər və möhkəm zəmin formalaşdırdı.

Beləliklə, İlham Əliyevin müdrik rəhbərliyi və qətiyyətli siyasətinin nəticəsində torpaqlarımız işğaldan azad edildi, ərazi bütövlüyümüz təmin olundu. İndi Azərbaycan dövlətinin prioriteti və Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi, milli ideyamız işğaldan azad edilmiş ərazilərimizin bərpası, məcburi köçkünlərin öz doğma el-obalarına dönüşünün təmin edilməsidir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər // https://president.az/az/articles/view/50474 [02.02.2021]
2. Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı ///https://president.az/az/articles/view/57884 [16.11.2022]
3. Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi. Prezident kitabxanası. 278 səh.
4. İlham Əliyev BMT-nin Mərkəzi Asiya Ölkələrinin İqtisadiyyatları üçün Xüsusi Proqramının – SPECA-nın Zirvə görüşündə iştirak edib // https://president.az/az/articles/view/62327 [24.11.2023]
5. İlham Əliyev "Qarabağ: 30 ildən sonra evə dönüş. Nailiyyətlər və çətinliklər" Forumunda iştirak edib // https://president.az/az/articles/view/62400 [06.12.2023]
6. İlham Əliyev yerli televiziya kanallarına müsahibə verib // https://president.az/az/articles/view/58555 [10.01.2023]
7. Rəcəbli H. Azərbaycanın repatriasiya nümunəsi: Məcburi köçkünlərin doğma el-obalarına dönüşü ən mütərəqqi şəkildə təmin edilir // Azərbaycan. - 2023.- 9 dekabr. - № 269.- S. 10.
8. Rəcəbli H. Sosial sahələrin idarə edilməsi. Bakı, "Bakı mətbəəsi" ASC, 2022, 395 s.
9. Dövlət Komitəsinin sədri Rövşən Rzayev: Şuşaya qayıtmaq istəyənlərin sayı-hesabı yoxdur. Mətbuat xidmətinin məlumatı. // https://idp.gov.az/az/news/1206 [01.06.2021]
10. Geneva Convention. Relative To The Protection Of Civilian Persons In Time Of War Of 12 August 1949. United Nations, 69 p.
11. International Covenant on Civil and Political Rights. United Nations, 1967, 172 p.
12. The Refugee Convention. United Nations, 1951. 272 p.
13. Universal Declaration of Human Rights. United Nations, 2015, 72 p.
14. Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. Facts, https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1954/refugees/facts/
15. Мамонтова Э.А. Понятие "беженец" в международном праве. 2021. http://psihdocs.ru/s-i-dvoreckij-predsedatele-v-e-galigin-zam-predsedatelya.html?page=129

Açar sözlər: *repatriasiya, milli prioritetlər, müdrik rəhbərlik, qətiyyətli siyasət, Böyük qayıdış*

Hadi Rajabli
The Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan,
Department of Civil Service and Personnel Policy,
Professor, Doctor of Political Science

REPATRIATION PROCESS IN AZERBAIJAN BASICS OF EFFECTIVE REALIZATION

ABSTRACT

One of the five national priorities for socio-economic development to be realized by 2030 is the Great Return to the territories freed from occupation. After the Patriotic War, in the example of Jojug Marjanli, the experience of the Azerbaijani state regarding the implementation of the Great

Return and the repatriation of internally displaced persons had already been formed. The article reflects on the measures implemented in organizing the process of repatriation of IDPs to the territories freed from occupation and the process of construction works in the lands freed from occupation by Azerbaijan. After the glorious victory in the Patriotic War, one of the main goals facing our state was the restoration of our territories freed from occupation. During the preparation of the state program, priority goals were determined, considering strategic development trends and progressive international experience. The priority goals listed in the article confirm that the repatriation of internally displaced persons has a complex content and consists of a system of numerous measures. According to the First State Program on the Great Return, several projects in this direction will be implemented in the liberated territories by the end of 2026, all of which will successfully serve the comfort and well-being of our citizens returning to their homes. The goals and principles based on the Concept of Return are reflected.

Keywords: *repatriation, national priorities, wise leadership, decisive policy, Great Return*

Хади Раджабли

Профессор кафедры «Государственная служба и кадровая политика»
Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики,
доктор политических наук

ОСНОВЫ ЭФФЕКТИВНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЦЕССА РЕПАТРИАЦИИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

РЕЗЮМЕ

Одним из 5 национальных приоритетов социально-экономического развития, которые должны быть реализованы к 2030 году, является Великое возвращение территорий, освобожденных от оккупации. После Отечественной войны на примере Джоджуг Марджанлы уже сформировался опыт Азербайджанского государства по осуществлению Великого возвращения и репатриации вынужденных переселенцев. В статье отражены меры, реализуемые в направлении организации процесса репатриации вынужденных переселенцев на территории, освобожденные Азербайджаном от оккупации, процесс строительных работ на освобожденных землях. После славной Победы в Отечественной войне одной из главных задач, стоящих перед нашим государством, является восстановление наших территорий, освобожденных от оккупации. При подготовке госпрограммы приоритетные цели были определены с учетом тенденций стратегического развития и прогрессивного международного опыта. Перечисленные в статье приоритетные цели подтверждают, что репатриация вынужденных переселенцев имеет сложное содержание и состоит из системы многочисленных мероприятий. Согласно Первой государственной программе «Великого возвращения», до конца 2026 года на освобожденных территориях будет реализован ряд проектов в этом направлении, которые успешно послужат комфорту и благополучию наших граждан, возвращающихся в свои дома, также отражены цели и принципы, основанные на Концепции Возвращения в Западный Азербайджан, которая служит торжеству мира и справедливости.

Ключевые слова: *репатриация, национальные приоритеты, мудрое руководство, решительная политика, Великое возвращение*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.101

TARİX
HISTORY

UOT 94 (479.24)

AGALAR ABBASBEYLI

Head of the Department of International Relations,
Baku State University, Professor

e-mail:

ISMAYIL ALIYEV

Head of the Life Safety Department,
Baku State University, Professor

e-mail:

THE ROLE OF THE NATIONAL LEADER OF THE AZERBAIJANI PEOPLE HEYDAR ALIYEV IN THE FORMATION OF THE AZERBAIJANI DIASPORA

The concept of “diaspora” in Azerbaijan began to emerge and work after the great leader Heydar Aliyev came to power in Azerbaijan for the second time. Nevertheless, the process of settling our compatriots in different countries started several centuries ago. But compared with other peoples of the world, the Azerbaijanis are more attached to their native lands, and it was more difficult for them to leave their homeland and live abroad. Today, “Azerbaijani diaspora” refers to the Azerbaijanis living in foreign countries. In other words, the Azerbaijani diaspora is a part of the children of Azerbaijan spread all over the world by the rule of fate and the expansion of neighbouring empires. From the point of view of national mentality, it is very difficult for the people of Azerbaijan, who are always attached to their homeland, to live outside their homeland. If we do not take into account the natural migration and the epizodtic displacements as a result of the events of the past centuries, the Azerbaijanis have always lived stably in their historical territories. It was reflected in the Law of the Republic of Azerbaijan “On state policy regarding the Azerbaijanis living abroad”. [1] According to this law, the concept of “Azerbaijani living abroad” includes citizens of the Republic of Azerbaijan and their children living outside the borders of the Republic of Azerbaijan, persons who were previously citizens of the Azerbaijan SSR or the Republic of Azerbaijan and are currently living outside the borders of the Republic of Azerbaijan and their children, as well as persons who do not belong to this category, but who consider themselves attached to Azerbaijan or the Azerbaijanis in terms of ethnic, linguistic, cultural, or historical ties.

At the beginning of the 20th century, the flow of the Azerbaijanis abroad began to expand. The anti-Muslim and anti-Turkic policy of Tsarist Russia in the Caucasus was aimed at weakening the superior position of the Azerbaijani population in the region, and the policy of genocide and ethnic cleansing carried out by the Armenians in 1905-1906 and 1918 also emanated from such cunning strategic intentions.

On February 1, 1949, the foundation of the "Azerbaijan Cultural Association" in Ankara, Türkiye, was the first step in the field of organising the Azerbaijani diaspora in the world. In 1958, Saleh Bay Sheykhzamanlih, son of Naghih Bay Sheykhzamanlih, who worked as the Minister of National Security during the Azerbaijan Democratic Republic, founded the "Azerbaijan Society of America" in the United States. Later, Tomris Azari, grandson of Saleh Bay Sheykhzamanlih, headed this society. These events give a reason to say that the stage of organisation in the history of the Azerbaijani diaspora began in the middle of the last century. Until that period, there were no facts about the establishment of communities and associations uniting our compatriots.

During the World War II and after the war, the number of our compatriots living abroad began to increase significantly. These were the captured persons during military operations and the Azerbaijanis who settled in European countries after the war for various reasons. The merciless and cruel punishment mechanisms and bloody repressions of the Soviet regime prevented many of them from returning, thus causing an increase in the number of the Azerbaijanis living abroad.

It should be noted that number of emigrants to the world from the territory of Iran, where more than 40 million Azerbaijanis have historically lived, has been much higher than the number of emigrants from the Republic of Azerbaijan.

In 1969, a new stage began in the life of the Republic of Azerbaijan, in the formation of public consciousness and national self-awareness, starting from the period of Heydar Aliyev's leadership in Azerbaijan.

The national revival, the development of economy, culture, science, and education, and the healing of the spiritual environment, started in the early 1970s of the last century, gave impetus to national self-awareness in Azerbaijan as a whole. In the 1970s and 1980s, Heydar Aliyev worked with great determination, willpower and courage to preserve the historical memory of the Azerbaijani people, to promote the progress of our culture, and to make Azerbaijan widely known all over the world.

Thanks to Heydar Aliyev's direct care and attention during his leadership, hundreds of our compatriots had the opportunity to study at the most prestigious educational institutions in USSR. Thus, in more than 170 higher education institutions of more than 50 large cities within the former USSR, more than 15,000 young Azerbaijanis have been educated in more than 250 majors that are most needed and include science, economy, culture, production, and other fields and have acquired higher qualifications. Of course, many of those personnel returned to Azerbaijan and contributed to the overall development of Azerbaijan. Also, some of them settled in the cities where they studied.

Heydar Aliyev played a special role in strengthening of the national consciousness of the Azerbaijanis around the world during his activity in Moscow as one of the leaders of the Soviet state. [2] Our compatriots accepted the world-scale political activity of the national leader as a bright manifestation of national understanding and character, the self-confidence, self-awareness, and organisation of our people were strengthened.

At the end of the 80s of the last century, the events taking place in the territory of the USSR, within the borders of the empire, created an incentive for the expansion of the democratic way of thinking and igniting national liberation movements. In Azerbaijan, this process began to move faster. It is no coincidence that in 1989, the Azerbaijanis were awarded the title of "the most militant nation of the world". The provocations started by the Armenian separatists in Nagorno-Karabakh, which is an integral part of our country, played an important role in the national awakening of our people and strengthening the sense of national self-awareness.

The events of January 20, 1990, were forever engraved in the memory of history as one of the biggest events confirming the national integrity of the Azerbaijani people.

This tragedy united the people of Azerbaijan as one fist and declared the strength of the Azerbaijanis to the world. In such a complicated and difficult situation regarding the January 20 massacre, Heydar Aliyev, who lived in Moscow and was born from his civic zeal and true patriotism, raised the Azerbaijanis of the world to their feet and expressed and declared the political will of the Azerbaijani people. This statement, which gave impetus to the organisation of the Azerbaijanis around the world as a nation, united our compatriots around Heydar Aliyev, the only political figure and national leader, who has the power to bear the historical responsibility for the future destiny of the nation. [3] The first refugee period for the Azerbaijanis began during the first Russo-Iranian war (1804-1813), which lasted for 10 years, starting in the first years of the 19th century. During this period, 3,000 Azerbaijani families became refugees from the mountainous part of Garabagh alone, and 7,000 people were captured and transferred outside of Azerbaijan.

According to the terms of the Gulistan Treaty, signed between the Russian Empire and the Qajar Iran on October 12, 1813, which divided the territory of historical Azerbaijan between Russia and Iran, all the remaining khanates - Lankaran, Shirvan, Guba, Baku, Ganja, Garabagh, Shaki - except Iravan and Nakhchivan - of the North Azerbaijani khanates were given to Russia.

The Turkmenchay Peace Treaty is an agreement signed between the Gajars and the Russian Empire on February 10, 1828, in the village of Turkmanchay near Tabriz, and ending the Second Russo-Iranian War (1826-1828). According to this agreement, in addition to the territories transferred to Russia in the Gulistan Peace Treaty, Iran accepted that the part of the khanates of Iravan, Nakhchivan, and Talysh that remained for them was the territory of the Russian Empire. The Araz River was considered the border between the two empires. The lands transferred to Russia included the territory of the current Republic of Armenia, the territory of the Nakhchivan Autonomous Republic, a part of the southern region of the Republic of Azerbaijan, and the Ighdir region, which is now the territory of the Republic of Türkiye.

After the Treaty of Turkmanchay in 1828, thousands of Armenians began to be transferred from Iran and Türkiye to the khanates of Garabagh, Iravan, and Nakhchivan for the first time. In 1886, out of 326 villages in Zangazur district of Ganja (Yelizavetpol) governorate, 154 were Azerbaijani (45.7%) and 91 were Kurdish (27.8%), and after the 1813 Gulistan and 1828 Turkmanchay treaties, 81 Armenian villages (24.8%) were moved to Zangazur. Indeed, until the beginning of the 1800s, not only a tribe, a family, or even a single person lived in Zangazur with the name of Armenian.

All this led to a sharp decrease in the number of the Azerbaijanis in the South Caucasus at the end of the 19th century. The reason for this was not natural growth but the tsarism's policy of transferring the Azerbaijanis from their homeland. Such a policy caused Azerbaijanis to move to Europe, America, and the Middle East. Now about 10.2 million Azerbaijanis live in the Republic of Azerbaijan, and more than 40 million Azerbaijanis live in South Azerbaijan - the Islamic Republic of Iran. Up to 10 million Azerbaijanis live far from their native lands - in the USA, Iraq, Germany, France, South Africa, Georgia, England, Canada, Russia, Australia, Baltic and Scandinavian countries, Central Asia, and other countries.

President Ilham Aliyev said in his address to Azerbaijan on the occasion of the Day of Solidarity of World Azerbaijanis and the New Year: "A year ago, when I addressed the people of Azerbaijan on the occasion of the New Year holiday, I said that I am sure that 2022 will be successful for our country. And so it is already happened. All tasks standing before us were fulfilled, and Azerbaijan became rather stronger. We further more consolidated our historic Victory on the battlefield two years ago at the political level. In October of this year, at the Prague and Sochi meetings, Armenia officially recognised the territorial integrity and

sovereignty of our country. I believe that after that, all conditions for signing a peace treaty between Azerbaijan and Armenia have been met, and a peace treaty can be signed based on the five well-known principles proposed by Azerbaijan. This year, we have further increased our military power, and great attention is always paid to this area. Azerbaijan showed its military power during the Second Garabagh War, and the same time, during the two years after the war, we gained even greater military potential as a result of the reforms carried out, as a result of the creation of new armed units, and as a result of equipping our army with weapons and modern equipment... .

Today, December 31, is the Day of Solidarity of World Azerbaijanis. Traditionally, I sincerely greet all our compatriots living in the world and wish them success. They know that there is a strong independent state called Azerbaijan, and it stands behind them. I am sure that the Azerbaijanis living abroad today are rightfully proud that they are the children of independent Azerbaijan, victorious Azerbaijan.

The Congress of World Azerbaijanis held in Shusha in 2023 was a historic event. The fact that this congress was held in Shusha had a great symbolic meaning. Just as the Azerbaijani society and the citizens of Azerbaijan are united as one fist, I am sure that the Azerbaijanis of the world, the absolute majority of them, will also show the same approach. In any case, the strong state of Azerbaijan is a great support for them."

For the first time, national leader Heydar Aliyev signed Decree No. 724 dated May 23, 2001 "On Holding the First Congress of World Azerbaijanis". According to the decree, the First Congress of World Azerbaijanis was held in Baku on November 9-10, 2001. [4] 406 representatives and 63 guests participated in the First Congress of World Azerbaijanis, representing more than 200 different organisations of our compatriots living in 36 foreign countries. The participants of the congress represented the United States, Türkiye, Russia, Great Britain, Canada, Germany, France, Georgia, Austria, Romania, Switzerland, Australia, Uzbekistan, Ukraine, Estonia, Latvia, Moldova, Kazakhstan, Denmark, the Netherlands, Finland, Belarus, Israel, etc., covering the vast geographical area of our planet.

The Republic of Azerbaijan was represented at the congress by more than 130 different state and public institutions, science, education, culture, and other creative organisations, 844 guests, and 702 representatives from 25 political parties.

Members of the Coordinating Council of World Azerbaijanis were determined at the congress, and Heydar Aliyev was elected as the chairman of the Council.

The congress played an important role in the unification of Azerbaijanis living abroad around the common goal, the idea of a single "Azerbaijanism", and laid the foundation for a qualitatively new stage in the history of the diaspora movement - the stage of construction and organization. Taking into account the proposals of the Congress representatives, the State Committee on Affairs of Azerbaijanis Living Abroad was established to ensure the implementation of the state policy in the field of work with the diaspora. The law "On State Policy Regarding the Azerbaijanis Living Abroad," adopted in December 2002, defined priority directions and legal principles in this field.

National leader Heydar Aliyev, in his speech during the congress, showed not only the way to achieve national unity but also the ways to protect it. Heydar Aliyev said in his speech at the congress:

"Not much is required of you. To put it simply, you should not forget that there is an independent state called Azerbaijan in the world. You should not forget that this land is the native land of all Azerbaijanis. You should not forget that the state of Azerbaijan will do the necessary things to protect the rights of each of you within the possible framework, and you should know that we are constantly thinking about and interested in the Azerbaijanis living in different countries of the world. We want each of our compatriots to live well and prosper, and we want them to take a worthy place in the country where they live.

Our Azerbaijani compatriots should always convey to other peoples, nationalities, and citizens of the country where they live that what is Azerbaijan today, what was the past of Azerbaijan, what is the present day of Azerbaijan, and what is the future of Azerbaijan?!"

The following 5 documents were adopted at the I Congress of World Azerbaijanis: Resolution of the First Congress of World Azerbaijanis; Address of the representatives of the 1st Congress of World Azerbaijanis to all the Azerbaijanis of the world; Address of the participants of the 1st Congress of World Azerbaijanis to the world community, international organisations, government leaders, and parliaments of foreign countries regarding the Armenia-Azerbaijan and Nagorno-Karabakh problems; Address of the First Congress of World Azerbaijanis to the President of the Republic of Azerbaijan, Heydar Aliyev; Address of the representatives of the First Congress of World Azerbaijanis to the American people regarding the bloody terrorist events committed in the United States of America on September 11, 2001.

The establishment of the Day of Solidarity of World Azerbaijanis on December 31 is connected to the name of national leader Heydar Aliyev. On the initiative of the great leader Heydar Aliyev, on December 16, 1991, the Supreme Assembly of the Nakhchivan Autonomous Republic adopted a historic decision, "On the Day of Solidarity and Unity of World Azerbaijanis," and declared December 31 as the Day of Solidarity of World Azerbaijanis.

The Parliament of Azerbaijan adopted a decision to celebrate December 31, 1992, as the Day of Solidarity of World Azerbaijanis. In 1993, by the decree of the President of Azerbaijan, December 31 was declared an official holiday as the Day of Solidarity of Azerbaijanis of the World.

At the most intense time of the national-liberation struggle that began in Azerbaijan, the great leader Heydar Aliyev determined with foresight that the unification of the world's Azerbaijanis around a single idea was of historical and strategic importance for the future of Azerbaijan. At that time, he determined that the idea of "Azerbaijanism," put forward by national leader Heydar Aliyev, was one of the fundamental pillars of Azerbaijan's integration into the world community.

Thus, at the first Congress of World Azerbaijanis, the foundation was laid for the unification of more than 50 million Azerbaijanis scattered in more than 70 countries around the single idea of "Azerbaijanism" and the formation of our national diaspora.

The II Congress of World Azerbaijanis, held in Baku on March 16, 2006, was the next step forward in the process of diaspora building. Documents adopted at the congress - the resolution of the II Congress of World Azerbaijanis, the appeals of the congress to the President of the Republic of Azerbaijan and the Azerbaijanis of the world, to the world community, international organisations, parliaments of foreign countries, heads of state and government, the UN Educational, Scientific and Cultural Affairs Organisation (UNESCO), and Azerbaijani and Turkic diaspora organisations were concrete action programmes of the Azerbaijanis living abroad in the post-congress period. At this congress, the President of the Republic of Azerbaijan, Ilham Aliyev was elected the chairman of the Coordinating Council of World Azerbaijanis. [5] A total of 1,231 representatives were elected to the II Congress of World Azerbaijanis. 593 representatives and 388 guests from 49 foreign countries participated in the congress. The Republic of Azerbaijan was represented at the event by 638 representatives and 625 guests from 27 state and government institutions, public organisations, scientific, educational, cultural institutions, and creative organisations, and spolitical parties.

The III Congress of World Azerbaijanis was held on July 5-6, 2011 in Baku. The appeals of the III Congress of World Azerbaijanis to the Azerbaijanis of the world and the parliaments of foreign countries

regarding the Nagorno-Karabakh conflict were accepted. [6] The congress was attended by representatives from all regions of the Republic of Azerbaijan. 163 representatives of the mass media working in our republic from 21 foreign countries covered the important congress in the history of the Republic of Azerbaijan. 102 young people from foreign countries participated in this prestigious event as representatives and guests.

President of Azerbaijan, Ilham Aliyev has been re-elected as the chairman of the Coordinating Council of World Azerbaijanis.

The IV Congress of World Azerbaijanis was held in Baku on June 3-4, 2016, as always. More than 500 diaspora representatives and guests from 49 countries participated in the IV Congress of World Azerbaijanis. Among the guests there were influential politicians, public figures, scientists, and high-ranking officials of several countries, members of parliament, who are known for their friendly attitude towards Azerbaijan. In addition to the invited guests from abroad, a 360-person delegation consisting of representatives of various state and power structures, non-governmental organisations, science, education, culture, and other creative institutions, political parties of Azerbaijan also attended the work of the Congress. President of the Republic of Azerbaijan, Ilham Aliyev participated in the opening ceremony of the congress and made a speech. Later, the congress continued with a panel discussion on youth, information war, and other topics. Panel meetings on "Information warfare in the modern era: from defence to attack: conditions, political realities, and new mechanisms of action", "Past experience and modern thinking: youth in the Azerbaijani diaspora movement: a new vision and a new strategy", "Lobby building: changing geopolitical realities in the context of new global economic trends", and "Integration into society and participation in political life" were also held. [7]

On April 22-23, 2022, the V Congress of World Azerbaijanis was held in Shusha, the charming corner of Azerbaijan, which was under the occupation of Armenian fascists for nearly 30 years and was recently liberated from occupation. In this two-day Victory Congress, about 400 diaspora representatives from 65 countries attended. First, the participants of the congress visited the Alley of Honour, the Alley of Martyrs I and II in the city of Baku, and then they left for the city of Shusha. [8] Unfortunately, during the long years of totalitarianism and dictatorship in the former USSR, which included Azerbaijan for 70 years, the brother hid the fact that his brother was outside the country, and the mother hid the fact that her own child lived abroad. All questionnaires asked such a painful question: Do you have relatives abroad? This question hung over the head of every Azerbaijani like the "Sword of Damocles". And most of us wrote "no" with a heavy heart so as not to put our loved ones and relatives under attack. For this reason, the Azerbaijanis could not communicate with their relatives living abroad.

During the period of totalitarianism, this right was used by only Armenians for their own benefit. 50 years before the collapse of the USSR, since the Great Patriotic War, with the permission of the Political Bureau of the CPSU and the Soviet government, the State Committee for Relations with the Armenian Diaspora was functioning in Armenia. The Azerbaijanis, Ukrainians, Chechens, Baltics, and all other peoples living on the territory of the USSR were deprived of this right.

Only after the restoration of state independence in Azerbaijan for the second time, the situation changed and it became possible to establish contact with millions of Azerbaijanis living outside their homeland.

In this activity, the role of the national leader of the Azerbaijani people, Heydar Aliyev is irreplaceable. While he was still working as the head of the Nakhchivan Autonomous Republic, Heydar Aliyev took the initiative of holding a day of solidarity of the Azerbaijanis living in other countries every year. This initiative of the great leader Heydar Aliyev was welcomed by the population of the republic and our compatriots living abroad. All

this led to the solemn celebration of the Day of Solidarity of World Azerbaijanis every year before the New Year.

Deportation of Azerbaijanis from Armenia signed by I. V. Stalin (1948–1953) — resettlement of the Azerbaijani population of the Armenian SSR in 1947–1950 in accordance with Resolution No. 4083 of the USSR Council of Ministers dated December 23, 1947 [9] is considered the forced resettlement and ethnic cleansing of Azerbaijanis from their historical-ethnic lands in the territory of the Armenian SSR. Mir Jafar Baghirov resisted the deportation of 100,000 Azerbaijanis from Armenia as much as he could. But as a result, the Political Bureau of the Central Committee of the AUCP (Bolsheviks) made a decision about Baghirov's "leave of absence" without his knowledge, and on December 14, 1947, he was sent on compulsory leave for 4.5 months under the pretext of "treatment" in the Kremlin hospital. On December 23, 1947, the resolution "On the transfer of collective farmers and other Azerbaijani population from the Armenian SSR to the Kur-Araz Lowland of the Azerbaijan SSR" was adopted. [10]

Although the allocation of necessary funds, material and technical support for deportation was envisaged in the document, it was not or was very poorly implemented. Most of those who were deported complained about it. Also, the requests of the deportees to be resettled at least to a region similar to the climate of their place of residence were also rejected. Although the document envisages implementation on a voluntary basis, despite the fact that most of the deportees did not intend to move, it was carried out at the expense of the power of the state, sometimes even violently. Because this resolution was signed by I.V.Stalin, the secretary of the Central Committee of the AUCP (Bolsheviks) and the chairman of the USSR Council of Ministers.

There was no limit to the hypocrisy, as if the Azerbaijanis "voluntarily" moved from the places where they had settled and lived for centuries to the Kur-Araz Lowland. Only the Azerbaijanis living in the village of Nuvadi, Mighri district of the Zangazur district – saying "...Comrade Stalin said that this was voluntary" – did not move to the territory allocated for them in Mingachevir.

Later, the Azerbaijanis living in Georgia began to be resettled. On October 11, 1949, the Political Bureau of the Central Committee of the AUCP (Bolsheviks) adopted a resolution "On Relocation of Iranian citizens, that is, the Azerbaijanis, from the Georgian SSR to the Jambul province of Kazakhstan for permanent settlement."

Deportation slowed down after the death of Joseph Stalin, the absolute leader of the Soviet Union, and was stopped completely in 1956.

The resolution provided for the transfer of 100,000 Azerbaijanis from Armenia to the Kur-Araz Lowland during 1948-1950. The purpose of the document was to create conditions for Armenians living abroad to settle in our ancestral lands, from which the Azerbaijanis were driven out. With this, a new stage of the historical tragedy of the Azerbaijanis living in their ancestral homeland, Western Azerbaijan, has begun. According to special decision No. 4083 of the Council of Ministers of the USSR "On the transfer of collective farmers and other Azerbaijani population from the Armenian SSR to the Kur-Araz Lowland of the Azerbaijan SSR", people were transported from Armenia in waggons intended for livestock. [11] We were children, and we went to the Baku railway station and saw the conditions of these people with our own eyes. We brought them bread, water, and fruit. All these events took place in the period after 1947, that is, after the cancellation of the card system applied to food products in the USSR. People were completely emaciated; they looked like the dead, as if they had come out of a concentration camp; they were very thin; and their clothes were torn. The children were crying, and we were also crying when we saw them.

Currently, the formation and organisation of the Azerbaijani diaspora in many countries

is connected with the name of Heydar Aliyev. Regardless of the busyness of his schedule, Heydar Aliyev always found time to meet representatives of the Azerbaijani diaspora in any country he was on an official visit. His meetings in the USA, Germany, France, Belgium, Russia, Türkiye, Kazakhstan, Uzbekistan, and Georgia were particularly noteworthy. These meetings are sincere and will live in our memories for a long time. Because the main guarantor of this certainty was the great leader Heydar Aliyev himself. These meetings influenced the national-spiritual mobilisation of the Azerbaijanis spread all over the world. Speaking about the importance of the Azerbaijani diaspora and its organisation, the head of state of Azerbaijan defined the directions of its formation. In this regard, the appeal made on December 30, 1995, on the occasion of the Day of Solidarity of World Azerbaijanis, is of particular importance. Addressing our compatriots, Heydar Aliyev said: "On this important day, I want to assure you once again that Azerbaijan's doors are always open for its children."

The Azerbaijani diaspora, which is formed in the world, should learn a lot from every diaspora, as well as from the Armenian diaspora. Today, the Azerbaijani diaspora gathers strength, expands, and develops every day, every month, and every year under the leadership of the President of Azerbaijan, Ilham Aliyev.

As a result of the great leader Heydar Aliyev's visits to European countries, the activities of the Azerbaijani diaspora in Germany, Belgium, the Netherlands, Denmark, England, and France have expanded since the second half of 1997. In the third ten days of September, 1997, "Azerbaijan House" was organised in Bonn. In Germany, the "Azerbaijan News" newspaper was published. This newspaper was distributed almost all over Western Europe in early October. The activities of "Azerbaijan House" and the publication of the "Azerbaijan News" newspaper show the correctness of the course taken. This practice is also used in other countries.

After Heydar Aliyev's official visit to the United States, the half-million Azerbaijani diaspora expanded its activities there, and the Azerbaijan lobby began to form in the United States. Now, the Azerbaijanis live in compact form, mostly in the states of California, Michigan, and Pennsylvania. Many Azerbaijani societies have been organised and work in the USA and Canada. They work with their own funds and voluntary contributions. One of the largest and most influential Azerbaijani societies in the United States is the American-Azerbaijan Society, headquartered in New York. "Azerbaijan" and "Azerbaijan House" societies function in Los Angeles, and they broadcast a one-hour programme on local radio once a week. "Azerbaijani Culture Centre" functions in Washington, the capital of the country, and introduces the history, culture, and art of our country to Americans, as well as publishes a monthly magazine in the Azerbaijani language.

"Bakılı" (Baku citizen), "Vətən" ("Motherland"), "Azərbaycan" ("Azerbaijan"), and "Azərbaycanın amerikalı dostları" ("American Friends of Azerbaijan") societies also function in the USA. After the visits of the great leader Heydar Aliyev, tremendous effort is felt in the work of the Azerbaijani societies. At present, negotiations are being held between various Azerbaijani societies about providing moral support to Azerbaijan.

Currently, purposeful work is being done in our republic regarding the Azerbaijani diaspora. On the instructions of the President, the national leader, Heydar Aliyev, a special department on this issue was organised in the Presidential Office. We must see and understand the seriousness and responsibility of this work and constantly communicate with our compatriots who live closely outside our borders.

The national leader of the Azerbaijani people, Heydar Aliyev, addressed the Azerbaijanis living abroad: "YOU SHOULD OBEY THE LAWS OF THE COUNTRIES YOU LIVE IN, BUT NEVER FORGET THAT YOUR HISTORICAL HOMELAND IS THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN!"

21 years have passed since the establishment of the State Committee on Work with the Diaspora. The committee played an important role in the organisation of the Azerbaijanis living abroad, our diaspora, and its formation as a single structure during the past period. The Azerbaijani diaspora operates systematically and has achieved a number of successes for today.

The diaspora is doing great work in the direction of the unity of the Azerbaijanis living outside the homeland, their hard work and enthusiasm for the sake of Azerbaijan, and the delivery of our truths to the world.

The Azerbaijani diaspora is active both in the prevention of provocation against Azerbaijan during the 44-day Garabagh war (the second Garabagh war) and, at the same time, in the mobilisation and involvement of the Azerbaijanis living in the world in the implementation of the justice campaign for Khojaly. In addition, the focus is on identifying and supporting talented Azerbaijanis who have gained a reputation around the world. At the same time, as the president of the country said: "... Very important things were done to ensure the moral unity of the 50 million people of Azerbaijan. Now, works in this direction are being carried out on a large scale."

The Azerbaijani diaspora is an important and integral part of our foreign policy. Of course, today's capabilities of our diaspora cannot be compared with the diasporas of Armenians, Greeks, and some other countries. Nevertheless, from now on, it is necessary to regularly strengthen organisational activities, to protect the interests of our state, to make the Azerbaijanis living abroad feel their attachment to the Motherland, and to work actively in the field of expanding their activities.

References:

1. "On the state policy regarding the Azerbaijanis living abroad". "Azerbaijan" newspaper, December 27, 2002.
2. Abbasbayli A. Azerbaijan is my heart. Baku. 2022, P.383.
3. Abbasbayli A. Geydar Aliev i mirovaya politika (Heydar Aliyev and world politics). Baku, 1997, p.76.
4. "Republic" newspaper. November 10, 2001.
5. "Republic" newspaper. March 17, 2006.
6. "Azerbaijan" newspaper. July 6, 2011.
7. "Azerbaijan" newspaper. June 3, 2016.
8. "Azerbaijan" newspaper. April 23, 2022.
9. UKVKP (b) i regionalnie partiynie komiteti (AUCP (Bolsheviks) and regional party committees). 1945-1953. Moscow, 2004, p 338.
10. J.P.Hasanli. SSSR – Turtsiya ot neytraliteta k xolodnoy voyne (USSR - Türkiye from neutrality to the Cold War). (1939-1945). M, 2008, p. 489.
11. Stalinskie deportatsii (Stalin's deportations). 1928-1953. M, 2005, p. 757.

Key words: *diaspora, world war, foreign, government, regime, period, repression, resettlement, refugee, information, association, unity*

Ağalar Abbasbəyli
Bakı Dövlət Universitetinin Beynəlxalq əlaqələr kafedrasının müdiri,
tarix elmləri doktoru, professor

İsmayıl Əliyev
Bakı Dövlət Universitetinin "Həyat təhlükəsizliyi" kafedrasının müdiri,
kimya elmləri doktoru, professor

AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN DİASPORUNUN FORMALAŞMASINDA ROLU

XÜLASƏ

Məqalədə xaricdə Azərbaycan milli diasporunun formalaşması və inkişafı prosesindən bəhs edilir. Məqalədə hazırda Avropa, Asiya, Amerika və Afrikanın 70 ölkəsində yaşayan bir milyon azərbaycanlını əhatə edən Azərbaycan diasporunun yaranması və inkişafında Heydər Əliyevin ən böyük xidmətləri və rolu göstərilir.

Heydər Əliyev xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıları bu dövlətlərin xalqlarının qanunlarına, adət-ənənələrinə hörmətlə yanaşmağı, tarixi vətənlərinin Azərbaycan olduğunu unutmamağı tövsiyə edirdi.

Açar sözlər: *diaspora, dünya müharibəsi, xarici, hökumət, rejim, dövr, repressiya, köçürmə, qaçqın, məlumat, assosiasiya, birlik*

Агалар Аббасбейли
Заведующий кафедрой "Международных отношений"
Бакинского Государственного Университета,
доктор исторических наук, профессор

Исмаил Алиев
Заведующий кафедрой "Безопасности жизнедеятельности"
Бакинского Государственного Университета,
доктор химических наук, профессор

РОЛЬ ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОГО ЛИДЕРА АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО НАРОДА ГЕЙДАРА АЛИЕВА В ФОРМИРОВАНИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДИАСПОРЫ

РЕЗЮМЕ

В статье авторы исследуют процесс создания и развития азербайджанской диаспоры. Указаны роль Общенационального Лидера Гейдара Алиева в формировании азербайджанской диаспоры, которая охватывает миллионы азербайджанцев, которые ныне проживают в 70-ти странах Европы, Азии, Америки и Африки. Гейдар Алиев, обращаясь к азербайджанцам, проживаюшим в зарубежных странах, призывал их уважать законы и традиции этих стран, при этом не забывая, что их историческая Родина – это Азербайджан.

Ключевые слова: *диаспора, мировая война, зарубежье, правительство, режим, период, репрессии, переселение, беженец, информация, объединение, единство*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.111

T A R İ X
H I S T O R Y

UOT 94 (479.24)

NAİLƏ HÜSEYNOVA

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun Ümumi tarix şöbəsinin aparıcı elmi işçisi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

e-mail: naile-bayramova@rambler.ru

BAKI NEFT SƏNAYESİNİN PROBLEMLƏRİ "AZƏRBAYCAN" QƏZETİ SƏHİFƏLƏRİNDƏ (1918-1920-ci İLLƏR)

Giriş

Məqalədə 1918-1920-ci illərdə dərc olunan "Azərbaycan" qəzeti dövri mətbuat nümunəsi kimi təqdim edilir. Həm Azərbaycan türkcəsi, həm də rus dilində dərc olunan nömrələrində qəzetin AXC-nin neft siyasətinə münasibəti izlənir və təhlil edilir.

Dövrü mətbuatın mötəbərliliyi ondadır ki, mətbuat orqanının ümumi ideoloji və siyasi istiqamətinin nədən ibarət olduğunu özündə əks etdirsin. Bu baxımdan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tarixi dövrü mətbuatının izlənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu dövr mətbuatını ideya istiqaməti baxımından AXC ideyalarını təbliğ edən milli mətbuata, AXC hökumətinə müxalif olan bolşevik mətbuatına, bolşevik mətbuatı ilə müxalifətdə olan eser-menşevik mətbuatına və erməni-daşnak mətbuatına bölmək olar [1, 76].

1918-ci il noyabrın 9-da AXC hökumətinin verdiyi sərəncamla mətbuat və kütləvi informasiya vasitələrinin məzmunu, nəşri və yayılması üzərində dövlət nəzarəti ləğv edilir. Hökumət atdığı bu addımı - mətbuat azadlığını milli şüurun və milli mədəniyyətin inkişafı üçün zəruri addımlardan biri hesab edir. AXC parlamenti 1919-cu il oktyabrın 30-da isə "Mətbuat haqqında Nizamnamədə" adlı tarixi qərar qəbul edir.

AXC dövründə müxtəlif dillərdə çoxsaylı elmi, siyasi, ictimai-iqtisadi qəzet və jurnallar nəşr olunmuşdur ki, bunlardan biri də hökumətin mətbu orqanı olan "Azərbaycan" qəzetidir.

"Azərbaycan" qəzetinin qısa tarixi və əsas qayəsi: AXC-nin rəsmi orqanı olan "Azərbaycan" qəzetinin başlıca məqsədi yenicə qurulmuş milli hökuməti müdafiə etmək idi. AXC-nin siyasi-ictimai, iqtisadi və mədəni təsisatlarının tarixi mənzərəsi həmin qəzetdə öz əksini tapmışdı. Qəzet həm azərbaycan dilində (əski əlifba ilə), həm də rus dilində dərc olunurdu. 1918-ci il sentyabrın 16-da Yelizavetpol qubernatorunun mətbəəsində çap olunan qəzetin ilk 4 nömrəsi Gəncədə, qalan nömrələri isə Bakıda nəşr olunmuşdu. Qəzetin Gəncədəki nəşr dövrü cəmi 10 gün çəkmiş, həftədə iki dəfə, cəmi isə 4 sayı işıq üzü görmüşdü və ilk nömrəsi "heyəti – idarə" imzası ilə çap olunmuşdu. Redaksiya Gəncədə Bulatov küçəsindəki 26 saylı evdə yerləşmişdi [2, 121]. Bu mətbuat orqanına müxtəlif vaxtlarda Üzeyir Hacıbəyli, Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Ceyhun Hacıbəyli redaktorluq etmişdir. Rus dilində olan nəşrinə isə Şəfi bəy Rüstəmbəyli,

Ceyhun və Üzeyir Hacıbəyli qardaşları rəhbərlik etmişdi [2, 123].

Qəzetin Bakıda ilk nömrəsi 1918-ci il sentyabrın 15-də çapdan çıxmışdı. Ümumilikdə, qəzetin əski əlifba ilə 443 nömrəsi, rus dilində isə 518 nömrəsi çapdan çıxmışdı.

Məqalədə "Azərbaycan" qəzetinin Bakı nefti ilə bağlı məlumatları əsasən qəzetin 1919-cu ildə rus dilində çıxan nömrələrində və ADA Universitetinin transleterasiya etdiyi 1918-ci ilə aid əski əlifba ilə Azərbaycan dilində dərc olunan nömrələrində izlənilir.

Qəzetin tədqiqata cəlb olunan səhifələrində xarici xəbərlər, ölkədaxili iqtisadi xəbərlər, neftin tarixi, neftin istehsalı, istehsal olunan və ixrac olunan neftin miqdarı, o cümlədən hökumətin neft siyasəti barədə gündəlik məlumatlar verilirdi. Qəzetin rus dilində olan nömrələrində parlamentin iclaslarında neft haqqında edilən müzakirələrlə bağlı və ayrı-ayrı neft firmalarının statistik məlumatları öz əksini tapmışdı. Azərbaycan dilində olan nömrələrində isə əsasən Fərhad Ağazadənin "Neft ticarəti və onun müxtəsərcə tarixi" adlı silsilə məqalələrində neft sənayesi haqqında müxtəlif səpkidə və daha çox neft sənayesi tarixinin əvvəlki illərə aid olan məlumatları dərc olunmuşdu.

"Azərbaycan" qəzeti Bakı nefti haqqında: "Azərbaycan" qəzetinin 1918-ci il dekabrın 5-də azərbaycan türkcəsi ilə çıxan 56-cı nömrəsində "Bakıda neft ticarəti və onun müxtəsərcə tarixi" başlıqlı məqalədə neft Azərbaycanın təbii sərvətləri sırasında önəmli yer tutan sərvət kimi təqdim edilir [4, 77]. Yenə həmin məqalədə neftin tarixinə dair, neft buruqlarının qazılması səbəbləri haqqında məlumat verilir. Müəllifi Fərhad Ağazadə olan həmin məqalədə qeyd edilir ki, torpağın üst təbəqəsində neftin azalması ilə əlaqədar getdikcə daha dərin quyular qazılırdı,70–80 sajen – təxminən 170-180 metr – dərinliyində yeni quyular qazılırdı. Lakin əl ilə artıq bu quyuların qazılması mümkün deyildi. Ona görə də "əl quyuları" ilə bərabər "buruq" quyuları da ortaya çıxır [4,79]. Həmçinin həmin məqalədə Bakı neftinin tarixinin qədimiliyindən bəhs edilir, Azərbaycan millətinin tarixində neftin dəyərləri təhlil edilir və neftsiz Azərbaycanın "hökumət səviyyəsinə" çatmağının qeyri-mümkünlüyü vurğulanırdı [4, 78].

Qəzetin Azərbaycan dilində olan digər bir nömrəsində yenə Fərhad Ağazadənin eyniadlı məqaləsində Dağ-mədən sənaye rəisi Yakın "əl ilə qazılan quyulardan dövlətin bir fayda görmədiyinə" görə həmin torpaqların icarəyə verilməsi təklifi haqqında yazır. Sənaye rəisinin bu barədə fikrinə müəllif öz münasibətini bildirir və belə bir izah verir ki, rəis ona görə belə təklif edir ki, əl ilə qazılan quyulardan kasıblar, fəqir-füqəralar istifadə edib, dolanacaq üçün ruzi əldə edə bilərlər. Lakin sənaye rəisi həmin quyuları zorla onların əlindən alıb Nobel kimi "əjdahalara" vermək niyyətində idi [5, 30-31]. Fərhad Ağazadənin məqaləsində əl ilə qazılan quyuların iri sahibkarlara verilməsi və həmin quyuların qazılmasına sərmayə sərf edənlərin 90 faizinin müsəlmanlardan ibarət olduğu bildirilirdi. Əgər əl ilə qazılan quyular torpaqla doldurulardısa, ən çox ziyan çəkən də müsəlmanlar olacaqdı [5, 226].

Bir zamanlar 15 sajen dərinliyində qazılan quyulardan neft çıxarılırdı. Zaman geçdikcə nəinki 15, hətta 40 sajen dərinliyində qazılan quyulardan belə neft çıxmırdı, aşağı qatlara isə hökumət icazə vermirdi [5, 226]. Yeni quyuların qazılması üçün kəşfiyyat işlərinin təşkili baxımından hökumət qarşısında bir sıra tələblər qoyulur:

– quyular əl ilə qazılsın, yalnız 80 sajen dərinliyinə çatanda motor və buruq ilə qazılmağa icazə verilsin;
– kəşfiyyat və bələdçilik işləri quyu sahiblərinə həvalə edilsin;
– imzalanan müqavilələrin müddəti bir il deyil, 8 il müddətinə qədər uzadılsın.

Fərhad Ağazadə bu məlumatları yazarkən istifadə etdiyi ədəbiyyatlar haqqında da məlumat verir [5, 370].

Lakin müəllif həmin məqaləsində AXC dövründə neft sənayesinin vəziyyəti haqqında, I dünya müharibəsinin bitməsinə baxmayaraq neft uğrunda gedən mübarizə haqqında, hökumətin neft siyasəti haqqında məlumatlardan

yan keçir. Məlumdur ki, Sovet Rusiyası ilə münasibətlər pozulduğundan neft ixracı üçün Rusiya bazarı AXC üçün bağlı idi. Hökumət neft sənayesini böhrandan çıxarmaq üçün tədbirlər görməyə çalışsa da, buna həm zaman, həm də maddi ehtiyat lazım idi [11, 89-90].

1918-ci il dekabrın 7-də ilk parlament fəaliyyətə başladıqdan sonra qəzetin səhifələrində parlamentin iclasları haqqında geniş məlumatlar da dərc olunmağa başlayır. Azərbaycan qəzetinin həm rus dilində çıxan nömrələrində, həm də azərbaycan dilində çıxan nömrələrində parlamentin iclasları haqqında dərc edilən yazılarda daha çox neftlə bağlı məsələlərdə paralellik olurdu, yəni parlamentin hansı iclasında neftlə bağlı məsələ müzakirə edilirdisə həmin məlumat qəzetin hər iki dildə çıxan sayında verilirdi. Bu isə onu göstərir ki, neft məsələsi AXC hökumətinin tam diqqət mərkəzində olmuşdu. Parlamentin iclaslarında neftlə bağlı məsələlər xüsusilə geniş müzakirəyə səbəb olurdu ki, "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində olan məlumatlar əsasında hökumətin neft siyasətini izləmək mümkündür. Dövrün siyasi hadisələri iqtisadiyyata, o cümlədən neft və neft məhsulları istehsalına öz təsirini göstərirdi ki, Azərbaycan qəzeti səhifələrində bu barədə mütəmadi məlumatlar verilirdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, AXC özünün xarici siyasətində dövlətin maraqlarını neft siyasəti ilə tarazlamağa çalışırdı. Bunun üçün 5 oktyabr 1918-ci il tarixli qərarı ilə bolşeviklər tərəfindən "milliləşdirilən" nefti öz əvvəlki sahiblərinə qaytarır və bununla da həmin istiqamətdə daha çox ingilislərin fəallıq göstərməsi üçün beynəlxalq şərait yaranır. İngilislərin beynəlxalq aləmdə mövqeyinə müsbət təsir göstərən amillərdən biri də Almaniya və Osmanlının I dünya müharibəsində məğlub olması idi. Halbuki, 1918-ci il 27 aprel Osmanlı-alman sazişi ilə Azərbaycanın Seymin tabeliyində olan bölgələrində alman maraqları üstünlük təşkil etməli olmuşdu [11, 70]. 1918-ci il noyabrın 29-dan etibarən Xəzər ticarət donanmasının bütün gəmiləri Mudros sazişinə görə İngiltərə komandanlığının sərəncamına keçir [10, 42]. İngilis müdaxiləçiləri ümumilikdə qısa müddətli "ağalıq"ları dövründə Bakıdan 30 mly. puddan çox neft aparmışlar. 36 mly. 700 min rubl dəyərində olan neft və neft məhsullarına isə ümumiyyətlə, ödəniş etməkdən imtina edirlər. İngilis generalı Nyukombun AXC hökumətinə göndərdiyi məktubdan məlum olur ki, Bakıdan ixrac edilən neft və neft məhsullarına görə aksiz vergisi ödəməkdən belə imtina etmişlər [9, 73].

İngilislərin Azərbaycandan getməsinə baxmayaraq Ticarət və Sənaye Nazirliyi ingilis qoşunları üçün ərzaq və digər ləvazimatlar göndərən komitəyə göstəriş verir ki, Batuma göndərmək üçün altı vaqon benzin qəbulu barədə sərəncam versin. Bakı neftinin Batumdan daşınması üçün Azərbaycan-Gürcüstan nümayəndəliyinin razılaşması lazım idi. Həmin razılaşmaya əsasən Ticarət və Sənaye naziri Xalq təssərrüfatı Şurasına əmr verir ki, Batuma 1 mly. pud neft göndərilsin [4, 178].

Fərhad Ağazadənin yenə eyni başlıqlı " Bakı neft ticarəti və onun müxtəsərcə tarixi" adlı məqaləsində xarici neft şirkətlərinin fəaliyyətinə dair də məlumatlar geniş əks olunmuşdur. Müəllifin Nobellərin və Rotşildlərin Bakı neft sənayesindəki fəaliyyətini əks etdirən bu məqaləsində yenə də AXC dövründə deyil, Bakı neft sənayesinin əvvəlki illərdəki tarixinə müraciət edir. Həmin məqalədə Nobellərin Balaxanıda, Bibiheybətdə, Ramanada, Sabunçuda, Maykopda, Çələkənddə (Türkmənistan) və digər yerlərdə neft mədənləri, Bakı ətrafında bir çox zavodları, Rusiya şəhərlərinin bir çoxunda anbarları, neft daşımaq üçün nəqliyyat vasitələri, Avropa şəhərlərindən Marseldə, Antverpenddə, Cenovada (İtaliya), Hamburqda, Londonda və Mançesterdə anbarlarının olması haqqında məlumat verilir. 1883-cü ildə Zaqafqaziya dəmiryolunun çəkilməsi ilə Bakı nefti Qara dəniz vasitəsilə Avropaya daşınır. Nobellərin isə həmin ildə əldə etdiyi gəlirə 5 mly. sərmayə əlavə olunur [4, 194].

Müəllifin daha sonra Nobellərin və Rotşildlərin neft sənayesindəki ticari fəaliyyətlərini əks etdirən yazıları da dərc edilmişdi. Nobellərlə rəqabətdə olan Rotşildlər maddi

çətinliyi olan zavod sahiblərinə 6%-lə iki milyon rubl verərək onları özünə cəlb edə bilir. Onlar arasında imzalanan müqaviləyə görə zavod sahibləri benzin – cövhəri digərlərinə satmağa ixtiyarları olmur. Bununla da azfaizli borc görməyən zavod sahibləri birləşərək bütün cövhəri yeni müqavilə bağladıqları şirkətə satmalı idilər [4, 195]. Beləliklə, Rotşildlərə məxsus Xəzər-Qara dəniz cəmiyyəti neft və ağ neft (kerosin) ticarətini tamamilə ələ almışdı. Həmin şirkətin də Balaxanıda, Sabunçuda, Ramanada, Suraxanı və Bibiheybətdə neft mədənləri, Keşlədə ağ neft və yağ zavodları, İstanbulda yeddi birja, Rusiyanın mühüm şəhərlərində anbarları, Batum limanında ticarət gəmiləri var idi. Məhz buradan İngiltərə, Fransa, İspaniya, İtaliya, Avstriya, Çin və Hindistana daşıyıb aparır və satırdı [4, 195].

Yenə həmin müəllif 1904-1905-ci il rus-yapon müharibəsindən sonra neft işlərində gedən dəyişiklər haqqında, baş verən böhran haqqında məlumat verir. Neft sənayesində ingilis sərmayəsinin azaldığı və alman sərmayəsinin artdığı bildirilir. 1910-cu ildə Avropada daş kömür əvəzinə neftə olan tələbatın artması Bakı neft sənayesində böhranın azalmasına şərait yaradır. Beləliklə, ingilislər qısamüddətli fasilədən sonra yenidən Bakı neft sənayesində fəallaşır, nəticədə 1913-cü ilə kimi 50-yə qədər "neft ticarəti düzəldir"lər [4, 196]. "Azərbaycan" qəzetinin qeyd etdiyimiz nömrəsində 1914-cü ildə Oyl, Şell və Nobellərin 288 mly. pud neft hasil etməsi haqqında məlumat verilir [4,196].

Fərhad Agazadənin Bakı nefti ilə bağlı daha bir maraqlı məlumatı diqqəti çəkir. O, əl ilə qazılan neft quyularına sərmayədarların buruq üsulu ilə neft çıxarılandan sonra bir o qədər də əhəmiyyət vermədiyini bildirir. Amerika və Rumıniyadan fərqli olaraq Rusiyanın əl ilə qazılan neft quyularına dair hər hansı bir qanunun olmadığını vurğulayır. Müəllif müqayisə edərək göstərir ki, adı çəkilən ölkələrdə beş pud məhsulu olan quyulara böyük əhəmiyyət verildiyi halda, Bakı neftçiləri beş yüz pud neft verən quyulara daha çox diqqət ayırırdılar [4, 196].

AXC dövründə neft hasilatı aşağı düşür, neft ehtiyatı isə ixrac edilmədiyi üçün artırdı. 1918-ci ilin yanvar ayından may ayına kimi neft hasilatı və neft ehtiyatı üzrə altı sənaye rayonunda – Binəqədi, Suraxanı, Bibiheybət, Ramanı, Sabunçu və Balaxanıda – ehtiyat göstəricilərinin artdığı nəzərə çarpır [9, 71].

Bu ilk növbədə Bakı Sovetinin fəaliyyəti dövründə neftin ixrac edildiyi ənənəvi yoldan AXC-nin istifadə etmə imkanlarının məhdudlaşması ilə bağlı idi. Qeyd etdiyimiz məsələ ilə bağlı Azərbaycan qəzetinin (rus dilində) 1919-cu il fevralın 7-də dərc olunan 28-ci nömrəsində fərqli izah verilir. Belə ki, verilən məlumata görə Azərbaycan hökumətinin fevralın 4-də keçirilən parlament iclasında daxili işlər naziri X.Xasməmmədov Qazax qəzasında baş verən özbaşınalıqdan – neftin Akstafaya, oradan isə müxtəlif şəxslər tərəfindən fərqli yollarla Gürcüstan və Ermənistana (Ararat respublikası) aparılmaqla böyük məbləğdə pula satılması haqqında və buna qarşı tədbirlərin görülməsi tələbi ilə çıxış edir, yəni Bakı neftinin möhtəkirliyin qurbanına çevrildiyi vurğulanır və bunun qarşısının alınması tələb edilir [7, 2]. Eyni məlumat bir həftə sonra "Azərbaycan" qəzetinin azərbaycan (əski əlifba ilə) dilində çap olunan 1919-cu il fevralın 13-də çıxan 113-cü nömrəsində təkrarlanır. Qeyd etdiyimiz kimi Azərbaycan qəzetinin səhifələrində AXC-nin siyasi həyatının ən vacib tərəfi kimi daha çox neft məsələsi qəzetin hər iki dildə çıxan nömrələrində öz əksini tapırdı. Lakin məlumatlar çox məhdud sayda qəzetin səhifələrində yer alırdı.

Neftin tacirlər tərəfindən gürcülərə və ermənilərə satılmasının və bütün sərhədboyunca neftin aparılmasına nəzarət etmək üçün türklər tərəfindən komissiya yaradılır. Neftin hər pudu üçün 20 rubl dəyərində məbləğ müəyyən edilir, toplanan məbləğ isə ordunun ehtiyacına sərf edilirdi. Sənaye və ticarət naziri yalnız Gürcüstana daşınan neftə görə yox, həm də Ukrayna şirkətləri ilə imzalanan müqavilələrə əsasən aparılan neft və neft məhsullarına görə Azərbaycana daha çox pul ödəmələri tələbi ilə çıxış edir [7, 2]. Bununla da, AXC

nümayəndələri neftin qeyri-qanuni israfçılığına son verilə biləcəyini hesab edirlər.

İttihadçılar əhalinin vəziyyətinin ağır olduğu bir vaxtda neftin belə talan edilməsinə qarşı çıxır, minlərlə insanın aclıqdan əziyyət çəkməsindən narahat olduqlarını parlament iclasında bəyan edir. Onlar məmurların özbaşınalığından bəhs edərək qeyd edirdilər ki, onlara beş min rubl verməsən heç bir iş görmək istəmirlər [7, 2].

"Azərbaycan" qəzetində Bakı neftinin dünya neft siyasətində rəqabətinə dair maraqlı məlumatlar da diqqəti çəkir. İllik dünya neft hasilatı 4 mlyd. pud olmuşdur ki, onun 1⁄6 hissəsi Azərbaycanın payına düşürdü. Amerika ilə rəqabətə tab gətirmək üçün AXC hökuməti Gürcüstanla tranzit müqaviləsinin imzalanmasını sürətləndirir və həmin müqavilə imzalandıqdan sonra Gürcüstan ərazisindən aparılan neftə onların heç bir iddiası qalmır və ya iddia etmək şansı qalmırdı [8, 2].

AXC hökumətinin 5 oktyabr 1918-ci il tarixli qərarı neft sənayesindəki çətinlikləri dərhal aradan götürməyə imkan verməsə də, hökumət müəyyən tədbirlər həyata keçirməkdə idi. Azərbaycan qəzetinin (Azərbaycan türkcəsi, əski əlifba) 1918-ci il noyabr nömrəsində (30-cu nömrə) verilən məlumata görə oktyabrın 11-dək artıq neftin və neft məhsullarının miqdarını təyin etmək kimi işlər qurtarmışdı. Mədən, zavod, gəmi və ümumiyyətlə neft mədənçiliyinə mənsub müəssisələrə məxsus bütün nə varsa milliləşdirilmənin ləğvi haqqında Azərbaycan hökumətinin qərarının ikinci maddəsi ilə həmin tarixdən etibarən öz sahiblərinə qaytarılmış olur. Sərəncam veriləndək Ticarət və Sənaye nazirliyinin göstərişinə əsasən neft və neft məhsulları müəssisə sahiblərinin əlində qalmaqla onların məsuliyyətində olmalı idi. Adı çəkilən məhsullar icazəsiz başqa yerə göndərilərdisə müəssisə sahibləri məsuliyyətə cəlb olunacaqdı. Bu məqsədlə komissiya yaradılmışdı. Həmin komissiya neft müəssisələrinə təklif edir ki, noyabrın 14-dək aşağıda dərc olunan məlumatı Şura bürosuna təqdim etsinlər:

1. İyunun 1-dən oktyabrın 10-dək milliləşmə zamanı ayrılan pullar barəsində;
2. Milliləşmə zamanı avadanlıqlara görə müəssisələr tərəfindən verilməyən pullar, imzalanmış əhdnamələr və müqavilələrin siyahısı;
3. Xəzinədən alınan borclar;
4. Neft və neft məhsullarının nəqli barədə;
5. Neft və neft məhsullarının saxlanması üçün örtülü anbarların və çənlərin həcmi (pudla). [3, 47].

Neftin ticarət və sənaye müəssisələrinin sahiblərinə qaytarılmasına görə Neft sənaye ittifaqının sədri və bir neçə böyük neft şirkətlərinin sahiblərindən ibarət yaranmış komissiya üzvləri ilə Cümhuriyyətin Maliyyə naziri Hacınski, Ticarət və Sənaye naziri Behbud xan Cavanşir, Nəqliyyat və Rabitə naziri Məlikaslanovun görüşü olmuşdu. Görüş zamanı neftçilərin ehtiyacları dinlənilmiş, nazir borcların qaytarılması məsələsində neft sahiblərinə özköməyini əsirgəməyəcəyini bildirmişdi. Milliləşmə zamanı xəzinədən alınan pulların dövlətə, xəzinəyə qaytarılması tələbi də irəli sürülmüşdü [3, 276]. Neft mədənçiləri İttifaqının sədri tələbi qəbul edərək bildirir ki, Xalq Təsərrüfatı Komissarlığına olan borc hökumət borcu olduğu üçün elə hökumətə də təhvil veriləcəkdi. Maliyyə naziri dövlətə veriləcək borcun əvəzini ehtiyat neftin 40 faizini verməklə ödəməyin mümkün olduğunu diqqətə çatdırır. Bundan əlavə hökumət Xalq təsərrüfatı xərclərini öz öhdəsinə götürürdü, əvəzində isə milliləşmə zamanı hasil edilən neftin hökumətə təhvil verilməsi tələb edilir ki, həmin tələb neft şirkətləri ilə hökumət arasında narazılığa səbəb olur.

Əslində, AXC hökumətinin iqtisadi platformasında Cümhuriyyətin yaranmasından əvvəl formalaşmış iqtisadi əlaqələrə münasibət birmənalı olmuşdu. Yəni bu əlaqələri kəsmək yox, müstəqil dövlətin iqtisadi əlaqələri kimi genişləndirmək məqsədəuyğun hesab edilmişdi [1, 58]. AXC dövründə Bibi-Heybət, Suraxanı və Binəqədi neft rayonlarında fəaliyyət göstərən şirkətlərin neft hasilatına dair 1919-cu

ilin fevral ayı üçün statistik göstəricilər də neft tarixi üçün dəyərli məlumatlardı [12, 3].

Qeyd: Parlamentin 10-cu iclasında M.Ə.Rəsulzadə çıxış edərək, "məmləkətin yeganə sərvəti" olan və bütün dünyada "məmləkəti tanıdan" neftin müvafiq üsulla satılmamasından narahat olduğunu bildirir [6, 175]. Azərbaycan qəzetinin 9-cu nömrəsinin davamı olaraq parlamentin 10-cu iclasında Ticarət nazirinin fəaliyyətinə qiymət verilir, daşınan neftin ünvanı və miqdarı haqqında hesabatın verilməsi tələb olunur. İclasda neftin qeyri-qanuni olaraq Qazax vasitəsilə daşınması, dəmiryollarının möhtəkirlərin əlinə keçməsi halları tənqid edilir. Hətta Ağstafa yolu ilə neftin İrəvana daşınması halları olurdu ki, bunun qarşısının alınması barədə tədbirlərin görülməsi parlamentin iclasında tələb edilir, əldə edilən məlumata görə 1919-cu il dekabrın 15-nə kimi Ağstafaya 62 vaqon neft aparılmışdı. Neft möhtəkirləri neftin daşınmasını əsasən gecələr həyata keçirirdilər [6, 185].

1918-ci ilin noyabrından 1919-cu ilin fevralına qədər keçən müddətdə neftin Ermənistana və Gürcüstana qeyri-qanuni olaraq möhtəkirlər tərəfindən aparılması hallarına görə hökumət parlament iclasında tənqid edilir. Daha sonra qəzetin 1919-cu il fevralın 14-də çıxan 114-cü nömrəsində parlament iclasında Xudad bəy Məlikaslanovun məruzəsi öz əksini tapır. Nazirin neft hasilatı barədə çıxışında bildirilir ki, ildə 500 mily. pud neft hasil edilir, əvvəllər bu miqdarın az bir hissəsi Batuma, yerdə qalanı isə Rusiyaya göndərilirdi. Batuma dəmiryolu ilə 1917-ci ildə 40 mliy., digər illər isə 50-60 mly. pud neft aparılmışdı. Nazirin verdiyi məlumata görə AXC dövründə Batuma o qədər neft göndərmək mümkün deyil, çünki, dəmiryolu ancaq 20 mly. pud neft apara bilərdi. Əlavə neft kəməri ilə isə 50 mly.pud neft aparmaq mümkün ola bildiyini diqqətə çatdırır. Qalan neftin isə Rusiyaya aparmaq lazım gəldiyini bildirir, lakin qeyd etdiyimiz kimi bunu reallaşdırmaq mümkün olmayacağını nazir parlament iclasında bir daha vurğulayır. Mövcud çətinliyin aradan qaldırılması üçün bir neçə mülahizə var idi. Bəzi mülahizələrə görə neftin inhisar nəzarətinə verilməsi təklifi var idi ki, hansı ki, bu qeyri-real hesab edilirdi. Çünki ABŞ, İngiltərə və digər dövlətlərdə bu məsələni güclə tətbiq edirdilər. Yeni yaranmış gənc dövlətdə isə bunu həyata keçirmək çox çətin idi [6,205-206]. Digər tərəfdən neftin sərbəst satışı barədə təkliflər var idi. Almanlarla əldə edilən razılığa görə onlar Batumdan neftin Ukrayna və digər dövlətlər vasitəsilə aparılması vədini vermişdilər, hətta həmin işi icra etmək üçün gəmilər belə hazır idi. Lakin siyasi vəziyyət buna imkan verməmişdi. İngilislər də AXC hökumətinə neftin ixrac edilməsi üçün gəmilər verəcəyini vəd etmişdi [6, 206].

Hökumətin hesablamalarına görə gündə 75 min pud olmaqla ayda iki mly. puda qədər neft çıxarılarsa, neft artımı 1 mly.200 min pud ola bilərdi. Bununla da Batuma ayda üç mly. pud neft göndərməyin mümkünlüyü proqnozlaşdırılırdı [6,206].

Bu mülahizələri reallaşdırmağın mümkünlüyünü müəyyən etmək üçün komissiyanın yaradılması da təklif edilir. Əslində Ticarət və Sənaye nazirliyi mülahizələrdən heç birini real hesab etmirdi. Çünki Azərbaycandan başqa Amerika, İngiltərə və Rumıniyada 3 mld. tondan artıq neft hasil olunurdu ki, Bakı nefti sözsüz ki, Amerika nefti ilə həmin dövrdə rəqabət apara bilməzdi. Odur ki, AXC hökuməti Gürcüstanla tranzit müqaviləsi imzalayır. Müqavilə AXC-nin Ticarət və Sənaye naziri Behbud xan Cavanşir tərəfindən imzalanır. Müqavilənin şərtinə görə Gürcüstan hökuməti Bakı neftinə görə vergi almayacaq, əvəzində isə onlara neft ucuz veriləcək, neftin miqdarı isə 1 milyarddan artıq olmamalı idi.

"Azərbaycan" qəzetinin parlament iclaslarından birində "ittihadçı"ların neft məsələsi ilə bağlı hökumətə münasibəti haqqında məlumat verilir, Ticarət və Sənaye Nazirliyinin neftin satışına nəzarət etmək üçün Büronun yaradılması təşəbbüsünü dəstəklədikləri nəzərə çatdırılır. Lakin Büronun təşkilindən sonra da neftin qiyməti 10 man. 80 qəpik olmuşdu, əvvəl isə 5 manat idi [6, 209]. Qəzetin səhifələrində parlamentin iclaslarında hökumətin neft

siyasətinin təhlil edilməsi AXC-nin bu istiqamətdə qarşılaşdığı çətinliklərin real mənzərəsini yaradır.

AXC dövrünün xüsusi mətbuat orqanı olaraq "Azərbaycan" qəzetinin iki dildə çıxan nömrələrinin bir-birindən o qədər də prinsipial fərqi yox idi. Ancaq "Azərbaycan" qəzetinin 14 fevral 1919-cu il 114-cü nömrəsində "Milliləşmək əlamətlərindən biri" başlıqlı yazıda qeyd edilirdi ki, qəzetin rus dilində çıxan variantında "məmləkətin müxtəlif millətlərini dövlətin müxtəlif sərəncamları ilə aşina qılmaq vəsiləsi olduğu halda", qəzetin azərbaycan türkcəsi ilə olan variantı bir çox milli və siyasi məsələlərin həllinə çalışır [6, 213].

"Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində neftlə bağlı məlumatlar demək olar ki, parlamentin iclaslarında müzakirə edilənlərin stenoqram formatıdır ki, parlament iclaslarının gedişatında ayrı-ayrı fraksiya nümayəndələrinin çıxışları qəzetin səhifələrində olduğu kimi öz əksini tapmışdır. Parlamentin 10-cu iclasında Nəqliyyat və Rabitə naziri Xudadad bəy Məlikaslanovun neftlə bağlı çıxışı olduğu kimi "Azərbaycan" qəzetinin 1919-cu il 18 fevral tarixli 116-cı nömrəsində "Azərbaycan məclisi-məbusanında" adlı yazıda öz əksini tapır. Neftin satışına tam sərbəstlik verilməsinin əleyhinə olan nazir Neft Mədənçiləri Bürosunun yaradılmasını dəstəkləyirdi. Büro neftin satışında, ixracının təşkilində mədənçilərlə hökumət arasında vasitəçi rol oynayırdı [6, 244]. AXC-nin maliyyə çətinliyini aradan qaldırmağın yeganə yolu neft idi. Lakin onun ixrac edilməsində müxtəlif əngəllər qarşıya çıxırdı. Rusiya yolları isə qeyd etdiyimiz kimi bağlı idi.

Nəticə olaraq Azərbaycan qəzetinin həm azərbaycanca, həm də rus dilində olan nömrələrində istər AXC dövründə, istərsə də çar hökuməti dövründə Bakı neft sənayesinin inkişafına dair məlumatları özündə əks etdirən məqalələr mütəmadi olaraq dərc olunurdu. Bu isə AXC hökumətinin neft siyasətindən irəli gəlirdi, mətbuat bu siyasətə biganə qalmırdı.

Ədəbiyyat :

1. AXC Ensiklopediyası. İki cilddə. - Bakı. - 2004. I cild.
2. Aşırlı, A. Azərbaycan mətbuat tarixi. - Bakı. - 2009.
3. Azərbaycan qəzeti 1918-1920. (Azərbaycan türkcəsi). II cild (Noyabr, 1918). ADA Universiteti.
4. Azərbaycan qəzeti 1918-1920. (Azərbaycan türkcəsi). III cild. (Dekabr, 1918).
5. Azərbaycan qəzeti 1918-1920. (Azərbaycan türkcəsi). IV cild. (Yanvar, 1919).
6. Azərbaycan qəzeti 1918-1920. (Azərbaycan türkcəsi) . V cild. (Fevral, 1919).
7. "Azərbaycan parlamenti". Azərbaycan qəzeti. - №28. - 7 fevral. - 1919-cu il. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.
8. "Azərbaycan parlamenti." Azərbaycan qəzeti (rus dilində). - №31. - 11 fevral, 1919-cu il. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.
9. Hüseynova, N. Bakı Soveti və AXC dövründə neft sənayesinin vəziyyətinin müqayisəli təhlilinin nəzəri əsasları // AMEA Gəncə bölməsi, Xəbərlər məcmuəsi. "Şuşa ili"nə həsr olunan İctimai və humanitar elmlər" seriyası. - Gəncə. - 2022. - №1(3)
10. Maksvell, N. Azərbaycan Demokratik hökumətinin siyasətində neft məsələsi (1918-1920-ci illər) // Azərbaycan neft sənayesinin tarixinə dair I Beynəlxalq konfransın materialları. - Bakı. - 1996.
11. Джаббаров, Ф. Бакинская нефть в политике Советской России (1917-1922 гг.) - Баку. - 2009.
12. Нефтяной отдель. Azərbaycan qəzeti (rus dilində). - №55. - 14 mart. - 1919-cu il. // M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu

Açar sözlər: *parlament, mətbuat, Bakı nefti, mədən, Bibi-Heybət*

Naila Huseynova
National Academy of Sciences of Azerbaijan
Institute of History named after A.A. Bakikhanov,
Department of General History,
Leading scientific officer,
Associate Professor, Ph.D. in History

PROBLEMS OF THE BAKU OIL INDUSTRY ON THE PAGES OF "AZERBAIJAN" NEWSPAPER (1918-1920)

ABSTRACT

The article presents the newspaper "Azerbaijan," published during the ADR period in 1918-1920, as a source. Brief information about the press of the ADR period is given. The history of Baku oil is explored in the issues of the newspaper "Azerbaijan," both in Azerbaijani (in the old alphabet) and in Russian. The pages of the newspaper, published in both languages, cover various aspects of information about the history of oil. On the pages of newspapers published in Azerbaijani, the history of oil is explored mainly on the basis of serial information provided by Farhad Agazade. In the Russian-language version of the newspaper, the history of oil is studied mainly based on discussions at parliamentary sessions.

The newspaper "Azerbaijan" pages provide detailed information on the causes of factors affecting the production, processing, and sale of oil; the connection of these processes with political events is specified. The information on the pages of the newspaper about the activities of the Nobels and the Rothschilds in the extraction, export, and transportation of oil is analyzed.

The article also notes that the issues of the newspaper "Azerbaijan," published in both languages, reflected the full attention paid by the government to the oil industry as the main part of the political life of the ADR. There was also mention of the creation of a special commission by the ADR government to control oil transportation, and the article reflected the proposals of this commission to oil companies.

Keywords: *parliament, press, Baku oil, mining, Bibi-Heybat*

Наиля Гусейнова

Ведущий научный сотрудник отдела Всеобщей истории
Института Истории имени А.А.Бакиханова
Национальной Академии Наук Азербайджана,
доктор философии по истории, доцент

ПРОБЛЕМЫ БАКИНСКОЙ НЕФТЯНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА СТРАНИЦАХ ГАЗЕТЫ «АЗЕРБАЙДЖАН» (1918-1920-е гг.)

РЕЗЮМЕ

В статье в качестве источника представлена газета «Азербайджан», издававшаяся в период АДР в 1918-1920 гг. Дана краткая информация о прессе периода АДР. История бакинской нефти исследуется в номерах газеты «Азербайджан», как на азербайджанском (на арабском графике), так и на русском языках. Страницы газеты, издаваемые на обоих языках, освещают различные аспекты информации об истории бакинской нефти. На страницах газеты, издаваемых на азербайджанском языке, история нефти исследуется в основном на основе серийных информаций, предоставленных Фархадом Агазаде. А в версии газеты, издаваемой на русском языке, история нефти изучается преимущественно на основе дискуссий на парламентских заседаниях.

На страницах газеты «Азербайджан» представлена подробная информация о причинах возникновения факторов, влияющих на добычу, переработку и продажу нефти, уточняется связь этих процессов с политическими событиями. Анализируется информация на страницах газеты о деятельности Нобелей и Ротшильдов в добыче, экспорте и транспортировке нефти.

В статье также отмечается, кто в выпусках газеты «Азербайджан», издаваемых на обоих языках,нашло отражение всемерное внимание, уделяемое правительством нефтяной отрасли как основной части политической жизни АДР, отводилось место созданию правительством АДР специальной комиссии по контролю за транспортировкой нефти. В статье были отражены предложения этой комиссии нефтяным компаниям, а также статистические данные по добыче нефти различными нефтяными компаниями.

Ключевые слова: *парламент,пресса,бакинскаянефть,шахта,Биби-Эйбат*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.121

K U L T U R O L O G İ Y A
C U L T U R O L O G Y

UOT 328; 342.5; 351/354; UOT 008(091)

ФУАД МАМЕДОВ

Профессор кафедры Истории Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики, президент Ассоциации культуры Азербайджана «Симург», доктор исторических наук

e-mail: fuadtm7@gmail.com

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕКА, ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА

«Культура спасет мир,
Если мир защитит культуру!»

О сущности феномена культуры как социальной системы

В условиях глобализации во всем мире возрастает значимость сохранения и приоритетного развития высокой духовной культуры, как главного фактора устойчивого развития цивилизации [5, 24]. Необходимым условием устойчивого развития государств в условиях быстрых изменений является рост общекультурного уровня народов, обеспечивающий высокую эффективность и качественно новые результаты во всех областях жизнедеятельности общества [22, 25].

Именно высокая духовная культура, а не раса, национальность, этнос, религия, пол, место рождения, место проживания или профессия, является истинным критерием ценности человека и ключом к формированию его жизнеспособности. Ее значимость обусловлена умственным, профессиональным и нравственным совершенствованием человека, его способностью преодолевать невежество и сверхэгоизм, изменять себя и окружающий мир к лучшему, отвечать на потребности и вызовы времени [13].

Культура начинается со знаний. Это знание, добро, труд, развитие и благосостояние. Благодаря развитию человеческого разума и души, прогрессивным социальным трансформациям общества, культура ведет человечество от хаоса к порядку. С древнейших времен – до наших дней в основе мотивации развития культуры неизменно лежат – забота о сохранении и улучшении человеческой жизни, ценности справедливости, истины и порядка.

Стратегическими социальными институтами духовной культуры человечества являются наука, образование и просвещение. Мировая история свидетельствует о том, что в основе развития духовной культуры изначально лежит развитие человеческого интеллекта [21]. Шаг за шагом, накапливая определенные знания об окружающей природе и самом себе, обретая жизненный опыт, при помощи первых наскальных знаков и изображений «Homo sapiens» стремился передать людям опреде-

ленные знания. Процесс накопления и систематизации знаний способствовал формированию представлений человека об окружающем его мире, особенностях и закономерностях жизни.

Постепенно, в процессе формирования знаний, развивались такие качества культуры как мышление и разум, складывалась система ценностей и правила, регулирующие человеческую жизнедеятельность. Важную роль в этом процессе играли природно-географические условия, наследственные факторы, социальная среда, политические условия и культурный обмен между людьми [28]. При этом процесс накопления и систематизации знаний, как основы культуры был очень длительным, охватывающим эпохи дикости, варварства и цивилизации. Достаточно заметить, что основы современной науки, как социального института духовной культуры, сформировались лишь в XVII веке.

В наши дни мерилом оценки социально-культурных достижений каждого общества и государства служат уровень жизни, определяемый прежде всего интеллектуальным потенциалом страны и гуманистическим отношением к человеку. Вспомним, что согласно Авиценне, благосостояние общества достигается путем правильной, добродетельной политики, основанной на научных знаниях. Низами Гянджеви считал науку основным источником силы и преимущества человека и государства, а звание ученого - самым высоким социальным рангом в обществе.

«Народ, обладающий высокой культурой, - говорил Гейдар Алиев, - всегда будет идти вперед, будет жить и развиваться» [1]. При этом Общенациональный лидер азербайджанского народа отмечал особую роль педагогов и ученых, обращая внимание на ценность критического анализа, важность соединения науки с практикой в целях извлечения реальной пользы для народа, общества, страны. Подчеркивая роль науки и образования в социально-культурном развитии общества, Гейдар Алиев видел в этих флагманах духовной культуры ключ к безопасности и счастью азербайджанского народа, к его лучшему будущему.

Заметим, что устойчивое развитие, безопасность и счастье человеческой жизни является одной из наиболее актуальных проблем, волнующих все современное человечество [22]. Стремление к счастью является естественным и главным стимулом жизнедеятельности каждого человека, а стремление к самосовершенствованию – непременным условием счастья для тех, кто считает себя культурной личностью. Счастье связано с наличием благоприятной культурной среды и социальной справедливости в обществе и в мире. Оно требует не только врожденных культурных качеств и способностей человека, но также обучения, воспитания и просвещения людей, знаний и мудрости, упорного труда, веры и терпения, свободы и храбрости, совести и порядочности, воли и ответственности, культуры оценивания людей и мотивации их жизнедеятельности. Становится очевидным, что понимание счастья во многом зависит от системы культурных ценностей человека, его характера и убеждений, представлений о нравственности, о добре и зле, наконец, от правильного представления о сущности самой духовной культуры.

Без правильного понимания культуры, как социального феномена, трудно говорить об успешном развитии и продуктивном использовании ее достижений в интересах человека и общества. Еще до создания культурологии профессором Лесли Алвином Уайтом [19], вслед за профессором Генрихом Риккертом [20], лауреат Нобелевской премии Вильгельм Оствальд, заявил о необходимости создания науки о культуре, которая будет изу-чать реальные процессы, происходящие в цивилизациях. При этом он рассматривал культуру, как человеческую жизнедеятельность и разумную форму использования природной

энергии человека в интересах развития общества [18].

В научном понимании культура – это целостная триада: созидательный человеческий процесс, его результаты и технологии. Это процесс познания и преобразования человеком природы, самого человека и общества, образуемые в результате духовные (умственные и нравственные) и материальные ценности и нормы, а также технологии их производства, хранения, использования и передачи другим людям и новым поколениям. Без такого понимания культуры, как трансформированной природной энергии и целостной социальной системы, каковой она является в действительности, невозможно увидеть и использовать заложенные в ней огромные преобразовательные возможности для человеческого развития.

Как целостная система, культура включает в себя науку и технологию, образование и просвещение, литературу и искусство, нравственные ценности и правовые нормы, образ жизни и систему жизнеобеспечения, экономику и финансы, организацию и управление, медицину и экологию, информацию и СМИ, социальную этику, религию, спорт, международные отношения, культуру труда и другие сферы жизнедеятельности общества. При этом каждая сфера целостной системы культуры имеет свою сущность, особенности, структуру, функции, цели, историю, энергию, вектор развития и результаты, а также свою «контекстуальную» культуру, являющуюся показателем специфики, уровня и качества ее развития. Главными движущими силами этой системы являются интеллектуальная и нравственная культура. Входящая в эту систему экономика и производимые ею предметы потребления является формой материализации результатов интеллектуального труда человека [11].

В результате развития духовной культуры образуются научные, образовательные, нравственные, материальные, художественные, этические, эстетические, управленческие, производственные, семейные, бытовые, коммуникационные и иные ценности и нормы, создаются и совершенствуются технологии жизнедеятельности, регулирующие развитие личности и общества, формирование человеческого потенциала и функционирование государства.

О международном значении формирования высококультурных людей

Развитие духовной культуры во многом зависит от успехов в формировании и развитии высококультурных специалистов и граждан, являющихся возобновляемым стратегическим ресурсом и главной движущей силой устойчивого и безопасного развития общества и государства на длительную перспективу.

Высококультурный человек – это национальное достояние каждой страны, рассмат-риваемое не только как средство, но и как цель развития. Миссией таких людей является самосовершенствование и служение социально-культурному развитию общества, достойная жизнь не только для себя, но и ради блага других. Критериями оценки такого человека служат - научные знания, высокая культура труда, управления и ответственности, культура поведения, требовательность к себе и забота об окружающих, умение слушать, убеждать и гармонизировать интересы, знание ценностей и достижений отечественной и мировой культуры [6]. Среди нравственных качеств высококультурных граждан можно назвать - любовь, дружбу, порядочность, великодушие, мужество, героизм, справедливость, гуманизм, патриотизм, приверженность истине, мудрость, милосердие, совесть, преданность, семейную культуру, честь, уважение к старшим, любовь к детям, гостеприимство, социальную этику, гражданскую солидарность и др.

Высококультурные люди являются незаменимым ресурсом не только для удовлетворения постоянно растущих человеческих и общественных потребностей отдельных стран, но и для изменения мира к лучшему, для установления международной культурной идентичности, взаимопонимания, солидарности и сотрудничества народов. Их творческая деятельность повышает энергию и преобразовательные возможности культуры как созидательного процесса. Она служит источником продуктивности экономики и социальной жизни страны, обеспечивающим рост благосостояния общества и качества жизни народа, дающим достойные и своевременные ответы на вызовы времени. От качества подготовки, правильной оценки и использования таких людей во многом зависят темпы прогресса общества и устойчивость развития государства [6].

Сказанное объясняет почему формирование и развитие, оценка, мотивация и разумное использование высококультурных граждан является одной из стратегических целей государственного строительства и управления. Руководствуясь этой целью, политические и культурные элиты, каждый ученый, педагог, политик и общественный деятель, любящий свой народ, должен способствовать развитию интеллектуальной и нравственной культуры своих граждан, считая приоритетной национальной и патриотической задачей содействие их «производству». В этот процесс должны быть вовлечены семьи, коллективы, ученые, педагоги, просветители, деятели искусств, интеллигенция в целом, государственные и неправительственные структуры.

«Производство» высококультурных людей имеет не только национальное, но и международное значение, ибо высококультурный человек – это незаменимый ключ к разре-шению множества противоречий, трудностей и конфликтов современного человечества. Формирование и развитие таких людей сегодня актуально для всего мира, ибо мировая цивилизация находится в состоянии глубокого кризиса, обусловленного конфликтом культур и интересов, сокращением природных ресурсов, социально-экономическими, политическими и экологическими вызовами. Чем больше будет в обществах Запада и Востока [26, 27] достойных людей, приверженных ценностям высокой культуры, тем выше будет уровень гуманизма и патриотизма, производительности и качества труда, взаимопонимания, добродетельности, солидарности и человеческого счастья, социальной безопасности и качества жизни.

Исходя из неоспоримой ценности человека высокой культуры, необходимо создавать и развивать в каждой стране «культурологические фабрики» высокой духовной культуры, как образовательные механизмы «производства» таких людей. Важнейшими социальными технологиями такого «производства» служат институциональное культурологическое образование и просвещение детей и молодежи, учителей, семей, журналистов, политиков и государственных служащих, специалистов, бизнесменов, трудовых коллекти-вов и общества в целом. Индивидуальными технологиями инкультурации и совершенствования граждан являются – культурологическое самообразование, самопознание, самовоспитание и самоуправление; источниками - хорошие книги, музеи, театр и кино, произведения искусства, путешествия; общение с мудрыми людьми; конференции, лекции, тренинги и мастер классы; наблюдения за явлениями природы и общества [14].

О культурологических реформах и системном культурологическом подходе

Диалектика культуры жизнедеятельности человечества такова, что с течением времени в ее развитии закономерно происходят, обусловленные требованиями времени и рождением новых идей, объективные

противоречия, требующие научно обоснованного разрешения в интересах устойчивого и прогрессивного развития общества. С развитием знаний и опыта человека, ростом его общей культуры, появляется новое видение мира, новые возможности в познании и совершенствовании самого себя и окружающей действи-тельности. Это объясняет важность перманентного осуществления государством, основанных на системном культурологическом подходе, прогрессивных культурологических реформ, нацеленных на революционные изменения в сознании производителей материальных благ, на формирование высокой культуры труда и культуры управления, культуры социальной ответственности и служения отечеству [8].

Для исследования процессов и возможностей развития культуры незаменимое значение имеет системный культурологический подход. Это лучший способ научного познания любого объекта целостной системы культуры, представляющей собой систему взаимосвязанных элементов или совокупности взаимодействующих объектов, культурных сущностей и отношений. Рассматривая культуру как целостную систему, он дает возможность увидеть наиболее полную и верифицированную панораму изучаемого объекта, новые возможности его развития и продуктивного использования. Основанная на культурологической методологии государственная стратегия управления предполагает системный культурологический анализ человеческих, научных, образовательных, технических, экономических, информационных, организационных, финансовых, правовых, просветительских и других ресурсов, открывающий окна новых возможностей устойчивого развития.

Универсальные культурологические знания специалистов, политиков и управленцев, получаемые в результате их культурологической подготовки и переподготовки, с использованием возможностей теории нечеткой логики Лютфи Заде, в которой заложен огромный ресурс управленческих возможностей, имеют важное значение для эффективного государственного управления. Они позволяют успешно применять системный культурологический подход к анализу, пониманию, управлению и прогнозированию сложных процессов развития духовной культуры и социально-культурной политики.

Как известно, нечеткая логика Лютфи Заде, основанная на математическом понятии нечеткого множества, использует понятие лингвистической переменной, которая может принимать различные значения фраз. В силу этого, методология культурологии с использованием принципов нечеткой логики Лютфи Заде [23], дополняя картину культуры различными взаимосвязанными гранями, обеспечивает ее целостность. Она позволяет видеть относительную «иерархию», уровень, степень развитости, определяющие состояние и возможности развития человека или отдельных явлений культуры.

О роли и международном значении культурологического образования

Успешное решение всех перечисленных задач во многом зависит от качества культурологического образования и просвещения. Практическая ценность преподавания культурологии обусловлена тем, что наука о культуре является источником универсальных знаний, дарящим людям разных национальностей и религий свет и человеческую мудрость, выработанную человечеством за тысячелетия развития мировой культуры. Это дает возможность формирования правильного, верифицированного представления о культуре, как о прогрессивной форме достойной жизни и деятельности человека, открывая, таким образом, возможности постоянного совершенствования общества, государства и всего человечества. Трудно переоценить его роль в становлении и

совершенствовании личности, детей, семей, молодежи, формированию человеческого достоинства, развитию жизненных знаний, навыков, организованности, нравственности и созидательной деятельности специалистов различного профиля – на благо общества и человечества [21].

Культурологическое образование способствует правильной постановке целей и выбору управленческих технологий, позволяющих принимать эффективные решения, соответствующие потребностям национального развития и вызовам времени. Системное культурологическое мышление и универсальные знания помогают анализировать и учитывать все политические и экономические тренды мировой цивилизации, не только помогающие поднять уровень конкурентоспособности и безопасности государств, но и открывающие новые возможности для сближения культур и продуктивного сотрудничества.

Распространяемые при помощи культурологического образования универсальные знания способствуют повышению социальной активности граждан и производительности общественного труда, благоприятствуют росту социальной справедливости в обществе, оказывающей огромное влияние на мотивацию труда и рост патриотизма людей, обеспечению высокой культуры государственного управления на всех уровнях, помогающей принимать эффективные решения, отвечающие национальным интересам [4].

Одной из задач культурологического образования является подготовка экспертов-культурологов, необходимых для осуществления прогрессивных трансформаций процессов, обеспечивающих высокое качество образования, науки и других областей духовной культуры общества, а также культурологической экспертизы принимаемых различными организациями решений и полученных результатов.

Исходя из практической ценности культурологии для государственного строительства и управления, в рамках культурологического образования представляется целесообразным открытие кафедр культурологии во всех вузах. В детских садах, средних и средних специальных школах целесообразно ввести культуроведение, а в семьях и школах - систему меритократического культурологического воспитания детей.

В целях распространения в обществе универсальных культурологических знаний, было бы хорошо организовать постояннодействующую систему тренингов для персонала государственных учреждений и гражданского общества – учителей, журналистов, политиков, управленцев, экономистов, юристов и других специалистов, а также руководителей неправительственных организаций, профессиональных и творческих союзов. Столь же важно организовать перманентное культурологическое просвещение для различных категорий населения – женщин, глав семей, детей, молодежи, старшего поколения.

Известную роль в культурологическом образовании и просвещении общества играет культурная элита, в первую очередь, ученые, педагоги, деятели литературы и искусства, правоведы и врачи [16]. Осуществляемое творцами культуры «духовное производство» формирует научно-технический потенциал и сознание народа, закладывает основы экономического производства государства, обеспечивает здоровье народа. Оно оказывает влияние на идеологическое содержание политики, этические и правовые нормы жизнедеятельности общества, обеспечивает художественное отражение действительности и развитие эстетики граждан. Учитывая растущие потребности в устойчивом развитии человечества в условиях глобализации, культурные элиты каждой страны должны повысить свой вклад в развитие высококультурных граждан и прогрессивные социальные трансформации общества.

Это участие должно служить интересам опережающего развития в обществе интел-

лектуальной, нравственной, правовой, трудовой и управленческой культуры, повышающим творческий потенциал общества. Оно позволяет поднять уровень динамичного национального развития государств за счет повышения социального престижа ученых и педагогов, соответствия специалистов международным стандартам культуры труда, производства и сервиса, культуры профессионализма, ответственности и коммуникации, социально-бытовой, медицинской и экологической, правовой и поведенческой культуры.

Преподавание науки о культуре на всех уровнях образования открывает возможности гармоничного развития умственной, нравственной, этической, правовой, трудовой, политической, управленческой, производственной, художественной, бытовой, эстетической, медицинской, экологической, международной, коммуникационной и других областей целостной системы культуры общества [15]. Культурологическое образование прокладывает путь для эффективной инновационной деятельности, рационального использования всех видов ресурсов, выявления новых возможностей и технологий устойчивого развития, повышения уровня культуры труда.

Еще одно преимущество культурологического образования состоит в расширении возможностей осуществления верифицированной культурологической экспертизы на жизнеспособность культуры управления процессами развития учреждений и предприятий общества, экспертизы качества результатов во всех сферах общества, соответствия социально-культурной деятельности страны новым требованиям жизни и национальным интересам государства.

Исходя из этих возможностей, необходимо перманентно развивать и внедрять культурологическое образование и просвещение, как важнейшего условия роста жизнеспособности общества, содействия процессам сближения разных культур на основе общечеловеческих ценностей, позитивной трансформации человеческого сознания, культуры личности и общества. Необходимо открыть широкий доступ к возможностям культурологического образования и просвещения учителей и родителей, воспитателей, детей и молодежи, журналистов, политиков и государственных служащих, а также представителям старшего поколения во всех странах. Большое значение для повышения эффективности культурологического просвещения народа имеет профессиональная культура работников СМИ, что обуславливает необходимость специальной культурологической подготовки и переподготовки журналистов [12].

О новой стратегии социально-культурного развития Азербайджанской Республики

В Азербайджанской Республике, в соответствии с заветами Гейдара Алиева, потребностями национального развития и требованиями времени, начинается новый этап в развитии духовной культуры. Для обеспечения устойчивого и безопасного развития, под руководством Президента страны, господина Ильхама Алиева [2] формируется новая культурная стратегия, предполагающая осуществление прогрессивных культурологических реформ, приоритетное развитие интеллектуальной культуры, введение культурологического образования и культурологической экспертизы. При этом творчески используются достижения мировой культуры, стандарты и технологии науки и образования, производства и управления ведущих стран мира, а также собственные нововведения, учитывающие традиционные ценности национальной культуры и достижения культурологической науки.

Система национального управления ориентирована на дальнейший рост духовной культуры и производительности общественного труда, креативности и социально-политической стабильности азербайджанского общества. Она предусматривает

интеллектуализацию и модернизацию национальной культуры, дальнейшее совершенствование процессов культурогенеза народа, развитие жизнеспособности, креативности, устойчивости и конкурентоспособности азербайджанского государства и его плодотворного сотрудничества с зарубежными странами и народами.

Новая стратегия предусматривает объединение усилий коллективов государственных структур, неправительственных организаций и СМИ для наиболее эффективного решения национальных задач, связанных с культурой труда и управления, производством высококвалифицированных специалистов, личностей и лидеров разных уровней, высококультурных граждан, составляющих ядро человеческого капитала.

Структура, функции, формы и технологии национальной культуры совершенствуются в соответствии с новым пониманием ее сущности и миссии. Политики и управленцы стремятся к обеспечению востребованности в общественном сознании растущего понимания ценности науки, образования и просвещения, как непременного условия успешного человеческого и национального развития. Необходимое внимание в этом процессе уделяется как формированию общечеловеческих ценностей, так и культурной идентичности азербайджанских граждан, основанной на патриотизме, высоких интеллектуальных и нравственных ценностях знания и созидания, добра, гуманизма, этики и справедливости, поставленных на службу сохранения и устойчивого развития всего человечества [9].

О культуре международных отношений и переходе к человеку типа «Homo culturalis»

Жизнь диктует необходимость усиления внимания к вопросам сохранения и развития духовной культуры и развития культурологического образования и просвещения во всем мире. Понимание ценности духовной культуры и формирования высококультурных людей, необходимости спасения мира за счет позитивной трансформации сознания и культуры людей, являющейся источником их поведения, очень важно для развития культуры международных отношений.

Напряженные отношения и несправедливые решения в международной политике нередко обусловлены тем, что, к сожалению, многие проблемы рассматриваются сквозь призму не духовной культуры личности и культурной идентичности, а религиозной принадлежности и идентичности людей. В интересах сохранения человечества необходимо сделать высокую духовную культуру базовым критерием для оценки человека. Это позволит избежать психологической антитезы «свой-чужой», ведущей к несправедливым решениям и противостояниям народов и государств. В отношениях между народами и государствами духовная культура должна служить миротворческим фактором, регулирующим человеческие и международные отношения. Способствуя гармонизации интересов на основе духовного родства, приоритета высокой нравственной культуры, гуманизма, человечности и ценности самой жизни, она помогает предотвращать конфликты.

Принимая во внимание незаменимое значение культурологии для устойчивого человеческого развития, представляется целесообразным введение обязательного преподава-ния науки о культуре на всех уровнях системы образования современных государств, а также организация культурологического просвещения народов при помощи специальных программ телевидения, радио и специальных культурологических лекториев, организации «телевизионных мостов сближения и взаимообогащения культур».

В условиях постоянных изменений и вызовов времени, нередко обусловленных диалектическим противоречиями жизни и ошибочными решениями в управлении, национально-культурное развитие цивилизованных стран во многом зависит от

успехов в преодолении человеческого сверхэгоизма, с одной стороны, и невежества – с другой. Эффективность этого процесса, строящегося на основе общественных и государственных интересов, во многом зависит от способности объединения усилий и сотрудничества различных государств в целях разумной трансформации современной техногенной цивилизации в гуманистическую, основанную на гармоничном развитии интеллектуальной и нравственной культуры, взаимопонимании, международной культурной идентичности и сотрудничестве.

Актуальной международной задачей является переход современной цивилизации от человека «Homo sapiens» к человеку «Homo culturalis», воплощающему в себе гармонич-ное развитие двух крыльев духовной культуры – интеллектуальной и нравственной [23]. Для успешного решения этой задачи, как условия устойчивого развития человечества, необходима перманентная аккультурация и инкультурация населения, повсеместное распространение в разных странах универсальных культурологических знаний. Продуктив-ности этого процесса может способствовать целенаправленное создание государствами этих стран культурологических центров, детских садов, школ, гимназий, университетов и академий.

Об универсальных культурологических постулатах управления развитием культуры

Одной из стратегически важных национальных и международных задач сегодня является разработка универсальных культурологических постулатов управления развитием духовной культуры, отвечающих интересам устойчивого развития и гуманитарной безопасности. В настоящем концептуальном подходе, в качестве постулатов устойчивого развития организации, общества, государства и всего человечества, предлагается рассмотреть целесообразность перехода: от соперничества и манипулирования – к солидарности и сотрудничеству; от противоречий – к гармонии и согласованию интересов; от власти должности – к власти знаний и этики; от некомпетентного управления – к профессионализму и ответственности [21].

По-видимому, для успешного решения перечисленных государственных задач необходимо поднять роль и качество культурологического образования и просвещения в формировании нового мышления и системного подхода к культуре управления [4], шире использовать культурологическую методологию в процессах анализа практических проблем и создания новых организационных структур, основанных на правильном понимании и эффективном использовании преобразовательных возможностей духовной культуры.

Правильное понимание феномена культуры, как социальной системы, творческое использование преобразовательных возможностей науки о культуре для перманентного осуществления прогрессивных культурологических реформ, развитие культурологического образования и просвещения людей, научно обоснованный выбор стратегий, целей и технологий управления – надежный путь к устойчивому развитию общества, государства и всего человечества.

Литература:

1. Гейдар Алиев. Избранные идеи и высказывания. http://open.az/2008/05/10/aforizmy-gejjdara-alieva.html
2. İlham Əliyev. İnkişaf – məqsədimizdir. 1-3 cildlər. Bakı, 2008-2009.
3. Алакбаров Урхан. Основы человеческого развития. Баку: Aspoliqraf, 2017.
4. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. Москва, 2004.
5. Ильин И.В., Лось В.А., Урсул А.Д. Устойчивое развитие и глобальные процессы. Москва: Издательство Московского университета, 2015.
6. Мамедов Фуад. Высококультурный азербайджанец, как возобновляемый стратегиче-ский ресурс национального развития. Dövlət idarəçiliyi. 2021. №4, с.159-170.
7. Мамедов Фуад. К вопросу о задачах, технологиях и методологии формирования новой гуманистической цивилизации // «Партнерство цивилизаций», №1-2, 2020, с. 85-94.
8. Мамедов Фуад. Концепция культурологических реформ в Азербайджане // Dövlət idarəçiliyi. 2021. №2, с.121-134.
9. Мамедов Фуад. Концепция развития духовной культуры Азербайджана // Dövlət idarəçiliyi. 2022. №4, с.135-154.
10. Мамедов Фуад. Культура как условие и основа устойчивого развития. – В сб.: «Межкультурное взаимодействие России и Китая: глобальное и локальное измерение: коллективная монография / отв. ред. А. Н. Чумаков, Ли Хэй» – Москва: Проспект, 2019. - 224 с., с.56-65.
11. Мамедов Фуад. Культурология, культура, цивилизация. Баку, 2015.
12. Мамедов Фуад. Культурология, образование и национальное развитие // «Ali təhsil və cəmiyyət», № 2, 2012, с. 54-62.
13. Мамедов Фуад. Культурология: ответы на вызовы XXI века. Казань, 2019.
14. Мамедов Фуад. О смыслах и преобразовательных возможностях науки о культуре // Dövlət idarəçiliyi. 2023. №3, с.109-122.
15. Мамедов Фуад. О ценности духовной культуры для устойчивого развития человечества. - «Теория и стратегия диалога и партнерства цивилизаций в социокультурной сфере при ведущей роли ЮНЕСКО». Монография (Научн. ред. Ю.В. Яковец, С.Н. Фарах, Ю.Н. Саямов). Москва: МИСК, 2020. – 338 с., с. 165-180.
16. Мамедов Фуад. Образование и устойчивое развитие // Dövlət idarəçiliyi. 2021. №1, с.121.
17. Мамедов Фуад. Системный культурологический подход к государственному управлению // Dövlət idarəçiliyi. 2011. №1(33), с.158-167.
18. Оствальд Вильгельм. Философия природы. СПб., 1903.
19. Работы Лесли Уайта по культурологии: (Сб. переводов). Москва, 1996.
20. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре. СПб., 1911.
21. Служение развитию духовной культуры. Коллективная монография Ассоциации культуры Азербайджана «Симург». Баку, «OL» MMC, 2023.
22. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. Москва, 1992.
23. Сухейль Фарах, Фуад Мамедов. Диалоги с мудрецами. Монография. Москва: ИД Академии Жуковского, 2023.
24. Тагиров Э.Р. Феномен культуры на фоне разлома истории. Казань, Логос-Пресс, 2023.
25. Тагиров Энгель. Планетарная цивилизация в зеркале глобалистики. Казань:

«Татарское книжное издательство», 2014.
26. Тойнби Арнольд. Постижение истории. Москва, 1991.
27. Шпенглер Оствальд. Закат Европы. В 2-х томах. т.1, Москва, 2003, т.2, Москва, 2004.
28. Яковец Ю.В. История цивилизаций. Москва, Издательство «Владос», 1997.

Ключевые слова: *наука о культуре, системный культурологический подход, культурологическое образование, культурологическое просвещение, высококультурный человек, культура международных отношений, культурологические постулаты*

Fuad Məmmədov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçılık Akademiyasının
Tarix kafedrasının professoru, tarix elmləri doktoru,
“Simurq” Azərbaycan mədəniyyət Assosiasiyasının prezidenti

KULTUROLOJİ TƏHSİL VƏ İNSANIN, CƏMİYYƏTİN VƏ DÖVLƏTİN DAVAMLI İNKİŞAFI

XÜLASƏ

Məqalədə, cəmiyyətin və dövlətin davamlı inkişafına yönəlmiş mütərəqqi sosial transformasiyalarda, mədəniyyət haqqında elmin, kulturoloji təhsilin və kulturoloji maarifin rolu açıqlanır. Mədəniyyət fenomeninin, sosial sistem kimi, düzgün dərk edilməsinin rolu açıqlanır, bərpa olunan strateji resurs və cəmiyyətin davamlı və təhlükəsiz inkişafının əsas hərəkətverici qüvvəsi olan, yüksək mədəniyyətli insanların formalaşması və inkişafının zəruriliyi vurğulanır, mədəniyyətlərin yaxınlaşması və beynəlxalq əməkdaşlığın mühüm şərti kimi göstərilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin vəsiyyətlərinə əsaslanan və mədəniyyət haqqında elmin nailiyyətlərini nəzərə alan Azərbaycan Respublikasının yeni sosial-mədəni inkişafı strategiyasına qiymət verilir. Davamlı inkişafın universal mədəni postulatları təklif olunur.

Açar sözlər: *mədəniyyət haqqında elm, sistemli kulturoloji yanaşma, kulturoloji təhsil, kulturoloji maarif, yüksəkmədəniyyətli insan, beynəlxalq münasibətlər mədəniyyəti, kulturoloji postulatlar.*

Fuad Mammadov

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Doctor of History, Professor, President of Simurg Association of Azerbaijan Culture

CULTURAL EDUCATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE PERSON, SOCIETY, AND STATE

ABSTRACT

The article reveals the role of the science of culture, cultural education, and enlightenment in progressive social transformations aimed at the sustainable development of society and the state. The role of a correct understanding of the phenomenon of culture as a social phenomenon is emphasized, as is the need for the formation and development of highly cultural people, who are a renewable strategic resource and the main driving force for the sustainable and safe development of society, an important condition for the rapprochement of cultures and the international cooperation system. An assessment is given of the new strategy for the socio-cultural development of the Azerbaijan Republic, formed under the leadership of the President of the Azerbaijan Republic, Ilham Aliyev, based on the behests of the National Leader of the Azerbaijani people, Heydar Aliyev, and the achievements of cultural science. Universal cultural postulates of sustainable development are proposed.

Keywords: *science of culture, systemic culturological approach, culturological education, cultural education, highly cultured person, culture of international relations, culturological postulates*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.133

SİYASİ NƏZƏRİYYƏ
POLITICAL THEORY

UOT 328; 342.5; 351/354

SEVDA ƏLİYEVA (ƏHƏDOVA)

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Dövlət qulluğu və kadr siyasəti" kafedrasının professoru, siyasi elmlər doktoru

e-mail: ahadova-sevda@mail.ru

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA SOSİAL-HUMANİTAR SAHƏLƏRİN İNKİŞAFININ GENDER ASPEKTLƏRİ

Giriş

Müasir dünyada real cinslərarası bərabərliyə nail olunması dövlətlərin siyasi strategiyasının başlıca istiqamətlərindən biri kimi nəzərdən keçirilir. Gender bərabərsizliyinin aradan qaldırılması sahəsində son illərdə həyata keçirilmiş tədbirlər sayəsində Azərbaycan Respublikası bir çox göstəricilərə görə lider ölkələrin səviyyəsinə yaxınlaşmışdır. Bununla yanaşı ölkəmizdə gender bərabərliyinin təmin olunması sahəsində hələ də öz həllini göstərən problemlər mövcuddur. Bu isə ilk növbədə ölkədə gender münasibətləri sahəsində vəziyyətin hərtərəfli təhlilini, bu sahədə ölkənin göstəricilərinin dünyada və başqa ölkələrdəki vəziyyətlə müqayisəli şəkildə öyrənilməsini tələb edir.

Təqribən otuz il ərzində Azərbaycan Respublikasının torpaqlarının işğal altında olması, keçid dövrünün obyektiv və subyektiv amilləri ölkədə bütün sahələrin inkişafına öz təsirini göstərmişdir. Lakin mövcud çətinliklərə baxmayaraq Azərbaycan öz inkişafında mühüm uğurlar əldə etmiş, son iyirmi ildə ölkə iqtisadiyyatı 3 dəfə artmışdır. Təbii ki, iqtisadi inkişafın yaratdığı imkanlar da kimi, sosial-humanitar sahələrin də dirçəldilməsinə şərait yaratmışdır. Düzdür, 2020-ci ildə başlamış və fəsadları bu gün də hiss olunan COVID-19 pandemiyasının yaratdığı sosial-iqtisadi böhran bütün ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda qadınların ən çox cəlb olunduğu sosial-humanitar, mədəni sahələrin vəziyyətinə mənfi təsir göstərsə də, Azərbaycan hökumətinin həyata keçirdiyi genişmiqyaslı tədbirlər mənfi proseslərdən təsirini yumşaltmağa imkan vermişdir. Xüsusən, Qarabağın işğalına son qoyulması, torpaqlarımızın bütövlüyünün təmin edilməsi ölkədə gender bərabərliyi ilə bağlı problemlərin uğurlu həllinə inam yaradır.

Məqalədə Azərbaycan Respublikasında sosial və humanitar sahələrin gender amilləri ümumiləşdirilir və təhlil edilir, müsbət və mənfi tendensiyalar işıqlandırılır. Mədəniyyət, təhsil, elm, səhiyyə sahələrində gender bərabərsizliyinə gətirib çıxaran əsas problemlər nəzərdən keçirilir, gender bərabərsizliyinin azaldılması üçün tövsiyə və təkliflər irəli sürülür.

Bu gün Azərbaycan qadını ictimai həyatın bütün sferalarında – siyasi, sosial-iqtisadi, elmi, səhiyyə, mədəniyyət, incəsənət, təhsil və s. sahələrdə çalışır, ölkəmizi dünyada layiqincə təmsil edir. Dövlət Statistika komitəsinin məlumatına görə, hazırda ölkəmizdə əhalinin 51%-ni qadınlar təşkil edir. Orta yaş həddi

75.1 ildir ki, bu da kişilərin orta yaş həddindən 5.4 il artıqdır. Bu gün qadınlarımızın 49.5%-i əmək fəaliyyəti ilə məşğuldur.

Sosial-mədəni sahələrin inkişafının gender aspektlərinin təhlilinə keçməzdən əvvəl beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında Azərbaycan Respublikasının tutduğu yerini müəyyənləşdirməyə çalışaq. ÜİF-nin QGBİ-nin (WEF Gender Gap Report) hesabatında gender bərabərsizliyi ümumi indeksinə gərə Azərbaycan Respublikası 100-cü, iqtisadi iştirakçılıq və imkanlar subindeksinə (altgöstəricisinə) görə dünya reytinqində Azərbaycan Respublikası 36, təhsilə görə 62, sağlamlıq (səhiyyə) və sağqalma imkanlarına görə 154, siyasi təmsilçilik subindeksinə görə isə 141-ci yeri tutur [21].

ÜİF QGBİ-nin Regionlar üzrə Qlobal Gender Bərabərsizliyi İndeksində (The Global Gender Gap Index rankings by region, 2021) Azərbaycan "Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya" regionunun 26 ölkəsi arasında 0.688 balla 23-cü yerdədir [21].

Təhsil səviyyəsinə gəldikdə isə Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya regionunda gender bərabərsizliyi demək olar ki, aradan qaldırılmışdır ((99%), 26 ölkədən 23-də isə hətta 99,6% təşkil edir. 2021-ci ilin hesabatına görə Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya sağlamlıq və sağqalma subindeksinə görə gender bərabərsizliyini xeyli azaltmağa nail olmuşlar və bu orta hesabla 97,7% təşkil edir. Əksər ölkələrin indeksi 95%-dən yuxarıdır. 2020-ci ildə bu göstəricinin ən aşağı olduğu Azərbaycanda tərəqqi müşahidə edilmiş və ölkəmizdə bu sahədə gender bərabərsizliyi 93,9% təşkil etmişdir.

Qlobal reytinqdə MDB ölkələri arasında ən yüksək yeri Belorus (29), Ukrayna (59), Qazaxıstan (72) tuturlar. Rusiya 81 yerlə postsovet ölkələri arasında ən aşağı yerlərdən birindədir. MDB ölkələrində təhsil sahəsində gender bərabərliyi indeksi yüksək olsa da bazar iqtisadiyyatının təsiri altında əmək bazarından qadınların sıxışdırılıb çıxarılması onların gender bərabərsizliyi ilə əlaqədar reytinqlərinə mənfi təsir göstərir. Nəticədə məşğulluq sahəsində gender differensasiyası təhsil sahəsindəki vəziyyəti arxa plana keçirir.

ÜİF-nun gender bərabərsizliyinin aradan qaldırılması ilə bağlı proqnozları da maraq doğurur. 2020-ci ilin hesabatına görə gender bərabərsizliyinə yalnız təqribən 99,5 ildən sonra nail olunacaqdır. İqtisadi iştirak və karyera imkanları sahəsində bərabərsizlik azaltmaq sahəsində tərəqqiyə nail olunmayacağı halda bu müddətin 257 ilə çata biləcəyi proqnozlaşdırılırdı [21; 15].

Cinslər arasında bərabərliyin təmin olunması üçün ən nikbin proqnoz təhsil sahəsi ilə bağlıdır ki, burada gender bərabərsizliyini növbəti 12 ilə ərzində neytrallaşdırılması gözlənilir. Bunun da əsas səbəblərindən biri inkişaf etməkdə olan ölkələrdə təhsil sahəsində son illərdə qazanılmış uğurlarla bağlıdır [16].

ÜİF-nun 156 ölkə üzrə Gender Bərabərsizliyi İndeksinə dair 2021-ci il Hesabatında (World Economic Forum: Global Gender Gap Report 2021.) ilk 5 yeri Şimali Avropa ölkələri (İslandiya, Finlandiya, Norveç, İsveç (5-ci yer) və Yeni Zelandiya (4-cü yer) tutmuşlar (İndeks 0.892 – 0.823) [14, p.18]. Qadın və kişilər arasında bərabərsizliyin azaldılması üzrə lider artıq 12 ildir ki İslandiyadır. Bu ölkə ümumi gender bərabərsizliyini 89.2%-ə çatdıraraq əvvəlki illərin nəticələrini (2020-ci ildə 87.7%) də geridə qoymuşdur. Qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan bu siyahıda 0.688 indekslə 100-cü olmuşdur. Yunanıstan, Macarıstan və İndoneziya kimi ölkələr ölkəmizlə yanaşı yerləri tutmuşlar [14, p.18, 107]. Qeyd edək ki 2014-cü ildə Azərbaycan ÜİF Gender Bərabərsizliyi İndeksində 0.6754 balla 143 ölkə arasında 94-cü sırada [19], 2020-ci il ildə də 0.687 balla yenə də 94-cü ildə idi [14, 20-21].

Etiraf etmək lazımdır ki, humanitar sahələrdə (təhsil, səhiyyə, mədəniyyət) Azərbaycanda gender bərabərliyinin yüksək olması (hətta bəzi hallarda qadınların xeyrinə olması, məsələn, mədəniyyət və məktəbəqədər təhsil sahələrində onlar üstünlük təşkil edirlər) sovet dövründə qadınların ictimai həyata geniş cəlb edilməsi ilə əlaqədar idi.

Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində gender amili bir sıra səciyyəvi cəhətləri ilə fərqlənir.

Təhsilin Beynəlxalq Standart Təsnifatına (TBST 2011) uyğun olaraq hazırlanmış məlumatlara əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, təhsil pillələri üzrə şagirdlərin və tələbələrin cins bölgüsü göstəricilərinə görə Azərbaycan Respublikasında vəziyyət dünya səviyyəsinə uyğundur. Belə ki, TBST 2011-in 1-ci pilləsi (ibtidai təhsil) üzrə təhsil alanların 47 faizini qadınlar, 53 faizini kişilər, 2-ci və 3-cü pillələr üzrə (orta təhsil) müvafiq olaraq 46 və 54, 5-8-ci pillələr üzrə (3-cü səviyyəli təhsil, ali və orta ixtisas təhsili) təhsil üzrə isə 49 və 51 faiz təşkil edir [7, s.107].

Göründüyü kimi, əhalinin cinsi strukturunda qadınlar (51%) üstünlük təşkil etsələr də, təhsilin bütün pillələrində bu balans kişilərin xeyrinə dəyişir. Müqayisə üçün qeyd edək ki, Türkiyədə son pillə üzrə göstəricilər tamam fərqlidir: qadınlar 63 faiz, kişilər 37 faiz, halbuki, aşağı pillələr üzrə kişilərin və qadınların faizi ölkənin ümumi cins üzrə bölgüsünə ümumən uyğun gəlir.

2019-cu ildə ölkənin ali təhsil müəssisələrinə qəbul olunmuş tələbələrin cins üzrə bölgüsünün təhlili ölkənin müxtəlif bölgələri üzrə müxtəlif vəziyyət olduğunu göstərir. Bakı şəhəri üzrə bu göstərici qadınlar 49.95, Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzrə 56.1%, Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə 54.7%, Lənkəran iqtisadi rayonu üzrə 43.6%, Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu üzrə 53.5%, Aran iqtisadi rayonu üzrə 48.5%, Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu üzrə 49.6%, Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu üzrə 46.7%, Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu üzrə 48.3%, Naxçıvan Muxtar Respublikası üzrə 48.6% təşkil edir. (Azərbaycan Respublikası üzrə 49.9.%) [7, s.108-110].

Ölkədə qanunvericiliklə təhsildə gender bərabərliyi tam təsbit olunmuşdur. Gender vəziyyətinin mühüm göstəricisi olan savadlılıq səviyyəsinə görə Azərbaycan dünya ölkələri arasında liderlər sırasındadır. 15 və yuxarı yaşda əhalinin savadsızlıq əmsalı ölkədə qadınlar arasında 0.3 faiz, kişilər arasında 0.1 faiz, gənclərin savadsızlıq əmsalı qadınlar arasında 0.1, kişilər arasında 0.0 faiz təşkil edir [7, s.99]. Dünyada 15-24 yaşa arası qızların 10% savadsız olduğu bir dövrdə bu kifayət qədər yüksək göstəricidir. Müqayisə üçün Türkiyədə bu rəqəmlər 6.5, 1.2 və 0.4, 0.1 faizdir. Azərbaycan bu göstəricilər üzrə AB-nin üzvü olan Yunanıstanı (bu ölkədə yuxarıda qeyd olunan göstəricilər müvafiq olaraq 2.6, 1.5 və 0.9, 0.7 faiz təşkil edir) qabaqlayır.

2019/2020-ci tədris ilinin əvvəlinə təhsil növləri üzrə şagirdlərin və tələbələrin cins üzrə bölgüsündə ümumi təhsil müəssisələrində qadınlar 46.7%, peşə təhsili müəssisələrində 45.5%, orta ixtisas təhsili müəssisələrində 64.1%, ali təhsil müəssisələrində və doktoranturada 48.8% təşkil edirdi [7, s.102]. 2019/2020-ci tədris ilinin əvvəlinə dövlət ali təhsil müəssisələri tələbələri arasında qadınların xüsusi çəkisi 48,5 faiz, kişilərin xüsusi çəkisi isə 51,5 faiz olmuşdur. Qadınlar əsasən pedaqoji, mədəniyyət və incəsənət, eləcə də təbiət elmləri ixtisaslarına üstünlük verirlər [7, s.106]. Təhsildə gender bərabərliyi indeksi 2019-cu ildə məktəbəqədər təhsildə 0,878, ümumi təhsildə 0,876, orta ixtisas təhsilində 1,783, al təhsildə 0,949 təşkil etmişdi [7, s.101].

Qadın və qızların təhsilə və ixtisas hazırlığına əlçatarlığı sahəsində Azərbaycanda gender bərabərliyi demək olar ki, təmin olunub. Ancaq bununla yanaşı, əksər ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da ali texniki və təbii fənlər üzrə təhsil alanlar arasında qadınların sayı xeyli aşağıdır və əksinə, ibtidai təhsil müəllimləri arasında onlar sayca üstünlük təşkil edirlər.

Təhsil sahəsində sovet dövründə qadınların üstünlüyü müstəqillik dövründə də davam etmişdir. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində işləyən müəllimlərin 99.8%, ibtidai təhsil müəssisələri müəllimlərinin 93.4%, ümumi orta və tam orta təhsil müəssisələri müəllimlərinin 76.4%, bütövlükdə təhsil sahəsində çalışanların 87.7% qadınlardır [7, s.115]. Dünya üzrə təhsil sahəsində işləyənlərin 65.4%-ni qadınlar təşkil edirlər.

Hazırda dövlət əyani ümumi təhsil müəssisələrində müəllimlərin 81%ni qadınlar, 19%-i kişilər (qeyri-dövlət əyani ümumi təhsil müəssisələrində müvafiq olaraq 82% və 18%) təşkil edir. Orta ixtisas təhsili müəssisələrində çalışan müəllimlərin 79% qadınlardan, 21% kişilərdən ibarətdir. Ali təhsil müəssisələrində də onlar üstünlük təşkil edirlər (dövlətə məxsus ali məktəblərdə 55%, qeyri dövlət ali təhsil müəssisələrində 52%) [7, s.24].

Təhsil sistemində qadınların sayca üstünlük təşkil etməsi, bir tərəfdən hələ sovet dövründə formalaşmış "müəllimlik kişi peşəsi deyil" yanlış stereotipi ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən, təhsil sahəsinin azmaaşlı sahə olması ucbatından kişilər üçün cəlbedici olmaması ilə bağlıdır. Əslində, ibtidai və orta məktəblərdə kişi müəllimlərin azlığı oğlan uşaqlarının mənəvi tərbiyəsinə, psixoloji dünyagörüşünün, mənliyinin formalaşmasına mənfi təsir göstərir.

Təhsil sahəsində müəllimlər arasında gender nisbəti qadınların xeyrinə olsa da, təhsil müəssisələrinə rəhbərlikdə, qərar qəbuletmə səviyyəsində gender bərabərsizliyi, "kişilərin hökmranlığı" hələ də davam etməkdədir. Özü də bu təhsilin bütün pillələrində özünü göstərir.

2019-cu ildə qadınlar tam orta təhsil müəssisələri direktorlarının 38.1 faizini təşkil edirdilər. Bu zaman direktor müavinlərinin 57 faizi qadınlardan ibarət idi [7, s.111]. Dövlət ali təhsil müəssisələrində rektorlar 90.2 %, prorektorların, filial direktorlarının 81.1%, fakültə dekanlarının 73.5%, kafedra müdirlərinin 73.3%, professorların 79.2%, dosentlərin 51.7% kişilərdir. Halbuki yuxarıda qeyd edildiyi kimi, kişilər ümumi təhsil müəssisələrində müəllimlərin cəmi 19%-ni, ali məktəblərin professor müəllim heyətinin cəmi 45% təşkil edirlər. Təqribən eyni vəziyyət qeyri-dövlət ali təhsil müəssisələrində də mövcuddur [7, s.24, 112]. Qadınların üstünlük təşkil etdiyi səhiyyə və sosial xidmətlərdə, təqaüd təminatında da bənzər durum mövcuddur. Bu da onu göstərir ki, əməyin daha yüksək ödənildiyi vəzifələrdə, əsasən kişilər çalışırlar [1, s.206].

Azərbaycanda elm sahəsində son otuz ildə gender amili nəzərə alınarsa ciddi kəmiyyət dəyişiklikləri baş verməkdədir. Ölkənin elmi-tədqiqat institutlarında qadınlar kişilərlə bərabər fəal elmi işlə məşğul olurlar. Bütövlükdə, elm sahəsində çalışanlar arasında qadınlar 53 faiz təşkil edir ki, bu da bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələrdəki səviyyəyə yaxındır [10, s.22]. 2012-ci ilin məlumatlarına əsasən, ölkənin aparıcı elmi müəssisəsində – Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında (AMEA) çalışan 9937 əməkdaşın 5521 nəfəri, habelə 33 institut direktorundan 7-si, 545 elmlər doktorundan 106-sı, 4694 nəfər elmi işçidən 2342-si qadınlar idi [13, s.36]. Sovet hakimiyyətinin son ilində - 1991-ci ildə Azərbaycanda 2339 qadın, 6566 kişi fəlsəfə doktoru (elmlər namizədi) var idisə, 2020-ci ildə bu rəqəm müvafiq olaraq 5181 və 5658 təşkil etmiş [7, s.25], nəticədə 30 il ərzində qadın və kişi fəlsəfə doktorları arasındakı 3 mislə çatan say fərqi demək olar ki, aradan qalxmışdır. Bunun əsas səbəblərindən biri elm sahəsində maaşların az olmasıdır. 2020-ci ilin əvvəlinə fəlsəfə doktoru proqramı üzrə təhsil alanların 56%, elmlər doktoru proqramı üzrə təhsil alanların isə 51.6% qadın idi. Elm sahələri üzrə: humanitar elmlər üzrə tədqiqat aparanların 69%, tibb elmləri 57.7%, təbiət elmləri üzrə 59.5%, kənd təsərrüfatı elmləri üzrə 37.2%, texnika elmləri üzrə 49.6%, ictimai elmlər üzrə 54.4% qadınlar təşkil edirdi [7, s.117]. Kişilər ənənəvi olaraq ailənin əsas qazanc gətirəni olduqlarından, elmə gələn kişilərin sayı getdikcə azalmaqdadır. Elmlər doktorları arasında isə kişilərin üstünlüyü hələ də davam etməkdədir. 1991-ci ildə ölkədə 120 qadın, 1066 kişi elmlər doktoru var idisə, 2020-ci ildə bu rəqəmlər müvafiq olaraq 478 və 1981 təşkil etmişdir [7, s.25]. Akademik və müxbir üzvlər arasında da qadınların sayı çox azdır, 68 akademikdən 8-i, 94 müxbir üzvdən 11-i qadındır [7, s.122]. Fəlsəfə doktorları ilə müqayisədə elmlər doktorları, müxbir üzvlər, akademiklər arasında qadınların az olması onların fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi aldıqdan sonra ailə-məişət qayğıları ilə daha çox

yüklənmələri və elmlə məşğul olmağı dayandırmaları ilə də izah oluna bilər.

1990-cı illərin əvvəllərində planlı sovet sisteminin dağılması, bazar iqtisadiyyatına keçid əmək bazarında rəqabətin genişlənməsinə, qadınların əmək haqlarının daha aşağı olduğu mövqelərə yuvarlanmalarına və son nəticədə ölkədə sosial-humanitar sahələrlə iqtisadi sahələr, əmək bazarı arasında gender bərabərsizliyinin dərinləşməsinə gətirib çıxardı. Sosioloqlar bunu "patriarxal intibah" dövrü kimi də səciyyələndirirlər. Təbii ki bu bərabərsizliyin dərinləşməsində sosial-iqtisadi amillərlə yanaşı, mental ənənələr ("kişi çörək qazanmalı, qadın isə evə və uşaqlara baxmalıdır") də az rol oynamırlar.

Sağlam ömür uzunluğu (Healthy Life Expectancy Index) dünya ölkələrində gözlənilən ömür uzunluğunun əsas orta göstəricisidir. Bu indeks bu və ya digər ölkədə əhalinin sağlamlığının və həyat keyfiyyətinin ümumi vəziyyətini, milli səhiyyə sisteminin və sosial siyasətin səmərəlilik səviyyəsini dəqiq xarakterizə edir [20]. Ümumdünya Səhiyyə təşkilatının (ÜST / World Health Organization (WHO) dünya ölkələrində sağlam ömür uzunluğunun səviyyəsinin ölçülməsi məqsədi ilə apardığı tədqiqatda (World Health Organization: Healthy Life Expectancy Index 2018) bu göstəriciyə görə dünya ölkələri arasında ən yüksək reytinqə Sinqapur (ümumi ömür müddəti -76.2, kişilər - 74.7, qadınlar 77.6) və Yaponiyaya (müvafiq olaraq 76.2, 74.7, 77.6) malikdir. Azərbaycan bu göstəricilərə (müvafiq olaraq 64.9, 62.8, 66.9) görə 92-ci yerdə olub qonşu Gürcüstandan (64.9, 61.5, 68.4) bir pillə irəlidə idi. Ermənistan həmin siyahıda (66.3, 63,6, 68.7) 71-ci yer tutmuşdu [20]. Bütün dünyada olduğu kimi Azərbaycanda da qadınların kişilərə nisbətən daha çox ömür sürməsi yaşa görə pensiya alanlar arasında qadınların sayca çox olmasına gətirib çıxarır. Belə ki, 2020-ci ilin əvvəlinə ölkədə olan pensiyaçıların 60.7 faizini qadınlar təşkil edirdi. Bu zaman pensiyaların orta aylıq məbləği 263,6 manat olmuş və orta aylıq nominal əməkhaqqının 41,5 faizini təşkil etmişdir [7, s.177].

Gender bərabərliyinin təhlili baxımından Azərbaycanda səhiyyə göstəricilərinin gender aspektləri mühüm yer tutur.

Gender vəziyyətinin mühüm göstəricilərindən biri olan doğulanda gözlənilən uzunluğuna görə Azərbaycan əksər Avropa ölkələrindən geri qalır. 2020-ci ilə görə bu rəqəm qadınlarda 76.5, kişilərdə 70.1 il təşkil edirdi. Halbuki Avropanın əksər ölkələrində bu rəqəmlər bir sıra ölkələr üzrə qadınlar arasında 86, kişilər arasında isə 79-a çatır. Türkiyədə bu rəqəmlər 78 və 70, Ermənistanda isə 79 və 72 təşkil edir.

Ana ölümü göstəricisi də gender siyasətinin əsas indikatorlarından biridir. Hər 100 000 nəfər diri doğulana ana ölümü Azərbaycanda 1989-cu ildə 28.6, 1990-cı ildə 9.3 (ən az), 1995-ci ildə 44.1 (ən yüksək), 2010-cu ildə 15.7, 2019-cu ildə 14.9 təşkil etmişdir. Ana ölümünün səviyyəsi 2019-cu ildə əvvəlki illə müqayisədə şəhər yerlərində 1,1 dəfə, kənd yerlərində isə 1,4 dəfə artmışdır. Ümumilikdə 2019-cu ildə ana ölümü 2018-ci illə müqayisədə 2,1 faiz artmışdır [7, s.59]. Göründüyü kimi Azərbaycan Respublikasında hər 100 000 diri doğulana düşən ana ölümü göstəricisi inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə çox yüksək rəqəmdir. Qərbi Avropa ölkələrində bu rəqəm 2-5 arası təşkil edir. Ancaq MDB ölkələri ilə müqayisədə Azərbaycan mühüm irəliləyişə nail olmuşdur. Düzdür, Belarus bu göstəriciyə (1.0) görə hətta Qərbi Avropa ölkələrini qabaqlayır. Ancaq digər MDB ölkələrində uşaq ölümü göstəricisi (Ermənistanda 33.3, Qırğızıstanda 25, Özbəkistanda 20.2, Ukraynada 17) xeyli yüksəkdir [22]. Azərbaycan hökuməti müntəzəm olaraq YUNİSEF, UNFPA ilə birgə ana ölümü hallarının azaldılmasına yönəlmiş layihələr həyata keçirir. Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş «Reproduktiv sağlamlıq üzrə ikinci Milli Strategiyada (2009-2015)» HİV/AİDS-in qarşısının alınması və gənclərin reproduktiv sağlamlığının təşviqi ilə bərabər, ana sağlamlığı standartlarının inkişaf etdirilməsi meyarları əks olunmuşdur [3].

Körpə ölümünə görə Azərbaycan Respublikası inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müqayi-

sədə mühüm uğurlar əldə etsə də bu əmsala görə Avropa ölkələrindən xeyli geri qalır.

Son 50 ildə Azərbaycanda körpə ölümü sahəsində çox ciddi müvəffəqiyyətlər əldə edilsə bu sahədə vəziyyət yenə də qənaətbəxş deyil. 1960-cı ildə hər 1 000 diri doğulana 41,7 qız, 42,7 oğlan, 1990-cı ildə 20.6 qız və 25.1, 2000-ci ildə 15.5 qız, 17.2 oğlan körpə ölmüşdü. Son 10 ildə bu göstərici xeyli yaxşılaşsa da (2010-cu ildə bu rəqəmlər müvafiq olaraq 11 və 11.5, 2019-cu ildə isə 9.1 və 12.7) dünya üzrə ümumi göstəricilərdən xeyli geri qalır. Bütövlükdə oğlanlar arasında körpə ölümü halları qızlara nisbətən daha yüksəkdir. Bu 5 yaşadək uşaq ölümü göstəricilərinə də aiddir. 1990-cı ildə ölkədə 5 yaşadək uşaq ölümü oğlanlar arasında 37.2, qızlar arasında 43.5, 2000-ci ildə müvafiq olaraq 29.1 və 31.7, 2010-cu ildə 13.7 və 14.6, 2019-cu ildə 10.9 və 14.8 təşkil etmişdir [7, s.60]. Hər 1000 nəfər diri doğulana Azərbaycanda 2020-ci ildə 8.6 ölü qız və 10.9 ölü oğlan doğulmuşdur ki, bu MDB ölkələri arasında ön sırada gedən Belarusdan (müvafiq olaraq (2.1 və 2.7) xeyli aşağıdır. Ermənistanda 2019-cu ildə bu rəqəm 5.3 və 6.8, Türkiyədə isə 8.5 və 9.6 təşkil etmişdir.

Qeyd edildiyi kimi, Azərbaycanda ana və uşaq ölümü hadisələrinin çox olması da tibbi yardım keyfiyyətinin arzuolunan səviyyədə olmadığına dəlalət edir..

2019-cu ilin sonuna həkimlərin sayı 31829 nəfər təşkil edirdi və əhalinin hər 10 000 nəfərinə orta hesabla 32 həkim düşürdü. Qadın həkimlərin sayı 20980 (bütün həkimlərin 65,9%), kişi həkimlərin sayı isə 10849 nəfər (34,1%) təşkil edirdi [7, s.90].

Qadınların reproduktiv sağlamlığının qorunması ölkədə həyata keçirilən sosial siyasətin mühüm istiqamətlərindən birini təşkil edir. Minilliyin 4-cü (Uşaq ölümünün azaldılması) və 5-ci (Anaların sağlamlığının qorunması) İnkişaf məqsədlərinə nail olunması, əhalinin reproduktiv sağlamlığının qorunmasının təşkilini və təhlükəsiz analığı təmin edilməsi məqsədi ilə hələ 2006-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti "Ana və uşaqların sağlamlığının qorunması üzrə Tədbirlər Proqramı"nı təsdiq etmişdi [2]. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2008-ci il 15 sentyabr tarixli Sərəncamı ilə "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı"nın, 2013-cü il 28 oktyabr tarixində "Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa dəyişikliklər edilməsi barədə", eləcə də "Uşaqların icbari dispanserizasiyası haqqında» qanunun qəbulundan sonra respublikada ana və uşaqların sağlamlığının qorunması işində əhəmiyyətli dəyişikliklər baş vermişdi.

Ciddi rəqəmlərdən biri də qadın məsləhətxanalarının və qadın məsləhətxanası olan tibb müəssisələrinin sayının 2010-cu illərdə 214-dən 131-ə düşməsidir. Lakin doğuşların 99.9% ixtisaslı tibb işçiləri tərəfindən həyata keçirilmişdir ki, bu da ana və körpə ölümü riskini xeyli azaldır [7, s.90].

Narahatlıq yaradan problemlərdən biri də doğulmuş körpələr arasında gender mütənasibliyinin pozulmasıdlr. Azərbaycan Respublikasında doğulanlar arasında oğlan uşaqlarının çox olması (2021-ci ilin avqustun 1-dək doğulanların 53.2%) [21] ölkədə narahatedici halın - selektiv doğuşların sayının artmasını göstərir. 2020-ci ilə dair statistik materiallara əsasən Azərbaycanda 15-49 yaşlı hər 1 000 qadına 2000-cii ildə 7.8, 2010-cu ildə 9.9, 2019-cu ildə isə 14.2 abort düşürdü [7, s.22]. Ölkədə qadınların istəyinə görə abortlara icazə verilməsi gender bərabərliyi baxımdan müsbət amil olsa da, hamiləliyin dayandırılması tibbi amillərdən daha çox təcrübədə valideynlərin oğlan uşaqlarına üstünlük vermələri ilə izah olunur. Nəticədə doğulan uşaqların cins nisbətində oğlanlar üstünlük təşkil etməyə başlamışdı. Hər 100 doğulan qız uşağına 1991-cil də 106, 2001-ci ildə 117, 2019-cu ildə isə 114 oğlan uşağı doğulmuşdu [7, s.53]. Əgər bu tendensiya davam edərsə, gələcəkdə çox ciddi demoqrafik, sosial, iqtisadi fəsadlara gətirib çıxara bilər. Ancaq eyni zamanda onu da vurğulamaq lazımdır ki, doğulanlar arasında oğlanlar üstünlük təşkil etsələr də, qadınlar arasında sağ

qalma ehtimali daha yüksəkdir. Bu da öz növbəsində əhalinin cinsi strukturunda qadınlarla kişilər arasında balansı ümumən saxlamağa imkan verir. Azərbaycanda doğulanda gözlənilən ömür uzunluğu qadınlarda 78,7 il, kişilərdə 74 il, sağlam ömür uzunluğu isə müvafiq olaraq 68,5 il və 63,6 il təşkil edir [7, s.43-44]. Ölkədə qadınların kontraseptik vasitələrdən istifadəsində azməlumatlılığı, mentalitetə uyğun olaraq seksual tərbiyənin olmaması da qadınların reproduktiv sağlamlığına mənfi təsir göstərir. Bu isə son nəticədə beynəlxalq reytinq hesabatlarında Azərbaycanın ən zəif göstəricilərə malik olmasına gətirib çıxarır.

Uzun illər idi ki, ölkədə nəsilvermə əmsalının tədricən azalması müşahidə olunurdu. 1975-ci ildə bu rəqəm 3.7-dən 2002-ci ildə 1.8-ə düşmüş, 2003-cü ildə əvvəlki ilə nisbətən bu göstərici bir qədər (1.9), 2004-2012-ci illərdə isə nəzərəçarpacaq dərəcədə (2.4, 2.3) artmış, 2019-cu ildə yenidən aşağı (2.0) düşmüşdür [7, s.49].

Təhsil və elm sahəsində gender bərabərliyinin faktiki vəziyyəti ilə tanışlıq söyləməyə əsas verir ki, bu sahələrdə müəyyən mütənasibsizliyə, habelə şaquli gender seqreqasiya hallarının qeydə alınmasına baxmayaraq, son illərdə pozitiv dinamika müşahidə olunur.

Son illərdə səhiyyə sahəsində Azərbaycanda həyata keçirilən islahatlar, bir sıra tibbi göstəricilərin yaxşılaşması gender münasibətlərinə də öz müsbət təsirini göstərir. Bu göstəricilərin təhlili ölkədə əhalinin sağlamlığının və həyat keyfiyyətinin ümumi indeksinin Avropa ölkələri ilə müqayisədə geri qaldığını, lakin əksər region ölkələri ilə müqayisədə yüksək olduğunu təsdiq edir.

Azərbaycanda qadınların səhiyyəyə əlçatarlığı ilə bağlı göstəricilər də yaxşılaşsa da bir çox göstəricilərə görə ölkəmiz Avropa ölkələrindən xeyli geridə qalır və bu da beynəlxalq hesabatlarda öz əksini tapmış olur. Azərbaycanda əhali sağlamlığını əks etdirən əksər göstəricilərin dünya indikatorlarına görə aşağı olması tibbi yardım keyfiyyətinin qənaətbəxş səviyyədə olmadığına dəlalət edir. Ona görə də əhali sağlamlığının qorunması ölkədə həyata keçirilən sosial islahatların mühüm istiqamətlərindən birini təşkil etməlidir.

Azərbaycan Respublikasında gender siyasətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı müsbət nəticələr müxtəlif beynəlxalq sənədlərdə və hesabatlarda da öz əksini tapmışdır. Bu qəbildən olan sənədlər sırasında Azərbaycanın BMT-nin Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsinə təqdim etdiyi məruzələr və CEDAW Komitəsinin həmin məruzələrə dair yekun qeydləri xüsusi qeyd etmək lazımdır. Məruzədə Azərbaycan hökumətinin CEDAW Komitəsinin tövsiyələrinə lazımi diqqətlə yanaşdığı və fəal surətdə Konvensiya haqqında bilgilərin yayılmasına və onun müddəalarının həqiqi bərabərlik anlamında izah edilməsinə yardım etdiyi göstərilir, Azərbaycan hökuməti tərəfindən kənd yerlərində yaşayan qadınların vəziyyətinin və həyat şərtlərinin yaxşılaşdırılması məqsədilə gördüyü tədbirlər müsbət qiymətləndirilirdi (Пятый периодический доклад, представленный Правительством Азербайджанской Республики в Комитет по ликвидации дискриминации в отношении женщин ООН, 11 марта 2013 г., 52 с.).

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyi həyatın bütün sahələrində gender bərabərliyi ideyalarını tam ifadə edir. Azərbaycan Respublikası 1995-ci ildə qadınlara qarşı bütün növ ayrı-seçkiliyin ləğv olunması barədə Konvensiyanı, eləcə də insan haqları üzrə əsas beynəlxalq sənədləri qəbul etmiş və onlara qoşulmuşdur. Bütün bunlar ölkədə gender qeyri-bərabərliyinin ləğv edilməsi və genderə görə balanslaşdırılmış siyasətin inkişafı üçün mühüm zəmin yaradır. Bu sənədlər arasında BMT-nin "Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında" Konvensiyası (CEDAW) xüsusi əhəmiyyətə malikdir

Azərbaycan Respublikasında qadın hüquqlarının və gender bərabərliyinin təmin edilməsi ilə bağlı 150-yə yaxın sənəd imzalanmışdır. 2006-cı ilin oktyabrın 10-da qəbul edilmiş "Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin

təminatları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu [11] ölkədə gender bərabərliyinin ali dövlət qanunvericiliyi səviyyəsində təşviqi sahəsində atılmış mühüm addım hesab edilir. Qanun Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən gender siyasətinin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm addım olmaqla gender bərabərliyi sahəsində hüquqi-normativ fəaliyyətə bir növ yekun vurur. 2010-cu ildə "Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edildi [12]. Qanunla məişət zorakılığının qarşısının alınması sahəsində hüquqi, sosial qabaqlayıcı xarakterli tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. Qanunun qəbulu ilə yanaşı onun tətbiqi ilə əlaqədar bir sıra normativ hüquqi aktlar da qəbul edildi [4, s. 61-83]. 2011-ci il 24 noyabr tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə "Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa bir sıra dəyişikliklər edildi. Qanunun qəbulundan sonra zorakılığa qarşı mübarizə daha sistemli xarakter aldı. Qanunun qəbul edilməsindən sonra bir sıra aktlara da dəyişiklik edildi. Bu dəyişikliklər erkən nikah hallarının qarşısının alınmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Əhalinin cins üzrə bölgüsünə görə (50.1 qadınlar, 49.9 kişilər) Azərbaycan Respublikası ümumdünya göstəriciləri ilə üst-üstə düşür. Yalnız ÇXR-da (48.7, 51.3) və Hindistanda (48 və 52) bu rəqəmlər bir qədər fərqlidir [22; 24].

Təəssüf doğuran məqamlardan biri müstəqillik illərində ölkədə boşanma hallarının sürətlə artması və rəsmi nikaha daxil olanların sayının aşağı düşməsidir. Qeyd edək ki, əhalinin hər 1000 nəfərinə ən çox boşanma sayı 1990-cı ildə qeydə alınmışdısa (2.0), 2000-ci illərdə bu rəqəm orta hesabla 0.7-0.9 təşkil etmiş, 2010-cu illərdə isə yenidən durmadan artmağa (2010-cu ildə 1.0-dan 2019-cu ildə 1.7-yə qədər) başlamışdır. Əgər 2010-cu ildə ölkədə 79172 nikah bağlanmışdısa (9061 boşanma qeydə alınmışdı), 2019-cu ildə xeyli az - cəmi 63869 nikah bağlanmış, boşanmaların sayı isə əksinə iki dəfə artaraq 17148 təşkil etmişdir. 2019-cu ildə Azərbaycanda əhalinin hər 1000 nəfərinə 6,4 nikah və 1,7 boşanma düşürdü [7, s.68]. Evlənənlərlə boşananlar arasında nisbət faizi başqa ölkələrlə müqayisədə aşağı olsa da, son dövrlərdə boşananların sayının kəskin artması narahatlıq doğurmaya bilməz. 2020-2021-ci illərdə pandemiya ilə əlaqədar olaraq nikahların sayının kəskin şəkildə aşağı olduğunu nəzərə alsaq bu tendensiyanın gələcəkdə hansı mənfi demoqrafik nəticələrə gətirib çıxara biləcəyini təsəvvür etmək çətin deyildir. Bu müddət ərzində nikaha daxil olanların orta yaş həddi də həm qadınlar, həm də kişlilər arasında (qadınlar arasında 23.4-dən 24.7-yə, kişilər arasında 27.9-dan 29.4-ə) artmışdır [7, s. 68-69]. Ümumiyyətlə son 30 il ərzində həm qadınlar, həm də kişilər arasında nikaha daxil olanların orta yaşı ən yüksək 2019-cu ildə qeydə alınmışdır.

Maraqlıdır ki, orta və ali təhsillilər arasında ümumən gender bərabərliyi mövcud olsa da, ixtisaslı məşğul əhali arasında qadınların sayı azdır. Bu ilk növbədə ölkədəki gender stereotipi ilə bağlıdır. Bir qayda olaraq qadınlar ailə qurduqdan sonra işləməkdən vaz keçərək uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olmağa üstünlük verirlər.

Azərbaycan cəmiyyətinin üzləşdiyi ciddi sosial-demoqrafik problemlərdən biri də bəzi bölgələrdə qızların erkən ərə verilməsidir. 18 yaşadək qız və oğlanların nikaha daxil olması ənənəvi olaraq Azərbaycanda yüksək olmuşdur Araşdırmalar göstərir ki, əksər hallarda qızların erkən yaşda ərə verilməsi onların valideynlərinin razılığı ilə baş verir. 16 yaşda öz istəyi ilə, 15 yaşda hamilə olduğuna görə erkən nikaha daxil olma hallarının xüsusi çəkisi daha yüksək idi. Qaçırılma halları 15 və 17 yaşlılar arasında daha çox baş vermişdir [9 s. 11]. Son 30 ilin statistikasına nəzər salsaq, nikahları rəsmi qeydə alınmış 18 yaşadək gəlin və bəylərin sayı 1990-cı ildə 471 qız (21 kişi), 2010-cu ildə 4742 qız (7 kişi), 2019-cu ildə 366 (cəmi 1 kişi) (cəmi 0.57%) təşkil etmişdir [7, s.70]. Erkən yaşda nikaha daxil olanların sayında nəzərəçarpacaq dərəcədə azalmanın müşahidə olunmasının əsas səbəbi Azərbay-

canda ailə qurmaq üçün minimum yaş həddinin kişilərdə və qadınlarda 18 yaşın müəyyən olunmasıdır. Lakin buna baxmayaraq erkən yaşlı qızların ərə verilməsi halları hələ də qalmaqdadır. Sadəcə olaraq bu zaman onların bir qayda olaraq nikahları qeydə alınmır, yalnız 18 yaşa çatdıqdan sonra rəsmi nikaha daxil olurlar.

Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyi gender bərabərliyinin təmin edilməsinə və cinsi ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsinə yönəldilmişdir. Bununla yanaşı, ölkənin milli statistikası və beynəlxalq gender hesabatları Azərbaycanda iqtisadi imkanlar və siyasi təmsilçilik sahəsində müəyyən problemlərin olduğunu təsdiq edir. Məhz bu amilə görə Azərbaycan dünya reytinqində sabit olaraq ölkələr arasında aşağı üçdə iki ölkələr reytinqinə daxildir. BMT İP Gender Bərabərliyi İndeksi Azərbaycanı son illərdə insan inkişafının ən yüksək, yüksək və ya orta səviyyəsində olan ölkələr sırasına daxil edir.

Səhiyyə, Təhsil və Əmək və Sosial Müdafiə nazirliklərində uyğun olaraq qadın əməkdaşların sayı 79,5%, 68% və 60,8% olduğu halda rəhbər vəzifələrdə qadınların sayı uyğun olaraq 37%, 41,3% və 24,8%-dir [5, s.247].

Hazırda Azərbaycan Respublikasının dövlət qurumlarında 30 min 108 nəfər dövlət qulluqçusu çalışır və onların 28,5 faizi qadınlardır [8]. Qadınların idarəçiliyə cəlb olunmaları sahəsində mühüm uğurlar əldə edilsə də qeyd olunmalıdır ki, ölkə əhalisinin təqribən 51%-ini təşkil edən qadınlar hələ də hakimiyyət orqanlarında və rəhbər vəzifələrdə öz saylarına proporsional şəkildə təmsil olunmamışlar. Bu baxımdan problemin həlli xüsusi qanunların qəbul edilməsindən daha çox, insanların mental təfəkkürünün dəyişməsindən asılıdır.

Hazırda Azərbaycanda gender bərabərliyinin təmin edilməsi sahəsində əsas məqsəd və vəzifələr aşağıdakılardan ibarətdir: qadın və kişilərin haqlarının qorunması və möhkəmləndirilməsi, bu haqlardan istifadə edilməsi üçün müvafiq tədbirlərin görülməsi; idarəçilikdə və qərar qəbul etmək səviyyəsində onların bərabər iştirakına şəraitin yaradılması, demokratik təmsilçiliyin yaxşılaşdırılması və inkişafı; qadınların və kişilərin əmək bazarında, biznesdə və maliyyə sferasında bərabər iştirakının, iqtisadi müstəqilliyinin təmin edilməsi.

Milli siyasətin prioritet məsələlərindən olan gender problemlərinin həlli ilk növbədə aşağıdakı məsələlərin həllini tələb edir: qadın və kişilərin ömür uzunluğunun yüksəldilməsi; uşaq və ana ölümü səviyyəsinin azaldılması; qadın və kişilərin reproduktiv sağlamlığının yaxşılaşdırılması; əhalinin aztəminatlı təbəqələrinin müdafiə olunması; təhsil sistemində qadın və kişilərin bərabər iştirakına şərait yaradılması, qız və oğlanların bərabər təhsil almaq imkanlarının artırılması [22].

Hazırda bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkədə sosial-humanitar sahələrlə iqtisadi sahələr arasında, əmək bazarında gender bərabərsizliyinin dərinləşməsinə səbəb olur ki, burada sosial-iqtisadi amillərlə yanaşı, mental ənənələr də müəyyən rol oynayırlar.

Son illərdə ölkədəki bir sıra demoqrafik göstəricilərin (doğumun azalması, boşanmaların artması, abortların çoxalması, doğulanlar arasında cinsi mütənasibliyin pozulması və s.) ölkədə gender bərabərsizliyinin dərinləşməsinə gətirib çıxarır ki, bu da öz növbəsində bir sıra siyasi, hüquqi, sosial-iqtisadi addımların atılmasını zəruri edir.

Cədvəl

2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında Gender amili nəzərə alınmaqla İnsan İnkişafı indeksi

(Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında hesablanmışdır)

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
0,827	0,843	0,824	0,826	0,839	0,840	0,897	0,916	0,927	0,934

Mühüm məsələlərdən biri də qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılmasıdır . Bu isə ilk növbədə məişət zorakılığının tamamilə ləğv edilməsini, sosial uyğunsuzluqların aradan qaldırılmasının vacibliyinin dərk edilməsinə kömək göstərilməsini və qadınlarla kişilər arasında məsuliyyətin bölünməsini nəzərdə tutur.

Cinslər arasında bərabərliyin təmin olunmasın əsas şərtlərindən biri də qadınların siyasi hüquqlarını və imkanların artırılmasıdır. Bir sıra beynəlxalq gender hesabatları Azərbaycanda qadınların siyasi təmsilçiliyi sahəsində müəyyən problemlərin olduğunu təsdiq edir. Bu da öz növbəsində Azərbaycanın dünya ölkələri arasında reytinqinə mənfi təsir göstərir. Milli qanunvericilik bu sahədə qadınlara və kişilər bərabər imkanlar yaratsa da, ənənəvi mental dəyərlər bu imkanların gerçəkdirilməsinə müəyyən əngəllər yaradır. Mühüm məsələlərdən biri də qərarların qəbul edilməsində qadınlar iştirakının genişləndirilməsi, onların ictimai fəallığının təşviq edilməsidir. Bu isə son nəticədə qadınların ölkənin siyasi həyatında iştirakının genişlənməsinə müsbət təsir göstərəcəkdir.

Azərbaycanın milli qanunvericiliyi gender bərabərliyinə tam hüquqi təminat versə də, bu bərabərliyə əməli (faktik) nail olunması bir sıra kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edən uzunmüddətli prosesdir.

Nəticə: Beynəlxalq hesabatlar və milli statistik məlumatlar təsdiq edir ki, Azərbaycanda təhsil və mədəniyyət sahələrində qadınlarla kişilər arasında bərabərsizlik müəyyən qədər aradan qaldırılsa da, ictimai sektorda, idarəçilikdə qadınlar daha az təmsil olunublar. Qərarların qəbul edilməsində də qadınların iştirakı yenə də aşağı olaraq qalır. Rəhbər vəzifələrdə qadınların payı cəmi 33% təşkil edir. Azərbaycanda qadınların səhiyyəyə əlçatarlığı ilə bağlı göstəricilər də yaxşılaşsa da, bu göstəricilərə görə ölkə Avropa ölkələrindən xeyli geridə qalır və bu da özünü ilk növbəsində ana və uşaq ölümü, orta yaş həddi kimi göstəricilərdə əksini tapır. Azərbaycanda əhali sağlamlığını əks etdirən əksər göstəricilərin dünya indikatorlarına görə aşağı olması tibbi yardım keyfiyyətinin qənaətbəxş səviyyədə olmadığına dəlalət edir. Ona görə də əhali sağlamlığının qorunması ölkədə həyata keçirilən sosial islahatların mühüm istiqamətlərindən birini təşkil etməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Ağayeva, K. Azərbaycanda gender məsələləri. – Bakı: Təhsil Nazirliyi və Qərb Universiteti. – 2014.
2. Ana və uşaqların sağlamlığının qorunması üzrə Tədbirlər Proqramı. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 15 sentyabr tarixli 211 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir // «Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu», 30 sentyabr 2006-cı il. – №9. – s.2053-2056.
3. Azərbaycan Respublikası Hökumətinin BMT-nin İnsan Hüquqları Şurasının Universal Dövri İcmal mexanizmi üzrə 2-ci dövri məruzəsinin layihəsi // http://www.mfa.gov.az/?options=content&id=636
4. Azərbaycan Respublikasında Məişət Zorakılığının Qarşısının Alınmasına dair Qanunvericilik Toplusu. – Bakı. – 2012. – s. 61-83.
5. Azərbaycan Respublikasının tarixi (2003-2016). İlham Əliyev dövrü. – Bakı, Azərbaycan Tarixçiləri İctimai Birliyi. – 2016.
6. Azərbaycanda gender bərabərliyi və gender münasibətləri: mövcud vəziyyət və imkanlar. Kişilərin gender bərabərliyinə münasibətinə dair Tədqiqatın (IMAGES) nəticələri üzrə Hesabat. – Bakı. – 2018.
7. Azərbaycanda qadınlar və kişilər. Statistik məcmuə / Bakı, AR DSK. – 2021. – 224s.
8. Azərbaycanın dövlət qurumlarında çalışanların 28,5 faizi qadınlardır // http://teleqraf.com/news/60227
9. Erkən nikahlar ailələrin möhkəmliyini zəiflədir // «Qadın və Cəmiyyət». – 2013. – №3. – s. 11-14

10. Əhmədov, İ., Mehtiyev, A., Bağırzadə, M., Aslanlı, K. "Azərbaycanda gender büdcəsinin tətbiqi üçün iqtisadi, siyasi, sosial və institusional bazanın təhlili" üzrə tədqiqat. – Bakı: ACİ-YF. – 2008.
11. Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 10 oktyabr 2006-cı il // "Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu". – 30 noyabr 2006. – №11. – s. 2315-2319.
12. Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 22 iyun 2010 "Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu". – 31 oktyabr 2010-cu il. – №10. – s.2097-2107.
13. Salahova, E. Qadınlar elmin müxtəlif sahələrini fəth edir / "Azərbaycanda gender problemləri: mövcud vəziyyət və əsas istiqamətlərin inkişafı" mövzusunda dəyirmi masanın materialları (14 mart 2012-ci il). – Bakı: Aspoliqraf. – 2012
14. Global Gender Gap Report 2021 INSIGHT REPORT MARCH https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf
15. Global Gender Gap Report 2020 http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf
16. http://eawfpress.ru/press-tsentr/news/world/indeks-gendernogo-razryva-v-mire/
17. https://gtmarket.ru/ratings/gender-inequality-index
18. https://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index
19. https://gtmarket.ru/news/2014/10/31/6970 [31.10.2014]
20. https://gtmarket.ru/ratings/healthy-life-expectancy-index
21. https://yenisabah.az/azerbaycanda-ehalinin-sayi-aciqlandi [23.09.2021]
22. https://www.stat.gov.az/source/gender/ [17.10.2023]
23. https://www.statista.com/statistics/1251565/total-fertility-rate-in-europe/
24. https://statisticstimes.com/demographics/countries-by-male-female-population.php

Açar sözlər: *Azərbaycan Respublikası, sosial-mədəni sahələr, cins strukturu, gender bərabərliyi*

Sevda Aliyeva (Ahadova)
The Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan,
The Department of Public Service and Personnel Policy,
Professor, Doctor of Political Science

GENDER ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL AND HUMANITARIAN SPHERES IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

ABSTRACT

The article summarizes and analyzes the gender aspects of the development of the social and humanitarian spheres of the Republic of Azerbaijan, highlights positive and negative trends in this area. The main problems that lead to gender inequality in the spheres of culture, education, and science are considered, and recommendations and proposals are put forward to reduce gender inequality.

Acquaintance with the real situation of gender equality in socio-cultural spheres allows us to say that, despite a certain disproportion in these areas, as well as cases of vertical gender segregation, positive dynamics have been observed in recent years.

The reforms carried out in Azerbaijan in recent years in the healthcare sector and the improvement of a number of medical indicators also have a positive impact on gender relations. An analysis of these indicators confirms that the overall index of population health and quality of life in the country lags behind European countries but is high compared to most countries in the region.

Keywords: *Azerbaijan Republic, sociocultural directions, gender structure, gender equality*

Севда Алиева (Ахадова)

Профессор кафедры "Государственной службы и кадровой политики"
Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики,
доктор политических наук

ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ И ГУМАНИТАРНОЙ СФЕР В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

РЕЗЮМЕ

В статье обобщаются и анализируются гендерные аспекты развития социальной и гуманитарной сфер в Азербайджанской Республике, выделяются положительные и отрицательные тенденции в этой сфере. Рассматриваются основные проблемы, которые приводят к гендерному неравенству в сферах культуры, образования, науки, выдвигаются рекомендации и предложения по снижению гендерного неравенства.

Знакомство с реальной ситуацией гендерного равенства в социокультурных сферах позволяет говорить о том, что, несмотря на определенную диспропорцию в этих сферах, а также случаи вертикальной гендерной сегрегации, в последние годы наблюдается положительная динамика. Реформы, проведенные в последние годы в Азербайджане в сфере здравоохранения, и улучшение ряда медицинских показателей также положительно сказываются на гендерных отношениях. Анализ этих показателей подтверждает, что общий индекс здоровья населения и качества жизни в стране отстает от европейских стран, но является высоким по сравнению с большинством стран региона.

Ключевые слова: *Азербайджанская Республика, социокультурные направления, гендерная структура, гендерное равенство*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.145

SİYASİ NƏZƏRİYYƏ
POLITICAL THEORY

UOT 323; 321:330.342.22; 321(1-773)

YUSİF AĞAYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Politologiya və siyasi idarəetmə" kafedrasının doktorantı

e-mail: yusif_agayev@rambler.ru

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI DİALOQ VƏ TOLERANTLIQ MÜHİTİNİN FORMALAŞMASINI ŞƏRTLƏNDİRƏN AMİLLƏR: NƏZƏRİ-KONSEPTUAL YANAŞMA

Multikulturalizm "multi"–"çox", "çoxluq", "müxtəliflik", "kulturalizm" isə "mədəniyyət" anlamına gəlir. Mədəniyyətlərarası münasibətlərdə mədəniyyətlərin müxtəlifliyi mənasında işlənir. Əsasını liberal demokratik dəyərlər, qloballaşma, yanaşı yaşama və inteqrasiya şəraitində mədəni müxtəlifliyin qorunması təşkil edən multikulturalizm Qərb ictimai-siyasi və fəlsəfi fikrində, Qərb məkanında meydana gəlmişdir.

Hər bir multikultural cəmiyyət özündə müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsirini təmin etməklə, tolerantlığın meydana gəlməsində, sosial münaqişələrin sivil yolla həll edilməsində, cəmiyyətdə sülh və əmin-amanlığın bərqərar olmasında böyük rol oynayır. Multikulturalizm siyasətinin əsasını xalqların qarşılıqlı əməkdaşlığı, mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoq, tolerantlıq ideyaları və sülh şəraitində birgə, dinc yaşama prinsipləri təşkil edir. Əsrlər boyu sivilizasiyaların qovşağında yerləşən Azərbaycan fərqli mədəniyyətlərə malik xalqlar və müxtəlif etnik qruplara və dinlərə mənsub insanlar sülh və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşadığı məkan olub.

Şərqlə-Qərbin arasında körpü rolunu oynayan Azərbaycan tarix boyu müxtəlif sivilizasiyaların qovuşduğu bir məkan olmuşdur. Mövcud şəraitin formalaşmasında Azərbaycanın tarixi inkişafı, coğrafi mövqeyi, əhalisinin etnik tərkibi və digər amillər böyük rol oynamışdır. Min illərlə mövcud olmuş tarixi şərait müxtəlif dinlərin birgə mövcudluğuna hər cür imkan yaratmışdır. Tarixin ayrı-ayrı dönəmlərində Azərbaycan ərazisində bütpərəstlik, zərdüştilik, xristianlıq, islam və bir çox başqa dini inanclar bu və ya digər səviyyədə yayılmış, bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərmiş və bütövlükdə mənəvi həyatın özəlliyini səciyyələndirmişdir. Belə bir şəraitdə bəşər sivilizasiyanın müxtəlif mədəniyyətlərinin qorunması üçün dinlər və mədəniyyətlər arasında dialoqun yaranması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müasir dövrün yeni çağırışlarının həyatımıza və təfəkkürümüzə gətirdiyi yeniliklər həyatın müxtəlif sahələrini əhatə etdiyi kimi, düşüncə tərzini, yeni ideologiyaların yaranmasını gündəmə gətirməyə, onları yeni dövrün dəyərləri baxımından müzakirə etməyə zəmin yaradır. "Din bəşər mədəniyyətinin yalnız əvəzsiz mənəvi irsi deyil, həm də hər yeni gələn nəslin yaşadığı, öyrəndiyi və münasibət bildirdiyi gerçək reallıqdır" [11, s.197].

Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev Azərbaycanda başlanan yeni tarixi dövrdə milli-mənəvi inkişafın bütün

istiqamətlərini əhatə edən strateji kursu həyata keçirməklə, bu sahəni dövlətçiliyin mənəvi dayaqlarından birinə çevirdi. “Tolerantlıq, dözümlülük çox geniş anlayışdır. O həm insani münasibətlərin, həm insan cəmiyyətində gedən proseslərin, həm də dövlətlərarası, millətlərarası, dinlərarası münasibətlərin bir çox cəhətlərinə aiddir... O, təkcə dinlərin bir-birinə dözümlülüyü deyil, həm də bir-birinin adətlərinə, mənəviyyatına dözümlülük, mədəniyyətlərə dözümlülük deməkdir” [12].

Sosialist düşərgəsinin süqutu ilə dünyanın mövcud siyasi xəritəsi dəyişmiş, bir sıra yeni problemlər meydana çıxmışdır. İqtisadi, ekoloji və demoqrafik problemlərlə yanaşı, mənəvi dəyərlər sisteminin çevik formalaşmaması və ya formalaşmaqda olan dəyərlər sisteminə məqsədyönlü kənar müdaxilələr nəticəsində mənəviyyat problemləri də kəskinləşmişdir.

Belə bir dövrdə dünya dinləri arasında mövcud fərqlərə əsaslanan «sivilizasiyaların toqquşması» nəzəriyyəsi meydana çıxmış və öz tərəfdarlarını tapmışdır. Bəzi “qüvvələr” bir çox hallarda öz fəaliyyətlərinə bəraət qazandırmaq məqsədi ilə dini amildən də istifadə etmək niyyətində olmuşlar. Harvard Universitetinin professoru Samuel Hantinqton 1993-cü ildə “The Clash of Civilizations” (“Sivilizasiyaların toqquşması”) adlı məqaləsini “Foreign Affairs” jurnalında dərc etdirmişdir. Bu məqalədə o, “sivilizasiyaların toqquşması” adlı nəzəriyyəsini cəmiyyətin müzakirəsinə vermişdir. Hantinqtonun fikirlərinə görə, yeni əsr sivilizasiyaların toqquşması əsri olacaqdır.

Nəzəriyyə ictimaiyyət, nəzəriyyəçi və praktik siyasətçilərin geniş marağına səbəb oldu. Bu günün özündə belə nəzəriyyə müxtəlif cür qiymətləndirilir. Bəziləri Hantinqtonun konsepsiyasını reallığa uyğun nəzəriyyə kimi qiymətləndirirsə, digərləri onun yararsız olduğunu vurğulayır. S.Hantinqtonun tezislərinə əsasən, bəşəriyyətin gələcəyi bir-birindən tarixi keçmişi, mədəni ənənələri, xüsusən də konfessional mənsubluğuna görə fərqlənən “sivilizasiyaların toqquşması” ilə xarekterizə olunacaqdır. Amerika aliminin fikrinə görə, demokratik Qərblə kommunist Şərqin siyasi qarşıdurması ilə səciyyələnən “soyuq müharibə”dən sonrakı dövrdə münaqişə və qarşıdurmaların əsas mənbəyini ideologiya və siyasi baxışlar deyil, din və mədəniyyətdəki fərqlər təşkil edəcəkdir. Özü də «gələcəkdə ən qanlı münaqişələr sivilizasiyaları bir-birindən ayıran sərhədlər boyunca baş verəcəkdir» [9].

Elmi təhlillər göstərir ki, bu kimi ciddi risklərin idarəedilməsi və gələcəyə yönələn cəmiyyətin inkişafını təmin etmək üçün multikulturalizm mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunun zəruri alətidir. Digər mədəniyyətlərin mahiyyətini, xüsusiyyətlərini, tarixi inkişaf və nailiyyətlərini öyrənmədən, onlara qarşı tolerant münasibət, onların nümayəndələrinə hörmət, qarşılıqlı anlaşma, sivilizasiyaların dialoqunu qurmaq mümkün deyildir. Bu gün dünyada baş verən hadisələrin təhlili göstərir ki, sivilizasiyalar arasında dialoqun qurulması və inkişafı həyati zərurətə çevrilməkdədir. Bu mənada ideologiyaların qarşılaşdırılması, müxtəlif mədəniyyətlərin assimilyasiyası, milli-mədəni dəyərlərin qorunması, virtual aləmin mənəvi təsir imkanları daha çox insan faktoru ilə bağlıdır. Elm və təhsilə əsaslanan sivil inkişafın və bilik cəmiyyətinin qurulmasına xidmət edən strategiyanın hədəfində də bu kimi təsirlərə qarşı immunitetin yaradılması öz əhəmiyyətini saxlamaqdadır.

Belə bir şəraitdə bəşər sivilizasiyanın müxtəlif mədəniyyətlərinin qorunması üçün dinlər və mədəniyyətlər arasında dialoqun yaranması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan tolerantlıq və dözümlülük ənənələri zəngin olan ölkə və regionların təcrübəsi nümunə ola bilər. Azərbaycan bir çox millətlərin və dini konfessiyaların dinc yanaşı yaşamasının unikal nümunəsidir. Azərbaycan ərazisində yaşayan çoxsaylı etnik və dini qruplar arasında möhkəm əlaqələrin formalaşmasında onların eyni həyat taleyini yaşamaları amili də böyük rol oynamışdır.

Tarix boyu Azərbaycanda yaşayan xalqlar dəfələrlə qüdrətli dövlətlərdən asılı vəziyyətə düşmüş və yaranmış şərait onları, dünyagörüşlərindəki fərqlərə baxmayaraq, yaxınlaşmağa vadar etmişdir. Sovet İttifaqının dağılması

regionda dini dözümlülük ənənələri üçün əsl sınağa çevrildi. Bu proseslərin nəticəsində keçmiş müttəfiq respublikaların xalqları müstəqilliklə yanaşı, dini etiqad azadlığı da əldə etdilər. Azərbaycandakı mövcud tolerantlığın əsasları üçün ən böyük təhlükəni minlərlə dinc sakinin ölümünə və bir milyondan çox soydaşımızın doğma yurdlarından didərgin düşməsinə səbəb olan erməni təcavüzü yaradırdı.

Lakin bu hadisələr respublikadakı dini konfessiyalar arasında olan münasibətlərə həlledici mənfi təsir göstərə bilmədi. Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra bu münasibətlər ciddi formada yaxşılaşdı. Bütün dini konfessiyalar qanun qarşısında bərabərdir və eyni statusa malikdir. Ölkə vətəndaşlarının əksəriyyətini təşkil edən müsəlmanların hüquqlarının təmin olunması ilə yanaşı, dövlət respublikada yayılmış digər dinlərə də qayğı göstərir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 48-ci maddəsinə əsasən hər bir şəxs vicdan azadlığı hüququna malikdir [1, s.16]. Konstitusiyanın 18-ci maddəsinin 1 və 3 bəndlərində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasında din dövlətdən ayrıdır, bütün dini etiqadlar qanun qarşısında bərabərdir, insan şəxsiyyətini alçaldan, insanlıq prinsiplərinə zidd olan dinləri yaymaq və təbliğ etmək qadağandır. "Dini etiqad azadlığı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu hər bir şəxsin dinə münasibətini müəyyənləşdirmək və ifadə etmək hüququna və həmin hüququ həyata keçirməyə təminat yaradır [10].

Müasir dövrün yeni çağırışlarının həyatımıza və təfəkkürümüzə gətirdiyi yeniliklər həyatın müxtəlif sahələrini əhatə etdiyi kimi, düşüncə tərzini, yeni ideologiyaların yaranmasını gündəmə gətirməyə, onları yeni dövrün dəyərləri baxımından müzakirə etməyə zəmin yaradır. "Din bəşər mədəniyyətinin yalnız əvəzsiz mənəvi irsi deyil, həm də hər yeni gələn nəslin yaşadığı, öyrəndiyi və münasibət bildirdiyi gerçək reallıqdır" [11, s.197].

Müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə keçid dövrü adlandırılan mürəkkəb bir zamanda mənəvi dəyərlərin varisliyinin təmin edilməsi son dərəcə çətin idi. 70 il müddətində mövcud olan milli-mənəvi köklərdən uzaqlaşma proseslərinin nəticələrinin aradan qaldırılması bu sahədə ciddi dövlət siyasətinin müəyyən olunmasını tələb edirdi. Ən mühüm məsələ ideoloji vakuumu müəyyənləşdirmək və yeni mərhələnin qarşıya qoyduğu vəzifələri həyata keçirmək idi. Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev Azərbaycanda başlanan yeni tarixi dövrdə milli-mənəvi inkişafın bütün istiqamətlərini əhatə edən strateji kursu həyata keçirməklə, bu sahəni dövlətçiliyin mənəvi dayaqlarından birinə çevirdi. "Tolerantlıq, dözümlülük çox geniş anlayışdır. O həm insani münasibətlərin, həm insan cəmiyyətində gedən proseslərin, həm də dövlətlərarası, millətlərarası, dinlərarası münasibətlərin bir çox cəhətlərinə aiddir... O, təkcə dinlərin bir-birinə dözümlülüyü deyil, həm də bir-birinin adətlərinə, mənəviyyatına dözümlülük, mədəniyyətlərə dözümlülük deməkdir" [12].

Dünyada baş verən təhdid və çağırışların fonunda Azərbaycanda həyata keçirilən siyasət tarixi ənənəyə, insan potensialına və yaxşı idarəetməyə əsaslanır. Bu baxımdan dünyaya multikultural həyat tərzinin təbliği, multikulturalizm ilinin elan olunması ilə açıq mesajlar verilir. Yuxarıda qeyd edilən üç amilin tədqiqi onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan həmişə müxtəlif etnosların nümayəndələrinin mədəniyyətləri və dinlərinin inteqrasiya məkanına çevrilib. Müsəlman, xristian və yəhudi əhalisinin nümayəndələri arasındakı tolerant və dostluq münasibətləri Azərbaycan xalqının humanist mədəniyyəti üçün hər zaman xarakterik olubdur [2, s.102].

Azərbaycanda dini abidələrə münasibət din və dövlət arasında münasibətlərin təzahürüdür: "Azərbaycanda dövlət yalnız məscidləri və islam dininə aid olan digər abidələri tikib bərpa etmir. Eyni zamanda, digər dinlərə aid məbədlər də təmir və inşa edilir. Təbii ki, burada dövlət siyasəti də, bu siyasətin əsasları da düzgün qurulub. Bu, bizim həyat tərzimizdir. Bu bizim dünyaya baxışımızdır. Biz belə yaşayır və belə yaşayaraq özümüzə, regiona və dünyaya sübut edirik ki, multikulturalizm

mövcuddur. Multikulturalizm nisbətən yeni anlayışdır. Mahiyyət etibarı ilə isə müxtəlif mədəniyyət və dinlərə mənsub olan şəxslərin birlikdə yaşamaları deməkdir. Yəni bu anlayış Azərbaycanda əsrlər boyu mövcud olub, bu gün də mövcuddur və möhkəmlənməkdədir. Azərbaycan xalqı müxtəlif dövrlərdə müxtəlif ictimai-siyasi quruluşlarda yaşayıb. Buna baxmayaraq, sevindirici haldır ki, müstəqillik dövründə bu müsbət tendensiyalar daima güclənib və güclənməkdədir. Bizim uğurlu inkişafımızı gücləndirən amillər bunlardır" [9].

Təhlillər onu deməyə əsas verir ki, ölkədə bu sahədə həyata keçirilən fəaliyyətin əsasında tarixi ənənə, yaxşı idarəetmə və insan potensialı dayanır. Qeyd edilən bu üç amil tarix boyu formalaşmışdır. Azərbaycan müxtəlif mədəniyyətlərin, sivilizasiyaların qarşılıqlı anlaşma şəraitində bir araya gəldiyi, multikultural dəyərləri həyat tərzinə çevirən nadir ölkələrdəndir. Multikulturalizm eyni bir ölkədə yaşayan müxtəlif xalqların nümayəndələrinin mədəniyyət hüquqlarını tanıyan humanist dünyagörüşü və ona uyğun olan siyasətdir. "Multikulturalizm mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunun zəruri alətidir" [13].

Qəbul edilən həqiqət bundan ibarətdir ki, multikulturalizm Azərbaycan cəmiyyətini səciyyələndirən dəyərə çevrilib və ölkəmizdə əsrlər boyu müxtəlif xalqların və konfessiyaların nümayəndələrinə hörmətlə yanaşılması ənənəsi mövcud olub. Azərbaycan Respublikası ikinci dəfə müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra məhz Heydər Əliyevin idarəçilik məharəti, onun siyasi müdrikliyi və uzaqgörənliyi nəticəsində bu ənənə prinsiplər səviyyəsinə yüksəlmiş, dövlət siyasətinin vacib istiqaməti kimi öz təsdiqini tapmışdır. Ulu Öndər bildirirdi: "Avropa ilə Asiyanın qovuşuğunda, Böyük İpək Yolunun üstündə yerləşən Azərbaycanda zərdüştilik, atəşpərəstlik kimi qədim dini inanclar öz izlərini qoymuş, islam, xristianlıq və yəhudi dinləri əsrlər boyu dialoq və qarşılıqlı anlaşma mühitində dinc yanaşı yaşamış və hələ də yaşamaqdadır. Azərbaycan Şərqlə Qərbin qovuşmasında mühüm rol oynayır" [14].

Azərbaycan Respublikasında indiyədək fasiləsiz formada həyata keçirilən multikultural siyasəti layiqincə davam etdirən Prezident İlham Əliyev ənənəvi olaraq ölkəmizdə yaşayan xalqların, dini icmaların nümayəndələri ilə vaxtaşırı görüşür, onları dini bayramları münasibəti ilə təbrik edir. Prezidentin sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşavirliyinin təsis edilməsi, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması bu sahəyə göstərilən diqqətin əyani göstəricisidir.

Azərbaycan artıq dünyada multikulturalizm və sivilizasiyalar arasında dialoq məkanı kimi qəbul edilir. Xalqımızın sahib olduğu multikultural dəyərlərin dünyaya təqdim edilməsində, ölkələr və beynəlxalq qurumlar arasında sivilizasiyalararası dioloqun təşviq edilməsində, multikulturalizmin Azərbaycan modelinin təbliği sahəsində Heydər Əliyev Fondunun da əvəzsiz xidmətləri vardır. Yaşadığımız günlərin reallığı isə budur ki, artıq multikulturalizmin Azərbaycan modeli mükəmməl şəkildə formalaşıbdır.

Təəssüf ki, dünyanın bir çox ölkələrində toqquşmalar və humanitar problemlər ayrı-ayrı xalqların faciəsinə çevrilib. Eyni zamanda, bu qarşıdurmalar milli və dini zəmində baş verir. Qərb dünyasında islamofobiya meyilləri artdığı bir zamanda Şərq dünyasında ideologiyalar, inanclar, məzhəblər arasında olan qarşıdurmalar artır və daha da dərinləşir. Bu isə sonda mədəniyyətlər və sivilizasiyalararası ziddiyyətləri dərinləşdirir.

Bəzi Qərb dövlətləri multikulturalizmi idarə etməyin kifayət qədər mürəkkəb olması ilə əlaqədar ondan imtina edir, onun bir dəyər kimi iflasa uğradığını açıq bəyanatla bildirirlər.

Son illər dünyada baş verən toqquşmalar, qarşıdurmalar, xüsusilə bəzi liderlərin sivilizasiyalar və mədəniyyətlərarası gərginliyə gətirib çıxaran siyasi bəyanatları gündən-günə gərginləşən münasibətlərin düşmənçilik həddinə çatdığından xəbər verir. Buna görə də dünyada mədəniyyətlərarası dialoqun rolunun dominantlıq təşkil etməsi və qlobal problemlərin intellektual, mədəni, tolerant müstəvidə həlli

olduqca önəmlidir. Bu sahədə potensialı güclü olan ölkələrin dialoq məsələlərində təşəbbüslərinin və rolunun artırılması da vacib amillərdəndir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2016-cı ili ölkəmizdə "Multikulturalizm ili" elan etməklə dünyaya daha bir sülh mesajı vermişdir. Bu addımla bir daha təsdiq olunur ki, Azərbaycan dövləti öz ərazisində məskunlaşan bütün xalqların mehriban və dostluq şəraitində birgəyaşayışının, onların mədəni inkişafının, adət və ənənələrinin qorunmasının təminatçısıdır. Azərbaycanın sivilizasiyalararası dialoqun mərkəzinə çevrildiyini diqqətə çatdıran Prezident İlham Əliyev dünyada sülhün təmin edilməsində dialoqlara böyük ehtiyac olduğunu bildirir. Həqiqətən də, bu gün Azərbaycan təkcə Şərqdən Qərbə və Qərbdən Şərqə gedən yolların körpüsü deyil, həm də siyasi və iqtisadi maraqların, dinlərin, mədəniyyətlərin, sivilizasiyaların da qovuşduğu və bir-birini qarşılıqlı surətdə tamamladığı siyasi-iqtisadi və mədəni-mənəvi mərkəzə çevrilmişdir. III Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun rəsmi açılış mərasimində Prezident İlham Əliyev çıxışında demişdir: "Azərbaycan sivilizasiyaların, mədəniyyətlərin və dinlərin kəsişməsində yerləşir. Biz Avropa və Asiya arasında yerləşirik. Əlbəttə ki, bu coğrafi yerləşmə Azərbaycanın mədəni müxtəlifliyində öz rolunu oynamışdır. Əsrlər boyu bütün mədəniyyətlər, dinlər və etnik qrupların nümayəndələri Azərbaycanda sülh və ləyaqət şəraitində bir ailə kimi yaşamışlar. Biz fəxr edirik ki, bu müsbət meyillər müstəqillik illərində daha da güclənmişdir. Bizim tarixi abidələrə nəzər salmaq yetər ki, Azərbaycanın mədəni müxtəlifliyi aydın görünsün. Biz tarixi və mədəni irsimizlə fəxr edirik. Dünyanın ən qədim məscidlərindən olan, 743-cü ildə inşa edilmiş məscid Azərbaycanın qədim Şamaxı şəhərində yerləşir. Dünyanın ən qədim kilsələrindən biri - Qafqaz albanlarının kilsəsi Azərbaycanın digər qədim Şəki şəhəri yaxınlığındadır. Pravoslav və katolik kilsələri, sinaqoqlar, atəşpərəstlər məbədi bizim mədəni irsimizin tərkib hissəsidir və biz bununla fəxr edirik. Bu gün Azərbaycanda bütün dinlərin və etnik qrupların nümayəndələri yaşayır və ölkəmizin uğurlu inkişafına öz töhfələrini verirlər. Düşünürəm ki, bu, bizim ən böyük sərvətlərimizdəndir. Biz bundan qürur duyuruq və multikulturializm dəyərlərinin, sülh, əməkdaşlıq və qarşılıqlı anlaşmanın təşviqi üçün müxtəlif beynəlxalq tədbirlər keçiririk. Hesab edirəm ki, müsbət meyillərin güclənməsi üçün dünyada belə tədbirlərə, açıq müzakirələrə və fikir mübadiləsinə ehtiyac var" [4].

Fəxrlə deyə bilərik ki, Azərbaycanın həyata keçirdiyi uğurlu siyasi strategiya nəticəsində "sivilzasiyalararası dialoqun Azərbaycan modeli" üzərində beynəlxalq elmi ictimaiyyət bu gün diskussiyalar aparır, xalqımızın adət-ənənələrindən irəli gələn yüksək dəyərlərin öyrənilməsi və onun tətbiq olunmasının elmi şəkildə araşdırılmasının əhəmiyyəti barədə söhbət açırlar .

Təsadüfi deyil ki, bu gün Azərbaycan sivilizasiyalararası qarşıdurmanın təzahürləri kimi meydana çıxan qlobal problemlərin həllində qarşılıqlı əməkdaşlıq çağırışları edən elm, din və siyasət xadimlərinin görüşdüyü bir məkana çevrilmişdir. Azərbaycan mədəniyyətlərin, sivilizasiyaların qovuşduğu məkan kimi bütün dünyada qəbul olunmaqdadır. Bu mənada sivilizasiyalararası dialoqun, multikulturalizmin Azərbaycan modeli bütün dünyanın diqqətini cəlb etməkdədir.

Sivilizasiyalar və mədəniyyətlərarası dialoq prosesinin davamlılığını təmin edən Azərbaycan Şərq ilə Qərb arasında körpüdür. Azərbaycanın iqtisadiyyatı, elmi-mədəni potensialı elə bir səviyyəyə çatmışdır ki, sadəcə olaraq, iki sivilizasiya arasında körpü rolunu oynamır, sivilizasiyaların hər ikisinin daşıyıcısı olmaqla onların vəhdətini təcəssüm etdirir. Son illərdə qazanılmış böyük iqtisadi nailiyyətlər Azərbaycana özünün beynəlxalq mövqeyini möhkəmləndirmək, Şərq ilə Qərb arasında tutduğu əlverişli coğrafi vəziyyətdən daha optimal surətdə istifadə etmək imkanı vermişdir. Ölkə Prezidenti İlham Əliyev Azərbaycan multikulturalizminin özünəməx-

susluğunu yüksək qiymətləndirərək bəyan edir: "Tarixi İpək yolunda yerləşən Azərbaycan müxtəlif sivilizasiyaların qovuşduğu məkan olaraq əsrlər boyu milli-mədəni rəngarənglik mühitinin formalaşdığı, ayrı-ayrı millətlərin və konfessiyaların nümayəndələrinin sülh, əmin-amanlıq, qarşılıqlı anlaşma və dialoq şəraitində yaşadığı diyar kimi tanınmışdır. Ölkəmizdə multikulturalizm artıq alternativi olmayan həyat tərzinə çevrilmişdir"(4).

Yuxarıda qeyd olunanlara əsasən deyə bilərik ki, ölkədə insan faktorunun inkişafı baxımından kompleks tədbirlərin görülməsinə, gənclərin multikultural dəyərlərlə formalaşmasına daim xüsusi önəm verilmişdir. İnsanın hərtərəfli inkişafına, güclənməsinə və idarəedilməsinə yönəldilmiş siyasətin mərkəzində ilk növbədə Azərbaycan vətəndaşı, xüsusən Azərbaycan gəncliyi dayanır. "Qara qızıl"ın "insan qızılına" çevrilməsinə yönəldilmiş strategiyada bilik və bacarıq əsas rol oynayır. "....neft faktorunun insan kapitalına çevrilməsi insan potensialının inkişafına səbəb olur. Strateji önəm daşıyan, tükənməyən və daim təkmilləşən təbii sərvətlər arasında ən böyük əhəmiyyətə malik olan insan potensialı isə hər zaman inkişafın həlledici amili kimi çıxış edib və etməkdədir. Son zamanlar ölkələrin inkişafının, əhalinin həyat səviyyəsi və rifahının bilik və bacarıqlardan asılı olması insan amilinin vacibliyini bir daha ön sıraya çıxarıb (6).

Bu yanaşma yuxarıda qeyd etdiyimiz üçbucağın müddəalarından irəli gəlir. Elmsiz, təhsilsiz nə dialoq, nə sülh, nə də tolerantlıq təmin edilə bilməz. Təsadüfi deyildir ki, 2016-cı ilin 25-27 aprel tarixində paytaxtımızda BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumu keçiriləcəkdir. Bu mötəbər beynəlxalq tədbirin ölkəmizdə keçirilməsi Azərbaycanda yüksək səviyyədə qorunan multikultural dəyərlərə dünya birliyi tərəfindən verilən qiymətdir. Azərbaycan Respublikasının bu sahədə apardığı xətt belə deməyə əsas verir ki, o, təkcə maddi sərvətləri ilə deyil, həm də mənəvi sərvətləri, o cümlədən yüksək mənəviyyatı, tolerantlığı, multikultural həyat tərzi və birgəyaşayışa, sülhə meylli olması ilə digər dövlətlərə nümunə göstərilə bilər.

Dövlətimizin bu sahədə apardığı xətt onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan xalqı təkcə maddi sərvətləri ilə deyil, həm də mənəvi sərvətləri, o cümlədən xalqın yüksək mənəviyyatı, onun tolerantlığı, multikultural həyat tərzi və birgə yaşayışa, sülhə meylli olmaları ilə də dünya ictimaiyyətinə eyni zamanda təhsil və tədrisin standartlarının tətbiqi baxımından da model olaraq nümunə göstərilə bilər.

Ölkədə zəngin multikultural həyat tərzinin dünyada təbliği istiqamətində mühüm tədbirlər görülür. Qürur duyulası haldır ki, ölkəmizdə ardıcıl olaraq uğurla həyata keçirilən hüquqi-demokratik islahatlar, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu, bilik iqtisadiyyatının formalaşması kimi gələcəyə yönəlmiş baxışların əsasında insan potensialının inkişafı və idarə edilməsi, onun tarixi və mənəvi dəyərlərinin qorunması da prioritet təşkil etməkdədir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. – Bakı: Qanun. – 2011.
2. Əliyev H., Müstəqilliyimiz əbədidir. – Bakı: Azərnəşr. 1997-2004.
3. İlham Əliyevin Üçüncü Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunun açılış mərasimindəki çıxışı, http://www.president.az/articles/15172
4. İlham Əliyevin III Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumuda çıxışı. [18.05.2015] http://www.president.az/articles/15172
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı, 11.01.2016 http://www.president.az/articles/17437
6. Ələkbərov, U., Müasir dövrdə Azərbaycanda sosial-iqtisadi və mənəvi inkişafın harmoniyası I virtual dəyirmi masa, 2014 http://cdn.bbmm.az/pdf/rt1.pdf
7. Xəlilov, S.S. Şərq və Qərb: ümumbəşəri ideala doğru fəlsəfi etüdlər. – Bakı: Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı. – 2003. – 630 s.

8. Xəlilov, S., Şərqdə və Qərbdə milli-mənəvi dəyərlər http://psychology.az/salahaddin_halilov.php
9. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New-York: Simon & Schuster, 1996
10. Darabadi, P. «Sivilizasiyaların toqquşması» və ya Samuel Hantinqtonun neoatlantizmi, http://newtimes.az/az/politics/3026
11. Dini etiqad azadlığı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 20 avqust 1992-ci il
12. Nəcəfov, E. Müxtəlif ölkələrdə multikulturalizm siyasətinin müqayisəli təhlili // ru.wikpediya.org/wiki
13. Мец, А. Мусульманский Ренессанс. – М.: Наука. – 1973.
14. Глобализация и мультикультурализм. – Москва. – 2005. – 301 с.
15. Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ. – Москва: АСТ. – 2002. – 192 с.
16. Azərbaycan-tolerantlığa nümunə ölkə http://xalqqazeti.com/az/news/politics/56945 http://www.president.az/articles/9894
17. Azərbaycan multikulturalizmin əsas məkanlarından biridir http://www.interaztv.com/society/1838.
18. Azərbaycanda tolerantlıq http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/traditionReligion_03_a.html#to
19. Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies. Immigrant Minorities. Results. https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/results.

Açar sözlər: *Azərbaycanın multikulturalizm modeli, sivilizasiyalararası dialoq, tolerantlıq, tarixi ənənə, yaxşı idarəetmə*

Yusif Aghayev
The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Associate Professor, Ph.D. student, Department of Political Management and Political Science

FACTORS DETERMINING THE FORMATION OF AN ENVIRONMENT OF INTERCULTURAL DIALOGUE AND TOLERANCE IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN: THEORETICAL-CONCEPTUAL APPROACH

ABSTRACT

Multiculturalism is a crucial tool for fostering intercultural dialogue and civilizations aimed at managing risks and ensuring the sustainable development of society. Tolerance, respect for representatives of other cultures, and the creation of mutual understanding and dialogue among civilizations are impossible without learning about those cultures, histories, and achievements. Analysis of current events indicates that establishing and developing dialogue among civilizations has become a necessity of life. However, from which perspective is the problem assessed? This question remains urgent. The basis of the problem demonstrates triangular dialogues among civilizations, incorporating historical traditions, good governance, and human resources as the points of the angles above. Indeed, due to the policies established by national leader Heydar Aliyev and successfully continued by President Ilham Aliyev, the preserved and developed tolerance in our country contributes significantly to the culture of tolerance worldwide and holds priceless value for future generations.

Keywords: *multiculturalism model of Azerbaijan, dialogues among civilizations, tolerance, historical tradition, good governance*

Юсиф Агаев

Докторант кафедры "Политологии и политического управления"
Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики,
доктор философии по филологии, доцент

ФАКТОРЫ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ФОРМИРОВАНИЕ СРЕДЫ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА И ТОЛЕРАНТНОСТИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД

РЕЗЮМЕ

Для управления рисками и обеспечения развития общества, направленного в будущее, мультикультурализм является важным звеном в культурном и цивилизационном диалоге. Невозможно построить межцивилизационный диалог, толерантное отношение, уважение, обоюдное согласие не изучив сущность, особенность, историю и достижения других культур. Анализ событий, происходящих в мире в наши дни, показывает, что построение и развитие межцивилизационного диалога становится жизненноважным явлением. Однако вопрос "С какого аспекта оценивается взгляд на проблему?" сохраняет свою актуальность. Основу проблемы отражает треугольник в межцивилизационном диалоге: историческая традиция, хорошее управление, человеческий потенциал. Это – отражение указанных углов. Вне всяких сомнений, сохраненная и развитая среда толерантности в результате политики, основанной Общенациональным Лидером Гейдаром Алиевым, и успешно продолжаемой Президентом Ильхамом Алиевым, является большим вкладом нашего государства в мировую культуру и незаменимой ценностью для будущих поколений.

Ключевые слова: *модель мультикультурализма в Азербайджане, межцивилизационный диалог, толерантность, историческая традиция, хорошее управление*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.153

H Ü Q U Q
L A W

UOT: 34. 342. 324.4; 342.5

SAMİRƏ BABAYEVA

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

e-mail: samirababayeva@list.ru

CİNAYƏT QANUNUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Dövlətimizdə hüquq quruculuğunun həyata keçirilməsində atılan ən mühüm addımlardan biri Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə 1995-ci il noyabrın 12-də müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının qəbulu olmuşdur. Konstitusiyamızda demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu və insan haqlarının qorunması dövlətimizin ali, strateji məqsədi kimi önə çıxarılıb. İlk dəfə olaraq, Konstitusiyamızın maddələrinin üçdə bir hissəsi məhz insan hüquq və azadlıqlarına həsr olunmuşdur. Konstitusiyanın 71-ci maddəsində qeyd olunmuşdur ki, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcu hesab edilir. Bu istiqaməti rəhbər tutaraq, dövlətimizin cəza siyasəti formalaşmış və daim təkmilləşməkdədir. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 9-cu maddəsində öz təsbitini tapmış humanizm prinsipinin müddəalarına görə: "Cinayət Məcəlləsi insanların təhlükəsizliyini təmin edir. Cinayət törətmiş şəxsə tətbiq edilən cəza və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər işgəncə və ya digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan xarakter və ya məqsəd daşıya bilməz".

Cəza dövlətin adından çıxarılan məhkəmə hökmü ilə müəyyən olunan cinayət-hüquqi xarakterli tədbirdir. Cəza dövlət siyasətinin mühüm qollarından birini təşkil edir. Kriminoloji tədqiqatlara nəzər saldıqda görürük ki, cəza sisteminin sərtliyi cinayətkarlığın qarşısının alınmasında təsiredici amil kimi çıxış etmir. İnkişaf etmiş iqtisadiyyat, işsizliyin aradan qaldırılması, əhali arasında aparılan kompleks maarifləndirmə tədbirləri, ölkə ərazisində mövcud olan ictimai-siyasi sabitlik və s. bu kimi mühüm məsələlər cinayətkarlığın tendensiyasına azalan xətlə təsir edən ən mühüm amillər sırasında durur. Buna görə də, müasir dünyada inkişaf etmiş ölkələr sərt cəza siyasətindən imtina edərək humanist cəza siyasətinə keçmişdir.

Bu məqamda, 1993-cü ildən Azərbaycan Respublikasında ölüm hökmü cəzası üzərində moratorium qoyulmasının, 1998-ci ildə isə bu cəzanın tamamilə ləğv edilməsinin də Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olduğunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Ölüm hökmünün ləğvi ilə Azərbaycan Respublikasının adı Şərqdə ilk olaraq bu cəzanı ləğv edən ölkə kimi tarixə düşdü. Ölüm cəzasının ləğvi tarixi hadisə olmaqla bərabər, cinayət-hüquq siyasətinin humanistləşdirilməsi sahəsində atılan qətiyyətli addım olmuşdur.

Cəza insanların psixikasına təsir edir, sosial ədalətin bərpa olunması, cinayətkarlığın qarşısının alınması vasitəsi kimi çıxış edir, həmçinin cinayət törədən şəxslərin islah olunmasını təmin edir.

Dövlətimizin cəza siyasətinin digər mühüm istiqamətini cəzaya qənaət prinsipi təşkil edir. Azərbaycan Respublikasının CM-in 58.1-ci maddəsinə görə, törədilmiş cinayətə görə nəzərdə tutulmuş cəzalardan daha ciddi cəza növü və ya həddi yalnız o halda təyin edilir ki, az ciddi cəza növü və ya həddi cəzanın məqsədlərini təmin edə bilmir. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi (CM-in 79-cu maddəsi) humanizm mövqeyini rəhbər tutaraq, azyaşlı uşağı olan qadın və kişilərə təyin olunan cəzanın çəkilməsini uşaq 14 yaşına çatana qədər təxirə salmaq hüququ verir. Bu müddəalar cəza siyasətində humanizm prinsipinin xüsusi çəkisi olduğunu aydın şəkildə ifadə edir.

Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikasının CM-nin 59.1.4-cü maddəsində "cinayət törətmiş şəxsin himayəsində azyaşlı uşağın olması" cəzanı yüngülləşdirən hal kimi əksini tapır. Fikrimizcə, qanunun müvafiq normasının redaksiyasının "cinayət törətmiş şəxsin himayəsində yetkinlik yaşına çatmayan uşağının, əmək qabiliyyəti olmayan valideyninin və ya ərinin (yaxud arvadının) olması" formasında ifadəsini tapması cinayət qanununun prinsipləri, xüsusən də, humanizm və ədalətlilik nöqteyi-nəzərdən daha düzgün olardı. Belə ki, yetkinlik yaşına çatmamış şəxslər əksər hallarda valideynlərinin, yaxud övladlığa götürənlərin və ya onlara himayədarlıq edən başqa şəxslərin himayəsində olurlar. Beynəlxalq qanunvericilikdə və milli qanunvericilikdə 18 yaşına çatmayan şəxslər "uşaq" adlanır. Bu baxımdan, onların öz müqəddəratını sərbəst olaraq təmin etmələri ya mümkün olmur, ya da çox çətin olur. Onlar yad insanların təsirinə asanlıqla düşə bilirlər. Bu mənada, valideyn himayəsindən kənarda qalmış şəxslərin kriminal mühitə cəlb olunması ehtimalı gözlənilən olur. Digər tərəfdən, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının "Ailə, uşaqlar və dövlət" adlanan 17-ci maddəsində qeyd olunur ki, cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailə dövlətin xüsusi himayəsindədir. Ailə hüquq münasibətlərinin təmini meyarı kimi təkcə uşaqlar deyil, həmçinin valideynlər və ər-arvad təsisatlarının da nəzərdə tutulması(yuxarıda qeyd olunan istisnalarla) fikrimizcə, hüquqi baxımdan kamil yanaşma olardı. Bu yüngülləşdirici halın mühüm əhəmiyyəti vardır. Belə ki, hər zaman ailənin vəziyyəti cinayət törətmiş şəxsin gələcək taleyindən asılıdır. Qeyd olunan vəziyyətlərdə şəxslərə alternativ sanksiya hüduqlarında mümkün olduğu qədər, azadlıqdan məhrumetmə ilə bağlı olmayan cəzaların təyin edilməsinə üstünlük verilməsi daha ədalətli və humanist olar.

Digər bir məqam, cinayət qanununun 42-ci maddəsində cəzanın sistemi ilə əlaqədardır. Fikrimizcə, cəzanın sisteminin qurulmasında qanunvericinin iyerarxiya üzrə (yüngül cəzadan ağır cəzaya doğru) müəyyənləşdirdiyi sıralama qüsurludur. Azərbaycan Respublikasının CM-nin 42-ci maddəsinin aşağıdakı redaksiyada verilməsini təklif edirik:

Maddə 42. Cəzanın növləri

42.0. Cəzanın növləri aşağıdakılardır:

42.0.1. nəqliyyat vasitəsini idarəetmə hüququndan məhrum etmə;

42.0.2. ictimai işlər;

42.0.3. islah işləri;

42.0.4. hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırma;

42.0.5. cərimə;

42.0.6. müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə;

42.0.7. xüsusi və ya hərbi rütbədən, fəxri addan və dövlət təltifindən məhrum etmə;

42.0.8. Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara məcburi çıxarma;

42.09. azadlığın məhdudlaşdırılması.

42.0.10. intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama;

42.0.11. müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə;

42.0.12. ömürlük azadlıqdan məhrum etmə.

Hazırda cinayət qanunvericiliyinin ən aktual məsələlərindən biri ekosid və urbisid cinayətlərinin cinayət qanununda təsbit edilməsi zəruriliyi ilə əlaqədardır. Uzun illər erməni işğalı altında qalan tarixi və qanuni torpaqlarımızda şəhərlər, kəndlər dağıdılmış, mədəni sərvətlər, tarixi abidələr məhv ol-

muşdur. Belə böyük həcmli, hesablanmış və məkrli siyasətin tərkib hissəsi olan davranışları əmlak ziyanı vurma cinayət tərkiblərinə sığışdırmaq qeyri-mümkündür. Eyni zamanda, respublikamızın ekologiyasına çox böyük zərər vurulmuş, heyvanlar aləmi, meşələr məhv edilmiş, yandırılmış, çayların suyu zəhərlənmiş (Araz çayının sol qolu olan Oxçuçay buna xüsusilə nümunə ola bilər), bulaqlar qurumuşdur. Bu əməllər beynəlxalq cinayətlər kimi Cinayət Məcəlləsinin "Sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər" fəslində yer almalıdır.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində müvafiq olaraq urbisid və ekosid cinayət tərkiblərinə aşağıdakı məzmunda anlayış verilməsini təklif edirik:

104-1. Urbisid

– Şəhər, rayon, kənd, qəsəbə ərazilərində mövcud olan yaşayış yerlərinin, tarixi abidələrin, mədəni sərvətlərin kütləvi məhvinə yönəlmiş əməllər

– 8 ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

104-2. Ekosid

– Bitki və heyvanlar aləminin kütləvi məhv edilməsi, atmosferin və suların zəhərlənməsi ilə müşayiət olunan ekoloji qəza yaradan əməllər

– On iki ildən iyirmi ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

Digər bir məsələ, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 172-ci maddəsi – Özgənin uşağını dəyişdirmə" ilə əlaqədardır: "Tibb müəssisələrində uşağın mühafizəsi və ya ona qayğı göstərilməsi vəzifəsini daşıyan şəxs tərəfindən tamah məqsədilə, intiqam və sair alçaq niyyətlə özgənin uşağını dəyişdirmə – üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır". (2) Bu maddənin məzmunundan göründüyü kimi, özgənin uşağını dəyişdirmə cinayət tərkibinin subyekti xüsusidir, yəni tibb müəssisələrində uşağın mühafizəsi və ona qayğı göstərilməsi vəzifəsi həvalə edilən şəxs başa düşülür. İnsan mülki dövriyyənin predmeti deyildir. Buna görə də onun üzərindən dəyişmə müqaviləsinin icrası yolverilməzdir. Maddənin dispozisiyasından aydın olur ki, əgər bu əməl tibb müəssisəsindən kənarda baş verirsə, adam oğurluğu hesab olunmalıdır. Eyni zamanda, tibb müəssisəsində törədilsə belə, əgər uşağın mühafizə edilməsi və ya ona qayğı göstərilməsi vəzifəsi həvalə olunmayan şəxs tərəfindən törədilərsə, yenə adam oğurluğu maddəsi ilə tövsif olunmalıdır. Nəzərə alsaq ki, cinayət qanununda tamah məqsədilə adam oğurluğunun törədilməsi tövsifi əhəmiyyət daşıyaraq məsuliyyəti ağırlaşdıran hal kimi müəyyən olunmuşdur (CM-nin 144.2.6-cı maddəsi), bu təqdirdə yalnız məkan fərqinə görə və xüsusiləşmiş subyektə görə əmələ hüquqi qiymətin bir-birindən paradoksal dərəcədə fərqlənməsi absurddur. Azərbaycan Respublikasının CM-də bir qayda olaraq, xüsusi subyekt məsuliyyətin fərdiləşdirilməsində rol oynayır. Konkret halda, müvafiq norma subyektin üzərinə əlavə məsuliyyət qoymalı olduğu halda, adam oğurluğuna münasibətdə çox aşağı həddə cəza təyinini nəzərdə tutur. Fikrimizcə, bu əməlin törədilməsinə görə sanksiya aşağıdakı kimi müəyyən olunmalıdır: "səkkiz ildən 12 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır".

Özgənin uşağını dəyişdirmə əməlinin fiziki ziyanından başqa, çox dərin mənəvi zərəri də danılmazdır. Burada uşağın azadlığı, valideynin qanunla qorunan hüquq və mənafeləri ziyan çəkir. Əmələ hüquqi qiymət verilməsindəki boşluğun aradan qaldırılması cəzanın sosial ədaləti bərpa etmək məqsədini təmin etmiş olar.

Digər tərəfdən bu əməlin ehtiyatsızlıqdan törədilməsi cinayət qanununda nəzərdə tutulmayıb. Burada kriminalizasiya prosesinin vacibliyi özünü göstərir. Əməlin mənfi motivlər olmadan – ehtiyatsızlıqdan törədilməsi dekriminal olmamalıdır. Çünki bu, tibb personalında məsuliyyətsizlik hissini yarada bilər. Dəyişmə zamanı insanın azadlığı, onun kimliyi, şəxsiyyəti zərər görür. Cinayət qanununda aşağıdakı məzmunda yeni maddənin əlavə edilməsini təklif edirik:

172-1 “Tibb müəssisələrində uşağın mühafizəsi və ya ona qayğı göstərilməsi vəzifəsini daşıyan şəxs tərəfindən ehtiyatsızlıqdan özgənin uşağını dəyişdirmə - bir ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

İnsan hüquq və azadlıqlarının təmini, xüsusilə də gender hüququ baxımından əhəmiyyət daşıyan məsələlərdən biri də, Cinayət Məcəlləsinin 176-1-ci maddəsi, yəni, “Qadını nikaha daxil olmağa məcbur etmə” maddəsi ilə əlaqədardır. Belə ki, bu maddədə zərərçəkmiş şəxsin xüsusiləşməsi, yəni ancaq qadının bu maddədən zərərçəkmiş şəxs qismində tanınması insan hüquq və azadlıqlarının təminində cinsi fərq yaratmış olur. Bu, ilk növbədə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsində təsbitini tapmış “Bərabərlik hüququ” na ziddir. Həmin maddədə qeyd edilir ki, hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir. Kişi ilə qadının eyni hüquqları və azadlıqları vardır. Dövlət, irqindən, etnik mənsubiyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, etnik, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır. (1)

Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 30 mart 2006-cı il tarixli 5№ li qərarında deyilir ki, insan hüquqları ümumi səciyyəyə malikdir və onların həyata keçirilməsi ilə bağlı məhkəmələr aşağıdakıları nəzərə almalıdırlar:

– bütün insanlar heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən əsas hüquq və azadlıqlara malikdirlər;

– insan hüquq və azadlıqları məkan, ərazi hüdudları ilə bağlı deyildir. İnsanlar harada olmalarından asılı olmayaraq əsas hüquq və azadlıqlara malikdirlər;

– insan hüquqları universal, bölünməz olmaqla qarşılıqlı bağlılıqdadır. Milli, dini, tarixi, mədəni özünəməxsusluq nəzərə alınmaqla insan hüquq və azadlıqlarına ali dəyər kimi hörmət və riayət edilməli, onların müdafiəsi təmin olunmalıdır;

– hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsi başqalarının hüquq və azadlıqlarını pozmamalıdır;

– insan hüquq və azadlıqları yalnız qanun, konstitusiya və beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada məhdudlaşdırıla bilər;

– hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır;

– hər kəsin hüquq və azadlaqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir (3).

Nəzərə alaq ki, praktiki cəhətdən kişinin də nigaha məcburi daxil olması mümkündür. Belə olan təqdirdə, konkret halın cinayət tərkibi yaratmaması mübahisə doğurur və insan hüquq və azadlıqlarının təminində bərabərlik hüququnu birbaşa pozur.

Bütün bunları nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 176-1-ci maddəsinin aşağıdakı formada təsbit olunmasını təklif edirik:

176-1 Qadını və ya kişini nikaha daxil olmağa məcbur etmə

176-1.1. Qadını və ya kişini nikaha daxil olmağa məcbur etmə – iki min manatdan üç min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

176-1.2. Eyni əməllər nikah yaşına çatmayan şəxs barəsində törədildikdə – üç min manatdan dörd min manatadək miqdarda cərimə və ya dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Fikrimizcə, konkret maddənin bu məzmunda müəyyənləşdirilməsi insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsində bərabərlik hüququnu tam təmin etmiş olar.

Cinayət Məcəlləsində təkmilləşdirilməyə ehtiyacı olan tərkiblərdən biri də 246-cı maddədir. “Tarix və mədəniyyət abidələrini qəsdən məhv etmə və ya korlama” adlanan bu tərkib böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət kimi təsbit olunmuş, törədilməsinə görə iki min manatdan dörd min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən olunmuşdur. Maddənin dispozisiyası dövlət tərəfindən mühafizə olunan tarix və mədəniyyət abidələrini qəsdən məhv etmə və ya korlama kimi formulə olunmuşdur. Bu tərkibi bir sıra oxşar tərkiblərlə müqayisə etdikdə, görürük ki, sanksiya sistemi qüsurlu qurulmuşdur, obyektiv cəhətdən bir-birinə bənzəyən əməllərin sanksiyası adekvat müəyyən olunmamışdır. Halbuki, qanunvericilik texnikası baxımından xüsusiləşmiş predmetlər, xüsusisi subyekt və xüsusiləşmiş zərərçəkmiş şəxs xüsusi normaların yaranmasına səbəb olur və məsuliyyətin differensasiyasına da artan xətlə təsir göstərir. “Tarix və mədəniyyət abidələrini qəsdən məhv etmə və ya korlama” ictimai mənəviyyat əleyhinə törədilən cinayət olmaqla xalqın, dövlətin milli-mənəvi, tarixi dəyərlərinə zərər vurur. Tarix və mədəniyyət abidələrinin məhv edilməsi, korlanması nəinki qəsdən, ehtiyatsızlıqdan törədildikdə belə cinayət məsuliyyətinə səbəb olmalıdır. Müqayisəli təhlil edək: CM-nin 245-ci maddəsi “Qəbir üzərində təhqiredici hərəkət adlanır”. Bu maddədə qəbirin korlanması, zədələnməsi, məhv edilməsi də təhqiredici hərəkət hesab olunur. Bu əməl az ağır cinayətlər kateqoriyasına daxil olmaqla, iki ilədək müddətə islah işləri və ya beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Maddənin dispozisiyasından belə məlum olur ki, əgər qəbir tarix və ya mədəniyyət abidəsidirsə və korlanmışa, yaxud məhv edilmişsə, böyük ictimai təhlükə törətməyən əməl, hər hansı digər qəbirdirsə az ağır cinayət kateqoriyasına aid olacaqdır. Digər bir müqayisəli məqam, CM-nin 183-cü maddəsi ilə əlaqədardır. CM-in 183.1-ci maddəsinə görə, xüsusi tarixi, elmi, ədəbi və ya mədəni dəyəri olan əşyaları və ya sənədləri üsulundan asılı olmayaraq talama beş ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. CM-nin 183.2.3-cü maddəsində isə qeyd olunur ki, eyni əməllər bu Məcəllənin 183.1-ci maddəsində göstərilən əşyaların və ya sənədlərin məhv olmasına, korlanmasına və ya dağıdılmasına səbəb olduqda səkkiz ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Burada isə tarixi, mədəni əhəmiyyətinə görə eyni olan predmetlərin məhv edilməsinə münasibətdə ik tərkibin sanksiyaları arasında kəskin fərqi müşahidə edirik. Növbəti məqam odur ki, cinayət qanununun 187-ci maddəsində əmlakın ehtiyatsızlıqdan məhv edilməsi və ya zədələnməsi əməli kriminallaşdırıldığı halda, tarix və mədəniyyət abidəsinə qarşı belə əməl dekriminaldır.

Cinayət Məcəlləsinin 183, 186, 187, 245-ci maddələrinin müqayisəli təhlili zamanı bu qənaətə gəlmək olur ki, 246-cı maddə təkmilləşdirilməlidir. Bütün bu məqamları nəzərə alaraq, cinayət qanununun 246-cı maddəsinin aşağıdakı formada təsbit olunmasını təklif edirik:

Maddə 246. Tarix və mədəniyyət abidələrini məhv etmə və ya korlama

246.1. Dövlət tərəfindən mühafizə olunan tarix və mədəniyyət abidələrini qəsdən məhv etmə və ya korlama – yeddi ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır

246.2. Dövlət tərəfindən mühafizə olunan tarix və mədəniyyət abidələrini odla və ya başqa yüksək təhlükə mənbəyi ilə ehtiyatsız davranma üzündən məhv etmə və ya korlama – iki min manatdan dörd min manatadək miqdarda cərimə və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Dövlət öz cəza siyasətini ali qanunverici orqan olan Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qəbul etdiyi Cinayət Məcəlləsi vasitəsilə təmin edir. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 1.2-ci maddəsində qeyd olunur ki, bu Məcəllə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına və prinsiplərinə əsaslanır. Olduqca əhəmiyyətli bir məqam da ondadır

ki, cinayət məsuliyyətini müəyyən edən və cinayət törətmiş şəxsin cəzalandırılmasını nəzərdə tutan qanunlar yalnız bu Məcəlləyə daxil olunduqdan sonra tətbiq edilə bilər. Belə ki, hər hansı bir əməlin cinayət-hüquqi məzmun kəsb etməsi, yəni cinayət tərkibi yaratması üçün bu əməlin Cinayət Məcəlləsində təsbit olunması vacibdir. Əks halda baş vermiş əməl ictimai əxlaqla pislənilsə belə, onunla cinayət-hüquqi mübarizə aparılması mümkün olmur.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası // https://www.e-qanun.az/framework/897
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi // https://www.e-qanun.az/framework/46947
3. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 30 mart 2006-cı il tarixli 5№ li qərarı. https://e-qanun.az/framework/16701

Açar sözlər: *insan hüquqlarının müdafiəsi, urbisid, ekosid, kriminalızasiya*

Samira Babayeva
The Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan,
Department of Law,
Associate Professor, Ph.D. in Law

THE IMPORTANCE OF IMPROVING CRIMINAL LEGISLATION IN THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

ABSTRACT

Currently, one of the most urgent issues in criminal legislation is related to the need to establish the crimes of ecocide and urbicide in criminal law. Cities and villages were destroyed, and cultural resources and historical monuments were demolished in our historical and legal lands that were under Armenian occupation for many years. It is impossible to fit the behaviors that are part of such a large-scale, calculated, and insidious policy into the criminal elements of property damage. At the same time, significant damage was done to the ecology of our republic: the animal world, forests were destroyed and burned, and the water of the rivers was poisoned (Okhchuchay, which is the left branch of the Araz river, can be an example of this), and the springs dried up. These acts should be included in the "Crimes against Peace and Humanity" chapter of the Criminal Code as international crimes.

Keywords: *protection of human rights, urbicide, ecocide, criminalization*

Самира Бабаева

Доцент кафедры Права Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики, доктор философии по праву

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

РЕЗЮМЕ

В настоящее время один из наиболее актуальных вопросов уголовного законодательства связан с необходимостью установления в уголовном законодательстве преступлений экоцида и урбицида. На наших историко-правовых землях, многие годы находившихся под армянской оккупацией, были разрушены города и села, уничтожены культурные ценности и исторические памятники. Поведение, являющееся частью такой масштабной, расчетливой и коварной политики, невозможно подогнать под криминальные элементы порчи имущества. При этом был нанесен большой ущерб экологии нашей республики, животному миру, были уничтожены, сожжены леса, высохли источники и отравлены воды рек (примером может служить Охчучай, который является левым притоком реки Араз) и источники высохли. Эти преступные деяния должны быть включены в главу «Преступления против мира и человечности» Уголовного кодекса как международные преступления.

Ключевые слова: *защита прав человека, урбицид, экоцид, криминализация*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.161

D A V A M L I   İ N K İ Ş A F I N   İ D A R Ə   E D İ L M Ə S İ
S U S T A I N A B L E   D E V E L O P M E N T   M A N A G E M E N T

UOT 327(4/9);930.22(4/9); 327; 351.78; 504.4/8; 614.8

FUAD HÜMBƏTOV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Davamlı inkişafın planlaşdırılması və idarə edilməsi kafedrasının dosenti, r.ü.f.d., BDU-nun siyasi elmlər doktoru proqramı üzrə doktorantı, COP29-a hazırlıq üzrə Mitiqasiya Qrupu (danışıqçılar) rəhbəri, iqlim dəyişmələri üzrə beynəlxalq ekspert (UNFCCC)

e-mail : fuad.humbatov@eco.gov.az, fuad.humbatov@mail.ru,

EKOLOJİ VƏ SİYASİ TƏHLÜKƏSİZLİK RİSKLƏRİNİN KORRELYASİYASI VƏ ONLARIN QARŞISININ ALINMASINDA BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIĞIN ROLU

Məlum olunduğu kimi, günümüzdə dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə nail olunmasına qlobal miqyasda mane olan əsas risklər sırasında başlıca yeri qlobal və regional siyasi qarşıdurmalar, müxtəlif miqyaslı hərbi münaqişələr, iqtisadi və maliyyə böhranları, qlobal ekoloji problemlər, habelə yeni pandemiya dalğaları və digər qlobal çağırışlar tutur. Bir sıra hallarda qeyd olunan risklərin korrelyasiyası, yəni qarşılıqlı asılılığı, bir-birilə dialektik əlaqəsi müşahidə olunmaqdadır.

Belə ki, məsələn, qlobal geo-siyasi oyunçuların dünyanın hər hansı bölgəsində birbaşa və ya dolayı iştirakı ilə baş verən qarşıdurmaların, o cümlədən silahlı münaqişələrin bir çox hallarda qlobal və ya regional miqyasda sosial-iqtisadi böhranlara səbəb olması faktı yaxın tariximizə məlumdur. Bu da məlumdur ki, belə münaqişələr bir sıra hallarda müxtəlif ekoloji təhlükələr də yarada bilər və ya mövcud olanları öz miqyasına və təsir gücünə görə daha ağırlaşdıra bilər. Bu mənada çağdaş dünyamızda qeyd olunan risklərinin korrelyasiyasının öyrənilməsi, təhlili, qiymətləndirilməsi və onların əsasında ölkədaxili siyasi proseslərin və beynəlxalq münasibətlərin proqnozlaşdırılması həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən böyük əhəmiyyət daşıyır.

Məsələn, ekoloji, energetik və həm də siyasi təhlükəsizlik sistemlərinə olan risklərin korrelyativ əlaqəsinə bariz misal olaraq, hazırda Ukraynada davam edən müharibəni misal göstərmək olar. Belə ki, 2000-ci illərin lap əvvəllərində dünyada siyasi bipolyarlığın bərpa yolunu tutan RF ilə qərb ölkələri arasında baş vermiş və hazırda davam edən ən siyasi və diplomatik qarşıdurma sonrakı mərhələdə Avropa İttifaqı və digər qərb ölkələrinin enerji təhlükəsizliyi sisteminə ciddi problemlərlə nəticələndi. Nəhayət, 24.02.2022-ci il tarixdə Rusiya tərəfindən Ukraynada başladılmış olan hərbi əməliyyat bölgədə və onun ətrafında ciddi iqtisadi və ekoloji problemlərin yaranması ilə müşayiət olundu. Belə ki, bu hərbi əməliyyatın ekoloji fəsadları sırasında bölgədə biomüxtəlifliyin deqradasiyası, ekosistemin dağılması, hətta havanın keyfiyyətinin korlanması, o cümlədən illik təxminən 120 milyon ton CO_2 ekvivalentində (AR-in illik istixana qazları miqdarından təxminən iki dəfə çox – F.H.) istixana effekti yaradan qazlarının (gələcəkdə, istixana qazları) atılması və s. məsələləri göstərmək olar. Bunlarla yanaşı, 2023-cü ilin iyun ayının 6-da Dnepr çayı üzərində Kaxovski Su Elektrik Stansiyasına aid su ambarını "maraqlı

tərəflər”in partlatması ilə meydana gələn iri daşqın böyük bir ərazinin ekoloji vəziyyətini daha da ağırlaşdırmışdı. Qeyd etmək lazımdır ki, siyasi-ekoloji təxribat aktı olan bu partlayış “Ətraf mühitin dəyişdirilməsi metodlarından hərbi və ya hər hansı düşmən istifadəsinin qadağan edilməsi haqqında” beynəlxalq Konvensiyanın 1-ci maddəsi ilə qəti qadağan edilmiş əməkdir və ekosid cinayəti kimi tövsüf oluna bilər. Belə ki, həmin maddədə birbaşa qeyd edilir ki, münaqişə tərəfləri geniş miqyaslı, uzunmüddətli və ya ciddi nəticələrə malik olan, digər iştirakçı dövlətin məhv edilməsi, ona zərər verilməsi və ya ziyan vurulması ilə nəticələnən ətraf mühitin dəyişdirilməsi texnikası vasitələrindən hərbi və ya hər hansı düşmən istifadəsində iştirakdan çəkinməlidirlər [20], [47].

Eyni zamanda, məlum olduğu kimi, bəhs edilən Rusiya-Ukrayna silahlı qarşıdurması qlobal səviyyədə taxıl təminatı və qida təhlükəsizliyi məsələlərinə də ciddi təhlükələr yaratmışdır və bu da regional siyasi təhlükəsizlik sisteminə olan risklərin qlobal səviyyədə qida təhlükəsizliyi sisteminə yönəlmiş yeni risklər yaratmasına bariz nümunədir. Belə ki, bu müharibə qlobal qida təhlükəsizliyi sisteminə, o cümlədən bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələrin taxıl təminatına mühüm çətinliklərlə müşayiət olunur.

Göründüyü kimi, qeyd olunan münaqişə regional xarakter daşımasına baxmayaraq, həm qlobal təhlükəsizlik sisteminə, həm də regional ekoloji və energetik təhlükəsizlik sisteminə ciddi risklər yaratmaqla yanaşı, qlobal qida təhlükəsizliyi sisteminə böyük risklər yaratmışdır. Eyni zamanda, buraya hərbi əməliyyatlar zamanı qlobal istiləşmə effekti yaradan xeyli miqdarda istixana qazları emissiyalarının atmosferə atılmasını, habelə havanın keyfiyyətinə, ekosistemə vurulan zərərləri, biomüxtəlifliyin deqradasiyasını əlavə etsək, o zaman bu kimi beynəlxalq və ya lokal silahlı münaqişələrin timsalında qlobal siyasi təhlükəsizlik sisteminə olan risklərin qlobal və regional ekoloji, enerji, qida və digər təhlükəsizlik sistemlərinə nə dərəcədə risklər yaratdığını, bir növ “risklərin korrelyasiyası matrisini” formalaşdırdığını aşkar görmək olar. Məlumat üçün qeyd edək ki, hər il dünyada həyata keçirilən hərbi əməliyyatlar (müharibə, hərbi təlim və s.) zamanı atmosferə təxminən qlobal istixana emissiyalarının 5,5% (təxminən 3,3 Gt CO_2 ekv) qədər tullantı atılır [75].

Bu mənada beynəlxalq münasibətlər kontekstində “risklərin korrelyasiyası matrisinin” araşdırılması, o cümlədən ekoloji risklərin də qlobal və regional siyasi təhlükəsizlik sisteminə təsirlərinin tədqiqi böyük maraq doğurur.

Qeyd edək ki, ekoloji risklərin də qlobal və regional siyasi təhlükəsizlik sisteminə birbaşa və ya dolayı risklər yaratması hallarının araşdırılmasına bir çox alimlər tərəfindən son illər böyük formalaşmışdır və bu məsələ az tədqiq edilmişdir. Belə ki, müxtəlif risklərin korrelyasiyasının ciddi təhlili və beynəlxalq münasibətlərin proqnozlaşdırılmasına töhfəsi çox böyük elmi və praktiki maraq kəsb edir. Bu baxımdan, hazırki məqalədə bir sıra ekoloji problemlərin, xüsusən də iqlim dəyişmələrinin və bir sıra hallarda hətta iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizə tədbirlərinin (mitiqasiya və uyğunlaşma) müxtəlif sosio-iqtisadi, humanitar nəticələrinin siyasi təhlükəsizlik və beynəlxalq münasibətlər sisteminə neqativ təsirləri, o cümlədən bu risklərin “iqlim münaqişələri”nə adlanan silahlı qarşıdurmalara gətirib çıxarması şəraiti və halları araşdırılır. Eyni zamanda, ekoloji və siyasi təhlükəsizlik sisteminə yönəlmiş riskləri aradan qaldırmaq və ya onların təsirlərini azaltmaq üçün ilk növbədə bu risklər arasında korrelyativ əlaqələri müəyyən etmək lazımdır.

Məsələn, iqlim dəyişmələrinə qarşı uyğunlaşma tədbirlərinin maliyyələşməsi üzrə nüfuzlu qurumlardan biri olan Adaptasiya Fondunun mövzu üzrə son araşdırmalarından biri “Qeyri-sabit şəraitdə və münaqişələrdən təsirlənən ölkələrdə iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşma probleminin həlli: AF portfoliosundan öyrənilmiş dərslər” adlanır [79]. Burada iqlim dəyişmələri probleminin siyasi, ekoloji qeyri-sabitlik kontekstində həllinin vacibliyi barədə bir neçə tədqiqat birləşdirilmişdir. Belə ki, qeyri-sabit siyasi sistemə malik və münaqişələrdən təsirlənən ölkələr iqlim dəyişmələrinin nəticələrinə ən həssas ölkələr sırasına daxil olduğundan və onların xarici yardıma ehtiyacları yüksək olması ilə yanaşı, onlara dəstək verilməsi, bir qayda olaraq, çətin məsələdir. Eyni zamanda,

zaman keçdikcə, iqlim dəyişmələrinin əlverişsiz nəticələri, o cümlədən ekstremal hava şəraiti, quraqlıq və daşqınlar gücləndikcə və bu ölkələrin təbii ehtiyatlarını və həssas əhalisini daha çox riskə atdıqca, qeyd olunan qeyri-sabit idarəçilik sistemi olan və münaqişələrlə parçalanmış ölkələrdə təhlükəsizlik problemləri və digər çağırışları xüsusilə ağırlaşa bilər.

Bu mənada bəhs edilən risklər arasında korrelyativ əlaqələri müəyyən etmək və onları proqnozlaşdırılmaq üçün hazırki məqalədə müəllif tərəfindən ilk dəfə olaraq ölçü (metrik) alət qismində İqlim Münaqişələrinə qarşı Zəiflik İndeksi (Climate Conflicts Vulnerability İndex) anlayışı daxil edilmişdir. Aşağıda qeyd olunan xüsusi formulalar (1-5) ilə hesablanan bu anlayış istənilən ölkə və ya ölkələr birliyinin iqlim dəyişmələrinin mənfi təsirləri ilə birbaşa və əlaqəli surətdə meydana gələ bilən iqlim münaqişələrinin qarşısının almaqda zəiflik, yəni onlarla bacarabilməməsi dərəcəsini müəyyən etməyə kömək edir. Bundan əlavə, hazırki məqalədə Cənubi Qafqaz və Xəzər hövzəsi regionlarında mümkün iqlim münaqişələrinin risklərinin təhlilinə geniş yer verilir, onların qarşısının alınması üzrə beynəlxalq əməkdaşlıq institutlarının rolu və əhəmiyyəti barədə bəhs edilir.

Beləliklə, yuxarıda qeyd olunan risklər sırasında qlobal ekoloji təhlükələr, xüsusən qlobal və ya regional ekoloji deqradasiya, ətraf mühitin çirkləndirilməsi, habelə qlobal istiləşmə ilə bağlı problemlər onların nəticələrinin sosial-iqtisadi, humanitar cəhətdən ağırlığı, bu nəticələrin əsasən kaskad (yəni, onların sinxronluğu və bir-birini gücləndirməsi) xarakteri daşıması və qısa müddətdə aradan qaldırılmasının bir sıra hallarda qeyri-mümkünlüyü səbəbindən bəşəriyyət üçün ən təhlükəli hesab olunmaqdadır. Günümüzdə bu problemlərin müxtəlif təzahürlərini həm müharibə, həm də dinc dövrdə, daha intensiv və bəzən dağıdıcı formalarda görmək, insan fəaliyyətinin ən müxtəlif fəaliyyət sahələrinə sirayət etdiyini müşahidə etmək olar. Bütün bu məsələlər beynəlxalq münasibətlər kontekstinə də tədricən yeni forma verir, onu elmi və praktik cəhətdən yeni məzmunla zənginləşdirir.

Bu mənada, ekoloji risklər və əlaqəli problemlər artıq beynəlxalq münasibətlər sisteminə xeyli dərəcədə nüfuz edərək bu sistemi institusional, nəzəri və praktiki cəhətdən yeniləməkdədir, hətta artıq beynəlxalq münasibətlərin bir sıra klassik anlayışların, konsepsiya və yanaşmaların yenidən nəzər keçirilməsi ehtiyacını yaratmışdır.

Belə klassik anlayışlardan biri də beynəlxalq münasibətlər sistemində mərkəzi rola malik olan "təhlükəsizlik" anlayışıdır. Müəllifin mövzu üzrə əvvəlki araşdırmalarında qlobal geosiyasi proseslər kontekstində ekoloji təhlükəsizlik institutunun formalaşması və siyasi proseslərə təsir mexanizmləri, qlobal ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində beynəlxalq əməkdaşlığın rolu, bu sahədə müasir çağırışlar, habelə siyasi təhlükəsizlik və ekoloji təhlükəsizlik risklərinin korrelyasiya kimi mühüm məsələlər tədqiq edilmişdir [24].

Ekoloji və siyasi risklərin korrelyasiyasının təhlili kontekstində iqlim dəyişmələri problematikasına keçməzdən əvvəl qeyd edək ki, terminoloji cəhətdən "ekoloji təhlükəsizlik" anlayışı "ətraf mühit", "təhlükəsizlik" və "beynəlxalq münasibətlər" kimi anlayışların sintezindən meydana gəlmişdir və bu anlayış "təhlükəsizlik" konsepsiyasını xeyli transformasiyaya uğratmış və beynəlxalq münasibətlər nöqteyi-nəzərindən onun klassik kontekstini genişləndirmişdir [5], [11], [43].

Qeyd edək ki, "ekoloji təhlükəsizlik" termini ilk dəfə BMT-nin alt-qurumu olan Ətraf Mühit və İnkişaf üzrə Ümumdünya Komissiyası (The World Commission on Environment and Development, Brundtland Komissiyası kimi tanınır) tərəfindən 1987-ci ildə dərc edilmiş "Ümumi gələcəyimiz" adlı məruzədə istifadə olunmuşdur [14], [28]. Hazırda bu termin müxtəlif beynəlxalq sənədlərdə, elmi araşdırmalarda geniş istifadə olunmaqdadır.

Ümumən isə, "təhlükəsizlik" anlayışı tarixən, mövcud qlobal və regional geo-siyasi proseslərin təsiri nəzərə alınmaqla, hər hansı dövlətin digər ölkə(lər) və yaxud onların birliyi tərəfindən gözlənilən hər hansı potensial təhlükənin, riskin təhlili əsasında formalaşdırdığı özünümüdafiə sisteminin nəzəri ifadəsi kimi meydana gəlmişdir.

Məlum olduğu kimi, İkinci Dünya Müharibəsindən sonrakı dövrdə beynəlxalq müna-

sibətlər sistemində klassik "təhlükəsizlik" anlayışda istinad obyekti, yəni təhlükə mənbəyi rolunu digər dövlət(lər) və ya onların birliyi oynamışdır. Bu anlayış bütöv beynəlxalq münasibətlər sisteminin, o cümlədən "Beynəlxalq münasibətlər" predmetinin müvafiq surətdə formalaşmasına təsir göstərmişdir [24].

Hazırda "təhlükəsizlik" termininin daha geniş sahələri əhatə etməsi səbəblərindən biri kimi, ekoloji təhlükəsizlik məsələləri hazırda beynəlxalq münasibətlər sistemində mərkəzi yerlərdən birini tutmağa iddialıdır. Bunun əsas səbəblərindən biri ondan ibarətdir ki, ekoloji təhlükəsizlik sistemi üçün əsas təhlükə mənbələri (məsələn, ekoloji deqradasiya, biomüxtəlifliyin məhvi, iqlim dəyişmələri və s.) hazırda öz müxtəlifliyi ilə seçilməkdədir, bu təhlükə mənbələrindən biri kimi iqlim dəyişmələri isə öz qlobal və lokal nəticələrinin getdikcə dərinləşməsi və intensivləşməsi ilə xarakterizə olunur.

Ümumən, "ekoloji təhlükəsizlik" anlayışının tarixi formalaşmasına nəzər salsaq, görərik ki, bu anlayışda ekoloji proseslər və təbii ehtiyatlar insanlar, ölkələr və digər subyektlər arasında münaqişə doğuran səbəb və ya katalizator rolunu oynayır. Bu mənada "ekoloji təhlükəsizlik" termini həm də qeyd olunan istiqamətdə hər hansı təhlükənin təsirini azaltmaq və ya onu ümumiyyətlə aradan qaldırmaq funksiyasının hüquqi ifadəsi, üsulu kimi formalaşmışdır.

Ümumiyyətlə, ekoloji təhlükəsizlik icmalar, xırda təsərrüfatlar üçün davamlı dolanışıq, sağlamlıq və rifah üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etməklə, istənilən cəmiyyətin təhlükəsizliyinin təməli kimi qəbul olunmalıdır. Məsələn, BMT-nin Ətraf Mühitin Təhlükəsizliyi Proqramı (UNEP) ekoloji təhlükəsizlik anlayışını ətraf mühitin və təbii ehtiyatların sülh və təhlükəsizlik formatında oynaya biləcəyi rol da daxil olmaqla, əlaqəli proseslərin, o cümlədən münaqişənin ekoloji səbəbləri və aparıcı qüvvələri, münaqişənin ətraf mühitə təsirləri, ətraf mühitin bərpası və münaqişədən sonrakı sülh quruculuğu kimi predmetləri də özündə əks etdirən "konseptual zərf" kimi təsvir edir [42].

"Ekoloji təhlükəsizlik" anlayışı ötən əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısından etibarən sürətlə inkişaf etməyə başladı. Lakin bir çox tanınmış alimlərin ekoloji problemlər və təhlükəsizlik məsələləri arasındakı əlaqələrin daha dərin köklərə malik olmasına dair iddiaları hələ əvvəllər də mövcud idi. Belə ki, məsələn, bir sıra alimlərin fikrincə, "ekoloji təhlükəsizlik" anlayışına dair ən qədim araşdırmalardan biri kimi Tomas Maltusun "Əhali prinsipinə dair esse" əsərini hesab etmək olar. Bu əsərdə hər hansı potensial münaqişəni proqnozlaşdırmaq üçün əhali artımı ekoloji məhdudiyyətlərlə əlaqəli təhlil edilmişdir [32]. 1960-70-ci illərdə işıq üzü görmüş bir sıra oxşar tədqiqatlarda ekoloji problemlər fərdlərin, icmaların və hətta bütün dövlətlərin təhlükəsizliyinə təhdid yarada biləcək ssenarilərlə əlaqələndirmişdi [6]. 1983-cü ildə dərc olunmuş, Richard Ullmanın "Təhlükəsizliyin yenidən müəyyən edilməsi" adlı məqaləsində isə əhalinin artımı, ətraf mühitin keyfiyyəti, dünyadakı aclıq və insan hüquqları məsələləri, ilk dəfə olaraq, ayrıca götürülmüş dövlətin (ABŞ) milli təhlükəsizlik məsələləri, yəni siyasi təhlükəsizlik anlayışı ilə birbaşa əlaqələndirilmişdir [39].

Hazırda "təhlükəsizlik" anlayışı öz klassik əhatə dairəsini xeyli aşaraq daha geniş sahələri əhatə etdiyinə görə, digər məsələlərlə yanaşı ekoloji təhlükəsizlik məsələləri də getdikcə beynəlxalq münasibətlər sistemində mərkəzi yerlərdən birini tutmağa iddialıdır. Bu prosesin əsas hərəkətverici qüvvələrindən biri budur ki, iqlim dəyişmələri qlobal ekoloji təhlükəsizlik sistemi üçün ən təhlükəli risklərdən biri kimi formalaşmışdır və bu fenomenin qlobal və yerli səviyyələrdə təsirlərinin intensivləşməsi tendensiyası müşahidə olunmaqdadır.

Həqiqətən də, iqlim dəyişmələri mövzusu ilə bağlı, günümüzdə qlobal ekoloji təhlükəsizliyə ən real təhdid kimi iqlim dəyişmələri bir çox ölkələrin ekoloji təhlükəsizlik sisteminə, o cümlədən, siyasi, enerji, qida, su təhlükəsizliyi sistemlərinə ağır fəsadlar törətməkdədir. Bu məsələ, xüsusən də, BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının (UNFCCC) müvafiq təsnifatına uyğun, Ən Zəif İnkişaf Etmiş Ölkələr (LDC, 24 dövlət, o cümlədən əsasən Afrika ölkələri, [63]), İnkişaf Etməkdə Olan Kiçik Ada Dövlətlər (SIDS) və Dənizə Çıxışı Olmayan İnkişaf Etməkdə olan Ölkələrə (LLDC) [55] aiddir. Belə ki, məsələn, iqlim dəyişmələrinin təsirilə dəniz səviyyəsinin

artması, o cümlədən Xəzər dənizi və bir sıra digər daxili su hövzələrində bu səviyyənin azalması, yağıntıların qeyri-bərabərliyi, ekstremal hava hadisələri nəticəsində xeyli insan tələfatı, iqtisadi itki və zərərlər bir çox ölkələri hazırda ağır iqtisadi və humanitar vəziyyətə salmışdır. Buna görə də, risk və təhlükələrin ağırlıq dərəcəsi baxımdan məsələyə yanaşılarsa, hazırda ekoloji təhlükəsizlik sisteminə olan risklərin dağıdıcı potensialı getdikcə daha da artmaqdadır və bu risklər həm insan tələfatı, sosial-iqtisadi məsələlərlə yanaşı, həm də beynəlxalq təhlükəsizliyə, beynəlxalq münasibətlər sisteminə ciddi neqativ təsir göstərməkdədir. Məhz buna görə də, iqlim dəyişmələri ilə mübarizə üzrə qlobal səylərin artırılması istiqamətində UNFCCC, həmçinin iqlim dəyişmələri ilə əlaqəli digər mühüm beynəlxalq müqavilələr – Kioto Protokolu və Paris Sazişi, adı çəkilən müqavilələrin tərəflərinin toplantılarının qərarları səmərəli beynəlxalq əməkdaşlıq mexanizmini formalaşdırmışdır. Burada əsas məqsəd atmosferə atılan istixana qazlarının azaldılması, ekosistemlərin təbii şəkildə iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşdırılması və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsindən ibarətdir. Məhz yuxarıda qeyd olunan beynəlxalq müqavilələrin tərəflərinin qərarları iqlim dəyişmələrinin qarşısını almaq üçün qlobal diplomatik çərçivə qurur, qlobal istiləşməni sənayeləşməyəqədərki dövrü ilə müqayisədə 2°C-dən aşağı səviyyədə saxlamağı və onu 1,5°C-yə qədər məhdudlaşdırmağı hədəfləyir [21].

İqlim dəyişmələrinin qlobal və lokal nəticələri ilə bağlı qeyd edək ki, Dünya Meteorologiya Təşkilatının (WMO) qlobal iqlimin vəziyyəti ilə bağlı məruzəsinə əsasən, 2022-ci ildə ekstremal istilik dalğaları, quraqlıq və dağıdıcı daşqınlar milyonlarla insana ziyan vurmuş və iqlim dəyişmələrinin iqtisadi zərəri milyardlarla ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. “Nature Climate Change” jurnalının 2021-ci ildə aparıldığı araşdırmaya əsasən, hazırda dünya əhalisinin təxminən 85%-i iqlim dəyişmələrindən faktiki əziyyət çəkməkdədir. Bundan əlavə, fırtınaların kəskinləşməsi, ekstremal hava şəraiti, meşə yanğınları ötən illərdə insan sağlamlığına xüsusilə ciddi təhlükə yaratmışdır. Milli Okean və Atmosfer Tədqiqatları İdarəsinin Milli Ekoloji Informasiya Mərkəzinin məlumatına görə, yalnız 2021-ci ildə ABŞ-da 18 iqlim fəlakəti baş vermişdir [69]. Məsələn, Pakistanda 2022-ci ilin iyun-avqust aylarında intensiv yağışlarla əlaqədar baş vermiş daşqınlar nəticəsində bu ölkənin üçdə biri su altında qalmış, 1100 nəfər həlak olmuş, 33 milyon nəfərə ziyan dəymişdi. Liviyada 2023-cü ilin sentyabr ayında baş vermiş leysan yağışların səbəb olduğu daşqınlar nəticəsində isə 11300-dən çox insan həlak olmuşdur. Digər etibarlı araşdırmalara əsasən, 2023-cü il bəşəriyyət tarixinin ən isti ili olmuşdur, belə ki, ilin hər günü orta temperatur sənayeləşməyəqədərki dövrlə (1850-1900) müqayisədə 1°C artıq olmuş, təxminən ilin yarısında temperatur sənayeləşməyəqədərki dövrlə müqayisədə təxminən 1,5 °C çox olmuş, noyabr ayında isə iki gün ilk dəfə olaraq sənayeləşməyəqədərki dövrlə müqayisədə 2°C-dən çox isti olmuşdur [74].

Bundan əlavə, qlobal iqlim dəyişmələri ilə mübarizə üzrə hazırda dünyada yeganə ixtisaslaşmış elmi təşkilat olan İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Ekspertlər Qrupunun (İPCC) hazırladığı sonuncu, yəni 6-cı Qiymətləndirmə Hesabatındakı məlumata əsasən, Mərkəzi və Şərqi Afrika, Cənubi Asiya, Mərkəzi və Cənubi Amerikada yerləşən kiçik ada və inkişaf etməkdə olan dövlətlər, o cümlədən Ən Zəif İnkişaf Etmiş Ölkələr, İnkişaf Etməkdə Olan Kiçik Ada Dövlətlər, Dənizə Çıxışı Olmayan İnkişaf Etməkdə olan Ölkələr və Arktika iqlim dəyişmələrinin təsirlərinə ən çox həssas bölgələr hesab edilir. Bu və digər həssas bölgələrdə hazırda təxminən 3,3–3,6 milyard insan yaşamaqdadır. Məhz bu bölgələrdə 2010-2020-ci illərdə kəskin xarakterli daşqın, fırtına və quraqlıq hadisələri nəticəsində tələf olmuş insan sayı digər bölgələrlə müqayisədə 15 dəfədən çox olmuşdur [48].

Bəhs edilən problemin paradoksal tərəfi ondan ibarətdir ki, hazırda iqlim dəyişmələrinə səbəb olan istixana qazlarının həcminin atmosferdə son 170-180 ildə sürətlə artmasına və belə böyük miqdarda toplanmasına (təxminən 2400 Gton CO_2 ekvivalenti) görə tarixi məsuliyyət məhz inkişaf etmiş ölkələrin üzərinə düşdüyü halda, iqlim dəyişmələrindən ən çox zərər çəkən dövlətlər isə əsasən kasib və

ya inkişaf etməkdə olan ölkələrdir. Bu mənada, ekoloji və siyasi təhlükəsizlik sistemlərinə olan risklərin və onların nəticələrinin aradan qaldırılması, xüsusən də bu istiqamətdə beynəlxalq əməkdaşlıq mexanizmləri və institutlarının inkişaf etdirilməsi üçün maliyyə, texniki, təşkilati və digər məsələlərin həllində əsas maddi məsuliyyət, heç şübhəsiz ki, qeyd olunan inkişaf etmiş qərb ölkələrinin üzərinə düşməlidir və onlar digər ölkələrin bu istiqamətdə səylərinə dəstək verməlidirlər. Bu istiqamətdə iqlim dəyişmələrinin neqativ təsirlərinin meydana gətirdiyi ilkilər və zərərlərlə bağlı Santyaqo şəbəkəsi 2019-cu ildə dekabrın 2-13-cı Madriddə keçirilmiş COP 25-də elan edildi və onun əsas məqsədi iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə baş verə bilən itki və zərər barədə ilkin xəbərdarlıq sistemi yaratmaq, bu riskləri azaltmaq və baş vermiş itki və zərəri qarşılamaq üzrə bu ölkələrə dəstək göstərməkdən ibarətdir. Məhz Santyaqo şəbəkəsi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqlim dəyişmələrinin nəticələrinə qarşı mübarizədə həlledici rol oynayır. Belə ki, burada əsas diqqət müxtəlif təşkilatlar, orqanlar, şəbəkələr və ekspertlər tərəfindən texniki yardımın göstərilməsinə yönəldilir. Bu şəbəkənin mandatı iqlim risklərinin hərtərəfli aradan qaldırılması üçün zəruri olan bilik, resurs və texniki yardıma əlçatanlığın asanlaşdırılmasına əhatə edir. Ötən dövrdə, yəni 4 il ərzində iqlim diplomatiyasının gərgin fəaliyyətindən sonra məhz 2023-cü ilin 30.11-13.12.23 tarixlərində BƏƏ-nin Dubay şəhərində keçirilmiş COP28-də Santyaqo şəbəkəsinin İtki və Zərər Fonduna (Loss and Damage Fund) Almaniya, Danimarka, İrlandiya, Lüksemburq, İsveçrə və Böyük Britaniya və Şimali Irlandiya Birləşmiş Krallığı tərəfindən təxminən 40,7 mln. ABŞ məbləğində töhfə verildi və ən əsası – Santyaqo şəbəkəsi çərçivəsində iqlim tədbirlərinin reallaşdırılmasına institusional dəstək orqanı kimi iki beynəlxalq təşkilat (UNDRR (Fəlakət Risklərinin Azaldılması üzrə BM Offisi, www.undrr.org) və UNOPS (Layihə Xidmətləri üzrə BM Ofisi, www.unops.org) təyin edildi seçildi [76].

Hazırda iqlim dəyişmələri ilə bağlı digər önəmli problem – münaqişə, zorakılıq, insan haqlarının pozulması və bir sıra digər səbəblərdən dünyanın müxtəlif bölgələrində artan qaçqın və məcburi köçkünlərlə yanaşı, iqlim dəyişmələrinin yuxarıda qeyd olunan neqativ təsirləri səbəbindən öz doğma evlərini, ölkələrini tərk edərək münasib yaşayış şəraiti və təbii resursları olan digər bölgələrə, ölkələrə üz tutan qaçqınlar, yəni "iqlim miqrantlarının" sayının son on ildə kəskin artmasıdır. Qeyd edək ki, hazırda mətbuatda və bir sıra elmi mənbələrdə "iqlim qaçqınları" terminindən istifadə edilsə də, müvafiq beynəlxalq hüquq normalarına görə, iqlim miqrantları, təəssüf ki, qaçqın hesab edilmirlər [52]. Buna baxmayaraq, iqlim miqrantlarının sosial-iqtisadi hüquqlarının müdafiəsi kontekstində onların vəziyyəti məlum, yəni konvensional qaçqınlarla eynilik təşkil edir və buna görə də, beynəlxalq ictimaiyyət onları mediya və mətbuatda qaçqınlarla eyniləşdirirlər.

Ümumilikdə, BMT-nin qaçqınlarla bağlı ali qurumu kimi, UNHCR tərəfindən aparılmış araşdırmaya əsasən, təkcə 2022-ci ildə dünyada qaçqınların sayı 100 milyon nəfəri keçmişdir və bunların hansı hissəsinin iqlim miqrantı olduğunu müəyyən etmək bir çox hallarda, təəssüf ki, texniki cəhətdən qeyri-mümkün olur [41]. Məsələn, təkcə Sudanda 2021-ci ildə baş vermiş daşqın nəticəsində on minlərlə iqlim qaçqını kütləsi formalaşmışdır və onlar bölgədəki məlum silahlı münaqişə ilə əlaqədar meydana gəlmiş digər məcburi köçkünlər ordusu ilə birgə Sudan Ağ Nil Dövlətindəki Alganaa qaçqın düşərgəsində ağır sosial-iqtisadi məhrumiyyətlər içində indiyədək yaşamaqdadırlar.

Eyni zamanda, iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə baş vermiş ekstremal iqlim hadisələri ilə bağlı birbaşa formalaşan iqlim qaçqınları ilə yanaşı, iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə ölkələrdə əhalinin güzəranı və makroiqtisadi baxımdan bir sıra önəmli iqtisadi sektorlar (kənd təsərrüfatı, meşəçilik, balıqçılıq və s.) üzrə yaranan mürəkkəb sosial-iqtisadi vəziyyətlə əlaqədar də iqlim qaçqınlarının meydana gəlməsi məlumdur. Məsələn, iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə Banqladeşdə kənd təsərrüfatı sahələrində istifadə olunan su ehtiyatlarında duzluluğun artması səbəbindən düyü yetişdirilməsinin

artıq mümkün olmaması səbəbindən xeyli iqlim miqrantı, faktiki daxili köçkünlər ölkənin digər bölgələrinə köç etmişlər. Bundan əlavə, Keniyada intensiv daşqınlarla bağlı mal-qaranın tələf olması və kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhv edilməsi nəticəsində xeyli iqlim miqrantlarının ölkənin digər bölgələrinə köç etməsi faktları məlumdur. Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasında da 2022-ci ildə Kür çayında azsululuq dövründə aşağı axarda suyun azalması və çayın 50 kilometrlik mənsəb hissəsində Xəzər dənizinin suyunun çayın suyuna qarışması nəticəsində Kür suyunun duzluluğunun xeyli artması baş vermişdi ki, bu da həmin ərazidə məskunlaşmış əhalinin fasiləsiz içməli su və əkin sahələrinin suvarma suyu ilə təminatında ciddi problemlər yaratmışdır [53]. Bu proses nəticəsində bu bölgədə yaranmış çətin sosial-iqtisadi vəziyyətlə bağlı iqlim qaçqınları barədə konkret statistik məlumatın olmamasına baxmayaraq, həmin dövrdə bölgəni tərk edən şəxslər, xüsusən fəaliyyət sahəsini (kənd təsərrüfatı, balıqçılıq və s.) və iş yerlərini dəyişməyə məcbur qalmış soydaşlarımız barədə müəyyən məlumatlar mövcuddur. Bu isə Azərbaycanda da həmin dövrdə iqlim miqrasiyasının mövcudluğuna bariz sübutdur. Bununla yanaşı, Azərbaycan hökuməti iqlim dəyişmələrinin qeyd olunan ağır, presedenti olmayan nəticələrinin qısa zamanda aradan qaldırılması üçün lazımi tədbirləri vaxtında həyata keçirmişdir.

İqlim dəyişmələrinin ağır fəsadları ilə bağlı insan haqlarının müdafiəsilə əlaqədar İnsan Haqları Şurasının (Human Rights Council) 48/14 saylı qərarı ilə Xüsusi məruzəçi təyin edilmişdir. Bundan əlavə, BMT-nin Insan Hüquqları Komitəsinin 2020-ci ilin yanvar ayında verdiyi qərarda isə qeyd olunmuşdur ki, beynəlxalq insan hüquqlarına uyğun olaraq iqlim dəyişmələri və təbii fəlakət kontekstində sərhədlərdən keçən insanlar onların yaşamaq hüquqlarına qarşıalınmaz zərər riski mövcud olan ölkəyə qaytarılmamaq hüququna malikdirlər [67].

Eyni zamanda, hazırda iqlim miqrantlarının məskunlaşdığı digər ölkələrdə, xüsusən Afrika və Mərkəzi-Şərqi Asiyadakı iqtisadi cəhətdən zəif inkişaf etmiş dövlətlərdə də bir sıra hallarda ağır sosial-iqtisadi vəziyyət, o cümlədən iqlim dəyişmələrinin yaratdığı fəsadlar nəticəsində resurs (su, qida və s.) çatışmamazlığı ilə əlaqədar, yerli əhali ilə iqlim miqrantları arasında qarşıdurma və münaqişə halları barədə çoxsaylı məlumatlar mövcuddur. Bütün bu məsələlər, beynəlxalq ictimaiyyətin, BMT-nin ixtisaslaşmış qurumlarının, o cümlədən iqlim dəyişmələrinin, istixana qazlarının hazırki səviyyədə formalaşmasında tarixi məsuliyyəti olan inkişaf etmiş ölkələrin təcili cavab tədbirləri olmazsa, fikrimizcə, dünyanın müxtəlif bölgələrində iqlim qaçqınları “ordusunun” genişlənməsi və yeni-yeni münaqişə ocaqlarının yaranması labüddür. Bu mənada UNFCCC-nin tərəflər konfransının yüksək səviyyəli illik toplantılarında (COP) iqlim maliyyələşməsi, yəni iqlim dəyişmələri ilə mübarizə tədbirləri üçün inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən illik əsasda yüz milyard ABŞ dolları vəsaitin toplanılması məsələsinin indiyədək öz həllini tapmaması təəssüf doğurur. Ümid edirik ki, 2024-cü ilin noyabr ayının 11-24 tarixlərində Bakı şəhərində keçiriləcək COP-29-da bu məsələ üzrə inkişaf etməkdə olan ölkələrin ehtiyac və prioritetlərinin nəzərə alınmaqla İqlim Maliyyəsi üzrə Yeni Kollektiv Hesablanmış Məqsədin (New Collective Quantified Goal on Climate Finance (NCQG)) müəyyən edilməsində diplomatik uğur əldə ediləcəkdir, belə ki, COP 21-də bu məsələnin 2025-ci ildən əvvəl həll edilməsi barədə müvafiq qərar mövcuddur.

Beləliklə, nəzəri məsələlərə qayıdarsaq, günümüzdə öz aktuallığı ilə seçilən ekoloji risklərin daxili spesifikliyi ilə əlaqədar, “təhlükəsizlik” anlayışının klassık interpretasiyasından fərqli olaraq, ekoloji təhlükəsizlik konsepsiyasında təhlükə mənbəyi, ayrı-ayrı halları nəzərə almasaq, hər hansı dövlət(lər) və ya onların birliyi deyil, müxtəlif ekoloji proseslər, o cümlədən qlobal iqlim dəyişmələri, ekoloji deqradasiya və digər əlaqədar proseslərdır. Ayrı-ayrı hallar dedikdə isə, dövlətlər tərəfindən hərbi münaqişələr zamanı müxtəlif ekoloji cinayətlərin törədilməsidir ki, nəticə etibarilə, bu da lokal və ya qlobal miqyasda ekoloji fəlakətlərə səbəb olur. Konkret olaraq, Ermənistanın misalında bunu Azərbaycan Respublikasına qarşı son otuz ildə törədilmiş və günümüzdə davam etdirilən ekoloji cinayətləri misal göstərmək olar ki, bu barədə

müəllifin əvvəlki məqalələrində geniş bəhs edilmişdir [19], [20].

Qeyd edildiyi kimi, ekoloji risklər arasında məhz qlobal iqlim dəyişmələri beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən ən təhlükəli, sosial-iqtisadi, humanitar kontekstdə ən böyük dağıdıcı potensiala malik olan və müxtəlif sferaları əhatə edən antropogen mənşəli proses kimi qəbul edilir. Bununla əlaqədar, bu fenomenlə mübarizə məsələləri heç bir ayrıca götürülmüş dövlətin imkanları daxilində deyildir. Buna görə də, bu məsələ qlobal səviyyədə beynəlxalq əməkdaşlığı zəruri edir və hazırki proseslər məhz bu istiqamətdə inkişaf etməkdədir. Bu isə ekoloji risklərin beynəlxalq münasibətlərin, beynəlxalq əməkdaşlıq institutlarının fəaliyyətinin daha yüksək səviyyəyə çatdırılması prosesinə təsirinin sübutudur. Bu institutların rolu və funksiyaları və hazırki dövrdə onların fəaliyyəti ilə bağlı müasir çağırışlar barədə ayrıca məqalə müəllif tərəfindən hazırlanmaqdadır.

Qeyd olunmalıdır ki, iqlim dəyişmələri kimi mürəkkəb ekoloji riskin birbaşa və ya dolayısı ilə ayrı-ayrı dövlətlərdə, bölgələrdə yaratdığı ağır iqtisadi, sosial, siyasi, humanitar vəziyyət lokal və beynəlxalq səviyyəli iqlim münaqişələrinə səbəb ola bilir. Məqalənin növbəti hissələrində iqlim münaqişələrinə aid konkret situasiya və misalları nəzərdən keçirəcəyik. Bu misalların nümunəsində iqlim dəyişmələrinin nəinki ekoloji təhlükəsizlik sisteminə təhlükə yaratmasını, eləcə də qlobal və regional siyasi təhlükəsizlik sisteminə ciddi risklər yaratmasını müəyyən edəcəyik. Faktiki olaraq, bu misallar ekoloji və siyasi təhlükəsizlik risklərinin ciddi korrelyasiyasının mövcud olmasının sübutudur. Göstərilən amil müvafiq sahə üzrə elmi tədqiqatların genişləndirilməsini labüd edir. Məhz bu araşdırmaların nəticələri əsasında dövlətlərin qərarverici qurumları, geosiyasi oyunçular və beynəlxalq təşkilatlar indidən zəruri qabaqlayıcı tədbirlər görməli, bu növ iqlim münaqişələrinin qarşısını almaq üçün yeni beynəlxalq əməkdaşlıq mexanizmlərini işləyib hazırlamalıdır.

Qeyd edək ki, iqlim münaqişələri mövzusunda elmi araşdırmalar haqqında ilk icmal xarakterli xüsusi buraxılış 2012-ci ildə Sülh Araşdırması Jurnalında (Journal of Peace Research - JPR) nəşr edilmişdir [15]. Həmin buraxılışda qlobal istiləşmə ilə bağlı ictimai rəydən tutmuş iqlimlə bağlı dövlətlərarası münaqişə riskinə qədər məsələləri araşdıran ən azı 17 məqalə məzmun və metodoloji yanaşma cəhətdən təhlil edilmişdir. Ötən on ildə də bu mövzu üzrə bir sıra yeni maraqlı tədqiqat əsərləri də meydana çıxmışdır. Bu məqalələrin böyük hissəsi orada tətbiq edilmiş metodoloji yanaşmalar baxımdan [34] məqaləsində geniş təhlil edilmişdir Bu icmal xarakterli məqalədə indiyədək iqlim münaqişələri mövzusu üzrə həyata keçirilmiş araşdırmalar orada xüsusi diqqət verilmiş prioritetlərə görə yeddi qrup üzrə təsnif edilmişdir. Belə ki, məsələn, müəyyən qrup məqalələrdə iqlim dəyişmələrinin birbaşa və ya dolayısı ilə yaratdığı ağır sosial-iqtisadi, humanitar fəsadlar nəticəsində sırf məhəlli, regional, yəni lokal, bir sıra hallarda etnik qarşıdurmalar, silahlı münaqişələr, vətəndaş müharibələri (Afrika, Asiya və digər qitələrdə) təhlil edilmiş, bir sıra hallarda ekoloji, sosial və digər təhrikedici amillər barədə məlumat azlığı səbəbindən bu tədqiqatların empirik xarakter daşıması vurğulanmışdır.

Beləliklə, icmal xarakterli [34] məqaləsində belə bir nəticəyə gəlinmişdir ki, iqlim dəyişmələri nəticəsində ölkədə ekoloji deqradasiya, resurs çatışmazlığı və digər fəsadların əhali arasında lokal qarşıdurma, zorakılıq yaratma potensialı beynəlxalq səviyyəli silahlı münaqişələrdən daha çoxdur. Bu tezis bir sıra lokal qarşıdurma halları, o cümlədən Kenyada 1991-1993-cü illərdə baş vermiş yerli qarşıdurmalarla öz təsdiqini tapmışdır [26]. Məqalədə həm də qeyd edilmişdir ki, iqlim dəyişmələrinin ölkələrarası, beynəlxalq silahlı münaqişələrə səbəb olması prosesinin tədqiqinə çox az sayda araşdırma həsr edilmişdir və onların böyük əksəriyyəti transsərhəd çaylardan, içməli su ehtiyatlarından istifadə zamanı baş verən qarşıdurma nəticəsində meydana gələn beynəlxalq silahlı münaqişələrdən ibarətdir.

Qeyd edək ki, transsərhəd çaylardan istifadə məsələsi zamanı beynəlxalq münaqişə riski ilə bağlı, hazırda Azərbaycan Respublikasının Gürcüstan və Ermənistanla münasibətlərində də transsərhəd su hövzələrinin mühafizəsi və onlardan istifadə məsələlərində müəyyən çətinliklər mövcuddur. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın

su ehtiyatlarının Cənubi Qafqaz regionundakı digər qonşu ölkələrlə müqayisədə xeyli məhdud olması barədə məlumat bir sıra rəsmi mənbələrdə, o cümlədən ölkənin UNFCCC katibliyinə təqdim etdiyi 4-cü Milli Məlumatda [66] geniş əks olunmuşdur. Belə ki, bu ehtiyatlar bütöv regiondakı su ehtiyatlarının cəmi 15 %-i təşkil edir, ölkədəki çay sularının 67-70%-i qonşu ölkələrin ərazisində formalaşır. Çay sularının ümumi təbii ehtiyatları 28,5-30,5 km^3, qonşu ölkələrdən transsərhəd çaylarla daxil olan su ehtiyatları 19,0-20,5 km^3, yerli axım 9,5-10,0 km^3 təşkil edir. Quraqlıq dövrlərdə su ehtiyatları 22,6-27,0 km^3-ə qədər azala bilir. Müvafiq olaraq, bu həcmin 17,1–14,3 km^3 transsərhəd çaylarına aiddir. Kür və Araz çaylarının su ehtiyatları, qonşu ölkələrin ərazisində istifadə nəticəsində 20% qədər azalır. Bu da ölkədə su çatışmazlığının artmasına gətirib çıxarır (ildə təqribən 4-5 km^3) və Azərbaycanda getdikcə artan su tələbatının ödənilməsində ciddi çətinlik yaradır.

Bununla yanaşı, iqlim dəyişmələrinin təsiri və adı çəkilən qonşu ölkələrdə, o cümlədən RF, Gürcüstanda transsərhəd su ehtiyatlarının kənd təsərrüfatı, sənaye sahələri və s. üçün ekstensiv istifadəsi ilə əlaqədar, adı çəkilən qonşu ölkələrdən Azərbaycana daxil olan çaylarda suyun, o cümlədən yeraltı su ehtiyatları həcminin hər il tədricən azalması, həmçinin Ermənistanda və digər qonşu ölkələrdə bu ehtiyatların məişət və sənaye tullantıları ilə sistematik surətdə çirkləndirilməsi hazırda regional ekoloji təhlükəsizlik sistemi üçün ciddi problemlər yaratmışdır [20]. Faktiki olaraq, bütün bu amillərin iqlim dəyişmələrinin nəticələri ilə daha da ağırlaşması Cənubi Qafqaz regionunda qonşu dövlətlər arasında məlum geosiyasi oyunçular tərəfindən asanlıqla manipulyasiya edilə bilən diplomatik qarşıdurmalara səbəb ola bilər və sonradan bu qarşıdurmalar geosiyasi oyunçular və ER-də, digər ölkələrdəki müəyyən revanşist qüvvələr tərəfindən silahlı fazaya da keçirilə bilər. Bütün bu məsələlər bir daha sübut edir ki, ekoloji risklər istənilən bölgənin siyasi təhlükəsizlik sisteminə ciddi siyasi risklər doğura bilər.

Azərbaycana qonşu ölkələrdən daxil olan çaylar məsələsində regional ekoloji və yuxarıda qeyd edildiyi kimi, siyasi təhlükəsizlik sisteminə təhlükəni artıran məqam olaraq əlavə edək ki, Azərbaycan Respublikasından fərqli olaraq, Ermənistan və Gürcüstanın qeyd olunan məsələlərin tənzimlənməsi üzrə 1992-ci ildə qəbul edilmiş "Transsərhəd Su Axınları və Beynəlxalq Göllərinin Mühafizəsi və İstifadəsi Haqqında" Konvensiyaya (yəni, qısaca "Helsinki Konvensiyasına") [61] indiyədək üzv olmaqdan məqsədyönlü surətdə yayınması region ölkələri arasında bu problemin beynəlxalq hüquqi müstəvidə həllini əngəlləyir və yaxın perspektivdə regional ekoloji və xüsusən siyasi təhlükəsizlik sisteminə riskləri daha da gücləndirmiş olur.

Halbuki Azərbaycan Respublikası bu konvensiyanı hələ 2000-ci ildə ratifikasiya etmişdir. Ermənistan və Gürcüstan isə beynəlxalq ictimaiyyətin, nüfuzlu ekspertlərin tövsiyələrinə məhəl qoymayaraq, qeyd olunan konvensiyaya qoşulmağı nəinki məqsədyönlü surətdə ləngidirlər, eləcə də, qeyd olunan çayların su ehtiyatlarından ədalətsiz, qeyri-inklüziv istifadə və sistematik çirkləndirmə praktikasını davam etdirirlər və bu da region ölkələri arasında məsələ ilə bağlı, müəyyən etimadsızlıq və mübahisələrə səbəb olur. Paralel olaraq, iqlim dəyişmələrinin artan təsirləri ilə su və digər təbii resurslara çıxış üçün region dövlətləri arasında rəqabətin güclənməsi, müvafiq mübahisələrin qarşısının alınması və həlli üçün səmərəli mexanizmlər yaradılmadığı təqdirdə, qeyd olunan bu mübahisələri iqlim münaqişəsi mərhələsinə asanlıqla keçirə bilər.

Bununla yanaşı, iqlim dəyişmələrinin səbəb olduğu ekstremal iqlim hadisələrinin və təbii fəlakətlərin intensivliyinin və miqyasının getdikcə artması istənilən regionda siyasi qeyri-sabitliyi daha da artıra bilər və öz mənfi sosial-iqtisadi zərərləri ilə bölgədə əhalinin yaşayış səviyyəsinə neqativ təsir edə bilər ki, bu da öz növbəsində əhalinin kütləvi surətdə miqrasiyasına səbəb ola bilər və ya onları qeyri-formal iqtisadiyyata keçməyə sövq edə bilər. Eyni zamanda, iqlim dəyişmələri nəticəsində hər hansı bölgədə su çatışmazlığı kənd təsərrüfatı və məşğulluq baxımdan vacib olan digər sektorlarda da əmək məhsuldarlığının azalmasına səbəb ola bilər. Bu proses ölkələrdə ərzaq istehsalı və təminatı zəncirinin pozulması və ərzaq məhsullarına olan qiymətlərin

ciddi surətdə artması ilə nəticələnə bilər ki, bu da, öz növbəsində, istənilən regionda sosial gərginlik, qeyri-sabitlik, şiddətli etirazlar və iğtişaşlara gətirib çıxara bilər.

Bu mənada, qlobal iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə Cənubi Qafqaz bölgəsindən havanın orta illik temperaturun getdikcə artması və illik yağıntıların qeyri-bərabərliyi və ümumən azalma tendensiyası ayrı-ayrı ölkələrdə, xüsusən transsərhəd çayların aşağı axarında yerləşən Azərbaycanda iqtisadiyyatın müxtəlif sferalarına getdikcə daha çox mənfi təsir göstərə bilər. Bu proses həm də su elektrik stansiyalarında, habelə yaxın perspektivdə istehsalı istisna olunmayan yaşıl hidrogen istehsalına neqativ təsir edə bilər və nəticə etibarilə, bölgə ölkələrinin, xüsusən Azərbaycanın yaşıl enerji təchizatı üzrə dəyər zəncirində tədricən ciddi problemlərin meydana gəlməsinə səbəb ola bilər.

Məlum olduğu kimi, hazırda dünyanın bir çox ölkələrində yaşıl enerjiyə keçid çərçivəsində sudan elektroliz əsasında hidrogen istehsalının genişləndirilməsi qlobal dekarbonizasiya yolunda yeni perspektiv fəaliyyət sahəsidir. Lakin bu məsələlərin transsərhəd çaylarda su ehtiyatlarının ədalətsiz istifadəsinə səbəb olması, habelə bunun nəticəsində qonşu ölkələr arasında münasibətlərin mürəkkəbləşməsinə təsiri bir çox hallarda tədqiq olunmur. Belə ki, yaşıl iqtisadiyyatın açarı olan yaşıl enerjiyə keçid regional anlamda, beynəlxalq münasibətlər kontekstində ədalətli, inklüziv olmalıdır. Çünki hər hansı bölgədə bir dövlətin ekoloji və enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, digər ölkədə ağır ekoloji, sosial-iqtisadi problemlərə səbəb olmamalı, ümumən bölgənin ekoloji və siyasi təhlükəsizlik sistemlərinə risklər təşkil etməməlidir. Məsələn, Gürcüstan yaxın perspektivdə başlanılması nəzərdə tutulan yaşıl hidrogen istehsalı və mövcud qaz-nəqli infrastrukturu ilə istehlakçılara çatdırılması ilə bağlı müvafiq potensialın dəyərləndirilməsi üçün 2020-ci ildə Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankına (EBRD) müraciət etmişdir [51] və bu istiqamətdə Avropa Təmiz Hidrogen Alyansının [54] vasitəçiliyi ilə fəaliyyətinin genişləndirməyi planlaşdırır. Bundan əlavə, bu ölkədə yaşıl enerji istehsalının genişləndirilməsi istiqamətində su elektrik stansiyalarının qoyuluş gücünün artırılması, habelə kənd təsərrüfatında əkin sahələrinin genişləndirilməsi planları, heç şübhəsiz ki, yaxın perspektivdə Azərbaycana daxil olan transsərhəd çayların, ilk növbədə Kür çayının səviyyəsinə, ölkədə ümumi su ehtiyatlarının təminatına neqativ təsir edə bilər. Bu da, öz növbəsində, iki ölkə arasında diplomatik münasibətlərin gərginləşməsinə səbəb ola bilər.

Ümumən, ekstremal iqlim hadisələri nəticəsində enerji istehsalı və onun nəqli infrastrukturuna vurula bilən zərər və itkilər enerji təchizatı zənciri və ümumən enerji təhlükəsizliyi sisteminin normal fəaliyyətini tam və ya qismən iflic edə bilər. Konkret olaraq, iqlim dəyişmələrinin neqativ təsirlərinin tədricən intensivləşməsi gələcəkdə Azərbaycanda da yaşıl enerjiyə keçid, iqlim dayanıqlığı və dekarbonizasiya tədbirlərinə, habelə yaşıl enerjinin istehsalı və qərb ölkələrinə ixracı məsələlərinə ciddi problemlər yarada bilər. Məlum olduğu kimi, 17 dekabr 2022-ci ildə Buxarest şəhərində Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan, Rumıniya və Macarıstan hökumətləri arasında yaşıl enerjinin inkişafı və ötürülməsi sahəsində strateji tərəfdaşlıq haqqında Saziş imzalanmışdır və Prezident Ilham Əliyevin müvafiq Fərmanı ilə 7 fevral 2023-cü ildə təsdiq edilmişdir [57]. Tarixi əhəmiyyət daşıyan bu saziş yaşıl enerji sahəsində regional əməkdaşlığın ilk mərhələsidir və gələcəkdə Avropa İttifaqı ölkələri (Şərqi Avropa), Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionlarını birləşdirən yaşıl enerji dəhlizinin (Black Sea Cable) yaradılmasının açar rolunu oynamaqdadır. Bu baxımdan sazişin regional energetik və siyasi əhəmiyyətini nəzərə alaraq, bölgədə iqlim dəyişmələrinin mümkün təsirləri barədə etibarlı Erkən Xəbərdarlıq Sisteminin yaradılması, mümkün ekoloji, energetik, siyasi və digər risklərin təhlili və proqnozlaşdırılması, iqlim dəyişmələri ilə mübarizənin ayrı-ayrı sahələri üzrə region ölkələri arasında sıx əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulması çox aktual məsələlərdir.

Beləliklə, bir sıra digər bölgələrdə olduğu kimi, Cənubi Qafqaz regionunda da su, kənd təsərrüfatı və enerji məsələləri ilə bağlı dövlətlərarası münasibətlər xüsusi həssaslığı ilə seçilir. Bu, ələlxüsus, su ehtiyatlarının müx-

təlif sektorlar üzrə milli səviyyədə istifadəsi təcrübəsi və transsərhəd çayların axımından yuxarıda və aşağıda yerləşən ölkələr arasında su ehtiyatlarının koordinasiyalı istifadəsi mexanizminin qeyri-mövcudluğu ilə əlaqədardır.

Bütün bu faktorlar, heç şübhəsiz ki, bölgədə sabitlik və əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinə səy göstərən beynəlxalq təşkilatların, BMT-nin ixtisaslaşmış təşkilatlarının, Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, AB institutlarının daim nəzarətində olmalıdır və bu səpkidə hər hansı diplomatik qarşıdurmanın baş verməsinin qarşısı vaxtında alınmalıdır. Göstərilən istiqamətdə adı çəkilən beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən Gürcüstan və Ermənistanın yuxarıda bəhs edilən Helsinki Konvensiyasına təcili qoşulmasının stimullaşdırılması mexanizminin işlənib hazırlanması və ya transsərhəd çayların su ehtiyatlarının koordinasiyalı istifadəsi və mühafizəsi ilə əlaqədar müvafiq ikitərəfli beynəlxalq müqavilələrin imzalanması prosesinin sürətləndirilməsi zəruridir. Bu mənada Azərbaycan ilə Gürcüstan arasında Kür çayı üzrə ikitərəfli sazişin hazırlanması istiqamətində fəaliyyət hazırda davam etdirilir. Bununla yanaşı, Gürcüstana 2023-cü ilin dekabrında Avropa İttifaqına üzvlük istiqamətində namizəd ölkə statusunun verilməsi bu ölkənin yuxarıda bəhs edilən Helsinki Konvensiyasına üzvlüyü prosesini sürətləndirəcəyi mütəxəssislər tərəfindən bildirilir. Belə ki, Aİ-nin namizəd dövlətlərə bir sıra tələbləri sırasında bu konvensiya da qoşulması məsələsi də vardır. Gürcüstanın bu konvensiyaya qoşulmasından sonra təşkil ediləcək sistematik monitorinqlər, heç şübhəsiz, ölkələrimiz arasında qeyd olunan transsərhəd su ehtiyatlarının keyfiyyət və kəmiyyətinin yaxşılaşmasına öz töhfəsini verəcəkdir.

Lakin transsərhəd su ehtiyatlarının birgə istifadəsi ilə Ermənistan ilə hər hansı ikitərəfli müqavilənin imzalanması yalnız Azərbaycan Respublikasının bu ölkə ilə hərtərəfli sülh sazişini imzalamasından sonra mümkün ola bilər ki, bu da bir daha AR Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən 2023-cü ilin fevral ayında Münhen Təhlükəsizlik Konfransında qeyd olunan sülh sazişinin imzalanmasının vacibliyi barədə bildirilən fikirlərin əhəmiyyətini artırmış olur. Belə ki, Prezident İlham Əliyev həmin konfransda bu xüsusda açıq mesaj verərək bildirmişdir: "...Hesab edirəm ki, Azərbaycan və Ermənistan uzun müddət çəkmiş toqquşmadan uzaqlaşmanı nümayiş etdirməli, qarşılıqlı ədavət və düşmənçiliyə son qoymalıdırlar. Hazırda biz Ermənistan ilə Azərbaycan arasında sülh sazişi üzərində çalışırıq. Ümid edirik ki, biz bu işi gec yox, tezliklə tamamlayacağıq. Düşünürəm ki, bu, ciddi tarixi fikir ayrılığına malik olan ölkələrin bir araya gəlməsi və düşmənçilik səhifəsinin bağlanmasında yaxşı nümunə ola bilər..." [70].

Qeyd edək ki, transsərhəd su hövzələrindən istifadə, onun keyfiyyəti, içməli su ehtiyatları təminatına olan iqlim riskləri məsələsinin aktuallığını sübut edən mötəbər mənbə kimi, İqlim Dəyişikliyi üzrə Hökumətlərarası Ekspertlər Qrupunun (İPCC) 2008-ci il üzrə Texniki məruzəsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, sənəddə təqdim edilmiş proqnoza görə, yağıntının intensivliyinin və dəyişkənliyinin artması dünyanın bir çox bölgələrində daşqın və quraqlıq təhlükəsinin artmasına səbəb olacaq, qida təhlükəsizliyinə təsir göstərəcək, həmçinin suyun çirklənməsi hallarını artıracaqdır. Bundan əlavə, İPCC-nin 2023-cü ildə nəşr etdiyi Sintez Hesabatının 99-cu səhifəsində də qeyd edilir ki, 2021-2040-cı illərdə iqlim dəyişmələri nəticəsində baş verə biləcək ekstremal hava şəraiti ilə bağlı dəyər zənciri, bazar və resurs axınına olan zərərlərlə bağlı transsərhəd risklər qida, enerji və su təminatı kimi sektorları əhatə edəcəkdir və pandemiya kimi risklərlə birlikdə kaskad xarakterli risklər yaratma ehtimalı yüksələcəkdir [71].

Qlobal və regional ekoloji təhlükəsizlik risklərinin, o cümlədən iqlim dəyişmələrinin siyasi təhlükəsizlik, stabillik məsələlərinə və beynəlxalq münasibətlər sisteminə təsirlərinin nəzərəçarpan dərəcədə artması ilə əlaqədar bu məsələlər xeyli müddətdir ki, ATƏT və digər nüfuzlu beynəlxalq təhlükəsizlik institutlarının da gündəliyinə daxil edilmişdir. Hazırda bu istiqamətdə araşdırmalar və konkret layihələr icra olunmaqdadır. Belə ki, məsələn, iqlim dəyişmələrinin milli və qlobal təhlükəsizlik riski kimi təsirinin artması ilə bağlı, ATƏT tərəfindən "Ətraf mühit və təhlükəsizlik" (ENVSEC)

adlı təşəbbüs [62] bu qurumun Iqtisadi və Ekoloji Forumunda müzakirəyə çıxarılmış və 2003-cü ilin may ayında Kiyev şəhərində keçirilmiş “Avropa üçün ətraf mühit” mövzulu Nazirlər Konfransında və Praqada keçirilmiş ATƏT-in On Birinci İqtisadi və Ekoloji Forumunda eyni vaxtda bəyan edilərək, konkret layihə kimi onun implementasiyasına başlanılmışdır. ATƏT tərəfindən irəli sürülmüş və maliyyəşdirilməsinə başlanılmış bu layihəyə daha sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı (UNDP) və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı (UNEP) və BMT Avropa üzrə İqtisadi Komissiyası (UNECE) da qoşulmuşlar. Layihənin əsas məqsədi dörd bölgə – Şərqi Avropa, Cənub-Şərqi Avropa, Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya bölgələri arasında, habelə bölgələrdəki dövlətlər arasında ekoloji əməkdaşlığı təşviq etməklə təhlükəsizlik nöqteyi-nəzərindən ekoloji risklərlə və təhlükəsizlik risklərinə qarşı birgə mübarizə aparmaqdan ibarətdir. Belə ki, Cənubi Qafqaz regionunun da “Ətraf mühit və təhlükəsizlik” (ENVSEC) layihəsinə daxil edilməsinin səbəbi, fikrimizcə, hazırda iqlim dəyişmələrinin məhz bu bölgədə regional hərbi-siyasi təhlükəsizlik sisteminə müxtəlif aspektlərdə sürətlə artan neqativ təsirləri və bölgədəki transsərhəd çayların su ehtiyatlarının koordinasiyalı istifadəsi və mühafizəsi məsələsində yuxarıda qeyd olunan problemlərlə əlaqədardır.

Bununla yanaşı, bir sıra hallarda iqlim dəyişmələrinin birbaşa deyil, dolayısı ilə, yəni sosial-iqtisadi faktorlara təsir etməklə münaqişə riskləri yaratması mümkündür. Belə ki, məsələn, iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə quraqlıq və ya normadan artıq yağıntı, sel və daşqınlar, torpaq sürüşmələri və digər kəskin hava şəraiti nəticəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında kəskin azalmalar və müvafiq olaraq, onların qiymətlərində baş verə biləcək hər hansı ciddi bahalaşmalar, digər siyasi və ya sosial-iqtisadi, o cümlədən etnik faktorlarla birgə istənilən bölgə və ya ölkədə müxtəlif əhali qrupları arasında qarşıdurma, qeyri-sabitlik, kütləvi miqrasiya, hətta silahlı münaqişəyə səbəb ola bilər. Bəzən belə lokal münaqişələr bölgədə müxtəlif qlobal və regional geosiyasi aktorların gizli müdaxiləsi ilə beynəlxalq silahlı münaqişələrə də keçə bilər. Bu kimi hallara etnik zənginliyi ilə seçilən Afrika ölkələri, Balkanlar, Hindistan və Pakistan və digər bölgələrdə rast gəlmək olar [45].

Buna görə də, ətraf mühit, o cümlədən iqlim dəyişmələri nöqteyi-nəzərdən transsərhəd, milli, submilli və ictimai səviyyələrdə risklərin ətraflı və kompleks qiymətləndirilməsini, təhlilini və xəritələnməsini həyata keçirmək, cəmiyyətə təsir edən qəfil sarsıntı və tendensiyaları müəyyənləşdirmək və bu tendensiyaların sosial, siyasi və iqtisadi dinamika ilə necə əlaqəli olduğunu müəyyən etmək son dərəcədə vacibdir.

Qeyd edildiyi kimi, bir sıra hallarda iqlim dəyişmələrinin istənilən ölkədə sosial-iqtisadi məsələlərə neqativ təsir etməklə lokal və ya beynəlxalq münaqişə yaratma riskləri yerli etnik faktorlarla birgə xüsusən təhlükəli nəticələrə səbəb ola bilər. Bunun regionda bariz nümunəsi kimi, məsələn, Gürcüstanın şimali-qərbindəki Svanetiya bölgəsində iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə 1987-ci ildə baş vermiş torpaq sürüşməsi nəticəsində mindən artıq svan ailənin o dövrdə Gürcüstanın millətçi rəhbərliyi tərəfindən məqsədyönlü surətdə azərbaycanlıların tarixi torpaqları olan Borçalı mahalına (Marneuli, Bolnisi, Dmanisi və s.) yerləşdirilməsini göstərmək olar. Bir sıra nüfuzlu siyasi ekspertlərinin rəyinə görə, həmin dövrdə gürcü hökumətinin bu qərarının əsas məqsədi aqressiv svan miqrantlarının köməyi ilə yerli azərbaycanlıların Borçalıdan Azərbaycan Respublikasına kütləvi köçməsi prosesini tətikləməkdən ibarət olmuşdur. Nəticə etibarilə, dağ şəraitində yaşamış və əsasən ovçuluqla, turizmlə məşğul olmuş və Borçalıdakı yeni ərazilərdə yaşamağa uyğunlaşa bilməyən və bununla bağlı aqressivləşən millətçi svanlarla öz tarixi torpaqlarında kənd təsərrüfatı, tikinti və digər sahələrdə uğur qazanmış yerli azərbaycanlılar arasında sistematik və kütləvi münaqişələr baş vermiş, bölgənin ictimai asayişi svanlar tərəfindən sistematik pozulmuşdur. Bu proses yerli gürcü hakimiyyətinin nəzarəti altında otuz yeddi ilə yaxın davam etməkdədir. Son belə kütləvi etnik münaqişə 16 may 2021-ci ildə Dmanisi şəhərində dörd svan gəncin azərbaycanlılara məxsus mağazadan zorla “nisyə”

pivə və digər malları götürməsinə etiraz edən soydaşlarımızın miqrant svanlar tərəfindən döyülməsi ilə bağlı meydana gəlmiş, nəticədə yerli azərbaycanlılar birləşərək yerli özünümüdafiə dəstələri yaratmağa məcbur olmuşlar. Məhz Azərbaycan hökumətinin, xarici siyasət orqanlarının səyləri nəticəsində svanların bu təxribatına vaxtında son qoyulmuş və müvəqqəti də olsa barışığa nail olunmuşdu [56]. Qeyd edək ki, svanların müxtəlif təxribatları Gürcüstanın digər bölgələrində də baş verir. Belə ki, məsələn, 2013-cü ildə Gürcüstanın Pankisi dərəsində də svanlar və yerli çeçenlər arasında etnik əsasda münaqişələr baş vermişdir.

Beləliklə, iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə baş vermiş hadisələrlə bağlı görüləcək tədbirlərin ölkənin (onun ayrı-ayrı bölgələrinin) ictimai asayişi, siyasi stabilliyi və təhlükəsizliyinə yarada biləcək hər hansı risk yaratmaq (məsələn, yuxarıda qeyd olunan etnik qarşıdurma və digər hadisələr) baxımdan əvvəlcədən təhlil edilməli, modelləşdirilməli, proqnozlaşdırılmalıdır və bu modelləşdirmədə yerli şərait, etnik, regional, siyasi və digər faktorlar mütləq nəzərə almaq lazımdır.

Məlum olduğu kimi, hazırda elmi ədəbiyyatda ayrı-ayrı bölgələrin, dövlətlərin, onların ayrı-ayrı ərazilərinin iqlim dəyişmələrinin təsirlərinə zəiflik (vulnerability) indeksi anlayışı mövcuddur və o, müvafiq formulalarla hesablanır. Belə ki, bu indeks iqlim dəyişmələrinin təsirlərinə məruzqalma, həssaslıq və adaptiv potensial kimi məfhumlarla müəyyən edilir. Bütün bu anlayışlar iqlim dəyişmələrinin hər hansı bölgədə, dövlətdə və ya ərazidə nə dərəcədə təsirlərinin ola biləcəyini (məruzqalma, həssaslıq) və bu təsirlərin aradan qaldırılması və ya onlara uyğunlaşdırılması üzrə nə kimi uyğunlaşma imkanlarının (adaptasiya potensialı) olduğunu ifadə edir [64].

Yuxarıda qeyd olunan misallardan da göründüyü kimi, iqlim dəyişmələri ekoloji təhlükəsizlik sistemi ilə yanaşı, bir sıra hallarda siyasi təhlükəsizlik sisteminə də birbaşa və ya dolayısı ilə risklər formalaşdırır. Tərəfimizdən iqlim dəyişmələrinin siyasi təhlükəsizlik sisteminə təsirlərinin təhlili və proqnozlaşdırılması üçün yeni anlayışlar qismində "İqlim Münaqişələrinə qarşı Zəiflik İndeksi" (Climate Conflict Vulnerability Index – CCVI), "Təhlükəsizliyin (geniş mənada) İqlim Həssaslığı" (Climate Sensitivity Index of Security – CSIS) və "İqlim Münaqişələrinin Qarşıalınma Qabiliyyəti" (Climate Conflict Prevention Capacity – CCPC) terminlərinin daxil edilməsi təklif edilir. Burada "İqlim Münaqişələrinə qarşı Zəiflik İndeksi" anlayışı iqlim dəyişmələrinin ayrıca götürülmüş regionda və ya ölkədə (onun ayrı-ayrı bölgələrində) siyasi təhlükəsizlik, sabitlik məsələlərinə və beynəlxalq münasibətlər sisteminə təsirlərinin qiymətləndirilməsi və əvvəlcədən proqnozlaşdırılması üçün istifadə edilir. Aşağıda bu anlayışların hesablanması və izlənəbilənliyi üçün müvafiq düsturlar və izahı təqdim edilir.

İlk öncə iqlim dəyişmələrinin təsirlərinə uyğunlaşma tədbirləri üçün böyük əhəmiyyət daşıyan anlayışı, yəni iqlim riski anlayışını yada salaq. Bu anlayış bir sıra etibarlı elmi mənbələrdə aşağıdakı düsturla ifadə edilir [78]:

$$\text{Risk} = \text{Təhlükə (təhlükəli iqlim hadisəsi)} \times \times \text{İqlim Zəifliyi (Climate Vulnerability)}. \quad (1)$$

Bu formulada ölkənin qlobal iqlim dəyişmələrinin təsirlərinə qarşı İqlim Zəifliyi, müvafiq olaraq, aşağıda verilmiş düsturla hesablanan İqlim Zəifliyi İndeksi anlayışı ilə ölçülür [72], [73]:

$$\text{İqlim Zəifliyi İndeksi (Climate Vulnerability İndex)} = \{\text{Məruzqalma (Exposure)} + \text{Həssaslıq (Climate Sensitivity)} + (1 - \text{Uyğunlaşma Qabiliyyəti (Adaptive Capacity)})\}/3. \quad (2)$$

Beləliklə, İPCC tərəfindən iqlim dəyişimlərinə "İqlim Zəifliyi" (Climate Vulnerability) anlayışına verilmiş tərifə görə, bu anlayış hər hansı ölkə və ya subyektin geofiziki, bioloji və sosial-iqtisadi sistemlərinin qlobal iqlim dəyişməsinin mənfi təsirlərinə, o cümlədən iqlim dəyişkənliyi (variability) və ekstremal iqlim hadisələrinə qarşı zəifliyi, onlarla bacarabilməməsi dərəcəsini ifadə edir. İqlim Zəifliyinin ölçüləbilənliyi üçün, yuxarıdakı (2) düsturunda ifadə edildiyi kimi, "İqlim Zəifliyi İndeksi"

(Climate Vulnerability İndex – CVI) anlayışından istifadə edilir və o, iqlim həssaslığı, iqlim dəyişmələrinə məruzqalma ehtimalı və uyğunlaşma qabiliyyəti indekslərinin ədədi ortası kimi müəyyən edilir [72]. Bu formuladakı hər bir komponent üzrə göstəricilər 0 və 1 arasında dəyişir. Qeyd olunan komponentlərin izahı və hesablanması metodologiyası barədə elmi ədəbiyyatda xeyli məlumat mövcuddur [73].

Hazırda ayrı-ayrı sahələrdə belə indekslərin müxtəlif kontekstdə aqreqasiyası üsulları mövcuddur. Məsələn, [1] monoqrafiyasında İnklüziv İnkişaf İndeksi, İnsan İnkişafı İndeksinin hesablanması bu qəbildəndir.

Beləliklə, analoji qaydada tərəfimizdən istənilən ölkə və ya ölkələr birliyinin "İqlim Münaqişələrinə qarşı Zəiflik" (Climate Conflicts Vulnerability – CCV) anlayışı daxil edilir. Bu anlayış hər hansı ölkə və ya ölkələr birliyinin siyasi təhlükəsizlik sisteminin (geniş mənada təhlükəsizlik) iqlim dəyişməsinin mənfi təsirləri ilə birbaşa və dolayı surətdə meydana gələn risklər qarşısında zəifliyi, onlarla bacarabilməməsi dərəcəsini ifadə edir. Beləliklə, İqlim Münaqişələrinə qarşı Zəiflik anlayışının ölçüləbilənliyi üçün "İqlim Münaqişələrinə qarşı Zəiflik İndeksini" (Climate Conflicts Vulnerability İndex – CCVİ) aşağıdakı düsturla hesablamağı təklif edirik:

İqlim Münaqişələrinə qarşı
Zəiflik İndeksi
(Climate Conflicts Vulnerability İndex) =
= {İqlim Zəifliyi Indeksi
(Climate Vulnerability İndex) + (3)
+ Təhlükəsizliyin İqlim Həssaslığı İndeksi
(Climate Sensitivity Index of Security) +
+ (1 – İqlim Münaqişələrinin
Qarşısıalınma Qabiliyyəti
(Climate Conflict Prevention Capacity))}/3,

burada (3) düsturunda İqlim Zəifliyi İndeksi (Climate Vulnerability İndex – CVİ) yuxarıdakı (2) düsturu ilə müəyyən edilir, Təhlükəsizliyin (geniş mənada) İqlim Həssaslığı İndeksi (Climate Sensitivity Index of Security - CSIS)) isə aşağıdakı düstur ilə hesablanır:

$$CSİS=(A1+A2+A3+B1+B2+C+D+E+F+G+H1+H2+İ+J1+J2)/15, \quad (4)$$

burada

– A1 – ölkədə geosiyasi marağı olan qlobal və regional siyasi oyunçuların (dövlətlər və onların birlikləri) təsir imkanları indeksi, yəni neqativ (N – stabillikdə maraqlı olmayan geosiyasi qlobal və regional oyunçuların sayı) və pozitiv (P – stabillikdə maraqlı olan geosiyasi qlobal və regional oyunçuların sayı) ölkələrin sayının fərqinin modulunun onların cəminə nisbətinə bərabərdir:

$$– A1= |N-P|/(N+P) \quad (5)$$

burada P ədədi N-dən böyük olarsa, A1 sıfra bərabər götürülür;

– A2 – ölkənin yerləşdiyi regionda baza ilindən indiyədək qonşu ölkələrlə transsərhəd su və digər təbii ehtiyatların birgə istifadəsi ilə bağlı həll edilməmiş məsələlərin sayı (baza ili kimi - 1990-cı il);

– A3 – regiondakı qonşu ölkələrlə baza ilindən indiyədək tam həllini tapmamış (müvafiq sülh sazişi ilə) münaqişələrin sayı (baza ili kimi – 1990-cı il);

– B1 – ölkədə (və ya dəyərlənmə miqyası ilə əlaqədar, müvafiq olaraq, onun bölgəsində) hazırki ildə ayrı-ayrı ayrılıqda hər bir etnik azlıq əhalisinin sayının baza ili (baza ili kimi - 1990-cı il) ilə müqayisədə ümumi əhali (müvafiq olaraq, bölgə əhalisinin) sayında olan payının (faizlə) dəyişmələrinin cəminin ümumi əhali sayının baza ili ilə müqayisədə dəyişməsinin (faizlə) moduluna olan nisbəti (bütün etnik azlıqların dəyişmə trendinin cəmi mənfidirsə nəticə 0 götürülür);

– B2 – ölkəyə (müvafiq olaraq, onun bölgəsinə) xarici (daxili) miqrantların illik axını səviyyəsinin həmin ildə ümumi əhali (bölgə əhalisi) sayına olan nisbətinin son on ildə maksimum qiyməti;

– C – ölkənin (müvafiq olaraq, onun bölgəsinin) etno-münaqişə həssaslığı, yəni etnik qruplar arasında baza ilindən indiyədək münaqişələrin (qarşıdurmaların) ümumi sayının baza ilindən indiyədək olan illərin sayına olan nisbəti (baza ili kimi – 1990-cı il);

– D – ölkədə (müvafiq olaraq, bölgəsində) baza ilindən indiyədək iqlim dəyişmələrinin birbaşa və ya dolayı təsirləri ilə bağlı olan münaqişələrin (qarşıdurmaların) əhali qrupları, sosial, etnik toplumlar arasında ümumi münaqişələrin (qarşıdurmalar) sayına nisbəti (baza ili kimi – 1990-cı il);

– E – ölkədəki (müvafiq olaraq, onun bölgəsindəki) etnik qruplar arasında onların miqrasiyası nəticəsində meydana gəlmiş etnik münaqişərin (qarşıdürmaların) etnik qruplar arasında baza ilindən indiyədək baş vermiş münaqişələrin ümumi sayına nisbəti (baza ili kimi – 1990-cı il);

– F – ölkənin (müvafiq olaraq, onun bölgəsinin) iqtisadiyyatında (ümumi daxili məhsulda, əhalinin gəlirlərində) kənd təsərrüfatından və ya iqlim dəyişmələrinin təsirlərinə bilavasitə həssas olan əsas iqtisadi sektorlardan və resurslardan (su resursları, meşə resursları, sahilboyu zona təsərrüfatı) asılılıq dərəcəsi (yüksək - 3, orta - 2, aşağı - 1);

– G – ölkənin (müvafiq olaraq, onun bölgəsinin) iqlim dəyişmələri riskləri ilə mübarizə üzrə cavab tədbirlərinin (yumşaltma və uyğunlaşma tədbirləri) yerli və beynəlxalq münaqişələrə (qarşıdurmalara) səbəbolma baxımdan həssaslıq dərəcəsi, yəni iqlim tədbirləri (yumşaltma və uyğunlaşma tədbirləri) nəticəsində baza ilindən indiyədək meydana gəlmiş münaqişələrin sayının əhali qrupları, sosial, etnik toplumlar arasında daxili münaqişələrin (qarşıdurmalar) və region dövlətləri arasında beynəlxalq münaqişələrin (qarşıdurmalar) cəminə olan nisbəti (baza ili kimi – 1990-cı il);

– H1 – ölkədə (müvafiq olaraq, bölgəsindəki) hər bir etnik azlıq üzrə işsizlik faizinin və yoxsulluq faizinin, müvafiq olaraq, ümumi əhali üzrə işsizlik və yoxsulluq faizi ilə fərqlərinin (fərq mənfidirsə, 0 götürülür) cəmi;

– H2 – ölkədə (müvafiq olaraq, bölgəsində) ayrı-ayrılıqda hər bir etnik azlıq üzrə orta illik gəlirlər arasında paylanılma göstəricisi (Cini əmsalı əsasında hesablanır [77])) ilə ümumi əhali üzrə orta illik gəlirlər arasında paylanılma göstəricisi arasında fərqlərin (fərq mənfidirsə, 0 götürülür) cəmi;

– İ – ölkədə (müvafiq olaraq, bölgəsində) iqlim dəyişmələrinə həssas olan ayrı-ayrı sosial gərginlik faktorlarının (məsələn, iqlim dəyişmələrinin sosial-iqtisadi təsirləri nəticəsində əhali qrupları tərəfindən bəzi iş yerlərinin itirilməsi, bəzi ixtisasların iqlim dəyişmələri ilə mübarizə tədbirləri zamanı əmək bazarında aradan qalxması, gəlirlərin azalması, əhalinin səhhətində problemlərin artması və s.) ümumi statistik sayı;

– J1 – ölkənin müxtəlif bölgələri arasında İnklüziv İnkişaf İndekslərinin paylanılma göstəricisi (Cini əmsalı əsasında hesablanır);

– J2 – ölkənin yerləşdiyi regiondakı müxtəlif dövlətlər arasında İnklüziv İnkişaf İndekslərinin paylanılma göstəricisi (Cini əmsalı əsasında hesablanır).

Bununla yanaşı, İqlim Münaqişələrinin Qarşısıalınma Qabiliyyəti (Climate Conflict Prevention Capacity - CCPC) belə müəyyən edilir:

$$CCPC= (K+L+M+N+O)/5 \qquad (5)$$

K – bölgədəki əsas geosiyasi oyunçuların bölgədə (ölkədə) geo-siyasi, iqtisadi və s. təsirlərinin ölkə tərəfindən neytrallaşdırılması potensialı: silahlı qüvvələrin döyüş qabiliyyəti (müvafiq beynəlxalq reytinqi), çevik diplomatiya, nüfuzlu strateji-hərbi ittifaqda üzvlüyü və ya aktiv iştirakı nəzərə alınmaqla (yüksək - 5, yaxşı - 4, orta - 3, zəif - 2, aşağı - 1);

L – ölkədə (bölgədə) etnik münaqişələrə və sosial narazılıqlara meylli kontingentlə siyasi, ideoloji, hüquqi mövzuda keçirilmişi profilaktik tədbirlərin sayı;

M – ölkənin (bölgənin) iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi səviyyəsi (yüksək – 3, orta – 2, aşağı – 1);

N – ölkənin (bölgənin) ümumi daxili məhsulunda, əhalinin gəlirlərində kənd təsərrüfatından və ya iqlim dəyişmələrinin neqativ təsirlərinə həssas olan digər sektorlardan (su resursları, meşə resursları, sahilboyu zona təsərrüfatı) asılılığın aradan qaldırılması potensialı (yüksək – 5, yaxşı – 4, orta – 3, zəif – 2, aşağı – 1);

O – bölgənin (ölkənin) iqlim dəyişmələrinin neqativ təsirlərinə uyğunlaşma potensialı, yəni (2) formulasındakı Uyğunlaşma Qabiliyyəti [73].

Növbəti məqalələrdə İqlim Münaqişələrinə qarşı Zəiflik İndeksinin hesablanması ilə əla-

qədar yuxarıdakı formulaların təkmilləşdirilməsi istisna olunmur, habelə onların tətbiqinə dair konkret misallara və nümunələrə tərəfimizdən geniş yer veriləcək və müvafiq şərhlər təqdim ediləcəkdir. Fikrimizcə, bu anlayış istənilən ölkənin və ya onun hər hansı bölgəsinin iqlim münaqişələrinə zəiflik dərəcəsini müəyyən etməyə imkan verəcək, habelə belə münaqişələrin qarşısını almaq üçün müvafiq profilaktik tədbirlərin görülməsinə və gələcəkdə bu kimi proseslərin nəzarətdə saxlanılması üçün proqnozlaşdırılmasına şərait yaradacaqdır.

Bu anlayışın daxil edilməsi və ölkələr, müxtəlif bölgələr üzrə hesablanması məsələsinin metodoloji əhəmiyyətini izah etmək üçün yuxarıda qeyd olunan misallarla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının misalına nəzər yetirək. 2020-ci ildə rəşadətli Azərbaycan ordusunun erməni işğalçılarına qarşı “44 günlük müharibə”dəki tarixi qələbəsi və 2023-cü ilin sentyabr ayında uğurlu antiterror əməliyyatı nəticəsində AR öz ərazi bütövlüyünü və suverenliyini bərpa etdi. Hazırda erməni silahlı qüvvələrinin işğalından azad edilmiş bölgədə bərpa-quruculuq işləri davam etdirilir. Eyni zamanda, yuxarıdakı misallarda qeyd edildiyi kimi, qlobal iqlim dəyişmələrinin digər ölkələrdə olduğu kimi, AR-in də müxtəlif ərazilərində, o cümlədən Qarabağ və Şərqi iqtisadi rayonunda mənfi təsirlərinin bilavasitə və dolayı nəticələrinin mümkün intensivləşməsi fonunda müvafiq uyğunlaşma tədbirlərinin işlənib hazırlanması, eyni zamanda İqlim Həssaslığı İndeksi və Təhlükəsizliyin İqlim Həssaslığı İndeksinin hesablanması vacib məsələlərdəndir.

Bununla yanaşı, bir sıra hallarda iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə baş verən dəyişikliklər beynəlxalq hüquqla nizamlanan münasibətlərə də gələcəkdə müəyyən risklər və gərginliklər yarada bilər. Belə ki, məsələn, beynəlxalq dəniz hüququ əsasında və ya ikitərəfli, çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələr əsasında tənzimlənən dənizlərin, digər daxili su hövzələrinin, transsərhəd çayların və s. gələcəkdə iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə səviyyəsində və həcmində, o cümlədən sahil xətlərinin koordinatlarında müəyyən dəyişikliklər baş verə bilər. Baş verə bilən bu dəyişikliklər müvafiq su hövzələrindən istifadə, onları mühafizəsi kimi məsələlər üzrə əvvəllər imzalanmış bir sıra beynəlxalq müqavilələrin predmetinə elə təsir edə bilər ki, bir sıra hallarda həmin sənədlərdə və onlara texniki əlavələrdəki parametrlərdə ciddi düzəlişlərə ehtiyac yarada bilər. Əks təqdirdə iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə baş verən bu dəyişikliklər su hövzələri ətrafındakı dövlətlər arasında diplomatik qarşıdurma və hətta silahlı münaqişələrə səbəb ola bilər. Bu məsələyə [10] məqaləsində və orada təqdim edilmiş elmi ədəbiyyatda da geniş verilmişdir. Məsələ ilə bağlı, fikrimizcə, yaxın perspektivdə iqlim dəyişmələrinin mümkün təsirləri ilə bağlı əmələ gələ bilən qeyri-müəyyənliklər və onların həlli yolları barədə müddəalar müvafiq beynəlxalq müqavilələrdə öz əksini tapmalı, beynəlxalq hüquqi sənədlər də bir növ iqlim dəyişmələrinə “uyğunlaşdırılmalı"dır.

Bu mənada məlum olduğu kimi, qlobal iqlim dəyişmələrinə həssas olan daxili su hövzəsi kimi Xəzər dənizinin səviyyəsində də son iyirmi ildə ciddi azalmalar müşahidə olunmaqdadır. Belə ki, XX əsrdə onun səviyyəsinin ən aşağı göstəricisi 1977-ci ildə, yəni beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş dəniz səviyyəsindən 29 metr aşağı olduğu vaxt qeydə alınmışdır. 1995-ci ilə qədər dövrdə səviyyə – 26,5 metr həddinə qalxmasına baxmayaq, növbəti 29 il ərzində Xəzərin səviyyəsi aşağı düşməkdədir və son 2-3 ildə isə səviyyə 0,5 metrə qədər düşmüşdür [60]. Hazırda bəzi proqnozlara görə, səviyyənin XXI əsrin sonunadək 1995-ci il göstəricisindən 9 metr və hətta 18 metrə qədər enəcəyi istisna edilmir ([49]). Bu prosesin əsas səbəbləri sırasında tektonik proseslər, iqtisadi fəaliyyət, habelə qlobal iqlim dəyişmələri nəticəsində buxarlanmanın artması və digərlərini göstərmək olar. Eyni zamanda, məlum olduğu kimi, dənizə çayla gətirilən su ehtiyatının 85%-i Volqa çayı ilə daxil olur və bir tərəfdən qlobal iqlim dəyişmələri ilə bağlı bu çayın hövzəsində yağıntıların azalması, ümumən dəniz səthindən buxarlanmaların artması, digər tərəfdən isə RF-də iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarında adı çəkilən çayın su ehtiyatlarından getdikcə daha ekstensiv istifadə edilməsi, heç şübhəsiz ki, Xəzərin səviyyəsinə bu çayla daxil olan suyun xeyli azalmasına səbəb olmuşdur. Beləliklə, dəniz səviyyəsinin

önümüzdəki illərdə davamlı surətdə azalması nəticəsində sahil xətlərinin koordinatlarının dəyişməsi prosesi qaçınılmazdır. Bu isə "Xəzər dənizinin hüquqi statusu haqqında" Konvensiyanın 1-ci maddəsində [59] qeyd edilmiş "düz çıxış xəttləri"nin koordinatlarının və sahil xəttinin ardıcıl dəyişməsinə səbəb olacaqdır. Nəticə etibarilə, "ərazi sular"ı və müqavilədəki digər anlayışların koordinatları və konturlarının yenidən müəyyən edilməsi ehtiyacını yaradacaqdır.

Məlumat üçün qeyd edək ki, məhz 2018-ci ildə imzalanmış Xəzər dənizinin hüquqi statusu haqqında Konvensiyada nəzərdə tutulur ki, dövlət dəniz sərhəddinin başlanğıc nöqtəsinin müəyyənedilmə üsulu ayrıca müqavilə ilə tənzimlənən ilkin düz xətlərdir. Buna görə də, xəritəçəkmə üçün sahil və ya adalardakı ilkin nöqtələrin koordinatlarını birləşdirərək müəyyən etmək lazımdır ki, "düz çıxış xəttləri"alınsın. Bu mənada, başlanğıc nöqtələr elə seçilməlidir ki, dəniz səviyyəsinin qalxması/enməsi Xəzər dənizinin bölünməsinə dair ikitərəfli və çoxtərəfli sazişlərə yenidən baxılması zərurətini yaratmasın. Məsələn, Qazaxıstan Respublikası artıq 2017-ci ildə hökumətin müvafiq fərmanında təsbit edilmiş baza səviyyələrinin (düz çıxış xəttlərinin) müəyyən edilməsi metodologiyasına dair qərar qəbul etmişdir. Lakin, digər dörd ölkə (Azərbaycan, İran, Rusiya və Türkmənistan), hələ ki, baza səviyyələrinin müəyyən edilməsi metodologiyasına dair müvafiq qərar qəbul etməmişlər. Beləliklə də, Xəzər "beşliyi" dövlətlər hələ də bu məsələni de-yure həll etməmişlər. Xəzərin statusunun müəyyən edilməsi məsələsində olduğu kimi, bu problemin həlli də ciddi səylər tələb edəcəkdir. Nəticə etibarilə, bu kimi məsələlərin vaxtında həlli, o cümlədən iqlim dəyişmələrinin Xəzərin səviyyəsinə mümkün gələcək təsirlərinin nəzərə alınması, sahilyanı dövlətlər arasında qarşılıqlı etimadsizlıq, diplomatik qarşıdurma və hətta mümkün silahlı münaqişələrin indidən neytrallaşdıra bilər.

Bununla yanaşı, Xəzərdə olan zəngin karbohidrogen yataqlarının bir sıra hallarda milli sektorların kəsişməsi zonalarında yerləşməsi ilə bağlı (məsələn, Azərbaycan və Türkmənistanın misalında [50]), sahil xətlərinin qeyd olunan sürüşmələri milli sektorların yenidən müəyyən edilməsi məsələlərini aktuallaşdıra bilər və bu da sahilyanı dövlətlər arasında yuxarıda təsvir edilən gərginliklər yarada bilər. Xüsusən də, Xəzər dənizi hövzəsində öz siyasi təsir dairəsini genişləndirməyə səy göstərən regional və qlobal geo-siyasi oyunçular tərəfindən regional sabitliyin pozulması üçün bu məsələlərdən sui-istifadə edilə bilər.

Bu kimi məsələlərin həlli, yəni adı çəkilən konvensiyanın da bir növ iqlim dəyişmələrinin təsirlərinə "uyğunlaşdırılması" bölgənin ümumi siyasi təhlükəsizlik sistemi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu məntiqi nəticə siyasi və ekoloji təhlükəsizlik sistemlərinə olan risklər arasında yaxın korrelyasiyanın mövcud olmasını bir daha sübut edir. Qlobal iqlim dəyişmələrinin neqativ təsirlərinin intensivləşməsi ilə bağlı, növbəti onilliklərdə qeyd olunan korrelyasiya özünü daha da aşkar göstərəcəkdir.

Bundan əlavə, bir sıra hallarda iqlim dəyişmələrinin təsirləri ilə yaranan reallıqlar müəyyən bölgələrədəki ölkələr, habelə maraqlı geo-strateji oyunçular üçün geostrateji və iqtisadi üstünlüklər əldə etmək baxımdan müəyyən yeni imkanlar da aça bilər və bu da bölgədə rəqabət aparan dövlətlər, qlobal siyasi oyunçular arasında mövcud siyasi və digər gərginlikləri artıra bilər. Belə ki, məsələn, qlobal istiləşmə nəticəsində Arktikanın qütb buz örtüyünün əriməsi məsələsi təkcə Şimal-Şərq keçidi boyunca bütün il boyu loqistik marşrutlar üzrə daşınmalar baxımdan yeni iqtisadi imkanlar təmin etməyir, o həm də bu bölgədə ərazilərə nəzarət məsələsinin strateji əhəmiyyətini artırır və ən əsası isə regionda marağı olan əsas geo-siyasi oyunçular, ayrı-ayrı ölkələr arasında zəngin resurslara olan rəqabəti intensivləşdirir [33]. Bu proses yaxın perspektivdə regiondakı ölkələr, xüsusən də əsas geo-siyasi aktorlar (Rusiya, ABŞ, Aİ, Çin) arasında yeni siyasi və hərbi qarşıdurmaların yaranmasına gətirib çıxara bilər. Qeyd edək ki, [33] monoqrafiyasında ekoloji risk qismində qlobal istiləşmənin nəticəsi kimi Arktikanın qütb buz örtüyünün əriməsinin ümumən regional təhlükəsizlik sistemində və ümumən beynəlxalq münasibətlərdə yaratdığı reallıqlar müfəssəl

tədqiq edilmişdir. Monoqrafiyada belə bir nəticəyə gəlinmişdir ki, region ölkələrinin və qlobal oyunçuların buz örtüyünün əriməsi nəticəsində bölgədə meydana gəlmiş loqistik marşrut imkanları, ərazi nəzarəti, resurs rəqabəti məsələlərinə münasibətləri bu dövlətlərin innovativ inkişaf yolu və ya resurslardan asılı, yəni ekstensiv inkişaf yolu tutmasından birbaşa asılı olaraq, diametral fərqlidir. Belə ki, resurs tutumlu inkişaf yolu seçmiş dövlətlər, texnologiya tutumlu dövlətlərdən fərqli olaraq, iqlim dəyişmələri və texnoloji innovasiyaların yaratdığı bu kimi resurs rəqabəti zamanı beynəlxalq münaqişələrə daha çox meylli olacaqlar. Bununla əlaqədar, fikrimizcə, yaxın gələcəkdə, yerin təkindəki faydalı qazıntıları müəyyən etmək üçün daha innovativ texnologiyalar kəşf edildikcə, habelə iqlim dəyişmələrinin artan təsirləri nəticəsində buz örtüyününü əriməsi ilə yeni iqtisadi imkanlar açıldıqca, bölgədə təbii resurs tutumlu iqtisadi inkişaf yolunu tutmuş dövlətlərın iştirakı ilə diplomatik və silahlı münaqişələrin yaranma ehtimalı xeyli artacaqdır.

Qeyd olunmalıdır ki, bəzi hallarda ekoloji təhlükəsizlik sisteminə yönələn risklər, o cümlədən ekoloji deqradasiya, iqlim dəyişmələrinin nəticələri ilə yanaşı, hökumət və ya yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən bu risklərə qarşı mübarizə tədbirləri (məsələn, uyğunlaşma (adaptasiya) və mitiqasiya tədbirləri) bölgənin yerli sosial-iqtisadi və humanitar şəraiti, spesifik özəllikləri nəzərə alınmadan, inklüzivlik, ədalətlilik prinsiplərinə əməl edilmədən həyata keçirildikdə lokal və hətta beynəlxalq münaqişə risklərini artıra bilər. Belə ki, məsələn, [2] məqaləsində 2012-ci ildə Tanzaniyada "yaşıl iqtisadiyyat"a keçid tədbirləri zamanı ölkənin əsas maldarlıq bölgələrindən biri hesab olunan Kilombero vadisindən yerli xırda maldarların zor gücünə başqa bölgələrə köçürülməsi prosesinin yaratdığı ağır nəticələr barədə bəhs edilir. Belə ki, "yaşıllaşdırmaya yatırım" şüarı ilə xırda maldarların ölkənin müxtəlif bölgələrinə səpələnməsi və bir müddət sonra yerli siyasi elita tərəfindən adı çəkilən vadinin, faktiki olaraq, ələ keçirilməsi nəticəsində həm bu bölgədə, həm də digər müxtəlif yerlərdə sosial narazılıq dalğası və münaqişələr baş vermişdir. Maraqlıdır ki, hələ 2012-ci ilin iyun ayında Braziliyada keçirilmiş mötəbər "Rio+20" Konfransında çıxış etmiş Tanzaniyanın Ətraf Mühit naziri, xanım Tereza Xuvisa Tanzaniyanın (SAGKOT) Kənd Təsərrüfatının Artımı Cənub Dəhlizi layihəsi barədə məlumat vermiş və layihəni kənd təsərrüfatına, yerli infrastrukturun inkişafına, istehsal-satış zəncirinin yaranmasına və ekosistem xidmətlərinin və bütövlükdə təbii kapitalın mühafizəsi ilə birlikdə insan kapitalının inkişafına təkan verən "investisiya planı" kimi təqdim etmişdir. Lakin layihənin icraatında yerli maldarların hüquqları tamamilə pozulmuş, onlar polis orqanları tərəfindən zor gücünə digər bölgələrə köçürülmüş, "iqtisadiyyatın yaşıllaşdırılması" prosesi kimi təqdim olunan layihə isə faktiki iqtisadi tənəzzül və sosial narasızıqlarla nəticələnmişdir. Bu misal bir daha göstərir ki, ətraf mühit riskləri ilə yanaşı, ona qarşı cavab tədbirlərinin də dövlətin siyasi stabilliyinə, təhlükəsizliyinə risk yaratmaması üçün bu kimi layihələrin nəinki ətraf mühitə təsirləri, o cümlədən sosial sferaya və ümumilikdə dayanıqlı inkişaf məqsədlərinin reallaşdırılmasına təsirləri əvvəlcədən təhlil edilməli və uzun müddət üçün modelləşdirilməlidir.

Yuxarıda qeyd olunan misallardan aydın göründüyü kimi, iqlim risklərini azaltmaq və ya aradan qaldırmaq üçün müvafiq tədbirləri əvvəlcədən işləyib hazırlamaq üçün ilk növbədə yuxarıda bəhs olunan İqlim Münaqişələrinə qarşı Zəiflik İndeksini, o cümlədən Təhlükəsizliyin İqlim Həssaslığı İndeksini düzgün müəyyən etmək və gələcək illər üçün proqnozlaşdırmaq olduqca vacib məsələdir.

Qeyd edək ki, hazırda Afrika və Asiyadakı ölkələrin əksəriyyətində torpaqdan istifadə ilə bağlı fəaliyyətlər zamanı meydana gələn lokal, etnik və beynəlxalq münaqişələrin böyük əksəriyyəti əsasən təbii ehtiyatların çatışmazlığı və ətraf mühitin deqradasiyası ilə məsələləri ilə əlaqədardir. [17], [18]. Bu mənada, Tanzaniyada 2012-ci ildə baş vermiş yuxarıda qeyd olunan hadisənin misalında, hökumət guya Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərindən birinə və ya bir neçəsinə (DİM 13, DİM 15) nail olunması istiqamətində ədalətsiz, qeyri-inklüziv idarəçilik metodlarından istifadə etmiş, buna görə də digər DİM-lərin implementasiyasın-

dan tamamilə uzaqlaşma baş vermiş və nəticədə lokal münaqişə yaranmışdır. Faktiki olaraq, münbit torpaqların ələ keçirilməsi üzrə öz məkirli planlarının icrası üçün resurs qıtlığı faktorunun "qanuni əsaslandırılması" üsulundan istifadə edilməsi müşahidə olunmuşdur. Göstərilən misal, iqlim dəyişmələri, ekoloji deqradasiya ilə mübarizə və yaşıl iqtisadiyyata keçid, ümumən iqlim dayanıqlığı və karbonsuzlaşma siyasətlərinin icrası zamanı ədalətli, inklüziv idarəçiliyin təmin edilməsi məsələsinin, habelə bölgənin iqlim risklərinin siyasi təhlükəsizlik sisteminə birbaşa və ya dolayısı ilə təsirlərinin nəzərə alınmasının önəmini nümayiş etdirmişdir. Məhz kiçik etnik, lokal qarşıdurmaların regiondakı maraqlı geosiyasi qüvvələr tərəfindən asanlıqla beynəlxalq münaqişələrə çevrilə bilməsi faktoru da daim nəzarətdə saxlanılmalıdır.

Ümumən isə, UNFCCC-nin müvafiq hesabatlarında iqlim cəhətdən dayanıqlı iqtisadiyyata ədalətli keçid (fair transition) üzrə verilmiş tərifə görə, ədalətli keçid iqtisadiyyatın və iqtisadi sistemin bütün maraqlı tərəflər üçün mümkün qədər ədalətli və inklüziv olması, layiqli iş imkanlarının "heç kimin kənarda qalmaması" prinsipi əsasında təmini deməkdir.

Bu mənada, iqlim cəhətdən dayanıqlı iqtisadiyyata ədalətli keçid üzrə ən yaxşı təcrübələr barədə UNFCCC-nin Cavab Tədbirlərinin İmplementasiyasının Təsirləri üzrə Ekspertlərin Katovitse Komitəsi (Katowice Committee of Experts on Impact of Implementation of Response Measures (KCI)) tərəfindən 23 aprel 2023-cü il tarixində nəşr edilmiş son hesabatda geniş bəhs edilmişdir. Təsadüfi deyildir ki, həmin hesabatın 51-ci səhifəsində ədalətli keçid üzrə əsas çağırışlar bölməsində silahlı münaqişələr və siyasi böhranlar məsələsinə xüsusi önəm verilmişdir [64].

Beləliklə, Paris Sazişi və UNFCCC-nin tərəflərinin illik toplantılarının (COP) qərarlarında vurğulandığı kimi, iqlim dəyişmələri ilə mübarizə tədbirləri sırasında cavab tədbirləri qismində uyğunlaşma (adaptasiya) və mitiqasiya tədbirlərinin hazırlanması və icrası zamanı, o cümlədən ədalətli keçid zamanı inklüzivliyin təmini, bütün dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə nail olunmasına səy göstərilməsi, bu sahədə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, innovativ idarəçilik və digər texnologiyaların istifadəsi kimi məsələlərin nəzərə alınması böyük əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, bu məsələlər nəzərə alınmadığı təqdirdə, ölkənin və ya regionun siyasi təhlükəsizlik sisteminə, siyasi sabitliyinə ciddi təhlükələr meydana gələ bilər. Bu mənada, akademik Urxan Ələkbərovun [1] kitabında bəhs edilən innovativ idarəçilik texnologiyalarından (sinergetik, komplementar, komlimentar və kompensasion texnologiyalar) dövlət-özəl tərəfdaşlığı, korporativ sosial məsuliyyət və digər formatlarda uğurla tətbiq edilə bilər. Məhz bu texnologiyalardan istifadə etməklə iqlim cəhətdən dayanıqlı iqtisadiyyata ədalətli keçid yalnız və yalnız bütün maraqlı tərəflərin, o cümlədən, özəl sektorun, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının, akademik dairələrin cəlb edilməsi, habelə gender bərabərliyi və regional balans şərtilə həyata keçirilməlidir.

Qeyd olunduğu kimi, iqlim cəhətdən dayanıqlı iqtisadiyyata keçid zamanı yuxarıda bəhs edilən İqlim Münaqişələrinə Zəiflik İndeksinin hesablanması ilə yanaşı, orta və uzun müddətə müvafiq parametrlərin hesablanması, proqnozlaşdırılması, iqlim münaqişələrinin simulyasiyası və modelləşdirilməsi məsələləri hazırda elmi və praktik cəhətdən böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Yuxarıda tərəfimizdən vurğulandığı kimi, iqlim dəyişmələrinin neqativ təsirlərinin intensivləşməsi yeni diplomatik qarşıdurmaların, münaqişələrin yaranmasına və ya "dondurulmuş", habelə davam edən münaqişələrin silahlı qarşıdurmaya keçməsinə, yəni bu proseslərin militarizasiyasına "münbit şərait" yarada bilər və bu mövzu ilə əlaqədar elmi ədəbiyyatda bir sıra maraqlı araşdırmalar mövcuddur. Bunlardan birində, [36] məqaləsində iqlim təhlükəsizliyinin bir qədər az öyrənilmiş dövlətlərarası ölçüsü barədə konkret misallarla bəhs edilmişdir

Qeyd edək ki, indiyədək mövzuya aid məqalələrin əksəriyyətində [3], [8], [37] əsasən transsərhəd su hövzələrinin istifadəsi və ehtiyatların paylanılması məsələləri dövlətlər arasında mövcud qarşıdurmaların yaranması və ya onların militarizasiyası riskini artıran faktor kimi nəzərdən keçirilmişdir. Bu mənada, yuxarıda

xüsusi qeyd edildiyi kimi, Cənubi Qafqazda da transsərhəd su hövzələrinin istifadəsi və ehtiyatların paylanılması məsələsi iqlim dəyişmələrinin getdikcə dərinləşən neqativ təsirləri fonunda yeni regional təhlükəsizlik riskləri formalaşdıra bilər.

Bununla yanaşı, [36] məqaləsində iqlim dəyişmələri proseslərinin yaratdığı ekstremal iqlim hadisələrinin (daşqın, quraqlıq, sel, torpaq sürüşmələri və s.) ölkələr arasında ərazi, dəniz və su hövzələrinə aid rayonlarına dair qarşılıqlı diplomatik iddiaları intensivləşdirə bilməsi barədə söz açılır. Belə ki, ekstremal iqlim hadislərinin meydana gətirdiyi qeyri-müəyyənliklər hər hansı regiondakı ölkələr arasında əvvəlki dövrdən mövcud mübahisəli resurslara (məsələn, suyun miqdarı/keyfiyyəti, balıq ehtiyatları, kənd təsərrüfatı cəhətdən yararlı torpaqlar və s.) nəzarət məsələsində diplomatik qarşıdurmanı dərinləşə bilər. Bu baxımdan, bəhs olunan məqalədə iqlim dəyişmələrinin neqativ təsirlərinin yeni dövlətlərarası diplomatik qarşıdurmaların yaranması və ya mövcud olanların militarizasiyasına keçməsi şəraiti araşdırılmışdır. Burada iqlim hadisələri qismində iqlim normasından kənarlaşmalar (məsələn, quraqlıq/daşqın, istilik dalğaları/soyuq dövrlər) və iqlimin qeyri-sabitliyi (yağış/temperaturun qısamüddətli olmaqla böyük dispersiyası) kimi anlayışlar vasitəsilə, empirik ölçmə üsulu ilə diplomatik qarşıdurmaların yaranması araşdırılmışdır. Məqalədə, məsələn, Boliviya və Çili arasında Mauri, Lauka və Silala çayları ilə bağlı diplomatik münaqişənin dinamikası təhlil edilmiş və iqlim dəyişmələrinin təzahürü kimi uzunmüddətli yağışlar nəticəsində bu iki dövlət arasında diplomatik qarşıdurmanın gərginləşməsi və militarizasiyası şəraiti təhlil edilmişdir. Belə ki, Boliviyanın Atakama səhrası üzərində suverenlik iddialarına qarşı Çili 1848-ci ildən etibarən etiraz etmiş, eyni zamanda, dənizə çıxış yolu axtarması səbəbindən Boliviya 1884-ci ildən etibarən bu rayon üzərində Çilinin ərazi nəzarətinə etiraz etmişdir. Nəticə etibarilə, 1879–1884-cü illərdə baş vermiş Sakit Okean müharibəsində Çili Boliviya və Peruya qarşı uğurlu hərbi əməliyyatlar keçirərək qeyd olunan mübahisəli əraziyə nəzarəti tam ələ keçirmişdir. Bir qədər sonra isə, Boliviya Çilinin Antofaqast limanı üzərində nəzarətinə etiraz edərək onun dənizə girişini kəsmişdi. Bu proseslərin davamı olaraq, iqlim dəyişmələrinin təzahürü kimi yağıntıların iqlim normasından kənarlaşmalarının diplomatik qarşıdurmanın başlanmasına necə təsir göstərməsi məqalədə təhlil edilir. Belə ki, bu ölkələrdə 1910–1940-cı illər üzrə yağıntıların normadan kənarlaşmaları və ölkələrin birində digərindən daha az yağıntıların baş verməsi onların arasındakı diplomatik qarşıdurmanı kəskinləşdirmişdir. Konkret olaraq, Çilinin yerli şirkətlərdən biri ilə müqavilə bağlayaraq, irriqasiya məqsədilə Mauri çayından su çıxarmaq qərarına Boliviya etiraz edərək, 1921-ci ildə Çiliyə qarşı diplomatik iddialar irəli sürmüşdür. 18 il sonra isə Boliviya qonşu Çilinin bu dəfə Lauka çayından Rio-Azapa vadisinə su çəkmək qərarına kəskin etiraz etmişdir. Hər iki iddianın əsasında isə Çilidən fərqli olaraq, Boliviyada yağıntının xeyli azalması ilə bağlı su təchizatında meydana gəlmiş çatışmazlıqlar olmuşdur. Növbəti mərhələdə, yəni 1962-ci ildə isə Boliviya Çili ilə diplomatik əlaqələrini kəsmiş və Amerika Dövlətləri Təşkilatına müraciət edərək məsələyə müdaxilə etməsini rəsmən xahiş etmişdir. İqlim dəyişmələrinin təsiri ilə tədricən su ehtiyatlarının azalması məsələsi Boliviyanın milli təhlükəsizlik məsələsinə çevrilmiş, bu da, faktiki olaraq, diplomatik qarşıdurmanın silahlı münaqişə fazasına keçməsinə təkan vermişdir. Burada iqlim dəyişmələrinin təzahürü kimi yağıntı miqdarının önəmli dərəcədə azalmasının ölkədə su ehtiyatlarının kəskin azalması ilə bağlı insan kapitalı və kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafı üçün əngəl yaratması müvafiq silahlı qarşıdurmaya səbəb olmuşdur. Məqalədə belə bir nəticəyə gəlinmişdir ki, qərb yarımkürəsində və Avropada iqlim normasından xeyli kənarlaşmalar və iqlimin kəskin qeyri-sabitliyi, faktiki olaraq, yeni diplomatik münaqişələr risklərini və xüsusən də revanşist siyasət yürüdən dövlətlərin iştirakı ilə hərbi münaqişələrin başvermə riskini artıra bilər.

Eyni zamanda, transsərhəd çayları ilə bağlı qarşıdurmalara aid yuxarıda qeyd olunan çoxsaylı mənbələrdə iqlim dəyişmələrinin quru və dəniz sərhədləri ilə əlaqədar olan qarşıdurma-

lara da təsirləri nəzərdən keçirilir. Qeyd edək ki, quru sərhədlərinin iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə deformasiyaya məruz qalması ümumən müvafiq ölkələr üçün potensial təhlükə kimi daim diqqətdə saxlanılmalıdır. Eyni zamanda, bu kimi qarşıdurmalarda "iddiaçı" (yəni, "status quo"-nu dəyişməyə çalışan) və "hədəf" ("status quo"-nu saxlamağa çalışan) dövlətlərin davranış xətləri diqqətlə araşdırılmalı və iqlim dəyişmələri ilə bağlı məsələlərin iddiaçıların revanşist davranışına nə kimi təsir göstərməsi diqqətlə təhlil edilməlidir. Belə hallarda iddiaçılar tərəfindən iqlim dəyişmələrinin bəhanə kimi istifadə edilməsi məsələsi də istisna edilməməlidir. Bu məsələ hazırda Cənubi Qafqazda əsas revanşist ölkə kimi tanınan Ermənistanının iştirakı ilə meydana gələ bilən yeni regional münaqişə ocaqlarının qarşısının vaxtında alınması baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müvafiq beynəlxalq təşkilatlar bu amili daim diqqət dairəsində saxlamalı və bədxah qonşumuzun gələcəkdə hər hansı iqlim münaqişəsi yaratma imkanlarını neytrallaşdırmaq üçün diplomatik vasitələrlə preventiv tədbirlər görməlidirlər.

Maraqlıdır ki, [36]-da digər maraqlı nəticə ondan ibarətdir ki, iqlim dəyişmələrinin təsiri əsasında meydana gələn dövlətlərarası münaqişələr, bir qayda olaraq, yağıntı və temperaturun qeyri-sabitliyinə məhz uzun müddət məruz qalmış qonşu ölkələr arasında baş verir [8]. Yəni, qısa müddətli qeyri-sabit iqlim təzahürləri, bir qayda olaraq, daxili münaqişələrə səbəb olur.

Eyni zamanda, iqlim münaqişələrinə dair ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, bu kimi münaqişələrə gətirib çıxaran səbəblər müxtəlifdir, lakin əsas səbəblər sırasında üç məsələ xüsusi yer tutur: kənd təsərrüfatının məhsuldarlığı, mövsümiliyi və su resurslarının çatışmazlığı. Belə ki, bir çox hallarda, iqlim dəyişmələrinin mənfi təsiri ilə kənd təsərrüfatı istehsalında baş verən problemlər, risklər, bəzi dövlətləri (əsasən Afrika, Şərqi-Asiya və s.) öz ərazilərindən kənarda əlavə torpaq və resurs axtarmağa sövq edir və bu da qonşu ölkələr arasında yeni münaqişə ocaqlarının yaranmasına səbəb olur. Məsələn, iqlim dəyişmələrinin təsiri ilə quraqlıq, daşqın və s. nəticəsində əkin sahələrinin yararsız hala gəlməsi, habelə səhralaşma prosesi ilə bağlı bir sıra Afrika, Şərqi-Asiya ölkələrindəki (məsələn, Keniya, Efiopiya, Sudan, Somali) fermerlərlə qonşu ölkələrin fermer icmaları arasında dəfələrlə şiddətli qarşıdurmalar baş vermişdir.

Beləliklə, iqlim dəyişmələrinin getdikcə artan neqativ təsirləri, xüsusən qeyri-sabit iqlim şəraiti, quraqlıq, intensiv və qeyri-bərabər yağıntı və digər hallar mövcud təbii resursların, o cümlədən şirin su, torpaq ehtiyatları və digər strateji əhəmiyyətli ehtiyatların təmini məsələlərində problemlər yarada bilər. Bu da gələcəkdə, yuxarıda bəhs edilən misallarda göstərildiyi kimi, yeni diplomatik qarşıdurmaların, hətta silahlı münaqişələrin artmasına səbəb ola bilər [18]. Bu mənada, yaxın perspektivdə çay hövzələrində su çatışmazlığı səbəbindən iqlim münaqişələrinin sayının artacağı da daha çox ehtimal olunur [3]. Belə ki, iqlim dəyişmələri dövlətlərin müvafiq çay müqavilələrinin şərtlərini yerinə yetirə bilməsini daha da çətinləşdirir [9].

Maraqlıdır ki, iqlim dəyişmələri və onun səbəb olduğu təhlükəsizlik riskləri arasındakı korrelyasiya, yəni empirik və nəzəri əlaqələr hazırda elmi ədəbiyyatda daha çox daxili, lokal münaqişələr kontekstində araşdırılır, iqlim amillərinin beynəlxalq münaqişələr yaratma şəraiti haqqında araşdırmalar, hələ ki, çox azdır. Bu baxımdan qlobal və regional miqyasda ekoloji və siyasi təhlükəsizlik sistemlərinə olan riskləri aradan qaldırmaq və ya azaltmaq üçün bu risklər arasında yeni, daha dəqiq səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edən və onların proqnozlaşdırılmasına imkan verən tədqiqatların aparılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu mənada yuxarıda bəhs olunan iqlim münaqişələrinə zəiflik indeksinin və digər metrik alətlərin işlənib hazırlanması və iqlim münaqişələrinə həssas ölkələr üçün hesablanması, müvafiq proqnoz təhlillərin aparılması nəzəri və praktiki anlamda olduqca perspektiv tədqiqat istiqamətləridir.

Ədəbiyyat:

1. Ələkbərov U., Inklüziv inkişafın idarə edilməsinin əsasları, Ali Məktəblər üçün dərslik. Bakı, "Təhsil" nəşriyyatı, 2018, 216 s.
2. Bergius, Mikael; Tor A Benjaminsen, Faustin Maganga & Halvard Buhaug (2020) Green economy, degradation narratives, and land-use conflicts in Tanzania. World Development 129(May): 104850.
3. Brochmann & Hensel, 2009.
4. Bulloch and A. Darwish, Water Wars: Coming Conflict in the Middle East (London: Victor Gollancz, 1993).
5. Buzan, Barry (1991) P eople, states, and fear: an agenda for international security studies in the post-Cold War era (New York: Harvester Wheatsheaf), p.19-20.
6. Carson, R. Silent Spring; Fawcett Publications: Robbinsdale, MN, USA, 1962, Hardin, G. The Tragedy of the Commons. Sci. New Ser. 1968, 162, 1243–1248
7. Deudney D., 'Environmental Security: Muddled Thinking', Bulletin of The Atomic Scientists, 47: 3 (April 1991), pp. 22–8.
8. Devlin & Hendrix, 2014
9. De Stefano et al., 2012
10. Dinar, Shlomi; David Katz, Lucia De Stefano & Brian Blankespoor, Climate change, conflict, and cooperation, Global analysis of the effectiveness of international river treaties in addressing water variability. Political Geography, 2015, 45(March): 55–66.
11. Dyer H. Environmental security and international relations: the case for enclosure. Review of International Studies. 27(3), pp. 441-450, 2001.
12. Dyer H., 'Environmental Security as a Universal Value: Implications for International Theory', in J. Vogler and M. Imber (eds.), The Environment and International Relations (London: Routledge, 1996).
13. Dyer H., 'International Theory and Environmental Security: Values, Interests and Agency', Environment and Security, 1:3 (1998), pp. 133–53.
14. Dell'Anna F., Energy Policy, 149, 112031 (2021).
15. Gleditsch, Nils Petter. Whither the weather? Climate change and conflict. Journal of Peace Research, 2012, 49(1): 3–9.
16. Gleick P., 'Water and Conflict: Fresh Water Resources and International Security', International Security, 18:1 (1993).
17. Homer-Dixon, Thomas (1991) 'On the threshold: environmental changes as causes of conflict', International Security, 16:2, 76 – 116.
18. Homer-Dixon, 1991; Hendrix & Glaser, 2007; Raleigh & Urdal, 2007.
19. Humbatov F., "Environmental and regional security issues in the South Caucasus", "İnsan və biosfer" (MaB, UNESCO) Azərbaycan milli komitəsinin əsərləri. Bakı, "Təhsil", 2021, 352 s., s.197-214.
20. Humbatov F., Environmental crimes of Armenia against the Republic of Azerbaijan, South Caucasia in the context of social, economic and political progress in the post-cold war era, Turkey, Iksad Publications- 2021, , p.354, chapter VII, pp. 231-264.
21. Humbatov F., Low emission development outlook and its role in the environmental security system of the Republic of Azerbaijan", Baku, "Tuna"PPC LLC, 256 p.
22. Hümbətov F., Beynəlxalq münasibətlər kontekstində ekoloji təhlükəsizlik sisteminə real təhdid kimi qlobal iqlim dəyişmələri ilə mübarizə məsələləri // Dövlət İdarəçiliyi: Nəzəriyyə və Təcrübə. Elmi-nəzəri jurnal, 2021, №3(75), səh.159-176.
23. Hümbətov F., Müasir beynəlxalq münasibətlərdə enerji diplomatiyası. Bakı, 2018, 356 s.
24. Hümbətov F., Beynəlxalq münasibətlər kontekstində ekoloji təhlükəsizlik məsələləri və müasir çağırışlari, Dövlət İdarəçiliyi: Nəzəriyyə və Təcrübə" elmi-nəzəri jurnal, 2022,№(80), səh.177-188.
25. Humbatov F., Low emission development prospective of the Republic of Azerbaijan and regional environmental security challenges". Public Administration: theory

and practice. Scientific and theoretical journal. 2023, №1(81), Baku, Publication of Academy Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, pp.213-230.
26. Kahl, Colin H (1998), Population growth, environmental degradation, and state-sponsored violence: The case in Kenya, 1991-1993. International Security 23(2), 80-119
27. Koren, Ore. Food abundance and violent conflict in Africa. American Journal of Agricultural Economics, 2018, 100(4): 981–1006.
28. Kumar R., Strategic Analysis, 44(5), 479-489 (2020)
29. Lacy, Mark (2005) Security and climate change: international relations and the limits of realism (London: Routledge)
30. Lietzmann and Vest 1999.
31. Lowi M., 'Transboundary Resource Disputes and Their Resolution', in D. Deudney and R. Matthew (eds.), Contested Ground: Security and Conflict in the New Environmental Politics (New York, NY: SUNY Press, 1998).
32. Malthus, T. An Essay on the Principle of Population; Palgrave Macmillan: London, UK, 1798
33. Markowitz, Jonathan N (2020) Perils of Plenty: Arctic Resource, Competition and the Return of the Great Game. Oxford: Oxford University Press
34. Nina von Uexkull, Halvard Buhaug. Security implications of climate change: A decade of scientific progress, Journal of Peace Research, 2021 Vol. 58(1): 3–17)
35. Pirages D., 'Environmental Security and Social Evolution', International Studies Notes, 16:1 (1991), p. 8.
36. Schmidt, Cody J; Bomi K Lee & Sara McLaughlin Mitchell, Climate bones of contention: How climate variability influences territorial, maritime, and river interstate conflicts. Journal of Peace Research, 2021, 58(1), pp. 132–150.
37. Toset, Gleditsch & Hegre, 2000; Hensel, Mitchell & Sowers, 2006; Brochmann & Hensel, 2009; Brochmann & Gleditsch, 2012; Devlin & Hendrix, 2014
38. Trombetta Maria Julia (2008) Environmental security and climate change: analysing the discourse, Cambridge Review of International Affairs, 21:4, 585-602, DOI: 10.1080/09557570802452920
39. Ullman, R.H. Redefining Security. Int. Secur. 1983, 8, 129–153.
40. Homer-Dixon, Thomas (1991) 'On the threshold: environmental changes as causes of conflict', International Security, 16:2, 76 – 116
41. UNHCR Announcement, 23, 2023
42. United Nations Environment Programme. 2016. Environmental Cooperation for Peacebuilding Programme. Final Report and D. E. Jensen, personal communication, April 10, 2018
43. Waever, Ole (1995) 'Securitization and desecuritization' in Ronnie Lipschutz (ed) On security (New York: Columbia University Press), p. 46–86.
44. Walker R.B.L., 'Security, Sovereignty and the Challenge of World Politics', Alternatives, 15:1 (1990), p. 8
45. Wischnath Gerdis, Halvard Buhaug, Rice or riots:On food profuction and conflict severity accross India. 2014, Political Geograpgy 43, p.6-14
46. Кукушкина А.В. Международно-правовые аспекты экологической безопасности // Московский журнал международного права. 1993. № 2. С. 59.
47. Рыженков А.Я. Экологический терроризм как глобальная проблема современности // Правовая парадигма. 2017.Т. 16. № 2. С. 479–483
48. https://apps.ipcc.ch/comments/ar6syr/fgd/chapters.php
49. https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/rauf-haciyev-esrin-sonunadek-xezer-denizinin-seviyyesi-9-ve-ya-18-metr-ene-biler-1640260642
50. https://www.dur.ac.uk/resources/ibru/publications/full/bsb5-4_harris.pdf
51. https://www.ebrd.com/news/2020/georgia-joins-the-race-to-produce-green-hydrogen.html

52. https://ehs.unu.edu/news/news/5-facts-on-climate-migrants.html#:~:text=Fact%201%3A%20Climate%20migrants*%20are,are%20not%20legally%20considered%20refugees
53. https://fed.az/az/dovlet/kur-cayinin-qurumasinin-qarsisini-almaq-ucun-hokumetden-serencam-126999
54. https://hydrogeneurope.eu/project-pipeline- of-the-european-clean-hydrogen-alliance
55. https://www.itu.int/online/mm/scripts/gensel38
56. https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/ 364029
57. https://minenergy.gov.az/en/alternativ-ve-berpa-olunan-enerji/azerbaycanda-berpa-olunan-enerji-menbelerinden-istifade
58. http://www.nato.int/ccms/pilot.htm
59. https://e-qanun.az/framework/41551
60. https://sputnik.az/20230810/xezerin-seviyyesinin-real-azalmasina-qeyri-iqlim-amiller-de-tasir-edir---nazir-muavini---457603411.html
61. https://treaties.un.org/doc/treaties/1992/03/19920317%2005-46%20am/ch_xxvii_05p.pdf
62. https://www.osce.org/oceea/446245
63. https://www.un.org/ohrls/content/list-ldcs
64. https://www.uncclearn.org/wp-content/uploads/library/idb01062016_vulnerability-indicators-of-adaptation-to-climate-change-and-policy-implications-for-investment-projects.pdf
65. https://unfccc.int/documents/624596
66. https://unfccc.int/documents/299472
67. https://www.unhcr.org/media/climate-change-displacement-and-human-rights
68. https://www.un.org/ohrls/content/list-ldcs
69. http://www.publichealthnewswire.org/?p=climate-update-2021
70. https://president.az/az/articles/view/58996
71. Climate Change 2023, Synthesis Report
72. https://unfccc.int/files/adaptation/methodologies_for/vulnerability_and_adaptation/application/pdf/vulnerability_indices.pdf
73. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke3 26/files/2023-03/Climate%20Vulnerability%20Index%20Book.pdf
74. https://climate.copernicus.eu/copernicus-2023-hottest-year-record#:~:text=Global%20surface%20air%20temperature%20highlights%3A&text=2023%20marks%20the%20first%20time,than%202%C2%B0C%20warmer
75. https://ecdpm.org/work/addressing-military-carbon-footprint-cop28#:~:text=This%20points%20to%20a%20major,data%20from%202017%2D2020).
76. https://www.undrr.org/news/cop28-ends-progress-loss-and-damage-santiago-network-and-transition-away-fossil-fuels#:~:text=It%20aims%20to%20support%20developing,to%20address%20climate%20risks%20comprehensively.
77. https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/gini-coefficient/
78.https://www4.unfccc.int/sites/NAPC/Country%20Documents/General/apf%20technical%20paper04.pdf
79. https://www.adaptation-fund.org/document/addressing-climate-change-adaptation-in-fragile-settings-and-conflict-affected-countries-lessons-learned-from-the-adaptation-funds-portfolio/

Açar sözlər: *təhlükəsizlik, ekoloji təhlükəsizlik, beynəlxalq münasibətlər, dayanıqlı inkişaf, iqlim dəyişmələri, istixana qazları, adaptasiya, mitiqasiya tədbirləri, iqlim münaqişələri, İqlim Münaqişələrinə qarşı Zəiflik, Təhlükəsizliyin (geniş mənada) İqlim Həssaslığı İndeksi, İqlim Münaqişələrinin Qarşısıalınma Qabiliyyəti*

Fuad Humbatov

The Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan
Department of Planning and Management of Sustainable Development
Post-doctoral Researcher of the Political Science Program
at Baku State University, Associate Professor, Ph.D.

THE CORRELATION BETWEEN ENVIRONMENTAL AND POLITICAL SECURITY RISKS AND THE ROLE OF INTERNATIONAL COOPERATION IN THEIR PREVENTION

ABSTRACT

The paper investigates the negative impacts of environmental problems, including adverse effects and various socio-economic and humanitarian consequences of global climate change, and, in some cases, of a number of climate change combat measures (adaptation and mitigation measures) for the political security system and international relations. Moreover, for the assessment of the correlation between environmental and other risks and to predict them in order to mitigate and exclude their negative effects on the environmental and political security systems, the author introduced the concept of the Climate Conflicts Vulnerability Index as a metric tool based on correlation analysis between environmental and other risks for the first time in this article. Calculated with a special formula here below, CCVI determines the degree of vulnerability or predisposition to so-called climate conflicts or the inability of any country or union of countries to prevent climate conflicts that may occur as direct or indirect consequences of global climate change.

In addition, special attention is paid to the analysis of the risks of possible climate conflicts in the South Caucasus and Caspian basin regions, as well as the role of institutions of international cooperation in preventing such risks.

Keywords: *security, environmental security, international relations, sustainable development, climate change, greenhouse gases, adaptation, mitigation measures, climate conflicts, Climate Conflicts Vulnerability*

Фуад Гумбатов
Доцент кафедры "Планирование и управление устойчивого развития"
Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики,
к.ф.-м.н., докторант программы доктора политических наук
Бакинского Государственного Университета,
Руководитель переговорной группы по митигационным мерам процесса подготовки
к COP29, международный эксперт по климатическим измененниям (UNFCCC)

О КОРРЕЛЯЦИИ РИСКОВ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И РОЛИ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ИХ ПРЕДОТВРАЩЕНИИ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена изучению влияния негативных последствий ряда экологических проблем, включая неблагоприятные последствия глобального изменения климата, а в некоторых случаях и меры по борьбе с изменением климата (адаптационные и митигационные мероприятия) на систему политической безопасности и международных отношений. Автором впервые введены понятие «Индекс Уязвимости к Климатическим Конфликтам» (ИУКК) и методология его расчета. ИУКК, как метрический инструмент для оценки уязвимости страны к локальной или международной климатической конфликтам, на основе корреляционного анализа между экологическими и другими рисками, определяет степень склонности или предрасположенности какой-либо страны или союза стран к так называемым климатическим конфликтам, которые являются прямыми или косвенными последствиями глобальных климатичических изменений. Особое внимание в работе уделено и анализу рисков климатических конфликтов в таких регионах, как Южный Кавказ и Каспийский бассейн, а также роли институтов международного сотрудничества в их предупреждении.

Ключевые слова: *безопасность, экологическая безопасность, международные отношения, устойчивое развитие, изменение климата, парниковые газы, адаптация, митигационные меры, климатические конфликты, Уязвимость к Климатическим Конфликтам, Индекс Климатической Уязвимости Безопасности, Способность по Предупреждению Климатического Конфликта*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.187

DAVAMLI İNKİŞAFIN İDARƏ EDİLMƏSİ
SUSTAINABLE DEVELOPMENT MANAGEMENT

UOT 328; 342.5; 351/354; 351

ÜLFƏT MEHDİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Davamlı inkişafın planlaşdırılması və idarə edilməsi" kafedrasının baş müəllimi, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

e-mail: ulfat_mehdiyev@yahoo.com

2030-cu İLƏ QƏDƏR MİLLİ SOSİAL-İQTİSADİ PRİORİTETLƏR KONTEKSTİNDƏ TƏHSİL SAHƏSİNDƏ DÖVLƏT SİYASƏTİNİN İSTİQAMƏTLƏRİ

Təhsil elə bir sahədir ki, o cəmiyyətin digər müxtəlif sahələri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədədir. Siyasi, sosial, iqtisadi, mədəni münasibətlərin formalaşmasında və inkişafında təhsil önəmli yer tutur. Ölkədə elmin və təhsilin tərəqqisi digər sferaların da canlanmasına, irəli getməsinə səbəb olur. Xüsusilə də sosial-iqtisadi müstəvidə təhsilin önəmi daha çox özünü büruzə verir. Təhsil ölkənin sosial-iqtisadi kontekstdə inkişafını müəyyən edən ən başlıca sahədir. Təhsil həm sosial, həm də iqtisadi cəhətdən ölkə tərəqqisinin ən əsas hərəkətverici qüvvəsidir. Cəmiyyətin intellektual potensialının formalaşdırılmasında, hüquqi cəmiyyətin mövcudluğunda, milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasında və gələcək nəsillərə ötürülməsində təhsil xüsusi yer tutur. Başqa sözlə desək, cəmiyyətin hərtərəfli inkişafının tənzimlənməsində təhsil ilk sırada dayanır.

Qloballaşmış dünyada dövlətlərin yürütdüyü siyasətin əsas hissəsini təhsil siyasəti təşkil edir. Təhsilin və elmin önəmi onu dövlət siyasətinin strateji istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirir. Ölkənin təhsil siyasəti təhsil haqqında müvafiq qanunlara və sənədlərə əsaslanmaqla həyata keçirilir. Təhsil siyasəti hər bir dövlətin həm milli ənənələrə, həm də ümumbəşəri dəyərlərə söykənməsini, dünyəviliyi, humanist prinsiplərlə təşkili, təhsilin heç bir digər sahələrdən asılı olmamasını, demokratik əsaslarla qurulmasını tələb edir. Azərbaycan Respublikasında dövlətin təhsil siyasəti məhz bu prinsiplər əsasında qurulmuş və ölkənin inkişaf konsepsiyasının önəmli tərkib hissəsi kimi bərqərar olmuşdur. "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nda qeyd olunur ki, təhsil sahəsində mövcud olan qanunvericilik, inkişaf strategiyası və fəaliyyət planı bütün sosial meyarlar nəzərə alınaraq tərtib olunur və təsdiq edilir [5].

Müasir dünyada təhsil sistemi, dövlətin təhsil siyasəti ölkənin inkişaf səviyyəsini göstərən ən vacib amillərdəndir. İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin sosial-iqtisadi tərəqqisində təhsildə aparılan islahatlar, təhsildə yeniliklər önəmli yer tutur. Çünki təhsil sistemində aparılan islahatlar, sınaqdan çıxmış və müsbət nəticə verən üsulların tətbiqi, uğurlu təhsil siyasəti bütün sahələri daha da inkişafa aparır və bu ölkənin müasir dünyada hərtərəfli nüfuzunun artmasına şərait yaradır. Müasir çağırışlara və tələblərə uyğun olaraq ölkənin təhsil siyasətində islahatların aparılması,

mütərəqqi layihələrin hazırlanması, təhsildə inteqrasiya meyllərinin müşahidə olunması amilləri təhsilin və onun təsir etdiyi bütün sahələrin tərəqqisi üçün vacibdir və bu proses qloballaşma şərtlərində baş verir.

Qloballaşmanın şərtlərinə uyğun olaraq milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətini artırılması məqsədilə təhsildə önəmli addımlar atılır və əsas hədəflər müəyyənləşir. Ölkənin inkişafını şərtləndirən birinci amil iqtisadi sahədə yüksəlişdir ki, bunun da əsasında dayanan vacib faktorlardan biri ölkənin yüksək təhsilli, bacarıqlı işçi qüvvəsidir. Təhsil sistemi həm maddi, həm də mənəvi istehsala təsir göstərir, cəmiyyətin əsas işçi qüvvəsinin formalaşdırır. Sosial-iqtisadi sferada həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından görünən müsbət dəyişikliklər birbaşa olaraq, insan resurslarının inkişafı cəmiyyətin intellektual potensialı, təhsil ilə bağlıdır. Buna görə də elm və təhsil dövlət siyasətinin sosial-iqtisadi kontekstdə əsas prioritet istiqamətlərindən biridir.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, təhsil üçün dövlət qayğısı, təhsilin inkişafının dövlət strategiyasının hədəfinə çevrilməsi xüsusi əhəmiyyətlidir. Azərbaycanda elmin və təhsilin inkişafında, dünyanın inkişaf tendensiyalarına cavab verən hazırkı səviyyəyə çatmasında Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Ümumilli Lider qeyd edirdi: “Təhsil sahəsi həyatımızın ən gərəkli, ən mühüm sahəsidir. O, milli məqsədlər, mənafelər əsasında qurulmalıdır”. Əsası Ümummilli lider tərəfindən qoyulmuş islahatlar, uğurlu təhsil siyasəti hal-hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. İlham Əliyev tərəfindən ötən illər ərzində təhsillə bağlı çox mühüm Fərmanlar və Sərəncamlar verilmişdir. Müasir təhsil sisteminin qurulmasında fundament rolunu oynayan həmin proqramlar müəyyən illər ərzində təhsildə əsas hədəfləri özündə əks etdirir. Bu hədəflər dövlət büdcəsindən ayrılan böyük vəsaitlər hesabına reallaşdırılır, təhsilin və elmin inkişafına töhfə verir. Yeni ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi, mövcud məktəblərin əsaslı təmiri və müasir tədris avadanlıqları ilə təmin olunmasına dair Proqram (2003-2007-ci illər), Məktəbəqədər təhsilin yeniləşdirilməsi Proqramı (2007-2010-cu illər), Ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı (2005-2007-ci illər), Təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı (2008-2012-ci illər), Ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı (2009-2013-cü illər), 2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı, “Elmin inkişafı üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı (2009-2015-ci illər), “Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” və bu kimi onlarla proqram ölkəmizin təhsil sahəsində yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymasına imkan vermişdir [7]. Sonrakı illər ərzində təhsil haqqında qəbul olunmuş qərarlar, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən təsdiq edilmiş Sərəncamlar Azərbaycan təhsil sisteminin daha da modernləşməsinə və dünya standartlarına cavab verməsinə, səmərəli və nəticəyönümlü təhsil modelinin formalaşmasına şərait yaratmışdır.

Məlumdur ki, hal-hazırda bütün sahələrdə görülən işlər və gələcək perspektivlər dünyada gedən rəqabət vəziyyətinə uyğun olaraq nəzərdə tutulur. Belə şərait sosial və iqtisadi cəhətdən inkişafın davamlılığı üçün dövlətin strateji məqsəd və hədəflərində təhsilin davamlı və güclü sfera olaraq daim diqqətdə saxlanılmasını tələb edir. Hal-hazırda və önümüzdəki illər ərzində təhsil sistemində güclü və rəqabətə davamlı təhsil modelinin qorunub saxlanması üçün icrası nəzərdə tutulan prioritet istiqamətlər cənab İlham Əliyevin 2 fevral 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də öz əksini tapır. Təhsildə əsas prinsip kimi “ömürboyu təhsil” ideyası strateji hədəflərin alındığı müasir dövrdə kompetensiyaların, sosial bacarıqların inkişafı üçün həyata keçirilir. Sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər çoxşaxəli tərəqqini dəstəkləyir. Sərəncamda qeyd olunur ki, təhsil cəmiyyətin

inkişafının təminatçı qüvvəsi kimi çıxış edir. Təhsil sisteminin gücləndirilməsi üçün müasir metodların tətbiqi, modernləşdirmə siyasəti aparılmalı, təhsilin məzmunu yenilənməli və dərinləşməli, inteqrativ tədris prosesi icra edilməlidir. Bu əsasda ölkənin beynəlxalq qiymətləndirmələrdə (PISA, PIRLS, TIMSS, ICILS) mövqeyinin yaxşılaşmasına nail olunmalıdır. Təhsil sistemində rəqəmsal bacarıqların formalaşmasına diqqət yetirilməli, gənc nəsli gələcək rəqəmsal texnologiyalar dövrünə hazırlamaq lazımdır. Ənənəvi təhsildən fərqlənən yeni bacarıqlar, ixtisaslar və peşələrə hazırlıq olmalıdır. Təhsildə insanların imkanları genişləndirilməli, mütəxəssislərin hazırlanması müasir əmək bazarının tələbləri ilə ayaqlaşmalıdır. Müasir kadrlar və mütəxəssislər beynəlxalq sertifikatlara uyğun olmalıdır [2].

Sosial sistemin inkişafı təhsildə davamlı inkişaf ilə səsləşir. Ümumiyyətlə, təhsil özlüxyündə sosial xarakterli və mahiyyətlidir. Belə ki, təhsilin sosial mahiyyəti onun cəmiyyətin yaşından asılı olmayaraq hər bir üzvü üçün əlçatan olmasının vacibliyində, sosial vəziyyətin və insanların rifahının yaxşılaşdırılması üçün hərəkətverici qüvvə olması, insan kapitalının formalaşmasında rol oynaması, bir sözlə, sosial mövcudluğun kökündə dayanmasındadır. Cəmiyyətdə və dünyada baş verən müxtəlif proseslər, qlobal problemlər, məsələn, az müddət öncə yaşadığımız pandemiya şəraiti və s. təhsilə öz təsirini göstərir. Bunları öncədən nəzərə alaraq, gələcəkdə baş verə biləcək problemlərin qarşısını almaq məqsədilə dövlət adekvat və səmərəli təhsil siyasəti aparır.

İqtisadiyyatın tərkibində olan elm və təhsilin maliyyələşdirilməsi məsələsi günümüzdə ən aktual məsələlərdəndir. Təhsilin bütün pillələrində, orta məktəblərdə, ali təhsil müəssisələrində və onlarla bərabər peşə təhsilində maliyyələşdirmə müzakirə mövzusudur. Mütəxəssislər bildirir ki, təhsil sistemində maliyyə üzrə mexanizmləşdirmənin təkmilləşdirilməsi strategiyasında dövlət və özəl sektorların tərəfdaşlığının ortaq cəhətlərinin müəyyənləşməsinə ehtiyac var və müvafiq prosesə xidmət edən investisiya infrastrukturu mövcud olduğu zaman birgə əməkdaşlığın həyata keçirilməsində dövlət idarəetmə orqanları, özəl kapital, peşə təhsili müəssisələri fəaliyyət göstərə bilər [11].

Bu gün təhsilin maliyyələşdirilməsi problemi müasir dünyada müxtəlif istiqamətlərdə həllini tapmağa çalışır. Təhsilin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı inklüziv təhsil meyarları, təhsilalanların gələcəkdə əmək bazarına inteqrasiyası məsələlərinə nəzarət təmin olunur. Azərbaycanda dövlət büdcəsindən təhsil sahəsi üçün ayrılan vəsait hər il artırılır. 2023-cü ildə ayrılmış vəsaitin həcmi xüsusilə yüksəldilmişdir. Belə ki, 2023-cü ildə təhsil xərcləri 2022-ci ilə nisbətən 13,3 faiz çoxdur.

Elmin inkişafı ölkə tərəqqisinin əsas fundamentidir və dövlət büdcəsindən elmin inkişafı üçün xeyli vəsait ayrılır. Aşağıdakı cədvəldə 2018-2022-ci illərdə elmə çəkilən xərclərin (milyon manatla) inkişaf dinamikası müşahidə olunur.

Dövlət siyasətinin təhsil prioritetlərindən biri insan kapitalının inkişaf etdirilməsidir. Təhsil sosial-iqtisadi inkişafın başlıca meyarı kimi insan kapitalını formalaşdıran əsas amildir. Həm mərkəzdə, həm də regionlarda təhsilə və elmə ayrılan vəsait insan kapitalının formalaşması və inkişafı çərçivəsində keyfiyyət göstəricilərinin yüksəlməsinə xidmət edir. Bu gün Azərbaycanda təhsil siyasətinin hədəfləri olduqca genişdir. Qarabağa Böyük Qayıdışın sevincini yaşayan Azərbaycanda təhsil siyasətinin qarşısına qoyduğu əsas məqsədlərdən biri işğaldan azad olunmuş ərazilərdə təhsil infrastrukturunun qurulmasıdır. İnsan kapitalının inkişaf etdirilməsi, müasir bilik və bacarıqlara malik mütəxəssislərin azad edilmiş ərazilərə cəlb olunması və müasir innovasiyalar məkanına çevrilməsi istiqamətində sürətli işlər həyata keçirilir.

Cədvəl

2018-2022-ci illərdə elmə çəkilən xərclərin inkişaf dinamikası

	2018	2019	2020	2021	2022
Elmi xərc (mln AZN)	117,8	122,3	143,6	151,8	167,8
ÜDM nisbətən	0,15%	0,15%	0,20%	0,16 %	0,13%
Dövlət büdcəsi xərclərinə nis.	0,52%	0,50%	0,54%	0,55%	0,52%

Mənbə: Azərbaycanda təhsil, elm və mədəniyyət 2023 (statistik məcmuə). Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycanın 2022-2026-cı ilin sosial-iqtisadi inkişafı Strategiyasının təyin edilməsi haqqında" 22 iyul 2022-ci il tarixli Sərəncamında qeyd olunur ki, təhsildə əlçatanlıq təmin olunmalıdır. Sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin ali təhsil ala bilmək imkanı olmalıdır. Təhsildə əsas hədəflər sırasında göstərildiyi kimi, rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı üzrə strategiya çərçivəsində məktəbəqədər təhsilin əhatə dairəsi artırılmış və ölkədə ümumi təhsildə səriştəəsaslı proqramların tətbiqi, təhsil üzrə beynəlxalq qiymətləndirmələrdə mövqe yaxşılaşdırılmışdır. Peşə təhsilinin əhatə dairəsi və keyfiyyəti artırılır. Gəlirindən asılı olmayaraq bütün ailələrin övladları üçün ali təhsilə əlçatanlıq təmin edilir. Elmin müxtəlif sahələri üzrə tədqiqatların mümkünlüyü vurğulanır. Əhalinin davamlı savadlanması üçün "ömürboyu işləmə" mexanizmi yaradılmışdır. Təhsilin bütün səviyyələrində təhsilalanlara rəqəmsal biliklər aşılanır. Təhsil müəssisələrində İKT əsaslı infrastruktur inkişaf yaradır [1].

İnsan kapitalı amili digər sənədlərdə də əks olunmuşdur. Belə ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və Azərbaycan arasında Dayanıqlı İnkişaf üzrə Əməkdaşlığa dair Çərçivə Sənədində (2021-2025) görürük ki, əsas məqsəd qurulan tərəfdaşlıqların uğurla davam etməsi, inkişaf etmiş insan kapitalından effektiv şəkildə yararlanmaya nail olmaq üçün təsdiqlənən sənəd sosial-iqtisadi inkişafın təminatçısı və mühərriki kimi çıxış edir. Əldə olunan və gələcək əldə olunacaq nailiyyətlər onlar Azərbaycanın milli, regional və qlobal tərəqqisini daha da irəli apararaq inklüziv və bərabərliyə əsaslan cəmiyyət qurmaq və onun davamlığını qorumaq məqsədinə yol verəcək [8].

İnsan kapitalı ilə əlaqədar tədbirlər planının icrası əsas prioritetlərdəndir. "Azərbaycan Respublikasının Milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi"ndə həmin planı dəstəkləyən hədəflər açıq şəkildə təyin edilmişdir. Birinci hədəf ondan ibarətdir ki, təhsilin bütün səviyyələrində keyfiyyətin təminatı və yüksəldilməsi insan kapitalının formalaşması və inkişafı üçün dayaqdır. İkinci hədəf isə əmək məsələləri ilə bağlı olub əmək məhsuldarlığının artırılması üçün insan kapitalının fasiləsiz inkişafının, araşdırma və təkmilləşdirmə sahəsinə investisiya yatırımının stimullaşdırılmasını əsas götürür [6].

"Gənclərin xarici ölkələrin nüfuzlu ali təhsil müəssisələrində təhsil almalarına dair 2022-2026-cı illər üçün Dövlət Proqramı" nda prioritet istiqamətlər üzrə ixtisas sahələrinin müəyyənləşməsi, nüfuzlu xarici ali təhsil müəssisələri üzrə proqramların müəyyənləşməsi, xaricdə təhsilin maliyyələşdirilməsi və s. kimi məsələlər öz əksini tapmışdır [12].

Sənədlərin qısa məzmunundan açıq şəkildə görünür ki, sosial-iqtisadi əhatədə təhsil sahəsində dövlət siyasətinin prioritetləri çox mühüm

məsələləri özlüyündə ehtiva edir. Sadalanan problemlərin əksəriyyəti bu gün Azərbaycan təhsil sistemində öz həllini tapır. Bununla paralel olaraq növbəti onillik ərzində təhsildə problemlərinin köklü həllini tapması üçün qarşıya məqsədlər qoyulur. Azərbaycanda təhsil perspektivləri özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. İlk növbədə onu dilə gətirə bilərik ki, Azərbaycanda təhsil siyasətinin ən ümdə məqsədi insanların irqindən, cinsindən, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq qanunvericilik çərçivəsində bərabərhüquqlu təhsil ala bilməsidir. Bu dövlətin təhsil siyasətinin ən böyük uğurlarındandır.

Təhsillə bağlı normativ aktların, hüquqi-normativ sənədlərin qəbul olunması, yeni qərarların qəbulu təhsilin dövlət siyasətinin əsas hədəflərindən olduğunun göstəricisidir. Elm və təhsildə davamlı olaraq təkmilləşmə, müasir standartlara cavab verən təhsil sisteminin formalaşdırılması, beynəlxalq təcrübədə sınanmış metod və üsulların tətbiqinin önəminin vurğulanması hər daim müşahidə olunur. Bu əsasların qorunduğu təhsilə əlçatanlığın təmin edilməsi, təhsilə cəlb olunma müstəsna əhəmiyyət daşıyır. Statistik göstəricilər onu deməyə imkan verir ki, bu gün ali təhsilin həm bakalavr, həm də magistr pilləsində təhsilalanların sayında xüsusi artım müşahidə olunur.

Azərbaycanda təhsil siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri və birincisi maddi-texniki təminatı təmin etməkdir ki, biz bunun sənədlərdə əks olunduğunu gördük. Maddi-texniki bazanın inkişafı üçün infrastrukturun yenilənməsi və müasirləşdirilməsi məqsədilə şəhər mərkəzlərində və regionlarda təhsil müəssisələrində təmir-bərpa işləri aparılır. Ali təhsil müəssisələrinin, orta məktəblərin müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə təchiz olunmasına diqqət ayrılır. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının təlim prosesində rolu pandemiya dövründə özünü xüsusilə büruzə verdi. 2020-ci ildə bütün dünyada pandemiya şəraiti iqtisadiyyatın digər sahələri kimi təhsilə də təsirsiz ötüşmədi. Ənənəvi təhsil artıq yerini distant təhsilə verdi, təhsil sistemində yeniliklərə pəncərə açdı, texnoloji innovasiyaların inkişafı prosesini sürətləndirdi.

Ölkə ərazisində yerləşən bütün təhsil ocaqlarında qlobal dünyaya çıxışı əldə etmək üçün internetlə təmin olunma prosesi son illərdə sürətləndirilmişdir. 2010-cu illə müqayisədə 2022-ci ildə ölkə üzrə təhsil məqsədləri üçün

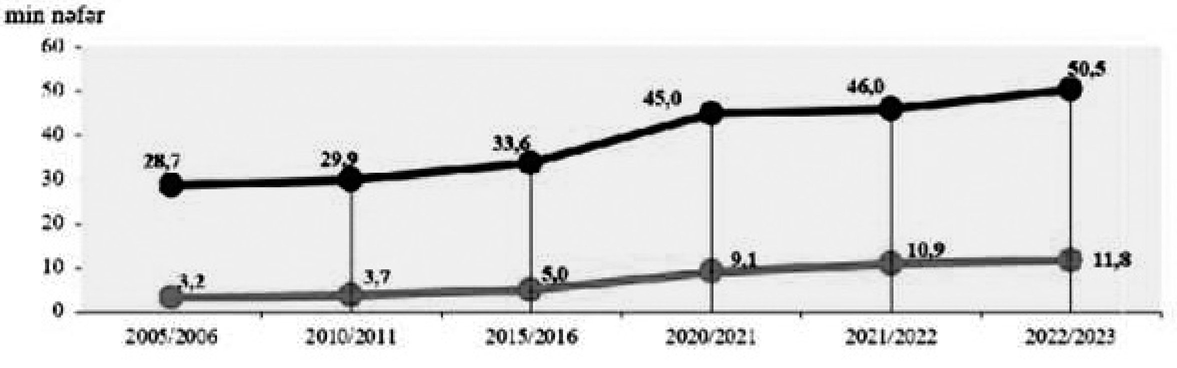

Şəkil 1. Ali təhsil müəssisələrinə qəbul olan tələbələrin sayı (min nəfər)

Mənbə: Azərbaycanda təhsil, elm və mədəniyyət 2023 (statistik məcmuə). Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi.

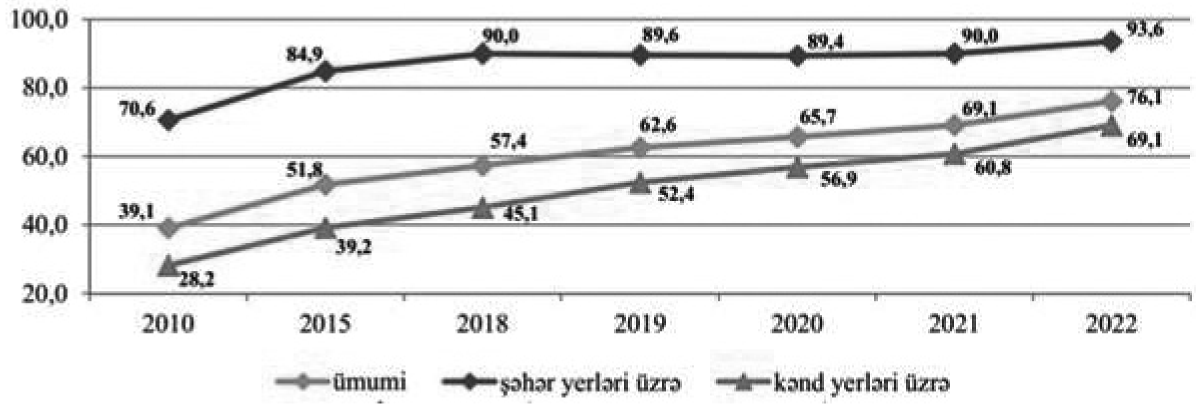

Şəkil 2. Təhsil məqsədləri üçün internetə çıxışla təmin edilmiş məktəblərin xüsusi çəkisi, yaşayış yerləri üzrə bölgüdə, faizlə

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri 2023 (statistik icmal)

internetə çıxışla təmin edilmiş məktəblərin xüsusi çəkisi 37,0 faiz bəndi artaraq 39,1 faizdən 76,1 faizədək, təhsil məqsədləri üçün kompyuterlərlə təchiz edilmiş məktəblərin xüsusi çəkisi isə 15,3 faiz bəndi artaraq 83,9 faizdən 99,2 faizə çatmışdır.

Rəqabətədavamlı milli iqtisadiyyatın qurulması üçün təhsildə keyfiyyətin təmin edilməsi, beynəlxalq tendensiyaların nəzərə alınması və bu istiqamətdə effektiv strateji tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir. Təhsil siyasətində strateji tədbirlər planında xüsusi əhəmiyyətli hadisələrdən biri də təhsilə marağın artırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 iyun 2021-ci il tarixli Fərmanı ilə Təhsil Tələbə Krediti Fondunun təsis edilməsidir. Bu dövlətin uğurlu təhsil siyasətinin göstəricilərindəndir.

Məlumdur ki, insanların fəaliyyət göstərdiyi cəmiyyətlərdə, sosial, iqtisadi sahələrdə ən önəmli detallardan birincisi təhlükəsizliyin təmin edilməsidir. Bu məsələ təhsil siyasətində də müzakirə olunmalıdır. Təhlükəsizliyin təmin olunmadığı heç bir cəmiyyətdə, heç bir sahədə, o cümlədən sosial-iqtisadi sahədə tərəqqidən söhbət gedə bilməz. Bir anlayış kimi təhlükəsizlik müxtəlif aspektlərdən müzakirə oluna bilər. Hər bir halda inkişaf təhlükəsizliyin təmin olunduğu mühitdə gedir. Ona görə də bütün sahələrdə, təhsil sistemində aparılan siyasətdə təhlükəsizlik vacib element kimi qiymətləndirilməlidir.

Sosial-iqtisadi təhlükəsizliyin təşkil olunmasında dövlət tərəfindən konkret siyasət yürüdülür. Həmin dövlət siyasətinin təhlükəsizliyin təmin edilməsində konkret şərtləri mövcuddur. Bu şərtlər dövlət siyasətində əsas iki istiqamətdə özünü göstərir. İlkin istiqamət kimi rəqabətə davamlı milli iqtisadiyyatın davamlığı və rəqabətdə üstünlüklər dövlətin həyata keçirdiyi tədbirlər sayəsində mümkünləşir. İkinci istiqamət isə dövlət tədbirləri ümumi yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşmasına, təhsilin dövrün tələblərinə uyğun olaraq rəqabətə davam gətirə bilməsinə yönəlmişdir [10].

Milli tərəqqinin əsas faktoru kimi təhsildə konseptual əsaslar mühafizə olunur. İnkişafda yeni meyllərin, dövrün tələblərinə uyğun infrastrukturun qurulması ilə paralel olaraq təhsildə dəyər məfhumu xüsusi yer tutur. Dünyada yeni təhsil modellərinin konseptual özlüyündə milli xüsusiyyətlərin qorunması, milli kimliyin dərk edilməsi, həmçinin şagirdlərə və tələbələrə aşılanması, ümumbəşəri dəyərlərin

öyrədilməsi məsələsi önəmli yer tutur. Həm milli, həm də ümumbəşəri dəyərlər təhsilin məzmununda öz əksini tapır. Azərbaycanın təhsil siyasətinin ən ümdə vəzifələrindən biri odur ki, təhsilin məzmunu Azərbaycan dövlətçilik ənənələrinə və prinsiplərinə söykənərək yaradılır.

Təhsilin bütün səviyyələrində – məktəbəqədər təhsil, orta təhsil, ali təhsil, həmçinin peşə təhsilində təhsilin məzmunun yenilənməsi, yeni dərs vəsaitləri və texnoloji avadanlıqlarla təmin olunma, yeniliklərə açıqlıq və daimi öyrənmə həyata keçirilir, keyfiyyətin təmin olunması məqsədilə təhsildə qiymətləndirmə və monitorinq aparılır, təhsilalanların dünyagörüşünün və xarici dil biliklərinin artırılması, nəticəyönümlü və şəxsiyyətyönümlü təhsil prinsipləri icra olunur. İcraatın hərtərəfliliyi Azərbaycanda təhsil sisteminin uğurlu inkişaf dinamikasını izləməyə imkan verir.

Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsində dövlətin məqsədyönlü və sabit fəaliyyəti dayanır. Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafını təmin edən mühüm məsələlər vardır. Bu istiqamətdə sosial-iqtisadi rifahın yüksəldilməsi, həyat şəraitinin daha da yaxşılaşdırılması üçün görülən işlər və aparılan islahatlar, o cümlədən təhsil sistemində tətbiq olunan yeniliklər və islahatlar xüsusi əhəmiyyətlidir. Dövlətin təhsil siyasəti təhsil sisteminin effektiv fəaliyyətinin təmin olunmasına yönəlmiş çoxşaxəli və strateji əhəmiyyətli istiqamətlənmədir. Belə ki, təhsilin modernləşdirilməsi, təhsilin maliyyələşdirilməsi, təhsilin keyfiyyətinin artırılması, beynəlxalq təcrübədə sınanmış metodlardan istifadə edilməsi, müasir texnologiyalardan istifadə etməklə müxtəlif sahələrdə elmi tədqiqatların aparılması, təhsilin əmək bazarındakı vəziyyətə təsiri, innovativ inkişaf, o cümlədən bu kimi bir çox mühüm məsələlər daim diqqət mərkəzində saxlanılır. Müasir təhsil sistemində keyfiyyətin təminatı özlüyündə təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin inkişafını, zehni, fiziki, mənəvi inkişafı, tələbələrin maraqlarını, fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasını, təlimdə müasir texnologiyaların istifadəsini, fənlərarası inteqrasiyanı, birgə fəaliyyəti, elmi və texniki tərəqqiyə uyğunluğun qiymətləndirilməsini, təhsilin nəticələrini və bu kimi müxtəlif məsələləri ehtiva edir. Bu sırada yüksək hazırlıqlı kadrların cəlb olunması, davamlı təhsil, yeniliyə meyillilik, tərəfdaşlığın inkişafı da yer alır.

Ədəbiyyat:

1. "Azərbaycanın 2022–2026-cı ilin sosial-iqtisadi inkişafı Strategiyasının təyin edilməsi haqqında". Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 22 iyul 2022-ci il.
2. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 02 fevral 2021-ci il.
3. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanda təhsil, elm və mədəniyyət (statistik məcmuə). – Bakı: Çaşıoğlu Eİ-MMC. – 2023. – 497 s.
4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (statistik icmal). – Bakı. – 2023.
5. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 24 oktyabr 2013-cü il.
6. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 6 dekabr 2016-cı il.
7. Azərbaycan-2030: Minilliyin inkişaf məqsədlərindən Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə doğru. – Bakı. – 2017.
8. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və Azərbaycan arasında Dayanıqlı İnkişaf üzrə Əməkdaşlığa dair Çərçivə sənədi (2021-2025)
9. Əhmədov, H. Elm və təhsilin inkişafı ölkənin sosial-iqtisadi strategiyasının prioritet sahəsi kimi // Azərbaycan müəllimi qəzeti, – 7 oktyabr. – 2022. – s. 12.
10. Əhmədov, H. Təhsil dövlətin milli təhlükəsizliyinin və innovativ inkişafının amili kimi // Azərbaycan müəllimi qəzeti. – 11 yanvar. – 2019.
11. Əhmədov, H. Təhsil sisteminin maliyyələşdirilməsi prosesi təhsilin inkişafı üzrə dövlət strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri kimi // Azərbaycan məktəbi. – 2023. – №1(702). – s.19-28.
12. Gənclərin xarici ölkələrin nüfuzlu ali təhsil müəssisələrində təhsil almalarına dair 2022-2026-cı illər üçün Dövlət Proqramı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 28 fevral 2022-ci il.

Açar sözlər: *Azərbaycan Respublikası, sosial-iqtisadi milli prioritetlər, təhsil siyasəti, insan kapitalı*

Ulfat Mehdiyev
The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Department of Planning and Management of Sustainable Development Senior Lecturer, Doctor of Philosophy in Political Science

DIRECTIONS OF STATE POLICY IN THE FIELD OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF NATIONAL SOCIO-ECONOMIC PRIORITIES UNTIL 2030

ABSTRACT

Education is a sphere that plays a special role in the political, social, economic, and cultural development of society. In the era of globalization, when competition is increasing, processes are being implemented in the education system as a priority direction of the state strategy in the socio-economic context of our country to ensure the comprehensive development of science and education, and factors that will further accelerate the development of education in the coming years. The main purpose of the article is to consider the prospects for the multifaceted and strategically important educational policy of the state in Azerbaijan.

As one of the state policy priorities in the Republic of Azerbaijan, education is constantly improving and developing. Processes such as optimization of learning, a competent approach to the formation of a modern personality, interactivity in the learning process, innovation, equipment with modern communication technologies, international assessments in education, training of modern personnel in accordance with labor market conditions, a mechanism for lifelong learning are already a part of successfully implemented government projects.

Keywords: *the Republic of Azerbaijan, socio-economic, national priorities, educational policy, human capital*

Ульфат Мехтиев

Старший преподаватель кафедры “Планирование и управление устойчивым развитием” Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики, доктор философии по политическим наукам

НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРИОРИТЕТОВ ДО 2030 ГОДА

Образование – сфера, играющая особую роль в политическом, социальном, экономическом и культурном развитии общества. В эпоху глобализации, когда усиливается конкуренция, в системе образования, как приоритетном направлении государственной стратегии в социально-экономическом контексте нашей страны, осуществляются процессы, обеспечивающие всестороннее развитие науки и образования, и факторы, еще более ускоряющие развитие образования в будущем. Основная цель статьи – рассмотреть перспективы многогранной и стратегически важной образовательной политики государства в Азербайджане.

Одним из приоритетов государственной политики в Азербайджанской Республике является постоянное совершенствование и развитие образования. Такие процессы, как оптимизация обучения, грамотный подход к формированию современной личности, интерактивность в процессе обучения, инновации, оснащение современными коммуникационными технологиями, международные оценки в образовании, подготовка современных кадров в соответствии с условиями рынка труда, механизм непрерывного обучения уже являются частью успешно реализуемых государственных проектов.

Ключевые слова: *Азербайджанская Республика, социально-экономические национальные приоритеты, образовательная политика, человеческий капитал*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.197

SİYASİ MƏDƏNİYYƏT
POLITICAL CULTURE

UOT 371

ТАМИЛЛА ГУСЕЙНОВА

Доцент кафедры языков Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики, доктор философии по филологии

e-mail: nidal.huseynova@gmail.com

РОЛЬ ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОГО ЛИДЕРА ГЕЙДАРА АЛИЕВА В ФОРМИРОВАНИИ ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ОБЩЕСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Глобализация современных мировых процессов и динамичная интернационализация образа жизни стран мирового сообщества приводят к тому, что в общественной жизни Азербайджанской Республики, как и в других странах, на первый план выдвигается потребность в воспитании личности с толерантным образом мышления, уважительно относящейся к своей национальной и другим культурам, понимающей и принимающей важность этнического плюрализма, способной сосуществовать с представителями совершенно иной субкультуры. В этом плане фундаментом поликультурности азербайджанского общества стала языковая политика Общенационального Лидера Гейдара Алиева.

«Язык народа – это то, что помогает каждому народу сохранять свою национальность, его духовные ценности, а также развиваться» [11]. Эти слова, как известно, принадлежат великому Общенациональному Лидеру Азербайджана Гейдару Алиеву, последовательная и целенаправленная языковая стратегия которого обеспечила азербайджанскому языку статус государственного языка еще в период нахождения нашей страны в составе СССР, а также способствовала его дальнейшему развитию в период обретения Азербайджаном независимости и превращению азербайджанского языка в символ солидарности азербайджанцев всего мира. Языковая стратегия выдающегося государственного деятеля Гейдара Алиева заключалась не только в формальном придании азербайджанскому языку статуса государственного языка на законодательном уровне, но и предусматривала осуществление мер по расширению сферы его применения, сохранению его богатства и чистоты, повышению роли и влияния национальной литературы на родном языке для возрождения национального самосознания, национальной самоидентичности и свободы.

Результатом этой стратегии стало то, что был реализован комплекс мер по научному изучению азербайджанского языка, началось его всестороннее развитие, азербайджанский язык распахнул двери в мир мировой науки и дипломатии, занял свое достойное место на самых престижных международных форумах и площадках. Азербайджанский язык стал не только средством общения, но превратился в символ истории, литературы и культуры нашего народа. Это стало претворением в жизнь известного изречения Гейдара

Алиева: «Язык связан с литературой, культурой и духовностью, а без них, в принципе, нет патриотической формулы». Такое отношение к языку легло в основу идеи азербайджанства, которая предусматривала сохранение национальной самобытности азербайджанского народа, формирование единой национальной идеи, культурно-исторической основы самоидентичности азербайджанской нации, укрепление национальной диаспоры. Особую роль азербайджанского языка в идее азербайджанства Общенациональный Лидер Гейдар Алиев видел в сплочении всего населения страны, независимо от этнической, языковой и конфессиональной принадлежности.

Целенаправленная реализация языковой стратегии Гейдара Алиева началась в далёком 1969 году после избрания его на должность первого секретаря ЦК Компартии Азербайджанской ССР в июле 1967 года. Реалии советского времени были таковы, что все руководящие кадры входивших в состав СССР союзных республик на официальных мероприятиях должны были выступать только на русском языке. И формально Гейдар Алиев не нарушал это требование, выступая на всех партийных и государственных мероприятиях именно по-русски. Однако при любой возможности он старался обращаться к аудитории на родном азербайджанском языке. И первым официальным мероприятием, где Гейдар Алиев обратился к участникам на азербайджанском языке, стало празднование 50-летия Азербайджанского Государственного Университета. Это стало актом высочайшего политического и гражданского героизма, положившим начало возрождению роли азербайджанского языка в жизни общества и основанным на следующей позиции Общенационального Лидера: «Музыка, литература, отдельные исторические памятники, несомненно, также подтверждают национальную самобытность народа. Но именно язык подтверждает национальную самобытность нации. Не будь азербайджанского языка, не было бы и литературы на азербайджанском языке. Не будь азербайджанского языка, не было бы и песен на азербайджанском языке. Все это связано одно с другим. Существование, укрепление, развитие азербайджанского языка является одним из самых больших наших достижений. Это вопрос не только языка, но и азербайджанства» [10, с.412]. Это выступление определило дальнейшие перспективы развития азербайджанского языка и культуры народа в целом.

Проведение юбилеев поэтов и писателей, деятелей науки и искусства становится демонстрацией величия национальной литературы и языка, создаёт в стране небывалую доселе атмосферу активного использования азербайджанского языка всеми слоями населения на любом уровне. Примечательным фактом является то, что в 70-е годы, будучи Первым секретарём ЦК КП Азербайджана, Гейдар Алиев добился присвоения Государственной премии группе азербайджанских ученых-лингвистов, являвшихся авторами четырехтомного учебного пособия «Современный азербайджанский язык». Это способствовало росту авторитета азербайджанских языковедов и расширению сферы применения азербайджанского языка.

Апофеозом языковой стратегии Общенационального Лидера Гейдара Алиева стали события 1978 года. Как известно, в 1977 г. была принята новая Конституция СССР, которая априори должна была явиться основой для всех новых Конституций, подготавливаемых в советских республиках. Поскольку она не содержала статьи, касающейся признания национальных языков государственными, ни в одной Конституции каждой конкретной республики данный факт не нашёл отражения. И только политический, гражданский и личный героизм Гейдара Алиева привели к тому, что 21 апреля 1978 года на внеочередной сессии Верховного Совета Азербайджанской ССР девятого созыва он в своём докладе выступил с призывом внести в

Конституцию Азербайджанской Республики 1978 года статью о придании азербайджанскому языку статуса государственного. На основании данного предложения в Конституцию Азербайджана была включена статья 73, в которой азербайджанский язык утверждался в качестве государственного и где говорилось о том, что Азербайджанская ССР является гарантом употребления азербайджанского языка в государственных и общественных органах, учреждениях культуры, просвещения и т.д. и осуществляет государственную заботу о его всестороннем развитии.

Закрепление в Конституции республики азербайджанского языка как государственного обеспечило своего рода эпоху возрождения духовности азербайджанской нации: проведение во всесоюзном масштабе юбилеев великих классиков отечественной литературы; возведение памятников Нариману Нариманову, Насими, Джафару Джаббарлы; выход азербайджанской культуры на ведущие позиции в СССР; активизация научных исследований деятельности выдающихся деятелей Азербайджана.

Весь дальнейший период деятельности Гейдара Алиева сопровождался шагами по развитию и укреплению азербайджанского языка как государственного. Это, в первую очередь, подтверждение его статуса в принятой 12 ноября 1995 года путём всенародного референдума Конституции независимого Азербайджана, в которой согласно статье 21 азербайджанский язык вновь провозглашался как государственный. При этом был отменён возврат к применявшемуся до 1936 года названию «тюркский язык» и восстановлено существовавшее с 1936 г. по 22 декабря 1992 г. официальное название «азербайджанский язык».

Политическая мудрость и дальновидность Общенационального Лидера Гейдара Алиева, его истинный патриотизм проявились не только в придании азербайджанскому языку официального юридического статуса. Учитывая исторические особенности развития родного языка и проявляя к нему особое внимание, Гейдар Алиев 18 июня 2001 года подписал Указ «О совершенствовании применения государственного языка». Уникальность этого документа состояла в том, что, проанализировав славный исторический путь азербайджанского языка, Гейдар Алиев подверг тщательному анализу его текущие актуальные проблемы и представил эффективные пути их решения. А 9 августа 2001 года Гейдар Алиев подписал указ «Об учреждении дня азербайджанского алфавита и языка». Этот день в нашей стране ежегодно отмечается как триумф возрождения азербайджанского языка, национальной истории и культуры. Целенаправленная политика Общенационального Лидера Гейдара Алиева по укреплению и развитию азербайджанского языка явилась, как мы уже говорили, фундаментом сформулированного им понятия «азербайджанство»: «…Знания, язык каждой нации очень дорог ей. Нам чрезвычайно дорог азербайджанский, наш родной язык, так как долгие годы наш родной азербайджанский язык не занимал достаточно широкого места в нашей жизни. Но, несмотря на это, каждый азербайджанец внёс какой-то - малый или большой – вклад в сохранение азербайджанского языка… Сегодня с чувством безграничной гордости я могу сказать, что в XX столетии азербайджанский язык прошёл большой путь развития. Обратите внимание, какой богатый, какой приятный, какой мелодичный у нас язык и какой у него большой словарный запас для изложения любых мыслей.

Мы обеспечим господство азербайджанского языка в Азербайджане, его постепенное развитие. Вместе с тем мы желаем, чтобы каждый азербайджанец, независимо от того, на каком континенте, в какой стране он живет, усвоил язык этой страны, пользовался её обычаями и традициями, адаптировался к её условиям, но одновременно развивал азербайджанский язык» [9, с.1].

Уникальность языковой стратегии Общенационального Лидера, великого

кормчего Гейдара Алиева заключалась и в том, что повсеместное укрепление азербайджанского языка как государственного ни в коей мере не означало ограничение использования родных языков этносов, проживающих на территории Азербайджана. Это коснулось, в том числе, и русского языка. Гейдар Алиев, рассматривая русский язык как важный фактор в интеграционных процессах и диалоге культур на евразийском пространстве, в развитии науки, литературных взаимосвязей, диалога народов, языков и традиций стран СНГ (Содружество Независимых Государств), придавал большое значение сформировавшемуся в результате известных исторических реалий в Азербайджане национально-русскому двуязычию. С этой целью он после обретения Азербайджаном независимости систематически встречался с представителями русской диаспоры, проявлял заботу об образовании на русском языке и в целом о развитии русской культуры в Азербайджане. Как известно, в 1972 г. по инициативе Гейдара Алиева был создан Азербайджанский педагогический институт русского языка и литературы имени М.Ф.Ахундова, который сыграл большую роль в подготовке квалифицированных кадров в области лингвистики русского языка и методики его преподавания. Позже это высшее учебное заведение было преобразовано в Бакинский Славянский университет, осуществляющий на сегодняшний день значительно более широкий объем научной и учебной деятельности.

Целенаправленная языковая политика Общенационального Лидера Гейдара Алиева была успешно продолжена на самом высоком уровне нынешним Президентом Азербайджанской Республики господином Ильхамом Алиевым. Об этом свидетельствуют подписанные им указы «Об осуществлении массовых изданий латинским шрифтом на азербайджанском языке» (12 января 2004 года), «Список книг, предусмотренных в первую очередь к переизданию на азербайджанском языке с латинской графикой (12 января 2004 года), а также его распоряжение «О финансировании издания произведений выдающихся представителей мировой литературы на азербайджанском языке (18 сентября 2008 года). Результатом большой заботы Президента Ильхама Алиева о всестороннем развитии азербайджанского языка стал также его указ «О подготовке национальной энциклопедии Азербайджана» (5 мая 2004 года) и проделанная в этом направлении работа.

Стратегически важным в развитии и укреплении азербайджанского языка стало распоряжение Президента Ильхама Алиева от 17 июля 2018 года «О ряде мер по обеспечению более широкого использования азербайджанского языка в электронном пространстве».

Свою приверженность языковой стратегии Общенационального Лидера Гейдара Алиева Президент Ильхам Алиев подтвердил в своём выступлении на V съезде азербайджанцев мира в Шуше, где он подчеркнул особую важность владения родным языком молодыми представителями азербайджанской диаспоры:

«…Конечно, мы очень хотим, чтобы азербайджанцы второго, третьего поколений были привязаны к своей культуре. Это, разумеется, не такой уж простой вопрос. Здесь они, в первую очередь, должны владеть азербайджанским языком. Конечно, сохранять азербайджанский язык только в семьях можно, но этого недостаточно. Потому мы всегда готовы оказать помощь в открытии азербайджанских школ, воскресных школ. На самом деле мы это делаем. Возможно, это надо делать более организованно, потому что родной язык – основной фактор. Родной язык объединяет всех граждан Азербайджана…».

Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев особое внимание уделяет мерам по овладению азербайджанским языком представителями многочисленных национальных меньшинств, проживающих на территории Азербайджана. С этой целью фондом «Знание» при Президенте

Азербайджанской Республики реализуется масштабный проект «Изучение азербайджанского языка», предусматривающий овладение навыками общения на азербайджанском языке, изучение норм современного литературного азербайджанского языка гражданами Азербайджана неазербайджанской национальности.

Преемственность языковой стратегии Общенационального Лидера Гейдара Алиева по отношению к языкам этносов, проживающих на территории Азербайджана, ярко проявилась в деятельности Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева. Это касается, в первую очередь, русского языка, который активно функционирует в обществе, бытовой, образовательной и научной сферах. Уникальность ситуации в том, что русский язык на сегодня функционально актуален не как вненациональное явление, а является органичным элементом понятия «азербайджанство». Именно этим обусловлено то, что значительную часть получающих образование на русском языке составляют азербайджанцы и представители других народов нашей страны. Статистические данные говорят сами за себя:

– в 435 дошкольных воспитательных и 248 дошкольных учебных заведениях осуществляется обучение на русском языке;

– в 379 общеобразовательных школ совмещается обучение на азербайджанском и русском языках, а в 16 средних школах образовательный процесс ведется только на русском языке.

– в общей сложности на русском языке получает образование более 100.000 учащихся средних школ и около 500.00 учашихся с азербайджанским языком обучения изучают русский язык как иностранный.

– все государственные высшие учебные заведения предоставляют студентам возможность обучения на русском языке. При этом студенты, обучающиеся на азербайджанском языке, изучают русский язык как иностранный.

– В столице Азербайджана осуществляют деятельность не только традиционный центр русистики – Бакинский Славянский Университет, но и филиал Первого Московского Государственного Медицинского Университета имени Сеченова, а также Бакинский филиал Московского государственного университета им. М.В.Ломоносова.

Выступая на встрече с руководителями российских СМИ в клубе главных редакторов ТАСС 24 февраля 2022 года Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев отметил, что Азербайджан на постсоветском пространстве – это пример того, как надо относиться к русскому языку: «… Это касается не только образования, это касается и в целом отношения к русскому языку. Очень важно, что в годы, когда мы уже не в одном государстве, и новое поколение уже пришло, мы сумели это сохранить. И будем делать все, чтобы это сохранить и на будущее». Целенаправленная языковая политика Президента Ильхама Алиева обеспечила русскому языку значительно более широкую сферу применения, чем просто получение образования на русском языке. С одной стороны, он является языком обучения в общеобразовательных и высших учебных заведениях. С другой стороны, это один из основных учебных предметов в русскоязычных средних школах. Помимо этого русский язык преподаётся как иностранный в школах и высших учебных заведениях с азербайджанским языком обучения и является средством аудиторного и внеаудиторного общения. Следствием этого является формирование успешной межкультурной коммуникации, четкое понимание как национальной самобытности, так и открытости и восприимчивости к иноязычной культуре, иноязычной духовности. Таким образом, мудрая и последовательная языковая стратегия Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева создает почву для сохранения паритета между национальными интересами и фор-

мированием гражданского самосознания с одной стороны и интернационализацией образа жизни азербайджанского общества, создания универсальных методов воздействия на это общество с другой. При этом поликультурное образование становится фактором формирования национальной безопасности, экономической конкурентоспособности государства, а также общенациональной самоидентичности.

Литература:

1. Азербайджанская ССР. Конституция (1978). Основной закон Азербайджанской Советской Социалистической Республики: [Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного совета Азербайджанской ССР девятого созыва 21 апреля 1978 г.]. – Баку: Азербайджанское государственное издательство, 1982.
2. Закон Азербайджанской Республики №413 от 1992 г. «О государственном языке Азербайджанской Республики» - URL:http^//eqanun.az/framework796
3. Азербайджанская Республика. Конституция (1995). Часть 1, статья 21 / URL^//http:/eqanun.az/framework/897
4. Указ Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева «Об усовершенствовании системы образования в Азербайджанской Республике (пункт 12). Баку, 13.06.2000.
5. Указ Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева №506 от 2001 года «Об усовершенствовании применения государственного языка». – URL:httpI/eqanun.az/framework/3568.
6. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева от 12 января 2004 года «Об осуществлении массовых изданий на азербайджанском языке с латинской графикой».
7. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева «О государственной программе по использованию азербайджанского языка в условиях глобализации в соответствии с требованиями времени и развитию языкознания в стране» от 23 мая 2012 года.
8. Гейдар Алиев. Наша независимость – вечна. (Выступления, речи, заявления, письма, интервью). – Азернешр. Баку, 1998.
9. Гейдар Алиев. Речь на I Съезде Азербайджанцев мира // Бакинский рабочий. – 2001. – 11 ноября.
10. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. On altıncı kitab. – Bakı: Azərnəşr. – 2005.
11. www.science.gov.az. 06.09.2018
12. Асадов З.В. Языковая политика Азербайджана. Место русского языка в системе образования республики // Русский язык за рубежом. Бакинский Славянский Университет. Баку, 2011, №2(225).
13. Ахундова Э. Гейдар Алиев. Личность и эпоха. Баку, «Озан», 2007.
14. Рау Иоганн. Национальный вопрос в деятельности Гейдара Алиева: к идеологии азербайджанизма // Современная научная мысль, 2018.

Ключевые слова: *Азербайджанский язык как государственный, языковая политика Общенационального Лидера Гейдара Алиева, идея азербайджанства, культурно-историческая самоидентичность, поликультурное образование и общество, этический плюрализм*

Tamilla Hüseynova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Dillər kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA POLİKULTURAL CƏMİYYƏTİNİN FORMALAŞMASINDA ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLIYEVİN ROLU

XÜLASƏ

Təqdim olunan məqalədə Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycan dilinə dövlət dili statusunun verilməsi, onun möhkəmləndirilməsi və hərtərəfli inkişafı istiqamətində həyata keçirilən əsaslı tədbirlər öz əksini tapmışdır. Bununla yanaşı, Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasında rusdilliliyin qorunub saxlanılması üzrə fəaliyyətinə multikultural Azərbaycan cəmiyyətinin amillərindən biri kimi toxunulur. Müəllif qeyd edir ki, Heydər Əliyevin dil siyasəti Azərbaycan Respublikasının əhalisinin parlaq multikulturallığını təmin edərək Azərbaycan Respublikasının hazırki Prezidenti, ölkədə tolerant düşüncənin və etnik plüralizmin saxlanmasının zəmanəti olan İlham Əliyevin fəaliyyətində də öz layiqli davamını tapmışdır.

Açar sözlər: *Azərbaycan dili dövlət dili kimi, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin dil siyasəti, azərbaycançılıq ideyası, mədəni-tarixi özünəməxsusluq, multikultural təhsil və cəmiyyət, etik plüralizm*

Tamilla Huseynova

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Department of Languages, Ph.D. in Philology, Associate Professor

THE ROLE OF NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV IN THE FORMATION OF A MULTICULTURALSOCIETY IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

ABSTRACT

The presented article reflects the fundamental measures to give the Azerbaijani language the status of the state language, its strengthening and comprehensive development, taken by the national leader Heydar Aliyev. Along with this, the activities of Heydar Aliyev to preserve Russian-speaking in the Republic of Azerbaijan as one of the factors of the multicultural Azerbaijani society are touched upon. The author emphasizes that the language policy of Heydar Aliyev, which ensured the bright multiculturalism of the population of the Republic of Azerbaijan, found its worthy continuation in the activities of the current President of the Republic of Azerbaijan, Ilham Aliyev, who became the guarantor of the preservation of tolerant consciousness and ethical pluralism in the country.

Keywords: *Azerbaijani language as a state language, language policy of the National Leader Heydar Aliyev, the idea of Azerbaijanism, cultural and historical self-identity, multicultural education and society, ethical pluralism*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.205

ELEKTRON DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ VƏ İNTELLEKTUAL SİSTEMLƏR

DİGİTAL PUBLİC ADMİNİSTRATİON AND INTELLECTUAL SYSTEMS

UOT 354

ELVİN ƏZİZBƏYOV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının İntellektual sistemlərin idarə olunması kafedrasının müdiri, dosent

e-mail: eazizbayov@dia.edu.az

ELVİN MƏMMƏDOV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının İntellektual sistemlərin idarə olunması kafedrasının magistrantı

e-mail: mammadli.999@gmail.com

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA YERÜSTÜ NƏQLİYYAT İNFRASTRUKTURUNUN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

1992-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının təşəbbüsü ilə Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilmiş beynəlxalq konfransda qeyd edildiyi kimi, dünyanın gələcək inkişafı ilk növbədə ekoloji problemlərin necə həll olunmasından asılı olacaqdır. Konfrans çərçivəsində bir sıra mühüm qərarlar, o cümlədən "Davamlı inkişaf" konsepsiyası qəbul edilmişdir. Davamlı inkişafda nəqliyyatın rolu da ilk dəfə olaraq bu konfrans çərçivəsində müzakirə edilmiş və Gündəlik 21-də əks olunmuşdur.

BMT-nin 2000-ci ilin sentyabrında keçirilmiş Sammitində hökumətlər 2015-ci ilə qədər xüsusi hədəfləri olan Minilliyin İnkişaf Məqsədləri (MİM) vasitəsilə yoxsulluq içində olan insanların sayını yarıya qədər azaltmağı öhdələrinə götürdülər. Minilliyin İnkişaf Məqsədlərində (MİM) nəqliyyatla bağlı məsələlərə xüsusi istinad edilməsə də, yol-nəqliyyat layihə və proqramlarının iqtisadi inkişafı dəstəklədiyi, həm yoxsulluğun aradan qaldırılması, həm də ekoloji davamlılıq məqsədlərinə böyük təsir göstərdiyi hər kəsə məlum idi.

Dünya liderləri 2012-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Davamlı İnkişaf üzrə Konfransında (Rio+20) yekdilliklə qəbul etdilər ki, nəqliyyat və mobillik davamlı inkişafın mərkəzində dayanan amillərdən biridir və davamlı nəqliyyat iqtisadi artımı gücləndirə və əlçatanlığı yaxşılaşdıra bilər.

2013-cü ildə isə Avropa İttifaqı tərəfindən Şəhər Mobillik Paketi nəşr olunmuş və burada davamlı şəhər mobillik planı konsepsiyası öz əksini tapmışdır. Şəhər mobillik planının əsas prinsipləri yerli nəqliyyat və mobillik problemlərini həll etmək üçün yerli səviyyəli strateji planlaşdırma, CO_2 miqdarının azaldılması, tıxacların aradan qaldırılması, yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmini, şəhərlərin genişlənməsi, əlçatanlığın təmin edilməsi, şəhər yaşa-

yışının ümumi keyfiyyətinin, rəqabət qabiliyyətinin yaxşılaşdırılması və nəqliyyat infrastrukturunun (avtomobil, dəmir yolu, su və s.) multimodal və intermodallığa doğru kompleks inkişafından (mübadilə məntəqələrinin yaradılması və inkişafı) ibarətdir [1].

Daha sonra BMT-nin Baş Katibi nəqliyyatın davamlı inkişafını özünün Beşillik Fəaliyyət Gündəliyinin əsas komponenti kimi müəyyənləşdirdi. Bu məqsədlə Baş Katib 2014-cü ilin avqust ayında avtomobil, dəmir yolu, aviasiya, dəniz, bərə və şəhər ictimai nəqliyyat daxil olmaqla bütün nəqliyyat növlərini təmsil edən Davamlı Nəqliyyat üzrə Yüksək Səviyyəli Məsləhət Qrupunu (HLAG-ST) yaratdı [2].

2015-ci ilin sentyabrında Nyu-Yorkda dünya liderlərinin tarixi sammitində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 193 Üzv Dövləti tərəfindən yekdilliklə qəbul edilmiş “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cuillədək davamlı inkişaf sahəsində Gündəlik”-də nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşdirilməsinin rolu da xüsusi qeyd edildi. “Gündəlik” davamlı inkişafa nail olunmasına xidmət edən 17 Davamlı İnkişaf Məqsədlərini (DİM) özündə cəmləşdirir və bu DİM-lər yoxsulluğa son qoymaq, planeti qorumaq və hamı üçün rifahı təmin etmək məqsədi daşıyır. Davamlılıq dedikdə isə, gələcək nəsillərin öz ehtiyaclarını ödəmək qabiliyyətinə xələl gətirmədən indiki dövrün əsas ehtiyaclarının qarşılanması başa düşürülür. BMT-nin Baş katibi Pan Gi Munun sözlərinə görə, “17 Davamlı İnkişaf Məqsədi bizim bəşəriyyətə dair ümumi baxışımız və dünya liderləri ilə insanlar arasında sosial müqavilədir. Onlar insanlar və planet üçün görüləcək işlərin siyahısı və uğurun planıdır” [3].

11-ci Davamlı İnkişaf Məqsədi “Şəhərləri və yaşayış məntəqələrini inklüziv, təhlükəsiz, davamlı etmək” adlanır və 10 hədəfə və 14 göstəriciyə bölünür. 11-ci məqsədin 2-ci hədəfinin, yəni 11.2-nin əsas məzmunu təhlükəsiz, sərfəli və davamlı nəqliyyat sistemlərinin əlçatanlığının təmin edilməsi ilə bağlıdır. Hədəfin tam mətni aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir: “2030-cu ilə qədər həssas təbəqələrin – uşaqlar, əlillər, yaşlılar, qadınların ehtiyaclarına xüsusi diqqət yetirməklə, xüsusilə də ictimai nəqliyyatın genişləndirilməsi yolu ilə yol təhlükəsizliyinin yaxşılaşdırılması, hamı üçün təhlükəsiz, sərfəli, əlçatan və davamlı nəqliyyat sistemlərinə çıxışın təmin edilməsi” [4], o cümlədən, “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək davamlı inkişaf sahəsində Gündəlik”-in 27-ci bəndində də davamlı nəqliyyat sistemlərinin yaradılması məsələsinə toxunulmuşdur [5].

Davamlı nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması Davamlı İnkişaf Məqsədlərinin beş hədəfi ilə birbaşa əlaqəlidir:

1. Hədəf 3.6 – Yol xəsarətlərinin və ölüm hallarının azaldılması;
2. Hədəf 7.3 – Enerji səmərəliliyinin ikiqat yaxşılaşdırılması;
3. Hədəf 9.2 – Davamlı və inklüziv infrastrukturların inkişaf etdirilməsi;
4. Hədəf 11.2 – Əlverişli və davamlı nəqliyyat sistemləri;
5. Hədəf 12.b – Səmərəsiz qalıq yanacaq subsidiyalarınının rasionallaşdırılması.

Göründüyü kimi nəqliyyat davamlı inkişafın digər məqsədləri ilə sıx bağlı amildir. Beynəlxalq Yol İttifaqının (International Road Union) baş katibi Umberto de Prettonun da dediyi kimi, “Əgər biz nəqliyyat infrastrukturunu düzgün təşkil etməsək, davamlı inkişaf məqsədlərindən heç birinə tamlıqla nail olmayacağıq” [6].

Azərbaycanda da nəqliyyat sistemləri ilə bağlı problemlər uzun illərdən bəri mövcuddur və keçən əsrdən bəri nəqliyyat infrastrukturunun müasirləşdirilməsi prosesi davam etdirilməkdədir. XX əsrin 20-30-cu illərində Bakıda neft sənayesinin sürətlə inkişaf etməsi, yeni sənaye obyektlərinin tikilib istifadəyə verilməsi əhali axınının güclü şəkildə artmasına səbəb oldu. Bu da Azərbaycanın paytaxtında nəqliyyat sahəsində ciddi problemlər yaradırdı. Bakıda 1924-cü ildə tramvay, 1926-ci ildə şəhər ətrafı elektrik qatarı, 1932-ci ildə avtobus, 1941-ci ildə isə troleybus xəttinin, o cümlədən metro xəttlərinin çəkilməsi sərnişindaşıma sahəsindəki çətinlikləri nəzərə çarpacaq dərəcədə aradan qaldırdı.

Azərbaycan Respublikası son illər ərzində sosial və iqtisadi inkişaf sahələrində kifayət qədər nailiyyətlər əldə etmişdir ki, bu nailiyyətlərin başlanğıcında ulu öndər Heydər Əliyevin yürütdüyü uzaqgörən və uğurlu inkişaf strategiyası dayanır. Ümummilli Liderin dövlət qurucu-luğu siyasəti hüquqi, sosial, iqtisadi, mədəni və sair aspektlərə şaxələnmişdi. Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının tərəqqisinin təmin edilməsi, abadlıq-quruculuq işlərinin həyata keçirilməsi məqsədilə nəqliyyat infrastrukturunun yaradılmasına və yol təsərrüfatının qurulmasına xüsusi diqqət, qayğı və həssaslıqla yanaşırdı. Ümummilli lider Heydər Əliyevin "Yol iqtisadiyyat, mədəniyyət, bir sözlə, həyat deməkdir" fikri Azərbaycanın dövlət başçısının yol təsərrüfatının inkişafına nə qədər böyük önəm verdiyini bir daha təsdiqləyir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi ilk on il ərzində respublikada yolların təmirinə və təminatına ayrılan vəsait 3,5 dəfə, kapital qoyuluşu isə 2,5 dəfə artdı. 1980-ci ilə qədər bütün dövlət əhəmiyyətli yollara asfalt-beton örtüyünün döşənməsinə başlanıldı. Respublikanın yol təsərrüfatında yüksək göstəricilərə nail olmaq üçün yeni sənaye sahələri yaradıldı. Yol texnikasının təmiri ilə məşğul olan təcrübi-eksperimental "Dortexnika" zavodu, Qazax rayonunda karxana çınqılı, yuyulmuş qum istehsal edən Poylu çınqıl zavodu tikilib istifadəyə verildi. Yevlax dəmir-beton tikinti zavodunun uğurlu fəaliyyəti isə yol infrastrukturunun əsaslı şəkildə yenidən qurulmasını, yeni avtomobil yollarının tikintisini sürətlə və keyfiyyətlə aparmağa imkan yaradırdı. Həmin illərdə qəbul olunmuş "Azərbaycan SSR-in avtomobil yollarının tikintisi, təmiri və təminatını yaxşıllaşdırmaq üçün gələcək tədbirlər haqqında" qətnamə Respublikamızda avtomobil yolları şəbəkəsinin genişləndirilməsinə, yol infrastrukturunun yenidən qurulmasına imkan yaratdı. Məhz həmin sənədə əsasən, yolların keyfiyyətini Ümumittifaq səviyyəsinə qaldırmaq üçün yol infrastrukturunun inkişafına yönəldilən kapital qoyuluşunun həcmi xeyli artırıldı.

1991-ci il oktyabrın 18-də "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiya Aktının qəbulu ilə Azərbaycan Respublikasının dövlətçilik tarixində yeni mərhələ başlandı. İrəliləyən dövr ərzində Heydər Əliyev siyasətinin mahiyyət və məzmun etibarilə mükəmməlliyi öz təsdiqini tapdı, sürətli, inklüziv inkişafa nail olundu. Müstəqilliyin əsas təminatının və davamlı inkişafın mühüm amillərindən birinin iqtisadiyyatın dirçəldilməsi olduğunu və iqtisadiyyatın yol-nəqliyyat infrastrukturu ilə birbaşa bağlılığını dövlət idarəçiliyi səviyyəsində qiymətləndirən Ümummilli liderin göstərişlərinə uyğun olaraq 1998-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat Nazirliyi təsis edildi və 2003-cü ildə Nazirliyin tabeliyində "Yolnəqliyyatservis" Departamenti yaradıldı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13 fevral 2017-ci il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi birləşdirilərək, onların əsasında Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi təsis edildi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 oktyabr 2021-ci il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi adlandırılmışdır.

Heydər Əliyevin imza atdığı işlər sırasında Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqının 1993-cü ildə qəbul etdiyi TRASEKA (Trans-Europe-Caucasus-Asia) proqramına qoşulması mühüm əhəmiyyətli məsələlərdən olmuşdur. TRASEKA proqramının uğurla həyata keçirilməsi genişmiqyaslı layihələrin işlənib hazırlanmasına təkan verdi və bunların arasında tarixi İpək yolunun bərpası layihəsi başlıca yer tuturdu. Azərbaycan da tarixi İpək yolunun bərpasını dəstəkləmiş, bu məsələ ilə bağlı Avropa İttifaqı ilə sıx əməkdaşlıq etmişdir. Sirr deyil ki, Şərq-Qərb nəqliyyat-kommunikasiya dəhlizinin yaradılması və onun infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi Azərbaycan üçün xüsusi önəm daşıyır. Bu baxımdan ulu öndər Heydər Əliyev Mərkəzi Asiyadan,

Qafqazdan keçməklə Qara dənizə və daha sonra Avropaya çıxan nəqliyyat dəhlizinin yenidənqurulması, tarixi İpək yolunun fəaliyyətinin bərpası ideyasını yaxından dəstəkləyirdi [7].

7-8 sentyabr 1998-ci il tarixlərində Bakı şəhərində Tarixi İpək Yolunun bərpasına həsr olunmuş beynəlxalq konfransın keçirilməsi və Azərbaycanın da iştirakçısı olduğu TRASEKA Proqramı əsasında "Avropa – Qafqaz – Asiya dəhlizinin inkişafı üzrə beynəlxalq nəqliyyat haqqında Əsas Çoxtərəfli Saziş" imzalanması və Bakı Bəyannaməsinin qəbul edilməsi xüsusilə qeyd edilməli məsələlərdəndir. Əsas Çoxtərəfli Saziş Avropa, Qara dəniz, Qafqaz, Xəzər dənizi və Asiya regionunda iqtisadi, ticarət və nəqliyyat əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi, avtomobil, hava və dəmir yolu, eləcə də ticarət gəmiçiliyi bazarlarına çıxışın asanlaşdırılması, yük və sərnişinlərin, həmçinin karbohidrogen resurslarının beynəlxalq daşımalarının inkişaf etdirilməsi, nəqliyyatın təhlükəsizliyinin, ətraf mühitin mühafizəsi, müxtəlif nəqliyyat növləri arasında bərabər rəqabət şəraitinin yaradılması kimi məsələlər üzrə əməkdaşlığı nəzərdə tutur.

Heydər Əliyevin hüquqi dövlət quruculuğu yolunda gördüyü işlərin məntiqi töhfələrindən biri də 11 iyun 1999-cu il tarixli 683-IQ nömrəli "Nəqliyyat haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun qəbul edilməsi olmuşdur. Qanun "nəqliyyatın fəaliyyətinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını müəyyənləşdirir" və nəqliyyat dedikdə, "Azərbaycan Respublikasının ərazisində müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alınmış yüklərin və insanların daşınma vasitələridir, o cümlədən dəmir yolu, avtomobil, dəniz, daxili su, hava, şəhər və şəhərətrafı elektrik, metropoliten, həmçinin Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən magistral boru kəmərləri" nəzərdə tutulur [8].

22 dekabr 1999-cu il tarixli 778-IQ nömrəli "Avtomobil yolları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu da nəqliyyat infrastrukturunun davamlı inkişafının təmin edilməsinin hüquqi bazasını təşkil edən mühüm sənədlərdən birdir. Qanun "Azərbaycan Respublikasında avtomobil yollarının və onlarla əlaqədar mühəndisi qurğuların layihələndirilməsi, tikilməsi, istifadəsi, saxlanılması, qorunması və inkişaf etdirilməsinin, habelə yol təsərrüfatının idarə edilməsinin hüquqi, texniki-iqtisadi və təşkilati prinsiplərinin ümumi əsaslarını müəyyənləşdirir və yol təsərrüfatı subyektləri arasında yaranan əsas münasibətləri tənzimləyir" [9].

Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən dəqiqliklə ilə işlənib hazırlanmış siyasi kurs Prezident cənab İlham Əliyev tərəfindən layiqincə və uğurla davam etdirilməkdədir. Prezidentin nəqliyyat infrastrukturunun müasir dünya standartlarına uyğunlaşdırılması, ölkəmizin tranzit potensialının daha da artırılması ilə bağlı həyata keçirdiyi dövlət siyasəti və qlobal miqyaslı təşəbbüsləri Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına mühüm töhfə verir. Son dövrlərdə iqtisadiyyatın, xüsusilə qeyri-neft sektorunun inkişafında mühüm rolu olan nəqliyyat infrastrukturunun müasirləşdirilməsi, tranzit imkanlarının genişləndirilməsi üçün önəmli işlər görülür, modern nəqliyyat infrastrukturu yaradılır, tranzit potensialı artırılır. Bütün bunlar Azərbaycana böyük siyasi və iqtisadi dividendlər gətirir, ölkəmizin dünyada və regionda mövqeyini daha da möhkəmləndirir, dövlətimizin siyasi və strateji əhəmiyyətini artırır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixli Fərmanına əsasən "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)" təsdiqlənmiş və regionların iqtisadi inkişafının təmin olunmasında, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsində infrastrukturun və kommunal xidmətlərin başlıca amillər olduğunu nəzərə alınmaqla 2004-2008-ci illəri əhatə edən müddət ərzində bu sahələrdə dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinin kənd, rayonlar və qəsəbələrdə nəqliyyatın, avtomobil yollarının və yol infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi olduğu qeyd edilmişdir [10].

Bakı şəhərində mövcud olan nəqliyyat problemlərinin həll edilməsi, o cümlədən yolların buraxılış qabiliyyətinin artırılması, yol

hərəkətindəki gərginliyin, xüsusilə pik saatlarında şəhərin gündəlik həyat ahənginə mənfi təsir göstərən tıxacların aradan qaldırılması, ümumilikdə paytaxtın nəqliyyat sisteminin inkişafının və səmərəli işinin təşkil edilməsi məqsədilə 26 oktyabr 2007-ci ildə "Bakı şəhərində nəqliyyat əməliyyatlarının intellektual idarə edilməsi sisteminin yaradılması haqqında" Sərəncam imzalanmışdır [11].

29 dekabr 2011-ci ildə isə Bakıda nəqliyyat sisteminin təkmilləşdirilməsindən, nəqliy-yat xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsindən, ictimai nəqliyyatın hərəkətinin tənzimlənməsindən və hərəkət marşrutlarının optimallaşdırılması Nəqliyyatı İntellektual İdarəetmə Mərkəzi açılmışdır.

O cümlədən, Bakı şəhərində əhalinin və yerüstü nəqliyyat vasitələrinin sıxlığı, ictimai nəqliyyata olan tələbat nəzərə alınmaqla "Bakı şəhərində nəqliyyat sisteminin təkmilləşdirilməsi üzrə 2006-2007-ci illər üçün Tədbirlər Planı" və "Bakı şəhərində nəqliyyat sisteminin təkmilləşdirilməsi üzrə 2008-2013-cü illər üçün əlavə Tədbirlər Planı" təsdiq edilmişdir. Hər iki tədbirlər planının əsas məqsədi Bakı şəhərində nəqliyyat sisteminin inkişafının və səmərəli işinin təşkil edilməsi, yeni müasir yolların və yol qurğularının, körpülərin, yeraltı və yerüstü keçid və dayanacaqların tikilməsi, ictimai nəqliyyatın fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və bu istiqamətdə digər zəruri tədbirlərin işlənib hazırlanmasının və həyata keçirilməsinin təmin edilməsi olmuşdur.

22 fevral 2007-ci ildə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının nəqliyyat-yol kompleksində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamına əsasən ölkənin avtomobil yolları şəbəkəsinin və yol infrastrukturunun bərpası və yenidən qurulması istiqamətində görülən işlərin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə "Yolnəqliyyatservis" Departamenti Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin təşkilati-hüquqi forması dəyişdirilərək Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat Nazirliyinin tabeliyində "Azəryolservis" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 14 aprel 2009-cu il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"-nın 2004-2008-ci illər üçün nəzərdə tutulmuş proqramın yekunlarına həsr edilən bölməsində qeyd edilmişdir ki, proqramın icrası "şimal-cənub və şərq-qərb nəqliyyat dəhlizlərinin yaradılması kimi möhtəşəm layihələrin başa çatdırılması, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun inşasına başlanılması ölkənin regional əhəmiyyətini artırmaqla yanaşı, bölgələrdə yaşayan əhalinin infrastruktura və bazarlara çıxış imkanlarını yaxşılaşdıraraq sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi üçün əsaslı zəmin yaratmışdır". "Nəqliyyat sisteminin inkişaf etdirilməsində başlıca vəzifə əhalinin nəqliyyat xidmətlərinə artan tələbini ödəməklə həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi və dayanıqlı iqtisadi artıma xidmət etmək üçün əlverişli nəqliyyat siyasətinin həyata keçirilməsindən ibarətdir. Odur ki, 5 il ərzində regionlarda 1000 km-dən çox magistral yol çəkilmiş və ya əsaslı təmir edilmiş, 600 km respublika əhəmiyyətli və 2700 km yerli əhəmiyyətli yollarda təmir işləri aparılmış, 69 yeni körpü tikilmiş, 34 körpü təmir edilmişdir". "Bakı şəhərində nəqliyyat sisteminin təkmilləşdirilməsi və sərnişindaşıma xidmətinin keyfiyyətinin daha da yüksəldilməsi məqsədilə ölkəyə iri və orta tutumlu avtobuslar gətirilərək istismara buraxılmışdır" [12].

2009-2013-cü, 2014-2018-ci, 2019-2023-cü illər üçün nəzərdə tutulmuş Dövlət Proqramında da nəqliyyat infrastrukturunun müasirləşdirilməsi məsələsinə toxunulmuş və ölkədə nəqliyyat sisteminin səmərəli inkişafının təşkil edilməsi, yeni müasir yolların və yol qurğularının, körpülərin, yeraltı və yerüstü keçid və dayanacaqların tikilməsi, ictimai nəqliyyatın fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Avtonəqliyyat vasitələrinin fasiləsiz hərəkətini, vətəndaşların küçə və prospektlərdən rahat və təhlükəsiz keçidini təmin etmək istiqamətində aparılan kompleks tədbirlər çərçivəsində 2006-2015-ci illər ərzində respublika üzrə 11 min km yol, 70-i Bakı ərazisində

olmaqla 300 körpü tikilib [13], 2016-2018-ci illər ərzində 19 yerüstü piyada keçidi inşa olunub [14]. O cümlədən sonrakı illərdə də tıxacların aradan qaldırılması, vətəndaşların hərəkət qabiliyyətinin effektivliyinin artırılması məqsədilə bu istiqamətdə fəaliyyət intensiv surətdə davam etdirilmişdir.

"Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasında və "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər"-də də nəqliyyat infrastrukturunun, yerüstü nəqliyyat sistemlərinin davamlı inkişafının təmin edilməsinə istiqamətlənən müxtəlif tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur.

2000-ci ilin əvvəllərində yerüstü ictimai nəqliyyatın böyük bir qisminin ekoloji cəhətdən təmiz olmayan mikroavtobuslar təşkil etdiyi halda, Dövlət başçısının tapşırığına əsasən, ötən dövrdə paytaxta artıq AVRO 6 ekoloji standarta cavab verən, təbii qazla işləyən 1000-dən artıq avtobus gətirilmişdir ki, bu da ölkədə davamlı inkişafa təkan verən başlıca amillərdən biri, Gündəlik 2030 ilə qarşıya qoyulmuş məqsədlərə əlçatanlığın təmin edilməsinin mühüm tərkib hissəsidir [15].

Prezident cənab İlham Əliyevin də qeyd etdiyi kimi, nəqliyyat sahəsinə qoyulmuş vəsait ölkənin iqtisadi, xüsusilə qeyri-neft sektorunun inkişafına müsbət təsir göstərir. Çünki yol olmayan yerdə inkişaf da olmur. Dünya İqtisadi Forumunun avtomobil yollarının vəziyyətinə dair hesabatına əsasən, Azərbaycan MDB məkanında 1-ci yer olmaqla ən yüksək nəticə göstərib. Asiya qitəsində 10-cu, ümumilikdə, 141 ölkə arasında isə 24-cü yerdə qərarlaşıb [16].

XX əsrin 80-ci illərinin sonları – 90-cı illərinin əvvəllərində Ermənistan Azərbaycanın tarixi torpaqlarına açıq formada ərazi iddiaları ilə çıxış etmiş və ölkəmizə qarşı hərbi təcavüzə başlamışdır. Həmin dövrdə Azərbaycanda hökm sürən hərc-mərclikdən istifadə edən Ermənistan torpaqlarımızın 20%-ni işğal etmişdir. Lakin 2020-ci il sentyabrın 27-dən noyabrın 10-dək davam edən müharibədə Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın Silahlı Qüvvələri düşmən üzərində şanlı Zəfər qazanmış və tarixi ədaləti, ölkəmizin ərazi bütövlüyünü bərpa etmişdir. Möhtəşəm qələbənin ardından işğaldan azad edilmiş ərazilərdə intensiv bərpa və yenidənqurma işlərinə start verilmişdir. Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yol-nəqliyyat infrastrukturunun qurulması istiqamətində işlər davam etdirilir.

2020-ci ilin il noyabr ayının 16-da təməli qoyulmuş "Zəfər yolu" başlanğıcını Hacıqabul-Mincivan-Zəngəzur dəhlizi magistral avtomobil yolundan götürməklə Şuşa şəhərinə qədər uzanır. Layihələndirilən yolun uzunluğu 101 kilometrdir. Ümumi uzunluğu 124 kilometr olan və 4-6 zolaqdan ibarət Zəngilan-Horadiz avtomobil yolunun tikintisi ilə bağlı işlər də davam edir, uzunluğu 43 kilometr olaraq layihələndirilən Hadrut-Cəbrayıl-Şükürbəyli avtomobil yolunun da tikintisinin icrasına başlanılmış, uzunluğu 29 kilometr olan Tərtər-Çaylı-Suqovuşan-Talış avtomobil yolunun bərpası həyata keçirilmişdir. O cümlədən azad edilmiş ərazilərdə icra olunan yol infrastrukturu layihələrindən biri Bərdə-Ağdam, Xudafərin-Qubadlı-Laçın, Xanlıq-Qubadlı avtomobil yollarıdır. Həmçinin uzunluğu 100 km olan Horadiz-Zəngilan-Ağbənd dəmir yolu xəttinin gələcəkdə Azərbaycandan keçməklə Cənubi Avropa ilə Asiyanı birləşdirən bir layihəyə çevriləcəyi güman edilir və ümumi uzunluğu 45 kilometr olan Bərdə–Ağdam dəmir yolu xətti isə yenidən qurulur [16].

O cümlədən, Şərq-Qərb/Orta beynəlxalq nəqliyyat dəhlizinin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında qarşılıqlı əməkdaşlığı möhkəmləndirməsi, Azərbaycan və Türkiyə intellektual nəqliyyat sistemləri texnologiyalarından istifadə etməklə beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin Azərbaycan-Türkiyə hissələrində tranzit-nəqliyyat potensialını daha da inkişaf etdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında Şuşa Bəyannaməsi regionun inkişafında davamlılığın təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Avtomobil nəqliyyatı sahəsində dövlət siyasətinin düzgün müəyyən olunması, dəqiq icrası, icraya nəzarət, fəaliyyətin düzgün koordinasiyası sahəsində mövcud problemlə-

rin aradan qaldırılması, ümumilikdə nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin "Avtomobil nəqliyyatı sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında" 11 oktyabr 2021-ci il tarixli Fərmanına əsasən, Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyinin tabeliyində "Azərbaycan Yerüstü Nəqliyyat Agentliyi" publik hüquqi şəxsin, avtomobil nəqliyyatı sahəsində xidmətlərin elektron formada göstərilməsini, habelə məlumatların əlçatanlığını təmin edən "AYNA" informasiya sisteminin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. "Agentlik avtomobil nəqliyyatı sahəsində tənzimləməni, Azərbaycan Respublikasında avtomobil nəqliyyatı ilə daşımalara və digər avtomobil nəqliyyatı xidmətlərinə ehtiyacın təmin edilməsini, beynəlxalq və ölkədaxili sərnişin və yük daşımalarına dair qayda və tələblərə, habelə bu sahədə Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktlarının və tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına riayət edilməsinə nəzarəti (Bakı şəhərinin inzibati ərazisində ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələri ilə müntəzəm sərnişindaşıma və taksi minik avtomobilləri ilə sərnişindaşıma sahəsində tənzimləmə və nəzarət istisna olmaqla) həyata keçirən publik hüquqi şəxsdir" [17].

Göründüyü kimi bir çox beynəlxalq sənədlərdə təsbit edilən, o cümlədən Davamlı İnkişaf Məqsədləri sırasında qeyd edilmiş düzgün, müasir, davamlı nəqliyyat infrastrukturunun qurulması məsələsi Azərbaycan üçün də reallığa çevrilmişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyev və prezident İlham Əliyevin yürütdüyü yenilikçi, innovativ siyasət yol-nəqliyyat sistemləri sahəsində də özünü doğrultmuşdur. Belə ki, qəbul edilən müxtəlif qanun layihələri, dövlət proqramlarının və yaradılan müvafiq dövlət qurumlarının fəaliyyətinin əyani yekunu olaraq, Azərbaycanda müasir dövrün tələblərinə cavab verən yerüstü nəqliyyat sistemləri qurulmuş, şəhərlərdə və kəndlərdə avtomobil yolları çəkilmiş, təmir edilmiş, asfaltlanmış, yerüstü piyada hərəkətinin təhlükəsiz təşkili məqsədilə çoxsaylı piyada keçidləri müəyyən edilmiş, müxtəlif körpülər inşa edilmiş, ölkəyə ekoloji təmiz nəqliyyat vasitələri gətirilmişdir. Hal-hazırda bütün ölkə ərazisində yerüstü nəqliyyatın sistematik inkişafının təmin edilməsi məqsədi ilə işğaldan azad edilmiş Qarabağ regionunda da sürətli yenidənqurma işləri görülməkdə, çoxsaylı avtomobil yolları təmir və bərpa edilməkdədir. Göründüyü kimi Azərbaycan Respublikasında yerüstü nəqliyyat infrastrukturunun qurulması davamlı inkişafın təmin edilməsi kontekstində çoxşaxəli və genişmiqyaslı tədbirlər planı çərçivəsində hüquqi, iqtisadi və siyasi faktorlar da nəzərə alınmaqla təşkil edilməkdədir.

Ədəbiyyat:

1. https://azertag.az/xeber/Son_iller_neqliyyatin_planlasdirmasina_yanasma_akademik_muhitde_ehemiyyetli_derecede_deyisib-2117582
2. https://sustainabledevelopment.un.org/topics/sustainabletransport
3. https://www.un.org/en/events/peaceday/index2016.shtml
4. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Sustainable_Development_Goal_11
5. https://sdgs.un.org/2030agenda
6. https://www.iru.org/news-resources/newsroom/road-transport-key-solution-achieving-uns-sustainable-development-goals-sdgs
7. Cəfərli R. Azərbaycan TRASEKA layihəsinə mühüm töhfələr verir // Bakı:Azərbaycan,-2008.s.2http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_dekabr2008/63696.htm
8. "Nəqliyyat haqqında" 11 iyun 1999-cu il tarixli 683-IQ nömrəli Azərbaycan Respublikası Qanunu https://e-qanun.az/framework/4764
9. "Avtomobil yolları haqqında" 22 dekabr 1999-cu il tarixli 778-IQ nömrəli Azərbaycan Respublikası Qanunu https://e-qanun.az/framework/490
10. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər) https://e-qanun.az/framework/4797
11. "Bakı şəhərində nəqliyyat əməliyyatlarının intellektual idarə edilməsi sisteminin yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 oktyabr 2007-ci il tarixli Sərəncamı https://e-qanun.az/framework/13950
12. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı https://e-qanun.az/framework/16721
13. https://d9mc3ts4czbpr.cloudfront.net/az/article/son-10-ilde-azerbaycanda-300-bakida-70-korpu-tikilib/
14. http://www.aayda.gov.az/az/news/2185
15. https://bna.az/az/news/1438
16. https://azerbaijan.az/related-information/280
17. "Avtomobil nəqliyyatı sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 oktyabr 2021-ci il tarixli Fərmanı https://president.az/az/articles/view/53408

Açar sözlər: *Davamlı inkişaf, Gündəlik-2030, nəqliyyat infrastrukturu, nəqliyyat siyasəti, yerüstü nəqliyyat sistemləri*

Elvin Azizbayov

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Head of the Department of Control for Intelligent Systems, Associate Professor

Elvin Mammadov

Master of the Department of Control for Intelligent Systems of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF LAND TRANSPORT IN THE REPUBLİC OF AZERBAİJAN

ABSTRACT

In this article, the authors analyze the sustainable development goals set by many international documents, including the Daily 2030, the role of transport infrastructure in ensuring access to these goals, and bills adopted to improve the quality of transport services in the Republic of Azerbaijan. Furthermore, the authors studied commissioned environmentally-friendly vehicles and the prospects for developing surface transport in the context of laid or restored roads.

Keywords: *Sustainable development, Agenda-2030, transport infrastructure, transport policy, surface transport systems*

Эльвин Азизбеков

Заведующий кафедрой "Управление интеллектуальными системами"
Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики, доцент

Эльвин Мамедов

Магистрант кафедры "Управление интеллектуальными системами"
Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ НАЗЕМНОГО ТРАНСПОРТА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

РЕЗЮМЕ

В данной статье авторы анализируют цели устойчивого развития, установлен-ные многими международными документами, в том числе повестка дня 2030, роль транспортной инфраструктуры в обеспечении доступа к этим целям, законопроекты, принятые для повышения качества транспортных услуг в Азербайджанской Республике, по заказу экологически чистые транспортные средства, новые изученные перспективы развития наземного транспорта в условиях асфальтированных или восстановленных дорог.

Ключевые слова: *Устойчивое развитие, Повестка дня-2030, транспортная инфраструктура, транспортная политика, системы наземного транспорта*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.215

ELEKTRON DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ VƏ İNTELLEKTUAL SİSTEMLƏR
DİGİTAL PUBLİC ADMİNİSTRATİON AND INTELLECTUAL SYSTEMS

UOT 354

ATİQ ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Dövlət idarəçiliyində informasiya texnologiyaları" kafedrasının baş müəllimi

e-mail: atiq.aliyev@teams.dia.edu.az

KƏMALƏ ƏZİZOVA

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi Fizika İnstitutunun elmi işçisi
e-mail: kama-azizova2020@rambler.ru

SƏRHƏDÇİ ŞƏBƏKƏSİNİN MƏLUMAT DƏSTƏYİNDƏN MÜSTƏQİL SƏRHƏD NARYADI TRAYEKTORİYASINA ƏSASLANAN NAVİQASİYA

1. Giriş

Sosial şəbəkələrin artan yayğınlığı trayektoriyaya əsaslanan naviqasiyaya, yəni fərdin trayektoriya məlumatlarının başqaları ilə paylaşılmasına və trayektoriya məlumatlarının özlərinə əsaslanaraq digər trayektoriyaların naviqasiyasına tələbi artırmışdır. Məqalədə biz yol şəbəkəsinin məlumat dəstəyinə ehtiyac olmadan sərhəd naryadı trayektoriyasına əsaslanan naviqasiya alqoritmi təklif edirik. Alqoritm tapşırıq verilmiş sərhəd naryadı trayektoriyasından təhlükəli keçid rejimlərini müəyyən etmək, təhlükəli keçid rejimlərini naviqasiya məlumatına çevirmək və bütün bunları digər sərhədçilərlə bölüşmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Elektron xəritələrin əsas funksiyası kimi, xəritə naviqasiyası sərhədçilərin gündəlik xidmətləri ilə sıx bağlıdır. Ənənəvi xəritə naviqasiyası üsulları, adətən ən qısa yol tapmaq problemini həll edir və onların təmsil üsulları iki kateqoriyaya bölünə bilər: etiket təyini (məsələn, the Dijkstra alqoritmi [1, s.270] və etiket korreksiyası (məsələn, Bellman-Ford alqoritmi [2, s.88]. Geniş miqyaslı şəbəkələrdə planlaşdırma alqoritminin hesablama effektivliyini sürətləndirmək və ən qısa yolun axtarış effektivliyini artırmaq məqsədilə müəlliflər məşhur A* alqoritmini təklif edirlər [3, s.102]. Yol şəbəkələrinin çoxsəviyyəli və iyerarxik xüsusiyyətlərini əsas götürən bir sıra alimlər isə çoxsəviyyəli yol şəbəkələrinə əsaslanan ən qısa yolun sürətləndirilmiş axtarış metodlarının daha sərfəli olduğunu söyləyirlər [4, s.302; 5; 6, s.3162]. Optimal şərt kimi qısa məsafədən istifadə etməklə yanaşı, dinamik olaraq dəyişən çəkilərə malik trafik şəbəkəsində ən qısa yolu müəyyən etmək üçün çoxlu tədqiqatlar aparılmış və zamanla dəyişən yol şəbəkələrində effektivlik baxımından ən qısa zamanlı yolun planlaşdırma alqoritmləri işlənib hazırlanmışdır [7, s.178; 8, s.128; 9, s.2432].

Sosial şəbəkələrin genişlənməsi və smartfonların geniş yayılması ilə trayektoriya məlumatlarına əsaslanan yol planlaşdırma alqoritmləri də inkişaf etdi. Məsələn, taksi sürücülərinin təcrübəsini öyrənməklə insan idrakına uyğun gələn ağıllı marşrut naviqasiya alqoritmləri təklif olunur [10, s.222; 11, s.103; 12, s.2507]. Əlavə yolu planlaşdırma alqoritmləri fərdi trayektoriyaları təhlil edərək fərdin marşrutla tanışlığını nəzərə alır [13, s.638; 14, s.1659]. Ən məşhur marşruttapma alqoritmi kütləvi şəxsi trayektoriya məlumatlarının təhlili vasitəsilə qarışqa koloniyalarının optimallaşdırılmasına əsaslanır [15, s.308]. Bəzi müəlliflərin təklif etdikləri həll yolu isə sürücülük trayektoriyaları üçün sürücülərin seçimlərinə əsaslanaraq fərdiləşdirilmiş yolların tapılmasına həsr edilmişdir [16, s.17]. Onlar turistlərə istifadəçi maraqlarına, mənzərəli yerlərə, səfərlərin müddəti və məsafənin nə qədər yaxın olduğuna əsaslanaraq fərdiləşdirilmiş səyahət marşrutları təqdim edirlər [17, s.378]. Fərdiləşdirilmiş turist marşrutlarını tövsiyə etmək üçün şəxsi səyahətə üstünlükləri istifadəçinin tarixi trayektoriyasına əsaslanaraq nəzərə alınır [18, s.18].

Trayektoriya mübadiləsi naviqasiyasında əsas problem yol şəbəkəsi məlumatlarının müstəqilliyini təmin etməkdir. Bir tərəfdən, açıq mənbəli elektron xəritələrə (məsələn, OpenStreetMap) əlavə olaraq, naviqasiya elektron xəritələrinin istehsalçıları yol şəbəkəsi məlumatlarını tərtibatçılara açmır ki, bu da trayektoriya naviqasiya funksiyalarını fərdiləşdirməni çətinləşdirir. Digər tərəfdən, istifadəçilər onlayn xəritə saytlarından asılı olmamaq üçün trayektoriyaya əsaslanan naviqasiya funksiyasına üstünlük verirlər ki, bu da onun çarpaz platforma istifadəsinə malik olması deməkdir. Yol şəbəkələrinə əsaslanan ənənəvi marşrut naviqasiya alqoritmləri ilə müqayisədə sərhəd naryadı trayektoriyasına əsaslanan marşrut naviqasiya alqoritmləri məhduddur. Ənənəvi elektron xəritələrdə istifadəçi naviqasiyası funksiyalarından istifadə kütləvi hal almışdır. Bundan əlavə, sərhəd naryadı trayektoriyalarına əsaslanan marşrut naviqasiyasına fərdi tələbat arta bilər. Ona görə də bu alqoritmin çox geniş tətbiq sahəsi var [19; 20,s.10871].

2. Alqoritm anlayışı

Əvvəlcə bəzi vacib terminləri müəyyənləşdirək və ya izah edək.

Tərif 1. (Sərhəd naryadı trayektoriyası): Sərhəd naryadı trayektoriyası T sərhədçi nəqliyyat vasitələrinin (atlar, motosikletlər və s. hərəkət vasitələri də daxil olmaqla) zaman sırasına görə ardıcıl n yerləşdirmə nöqtələrinin toplusudur, yəni $T = \{K_0, K_1, ..., K_n\}$. Hər bir yerləşdirmə nöqtəsi K_i ($i \in 0 ..., n$) üçqatlardan (x_i, y_i, t_i) ibarətdir, burada x_i və y_i müvafiq olaraq t_i zamanı hərəkət edən obyektin uzunluğu və enini təmsil edir.

Tərif 2. (Təhlükəli keçid nöqtələri): Təhlükəli keçid funksiyası nöqtələri hərəkət edən sərhədçinin təhlükəli keçid davranışını əks etdirmək üçün trayektoriya sıxılma alqoritmindən istifadə etməklə T trayektoriyasından çıxarılan mühüm yerləşdirmə nöqtələridir, yəni,

$$T' = \{k_{c_0}, k_{c_1}, \cdots, k_{c_{m-1}}, k_{c_m}\}$$
$$(0 = c_1 < c_m = n, m \le n),$$

burada T' T-nin alt çoxluğudur.

Tərif 3. (Təhlükəli keçid bucağı): Ardıcıl üç təhlükəli keçid xüsusiyyəti nöqtəsi K_{i-1}, K_i və K_{i+1} iki trayektoriya seqmentini - K_{i-1} K_i və K_i K_{i+1} təşkil edir. K_i-nin fırlanma bucağı $\overline{K_{i-1}K_i}$ vektoru ilə $\overline{K_iK_{i+1}}$ arasındakı bucaqdır. Əgər K_{i+1} təhlükəli keçid xüsusiyyəti nöqtəsi $\overline{K_{i-1}K_i}$ vektorunun sol tərəfindədirsə, K_i nöqtəsində təhlükəli keçid növü sola təhlükəli keçid, əks halda isə sağa təhlükəli keçiddir.

Tərif 4. (Təhlükəli keçid ardıcıllığı): Təhlükəli keçid ardıcıllığı eyni təhlükəli keçid növünə malik bir sıra ardıcıl təhlükəli keçid xüsusiyyət nöqtələrindən ibarətdir. Ardıcıl təhlükəli keçid xüsusiyyəti $\{K_j, K_{j+1}, ..., K_{k-1}, K_k\}$ ($1 < j < k < m$) eyni fırlanma növünə malikdir və dönüş ardıcıllığını təşkil edirlər $< K_j, K_{j+1}, ..., K_{k-1}, K_k >$.

Tərif 5. (Təhlükəli keçid rejimi): Hər bir fırlanma xüsusiyyəti nöqtəsinin fırlanma bucaqları təhlükəli keçid ardıcıllığında yekunlaşdırılır. Ümumi dəyərə görə, təhlükəli keçid rejimi müəyyən edilir. Təhlükəli keçid

rejiminə sola təhlükəli keçid, sağa təhlükəli keçid, arxaya təhlükəli keçid və s. daxildir.

Tərif 6. (Naviqasiya Mesajı): Naviqasiya mesajı mühüm döngələrdə istifadəçilər üçün bələdçi məlumatdır, o cümlədən sola irəli təhlükəli keçid, sağa doğru təhlükəli keçid, irəliyə təhlükəli keçid və s.

Təklif olunan alqoritm mühüm bir fərziyyə irəli sürür: ayrı-ayrı sərhəd-gözətçi məntəqəsi tərəfindən toplanan və paylaşılan sərhəd naryadı trayektoriyası yol hərəkəti qaydalarına tam uyğunluq təşkil etməli, heç bir yol hərəkəti pozuntusu olmamalıdır. Düz getmək, sola təhlükəli keçid, sağa təhlükəli keçid, geri təhlükəli keçid və s. müəyyən bir sərhəd naryadı trafiksiyasından vacib trafik məlumatlarıdır (Şəkil 1). Təklif olunan alqoritm yol şəbəkəsi məlumatlarının dəstəyini tələb etməsə də, naviqasiya marşrutu provayderi trayektoriya məlumatlarını toplayarkən sərhədçi xüsusi GPS naviqatoru (XGPSN) daşımalıdır. Alqoritm yerləşdirmə sensoru tərəfindən toplanmış koordinat məlumatlarına əsaslanaraq təhlükəli keçid funksiyası nöqtələrini tanıyır və çıxarır, daha sonra dönüş rejimlərini müəyyən etmək üçün istiqamət sensorunun azimut bucağı məlumatlarını birləşdirir və bununla digər sərhədçilərlə paylaşmaq üçün naviqasiya mesajları yaradır. Naviqasiya marşrutu sərhədçilərindən istiqamət məlumatlarını deyil, yalnız XGPSN vasitəsilə trayektoriyanın yerləşdirmə koordinatlarını toplamaları tələb olunur. İstifadəçi, naviqasiya mesajlarını aldıqdan sonra təyinat yerinə çata bilir. Təhlükələr sərhəd naryadı üçün gözlənilməz deyil və çoxsaylı müdaxilələrə həssasdır. Buna görə də hədəf alqoritmi tələb olunur.

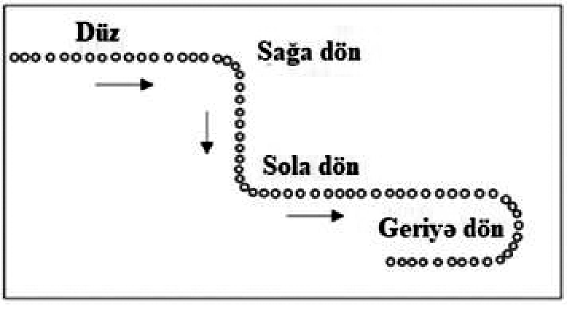

Şəkil 1. Sərhəd naryadı trayektoriyasına əsaslanan naviqasiya diaqramı.

Sərhəd naryadı təhlükədən daha çevikdir və onların naviqasiya marşrutundan kənara çıxması aşkar edildikdə, sərhədçilərə təhlükəli keçid təklif olunmaqla eyni zamanda mərkəzə də məlumat veriləcəkdir. Marşrutu istənilən vaxt düzəltmək olar. Nəticə etibarilə, praktik tətbiqlərdə sərhədçi trayektoriyalarının paylaşılan naviqasiyası tamamilə mümkündür.

3. GPS naviqatorunun sensorları əsasında sərhədçi trayektoriyasının paylaşma naviqasiyası

Təsəvvür edin ki, XGPSN-nin yerləşdirilməsi və istiqamət sensorlarının seçmə intervalını müvafiq olaraq 1000 ms və 30 ms olaraq təyin etdik. İstiqamət sensoru azimut, meydança və yuvarlanma bucaqlarını əldə edir (Şəkil 2). Azimut bucağı XGPSN-nin Z oxu ətrafında fırlanan zaman Y oxunun müsbət istiqaməti ilə geomaqnit sahəsinin şimal qütbünün istiqaməti arasındakı bucaq; meydança bucağı naviqator X oxu ətrafında fırlandıqda Y oxunun müsbət istiqaməti ilə üfüqi istiqamət arasındakı bucaq, yuvarlanma bucağı naviqator Y oxu ətrafında fırlandıqda X oxunun müsbət istiqaməti ilə üfüqi istiqamət arasındakı bucaqdır. XGPSN məlumatların toplanması zamanı sabitlənməlidir, onun ilkin vəziyyəti isə məhdudiyyətsizdir.

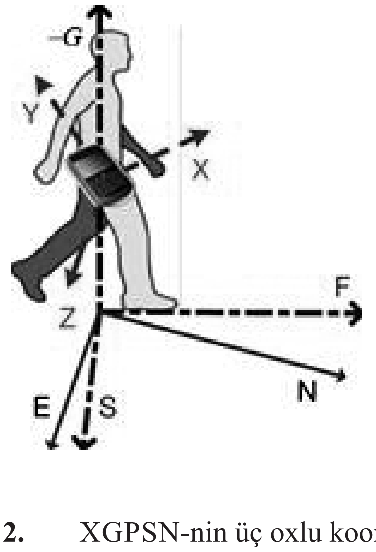

Şəkil 2. XGPSN-nin üç oxlu koordinat sistemi.

3.1. Sərhədçi trayektoriyası məlumatlarının əvvəlcədən işlənməsi

Sərhəd naryadı trayektoriyası məlumatları aşağıdakı üç addım vasitəsilə işlənir: (i) anormal nöqtələrin çıxarılması; (ii) dayanma məntəqələrinin çıxarılması və (iii) təhlükəli keçid xüsusiyyətləri nöqtələrinin çıxarılması.

GPS peyk siqnalı olmadıqda, toplanmış koordinat məlumatları faktiki koordinatlardan əhəmiyyətli dərəcədə yayınabilmə ehtimalı olduğu üçün anormal nöqtələr aradan qaldırılmalıdır. Sərhəd naryadı zamanı sürətin aşağı olması səbəbindən bitişik koordinat nöqtələri arasında Evklid məsafəsi çox dəyişkən olmayacaq. Cari və əvvəlki trayektoriya nöqtələri arasında məsafə fərqi böyük olarsa, trayektoriya nöqtəsi silinəcəkdir. GPS yerləşdirmə xətalarının təsirlərinə görə, sərhədçi müəyyən bir nöqtədə dayandıqda, koordinat məlumatları sıxılma alqoritmi ilə çıxarıla bilən nöqtə klasteri yaratmaq üçün irəli və geri sürüşə bilər.

Xüsusiyyət nöqtələrini çıxarmaq və qalan nöqtələri aradan qaldırmaqla trayektoriyanın sıxılması üçün DP (Douglas-Peucker) alqoritmindən istifadə edirik. D şaquli kənarlaşma məsafəsini eşik kimi istifadə edən alqoritm əvvəlcə trayektoriya məlumatlarının başlanğıc və son nöqtələrini birləşdirir. Daha sonra D_{max} maksimum məsafəsi olan nöqtəni müəyyən etmək üçün digər trayektoriya nöqtələrindən xətt seqmentinə qədər olan məsafə hesablanır: əgər $D_{max} < D$ olarsa, ara nöqtələr çıxarılır; əks halda trayektoriya bu nöqtəyə əsasən iki hissəyə bölünür. İlk və son nöqtələr arasında trayektoriya nöqtələri olmayana qədər prosedur iki hissə üçün rekursiv şəkildə təkrarlanır.

3.2. GPS naviqatorunun sensorları əsasında sərhədçi trayektoriyasında dönmə rejiminin tanınması

Təhlükəli keçidin fəza xüsusiyyətlərini yerləşdirmə sensoru vasitəsilə toplanmış koordinat məlumatlarını vizuallaşdırmaqla birbaşa müşahidə etmək olar. Ümumiyyətlə, təhlükəli keçid yerinə yetirildikdə, bitişik trayektoriya seqmentləri arasındakı bucaq tədricən düzdən (düz xətt üzrə sərhədçi trayektoriyası) təhlükəli keçidə (təhlükəli keçid zamanı) keçəcəkdir. Təhlükəli keçid sona çatdıqda, bucaq yenidən düzəlir (düz xətt üzrə hərəkət edir). Bu prosesə əsasən, təhlükəli keçid ardıcıllığı əldə edilə bilər. Bununla belə, yerləşdirmə sensoru tərəfindən toplanan koordinat məlumatları tamamilə düzgün deyildir. Belə ki, anormal nöqtələr, məsələn, peyk siqnalı olmadan tunel və ya mağaraya daxilolma və ya hündür qayalıqların qarşısını alması səbəbindən görünməyə bilər. Nəticədə, sərhəd naryadının düz bir xətt üzrə hərəkətinə baxmayaraq, bitişik trayektoriya seqmentləri arasındakı bucaq çox kəskin ola bilər. Buna görə də, alqoritmin möhkəmliyini artırmaq üçün əsas sensor kimi yerləşdirmə sensoru, köməkçi kimi isə istiqamət sensoru istifadə olunur. Bu iki sensor növbələri

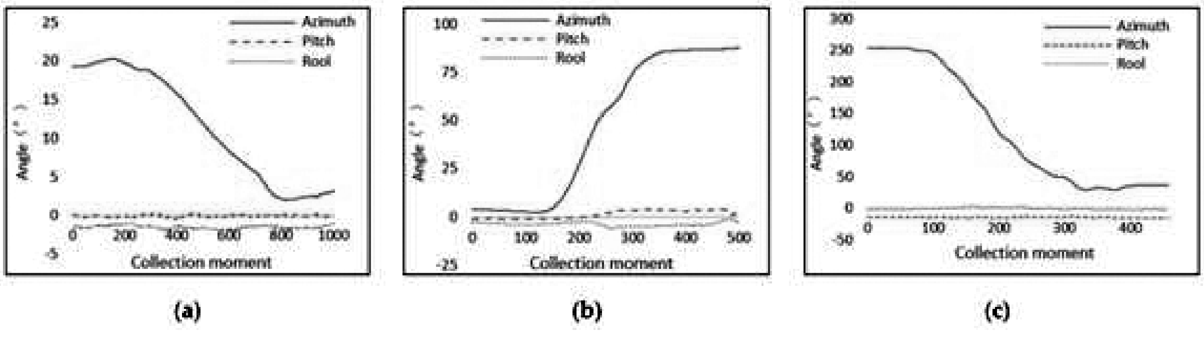

Şəkil 3. Təhlükəli keçid prosesi zamanı istiqamət sensorunun üçoxlu məlumatlarının dəyişməsi: (a) 20° sola təhlükəli keçid; (b) sağa 90° təhlükəli keçid; (c) 180° təhlükəli keçid.

hərtərəfli tanımaq üçün birləşdirilib. Şəkil 3-də 20° sola təhlükəli keçid (Şəkil 3a), sağa 90° təhlükəli keçid (Şəkil 3b) və 180° təhlükəli keçid (Şəkil 3c) zamanı istiqamət sensorunun üç oxlu məlumatlarında dəyişikliklər təqdim olunur. XGPSN-nin istiqamət sensoru çoxsaylı təhlükəli keçid hadisələrini dəqiq müəyyən edə bilir. Təhlükəli keçidi keçərkən, döngə dönərkən, sərt eniş və yuvarlanma bucağı əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmir, azimut bucağı isə kəskin şəkildə dəyişir. Döngə sağa (sola) dönərkən azimut bucağı tədricən artır (azalır) və bucaq dəyişikliyi dönüşün (enişin) amplitudasına bərabər olur. XGPSN-nin sensorlarına əsaslanan sərhəd naryadı trayektoriyasında təhlükəli keçid rejiminin tanınması iki əsas amili əhatə edir: təhlükəli keçid ardıcıllığı və təhlükəli keçid rejimlərinin müəyyən edilməsi.

3.2.1. Dönüş ardıcıllığının kəşf edilməsi.

Şəkil 4 dönüş ardıcıllığını tanımaq üçün qəbul edilmiş metodu təqdim edir, yəni bir sıra dönüş xüsusiyyət nöqtələrindən ibarətdir. $\underline{K_{i-1}K_i}$ və $\underline{K_{i+1}K_i}$ vektorları arasındakı θ_i ($i \in 1 \ldots n-1$) bucaqları, yəni $K_{i-1}K_i$ xətt seqmentindən K_iK_{i+1} xətt seqmentinə təhlükəli keçid bucaqları, aşağıdakı düsturla təsvir edilə bilər:

$$\theta_i = arccos\left(\frac{\overline{K_{i-1}K_i} \times \overline{K_iK_{i+1}}}{|K_{i-1}K_i| \times |K_iK_{i+1}|}\right) \qquad (1)$$

nöqtə qoyulduğu yer

$$T' = \{k_{c_0}, k_{c_1}, \cdots, k_{c_{m-1}}, k_{c_m}\} \ (0 = c_1 < c_m = n, m \leq n)$$

trayektoriya sıxılma alqoritmi tərəfindən çıxarılan dönüş xüsusiyyət nöqtələrini ehtiva edir. Bucaq həddi α və fırlanma xüsusiyyətinin məsafə həddi L sabitdir. α və L hədləri yol xüsusiyyətlərinə xas həndəsi xüsusiyyətlərinə uyğun proqramda istifadə olunan empirik parametrlərdir. α həddi düz seqmenti əyri seqmentdən ayırmaq üçün istifadə edilir. L həddi bir-birinə yaxın olan iki növbəni birləşdirmək və cari növbənin yarımçıq-tamamlanmış-dəqiq koordinatı müəyyən etmək üçün istifadə olunur.

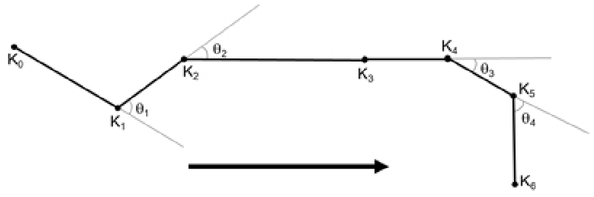

Şəkil 4. Dönüş ardıcıllığının tanınması.

Təhlükəli keçid xüsusiyyət nöqtəsində təhlükəli keçid bucağı K_i həddi α-dan böyükdürsə, nöqtə təhlükəli keçid ardıcıllığına əlavə edilir. K_{i+1} nöqtəsi $K_{i-1}K_i$ vektorunun sol tərəfindədirsə, Ki nöqtəsində təhlükəli keçid növü sola təhlükəli keçid, əks halda isə sağa təhlükəli keçiddir. Bundan əlavə, əgər növbəti xüsusiyyət nöqtəsi eyni vaxtda aşağıdakı üç şərti təmin edərsə, o, fırlanma ardıcıllığına əlavə olunmağa davam edəcək: (i) xüsusiyyət nöqtəsinin fırlanma bucağı fırlanma bucağı həddindən α böyükdür, (ii) xüsusiyyət nöqtəsinin fırlanma növü əvvəlki xüsusiyyət nöqtəsinə bərabərdir, (iii) cari və əvvəlki xüsusiyyət nöqtələri arasındakı məsafə L məsafə həddindən azdır. Əgər xüsusiyyət nöqtələri yuxarıda göstərilən şərtlərə cavab vermirsə, təhlükəli keçid ardıcıllığının tanınması dayandırılacaq və növbəti təhlükəli keçid ardıcıllığının tanınması davam edəcək. Şəkil 4 üç təhlükəli keçid ardıcıllığını nümayiş etdirir, <K_1>, <K_2> və <K_4, K_5>.

Sərhədçi hündür qayaların altıyla və ya ağacların kölgəsində gedərkən, yerləşdirmə sensoru tərəfindən toplanan koordinat məlumatları böyük səhvlərlə verilə bilər. Xüsusilə, düz xətt üzrə hərəkət edən sərhəd naryadına baxmayaraq, bitişik trayektoriya seqmentləri arasındakı bucaq çox kəskin ola bilər. Buna görə də, dönüş ardıcıllığının tanınması məqsədilə köməkçi qiymətləndirmə üçün istiqamət sensorunun azimut bucağı məlumatları ilə birləşdirilə bilər. Məsələn, Şəkil 4-də fərz edək ki, K_0–K_3 əvvəlcə düz seqment idi. Toplanmış koordinat məlumatlarının böyük səhvinə görə, <K_1> və <K_2> səhvən dönüş ardıcıllığı kimi müəyyən edilir. Bu vəziyyətdə, yanlış təhlükəli keçid ardıcıllığı azimut bucağı məlumatları ilə birləşdirilərək aradan qaldırıla bilər. <K_1>

təhlükəli keçid ardıcıllığını nümunə kimi götürsək, müvafiq olaraq K_0K_1 və K_1K_2 xətt seqmentlərinin mərkəzindəki trayektoriya nöqtələrinin γ_A və γ_B azimut bucaqlarını əldə edə bilərik. Koordinatlar vasitəsilə müəyyən edilən fırlanma bucağı γ_A və γ_B arasındakı fərqə bərabər olan halda təhlükəli keçid ardıcıllığı saxlanılır, əks halda isə silinir.

3.2.2. Dönmə rejimlərinin müəyyən edilməsi

Təhlükəli keçid rejimi təhlükəli keçid ardıcıllığında fırlanma bucaqlarının yığılması ilə hesablanan fırlanma amplitudu ilə müəyyən edilə bilər. Məsələn, Şəkil 5a sola təhlükəli keçid zamanı bir sıra trayektoriya xüsusiyyətləri nöqtələrini əks etdirir, Şəkil 5b isə istiqamət sensoru vasitəsilə uyğun gələn azimut bucağının dəyişməsini təsvir edir. Çıxarılan təhlükəli keçid ardıcıllığını <K_1, K_2, K_3> kimi qeyd etsək, burada K_1 və K_3 nöqtələri təhlükəli keçid ardıcıllığının başlanğıc və son nöqtələridir, onda γP_0P_1 və γP_3P_4 seqmentin mərkəzindəki trayektoriya nöqtəsinə uyğun gələn azimut bucaqlarıdır. Müvafiq olaraq K_0K_1 və poliline seqmenti K_3K_4. Sonradan aşağıdakı üç parametri müəyyən edirik: (i) → K_0K_1 və → K_3K_4 (Formula (1)) arasında fırlanma bucağı θ; (ii) fırlanma amplitudası β (K_1 nöqtəsindən K_3-ə qədər məcmu dönüş bucaqları (düstur (2))); və (iii) γK_0K_1 və γK_3K_4 arasında Δγ azimut bucağı fərqi (düstur (3)):

$$\beta=\sum\nolimits^{3}_{i=1}(180^\circ - \theta_i) \tag{2}$$

$$\Delta\gamma = \gamma K_3K_4 - \gamma K_0K_1 \tag{3}$$

Normal şəraitdə θ, β və Δγ təxminən bərabər olmalıdır, fırlanma rejimini və fırlanma amplitudasını təyin etmək üçün istifadə edilə bilər. Bundan əlavə, θ və β istiqamət sensorundan məlumat olmadan trayektoriya nöqtəsi koordinatlarından istifadə edərək hesablana bilər. Bununla belə, əlverişsiz şəraitdə GPS koordinatlarının potensial xətalarına görə, azimut bucağı məlumatları da köməkçi mühakimə üçün hesablama prosesinə inteqrasiya edilməlidir. Buna görə də bütün təhlükəli keçid amplitudası kimi, üç dəyərin meredianını götürərək fırlanma rejimini birlikdə müəyyən etmək üçün üç parametr istifadə olunur.

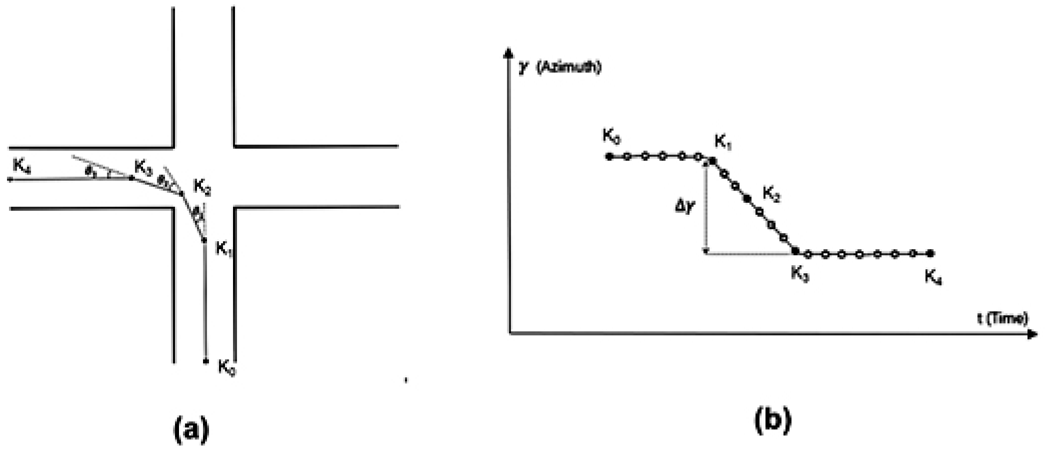

Şəkil 5. Təhlükəli keçid rejimlərinin təyini diaqramı:
(a) sola təhlükəli keçidin təhlükəli keçid xüsusiyyətləri nöqtələri;
(b) istiqamət sensorunun azimut bucağının dəyişməsi.

3.2.3. Mürəkkəb dönmə rejiminin tanınması və naviqasiyası

Təhlükəli keçid diapazonu yolun (cığırların) kəsişməsinə görə dəyişir (Şəkil 6). Y-formalı kəsişmələr üçün (Şəkil 6a) fırlanma diapazonu 30-60° daxilində, çarpaz formalı kəsişmələr üçün (Şəkil 6b) isə təxminən 90° təşkil edir. Buna görə də fırlanma diapazonu −150° və −30°, 30° və 150° və −30° və 30° arasında olduqda naviqasiya mesajı müvafiq olaraq “sola dön”, “sağa dön” və “düz get” olur. Bu halda əlavə fırlanma diapazonları “dönməyə” çağırır.

Sərhədçilər tez-tez zolağın dəyişdirilməsi, yol səthlərinin daraldılması və ya genişləndirilməsi (Şəkil 7a) və maneələrdən qaçmaq (Şəkil 7b) kimi mürəkkəb keçid vəziyyətləri ilə üzləşirlər. Beləliklə, sərhəd naryadı trayektoriyaları, adətən çoxlu bükülmələr (eniş-yoxuş) nümayiş etdirir, nəticədə trayektoriya məlumatlarında kiçik əyrilər yaranır. Bu, dönüşün yanlış göstəricisi kimi çıxış edə bilər. Bununla belə, bu kiçik əyrilərdə bitişik trayektoriya seqmentləri arasındakı bucaqlar kiçik ölçülərinə görə trayektoriyanın sıxılma alqoritmi vasitəsilə süzülə bilər. Üstəlik, yığılmış təhlükəli keçid bucaqlarının da kiçik olması ehtimalı var. Məsələn, Şəkil 7a-da $\overline{K_0K_1}$ və $\overline{K_2K_3}$ vektorlarının istiqamətləri $\overline{K_0K_1}$ və $\overline{K_4K_5}$-in istiqamətləri ilə demək olar ki, eynidir və buna görə də onlar növbə kimi yanlış qiymətləndirilməyəcək.

Trayektoriyada kiçik əyrilərin istisna edilməsinə baxmayaraq, mürəkkəb nəqliyyat şəraiti hələ də çətin təhlükəli keçid rejimlərinə səbəb ola bilər. Burada, bitişik təhlükəli keçid

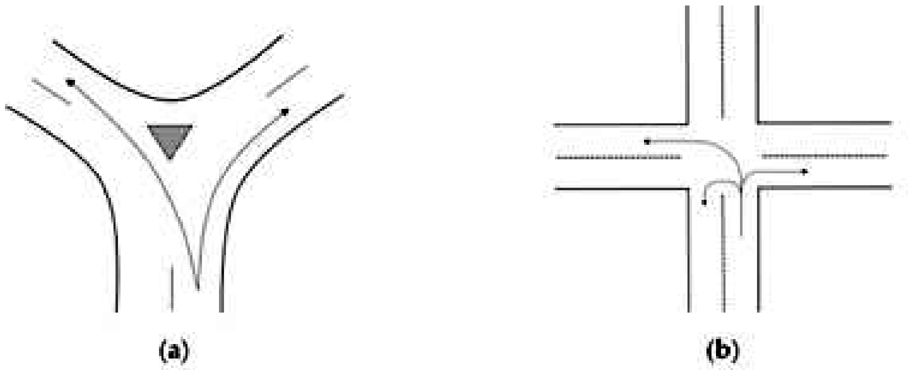

Şəkil 6. Müxtəlif yol kəsişmələrində təhlükəli keçid sxemi:
(a) Y şəkilli yol kəsişməsində təhlükəli keçidlər;
(b) çarpaz formalı yol kəsişməsində təhlükəli keçidlər.

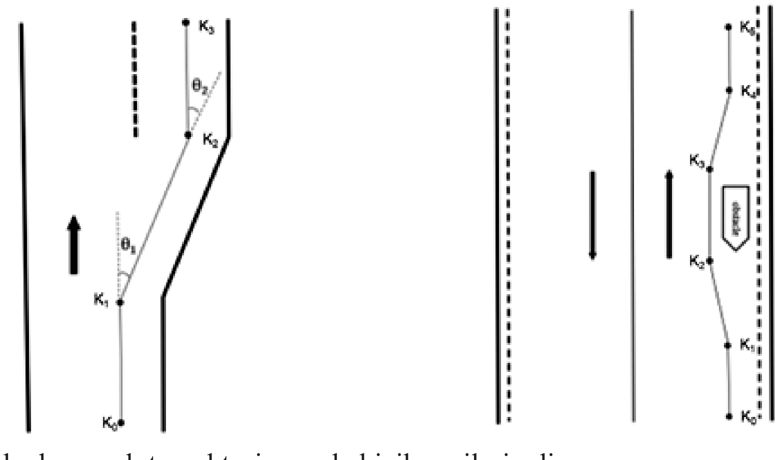

Şəkil 7. Sərhəd naryadı trayektoriyasında kiçik əyrilərin diaqramı:
(a) zolaqların dəyişdirilməsi; (b) maneələrdən qaçmaq.

ardıcıllıqlarında ən böyük fırlanma bucağı ilə uyğun dönüş nöqtələri çox yaxın olarsa, təhlükəli keçid rejimini mürəkkəb kimi işarə edirik. Aşağıda üç tipik nümunə təqdim olunur. Şəkil 8a iki bitişik təhlükəli keçid ardıcıllığını təqdim edir, ilkin sağa təhlükəli keçid, ardınca qısa bir məsafə üçün düz hərəkət və sola təhlükəli keçid (Şəkil 7a-dakı zolaqların dəyişməsindən fərqli olaraq). Bu nümunə, dar bir yolda baş verir. Şəkil 8b-də dairəvi yolda üç ardıcıl təhlükəli keçid ardıcıllığı təsvir edilmişdir: sağa təhlükəli keçid, ardınca davamlı sola təhlükəli keçid və nəhayət, sağa təhlükəli keçid. Şəkil 8c-də böyük yol kəsişməsində baş verən ilkin sola təhlükəli keçid, sonra sağa təhlükəli keçid və sonrakı sola təhlükəli keçid ilə təmsil olunan üç ardıcıl təhlükəli keçid ardıcıllığı təsvir edilir. Əslində, Şəkil 8c kəsişmədə K_1-dən K_3-ə sola təhlükəli keçidi göstərir, lakin bir seqment retroqrad olduğundan təhlükəli keçid prosesi açıq şəkildə təhlükələrdən yayınma üsullarını göstərir. Bu, gündəlik həyatda da çox müşahidə olunur. Bu üç xüsusi təhlükəli keçid rejimi üçün yaradılan naviqasiya mesajı adi təhlükəli keçid rejimlərindən fərqlidir.

Mürəkkəb təhlükəli keçid rejimlərinin tanınmasını təsvir etmək üçün nümunə kimi Şəkil 8a-nı götürürük. <K_1, K_2> və <K_3, K_4> iki bitişik təhlükəli keçid ardıcıllığını nəzərdən keçirək. K_2 nöqtəsi (Şəkil 8a-da qırmızı nöqtə) növbə ardıcıllığında ən böyük dönüş bucağı olan dönüş nöqtəsidir. <K_1, K_2> və K_4 (Şəkil 8a-da qırmızı nöqtə) növbə ardıcıllığında ən böyük dönüş bucağı olan başqa bir dönüş nöqtəsidir. <K_3, K_4>, K_2 və K_4 arasındakı məsafə L həddindən azdırsa, bitişik iki təhlükəli keçid ardıcıllığı <K_1, K_2> və <K_3, K_4> mürəkkəb təhlükəli keçid rejimini təşkil edir. P_1 nöqtəsinə çatdıqda, sərhədçi aşağıdakı naviqasiya mesajını alacaq: “sağa irəli, sonra sola dön”. Üç və ya daha çox ardıcıl və yaxın təhlükəli keçid ardıcıllığı aşkar edildikdə, məsələn, Şəkil 8b,c-də olanlar, sərhədçiləri sərhəd naryadı trayektoriyasını izləməyə istiqamətləndirməyin mürəkkəb bir iş olduğunu sübut edir. Buna görə də sərhədçi mürəkkəb təhlükəli keçid sahəsinə çatdıqda istifadəçiyə “irəlidə təhlükəli keçiddir, naviqasiya marşrutunun xəritəsini yoxlayın” naviqasiya mesajı göndərilir.

4. Sərhədçi trayektoriyasına əsaslanan paylaşma naviqasiya alqoritmi

GPS izlərindən istifadə edərək, çoxsaylı trayektoriyaları birləşdirərkən optimal yolların axtarışı problemindən fərqli olaraq, bu məqalənin diqqət mərkəzində tək bir trayektoriyadan naviqasiya xüsusiyyətlərinin çıxarılma-

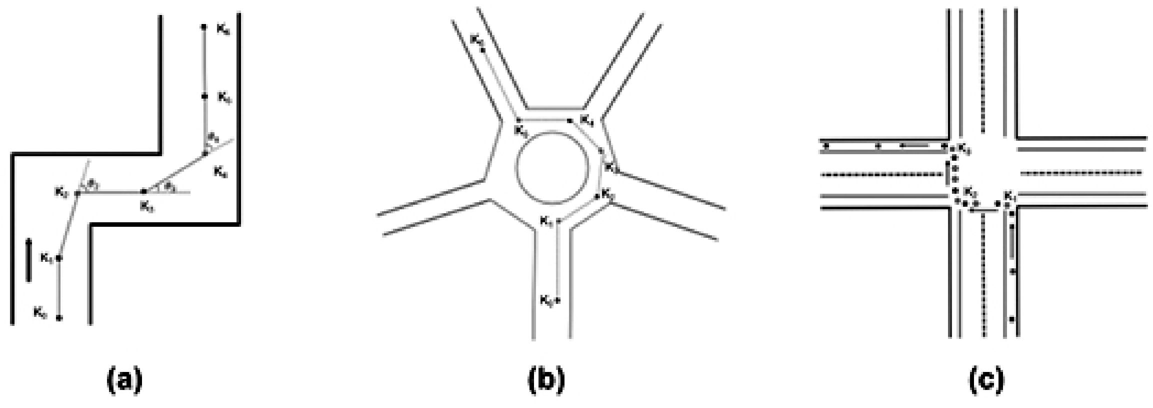

Şəkil 8. Mürəkkəb təhlükəli keçid rejiminin diaqramı:
(a) dar yolda mürəkkəb döngəli və təhlükəli keçid rejimi;
(b) mürəkkəb dairəvi yolda təhlükəli keçid rejimi;
(c) böyük yol kəsişməsində mürəkkəb təhlükəli keçid rejimi.

sıdır. Alqoritm iki vəziyyətdə tətbiq edilir: (1) Sərhədçiyə ümumi sərhəd trayektoriyası verməklə, digər sərhədçilər də trayektoriyanın başlanğıc nöqtəsindən trayektoriyanın son nöqtəsinə qədər naviqasiya marşrutunu izləyirlər. (2) Sərhədçilər birbaşa başlanğıc və son nöqtələri daxil edirlər və biz trayektoriya verilənlər bazasından başlanğıc və son nöqtələri əhatə edən bütün sərhədçı trayektoriyalarını axtarırıq və sonra bəzi optimal meyarlara (ən qısa məsafə və ya ən qısa vaxt) uyğun olaraq sərhədçilərə müəyyən trayektoriya tövsiyə edirik. Belə ki, istifadəçilər trayektoriyanın başlanğıc nöqtəsindən naviqasiya marşrutu boyunca trayektoriyanın son nöqtəsinə də gələ bilsinlər.

Aşağıda biz sərhədçi trayektoriyasını paylaşma naviqasiya alqoritminin xüsusi addımlarını təqdim edirik. Provayder tərəfindən toplanan sərhəd trayektoriyası məlumatlarına müvafiq olaraq yerləşdirmə və istiqamət sensorları tərəfindən əldə edilən koordinat və azimut bucağı məlumatları daxildir. Alqoritm dörd əsas addıma bölünür: (i) sərhədçi trayektoriyası məlumatlarının əvvəlcədən işlənməsi; (ii) dönüş ardıcıllığının aşkar edilməsi; (iii) dönmə rejimlərinin müəyyən edilməsi; və (iv) trayektoriya üzrə naviqasiya mesajının yaradılması. 1, 2 və 3-cü addımlar oflayn mərhələdə tamamlanır və 4-cü addım onlayn mərhələdə marşrut naviqasiyasıdır.

Addım 1: Sərhədçi trayektoriyası məlumatlarının əvvəlcədən işlənməsi.

DP alqoritmi xüsusiyyət nöqtələrini çıxarmaq və qalma nöqtələrini aradan qaldırmaq üçün trayektoriya sıxılması üçün istifadə olunur. GPS tək nöqtəli yerləşdirmə xətası təxminən 2-10 m olduğundan, şaquli məsafə həddi D 5 m-ə təyin edilmişdir.

Addım 2: Dönüş ardıcıllığının kəşfi.

Bu addımda fırlanma bucağı həddi α və fırlanma xüsusiyyətinin məsafə həddi L təyin edilir. α düz xətt üzrə sərhədçı trayektoriyasını təyin etmək üçün 10°, L isə müxtəlif yol kəsişmə genişliklərinə uyğunlaşmaq üçün 30 m olaraq təyin edilib. Bu iki həddi əsas götürərək, ardıcıl dönmə xüsusiyyətləri nöqtələri eyni vaxtda Bölmə 3.2.1-də təsvir olunan şərtləri təmin etməlidir. Bu şərtlər yerinə yetirilmədikdə, fırlanma ardıcıllığı bitmiş hesab edilir və növbəti dönmə ardıcıllığının kəşfi davam etdirilir.

Addım 3: Dönmə rejimlərinin müəyyən edilməsi.

Bölmə 3.2.2 dönmə bucağının θ, məcmu dönmə bucaqlarının β və fırlanma rejimlərini tanımaq üçün həyata keçirilən azimut fərqinin hesablanmasını təsvir edir. Bu üç dəyişənin medianı dönmə amplitudu kimi qəbul edilir. Naviqasiya göstərişləri Bölmə 3.2.2-də təqdim olunanlara da uyğundur. Kompleks dönmə rejimi sonradan tanınır. Qonşu dönmə ardıcıllıqlarında ən böyük dönmə bucağı olan xüsusiyyətli dönmə nöqtələri arasındakı məsafə 3 m-dən azdırsa, bitişik dönmə ardıcıllıqları mürəkkəb dönmə rejimini təşkil edir.

Addım 4: Təhlükə gözləndiyi halda mesajların yaradılması.

Təklif olunan alqoritm istifadəçinin cari yerini əldə edir və provayderin sərhədçi trayektoriyasından çıxarılan növbələrdə müvafiq təhlükələrin naviqasiya mesajlarını əlavə edir. Təhlükəsiz dönmə rejimlərinin naviqasiya mesajlarına "sola dön", "sağa dön" və "ziqzaqvarı dön" daxildir. Mürəkkəb dönmə naviqasiya mesajlarına "sağa irəli və sonra sola dönün", "sola irəli və sonra sağa dönün" və "qabaqda dönmək lazımdır, naviqasiya marşrutu xəritəsini yoxlayın" daxildir. İstifadəçi naviqasiya marşrutundan kənara çıxdıqda, naviqasiya mesajı "siz naviqasiya marşrutundan kənara çıxmısınız" olur.

5. Nəticələr

Məqalədə biz təhlükəli keçid rejimləri trayektoriyasını müəyyən etmək üçün sərhəd naryadı zamanı koordinat və azimut məlumatlarını toplamaq məqsədilə GPS navigatorlarda qurulmuş yerləşdirmə və istiqamət sensorlarından istifadə edən bir alqoritm təklif edirik. Sonra naviqasiya mesajları yaradılır və müəyyən edilmiş təhlükəli keçid rejimləri əsasında digər sərhədçilərlə paylaşılır. Yol şəbəkəsinin məlumat dəstəyindən asılı olmayan sərhəd naryadı trayektoriyasına əsaslanan paylaşma naviqasiya çərçivəsi yaradır. Təcrübi nəticələr

alqoritmin yol şəbəkəsi məlumatlarının dəstəyini tələb etmədən orijinal trayektoriyanı təhlil edərək marşrut naviqasiyasını həyata keçirmək qabiliyyətini ortaya qoyur. Beləliklə, təklif olunan çərçivə elektron xəritə platformalarından məxfidir. Bundan əlavə, alqoritm dayanıqlığı artırmaq üçün yerləşdirmə və istiqamət sensorlarını birləşdirir və sərhəd naryadı trayektoriyasının kolleksiyasında çoxsaylı real həyat vəziyyətlərinin (məsələn, təhlükə ilə qarşılaşmaq, dağ və mağara keçidləri, hündür qayaların altında sərhəd naryadı, maneələrdən qaçmaq və s.) müdaxiləsini nəzərə alır. Bu, təhlükəli keçid rejimlərinin dəqiq çıxarılmasını təmin edir. Nəhayət, alqoritm ümumi təhlükəli keçid rejimlərini, eləcə də bir neçə mürəkkəb təhlükəli keçid rejimini ortaya qoyur, hətta mürəkkəb yol şəraiti üçün sərhədçilərə düzgün marşrut bələdçisini təqdim edir. Təklif olunan alqoritm yol şəbəkəsi məlumatlarına ehtiyac olmadan yalnız provayderin sərhəd naryadı trayektoriyası əsasında sərhədçilər üçün sərhəd marşrutunun naviqasiyasını həyata keçirə bilər. Bu GPS naviqatorlar sərhəd naryadı trayektoriyası tətbiqlərinə uyğundur. Eyni zamanda sərhəd naryadı təhlükəli yerdən keçənə qədər kamendatura, hərbi hissə növbətçisi və baş qərargah növbətçisi onları nəzarətdə saxlayır. Hər hansı bir təhlükə yaranarsa kamendaturada həyəcan siqnalı verilir və anında xüsusi GPS naviqatorlar vasitəsilə sərhəd naryadı trayektoriyasında aidiyyatı ünvana alternativ yollar təklif edilir ki, maneəsiz təhlükəni aradan qaldırmış olsunlar.

Ədəbiyyat:

1. Dijkstra, E.W. A note on two problems in connexion with graphs. Numer. Math. 1959, 1, 269-271
2. Bellman, R.E. On rounting problem. Q. Appl. Math. 1958,16, 87-90
3. Hart, E.P.; Nilsson, N.J.; Raphael, B. A formal basis for the heuristic determination of minimum cost paths. IEEE Trans. Syst. Sci. Cybern. 1968, 4, 100-107
4. Jagadeesh, G.R.; Srikanthan, T.; Quek, K.H. Heuristic techniques for accelerating hierarchical routing on road networks. IEEE Trans. Intell. Transp. Syst. 2002, 3, 301-309
5. Song, Q.; Li, M.; Li, X. Accurate and fast path computation on large urban road networks: A general approach. PLoS ONE 2018, 13, e0192274
6. Wen, F.; Wang, X.; Zhang, G. Evolutionary-based automatic clustering method for optimizing multilevel network. Clust. Comput. 2017, 20, 3161-3172
7. Tang, J.; Song, Y.; Miller, H.J.; Zhou, X. Estimating the most likely space-time paths, dwell times and path uncertainties from vehicle trajectory data: A time geographic method. Transp. Res. Part C Emerg. Technol. 2016, 66, 176-194
8. Fa-mei, H.E.; Yi-na, X.U.; Xu-ren, W.; Meng-bo, X.; Zi-han, X. An Improved Ant Colony Algorithm for Solving Time-Dependent Road Network Path Planning Problem. In Proceedings of the 6th International Conference on Information Science and Control Engineering (ICISCE), Shanghai, China, 20-22 December 2019; pp. 126-130
9. Sheng, Y.; Mei, X. Uncertain random shortest path problem. Soft Comput. 2020, 24, 2431-2440
10. Zhao, D.; Stefanakis, E. Mining massive taxi trajectories for rapid fastest path planning in dynamic multi-level landmark network. Comput. Environ. Urban Syst. 2018, 72, 221-231
11. Yang, L.; Kwan, M.P.; Pan, X.; Wan, B.; Zhou, S. Scalable space-time trajectory cube for path-finding: A study using big taxi trajectory data. Transp. Res. Part B Methodol. 2017, 101, 1-27
12. He, Z.; Chen, K.; Chen, X. A collaborative method for route discovery using taxi drivers' experience and preferences. IEEE Trans. Intell. Transp. Syst. 2017,19, 2505-2514
13. Li, Y.; Su, H.; Demiryurek, U.; Zheng, B.; He, T.; Shahabi, C. Pare: A system for

personalized route guidance. In Proceedings of the 26th International Conference on World Wide Web, Perth, Australia, 3-7 April 2017; pp. 637-646
14. Su, H.; Cong, G.; Chen, W.; Su, Q.; Zheng, B.; Zheng, K. PerRD: A System for Personalized Route Description. In Proceedings of the IEEE 35th International Conference on Data Engineering (ICDE), Macau, China, 8-11 April 2019; pp. 1658-1661
15. Zhang, H.; Huangfu, W.; Hu, X. Inferring the Most Popular Route Based on Ant Colony Optimization with Trajectory Data. In Wireless Sensor Networks; Springer: Singapore, 2017; pp. 307-318
16. Ceikute, V.; Jensen, C.S. Vehicle routing with user-generated trajectory data. In Proceedings of the 16th IEEE International Conference on Mobile Data Management, Pittsburgh, PA, USA, 15-18 June 2015; pp. 14-23
17. Lim, K.H.; Chan, J.; Leckie, C.; Karunasekera, S. Personalized trip recommendation for tourists based on user interests, points of interest visit durations and visit recency. Knowl. Inf. Syst. 2018, 54, 375-406
18. Ge, C. Personalized travel route recommendation using collaborative filtering based on GPS trajectories. Int. J. Digit. Earth 2018, 11, 1-24
19. Gjoreski, H.; Ciliberto, M.; Wang, L.; Morales, F.; Mekki, S.; Valentin, S.; Roggen, D. The University of Sussex-Huawei locomotion and transportation dataset for multimodal analytics with mobile devices. IEEE Access 2018, 6, 42592-42604
20. Wang, L.; Gjoreski, H.; Ciliberto, M.; Mekki, S.; Valentin, S.; Roggen, D. Enabling reproducible research in sensor-based transportation mode recognition with the Sussex-Huawei dataset. IEEE Access 2019, 7, 10870-10891

Açar sözlər: *trayektoriyaya əsaslanan naviqasiya, sərhəd naryadı trayektoriyası, təhlükəli keçid rejiminin tanınması, trayektoriya mübadiləsi*

Atiq Aliyev

The Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan,
The Department of Information Technology in Public Administration,
Senior Teacher

Kemale Azizova

Institute of Physics, Ministry of Science and Education

NAVIGATION BASED ON BORDERLINE TRAJECTORY INDEPENDENT FROM BORDER NETWORK DATABASE

ABSTRACT

The popularization of GPS navigators and the large-scale implementation of location-based services (such as threats, inspections, rapid deployment of additional teams to the scene, etc.) have resulted in a large amount of personalized border patrol trajectory data and increased the demand for map navigation. In this article, we propose a navigation algorithm based on the border patrol trajectory without the need for road network data support. The proposed algorithm focuses on extracting navigation information from a given trajectory and guiding others to the destination along the original trajectory. The algorithm analyzes the coordinate and azimuth angle data collected by the location and direction sensors inside GPS navigators to determine the dangerous crossing modes from the provider's border patrol trajectory. Interference from road conditions is also

considered during data collection to improve the accuracy of recognizing dangerous crossing modes. Dangerous crossing modes on the trajectory are then converted into navigation information and transmitted to border guards to carry out general navigation of the border patrol trajectory. Experiments show that the algorithm can accurately extract characteristic points of dangerous crossings from the boundary trajectory data, recognize different dangerous crossing modes, and generate accurate navigation messages. Thus, the algorithm guides the border guards to reach their destination safely and accurately along the original trajectory. The algorithm is confidential on electronic mapping platforms and does not require road network data support.

Keywords: *trajectory-based navigation, border patrol trajectory, recognition of dangerous crossing mode, trajectory exchange*

Атик Алиев
Старший преподаватель кафедры «Информационные технологии в государственном управлении» Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики

Кямаля Азизова
Научный сотрудник Института физики Министерства науки и образования

НАВИГАЦИЯ ПО ТРАЕКТОРИИ ПОГРАНИЧНОГО ПАТРУЛИРОВАНИЯ, НЕЗАВИСИМАЯ ОТ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОГРАНИЧНОЙ СЕТИ

РЕЗЮМЕ

Популярность GPS-навигаторов и широкое использование пространственных сервисов (таких как угрозы, проверки и быстрое развертывание дополнительных групп на месте происшествия и т. д.) привели к появлению большого количества индивидуализированных данных о траектории прохождения границы и увеличению спроса на карты навигации. В данной статье предлагается алгоритм навигации, основанный на пограничной траектории без необходимости поддержки данных от дорожной сети. Предлагаемый алгоритм фокусируется на извлечении навигационной информации из заданной траектории и направлении других к месту назначения по исходной траектории. Алгоритм анализирует данные координат и азимутального угла, собранные датчиками местоположения и направления внутри специальных GPS-навигаторов, для определения опасных режимов перехода по траектории пересечения границы провайдером. При сборе данных также учитываются помехи от дорожных условий для повышения точности распознавания опасных режимов пересечения. Опасные режимы пересечения на траектории затем преобразуются в навигационную информацию и передаются пограничникам для выполнения общей навигации по пограничной траектории. Эксперименты показывают, что алгоритм способен точно извлекать характерные точки опасных переходов из данных траектории границы, распознавать различные опасные режимы перехода и генерировать точные навигационные сообщения. Таким образом, алгоритм направляет пограничников к безопасному и точному пункту назначения по исходной траектории. Алгоритм является конфиденциальным на электронных картографических платформах и не требует поддержки данных дорожной сети.

Ключевые слова: *траекторная навигация, пограничная траектория, распознавание опасного переходного режима, обмен траекториями*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.227

G Ə N C T Ə D Q İ Q A T Ç I L A R
Y O U N G R E S E A R C H E R S

B E Y N Ə L X A L Q M Ü N A S İ B Ə T L Ə R T A R İ X İ
H I S T O R Y O F I N T E R N A T I O N A L R E L A T I O N S

UOT 94 (479.24)

GÜNEL ƏFƏNDİYEVA

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Tarix" kafedrasının müəllimi

e-mail: efendigunel@gmail.com

POST BREXIT DÖVRÜNDƏ TRANSATLANTİK MÜNASİBƏTLƏR

Brexit milli sərhədlərə məhəl qoymayan qloballaşma ideyasına zidd olan dövlət suverenliyinin aliliyi prinsipinin qələbəsi olduğu üçün ABŞ və Avropa liberal elitalarının kəskin mənfi reaksiyasına səbəb oldu. Avropada milli yönümlü, antiqloballaşan ictimai-siyasi qüvvələrə seçki dəstəyinin artmasına 2008-ci ilin qlobal böhranı, "açıq qapı" immiqrasiya siyasətinin iflası və qloballaşmanın yaratdığı kəskinləşmiş sosial-iqtisadi problemlər səbəb olmuşdur. Brexit bu ümumi tendensiyanı əks etdirir. Bir sıra qərbli politoloqların fikrincə, Amerika hegemonluğunun aşınmasının səbəblərini təhlil edərkən, Donald Trampın 2016-cı il seçkilərində qələbəsindən əvvəl dediyi kimi "Avropa və Şimali Amerikada transmilli nizam-intizam hərəkatlarının roluna nisbətən az diqqət yetirilib" [2, p.14].

2016-cı ilin iyununda Böyük Britaniyada referendum keçirildi və orada əksəriyyət (51,9%) ölkənin Avropa İttifaqından (Aİ) çıxmasına səs verdi. 31 yanvar 2020-ci ildə Böyük Britaniya Aİ-ni rəsmən tərk etdi. Həmin ilin dekabrında tərəflər müxtəlif sahələrdə münasibətlərini tənzimləyən Ticarət və Əməkdaşlıq haqqında Saziş və xarici siyasət, hərbi təhlükəsizlik və müdafiə sahələri istisna olmaqla bir sıra əlavə sənədlər (nüvə enerjisindən dinc məqsədlərlə istifadə, məxfi məlumatların mübadiləsi və mühafizəsi və s. haqqında) imzaladılar. 2021-ci il yanvarın 1-də keçid dövrü başa çatdı, bu müddət ərzində Aİ-nin vahid bazarı və gömrük ittifaqı ilə bağlı Avropa qanunvericiliyi Britaniya ərazisində fəaliyyətini davam etdirdi. Tərəfdarlarının nöqteyi-nəzərindən Brexit Böyük Britaniyanın Aİ-ından azad formada daha çox uğur qazanacağını sübut etmək məqsədi daşıyır. Böyük Britaniya ÜDM baxımından dünyanın beşinci ən böyük iqtisadi, həmçinin Avropanın aparıcı hərbi gücüdür [8]. Qərbdə bir çox siyasətçilər və ekspertlər Böyük Britaniyanın Aİ-dən çıxmasını inteqrasiya olunmuş Avropanı zəiflədəcək, liberal dünya nizamına zərbə kimi qəbul edirlər. Belə ki, onlar Lissabondan Riqaya kimi Avropa məkanında Böyük Britaniyanın Avropa İttifaqının qalası kimi xidmət etdiyini düşünürlər.

Brexit dastanı üç Amerika prezidentinin dövründə baş verdi: Barak Obama, Donald Tramp və Co Bayden. Bu liderlərin və onların arxasında duran ABŞ hakim elitasının dairələrinin siyasi və ideoloji baxışları Böyük Britaniyanın Avropa İttifaqından ayrılmasına

Vaşinqtonun reaksiyasının xarakterini böyük ölçüdə müəyyənləşdirdi. Bununla belə, demokratlar və respublikaçılar tərəfindən Brexitlə bağlı qiymətləndirmələrdə administrasiyaların dəyişməsi ilə Amerika dövlətinin toxunulmaz qalan dərin maraqlarını əks etdirən ümumi tipik xüsusiyyətlər görünür.

Amerikanın Brexit anlayışı çoxsaylı amillərin qarşılıqlı təsiri ilə formalaşıb. Onların arasında Birləşmiş Ştatlar və Britaniya arasında müttəfiqlik əlaqələri xüsusi yer tutur. Amerika-Britaniya müttəfiqliyi Qərb dünya nizamının əsas sütunlarından biridir. Bu iki ölkənin liderlərinin 2021-ci ilin iyununda Yeni Atlantika Xartiyasını imzalaması bunun əyani təsdiqi olmuşdu. Vaşinqton Böyük Britaniyanı beynəlxalq məsələlərdə, xüsusən də Avropada özünün ən mühüm müttəfiqi və təsirinin aparıcısı hesab edir, çünki iki ölkənin baxışları və yanaşmaları bir-birinə yaxındır və ya üst-üstə düşür. İngiltərə ilə xüsusi əlaqələr qurmaqla ABŞ administrasiyaları Britaniyanı Birləşmiş Ştatlara Avropa gücləri və ya Aİ-dən daha vacib tərəfdaş kimi baxmağa təşviq etdi. Bu əlaqələr "Birləşmiş Ştatlara Avropada lövbər salmağa imkan verdi ki, bu da Birləşmiş Ştatların Asiya-Sakit Okean hövzəsinə yönəlməsi prosesində getdikcə aktuallaşır və həmçinin Atlantik Alyansı daxilində Birləşmiş Krallığa daha dərin rol oynamağa imkan verir." [4, s.579].

Birləşmiş Ştatlarla xüsusi əlaqələr və Aİ-na üzvlük Londona Vaşinqton və Avropa tərəfdaşları arasında transatlantik mübahisələrdə vasitəçilik etmək imkanları açdı. Amerikalı tarixçi A. Cyr-in fikrincə, "Britaniyanın Avropa və Şimali Amerika arasında ənənəvi diplomatik vasitəçilik rolunun dəyəri prezident Donald Tramp, Almaniya kansleri Angela Merkel və Avropada digərləri arasında hazırki fikir ayrılıqları müstəvisində artmaqdadır" [3, s.92]. Bununla belə, Brexit faktiki olaraq Böyük Britaniyanı vasitəçilik qabiliyyətindən məhrum edir və NATO ilə transatlantik təhlükəsizlik əməkdaşlığına töhfəsini məhdudlaşdırırdı.

Amerikanın maraqlarına görə Böyük Britaniyanın Avropa Birliyində qalma faydaları təkcə təhlükəsizlik sahəsi ilə məhdudlaşmırdı. ABŞ-ın Aİ-daki keçmiş səfiri (2014–2016) A. Qardner öz xatirələrində 2016-cı ilin yayında rəqəmsal iqtisadiyyat sahəsində tənzimləmə üzrə ABŞ-Aİ razılaşmasının əldə edilməsində Britaniya hökumətinin mühüm rolunu qeyd edir. Bu razılaşmada şəxsi məlumatların qorunması, o cümlədən Data Privacy Shield sazişi və Aİ rəqəmsal xidmətləri üçün vahid bazarın formalaşdırılması təklifləri də var idi. Obamanın prezidentliyinin son mərhələsində transatlantik gündəmdə Brexit mövzusu ortaya çıxmışdı. ABŞ administrasiyası Böyük Britaniyanın Aİ-dan çıxmasının əleyhinə olanları dəstəkləyib. 2016-cı il iyunun 23-də Böyük Britaniyada keçirilən referendum ərəfəsində prezident B.Obama, dövlət katibi Con Kerri və digər Amerika rəsmiləri Brexit haqqında səsvermənin nəticələrinə təsir göstərmək məqsədilə risklər və mümkün mənfi nəticələrlə bağlı xəbərdarlıq ediblər. ABŞ administrasiyası üçün xüsusilə xoşagəlməz məqam brexitçilərin öz kampaniyalarında ABŞ-ın liberal elitasının irəli sürdüyü qloballaşma konsepsiyasına zidd olan Britaniyanın milli suverenliyinin bərpası mövzusunu fəal şəkildə təbliğ etmələri idi. Qardner xatırladır ki, Obama administrasiyasındakı bir çoxları kimi o, "Britaniyanın vassal dövlətə çevrildiyi və sərhədlər, pullar və qanunlar üzərində "nəzarəti geri götürməyin" zəruriliyi ilə bağlı təkrarlanan arqumentləri" sadəcə başa düşə bilmədi. Onun fikrincə, bu bəyanat Böyük Britaniyada təkcə bir çox seçiciləri deyil, həm də Tramp administrasiyasının əsas fiqurlarını çaşdırıb. ABŞ prezidenti "Aİ-nı Böyük Britaniyanın ayaq biləyinin ətrafında "lövbər" adlandırıb" [5, s.74, 75].

Obama administrasiyası 2016-cı ilin yazında məşhur televiziya şousunda çıxış edən London meri (və gələcək baş nazir) Boris Conson kimi Brexit düşərgəsinin tanınmış siyasi xadimləri ilə təmaslar zamanı da daxil olmaqla öz mövqeyini Britaniya tərəfinə fəal şəkildə təbliğ etdi. Britaniya televiziyasında Aİ-ni "qapı açıq qalan həbsxana" adlandırdı [2]. Vaşinqton Böyük Britaniyanın Aİ-dən

çıxması ilə bağlı “tələsik” sözünü işlətməkdən yayınmadı. Lakin onun ritorikası britaniyalıların yaddaşından Avropa İttifaqının fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinə dair Amerikanın sərt tənqidini silə bilmədi. Bəzi Qərb analitikləri hesab edirlər ki, ABŞ-ın özü də istəmədən Brexit-də əli olub, Aİ-nin siyasi ambisiyalarını sıxışdırıb, Brüsseli Avropanın immiqrasiya və terrorizmlə mübarizə siyasətinin uğursuzluğuna görə amansızcasına tənqid edib. Bu tənqid Brexitçilərin əlinə keçdi və “geri çəkilməyi müdafiə edənlər arasında AB-nin terrorizmlə mübarizədə dəyərini şübhə altına alan Britaniya təhlükəsizlik xidmətlərində yüksək vəzifəli şəxslər də var idi” [6, s.563-564].

Amerikanın siyasi və ekspert icması Brexit-i dəyərləndirərkən iki düşərgəyə bölünmüşdü. Liberal qanad Böyük Britaniyanın Aİ-dən çıxmasının əleyhdarlarına dəstəyini ifadə edərək, bu qərarla bağlı potensial itkilərə və risklərə, xüsusən də beynəlxalq təhlükəsizlik və maliyyə məsələlərində Britaniyanın təsirinin azaldılmasına işarə edib. Sağçı mühafizəkar dairələr isə əks fikirdə idilər. Onlar Avropa Birliyinin zəifləməsinin Amerikanın maraqlarına uyğun olduğuna inandıqlarına əsaslanaraq Brexit-i alqışladılar. Onlar üçün Avropa Birliyi bir çox məsələlərdə ABŞ-a rəqib idi.

Britaniyalıların əksəriyyətinin (51,9%) Aİ-dən çıxmağı seçdiyi referendumun nəticələri Vaşinqtonda açıq-aşkar məyusluq yaradıb. Liberal elita və Demokratlar Partiyasına bağlı beyin mərkəzləri səsvermənin nəticəsini populist əhval-ruhiyyənin yüksəlməsində həyəcanverici tendensiyanın təzahürü və Britaniya cəmiyyətinin böyük bir hissəsinin ölkənin postimperial statusu ilə barışmaq istəməməsi qloballaşmanın nəticələrindən məyus olmasının göstəricisi kimi qəbul etdilər. Amerikalı politoloq Q.Vilsonun fikrincə, Obama administrasiyasına yaxın çevrələrdə Brexit “həm avtoritar populizmin narahatedici yüksəlişini, həm də ingilislərin müasirliyə uyğunlaşa bilməməsini əks etdirirdi” [7, s.553].

Amerikalı demokratların nöqteyi-nəzərindən Britaniyanın Aİ-dən çıxması liberal dünya düzəninə həssas zərbə oldu, təkcə iştirak edən hər iki tərəfə deyil, bütövlükdə Avropaya da mənfi təsir göstərərək, onda narahatlıq doğuran siyasi prosesləri qızışdırdı.

Britaniya referendumu Avropada, xüsusən Fransa, Hollandiya və Danimarkada populist hərəkatlara təkan verdi ki, bu da Aİ-nin parçalanmasına səbəb ola bilər. ABŞ-ın Avropadakı qüvvələrinin baş komandanı, 2017-ci ilin dekabrında təqaüdə çıxan general-leytenant F.Hodges o zaman xəbərdarlıq etmişdi ki, Aİ-nin parçalanması NATO üçün də ciddi nəticələr verə bilər.

Birləşmiş Ştatlar Brexit-in Aİ-ni ticarət danışıqlarında daha proteksionist mövqeyə daşıya biləcəyinə, Avropada aparıcı milli şirkətlərin maraqlarını qoruyan dairələrin təsirini gücləndirə biləcəyinə və ideyaları təşviq edə biləcəyinə inanaraq, transatlantik əlaqələr üçün nəzərəçarpacaq iqtisadi nəticələri istisna etmirdi. Obama administrasiyasının Brexit-ə mənfi münasibəti Böyük Britaniyanın Aİ-dən çıxmasının həm istehsal, həm də xidmət sektorlarında (xüsusilə də maliyyə sektorunda) fəaliyyət göstərən Amerika şirkətlərinin maraqlarına zərər vuracağına dair qorxulardan qaynaqlanırdı.

Brexitçilərə dəstəyini gizlətməyən Trampın 2016-cı il prezident seçkilərində qələbəsi, Demokratlar Partiyasının namizədi Hilari Klintonun Britaniya referendumun nəticələrini tənqid etməsi nəzərə alınmaqla, ABŞ-Britaniya münasibətlərində həssas vəziyyətdən uzaqlaşmağa kömək etdi. Tramp “Brexit”i britaniyalıların qloballaşmanın “yalan ideyasından” imtina etməsi, Aİ-nin zəifləməsi və London və Brüssel arasında münasibətlərdə yaranan problemləri ABŞ-ın qələbəsi kimi qiymətləndirib. O, həmçinin Brexit-in sərt variantını – Böyük Britaniyanın Aİ-dən razılaşma olmadan çıxmasını məqbul hesab edib. Trump, Brexitdən sonra mümkün qədər çox Britaniya-Avropa əlaqələrinin qorunub saxlanmasına imkan verəcək şərtlərlə Aİ ilə razılığa gəlməyə çalışan o vaxtkı Baş nazir Teresa Meyin səylərini kəskin tənqid etdi. Qərb analitikləri qeyd ediblər ki, “ABŞ-ın əvvəlki admi-

nistrasiyalarından fərqli olaraq, Tramp administrasiyası Aİ-ni Berlin üçün məhdudiyyət kimi düşünmürdü. Bunun əvəzinə, o, Aİ-ni Almaniyanın maraqlarını və gücünü inkişaf etdirmək üçün bir mexanizm olaraq gördü və hətta Brexit də daxil olmaqla, Aİ əleyhinə təşəbbüsləri və hərəkətləri dəstəklədi" [7, s. 98-99].

Brexit-in müsbət qiymətləndirilməsi mühafizəkar Amerika beyin mərkəzlərində geniş yayılmışdı. Heritage Foundation və American Enterprise Institute ekspertlərinin fikrincə, Brexit Böyük Britaniyaya müstəqilliyini bərpa etməyə imkan verəcək və ABŞ-Britaniya münasibətlərində yeni yüksəliş üçün imkanlar yaradacaq. Sağçı mühafizəkar dairələrin fikirləri əsasən onların Aİ-ni Almaniya və Fransanın Birləşmiş Ştatlarla "ədalətsiz" rəqabətdə istifadə etdiyi alət kimi qəbul etmələri ilə izah olunur.

Rəsmi Vaşinqtonun hazırkı mövqeyini prezident Bayden və onun ətrafındakı Obama administrasiyasında çalışmış nüfuzlu şəxslərin "Brexit"-ə öz mənfi münasibətlərinə sadiq qalmaları müəyyən edir. Onların fikrincə Brexit, Birləşmiş Ştatların maraqlarına təsir edən Avropa problemlərinin həllinə Böyük Britaniyanın töhfəsini azalda biləcək dəyişikliklərə səbəb olur. Bayden administrasiyası Böyük Britaniya və Aİ-nin ayrılmasının ağrılı nəticələrə səbəb olmamasını təmin etməkdə maraqlıdır. Brexitdən sonrakı ilk ildə London və Brüssel arasında Şimali İrlandiya Protokolu və Britaniyanın sahil sularında balıqçılıq hüquqları kimi spesifik, lakin siyasi cəhətdən həssas məsələlərlə bağlı fikir ayrılıqları gündəmə gəldi. Bu mübahisələr Vaşinqtondan qəti addımlar tələb edəcək Qərbin birliyinə təhlükə yaratmasa da, bəzi qərbli politoloqların fikrincə, Bayden administrasiyası ortaya çıxan fikir ayrılıqlarını aradan qaldırmaq və Böyük Britaniya və Avropa arasında qarşılıqlı anlaşmaya töhfə vermək üçün kifayət qədər səy göstərmir.

Böyük Britaniyanın Avropa İttifaqından çıxması transatlantik münasibətlərin müxtəlif aspektlərinə aid olan böyük beynəlxalq hadisədir. Amerikaya münasibətdə Brexit Britaniya və ABŞ arasında daha da güclü strateji yaxınlaşma ilə nəticələnir. Baş nazir Consonun 2021-ci ilin martında parlamentə təqdim etdiyi yenilənmiş strategiyada ABŞ-la daha sıx əməkdaşlığa meyli görmək olar. Aİ-dan gizli şəkildə hazırlanmış AUKUS üçlü ittifaqın (15 sentyabr 2021-ci ildə Avstraliya, İngiltərə ABŞ arasında) yaradılmasında iştirak və bir sıra digər siyasi yeniliklər onu göstərir ki, Brexit-dən sonra Britaniya beynəlxalq mövqeyində Bayden administrasiyası tərəfindən formalaşdırılmış strateji hədəflərə fəal şəkildə uyğunlaşır.

Yenilənmiş Britaniya strategiyasında ABŞ və NATO ilə əməkdaşlığı ən yüksək prioritet təşkil edir və bu, Böyük Britaniyanın hökumətlərin dəyişməsi ilə dəyişməyən əsas xarici siyasət postulatlarının davamlılığını göstərir. Sənəd onların "ən mühüm strateji müttəfiqi" kimi səciyyələndirilən Birləşmiş Ştatlarla xüsusi münasibətlərin saxlanmasına sadiqliyini təsdiq edir [3]. Kollektiv təhlükəsizlik məsələlərində London Avro-Atlantik makroregionunu öz səyləri üçün əsas sahə hesab edərək NATO-ya arxalanmaqda davam etmək niyyətindədir. Strategiyada yer alan qlobal təhdidlərin və tendensiyaların qiymətləndirilməsi Amerika rəsmi sənədlərində – Milli Kəşfiyyat Direktorunun illik hesabatında (ABŞ Kəşfiyyat Birliyinin İllik Təhlükə Qiymətləndirilməsi və Amerika Kəşfiyyat Birliyinin dörd illik icmalı, 2021) verilən beynəlxalq münasibətlərdəki dəyişikliklərin təhlili ilə böyük ölçüdə üst-üstə düşür. (Global Trends 2040: A More Contested World).

Brexit Amerika siyasəti üçün müəyyən faydalar vəd edir. Birincisi, Birləşmiş Ştatlar və inteqrasiya olunmuş Avropa arasında fikir ayrılığına səbəb olan situasiyalarda Britaniyanın Avropa gücləri ilə potensial həmrəyliyi (Trampın prezidentliyi dövründə İranın nüvə sazişində olduğu kimi) hüquqi və institusional birliyin olmaması səbəbindən çətin ki, mümkün olacaq. Bu da Böyük Britaniya və Avropa İttifaqı arasında xarici siyasət əməkdaşlığı üçün əsasdır. Aİ-yə üzvlüklə bağlı öhdəliklərdən azad olan London indi ABŞ-Britaniya nöqteyi-nəzərindən Atlantik Alyansın birləş-

məsi üçün risklər yaradan Avropa layihələrinə qarşı açıq şəkildə ABŞ-la birləşə bilər. Britaniya konseptin əsasını təşkil edən Avropanın strateji muxtariyyəti ideyasının özünü zərərli hesab edərək, bir neçə ildir ki, Aİ çərçivəsində müzakirə olunan Avropa müdafiəsi konsepsiyasına Amerikanın etirazlarını dəstəkləyir.

Xarici siyasət sferasında Britaniya-Avropa münasibətlərinin tənzimlənməsi üçün hüquqi və institusional mexanizmlərin boşluğu Brexit-dən sonra yaranıb, yalnız Londonun siyasətində ABŞ-la daha sıx əməkdaşlığa vurğunu gücləndirir. Qərb analitiklərinin fikrincə, İngiltərənin Aİ-dən çıxmasından sonra kəşfiyyat və müdafiə siyasətinin digər sahələrində Anglo-Amerika əməkdaşlığının genişlənəcəyini və intensivləşəcəyini gözləmək olar [3, s.93]. Etiraf etmək lazımdır ki, hakim Mühafizəkarlar Partiyasında heç də hamı Londonun strategiyasındakı bu cür qərəzli mövqe ilə razılaşmır: Torilər sıralarında Amerika və Britaniya maraqlarının həmişə üst-üstə düşməyəcəyinə inananlar var və London bu məsələdə avropalı tərəfdaşları ilə daha sıx əməkdaşlıq etməlidir.

İkincisi, Brexit-in nəticələrindən biri Conson hökumətinin Britaniyanın Hind-Sakit Okean Bölgəsinin (İPR) işlərində iştirakını genişləndirmək niyyəti idi ki, bu da Amerika strategiyasının cari prioritetlərinə uyğundur. Bu Çini Qərbin düşməni kimi saxlamağa yönəlib. 2021-ci ilin sentyabrında dərc edilmiş AB-nin ƏMH (əqli mülkiyyət hüquqları) strategiyası [4], Aİ ilə Çin arasında münasibətlərin müəyyən dərəcədə pisləşməsini qeyd etsə də, Vaşinqton və London rəsmiləri tərəfindən Pekinin siyasətinə verilən qiymətlərlə müqayisədə daha diplomatik və balanslaşdırılmış təriflərdən istifadə edir. Aİ Çinlə əməkdaşlıq imkanlarının tapılmasına diqqət yetirir, onu məhdudlaşdırmağa deyil [1, p.90].

Üçüncüsü, Brexit müdafiə və təhlükəsizlik sahəsində Böyük Britaniya və onların avropalı tərəfdaşları arasında qarşılıqlı əlaqə vasitəsi kimi NATO-nun imicini artırır və Atlantik Alyansın hər hansı gücləndirilməsi ABŞ-ın maraqlarına uyğundur. Aİ, Avropa İttifaqının xüsusi mexanizmi vasitəsilə həyata keçirilən məxfi məlumatların Londonla mübadiləsini məhdudlaşdırdı. Britaniya Avropa peyk naviqasiya sistemi Galileo-nun bəzi xidmətlərinə çıxışını itiribdir. Britaniya podratçılarının Avropa Müdafiə Agentliyi (EDA) xətti ilə həyata keçirilən layihələrdə, eləcə də Aİ PESCO (Daimi Strukturlaşdırılmış Əməkdaşlıq) himayəsi altında dərin hərbi-siyasi əməkdaşlıq çərçivəsində iştirak şərtləri daha da mürəkkəbləşibdir. Çıxışdan əvvəlki dövrdə Böyük Britaniya bəzi transatlantik əməkdaşlıq məsələlərində NATO və Aİ arasında əlaqə rolunu oynayırdı. İndi bu imkanlar xeyli daralıb. Aİ-nin əhəmiyyətini şişirtməyə meylli olan avropalı politoloqlar Brexit-i NATO-nun zəifləməsi kimi görürlər.

Böyük Britaniyanın Avropa İttifaqından çıxması ABŞ və Aİ arasında münasibətlərdə ciddi dəyişikliklərə və hüquqi nəticələrə səbəb olmadı. ABŞ və Avropa İttifaqı arasında ikitərəfli siyasi münasibətlər sferasında qarşılıqlı hüquqi öhdəliklərin olmaması tərəflərin Brexit-in nəticələrinə qarşılıqlı uyğunlaşmasını asanlaşdırır. Vaşinqton və Brüssel arasında xarici siyasət məsələləri üzrə qarşılıqlı fəaliyyət qeyri-rəsmi mexanizmlər vasitəsilə və onlar üçün müqavilə-hüquqi bazanın yaradılmasını tələb etməyən formatlarda həyata keçirilir, tərəflərə qərar qəbul etməkdə sərbəstlik verir.

Bayden administrasiyası müdafiə və təhlükəsizlik sahəsində Britaniya-Avropa əməkdaşlığında maraqlıdır, çünki Brüssel və London arasında səmərəli qarşılıqlı fəaliyyət həm NATO-Aİ münasibətlərinə, həm də bütövlükdə transatlantik ictimaiyyətə müsbət təsir göstərəcək. Bəzi qərb ekspertləri, xüsusən də Böyük Britaniyanın ABŞ-dakı keçmiş səfiri N.Şeynvald hesab edirdi ki, Bayden administrasiyasının nəzərində Böyük Britaniyanın Amerika siyasəti üçün faydalı olmasının vacib meyarı Londonun Aİ-də nə dərəcədə bərqərar ola biləcəyidir [5]. Lakin Conson hökuməti xarici təhlükəsizlik və beynəlxalq siyasət sahəsində Avropa İttifaqı ilə qarşılıqlı fəaliyyətdən nəzərəçarpacaq fayda gözləməyərək,

Brüsselin saziş bağlamaq təklifini rədd etdi. Mayın rəhbərlik etdiyi əvvəlki kabinet bu sahədə Aİ ilə hüquqi qüvvəyə malik razılaşma əldə etməyə çalışırdı və hesab edirdi ki, Brüsseldən uzaqlaşmaqdansa, Aİ-nin təşəbbüslərindən xəbərdar olmaq, onların NATO tapşırıqları ilə uyğunluğunu təmin etmək daha yaxşıdır. Britaniyanın Aİ ilə sazişdən imtina etməsi Vaşinqtonun Birləşmiş Krallığın Aİ-dən çıxdıqdan sonra Brüsseldə xarici siyasət qərarlarının hazırlanması mexanizminə çıxışını saxlayacağına dair ümidlərini sarsıtdı.

Britaniya Aİ ilə hərbi-sənaye əməkdaşlığının qurulmasında heç bir maraq göstərmir. Bu cür məsələlərdə səlahiyyətləri çox məhdud olan Avropa İttifaqının təklif edə biləcəyi hərbi-texniki əməkdaşlıqdan özü üçün heç bir maddi fayda görmür. Bununla belə, bu, Britaniya ilə Avropa İttifaqının hüdudlarından kənarda ikitərəfli və ya çoxtərəfli əsasda Avropanın aparıcı dövlətləri ilə hərbi-sənaye əməkdaşlığının inkişafını istisna etmir, xüsusən də belə qarşılıqlı fəaliyyət NATO-nun planlarına uyğundur. Böyük Britaniyanın müdafiə məsələləri üzrə dövlət katibi B. Uollesin 2021-ci ilin martında parlamentə təqdim etdiyi silahlı qüvvələrin modernləşdirilməsi strategiyasına əsasən, Böyük Britaniya Fransanı Aİ-də özünün ən mühüm tərəfdaşı hesab edir [6]. London hərbi məsələlərdə, o cümlədən qarşılıqlı maraq doğuran regionlarda - Qərbi Balkanlarda, İraqda və Saheldə Parislə sıx əməkdaşlığa hazır olduğunu bildirmişdi.

Britaniya dünyanın beş aparıcı hərbi gücündən biridir. Amerikalı politoloq M.Beckley-in fikrincə, Avropa İttifaqının dərinləşmiş müdafiə əməkdaşlığı (PESCO) “Böyük Britaniyanın Aİ-dən çıxmasının vurduğu zərəri kompensasiya edə bilməz, nəzərə alsaq ki, Aİ-nin müdafiə xərclərinin dörddə biri və Aİ ordusunun yarısı İngiltərənin payına düşür. R&D xərcləri” [1, s.107]. Bir tərəfdən, Brexit Britaniyanın iştirakı ilə başlanmış Avropa hərbi-texniki layihələrinin gələcəyi ilə bağlı qeyri-müəyyənlik yaradır. Digər tərəfdən, Aİ-nin müdafiə sahəsində əməkdaşlıq məsələlərində səlahiyyətlərinin genişləndirilməsinə qarşı Londonun çevik olmayan mövqeyi səbəbindən yaranan siyasi maneələr aradan qalxır. Britaniya Aİ daxilində müdafiə inteqrasiyasını dərinləşdirməyə yönəlmiş ideyaların həyata keçirilməsinə müqavimət göstərib, Amerikanın NATO-dakı liderliyini şübhə altına ala biləcək təşəbbüslərə mane olub. 2003 və 2011-ci illərdə London Aİ daxilində mərkəzləşdirilmiş komanda və qərargah strukturunun formalaşdırılması təkliflərini Atlantik Alyansı üçün risk hesab edərək veto qoydu. Birləşmiş Ştatlar həmişə Britaniya müttəfiqini “Avropa müdafiə ittifaqı” konsepsiyasına qarşı kəskin şəkildə dəstəkləyib. Reesin fikrincə, “Brexit Parisə Amerikanın gücündən AB muxtariyyətini axtaran məqsədləri həyata keçirmək imkanı təqdim edir” [6, s.568].

Aİ-də qərar qəbuletmə mexanizminə çıxışını itirmiş və “transatlantik körpü” funksiyasını itirmiş Britaniya ABŞ və NATO-nun Avropa İttifaqında maraqlarını layihələndirmək üçün cüzi imkanlarını saxlayır. Lakin müdafiə və təhlükəsizlik məsələləri ilə məşğul olan Avropa strukturlarına böyük töhfə vermiş əsas oyunçulardan birinin getməsi ilə Aİ də potensialının əhəmiyyətli hissəsini itirir. Qərb politoloqlarının, xüsusən də N. Ewers-Petersin fikrincə, Brexit NATO ilə Aİ arasında əməkdaşlığın effektivliyinə mənfi təsir göstərə və bu təşkilatların qarşılıqlı fəaliyyətiniləngidə bilər [4, s.588]. Britaniya diplomatiyasının dünya miqyasında geniş əlaqələri şəbəkəsinin Brüssel üçün əlçatmaz olacağını nəzərə alsaq, Avropa İttifaqının xarici siyasət resursları da azaldılır.

Birləşmiş Ştatlar üçün problem Aİ-nin yeni geosiyasi konfiqurasiyasının Amerika maraqlarına necə təsir edə biləcəyini müəyyən etməkdir. Vaşinqton Britaniyanın Avropa işlərində təsirinin azaldığını dərk etməyə və Avropa problemlərini nəzərdən keçirərkən Almaniya və Fransanın fikrini daha çox nəzərə almağa məcburdur. Merkel dövründə Almaniya inteqrasiya olunmuş Avropanın strateji perspektivlərinin müəyyən edilməsində, ölkələrin rəqabət aparan maraqları arasında tarazlığın əldə olunmasında və əsas məsələlərdə

Aİ-nin birliyinin qorunmasında əsas rol oynamışdır. Brexit yalnız Berlinin Avropa kompromislərinin memarı statusunu gücləndirir. Mərkəzi, Şərqi və Şimali Avropa dövlətləri, xüsusən də təhlükəsizlik və miqrasiya məsələlərində öz mövqelərini müdafiə edərkən çox vaxt dəstək üçün Böyük Britaniyaya müraciət edirdilər. İndi bu ölkələrin Avropa İttifaqında Almaniyanın gücünə qarşı heç bir tarazlığı yoxdur.

Böyük Britaniyanın Avropa işlərində təsirinin azalması, Brexitdən sonra Avropanın güc balansında Berlinin siyasi çəkisinin artmasını nəzərə alaraq, ABŞ-ı Almaniya ilə münasibətləri daha diqqətlə qurmağa və onun maraqlarına daha diqqətli olmağa vadar edir. Aİ ilə iş aparmağa yanaşmasını formalaşdıran Vaşinqton Almaniyanın mövqeyinin inteqrasiya olunmuş Avropa siyasətinin formalaşmasında həlledici amil olduğunu həmişə bilirdi. Aİ-nin rəhbər orqanlarının qərarları, bir qayda olaraq, AFR-nin prioritetlərini əks etdirir. Avropa İttifaqının fəaliyyətində bir çox sahələr maliyyə dəstəyi tələb edir və Almaniya onun büdcəsinə ən böyük töhfə verən əsas amildir.

Böyük Britaniya 31 yanvar 2020-ci ildə Aİ-ni rəsmən tərk etdi və daha 11 aydan sonra keçid dövrü başa çatdı və ümumi bazar və gömrük ittifaqı ilə bağlı Avropa qanunvericiliyi nəhayət öz ərazisində qüvvəsini itirdi. 2020-ci ilin dekabr ayının sonunda Böyük Britaniya və Aİ bir-birlərinin bazarlarına rüsumsuz və kvotasız çıxışı nəzərdə tutan Ticarət və Əməkdaşlıq Sazişi (TCA) bağladılar. Brexit-in tənqidçiləri bunu Britaniya iqtisadiyyatı üçün zəif və olduqca ağrılı bir razılaşma kimi qiymətləndirirlər. Təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, Böyük Britaniyanın iqtisadi rifahı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən maliyyə xidmətləri sektoru yalnız çox məhdud fəaliyyət siyahısı üçün Avropanın vahid bazarına çıxışı saxlayır.

Brexit təkcə Britaniyanın özünə deyil, həm də ABŞ və Avropa İttifaqına təsir edən çox istiqamətli iqtisadi nəticələrə səbəb olub. 2018-ci ildən, ayrılma prosesi geri dönməz hala gəldikdə, Böyük Britaniyanın Aİ ilə ticarət həcmində davamlı azalma müşahidə olunur. 2020-ci ildə Britaniya mallarının Aİ ölkələrinə ixracı əvvəlki iki illə müqayisədə 40,5 milyard dollar (17,8%) azalaraq 187,2 milyard dollar təşkil edib. İdxal bu müddət ərzində 58,7 milyard dollar (16,5%) azalaraq 297,6 milyard dollara düşübdür [7].

Böyük Britaniyanın ABŞ-la ticarətində əks tendensiya müşahidə olunur. Britaniyanın ABŞ-a ixracı davamlı olaraq artaraq 2017-ci ildəki 59,1 milyard dollardan 2019-cu ildə rekord həddə - 73,5 milyard dollara çatıb. Bununla belə, koronavirus pandemiyası səbəbindən Atlantikanın hər iki tərəfində işgüzar aktivliyin azalması nəticəsində 2020-ci ildə 55,6 milyard dollara düşüb. Bu illərdə İngiltərənin ABŞ-dan idxalının həcmi daha da sürətlə artmışdı. Nəticədə ikitərəfli ticarətdə ABŞ-ın xeyrinə olan ticarət profisiti tarixən yüksək səviyyəyə – 8,8 milyard dollara çatdı [8]. 2021-ci ilin ilk on ayında ABŞ-ın Böyük Britaniyaya mal ixracı 50,9 milyard dollar, idxalı isə 46,1 milyard dollar təşkil edib [9] və mövcud dinamikaya əsasən, ikitərəfli ticarətin həcminin pandemiyadan əvvəlki rekordu aşması ehtimalı azdır.

Brexit Çinin ABŞ-ın aparıcı ticarət tərəfdaşları siyahısında birinci yerə yüksəlməsini sürətləndirdi və Aİ-ni ikinci mövqeyə itələdi, çünki Aİ statistikası artıq Böyük Britaniyanın ABŞ ilə ticarət həcmini nəzərə almır. Hesablamalarımıza görə, 2020-ci ildə Britaniya ixracında Aİ-nin payı 52,7%, ABŞ-ın payı isə 14,1% olub. Bu, Böyük Britaniya üçün iki əsas ticarət tərəfdaşının bazarlarının qeyri-bərabər əhəmiyyətini göstərir. Böyük Britaniyanın Avropa İttifaqından çıxmasına baxmayaraq, Aİ ilə ticarət əlaqələri Britaniya iqtisadiyyatında mühüm rol oynamağa davam edir.

Britaniya bazarına çıxış, xüsusilə avtomobil sənayesi, maliyyə xidmətləri və sığorta sahəsində fəaliyyət göstərən ABŞ şirkətləri və korporasiyaları üçün heç də az əhəmiyyət kəsb etmir; bunlar Ford, General Motors, City, J.P.Morgan Chase, Goldman Sachs, Citigroup, Morgan Stanley və Bank of America kimi Amerika biznesinin balinalarıdır. Britaniya

iqtisadiyyatının əsas investorları iri bank olmayan holdinq şirkətləri, maliyyə və sığorta şirkətləri və istehsal korporasiyalarıdır. 2019-cu ildə Böyük Britaniyada Amerika birbaşa investisiyası toplam 851,4 milyard dollar təşkil etmişdir [10].

ABŞ statistikasına görə, Birləşmiş Krallıq ABŞ-ın ən böyük ticarət tərəfdaşları arasında yeddinci yerdədir. "Britaniya qapısı" vasitəsilə ümumi Avropa bazarına sərfəli şərtlərlə daxil olmaq imkanı kimi üstünlüyə sahib Amerika biznesi Aİ qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş məhdudiyyətlərin mövcud olduğu iqtisadiyyatının bir sıra sektorları istisna olmaqla, ənənəvi olaraq Böyük Britaniyanı kapital ayırmaq üçün sərfəli yer hesab edirdi. Onun Avropa İttifaqından çıxması ilə Britaniyanın Amerika biznesi üçün investisiya cəlbediciliyi azaldı. Amerika firmalarının və Britaniya şirkətlərinin birgə müəssisələri və korporasiyaların, Britaniya törəmə şirkətlərinin yox olmasına səbəb oldu. Nəticədə, Ford Böyük Britaniyadakı istehsal müəssisələrinə planlaşdırılan investisiyaları azaltdı, digər Amerika şirkətləri də investisiya planlarına yenidən baxmalı oldu [11].

Brexitdən əvvəl ABŞ-Britaniya ticarət və iqtisadi əlaqələri ABŞ-Aİ Ticarət Sazişi ilə tənzimlənirdi. Böyük Britaniya Aİ-nin bir hissəsi olmaqdan çıxdıqda, Vaşinqton və London ticarət əlaqələrini yeni əsaslarla tənzimləmək zərurəti ilə üzləşdilər. London çətin ki, özü üçün ABŞ-Aİ Azad Ticarət Sazişində nəzərdə tutulanlar kimi əlverişli şərtlərə nail ola bilsin, çünki onun Vaşinqtonun mövqeyinə təsir etmək üçün Brüsselə müqayisədə misilsiz dərəcədə az imkanları var.

Bayden administrasiyası Britaniyanın ABŞ-ın ən yaxın müttəfiqi olduğunu təsdiqləyib, lakin eyni zamanda danışıqlarda Amerikanın maraqlarını qətiyyətlə müdafiə edəcəyini açıqlayıb. Vaşinqtondan gələn siqnallar göstərir ki, Böyük Britaniya ilə hərtərəfli azad ticarət sazişi onun prioritetləri siyahısında deyil. Birləşmiş Krallığın payına ABŞ-ın xarici ticarətinin 2,6%-i və ABŞ ixracının 3,6%-i düşür [11]. Bu göstəricilərdən də göründüyü kimi, sırf iqtisadi baxımdan Britaniya ilə ticarət-iqtisadi əlaqələrin Amerika iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyəti o qədər də böyük deyil. Lakin bir sıra hallarda bu əlaqələr müstəsna xarakter daşıyır ki, bu da iki ölkə arasında təhlükəsizlik sahəsində xüsusi əlaqələrlə birləşərək ticarət dövriyyəsinin nominal dəyəri ilə müqayisədə onların dəyərini xeyli artırır.

ABŞ və Böyük Britaniya arasında ticarət sazişi üzrə danışıqlar 5 may 2020-ci ildə başlayıb. Tərəflər ticarət sazişinin müəyyən müddəalarının razılaşdırılmasında nəzərəçarpacaq irəliləyiş əldə ediblər. Bundan əlavə, onlar ABŞ və Aİ arasında qüvvədə olanlarla eyni olan beş ayrı tənzimləmə standartları sazişi imzalayıblar. Bu standartlar şərab, distillə edilmiş spirtli içkilər, dəniz və telekommunikasiya avadanlıqları, elektromaqnit qabiliyyəti, əczaçılıq məhsulları kimi məhsul qruplarını və sığortanı da əhatə edir.

Bununla belə, ABŞ-Britaniya azad ticarət danışıqlarında əngəl ABŞ-ın kənd təsərrüfatı məhsullarının Böyük Britaniya bazarına daxil olmasına icazə verilməsi şərtləri ilə bağlı fikir ayrılığıdır. Bu, ilk növbədə GMO məhsullarına və istehsalında hormonların istifadə olunduğu xammaldan hazırlanmış ət məhsullarına aiddir. Qida məhsullarına tətbiq edilən standartlarla bağlı da tərəflər arasında razılıq yoxdur. Böyük Britaniya bazarını qorumaq üçün bəzi kənd təsərrüfatı məhsullarına, xüsusilə balıq və dəniz məhsullarına, həmçinin yük maşınlarına, minik avtomobillərinə və ağac məmulatlarına yüksək tariflər tətbiq edir. Britaniyanın rəqəmsal xidmətlər bazarında fəaliyyət göstərən ABŞ şirkətlərinə vergi qoyulması məsələsi həll olunmamış qalır. Birləşmiş Ştatlarla azad ticarət sazişinin bağlanmasını sürətləndirmək üçün Böyük Britaniya öz bazarına çıxış şərtlərini yumşalda bilər və onu Amerika şirkətləri üçün daha cəlbedici edə bilər. Bununla belə, bu cür uyğunluq Londonun üçüncü ölkələrlə özləri üçün heç də az sərfəli olmayan şərtlər tələb edəcək azad ticarət sazişləri bağlamasını çətinləşdirəcək. Bundan əlavə, Britaniyanın tənzimləmə sisteminin Aİ normalarından ayrılması onun

iqtisadiyyatı üçün mənfi nəticələrə gətirib çıxaracaq və ABŞ-la azad ticarət rejiminin müsbət təsirindən qat-qat artıq olacaq.

Britaniya daxili bazar qanun layihəsi ətrafında vəziyyət göstərdi ki, Bayden administrasiyası Britaniya-Avropa fikir ayrılıqlarının münaqişəyə çevrilə biləcəyi zaman müdaxilə etməyə hazırdır. Sənəddə Brüssel və London arasında Brexit şərtləri ilə bağlı razılaşmaya zidd olan Böyük Britaniya gömrük nəzarəti ilə bağlı müddəalar var idi. Vaşinqton Britaniya hakimiyyətinə İrlandiya Respublikası ilə Şimali İrlandiya arasında sərhəd və gömrük nəzarətinin yaradılmasının yolverilməzliyi barədə xəbərdarlıq edib, çünki bu, Şimali İrlandiya münaqişəsinin həlli üzrə Amerika vasitəçiliyi ilə əldə edilmiş 1998-ci il Belfast sazişini pozacaq. Amerikanın təzyiqi altında Conson hökuməti qanun layihəsinə düzəliş etməyə razılıq verdi.

Brexit-in yaratdığı sərhəd və gömrük nəzarəti qaydalarının dəyişməsi Aİ ölkələrindən ixrac mallarının Aİ bazar məkanında qalan Şimali İrlandiyaya çatdırılması ilə bağlı vəziyyətin mürəkkəbləşməsinə səbəb olub. Bu məsələ ilə bağlı kompromis Böyük Britaniyanın Aİ-dən çıxması şərtlərinə dair razılaşmanın bir hissəsi olan xüsusi protokolda qeyd olunur. Bununla belə, Britaniya və Şimali İrlandiya arasında gömrük nəzarəti problemi tam həllini tapmayıb. Son vaxtlar Londonun mövqeyində bir qədər yumşalma olsa da, o, hələ də fikir ayrılıqlarını tamamilə aradan qaldırmaqdan uzaqdır. Vaşinqton Londonu Şimali İrlandiyada sabitliyi poza biləcək addımlardan çəkinməyə çağırır. London və Brüssel arasında fikir ayrılıqlarının davam etdiyi bir vaxtda ABŞ-ın 1998-ci il Belfast sazişinin qarantı olduğunu nəzərə alsaq, ABŞ-ın vasitəçiliyi demək olar ki, qaçılmaz olur. Həssas məsələlərlə bağlı Britaniya-Avropa mübahisələri Vaşinqtona arbitr kimi çıxış etmək imkanı verir ki, bu da Amerikanın Avropa işlərində təsirini artırır.

Birləşmiş Ştatlar Britaniyaya özünün ən mühüm müttəfiqi kimi baxır və ölkənin geosiyasi mövqeyində, xüsusən də Avropadakı güc balansına təsir edən hər hansı əhəmiyyətli dəyişikliklər Vaşinqtonda nəzərə alınır. Bununla belə, Brexit-in transatlantik əlaqələr üçün əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirmək olmaz. Böyük Britaniyanın Aİ-dən çıxması Qərb dünya nizamının fəaliyyətini pozmur. Obyektiv və subyektiv səbəblərin unikal birləşməsinin məhsulu olan Brexit Amerikanın müxtəlif sahələrdə maraqlarına toxunsa da, ABŞ üçün strateji problem yaratmır. Böyük Britaniyanın Avropa İttifaqından çıxmasından sonra Aİ-nin "strateji muxtariyyət" istiqamətində hərəkəti sürətlənsə belə, ABŞ-ın Avropadakı mövqeyini sarsıda bilməyəcəkdir.

Nəticə

Qeyd etmək lazımdır ki, Brexit transatlantik münasibətlərə çoxistiqamətli təsir göstərir. Bu, Amerikanın Avropa ilə bağlı siyasətində dəyişikliklərə gətirib çıxarır və Vaşinqton üçün Almaniya və Fransa ilə əməkdaşlığın dəyərini artırıb. Brexit Amerikanın Aİ-yə inteqrasiya olunmuş Avropada daxili proseslərə və Brüsselin beynəlxalq siyasətinə təsir imkanlarını daraldır. Əgər London Aİ ilə siyasi əməkdaşlıqdan çəkinməyə davam edərsə və Conson hökumətinin strategiyası belə bir ehtimala əsas verirsə, onun ABŞ-ın Avropa işlərində tərəfdaşı kimi dəyəri aşağı düşəcək. Eyni zamanda, Aİ üzvlüyünün tətbiq etdiyi məhdudiyyətlərdən qurtulan London Vaşinqtonu dəstəkləmək üçün daha çox sərbəstliyə malikdir.

Bayden administrasiyası London və Brüssel arasında konstruktiv əməkdaşlıq qurmaqda maraqlıdır, çünki müttəfiqlər arasında rəqabətin artması və daha çox onların bir-birindən uzaqlaşması Amerikanın Qərbi konsolidasiya etmək səylərinə mane olacaq. İngiltərə ilə kontinental Avropa arasında uzaqlaşma vəziyyətində Birləşmiş Ştatlar Avropa tarazlığını qorumaq üçün əlavə qüvvələrə ehtiyac duyacaq ki, bu da "Çin çağırışına" qarşı çıxmaq üçün Amerika resurslarının cəmləşməsinə mane olacaq. Böyük Britaniya və Aİ-nin bir-birindən uzaqlaşması Amerika siyasəti üçün əlverişsiz ssenaridir, çünki ABŞ-ın avropalı

tərəfdaşları arasında sürtünmə və münaqişə riskini artırır.

Birləşmiş Ştatlar Brexit-in mübahisəli nəticələri ilə üzləşibdir. Bir tərəfdən, Britaniyanın Aİ daxilindəki bir çox öhdəliklərindən azad edildiyi üçün Britaniya xarici siyasətinin "amerikanlaşması" var ki, bu da onun Rusiya və Çinə qarşı yönəlmiş Amerika səylərində, dünyanın strateji əhəmiyyətli regionlarında daha fəal və geniş miqyaslı iştirakında ifadə olunur. Britaniya NATO-nun şərq cinahını gücləndirmək səylərində ABŞ-ın əsas tərəfdaşlarından biridir. 2021-ci ilin sentyabrında o, AUKUS üçtərəfli alyansının həmtəsisçisi oldu və Vaşinqtona ƏMH-də müdafiə və geosiyasi layihələrinin həyata keçirilməsinə hər cür kömək etmək istəyini nümayiş etdirdi.

Digər tərəfdən, Birləşmiş Ştatlar üçün Brexit inteqrasiya olunmuş Avropa daxilində Amerika və NATO təsirini proqnozlaşdırmaq üçün güclü kanalın itirilməsi deməkdir. Aİ-nin siyasi, iqtisadi və texnoloji resurslarını Çinə qarşı mübarizə və tərəflərin fikirlərinin üst-üstə düşməyən digər məqsədlər üçün səfərbər etmək üçün Brüssellə işləmək Vaşinqton üçün çətinləşəcək. London əsasən NATO və Aİ arasında vasitəçi kimi çıxış etmək imkanından məhrumdur: keçmişdə bu funksiyanı yerinə yetirən Britaniya diplomatiyası dəfələrlə iki təşkilat arasında, xüsusən də Birləşmiş Ştatların ambisiyaları və Fransa toqquşanda yaranan fikir ayrılıqlarını yumşaltmağa kömək etmişdi.

2016-cı ildə Obama administrasiyası və beş il sonra Brexit referendumunun məyusedici nəticələrinə baxmayaraq, Bayden administrasiyası ABŞ və Böyük Britaniya arasında "xüsusi" münasibətlərin qorunduğunu təsdiqlədi, lakin bu, Londona güzəştli şərtlər əldə etməyə kömək etmədi. Brexit ABŞ-Britaniya "xüsusi" münasibətlərinin müstəsna xarakterini vurğulayır. Birləşmiş Ştatlar ilə əməkdaşlıq Böyük Britaniya üçün milli təhlükəsizlik maraqları və onun beynəlxalq siyasətdəki statusu baxımından daha da vacibdir. Böyük Britaniyanın yenilənmiş strategiyasından belə nəticə çıxır ki, Böyük Britaniya Aİ-ni tərk edərək, avropalı tərəfdaşlarının fikrindən asılı olmayaraq ABŞ ilə fəal əməkdaşlıq edəcək. Bu, əlbəttə ki, Böyük Britaniyanın inteqrasiya olunmuş Avropadan uzaqlaşması demək deyil, lakin çətin ki, təhlükəsizliklə bağlı Avropa işlərində əvvəlki iştirakını saxlaya bilsin.

Bayden administrasiyası üçün Brexit-in transatlantik birlikdə sabitliyin pozulmasına səbəb olmaması vacibdir. Vaşinqton vahid Avropanın təhlükəsizliyini və sabitliyini Qərb qüvvələrini və resurslarını Rusiyanı cilovlamaq və Çinə qarşı mübarizədə cəmləşdirmək üçün ilkin şərt kimi görür. Vaşinqton hesab edir ki, Avropada dövlətlər arası münasibətlərdəki gərginlik Amerikanın xarici siyasət məqsədlərinə çatmağı çətinləşdirə bilər. Belə ki, daxildə bölünmüş və öz problemlərinə qərq olmuş Avropa (Aİ) istər Avropada, istərsə də Hind-Sakit Okean regionunda beynəlxalq məsələlərdə ABŞ-a əhəmiyyətli dəstək verə bilməyəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Beckley M. Unrivaled: Why America Will Remain the World's Sole Superpower. Ithaca, NY: Cornell University Press, XI; 2018. Biscop S. The future of the Transatlantic Alliance: Not without the European Union. Strategic Studies Quarterly. 2020;14:81–94.
2. Cooley A., Nexon D. Exit from Hegemony: The Unraveling of the American Global Order. Oxford: Oxford University Press, XIX; 2020.
3. Cyr A. Brexit and Transatlantic security. Parameters. 2018;48:85–93.
4. Ewers-Peters N.M. Brexit's implications for EU–NATO cooperation: Transatlantic bridge no more? The British Journal of Politics and International Relations. 2021;23:576–592. doi: 10.1177/1369148120963814.
5. Gardner, A. (2020), Stars with Stripes: The Essential Partnership between the

European Union and the United States, London: Palgrave Macmillan. XX.
6. Rees W. America, Brexit, and the security of Europe. The British Journal of Politics and International Relations. 2017;19:558–572. doi: 10.1177/1369148117711400.
7. Simón L., Desmaele L., Becker J. Europe as a secondary theater? Competition with China and the future of America's European strategy. Strategic Studies Quarterly. 2021;15:90–115. Wilson G. Brexit, Trump, and the special relationship. The British Journal of Politics and International Relations. 2017;19:543–557. doi: 10.1177/1369148117713719. World Bank. Gross Domestic Product 2020 ranking. https://datacatalog.worldbank.org/dataset/gdp-ranking.(baxılıb 20.11.2021.)
8. Withnall, "EU referendum: Boris Johnson calls the EU 'a jail with the door left open' and says it would be 'wonderful' to leave," Independent on-line, Mar. 6 (2016). https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/boris-johnson-says-eu-jail-door-left-open-uk-leave-a6915241.html. (baxılıb 5.10.2021)
9. Global Britain in a competitive age: The integrated review of security, defense, development, and foreign policy. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/969402/The_Integrated_Review_of_Security__Defence__Development_and_Foreign_Policy.pdf. (baxılıb 21.08.2021).
10. The EU strategy for cooperation in the Indo–Pacific, Brussels, September 16, 2021. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/jointcommunication_indo_pacific_en.pdf. (baxılıb 5.11.2021)
11. CER podcast: Biden vs Trump: America's choice matters to Europe, October 28, 2020. https://www.cer.eu/media/cer-podcast-biden-vs-trump-americas-choice-matters-europe. (baxılıb 21.08.2021).
12. Defense in a competitive age. https://www.gov.uk/government/publications/defence-in-a-competitive-age. Cited October 1, 2021.
13. European Union: Trade in goods with United Kingdom. https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_united-kingdom_en.pdf. (baxılıb 10.12.2021).
14. Annual 2020 press highlights. https://www.census.gov/foreign-trade/statistics/highlights/AnnualPressHighlights.pdf. baxılıb 10.12.2021).
15. Trade in goods with United Kingdom. https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c4120.html. (baxılıb 10.12.2021).
16. 2021 National trade estimate report on foreign trade barriers, Office of the United States Trade Representative, Ambassador Katherine Tai. https://ustr.gov/sites/default/files/files/reports/2021/2021NTE.pdf. (baxılıb 15.11.2021).
17. Top trading partners—October 2021. https://www.census.gov/foreign-trade/statistics/highlights/top/top2110yr.html. (baxılıb 15.12.2021).

Açar sözlər: *Brexit, ABŞ, Britaniya, Avropa İttifaqı, transatlantik ittifaq*

Гюнель Эфендиева

Преподаватель кафедры «Истории» Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики

ТРАНСАТЛАНТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ЭПОХУ ПОСТ-БРЕКСИТА

РЕЗЮМЕ

После вступления в Европейский Союз Великобритания внесла один из основных вкладов во внешнюю политику, политику безопасности и обороны Европейского Союза. Выход Великобритании из ЕС в 2020 году стал значимым событием в европейской политике. Решение Великобритании покинуть Европейский Союз подняло вопросы о возможных последствиях Брексита для трансатлантических отношений и европейского баланса сил. Брексит приводит к многогранным изменениям в глобальном положении Великобритании, особенно в ее отношениях с США и европейскими партнерами. Эти изменения охватывают широкий спектр политических, оборонных, экономических вопросов, а также вопросов безопасности. Они привели к дискуссиям об ориентации британской стратегии на Индо-Тихоокеанский регион и будущем сотрудничестве Великобритании как союзника Америки и ведущего государства Европы. Анализируя развитие отношений Вашингтон-Лондон-Брюссель после референдума по Брекситу, данная статья определяет тенденции взаимодействия, которые отражают взгляды этих ключевых игроков на реальность после Брексита.

Ключевые слова: *Брексит, США, Великобритания, Евросоюз, трансатлантический союз*

Gunel Efendiyeva

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Department of History, Teacher

TRANSATLANTIC RELATIONS IN THE POST-BREXIT ERA

ABSTRACT

Since joining the European Union, the UK has made one of the major contributions to the foreign, security, and defense policy of the European Union. The UK's exit from the EU in 2020 was a significant event in European politics. The UK's decision to leave the European Union has raised questions about the possible consequences of Brexit on transatlantic relations and the European balance of power. Brexit brings multifaceted changes in the UK's global position, especially its relations with the US and European partners. These changes cover a wide range of political, defense, security, and economic issues. They have led to discussions about the orientation of British strategy towards the Indo-Pacific region and the UK's future cooperation with Azerbaijan as an American ally and the EU's leading state in the South Caucasus. By analyzing the development of Washington-London-Brussels-Baku relations after the Brexit referendum, this article identifies interaction trends that reflect these key players' views on the post-Brexit reality.

Keywords: *Brexit, US, UK, EU, transatlantic union*

DOI10.30546/2309-1347.84.2023.239

G Ə N C   T Ə D Q İ Q A T Ç I L A R
Y O U N G   R E S E A R C H E R S

B E Y N Ə L X A L Q   M Ü N A S İ B Ə T L Ə R   T A R İ X İ
H I S T O R Y   O F   I N T E R N A T I O N A L   R E L A T I O N S

UOT 327(091)

AYNUR KƏRİMOVA
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının
"Tarix" kafedrasının doktorantı
email: aynur.tofiggizi@gmail.com

AZƏRBAYCANIN İSRAİLLƏ STRATEJİ ƏLAQƏLƏRİNİN QURULMASINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

"Xaricdə yaşayan yəhudilərin nümayəndələri tez-tez ölkəmizə ziyarət edirlər. Ölkələrimiz arasında əlaqələrin daim inkişaf etməsi üçün geniş imkanlar vardır. Bu münasibətlərin daha da genişləndirilməsi olduqca zəruridir."

1999 Ulu Öndər Heydər ƏLİYEV

Azərbaycanın İsrail ilə əlaqələrinin inkişaf etdirilməsində Ümummilli Lider Heydər Əliyevin çox böyük rolu var. Azərbaycan tarixən milli və dini tolerantlığın hökm sürdüyü ölkə olmuşdur. Ölkəmizdə hər zaman hər bir dinin daşıyıcısına və millətin nümayəndəsinə bərabər münasibət göstərilmişdir. Tolerantlıq siyasətinin əsası Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Bu gün Azərbaycan dünyada multikulturalizm və tolerantlıq nümunəsi kimi tanınır.

Heydər Əliyevin prezidentliyi dövründə Azərbaycan-İsrail münasibətləri strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə qalxmışdır. Müasir dövrdə beynəlxalq münasibətlərin aktoru olan hər bir müstəqil dövlət öz milli maraqları çərçivəsində digər dövlətlərlə bərabərhüquqluluq və suverenlik prinsipi əsasında ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr yaradır.

Geostrateji baxımdan olduqca əhəmiyyətli, eyni zamanda mürəkkəb bir regionda yerləşən Azərbaycan Respublikası 1991-ci il oktyabrın 18-də dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra xarici siyasətin prioritet istiqaməti olaraq beynəlxalq arenada tanınmaq, öz mövqeyini möhkəmləndirmək, həmçinin ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlıq əlaqələri qurmaq üçün ciddi addımlar atmağa başladı. Nəzərə alsaq ki, geosiyasi mühit sürətlə dəyişir, Azərbaycan dünyada baş verən proseslərə ayaq uydurmaq üçün çevik adaptasiya qabiliyyətinə malik diplomatiya formalaşdırmışdır. Yeni qurulan ikitərəfli əlaqələr qarşılıqlı fayda, əməkdaşlıq və maraqlar kontekstində inkişaf etdirilmişdir.

Cənubi Qafqaz regionuna çox önəm verən İsrail Dövləti üçün Azərbaycan Respublikası böyük əhəmiyyət kəsb edir və regionda Azərbaycanla əlaqələrin dinamik inkişafında maraqlı olan bu dövlət Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini tanıyan ilk ölkələrdən biri olmuşdur: 25 dekabr 1991-ci ildə İsrail Dövləti Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini tanımış və iki ölkə arasında diplomatik münasibətlər 7 aprel 1992-ci ildə qurulmuşdur. İslam dünyası ilə münasibətlərin soyuqlaşmasından ehtiyat edən yenicə müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan hökuməti İsrail ilə ilk dövrlərdə rəsmi olaraq çox yaxın əlaqə yarada bilməmiş və buna görə də İsraildə səfirlik açmağa tələsməmişdir. Amma buna baxmayaraq, istər iqtisadi, istərsə hərbi sahələrdə ikitərəfli münasibətlər qurulmuşdu.

İsrail Dövləti əhalisinin böyük çoxluğunun müsəlman olduğu Türkiyə və Misirdən sonra Azərbaycan ilə qarşılıqlı strateji və iqtisadi əlaqələr yaratmışdır [1, s.148]. İsrailin ölkəmizdəki ilk səfiri olan Eliezer Yotvat 1994-cü il martın 22-də Bakıda diplomatik fəaliyyətə başlamışdır. İsraildə səfirlik açmaq məsələsində tələsməyən Ümummilli liderin ehtiyatlı və təmkinli siyasəti İsrail tərəfindən dövrün reallıqlarına uyğun nəzərə alınırdı, amma Azərbaycanın Ermənistan ilə münaqişədə öz haqlı mövqeyinə dünya dövlətləri, xüsusən də İran və Yaxın Şərq regionunun müsəlman dövlətləri tərəfindən Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və İslam Konfransı Təşkilatında (indiki İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı) dəstək almaq siyasəti İsraildə səfirliyin açılması planını bir müddətlik təxirə salmağa məcbur etmişdir. Prezident Heydər Əliyev İsrail ilə münasibətlərdə "dərin" diplomatiya yürütmüş, 28 yanvar 1995-ci ildə İsveçrədə keçirilən Dünya İqtisadiyyat Forumunda İsrailin xarici işlər naziri Şimon Pereslə, 22 oktyabr 1995-ci ildə BMT Baş Assambleyasının iclasında baş nazir İsak Rabinlə görüşmüşdür.

İki ölkə arasında münasibətlərin inkişafına 11 yanvar 1996-cı ildə Fransanın keçmiş prezidenti Fransua Mitteranın dəfn mərasimində baş nazir Şimon Pereslə, 2 dekabr 1996-cı ildə isə ATƏT-in dövlət başçılarının Lissabonda toplantısı çərçivəsində baş nazir Benyamin Netanyahu ilə keçirilən görüşlər və aparılan müzakirələr böyük təsir etmişdir.

29 avqust 1997-ci ildə Çindən rəsmi səfərdən qayıdarkən Bakıya gələn İsrailin baş naziri Benyamin Netanyahunun Azərbaycana qısamüddətli səfəri və Prezident Heydər Əliyevlə görüşü zamanı Ümummilli Lider Azərbaycanın sülhsevər və çoxmillətli ölkə olduğunu qeyd edərək yəhudilərin əsrlər boyu ölkəmizdə azərbaycanlılarla dost və mehribancasına yaşadığını bildirmişdir: "Yəhudilər azərbaycanlılarla birlikdə Azərbaycanda əsrlər boyu dostluq, mehribanlıq şəraitində yaşayıblar. Bu gün də yəhudilər Azərbaycanın tam bərabər hüquqlara malik vətəndaşlarıdır və Azərbaycan onlar üçün doğma vətəndir. Bunların hamısı bizim əməkdaşlığımız üçün yaxşı imkan yaradır" [3].

İsrail baş naziri B.Netanyahunun 29 avqust tarixində baş tutan səfəri [21] zamanı Azərbaycan neftinin İsrailə nəqli ilə bağlı danışıqlar aparılmış, uzaqgörən siyasi lider Heydər Əliyev eyni zamanda Ermənistan ilə münaqişə məsələsini müzakirə olunan məsələlər sırasına salaraq yəhudi lobbisindən bu istiqamətdə dəstək istəmişdir.

30 aprel 1998-ci ildə isə Ümummilli Lider İsrail Dövlətinin qurulmasının 50-ci ildönümü üçün təşkil edilmiş ziyafət zamanı hər iki xalqın soyqırımına məruz qalmasını vurğulayaraq mədəni və tarixi bənzərliyə diqqət çəkmişdir [16]. 1999-cu ildə Prezident Heydər Əliyev ilə İsrail Müdafiə Nazirinin müavini Efraim Snehin rəsmi görüşündə iki ölkənin də hərbi sahədə əməkdaşlığının inkişaf etdiyi vurğulanmışdır. Azərbaycanın silah ehtiyacının olması və eyni zamanda hər iki ölkənin hərbi və əks-kəşfiyyat sahələrində əməkdaşlığı inkişaf etdirmək planları ətrafında geniş müzakirələr aparılmışdır.

Prezident Heydər Əliyev 18 noyabr 1999-cu il tarixində Türkiyədə ATƏT-in sammitində İsrail Dövlətinin baş naziri Ehud Barakla

görüşdə ikitərəfli münasibətlərin inkişaf etdirilməsinin vacibliyini qeyd edərək "Xaricdə yaşayan yəhudilərin nümayəndələri tez-tez ölkəmizə ziyarət edirlər. Ölkələrimiz arasında əlaqələrin daim inkişaf etməsi üçün geniş imkanlar vardır. Bu münasibətlərin daha da genişləndirilməsi olduqca zəruridir," demişdir [2].

Sivilizasiyalararası dialoq müstəvisində Azərbaycanın və İsrailin yürütdüyü siyasət Qərb-Şərq əməkdaşlığının gücləndirilməsi aspektindən böyük əhəmiyyətə malikdir. Ümummilli lider Heydər Əliyev beynəlxalq yəhudi lobbisi ilə Azərbaycan diasporu arasında çoxtərəfli əlaqələrin möhkəmlənməsinə xüsusi önəm verirdi. Bu gün bu siyasətin nəticəsidir ki, Azərbaycanla İsrail arasında strateji tərəfdaşlıq yaranmışdır [5].

Azərbaycan İsrail ilə əlaqələri inkişaf etdirərək və ABŞ və digər Qərb ölkələrindəki erməni lobbisinə qarşı yəhudi lobbisindən kömək alaraq rasional və praqmatik diplomatiya aparmışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyev məhz buna görə beynəlxalq yəhudi lobbisi ilə əlaqələrinin möhkəmlənməsinə böyük önəm vermişdir.

Azərbaycandakı yəhudi icması iki ölkə arasında mövcud olan münasibətləri möhkəmləndirən "canlı körpü" hesab edilir. Hazırda Azərbaycanda yaşayan yəhudilərin sayı 25-30 min nəfərdir [24]. Ümummilli lider Heydər Əliyev "yəhudilər azərbaycanlılarla birlikdə Azərbaycanda əsrlər boyu dostluq, mehribanlıq şəraitində yaşayıblar. …yəhudilər Azərbaycanın tam bərabər hüquqlara malik vətəndaşlarıdır və Azərbaycan onlar üçün doğma vətəndir. Bunların hamısı bizim əməkdaşlığımız üçün yaxşı imkan yaradır" deyə bildirmişdir. Hal-hazırda Azərbaycanda 7 sinaqoq, 2 yəhudi ibtidai məktəbi, 3 bağça və 1 "Yeşiva" fəaliyyət göstərir [10].

Dağ yəhudilərinin məskunlaşdığı Qırmızı Qəsəbə keçmiş SSRİ ərazisində yəhudilərin kompakt yaşadığı yeganə yer hesab edilir. Burada yəhudilərin ibadəti üçün bir sinaqoq var. Ölkəmizdə yəhudilərə olan xoş münasibət antisemitizm hallarının olmamasının bariz nümunəsidir. Həmçinin, Azərbaycanda yəhudi diasporunun fəaliyyəti və İsraildə Azərbaycandan getmiş 70 min yəhudinin yaşaması ikitərəfli münasibətlərin strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə çatmasında müstəsna rol oynamışdır [11].

Ümummilli liderin vəfatından sonra hakimiyyətə gəlmiş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Heydər Əliyev tərəfindən təməli qoyulan xarici siyasət xəttini davam etdirmişdir. İlham Əliyevin prezidentliyi dövründə Azərbaycan-İsrail münasibətləri inkişaf edərək həm siyasi, həm də iqtisadi və hərbi sektorlarda uğurla davam etdirilir. 1993-cü ildə BMT Təhlükəsizlik Şurasında Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi haqqında 822, 853, 874 və 884 saylı qətnamələrin qəbulu, Azərbaycanın 2012-2013-cü illər üçün BMT TŞ-da qeyri-daimi üzv olmasında yəhudi lobbisi və İsrail dövlətinin böyük səyləri olmuşdur. Bütün bunlar iki ölkə arasında strateji müttəfiqliyin göstəricisi kimi dəyərləndirilə bilər. Azərbaycandan İsrailə gedən yəhudilərin "Azərbaycan diasporu" kimi fəaliyyəti ölkəmiz üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır. ABŞ-ın "907-ci düzəliş"in dondurulmasında ABŞ yəhudi lobbisinin rolu danılmazdır [6].

Eyni zamanda Azərbaycan Milli Məclisinin 2022-ci il noyabrın 19-da Azərbaycan hökumətinin İsrail Dövlətində səfirlik açmasına razılıq verməsi, Prezident İlham Əliyevin Azərbaycanın İsraildə səfirliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında noyabrın 26-da sərəncam imzalaması və 11 yanvar 2023-cü il tarixli sərəncamla Muxtar Məmmədovun Azərbaycan Respublikasının İsrail Dövlətində fövqəladə və səlahiyyətli səfiri təyin edilməsi iki ölkə arasında strateji müttəfiqlik yolunda atılan ən mühüm addımlardan biri hesab edilir.

İsrail Xarici İşlər Nazirliyi Azərbaycanın İsrail Dövlətində səfirlik açmasını tarixi qərar kimi qiymətləndirmişdir. İsrail XİN-in açıqlamasında qeyd olunurdu ki, 18 noyabr 2022-ci il Azərbaycan parlamentinin Azərbaycanın İsraildə səfirliyinin açılması ilə bağlı tarixi

qərarı ilə əhalisinin əksəriyyətinin şiə olduğu müsəlman ölkəsinin İsraildə ilk səfirliyi açılmış olacaq [17]. İsrailin Baş naziri Yair Lapid isə Twitter hesabında bununla bağlı paylaşım edərək Azərbaycanın İsraildə səfirlik açmaq qərarının ölkələr arasında münasibətlərin dərinliyini əks etdirdiyini bildirərək bu addımı "İsrail hökumətinin müsəlman dünyası ilə möhkəm siyasi körpülər qurmaq səylərinin bəhrəsi" kimi dəyərləndirmişdir.

Azərbaycanın İsraildə səfirlik açmaq qərarı strateji müttəfiqlik əlaqələrinin gücləndirilməsinin göstəricisidir. Bu qərar anti-İsrail ideologiyasını dəstəkləyən İranla Azərbaycanın münasibətlərində gərginliyin artması fonunda qəbul edilmişdir. Bildiyimiz kimi, İran daim Azərbaycanın İsraillə dostluq və müttəfiqlik münasibətlərini tənqid etmişdir [7].

Azərbaycanın İsraillə əməkdaşlığını "sionizmə xidmət" kimi dəyərləndirən İran Qafanda konsulluq açaraq Ermənistanla dostluq münasibətlərini sərgilədi, amma 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra Azərbaycana qarşı aqressiv siyasət yürüdən İrandan fərqli olaraq, İsrail açıq şəkildə Azərbaycana dəstəyini ifadə etmiş, ölkəmizin ərazi bütövlüyünü dəstəklədiyini qeyd etmişdir. Azərbaycanın İsraillə dostluq əlaqələri regionda sülhə və sabitliyə xidmət edir [12]. Azərbaycanın YAŞAT Fondu İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra oftalmoloji problem yaşayan qazilərin müalicəsi üçün İsraildən oftalmoloqlar dəvət etmiş, gələn İsrail həkimləri 150-dən çox qazinin göz əməliyyatları və sonrakı müalicəsini həyata keçirmişlər [18].

Azərbaycanın təşəbbüskarı olduğu nəqliyyat və kommunikasiya layihələri ölkəmizin tranzit imkanlarını və iqtisadi potensialını genişləndirməklə həmin layihələrə strateji əhəmiyyətli dövlətləri cəlb etməyə nail olmuşdur. Azərbaycanın yürütdüyü balanslaşdırılmış xarici siyasət strategiyası həm qonşu ölkələrlə, həm də dünya ölkələri ilə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın qurulmasına xidmət edir. Azərbaycan ilə İsrail arasında tarixi dostluğa və əməkdaşlığa əsaslanan əlaqələr və tərəfdaşlığın yüksək səviyyədə olması regional təhlükəsizliyin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Yaxın və Orta Şərqin əsas aktorlarından biri olan İsrail ilə Azərbaycan arasında müxtəlif sahələrdə əməkdaşlıq haqqında 20-yə yaxın sənəd imzalanmışdır [18].

2023-cü ilin yanvar-fevral aylarında Azərbaycanla İsrail arasında ticarət dövriyyəsi 334,1 milyon dollar təşkil etmişdir ki, bu da 2022-ci ilin analoji dövrü üçün olan göstəricidən 26,36 faiz çoxdur. Həmçinin, ticarət dövriyyəsinin şaxələndirilməsi qarşıya məqsəd qoyulmuşdur. 2022-ci ilin iyul ayında Azərbaycanın investisiya şirkəti və İsrailin süni intellekt, texnologiya, nəqliyyat, enerji, səhiyyə, təhlükəsizlik və digər sahələrdə fəaliyyət göstərən startap şirkətlərinə investisiya qoyuluşu üzrə ixtisaslaşmış "OurCrowd" özəl qurumu arasında investisiya sazişi imzalanmışdır. 2023-cü ilin fevral ayında isə Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi ölkəmizin İsrailin sənaye məhsullarının hazırlanması üzrə ixtisaslaşmış "LARGIX" startapına artıq 1 milyon dollar dəyərində ilk investisiya yatırdığını bildirmişdir. İsrail öz təbii qazını Avropaya ixrac etmək üçün Azərbaycanın qaz boru kəmərlərindən istifadə etməkdə maraqlıdır. İsrail təbii qazını Azərbaycanla Türkiyə arasında inşa edilən TANAP boru xətləri ilə Avropaya nəql etmək istəyir. Azərbaycan və İsrail "yaşıl enerji" sahəsində də əməkdaşlıq edir və bu sahənin inkişafı böyük perspektivə malikdir. İsrail həmçinin Qarabağda və ya Azərbaycanın digər hissələrində yaşıl enerji layihələrinin reallaşdırılmasında iştirak etməyə hazır olduğunu bildirmişdir. Azərbaycan və İsrail 2023-2026-cı illərdə təhsil sahəsində əməkdaşlıq edəcəklər [18].

Azərbaycan İsrailin neft tələbatının təxminən 30-40 faizini ödəməklə yanaşı, onun hərbi məhsullarının əsas alıcılarından hesab olunur. İsrailin Eylat-Aşkelon boru kəməri Azərbaycan neftinin Cənubi Asiya və Uzaq Şərq bazarlarına ixrac üçün mümkün alternativ kimi nəzərdən keçirilir. 2023-cü il mayın 30-da İsrail

Prezidenti İsxak Hersoqun Azərbaycana rəsmi səfəri çərçivəsində Prezident İlham Əliyev ilə keçirilən görüşü zamanı "Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi ilə İsrail Dövlətinin Səhiyyə Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində 2023-2028-ci illər üçün Əməkdaşlıq Planı" imzalanmışdır ki, bu da iki ölkənin tibb sahəsində gələcək əməkdaşlıq perspektivini göstərir. [8]

İki ölkə energetika, kənd təsərrüfatı, əczaçılıq, turizm, sənaye zonaları və aqroparklar, su təsərrüfatı və s. sahələrdə sıx əməkdaşlıq mövcud olsa da ölkəmiz İsraillə innovativ inkişaf və rəqəmsal iqtisadiyyat sahəsində əməkdaşlıqda xüsusi maraqlıdır. [9]

Qonşu ölkələrlə münasibətdə balanslaşdırılmış xarici siyasət yürüdən Azərbaycanın İsrail ilə hərbi əməkdaşlığa önəm verməsi aprel döyüşləri zamanı və ən əsas da 44 günlük vətən müharibəsi dövründə İsrail istehsalı olan hərbi texnikanın istifadə olunması ilə bir daha öz əksini tapdı. Prezident İlham Əliyevin dövlət başçısı seçilməsindən sonra Azərbaycan ilə İsrail Dövləti arasında hərbi sahədə münasibətlərdə yeni bir dövr başlandı. Bu dövrdə siyasi, iqtisadi və hərbi sahədə formalaşan sıx əməkdaşlıq beynəlxalq arenada beynəlxalq və regional təşkilatlar səviyyəsində davam etdirilir. İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı Ermənistanın İsraildən səfirini məsləhətləşmək adı ilə geri çağırması, regional və beynəlxalq platformalarda Azərbaycana lazımi dəstəyi verməsi iki ölkə arasında əlaqələrin yüksək səviyyədə olmasının göstəricisidir.

Azərbaycanın kibertəhlükəsizlik sahəsində İsraillə əməkdaşlığı da çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. İsrail Dövlətinin yüksək səviyyəli hərbi sənaye potensialından yararlanmaq ikitərəfli əlaqələrin inkişaf etdirilməsi üçün prioritetlərdən biri olmuşdur. Azərbaycan mümkün təhdidlərdən müdafiə qabiliyyətini artırmaq üçün İsrail ilə müdafiə sənayesi sahəsində uzunmüddətli əməkdaşlıq yaratmış, öz müdafiə qabiliyyətini müasirləşdirmişdir. 2005-ci ildən başlayaraq Azərbaycan və İsrail hərbi-texniki sahədə fəal əməkdaşlıq edir. İlk illər Azərbaycan İsraildən reaktiv yaylım atəş sistemləri və pilotsuz uçuş aparatları idxal edərək 2008-ci ildə hərbi paradda nümayiş etdirmişdir. 2008-ci ildə Azərbaycanın Müdafiə Nazirliyi ilə İsrailin "Erbit" şirkəti arasında imzalanan müqaviləyə əsasən, Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin arsenalında olan T-72 tankları modernizasiya olunmuş və 2016-cı ilin aprel döyüşlərində istifadə edilmişdir. Bundan başqa, 2020-ci il İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə İsraildən alınan pilotsuz təyyarələr və digər hərbi texnikalar Azərbaycanın tarixi qələbəsində mühüm rol oynamışdır. [19]

Qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycanın silah ehtiyatının 60 faizdən çoxunu məhz İsrail silahları təşkil edir. Azərbaycan silahlı qüvvələrinin modernləşdirilməsi proqramı çərçivəsində İsraildən ən müasir hərbi avadanlıqlar - hərbi təyyarələr, pilotsuz uçuş aparatları, artilleriya, tank əleyhinə və piyadalar əleyhinə silahlar alınmışdır. Prezident İlham Əliyevin yürütdüyü uğurlu xarici siyasət strategiyasının əsas ideyalarından birini ölkəmizin müdafiə qabiliyyətinin artırılması və ordumuzun ən yeni silahlarla təchiz edilməsi təşkil edir. Bu istiqamətdə atılan əsas addımlardan biri 2012-ci ildə İsrail və Azərbaycan arasında zenit və raket əleyhinə sistemlər üzrə 1,6 milyard dollar dəyərində, 2016-cı ildə isə 5 milyard dollarlıq silah-sürsatın alınmasına dair uzunmüddətli müqavilələrin imzalanması olmuşdur. "İndiyədək Azərbaycan və İsrail şirkətləri tərəfindən müdafiə avadanlığının alınması ilə bağlı imzalanmış müqavilələrin dəyəri 5 milyard dollara yaxındır, daha dəqiq desək, 4 milyard 850 milyon dollardır" [15].

Bunu da vurğulamaq yerinə düşərdi ki, 2017-ci ildə Azərbaycan İsraildən ən çox (137 milyon dollar dəyərində) silah alan üçüncü ölkə olmuşdur [10].

27 sentyabr 2020-ci ildə başlayan "Dəmir yumruq" əməliyyatı 9 noyabr 2020-ci ildə ölkəmiz tarixi zəfərə imza ataraq 44 gün ərzində işğal altında olan bütün ərazilərini azad etdi. Azərbaycan ordusunun Ermənistanın

işğalında olan torpaqlarımızı azad etməsində Türkiyə və İsraildən alınmış pilotsuz təyyarələrin çox böyük rolu olmuşdur. Belə ki, Azərbaycan ordusu İsrail istehsalı olan pilotsuz uçuş aparatlarından, o cümlədən "Kamikadze" adlandırılan pilotsuz təyyarələrdən [20], xüsusən də, "Aerostar", "Hermes", "Heron" və "Harop" istifadə etmişdir. Bu cür uçan aparatlar kəşfiyyat, atəşin korrektəsi və düşmənin canlı qüvvəsi və yüngül zirehli texnikası ilə mübarizə aparmaq üçün idarə olunan döyüş sursatı kimi istifadə edilmişdir [14].

Azərbaycan və İsrail arasında regional təhlükəsizlik sahəsində ortaq maraqların olması onların strateji tərəfdaş olduğunu söyləməyə imkan verir. Strateji tərəfdaşlıq dövlətlər arasında yüksək səviyyəli siyasi, iqtisadi, sosial, ticarət və təhlükəsizlik sektorlarında əməkdaşlıq deməkdir.

İsrail və Azərbaycan həmçinin Türkiyə-İsrail-Azərbaycan-Gürcüstan ittifaqının yaradılmasını da dəstəkləyirlər. İsrailin Baş naziri Ariel Şaronun 8 avqust 2011-ci ildə Türkiyəyə səfəri zamanı Rusiya-Ermənistan-İran ittifaqına qarşı Türkiyə-İsrail-Azərbaycan-Gürcüstan ittifaqının yaradılması fikri ətrafında müzakirələr aparılmış, həmçinin İsrailin Azərbaycanla sıx əlaqələr qurmaqda maraqlı olması fikri səsləndirilmişdir.

İsrail ilə Azərbaycan arasında strateji tərəfdaşlıq münasibətlərinin qurulmasında Türkiyə katalizator rolu oynamış, eyni zamanda Türkiyə-İsrail münasibətlərinin yaxşılaşmasında bu rol Azərbaycana keçmişdir. Müstəqilliyini yenicə bərpa edən Azərbaycanla İsrail arasındakı əlaqələri Türkiyə tənzimləyirdisə, artıq 2000-ci illərdən sonra ölkəmiz Türkiyə-İsrail münasibətlərinin bərpa edilməsində moderator rolunu oynamışdır.

Beləliklə, Azərbaycan-İsrail münasibətləri ilk qurulduğu illərdə çox yavaş templə və ancaq siyasi sahədə inkişaf etsə də zaman keçdikcə iqtisadi, hərbi, mədəni, təhlükəsizlik sahələrində də iki ölkə arasında geniş əlaqələr yaranmışdır. İki ölkə arasında güclü ikitərəfli münasibətlərin yaranması onların ortaq maraqlarının olmasından irəli gəlir. Xəzər dənizinin enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasında iki dövlətin maraqları eynidir. Həmçinin, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi dövründə ölkəmiz İsrail lobbisini Qərbə təsir edən əsas vasitə olaraq görürdü, İsrail isə öz növbəsində Azərbaycanı İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində öz tərəfdaşı kimi görməkdədir. İsrail Türkiyə vasitəsilə Azərbaycan, Gürcüstan və Qazaxıstan kimi dövlətlərlə münasibətlərini inkişaf etdirərək, Cənubi Qafqaz və Xəzər regionundakı enerji layihələrinin inkişafına maraq göstərmişdir. Bundan başqa, Azərbaycanla münasibətləri inkişaf etdirən İsrail həm bu əməkdaşlığı digər müsəlman ölkələrinə "model" olaraq göstərir, həm də ölkəmizlə qurulan sıx əməkdaşlıq sayəsində burada yaşayan yerli yəhudi icmasının həyat səviyyəsini yüksəltməyə nail olur.

Azərbaycanın yürütdüyü xarici siyasət beynəlxalq münaqişələrin, milli və dini qarşıdurmaların, zorakılığın və düşmənçiliyin süni şəkildə qızışdırılmasının və bununla da gərginliyin artırılmasının əleyhinə çıxış edir. Ölkəmiz İsrail ilə İslam dünyası arasında sülhün və sabitliyin möhkəmlənməsi işinə öz töhfəsini verə bilər ki, bu da Yaxın Şərq regionunda baş verən və mümkün ola biləcək bir sıra gərginliklərin həll edilməsində mühüm platforma ola bilər [4].

Dünya ölkələri ilə bərabərhüquqlu münasibətlərin qurulması Azərbaycanın xarici siyasət prioritetlərindən biridir. Məhz bu siyasətin nəticəsidir ki, ölkəmizin xarici əlaqələri yüksələn xətt üzrə inkişaf edir. İsrail ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı etimad üzərində qurulan münasibətlərin hazırkı səviyyəyə çatması böyük perspektivlər vəd edir [13].

Azərbaycan Avrasiya regionunda İsraillə ən yüksək səviyyəli əlaqələrə malik olan dövlətdir. İsrail Xəzər regionunun mürəkkəb geosiyasi durumunu-İranın regionda öz rolunu artıraraq aparıcı aktor olmasına qarşı, həmçinin, İsrailə daha çox xam neftin ixrac olunması imkanını dəyərləndirərək Azərbaycanın regiondakı geostrateji əhəmiyyətini nəzərə alır və ölkəmizlə əməkdaşlığa önəm verir [23].

Odur ki, 2022-ci ildə Azərbaycanın Tel-Əvivdə səfirlik açması qərarı həm iki ölkə arasında diplomatik münasibətlərin inkişafı baxımından, həm də qlobal miqyasda Azərbaycanın maraqlarının müdafiə edilməsi baxımından olduqca önəmlidir. Eyni zamanda Azərbaycanın bu addımı yəhudi lobbisinin ölkəmizin maraqlarının təmin olunmasına dəstəyi, Türkiyə-İsrail münasibətlərinin normallaşması və Azərbaycan-ABŞ əlaqələrinin gələcəyi baxımından yüksək qiymətləndirilməlidir [22].

Ədəbiyyat:

1. Abilov S. The Azerbaijan-Israel Relations: A non-Diplomatic, but Strategic Partnership. - Orta Asya və Kafkasya Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, Sayı 8, 2009, pp. 138-156
2. Azərbaycan-İsrail münasibətləri: 200 illik tarixə söykənən strateji tərəfdaşlıq, https://teleqraf.com/news/hadise/119016.html
3. Azərbaycan Respublikası ilə İsrail Dövləti arasında dostluğa və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığa söykənən əlaqələr mövcuddur, https://yeniazerbaycan.com/MEDIA_e56431_az.html
4. Azərbaycan-İsrail münasibətləri yeni mərhələdə, https://ikisahil.az/post/news-63778
5. Azərbaycan-İsrail münasibətləri: Tarixi əlaqələrə söykənən əməkdaşlıq https://teleqraf.com/news/siyaset/379205.html
6. Azərbaycan-İsrail əlaqələri zamanın qovşağında anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2017/yanvar/525181.pdf
7. Azərbaycanın səfiri etimadnaməsini İsrail prezidentinə təqdim edib https://www.amerikaninsesi.org/a/7022600.html
8. Azərbaycan-İsrail münasibətləri https://respublika-news.az/news/azerbaycan-israil-munasibetleri
9. Azərbaycan - İsrail münasibətlərində yeni mərhələ: İran təşviş keçirsə də, əbəsdir https://www.ayna.az/azerbaycan-israil-munasibetlerinde-yeni-merhele
10. Azərbaycan-İsrail münasibətləri: yeni strateji hədəflər TƏHLİL https://sesqazeti.az/news/politics/1062016.html
11. Azərbaycan-İsrail münasibətləri: 200 illik tarixə söykənən strateji tərəfdaşlıq https://teleqraf.com/news/hadise/119016.html
12. Azərbaycan-İsrail əməkdaşlığında yeni mərhələ... https://a-r.az/az/article/19281
13. Azərbaycan-İsrail münasibətləri... https://www.yeniazerbaycan.com/Siyaset_e79020_az.html
14. Bakı Qarabağda əsasən İsrail istehsalı olan pilotsuz təyyarələrdən istifadə edir, https://sputnik.az/20200930/Baki-Qarabagda-esasen-israil-istehsali-olan-pilotsuz-teyyarlerden-istifade-edir-425073713.html
15. İlham Əliyev və Baş nazir Benyamin Netanyahu mətbuata bəyanatlarla çıxış ediblər. 13 dekabr 2016, https://president.az/articles/22035
16. İsrailin yaradılmasının 50-ci ili səbəbilə verilən ziyafətdə Heydər Əliyevin nitqi. 30 aprel 1998, http://library.aliyev-heritage.org/en/530475.html
17. İsrail Xarici İşlər Nazirliyi: Azərbaycanın İsraildə səfirlik açması tarixi qərardır https://www.amerikaninsesi.org/a/israel-s-ministry-of-foreign-affairs-azerbaijan-s-opening-of-an-embassy-in-israel-is-a-historic-decision/6840157.html
18. İsrail və Azərbaycan: “Mehriban münasibətlər və gələcək perspektivlər" https://report.az/analitika/israil-ve-azerbaycan-mehriban-munasibetler-ve-gelecek-perspektivler/

19. İsrail-Azərbaycan münasibətləri... https://www.yeniazerbaycan.com/Analitik_e87345_az.html
20. Israel under diplomatic fire over arms to Azerbaijan, https://www.globalvillagespace.com/israel-under-diplomatic-fire-over-arms-to-azerbaijan/
21. Netenyahu Meets with President of Azerbaijan in Baku, http://www.fas.org/irp/news/1997/970829-il.htm
22. Strateji səviyyədə yeni bir mərhələnin başlanğıcı – ÖZƏL, https://newscenter.az/2022/11/18/strateji-seviyyede-yeni-bir-merhelenin-baslangici.html
23. Lyuk Koffi: Azərbaycanla İsrail arasında inkişaf edən münasibətlər regionu daha sabit və təhlükəsiz edir https://www.amerikaninsesi.org/a/7060046.html
24. Elçin Əmirbəyov: İsrail və Azərbaycan strateji tərəfdaşdırlar https://azertag.az/xeber/elchin_emirbeyov_israil_ve_azerbaycan_strateji_terefdasdirlar-2715820

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, İlham Əliyev, İsrail, strateji müttəfiqlik, 44 günlük müharibə, əməkdaşlıq*

Aynur Kerimova

*The Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan,
Department of History, Ph.D. candidate*

HEYDAR ALIYEV'S ROLE IN CREATING STRATEGIC RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND ISRAEL

ABSTRACT

Relations with the state of Israel have a special significance in the foreign policy of the Republic of Azerbaijan.

Azerbaijan is the main source of energy for Israel, and being one of the main importers of Azerbaijani oil through the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline, it provides more than half of its oil needs through our country.

At the same time, Azerbaijan is interested in Israel's military and defense sectors, and in 2019, our country became the second largest customer of Israel's military industry after India.

In order to continue successfully maintaining bilateral relations at the diplomatic level, in November 2022, Azerbaijan decided to open its embassy in Israel. National leader Heydar Aliyev played an essential role in the development of Azerbaijani-Israeli relations, which today have the character of a strategic alliance.

Keywords: *Heydar Aliyev, Ilham Aliyev, Israel, strategic cooperation, 44-day war, cooperation*

Айнур Керимова

Докторант кафедры Истории
Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики

РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В СОЗДАНИИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И ИЗРАИЛЕМ

РЕЗЮМЕ

В первые годы независимости Азербайджанской Республики Азербайджано-Израильские отношения развивались только в политической сфере. Но сегодня между двумя странами существуют многосторонние отношения в области экономики, военной промышленности, культуры и безопасности. Азербайджан успешно использовал потенциал военной промышленности Израиля во время 44-дневной отечественной войны.

Решение об открытие посольства в Тель-Авиве в 2022 году очень важно с точки зрения развития дипломатических отношений между двумя странами и защиты интересов Азербайджана в глобальном масштабе. В то же время этим шагом азербайджанское правительство намеревается обеспечить интересы нашей страны, нормализацию отношений между Турцией и Израилем, и будущего отношений между Азербайджаном и США.

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, Ильхам Алиев, Израиль, стратегическое сотрудничество, 44-дневная война, сотрудничество*

DOI10.30546/2309-1347.84.2023.249

G Ə N C T Ə D Q İ Q A T Ç I L A R
Y O U N G R E S E A R C H E R S

B E Y N Ə L X A L Q M Ü N A S İ B Ə T L Ə R
I N T E R N A T I O N A L R E L A T I O N S

UOT 327

SƏBİNƏ MUSTAFAYEVA

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının
Beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət kafedrasının doktorantı

e-mail: sabina.mustafayeva10202@gmail.com

"İnsan hüquqlarının qorunması Azərbaycan dövlətinin əsas prinsiplərindən biridir. İnsan azadlığı, söz, vicdan azadlığı, insan hüquqlarının qorunması, bütün vətəndaşların eyni hüquqa malik olması, siyasi plüralizm Azərbaycanda demokratik cəmiyyətin əsas atributları kimi bərqərar olmalıdır".

Heydər Əliyev

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANDA İNSAN HÜQUQLARININ İNKİŞAFI

Azərbaycanda hər bir sahənin, o cümlədən də insan hüquq və azadlıqlarının təminatı və müdafiəsi mexanizminin təkmilləşdirilməsində Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rolu əvəzolunmazdır. Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında hazırlanaraq 1995-ci ilin 12 noyabrında ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının insan hüquq və azadlıqlarının, demokratik təsisatların təminatı ilə bağlı bir sıra beynəlxalq konvensiyalara, sazişlərə qoşulması, "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" fərmanın imzalanması, "İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramı"nın təsdiq olunması, Şərqdə ilk dəfə olaraq ölüm hökmünün tamamilə ləğv edilməsi, beynəlxalq təşkilatlara tamhüquqlu üzv qəbul edilməsi və bu kimi digər əhəmiyyətli məsələlər demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğunun hüquqi əsaslarını, insan hüquq və azadlıqlarının qeyd-şərtsiz təmin olunmasının bünövrəsini qoymuş, insan hüquqları məsələsi ümumdövlət səviyyəsinə qaldırılmışdır.

XX əsrin ikinci yarısından etibarən insan hüquqlarının müdafiəsi dünya siyasətinin mühüm istiqamətini təşkil edir. İnsan hüquq və azadlıqlarının qorunması demokratik dövlətin qarşısında duran prioritet vəzifə və müasir dünyaya inteqrasiya yoludur. Müasir dövrdə hər kəsə öz hüquqlarını müdafiə etmək üçün beynəlxalq orqanlara müraciət etmək hüququ verilib. İnsan hüquq və azadlıqlarının reallaşmasına beynəlxalq mexanizmlərlə bərabər milli mexanizmlər də təsir edir. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, onların mü-

dafiəsi və daha da genişləndirilməsi dövlətin ən ali məqsədi elan edilib. Bu ali məqsədin müəyyənləşdirilməsi, onun həyata keçirilmə mexanizmlərinin tapılması və reallaşdırılması, hüquqi bazanın yaradılması istiqamətində çox işlər görülüb.

İnsan hüquqları amili Ümummilli Lider Heydər Əliyevin fəaliyyətinin əsası olmuşdur. Azərbaycanın bu gün dünyada müstəqil, hüquqi və demokratik dövlət kimi tanınması, ölkə vətəndaşlarının hüquqlarının, azadlıqlarının müdafiə olunması, təmin edilməsi məhz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyev Azərbaycanda hakimiyyətə gəldikdən sonra ölkədə hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində ardıcıl, sistemli və gələcəyə hesablanan islahatlara başlanmışdır. Bu sahədə onun xidmətlərini iki mərhələ üzrə təhlil etmək olar: 1969-1980-ci illər və 1993-cü ildən sonrakı dövr.

Birinci dövrdə, Azərbaycanın 1978-ci il Konstitusiyasında bəzi hüquqların, əsasən də sosial hüquqların, məsələn, istirahət, mənzil, təhsil hüquqlarının tanınması, əsasız həbslərin qadağan olunması insan hüquqları elmində bu istiqamətdə elmi tədqiqatların aparılmasına şərait yaratmışdır.

İkinci dövr 1993-cü ildən sonrakı dövrü əhatə edir. Bu dövr insan hüquqlarının inkişafı ilə bağlı ən mühüm dönəmdir. Həmin dövrdə ilkin olaraq beynəlxalq konvensiyalara qoşulmaq, daha sonra isə həmin konvensiyalar əsasında müasir milli hüquqi normalar işləyib hazırlamaq, mövcud normaları beynəlxalq sənədlər əsasında təkmilləşdirmək Heydər Əliyevin qarşıya qoyduğu başlıca vəzifələr idi. Belə ki, 1995–1997-ci illərdə Azərbaycan insan hüquq və azadlıqlarının, demokratik təsisatların təminatı ilə bağlı bir sıra beynəlxalq konvensiyalara, sazişlərə qoşulmuşdur: “BMT-nin qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında 1979-cu il Konvensiyası (1995), İrqi ayrıseçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” 1965-ci il Beynəlxalq Konvensiyası (1996), “Genosid cinayətinin qarşısının alınması və onun cəzalandırılması haqqında” 1948-ci il Konvensiyası (1996), “Köləliyin, qul ticarətinin və köləliyə oxşar institutların və adətlərin ləğv olunması haqqında” 1950-ci il Əlavə Konvensiyası (1996), “İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinə qarşı” 1984-cü il Konvensiyası (1996), “Mədəniyyət sərvətlərinin qanunsuz olaraq gətirilməsinin, çıxarılmasının və onların üzərində mülkiyyət hüququnun başqasına verilməsinin qadağan edilməsinə və qarşısının alınmasına yönəldilmiş tədbirlər haqqında” 1970-ci il Konvensiyası (1997) [1].

Müstəqillik əldə etmiş Azərbaycan hüquqi və demokratik cəmiyyətin qurulması və inkişafını, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsini təmin etmək, SSRİ-dən miras qalmış hüquq sistemindən qurtulmaq üçün hüquq sahəsində islahatların həyata keçirilməsini, tamamilə yeni və demokratik dəyərlərə əsaslanan hüquq və məhkəmə sisteminin, qanunvericilik bazasının formalaşdırılması yolunda addımlar atırdı. Bu məqsədlə atılan ilk addım müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasının Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında hazırlanaraq 1995-ci ilin 12 noyabrında ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilməsi olmuşdur. Konstitusiyamızın III fəsli (24-71-ci maddələr) bütövlükdə, yəni 158 maddədən 48-i insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına həsr edilmişdir. Konstitusiyanın 71-ci maddəsində insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına təminat verilir [2]. Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcu hesab edilir. Demokratik tələblərə tamamilə cavab verən Konstitusiyanın qəbulu dövlətimizin tarixində hakimiyyət bölgüsü prinsipini, demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğunun hüquqi əsaslarını, insan hüquq və azadlıqlarının qeyd-şərtsiz təmin olunmasının bünövrəsini qoymuşdur.

Hüquqi islahatların, qəbul edilmiş qanunların, Konstitusiyanın müddəalarının həyata keçirilməsi üçün qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətlərinin qarşılıqlı fəaliyyəti təmin edilməlidir. Bu məqsədlə Heydər Əliyev ölkədə yeni dövrün tələblərinə cavab verən hüquq qanunvericiliyinin formalaşdırılması

üçün 21 fevral 1996-cı il tarixdə Hüquqi İslahatlar Komissiyasının yaradılması barədə sərəncam imzalamışdır [3]. Hüquqi İslahatlar Komissiyası hüquqi islahatların prioritetlərini müəyyən etdi və Sovet İttifaqından qalmış hüquq sisteminin fəlsəfəsini tamamilə dəyişdirdi. Həmin komissiya tərəfindən hazırlanmış "Konstitusiya Məhkəməsi haqqında" (2003), "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" (1997), "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" (1999), "Prokurorluq haqqında" (1999), "Polis haqqında" (1999) və digər qanunların qəbulu hüquq islahatları sırasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir [4].

Cəmiyyətimizin iqtisadi və sosial həyatının daimi inkişafı məhkəmə sisteminin təkmilləşdirilməsi işini hər zaman gündəmdə saxlayır. Bu sahədə növbəti addım Prezident İlham Əliyevin 19 yanvar 2006-cı il tarixdə Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi ilə bağlı imzaladığı fərman olmuşdur [5]. Bəzi məhkəmə instansiyalarının fəaliyyəti ilə bağlı vətəndaşlarda narahatlıq yaradan məqamların aradan qaldırılması istiqamətində bu mühüm addım olmuşdur. Həmin Fərmanla regionlarda apellyasiya və yeni iqtisad məhkəmələri yaradılmışdır. Bu da vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının daha etibarlı qorunması, onların məhkəməyə müraciət etmək imkanlarının asanlaşdırılması istiqamətində yeni mərhələnin başlanğıcı olmuşdur.

İnsan hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması istiqamətində bir çox qanunlar, o cümlədən "Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında" Konstitusiya qanunu, Seçki Məcəlləsi, "Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında", "Siyasi partiyalar haqqında", "Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında", "Dini etiqad azadlığı haqqında", "İnformasiya əldə etmək haqqında", "Məlumat azadlığı haqqında", "Gender bərabərliyinin təminatları haqqında", "Həbs yerlərində saxlanılan şəxslərin hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi haqqında" və digər qanunlar qəbul edilmişdir [6].

XX əsrin II yarısından beynəlxalq təşkilatların dünya siyasi arenasında rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Beynəlxalq aləmdə beynəlxalq təşkilatların sayının və rolunun artması onların daha çox insanın həyatına və hüquqlarına olan təsir gücünü artırmışdır. Müstəqil dövlət kimi beynəlxalq və regional təşkilatlara üzv olmaq, onlarla əməkdaşlıq etmək Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri olmuşdur. Belə ki, 1992-ci il martın 2-də BMT Baş Assambleyasının 46-cı sessiyasının 82-ci plenar iclasında 46/230 saylı qətnamə qəbul olunandan sonra Azərbaycan təşkilata üzv qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1994-cü ilin sentyabr ayında BMT Baş Assambleyasının 49-cu sessiyasında iştirakı ilə Azərbaycan Respublikası ilə BMT arasında məzmunlu tərəfdaşlığın əsası qoyulmuşdur [7].

Azərbaycan Respublikası BMT-yə üzv olduqdan sonra dünya birliyinin tamhüquqlu subyekti kimi 120-dən artıq beynəlxalq konvensiyaya, o cümlədən İnsan Hüquqları Haqqında Ümumi Bəyannamə (1948), BMT-nin Baş Məclisi tərəfindən 1966-cı ildə qəbul olunmuş Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, BMT-nin Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyası (1989), BMT-nin Qadınların siyasi hüquqları haqqında Konvensiyası (1952), Hüquq Qaydasının Saxlanması üzrə Vəzifəli Şəxslərin Davranış Məcəlləsi (1979) və digər sənədlərə qoşulmuşdur [8]. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın müxtəlif vaxtlarda qoşulduğu beynəlxalq-hüquqi aktların əsas müddəaları Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il Konstitusiyasında təsbit olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının insan hüquqlarının qorunması sahəsində əldə etdiyi ən mühüm nailiyyətlərdən biri də BMT və Azərbaycan hökuməti arasında 1998-ci ilin avqustunda imzalanmış "İnsan hüquqları və demokratiyanın dəstəklənməsi sahəsində birgə layihə haqqında" memorandum olmuşdur [9]. Həmin memoranduma əsasən, BMT insan hüquqlarını dəstəkləmək və müdafiə etmək sahəsində ümumi biliklərin və potensialın Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması, prosedur və hesabatlar sisteminin təkmilləşdirilməsi, mülki cəmiyyətin inkişafı və digər məsələlər sahəsində

Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə birgə tədbirlər həyata keçirmişdir.

Azərbaycan Respublikası insan hüquqları sahəsində əsas beynəlxalq sənədlərə qoşulmaqla yanaşı, onlardan irəli gələn müddəaların həyata keçirilməsi istiqamətində beynəlxalq təşkilatlarla hər zaman sıx əməkdaşlıq etmişdir. Bu təşkilatların sırasında BMT-nin insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi sahəsində fəaliyyət göstərən müxtəlif qurumları, ATƏT, Avropa Şurası və Avropa İttifaqı mühüm yer tutur.

Məlumdur ki, BMT-nin fəaliyyəti 3 sütun üzərində qurulmuşdur: sülh və təhlükəsizlik, inkişaf və insan hüquqları. Ölkəmiz bu sahələrdə hər zaman BMT ilə fəal əməkdaşlıq etmişdir, həmçinin də insan hüquqlarının təşviqi sahəsində proseslərdə də fəal iştirak etmiş, bir sıra qətnamələrin müəllifi və ya həmmüəllifi olmuşdur. Bunlar arasında müvafiq BMT orqanlarında qəbul olunan "İtkin düşmüş şəxslər" və "Silahlı münaqişələr zamanı girov götürülmüş, o cümlədən sonradan həbs edilmiş qadın və uşaqların azad edilməsi" başlıqlı qətnamələri göstərmək olar.

İnsan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi sahəsində Azərbaycan hökuməti ilə BMT-nin İnsan hüquqları üzrə Ali komissarlığı arasında səmərəli əməkdaşlıq qurulmuşdur. Bu əməkdaşlıq ilkin olaraq 1998-ci ildə imzalanmış və müddəti 2000-ci ilədək müəyyən edilmiş "İnsan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqi üçün imkanların və infrastrukturun gücləndirilməsi" (Strengthening Capacities and Infrastructure for the Protection and Promotion of Human Rights in Azerbaijan) adlı texniki əməkdaşlıq sənədinə əsasən həyata keçirilmişdir [10].

1993-cü ildə hakimiyyətə gələn vaxtdan Heydər Əliyev Azərbaycanın ən ağrılı problemi olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı məsələləri hər zaman gündəmdə saxlamışdır. Bu kontekstdə insan hüquqlarının əsasını təşkil edən yaşamaq hüququna təhdid olan beynəlxalq terrorizm və insan hüquqlarının qorunması baxımından onunla mübarizə, dünya ictimaiyyətinə, o cümlədən beynəlxalq elmi ictimaiyyətə Azərbaycan haqqında həqiqətlərin çatdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Azərbaycan hər zaman insan hüquqlarının ümumi standartlarının təmini məsələsi ilə yanaşı insan hüquqlarının kütləvi şəkildə pozulduğu hallara, xüsusilə də münaqişələr zamanı, diqqətin artırılmasına səy göstərmişdir. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində aktuallaşan qaçqın və məcburi köçkün problemi insan hüquqlarının, xüsusilə yaşamaq, mülkiyyət və torpaq hüququnun, eləcə də beynəlxalq humanitar hüquq normalarının pozulması ilə müşahidə olunmuşdur. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü nəticəsində qaçqın və məcburi köçkün düşmüş şəxslərin hüquqlarının kütləvi şəkildə pozulması faktının dünya ictimaiyyətinə çatdırılması və onlara dəymiş zərərin Ermənistan dövləti tərəfindən ödənilməsi məqsədilə tədbirlərin həyata keçirilməsi Heydər Əliyevin insan hüquqları yönümlü siyasətinin başlıca istiqamətlərindən biri olmuşdur.

Qaçqın və məcburi köçkünlərin hüquqi statusu həm beynəlxalq hüquq normaları, həm də milli hüquq normaları ilə tənzimlənmişdir. Qaçqınların statusunu tənzim edən milli hüquqi aktlara 21 may 1999-cu ildə "Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər tutulan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında" və "Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunları, "Qaçqın statusu verilməsi haqqında vəsatətlərə baxılması qaydasının təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13 noyabr 2000-ci il tarixli fərmanı və s., qaçqınların statusunu tənzim edən əsas beynəlxalq hüquqi aktlara isə "Qaçqınların hüquqi statusu haqqında" 1951-ci il Cenevrə Konvensiyası, "Qaçqınların statusuna dair" 1967-ci il Nyu-York protokolu aiddir [11].

Bu məsələ ilə beynəlxalq səviyyədə məşğul olan orqan – Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlıq 1950-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası tərəfindən İkinci Dünya Müharibəsindən sonra evlərini itirmiş milyonlarla insana kömək etmək üçün yaradılmışdır [12]. BMT QAK fəaliyyətə başladığı ilk illərdən etibarən qaçqın və məcburi köçkünlər üçün sığınacaq, əsas ehtiyacların ödənilməsi

(ərzaq, qeyri-ərzaq yardımı, su təchizatı, sanitariya və s.), təhsil, səhiyyə, və s. layihələr həyata keçirmişdir.

BMT QAK qaçqın məsələlərinin həllinə dair idarəetmə təcrübəsini və zəruri yardımı Azərbaycana gətirmiş ilk beynəlxalq təşkilatlardan biri olmuşdur. 90-cı illərdə təşkilatın Azərbaycanda olan məcburi köçkünlər üçün əməliyyatlarına hər il 8 milyon ABŞ dollarınadək vəsait sərf olunurdu. Azərbaycan Respublikası 2012-ci ildən BMT QAK-ın İcraiyyə Komitəsinin üzvüdür və qurumun hər ilin oktyabr ayında təşkil olunan sessiyasında Azərbaycan yüksək səviyyəli nümayəndə heyəti ilə fəal iştirak edir [13]. münaqişəsinə toxunmuşdur [8].

Bildiyimiz kimi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı sistemində iki növ insan hüquqlarına nəzarət mexanizmləri mövcuddur: müqavilə əsaslı orqanlar və nizamnamə əsaslı orqanlar. İnsan Hüquqları Müqavilə Orqanları müstəqil ekspertlərdən ibarət komitələrdən ibarətdir və o, beynəlxalq insan hüquqları müqavilələrinin icrasına nəzarət edir. Nizamnaməyə əsaslanan orqanlara isə İnsan Hüquqları Şurası, Xüsusi Prosedurlar, Universal Dövri İcmal və Müstəqil Araşdırmalar daxildir. BMT-nin insan hüquqlarına cavabdeh olan əsas hökumətlərarası qurumu - İnsan Hüquqları Şurası (HRC – Human Rights Council) 15 mart 2006-cı ildə BMT Baş Assambleyasının 60/251 saylı qətnaməsinə əsasən 60 yaşlı BMT İnsan Hüquqları Komissiyasını (HRC- Commission on Human Rights) əvəz etmək üçün yaradılmışdır [14]. Şura Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv dövlətlərdə birləşmək və toplaşmaq azadlığı, ifadə azadlığı, inanc və din azadlığı, qadın hüquqları, irqi və etnik azlıqların hüquqlarının pozulması ilə bağlı iddiaları araşdırır, onlara dair tövsiyələr verir, o cümlədən insan hüquqları ilə bağlı fövqəladə hallara reaksiya verməklə bütün dünyada insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsini gücləndirmək vəzifəsi daşıyır. İHŞ Baş Assambleyaya hesabat verir. Bu unikal mexanizm dörd ildə bir dəfə BMT-yə üzv olan dövlətlərin insan hüquqlarına dair sənədlərinə baxılmasını nəzərdə tutur. Şuranın regional qrup əsasında mərhələli üç il müddətinə seçilən 47 üzvü var. Şura İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığın İdarəsi (OHCHR) ilə sıx əməkdaşlıq edir və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının xüsusi prosedurlarını həyata keçirir.

İnsan Hüquqları Şurasının ən innovativ xüsusiyyəti Universal Dövri İcmaldır. İcmal Şuranın himayəsi altında dövlət tərəfindən idarə olunan əməkdaşlıq prosesdir və bu proses hər bir dövlətə öz ölkəsində insan hüquqlarının vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün görülən tədbirləri və həll edilməli olan problemləri təqdim etmək imkanı verir. İcmal hər bir ölkə üçün universallığı və rəftar bərabərliyini təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan 2006-cı ilin may ayında ora üzv seçilmiş və İHŞ 19 iyun tarixindən fəaliyyətə başlamışdır. İHŞ-nin ilk 47 üzv-dövlətindən biri olmuşdur [15]. Beləliklə, bu addım Azərbaycanın insan hüquqları sahəsində əldə etdiyi mühüm nailiyyətlərdən biri olmuşdur. Bu nailiyyətlər dövlətimizin beynəlxalq nüfuzunun daha da artmasına səbəb olmuşdur.

İnsan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın əməkdaşlıq etdiyi təşkilatlardan biri də ATƏT-dir. ATƏT çərçivəsində iştirakçı dövlətlərə yardım göstərilməsi və müvafiq sahədə qəbul edilmiş öhdəliklərin icrası məqsədilə iştirakçı dövlətlərə yardım göstərilməsi üçün üç icraçı institut fəaliyyət göstərir: Demokratik Təsisatlar və İnsan hüquqları Bürosu (DTİHB), Media azadlığı üzrə Nümayəndə və Milli Azlıqlar üzrə Ali Komissar.

Azərbaycan Respublikası ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu (DTİHB) ilə 1998-ci ildən başlayaraq əməkdaşlıq etməyə başlamışdır. Həmin ilin noyabr ayının 26-da onlar arasında Qarşılıqlı Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır [16]. Memorandumun əlavəsində ölkədə insan hüquqları sahəsində demokratik islahatların həyata keçirilməsi istiqamətində sıx əməkdaşlıq nəzərdə tutulmuşdur. Bundan başlayaraq Azərbaycan DTİHB ilə əməkdaşlıq aparmış və demokratikləşdirmə, qanunun aliliyi, qanunvericiliyin,

xüsusilə də seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, miqrasiya, gender bərabərliyi və digər sahələrdə bir çox layihələr həyata keçirmişdir. DTİHB Azərbaycanda keçirilmiş prezident, parlament və bələdiyyə seçkilərinin müşahidə prosesində iştirak etmişdir. ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu və Bakı Ofisinin dəstəyi ilə Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı, fikir və ifadə azadlığının təşviqi, gender bərabərsizliyi və qadınlara qarşı zorakılıqla mübarizə, işgəncələrin qarşısının alınması, insan hüquqları üzrə maarifləndirmə, azad və ədalətli seçkilər sahələrində mühüm layihələr və tədbirlər həyata keçirilmişdir.

ATƏT-in ikinci icraçı institutu olan Media azadlığı üzrə Nümayəndəsi vəzifəsi təşkilatın Daimi Şurasının 5 noyabr 1997-ci il tarixli qərarı ilə təsis edilmişdir [17]. Nümayəndənin mandatına ATƏT iştirakçı dövlətlərində media sahəsindəki prosesləri müşahidə etmək və müvafiq sahədə qəbul edilmiş öhdəliklərin icrasında iştirakçı dövlətlərə yardım etmək aiddir. Azərbaycan hökuməti ATƏT-in Mətbuat Azadlığı üzrə Nümayəndəsi ilə onun mandatına daxil olan məsələlər ilə bağlı əməkdaşlıq edir. Bu təsisat ilə əməkdaşlığın nümunəsi kimi azərbaycanlı jurnalistlər və müxtəlif qurumların mətbuat xidməti əməkdaşları üçün keçirilən treninqlər, xüsusilə Azərbaycanın kütləvi informasiya vasitələrinə aid qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və onun hüquqi ekspertizasını göstərmək olar.

ATƏT-in sonuncu icraçı institutu – Milli Azlıqlar üzrə Ali Komissar vəzifəsi ATƏM-in 1992-ci il Helsinki Sammitinin müvafiq qərarına əsasən təsis edilmişdir [18]. Ali Komissarın mandatı ATƏT iştirakçı dövlətlərində milli azlıqlardan qaynaqlanan gərginliklərin qarşısını almaq məqsədilə erkən xəbərdarlıq və erkən fəaliyyət istiqamətlərini əhatə edir. ATƏT-in tamhüquqlu üzvü olmasından sonra Azərbaycan ATƏT-in Milli Azlıqlar üzrə Ali Komissarı ilə əlaqələr yaratmışdır. Azərbaycan milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi, onların vətəndaşı olduqları dövlətlərin ictimai həyatına tamhüquqlu inteqrasiyası kimi vacib istiqamətlərdə yaxşı təcrübələrin bölüşülməsi və norma yaradıcılığı sahələrində əməkdaşlıq edir.

Heydər Əliyevin 1993-cü ildən tətbiqinə moratorium qoyduğu ölüm hökmü 1998-ci il fevralın 10-da tamamilə ləğv edilmişdir [19]. Azərbaycan bütövlükdə Şərqdə bu qətiyyətli və tarixi qərara imza atan ilk ölkə olmuşdur. Yüksək insanpərvərliyin əyani təcəssümü olan bu addım Azərbaycanda insan hüquqlarına prioritet əhəmiyyət verildiyini göstərməklə yanaşı, ölkəmizin Avropa Şurasına tamhüquqlu üzvlüyünün reallaşmasına da əsaslı töhfə oldu. 2001-ci ilin 25 yanvarında Azərbaycan Avropa Şurası kimi mötəbər beynəlxalq təşkilata tam hüquqlu üzv qəbul edildi, bu da ölkəmizdə məhkəmə-hüquq islahatlarının uğurla davam etdirilməsinə, insan hüquq və azadlıqlarının maksimum müdafiəsi üçün çevik mexanizmlərin yaradılmasına, qanunun aliliyinin təmin olunmasına təkan verdi. Bundan sonra Azərbaycan "İnsan hüquqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına" qoşuldu [20]. Bu zaman o, öz üzərinə milli qanunvericiliyin beynəlxalq Avropa standartlarına uyğun təkmilləşdirilməsi öhdəliyini götürdü. Bu istiqamətdə atılan addımlardan ən mühümü Heydər Əliyevin 5 mart 2002-ci il tarixli Fərmanı ilə "Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) haqqında" qanunun qəbul edilməsi və Ombudsman Aparatının yaradılmasıdır. 2001-ci il dekabrın 28-də Milli Məclis tərəfindən "Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili haqqında" Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya qanunu qəbul olundu [21]. Ölkədə Ombudsman Aparatı yaradıldıqdan sonra vətəndaşların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində daha ciddi nailiyyətlər əldə edilməyə başlandı.

Demokratik inkişaf yolu seçmiş Azərbaycan Respublikasında insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin real təminatı üçün zəruri qanunvericilik bazası yaradılmışdır. İnsan hüquqları sahəsində həyata keçirilən tədbirlərin istiqaməti və konsepsiyasını müəyyən etmək üçün 1998-ci ilin 22 fevralında Ümummilli Lider Heydər Əliyev "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin

edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" fərman imzalamışdır [22]. Bu sənədlə insan hüquqları məsələsi ümumdövlət səviyyəsinə qaldırılmışdır.

1998-ci il 18 iyun tarixdə isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə "İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramı" təsdiq olunmuşdur [23]. Dövlət Proqramına əsasən, Azərbaycanın qoşulduğu konvensiyalara və qəbul etdiyi qanunvericilik aktlarına, eyni zamanda Konstitusiyanın müddəalarından irəli gələn tələblərə müvafiq olaraq insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində görülən işlərin səmərəliliyi daha da artırılmışdır.

Milli insan hüquqları standartlarının Avropa İnsan hüquqları Konvensiyasına uyğunlaşdırılması məqsədilə 2002-ci ilin dekabrında "Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında" Konstitusiya Qanunu qəbul edildi [24].

Beləliklə, ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanda həyata keçirilən hüquqi islahatların birinci mərhələsində demokratik ədalət mühakiməsi prinsiplərinə əsaslanan yeni üçpilləli məhkəmə sistemi, konstitusiya nəzarəti, insan hüquqları üzrə müvəkkil kimi yeni təsisatlar yaradıldı, hüquq mühafizə fəaliyyəti təkmilləşdirildi, qeyri-hökumət təşkilatlarının, kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyəti genişləndi.

Demokratik cəmiyyətdən, insan hüquq və azadlıqlarından söz düşəndə diqqət yetirilən ən vacib məqamlardan biri də söz və mətbuat azadlığı, onun necə təmin edilməsidir. Konstitusiyanın 47-ci maddəsi isə ölkəmizdə fikir və söz azadlığının təminatı məsələsini özündə ehtiva edir. Azərbaycanda azad mətbuatın formalaşması, hər kəsin öz fikrini sərbəst şəkildə ifadə edə bilmək imkanı qazanması, təbii ki, Ümummilli Liderin adı ilə bağlıdır. Məhz onun təşəbbüsü ilə bu azadlıqları məhdudlaşdıran süni maneələr aradan qaldırılmış, qanunvericilik bazası təkmilləşdirilmiş, kütləvi informasiya vasitələrinin maddi-texniki təchizatının yaxşılaşdırılması sahəsində də ardıcıl tədbirlər həyata keçirilmişdir. 1998-ci il avqustun 6-da Heydər Əliyev "Ölkədə söz, fikir və məlumat azadlığının təmin edilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" fərman imzaladı [25]. Bu fərmanın bir bəndilə mətbuatda dövlət sirlərini mühafizə edən baş idarə ləğv olundu. Bu, senzuranın ləğvi demək idi. Təsadüfi deyil ki, azad sözün təmin olunmasında tutduğu mövqeyə və xidmətlərinə görə Heydər Əliyev 2001-ci ildə "Jurnalistlərin dostu" mükafatına layiq görülmüşdür.

Kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına şərait yaradılmasını öz siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirən Prezident İlham Əliyev də bu siyasəti uğurla davam etdirir. Bunu 2005-ci ildən başlayaraq, mətbuat orqanlarının maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi və jurnalist əməyinin qiymətləndirilməsi məqsədilə bir sıra fərman və sərəncamlar imzalanması faktı ilə aydın görmək mümkündür. Həmin ilin iyulunda milli mətbuatın 130 illiyi Prezidentin sərəncamı ilə ölkə miqyasında qeyd edildi. Sentyabr ayında isə "İnformasiya əldə etmək haqqında" Qanun təsdiq edildi. Jurnalistlər dövlət mükafatına və fəxri adlara layiq görüldü. 2006-cı ildə qəzetlərin "Azərbaycan" nəşriyyatına olan 450 min ABŞ dolları həcmində borcu dövlət büdcəsindən ödənildi [26].

Bundan başqa, 2008-ci ildə "Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya vasitələrinə birdəfəlik maliyyə yardımı göstərilməsi haqqında", "Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına dövlət dəstəyi konsepsiyasının təsdiq edilməsi haqqında" Prezident sərəncamları dövlət-mətbuat münasibətlərinin tənzimlənməsi istiqamətində atılan mühüm addımlardır. Konsepsiyada əks olunan məsələləri həll etmək üçün 2009-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu yaradılmışdır [27]. Fond bir sıra tədbirlər həyata keçirməkdədir: müxtəlf illərdə dövlət büdcəsindən fonda milyon manatlarla vəsaitlər ayrılmış, qəzetlərə maliyyə yardımı göstərmiş, KİV layihələrini maliyyələşdirmiş, jurnalist yazılarını mükafatlandırmışdır. Bütün bu xidmətlərin məntiqi ardıcıllığı olaraq Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2010-cu ilin yeku-

nuna görə "Jurnalistlərin dostu" mükafatına layiq görülmüşdür.

Qadın hüquqları ilə bağlı aparılan tədbirlər bu gün dünyada önəmli yerlərdən birini tutur. Şərqdə ilk dəfə qadına səsvermə hüququnu verən bir ölkə olaraq Azərbaycanda bu istiqamətdə, xüsusilə qadınların hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində intensiv işlər görülmüşdür. Dövlət qadın siyasətinin əsas prinsiplərinin müəyyən edilməsi və dövlət səviyyəsinə qaldırılması Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyev 1998-ci ildə "Azərbaycanda qadınların rolunun artırılması haqqında" və 2000-ci ildə "Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında" fərmanlar imzalamışdır. Bu sənədlər hər mənada qadınların fəallığına, cəmiyyətdə öz yerlərini tutmalarına kömək olmuşdur. 2000-ci ilin iyun ayında isə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti "Azərbaycan Respublikasında qadın məsələləri üzrə 2000-2005-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı"nı qəbul etmişdir [28]. Bu isə ölkədə qadın siyasətinin daha da güclənməsinə gətirib çıxarmışdır.

Azərbaycan bir sıra beynəlxalq təşkilatlara qoşularaq, konvensiyaları, protokolları qəbul etmiş və milli qanunvericilikdə qadınların hüquqları mövzusunu təkmilləşdirmişdir. Ölkəmiz 1995-ci ildə "Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında" BMT Konvensiyasını, həmçinin Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) qadın əməyi sahəsində qəbul etdiyi "Yeraltı işlərdə qadın əməyinin tətbiqi haqqında", "Bərabər əməyə görə kişilərə və qadınlara bərabər haqq verilməsi haqqında", "Analığın mühafizəsi haqqında", "Əmək və məşğulluq sahəsində ayrı-seçkilik haqqında" və "Ərdə olan qadının vətəndaşlığı haqqında" Konvensiyalarını qəbul etmişdir. Hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi üçün 2006-cı ildə "Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında", 2010-cu ildə "Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları qəbul olunmuşdur. Bu qanunların qəbul edilməsi insanların təfəkküründə yeni düşüncə tərzinin formalaşmasına təkan verərək bir çox stereotiplərin qırılmasına səbəb olmuşdur.

Qadın hüquqlarının müdafiəsi, onlar üçün yaradılan bütün imkanların daha da genişləndirilməsi Prezident İlham Əliyevin dövlət siyasətində müəyyən etdiyi prioritet istiqamətlərdəndir. 2006-cı ildə qadınlarla bağlı işlərin daha mütəşəkkil və ardıcıl şəkildə aparılması üçün Prezident İlham Əliyevin Fərmanı ilə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır [29].

Heydər Əliyevin mütərəqqi dövlət siyasətində insan hüquq və azadlıqlarının qorun-masına xüsusi önəm verməsi və bu sahədə aparılmış əsaslı hüquqi islahatlar hüquq elminin müasir tələblərə uyğun təkamülündə də mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu siyasət insan hüquqları elminin müasir inkişaf perspektivlərini belə müəyyən etmişdir:

1. Bu sahədə tədqiqatlar aparan tədqiqatçı və alimlər üçün sərbəst araşdırma aparmaq şəraiti yaradılmışdır. Bunun nəticəsində beynəlxalq normalar və xarici dövlətlərin təcrübəsi yüksək səviyyədə təhlil olunmuş, insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı milli normalara dəyişikliklərlə bağlı təkliflər işlənib hazır-lanmışdır. 24 avqust 2002-ci il, 18 mart 2009-cu il və 26 sentyabr 2016-cı ildə ümumxalq səsverməsi ilə (referendum) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına müasir demokratik cəmiyyətin tələblərinə cavab verən əlavələr və dəyişikliklərin edilməsi bu istiqamətdə elmi inkişafı təsdiq etmişdir [30]. Ölkəmizdə insan hüquq və azadlıqlarının təminatına dair yaradılmış normalar insan hüquqları elmində yeni elm sahələrini meydana gətirmişdir. Məsələn, "Gender bərabərliyi", "Qadın və uşaq hüquqları" və s.

2. İnsan hüquqları ilə bağlı müxtəlif təsisatların yaradılması və onların elmi-tədqiqat sahəsində əməkdaşlığı insan hüquqları elminin inkişafının ikincini istiqamətini təşkil etmişdir. İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramında insan hüquqları üzrə elmi tədqiqat institutunun yaradılması, eləcə də insan hüquqları üzrə fəaliyyət göstərən beynəlxalq institut və mərkəzlərdə, digər təsisatlarda müvafiq tədqiqat, təhsil və təcrübə proqramlarının öyrənilməsi üçün mütəxəssislərin iştirakının təmin edilməsi müvafiq dövlət orqanlarına

həvalə olunmuşdur. Bu da insan hüquqları üzrə elmi biliklərin mübadiləsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

3. Heydər Əliyevin qabaqcıl elm və təhsil siyasətinin nəticəsi olaraq insan hüquqları ilə bağlı tədris sistemində köklü dəyişikliklər edilmişdir. Heydər Əliyev tərəfindən İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramında əsası qoyulmuş, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilən Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planı və Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramında insan hüquqları sahəsində tədris, maarifləndirmə, elmi-analitik və əməkdaşlıq tədbirləri prioritet istiqamətlər sırasında mühüm yer almaqdadır.

Ulu öndər Heydər Əliyevin möhkəm təməllər üzərində əsasını qoyduğu balanslaşdırılmış xarici siyasət uzaq hədəflərə hesablanmış strateji fəaliyyət konsepsiyası olmaqla, müstəqil Azərbaycanın beynəlxalq arenada nüfuz və mövqelərinin güclənməsinə, ümummilli problemlərinin həllinə yönəlmişdir. Bu siyasət 2003-cü ilin oktyabrından Heydər Əliyev siyasi kursunun ən layiqli davamçısı – dövlət başçısı İlham Əliyevin rəhbərliyi altında uğurla həyata keçirilir. Prezident İlham Əliyevin yürütdüyü siyasət nəticəsində ölkədə insan hüquq və azadlıqlarının təmini prosesi daha da təkmilləşir, Azərbaycan bu sahədə daha böyük uğurlara imza atır və atmaqda davam edəcəkdir. Prezident İlham Əliyevin imzaladığı çoxsaylı əfv fərmanları, eləcə də Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə Milli Məclis tərəfindən elan edilən amnistiyalar da insan hüquqlarına göstərilən böyük diqqətin real təcəssümüdür.

Prezident İlham Əliyevin 2006-cı il dekabrın 28-də Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planının təsdiq edilməsinə dair imzaladığı sərəncam da mühüm əhəmiyyətə malikdir [31]. Bu sərəncamda Azərbaycanın müasir inkişaf dövründə hüquqi dövlət quruculuğu və insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində səylərin gücləndirilməsi dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edilmişdir. Sərəncamda bir daha göstərilir ki, ötən illər ərzində ölkəmiz insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən nüfuzlu beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlığı inkişaf etdirmiş, insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində 50-dən çox sənədə tərəfdar çıxmış və bu sahədə beynəlxalq öhdəliklərin həyata keçirilməsində mühüm nailiyyətlər əldə etmişdir.

İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində 27 dekabr 2011-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən Azərbaycanda Milli Fəaliyyət Proqramı təsdiq edilmişdir [32]. Proqram, əsasən, BMT İnsan Hüquqları Şurasının (İHŞ) Universal Dövri İcmal (UDİ) üzrə Azərbaycanın birinci məruzəsi ilə bağlı verilmiş tövsiyələrdə əks olunan məsələləri özündə ehtiva edir. Fəaliyyət Proqramı normativ-hüquqi bazanın (həmçinin, qanunların hazırlanması zamanı insan hüquq və azadlıqlarının əsas amil kimi götürülməsi vasitəsilə), dövlət qurumlarının işinin təkmilləşdirilməsi, şəffaflığın artırılması, vətəndaş cəmiyyəti ilə sıx əməkdaşlığın davam etdirilməsi, insan hüquqları sahəsində təlim, tədqiqat və maarifləndirici tədbirlərin davam etdirilməsi, habelə insan hüquqları sahəsində beynəlxalq təşkilatlarla birgə əməkdaşlıq proqramlarının həyata keçirilməsini nəzərdə tutmuşdur. "Milli Fəaliyyət Proqramı"nın müddəalarına əsaslanmaqla insan hüquqları aylığı çərçivəsində, ölkəmizin bütün regionlarında dövlət qurumları, QHT və KİV-lər, beynəlxalq təşkilatlar, icmalar tərəfindən insan hüquqlarının effektiv müdafiəsinə yeni mərhələ açan, əhalinin müxtəlif qruplarını əhatə etməklə insan hüquqlarını təbliğ edən mövzularda müxtəlif maarifləndirmə tədbirləri və müzakirələr təşkil olunur.

Milli Fəaliyyət Proqramında əhalinin müxtəlif, o cümlədən həssas qruplarına aid olan şəxslərin - qaçqın və məcburi köçkünlər, məhkumlar, hərbi qulluqçular, qadınlar, uşaqlar, ahıllar, əlillər və başqalarının hüquqlarının təmin edilməsində səmərəliliyin artırılması məqsədilə fəaliyyət istiqamətləri müəyyən olunur.

Danılmaz həqiqətdir ki, dövlət orqanlarının səmərəli fəaliyyəti, qarşıda duran vəzifələrin və funksiyaların uğurla yerinə yetirilməsi, ilk növbədə yüksək ixtisaslı, müasir dünyagörüşünə malik, ədalətli, prinsipial və bacarıqlı kadrların sayəsində mümkündür. Dövlət məmurları insan hüquqlarının səmərəli və etibarlı təmin olunması kimi ümumdövlət maraqlarını rəhbər tutmağa borcludurlar.

Azərbaycanın yeni inkişaf mərhələsi insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində aparılan ardıcıl islahatların davam etdirilməsini şərtləndirir. Bu səbəbdən Azərbaycan Respublikasının normativ-hüquqi aktlarının insan hüquqlarına dair beynəlxalq standartlara tam uyğunluğunun təmin edilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla yeni əməkdaşlıq strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsi, dövlət orqanlarının fəaliyyətinin insan hüquqlarının təminatı baxımından təkmilləşdirilməsi, elmi-analitik işlərin stimullaşdırılması, hüquqi maarifləndirmə işinin genişləndirilməsi, dövlətlə vətəndaş cəmiyyəti arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişaf etdirilməsi kimi vəzifələr müəyyən edilmişdir. Bütün bunlar Azərbaycanda insan hüquqlarının etibarlı təminatının xüsusi diqqət mərkəzində saxlandığını göstərir.

Dövlət başçısı İlham Əliyevin 2007-ci il 18 iyun tarixli sərəncamı ilə hər il 18 iyun Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquqları günü kimi qeyd olunur [33]. Bu tarixin seçilməsi təsadüfi deyil. Məhz 1998-ci ilin bu günündə ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən insan hüquqlarının təmin olunmasını dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edən Azərbaycan Respublikasında ilk "İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramı" təsdiq edilmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq konvensiya və müqavilələr - //https://www.azerbaycanli.org/page/209
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2016.
3. İnsan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycan dövlətinin apardığı siyasət və bununla bağlı prokurorluq orqanları qarşısında duran vəzifələr. https://genprosecutor.gov.az/az/post/2162
4. Heydər Əliyev: Huquqi Dövlətin Banisi //https://constcourt.gov.az/ru/details/1591
5. Azərbaycanın Məhkəmə sistemi və insan hüquqları //https://anl.az/down/meqale/hafta_ichi/2011/mart/164432.htm
6. Azərbaycanda insan hüquq və azadlıqları yüksək səviyyədə təmin olunub //https://www.elibrary.az/docs/QAZET/qzt2016_3489.htm
7. Azərbaycan – BMT //https://republic.preslib.az/az_a7-2.html
8. İnsan haqları və BMT-nin nəzarətedici funksiyası //https://sesqazeti.az/news/mia/569650.html
9. Hüquqi və demokratik dövlətin qurucusu //https://old.xalqqazeti.com/az/news/social/2425
10. Azərbaycan - Birləşmiş Millətlər Təşkilatı münasibətləri //https://mfa.gov.az/az/category/beynelxalq-teskilatlar/azerbaycan-birlesmis-milletler-teskilati-munasibetleri
11. Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi https://files.preslib.az/projects/conflict/gl5.pdf
12. Safeguarding the rights and well-being of people forced to flee for over 70 years // https://www.unhcr.org/aboutunhcr#:~:text=Formally%20known%20as%20the%20Office,who%20had%20lost%20their%20homes.
13. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı (BMT QAK/UNHCR) //https://idp.gov.az/az/activity/15/parent/25
14. Human Rights - Human Rights Council //https://www.un.org/en/global-issues/human-rights

15. İnsan hüquqları //https://un.mfa.gov.az/az/content/34/insan-huquqlari
16. Azərbaycan – ATƏT münasibətləri //https://mfa.gov.az/az/category/regional-teskilatlar/azerbaycan-atet-munasibetleri
17. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə - Azərbaycan beynəlxalq təşkilatlarda - Azərbaycan - ATƏT //https://azerbaijan.az/related-information/192
18. ATƏT-Azərbaycan https://anl.az/el/emb/QARABAQ/beynelxalq-senedler/atet.pdf
19. Şərqdə ölüm hökmünü ləğv etmiş ilk ölkə – Azərbaycan - //https://old.xalqqazeti.com/az/news/politics/67599
20. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi PREZİDENT KİTABXANASI. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə - Avropa Şurası və Azərbaycan, səh. 25. //https://files.preslib.az/projects/azerbaijan/gl9.pdf
21. Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili - Ombudsman. Haqqımızda. - https://ombudsman.az/az/pages/1
22. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 22 fevral 1998-ci il, № 678 //https://e-qanun.az/framework/4981
23. Məhkəmə-hüquq islahatlarının keyfiyyətcə yeni mərhələsi - //https://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2013/fevral/295757.htm
24. Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanunu //https://e-qanun.az/framework/1881
25. Ümummilli Lider Heydər Əliyev və insan hüquqlarının təmin olunduğu demokratik, müstəqil Azərbaycan dövlətinin banisidir https://serqqapisi.gov.az/xeberler/umummilli-lider-heyder-eliyev-ve-insan-huquqlarinin-temin-olundugu-demokratik-musteqil-azerbaycan-dovletinin-banisidir-1
26. Mətbuata dövlət qayğısı hakimiyyətin qarşıya qoyduğu prioritet vəzifələrdəndir //https://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2012/may/251992.htm
27. Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun Nizamnaməsinin təsdiq edilməsindən 5 il ötür //https://yeniazerbaycan.com/Sosial_e15471_az.html
28. Heydər Əliyev və dövlət qadın siyasəti müasir dövlət qadın siyasətinin banisi // http://scfwca.gov.az/post/1123/heyder-eliyev-ve-dovlet-qadin-siyaseti-muasir-dovlet-qadin-siyasetinin-banisi
29. Azərbaycan Respublikasının Qadın Problemləri Üzrə Milli Fəaliyyət Planı Haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı //https://e-qanun.az/framework/868
30. Ulu Öndər Heydər Əliyev və Azərbaycanda insan hüquqları elminin inkişafı //https://respublika-news.az/news/ulu-onder-heyder-eliyev-ve-azerbaycanda-insan-huquqlari-elminin-inkisafi
31. 18 iyun Azərbaycanda İnsan Hüquqları Günüdür // https://www.e-huquq.az/az/news/siyaset/ 31726.html
32. Azərbaycan Respublikasinin Konstitusiyasi // https://e-qanun.az/framework/897kmoçimj
33. Azərbaycanda insan hüquqları etibarlı şəkildə qorunur //https://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_avqust2009/88335.htm

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, ümummilli lider, insan hüquqları, islahat, fərman, müstəqillik, Azərbaycan Respublikası*

Sabina Mustafayeva

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Department of International Relations and Foreign Policy, Ph.D. candidate

HEYDAR ALIYEV AND THE DEVELOPMENT OF HUMAN RIGHTS IN AZERBAIJAN

ABSTRACT

The presented article examines the work done by Heydar Aliyev in connection with the development of human rights in Azerbaijan, which has been an important direction of world politics since the second half of the 20th century. The article notes that the relevant decrees, orders, and laws of the national leader, Heydar Aliyev, played a significant role in the development of human rights in our republic. Thanks to the sustainable activities carried out in this direction, the Republic of Azerbaijan has taken a worthy place among the world's states and has become an important subject of international relations.

Keywords: *Heydar Aliyev, national leader, human rights, reform, decree, independence, the Republic of Azerbaijan*

Сабина Мустафаева

Докторант кафедры "Международных отношений и внешней политики" Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики

ГЕЙДАР АЛИЕВ И РАЗВИТИЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

РЕЗЮМЕ

В Азербайджане во всех сферах, в том числе в совершенствовании механизма обеспечения и защиты прав и свобод человека незаменима роль Общенационального лидера Гейдара Алиева. В представленной статье рассматривается работа, проделанная Гейдаром Алиевым в связи с развитием прав человека в Азербайджане, что является важным направлением мировой политики со второй половины XX века. В статье отмечается, что соответствующие Указы, Распоряжения Общенационального Лидера Гейдара Алиева и подписанные им Законы сыграли большую роль в развитии прав человека в нашей республике. Именно благодаря им была заложена основа последовательной деятельности, направленной на то, чтобы Азербайджанская Республика заняла достойное место среди мировых государств и стала субъектом международных отношений.

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, обшенациональный лидер, права человека, реформа, декрет, независимость, Азербайджанская Республика*

DOI10.30546/2309-1347.84.2023.261

G Ə N C T Ə D Q İ Q A T Ç I L A R
Y O U N G R E S E A R C H E R S

B E Y N Ə L X A L Q M Ü N A S İ B Ə T L Ə R
I N T E R N A T I O N A L R E L A T I O N S

UOT 327

FUAD ŞAMMADOV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət" kafedrasının dissertantı

e-mail: fuadshammedov@yahoo.com

AZƏRBAYCANDA ORDU QURUCULUĞU PROSESİNİN İNKİŞAF DİNAMİKASI

"Ordu ölkəmizin, millətimizin, dövlətimizin, müstəqilliyimizin dayağıdır!"

Heydər Əliyev

Giriş

Ordu, bir dövlətin silahlı qüvvələrinin bütünü ya da hər hansı bir hərbi qüvvənin ən böyük birliyidir. Ordunun vəzifəsi, dövləti, ona qarşı gələcək daxili və xarici təhdidlərdən müdafiə etməkdir. Bu baxımdan, ordu quruculuğu bütün cəmiyyətlərin çox əhəmiyyət verdiyi məsələlər arasında hər zaman prioritet olmuşdur.

Ordu quruculuğu prosesinin, cəmiyyət quruculuğunun bütün sahələrində olduğu kimi özünəməxsus obyektiv qanunauyğunluqları vardır. Belə ki, bu qanunauyğunluqlara riayət edilməməsi ordunun formalaşdırılmasında ciddi çətinliklər yarada bilməkdədir.

Tarix boyunca bütün ordular üçün ümumi qanunauyğunluqlar mövcud olmuşdur. Bunlarla yanaşı, milli ənənələr, xalqın mənəvi potensialı, ölkənin siyasi, iqtisadi, demoqrafik imkanları, coğrafi vəziyyəti və b. irəli gələn xüsusiyyətləri orduların yaranması və formalaşması prosesinə təsirini göstərmişdir. Beləliklə, qeyd oluna bilər ki, ordu quruculuğu üçün ümumi cəhətlər çoxluq təşkil etsə də, hər bir ölkədə bu prosesin həmin ölkəyə xas olan xarakterik xüsusiyyətləri də vardır.

Ordu quruculuğu anlayışı

Ümumi qəbul olunmuş yanaşmaya görə ordu quruculuğu, dövlətin Silahlı qüvvələrinin yaradılması, hazırlanması və inkişafı üzrə qarşılıqlı əlaqəli tədbirlər sistemidir. Ordu quruculuğunda əsas fəaliyyət istiqamətləri kimi bunlar göstərilir: Silahlı qüvvələrin təşkilati strukturunun, yəni döyüş, xüsusi təyinatlı və xidməti qoşun növlərinin (qüvvələrinin) yaradılması və onlara uyğun heyətlərin formalaşdırılması; ordunun və donanmanın texniki təchizatı; silahlı qüvvələrin şəxsi heyətinin təşkili qaydasının və üsullarının müəyyən edilməsi; döyüş və əməliyyat hazırlığının təşkili və keçirilməsi; hərbi-elmi nəzəriyyələrin, nizamnamələrin və təlimat kitablarının işlənib hazırlanması; hərbi xidmətin və kadr hazırlığının təşkili; onların hərtərəfli təminatının təşkili və həyata keçirilməsi; dəniz və aviasiya qüvvələri üçün baza sisteminin yaradılması; hərbi təlim keçmiş ehtiyatların, eyni

zamanda səfərbərlik ehtiyatlarının hazırlanması və s. [12, s.11-13].

Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi qoşunların (qüvvələrin) döyüş hazırlığının və döyüş qabiliyyətinin lazımi səviyyədə saxlanılması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ordu quruculuğu davamlı proses olsa da, hərbi islahatlar dövründə müxtəlif mərhələlərdən keçməktədir. Bu prosesin gedişatına beynəlxalq hərbi-siyasi vəziyyət, elm, texnika və sənaye istehsalının inkişaf səviyyəsi, əhalinin sayı və tərkibi, ölkənin coğrafi mövqeyi, rabitə əlaqələrinin vəziyyəti, silahlanma dərəcəsi və digər amillər təsir göstərir.

Beləliklə deyə bilərik ki, ordu quruculuğu prosesi, sülh və müharibə dövründə öz vəzifələrini yerinə yetirə bilən silahlı qüvvələrin yaradılmasına, hazırlanmasına və inkişafına yönəlmiş dövlətin ali orqanları tərəfindən həyata keçirilən bir-biri ilə əlaqəli fəaliyyətlər sistemidir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin milli ordu quruculuğu siyasəti

Bəşəriyyət yarandığı gündən çox böyük şəxsiyyətlərə, sərkərdələrə, onların əldə etdikləri şanlı qələbələrə şahidlik etmişdir. Bu şəxsiyyətlərin qurub yaratdıqları, miras qoyduqları dövlətçilik ənənələri, intibah xalqlarının gələcəklərinə işıq tutmuş, onların gələcəkdəki mövqelərini müəyyənləşdirmişdir. Belə şəxsiyyətlər tarixdə dahi, öndər, lider kimi öz layiqli yerlərini tuta bilmişlər.

Ulu Öndər Heydər Əliyev həm sovet dönəmində, həm də müstəqillik dövründə Azərbaycanın inkişafı, həmçinin dünya dövlətləri cərgəsində layiqli yerini tutması üçün misilsiz xidmətlər göstərmiş, eyni zamanda mənsub olduğu xalqın adını əbədi olaraq tarixə yazdırmışdır. O, hələ 1969-1982-ci illərdə ölkəmiz üçün çox böyük işlər görmüş, Azərbaycanı sovet respublikaları içərisində zirvəyə qaldıraraq qabaqcıl respublikalardan birinə çevirmişdir.

Ümummilli Liderin Azərbaycanın xoşbəxt, təhlükəsiz gələcəyinə təminat verən zəngin və çoxşaxəli fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən birini də ordu quruculuğu təşkil etmişdir. Məlumdur ki, Milli Ordunun təşkili məsələsi hələ 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin həyata keçirdiyi mühüm tədbirlərdən biri olmuşdur. Lakin Əlahiddə Azərbaycan Korpusunun yaradılması ilə ordu quruculuğunun əsası qoyulsa da, Cümhuriyyət süqut etdikdən sonra ölkəmizdə ordu quruculuğu prosesi dayanmış, Ulu Öndər Heydər Əliyevin 1969-cu ildə hakimiyyətə gəlişindən sonra müstəsna xidmətləri sayəsində ölkəmizdə hərbi kadrların hazırlanması prosesi geniş vüsət almışdır.

Milli ordu quruculuğu sahəsində Heydər Əliyev irsinin əvəzsiz dəyəri ondadır ki, bu dəyər başlanğıcını hələ sovet dövründən götürürdü. Müstəqil olmadığı zaman Azərbaycanın qəhrəmanlıq ənənələrinin davam etdirilməsi, zəngin hərb tarixinin canlandırılması, gənclərin qəhrəmanlıq ənənələri əsasında tərbiyə edilməsi, sərkərdələrin və görkəmli hərbi xadimlərinin şərəfli yolunun davam etdirilməsi Heydər Əliyevin hər zaman diqqət mərkəzində olmuşdu. Bunun nəticəsi idi ki, sovet dövründə Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi vaxtlar hərbi xidmətə münasibətdə yeni bir baxış formalaşdırıldı, bu istiqamətdə əməli-təşkilati işlərə vüsət verildi. Əgər Heydər Əliyevə qədər Azərbaycan gənclərinin hərbi xidmətə cəlb edilməsinə onların iki illik hərbi mükəlləfiyyəti, hansısa bir hərbi hissədə iki illik müddətin başa vurulması sınağı kimi baxılırdısa, Heydər Əliyev respublikaya rəhbərlik etdiyi illərdə bu baxışları dəyişməyə müvəffəq oldu və bunu bir ümumxalq vəzifəsi kimi aktuallaşdırdı. Yeni şəraitdə hərbi xidmət kişilik məktəbi, xalq üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən mürəkkəb hərbi ixtisasların öyrənilməsi məktəbi kimi qəbul edildi, hərbi xidmətə hazırlıq işlərinə diqqət artırıldı, gənclərin xidmətə yola salınması xalqın və dövlətin qayğısı ilə əhatə olundu.

Artıq XX əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanda hərbi-təşkilati işlər bir neçə istiqamətdə aparılırdı və milli dəyərlər, xalqın maraqları bu işlərin əsas məzmununu təşkil edirdi. Azərbaycanlı gənclərin hərbi xidmətə hazırlanması və

onların tikinti, təmir kimi ikinci-üçüncü dərəcəli hərbi hissələrə deyil, xüsusi ixtisaslı hərbi hissələrə göndərilməsinə nail olunması, peşəkar hərbi kadrların hazırlanması, azərbaycanlı zabitlərin məsul vəzifələrə irəli çəkilməsi, xidmətləri və təşkilatçılığı ilə fərqlənən azərbaycanlı zabit və generalların SSRİ Silahlı Qüvvələrinin yüksək rütbəli komandir heyətləri arasında yer alması kimi istiqamətlər məhz Ulu Öndər tərəfindən müəyyənləşdirilərək o dövrdə qarşıya məqsəd kimi qoyulmuşdu. Ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin milli zəmində hərbi-təşkilati işinin çox mühüm istiqamətini, sovet dövründə milli zabit kadrların hazırlanması təşkil edirdi. Bu sahədəki fəaliyyət Azərbaycanın hərb tarixində son dərəcə əhəmiyyətli və yaddaqalan bir səhifədir. Belə ki, Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Heydər Əliyevin necə böyük uzaqgörən dövlət xadimi olduğu bir daha öz təsdiqini tapmışdır.

Sovet dövründə milli zəmində aparılan hərbi-təşkilati işin zirvəsi Azərbaycanda general Cəmşid Naxçıvanski adına hərbi-internat məktəbin açılması sayıla bilər. 1971-ci il iyun ayının 20-də bu məktəbin yaradılması o zamanlar böyük cəsarət tələb edirdi [20]. Belə ki, Azərbaycanda milli hərbi kadr hazırlığı üçün baza rolunu oynayan məktəbin açılması o vaxtkı SSRİ rəhbərliyini narahat edirdi. Həmin dövrdə bir-birinin ardınca Moskvadan Bakıya göndərilən komissiyalar Azərbaycanda belə bir hərbi məktəbə ehtiyac olmadığını əsaslandırmağa çalışsalar da Heydər Əliyevin yüksək məharəti, qətiyyəti və uzaqgörən siyasəti bu cəhdlərin qarşısını almağı bacardı.

Qeyd etmək lazımdır ki, Cəmşid Naxçıvanski adına hərbi məktəbin fəaliyyətə başlaması Azərbaycanda hərb sənətinə marağın güclənməsinə böyük təkan vermişdir. Heydər Əliyev azərbaycanlı gənclərin Bakı Ali Ümumqoşun Komandirləri Məktəbi və Bakı Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbinə, eləcə də SSRİ-nin digər hərbi təhsil ocaqlarına güzəştli şərtlərlə qəbul edilməsinə də nail olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, müstəqillik illərində Cəmşid Naxçıvanski adına hərbi məktəb Azərbaycanın ordu quruculuğunda əsas bazalarından birinə çevrilmişdir. Beləliklə, Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etməsindən 20 il əvvəl milli hərbi kadr hazırlığı üçün zəruri bazanın ən yüksək səviyyədə təşkilini həyata keçirmişdir.

1991-ci ilin oktyabr ayının 9-da Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin “Milli Ordunun yaradılması haqqında” qanun qəbul etməsinə baxmayaraq, müstəqilliyimizin bərpa olunduğu ilk illərdə hakimiyyətdə olan siyasi qüvvələrin dövlət idarəçiliyi sahəsindəki təcrübəsizliyi səbəbi ilə ölkədə ordu quruculuğu prosesi nəinki başlamamış, hətta iflic vəziyyətinə düşmüşdü. Hər zaman ən çətin məqamlarda düzgün və qətiyyətli qərarlar qəbul edən Azərbaycan xalqı bu dəfə də öz iradəsini ortaya qoyaraq təkidlə Heydər Əliyevi yenidən ölkə rəhbərliyinə gətirdi. Məhz Ulu Öndərin hakimiyyətə qayıdışı ilə dövlət və ordu quruculuğu istiqamətində yeni bir mərhələnin təməli qoyuldu. 1993-cü ilin noyabr ayının 2-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin radio və televiziya vasitəsilə xalqa müraciət etməsindən sonra bu istiqamətdə dönüş olmuş və silahlı qüvvələr quruculuğunda müsbət meyllər yaranmışdır [5, s.227-242]. Prezident Heydər Əliyev 01 noyabr 1993-cü il tarixində keçirilən Dövlət Müdafiə Şurasının ilk iclasına sədrlik edərək çağırış-səfərbərlik işinin yenidən qurulmasının vacibliyini vurğulamış, həmçinin çağırışçıların küçələrdən və müəssisələrdən zor gücünə yığılması praktikasını pisləyərək orduya çağırışın müəyyən edilmiş qaydada keçirilməsi zəruriliyini qeyd etmişdir [10,s.173]. Əvvəlki illərdə buraxılan bir sıra nöqsanların aradan qaldırılması, bu prosesin sürətləndirilməsi istiqamətində dövlətin diqqət və qayğısının artırılmasının müsbət nəticələri qoşun hissələrinin möhkəmlənməsinə səbəb olmuşdur. Silahlı qüvvələr quruculuğu sahəsində aparılan işlərin sistemləşdirilməsi, mərkəzləşdirilməsi, ötən illərin ordu quruculuğu təcrübəsindən lazımi nəticələr çıxarılması qısa müddətdən sonra öz səmərəsini verməyə başlamışdı. 1993-cü ilin sonu, 1994-cü ilin əvvəllərində Azərbaycan ordusunun hissələri erməni qoşunlarına qarşı uğurlu mübarizə aparmış və respublika silahlı qüvvələrinin əldə

etdiyi yeni döyüş keyfiyyətləri erməni millətçi dairələrini müharibənin dayandırılması barədə aparılan danışıqlara daha ciddi yanaşmağa məcbur etmişdir. Beləliklə də 1994-cü ilin may ayının 12-dən etibarən atəşin dayandırılması barədə razılığa gəlinmişdir [18].

Müstəqilliyə qovuşmuş hər bir ölkədə olduğu kimi Azərbaycanda da ordu quruculuğu və hərbi sənaye potensialını inkişaf etdirməkdən ötrü ilk növbədə, milli qanunvericilik bazası möhkəmləndirilmişdir. Belə ki, Ümummilli Liderin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Azərbaycanda ordu quruculuğunun hüquqi əsaslarını təmin etmək üçün xeyli sayda qanunvericilik aktları qəbul edilmişdir [9, s.13-25]. Eyni zamanda, ana qanunumuz sayılan və 1995-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyanın 9-cu maddəsində də Silahlı Qüvvələrin yaradılmasının əsasları göstərilmişdir [11].

Silahlı qüvvələr quruculuğu prosesinin nizamlanması nəticəsində Azərbaycan ordusunda müsbət dəyişikliklərin artdığını dövlət başçısı Heydər Əliyev də qeyd edirdi: "... Bir ildən də az müddətdə görülən işlər Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin keyfiyyətcə tamamilə dəyişməsinə gətirib çıxartmışdır. Bu gün biz cəsarətlə qeyd edə bilərik ki, Azərbaycanın güclü silahlı qüvvələri var" [6, s.374].

Prezident Heydər Əliyevin 1993-1994-cü illər ərzində səfər etdiyi cəbhə bölgələrində keçirdiyi görüşlərdə, xüsusilə də 1994-cü ilin aprelin 12-də radio və televiziya ilə xalqa müraciətində və başqa çıxışlarında hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsinin, ordunun mənəvi əhval-ruhiyyəsinin qaldırılmasının zəruriliyinə toxunmuşdu [5, s.514-522]. Bütün bunlar qoşun hissələrində mənəvi-ideoloji və hərbi-vətənpərvərlik tərbiyyəsinin yenidən qurulması üçün müvafiq orqanlar qarşısında məsuliyyətli vəzifələr qoyurdu. Belə ki, hərbi hissələrdə şəxsi heyətin təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olan kadrların gücləndirilməsinə diqqət artırılmış, kadrlar çatışmadığı üçün pedaqoji təhsili və stajı olan zabitlər bu vəzifələrə irəli çəkilmiş, döyüş təcrübəsi olan gənclər müvafiq kurslara göndərilmiş, şəxsi heyətlə iş aparan zabitlərin ümumordu və zona müşavirələri keçirilərək bu sahədəki vəziyyət ciddi təhlil olunmuş, təlim-tərbiyyə prosesinin səmərəliliyini artırmaq üçün müxtəlif dövlət strukturları və ictimai qurumlarla əlaqələr gücləndirilmiş, nəhayət, ordu daha geniş şəkildə qayğı ilə əhatə olunmuşdu.

Silahlı qüvvələr quruculuğu prosesinə birbaşa nəzarət edən Prezident Heydər Əliyev tez-tez hərbi hissə və bölmələrdə olmuş, orada döyüş hazırlığı istiqamətində görülən işlərlə tanış olmuş, şəxsi heyətlərin keçirdikləri təlimləri izləmiş və onlarla keçirdiyi görüşlərdə döyüş hazırlığının daha da artırılmasına böyük əhəmiyyət verdiyini vurğulamışdır [10, s.203-210].

Beləliklə, silahlı qüvvələr quruculuğunun dövlət quruculuğunun mühüm tərkib hissəsi kimi praktiki fəaliyyət sahəsinə çevrilməsi, ölkənin imkanlarının bu sahəyə səfərbər edilməsi bütün qoşun növlərinə daxil olan strukturların xeyli təkmilləşməsinə, onlarda müsbət dəyişikliklərin yaranmasına səbəb oldu. Obyektiv çətinliklərin olmasına baxmayaraq, bu prosesin qanuni əsaslar üzərinə qoyulması hər şeydən əvvəl isə ciddi dövlət nəzarəti altına götürülməsi Azərbaycan ordusunun gələcəkdə də möhkəmlənməsi üçün daha da real imkanlar açdı.

1993-cü ilin sonu, 1994-cü ilin əvvəllərində xarici ölkələrlə hərbi sahədə də əməkdaşlıq gücləndirildi. Bir sıra xarici ölkələrdən silah və texnikanın alınmasına diqqət artırıldı. Beynəlxalq təhlükəsizlik institutlarına, əsasən də NATO-ya inteqrasiya olunma istiqamətinə üstünlük verildi.

Bütün bu amilləri nəzərə alan Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev NATO proqramında iştirak etmək haqqında prinsipial qərar çıxardı və 1994-cü ilin mayın 4-də Belçikaya səfəri zamanı "Sülh naminə tərəfdaşlıq" (SNT) proqramının çərçivə sənədini imzaladı [7, s.71-72]. Azərbaycan-NATO münasibətlərinin ilk addımı sayılan SNT proqramının gələcəkdə Şimali Atlantika bloku ilə əməkdaşlıq sahəsində açacağı imkanlar və bu əlaqələrin geniş parametrləri nəzərə alınarsa, atılmış addımın əhəmiyyətinə əsl qiyməti vermək olar.

NATO ilə münasibətlərdə digər mühüm addım 1996-cı il aprel ayının 23-də atılmışdır.

Beləki, Brüsselə səfəri zamanı Prezident Heydər Əliyev Alyansın Baş katibi ilə görüşmüş və Azərbaycan-NATO əməkdaşlığını təsdiqləyən və şərtləndirən "Prezentasiya sənədi"ni ona təqdim etmişdir. Bu addım, Azərbaycan-NATO qarşılıqlı münasibətlərinin daha da intensivləşdirilməsi üçün əlverişli baza rolunu oynamışdır. Məhz bu tarixdən sonra münasibətlərin hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi və bir sıra praktiki addımların atılması NATO-nun Azərbaycan ilə əməkdaşlığı inkişaf etdirməyə marağını artırmışdı.

1997-ci il iyul ayının 8-10 arası tarixində Madriddə keçirilən Avropa-Atlantika Əməkdaşlıq Şurasının üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının sammitindəki çıxışı zamanı dövlət başçısı Heydər Əliyev yeni müstəqil dövlətlərlə NATO arasında əməli dialoqa və əməkdaşlığa böyük əhəmiyyət verdiyini xüsusi vurğulayaraq, Azərbaycanın bölgədə silahlı münaqişənin aradan qaldırılmasında həmçinin NATO-nun və Avropa-Atlantika Əməkdaşlıq Şurasının fəal roluna ümid bəslədiyini diqqətə çatdırdı [8, s.136].

Prezident Heydər Əliyevin imzaladığı "Azərbaycan Respublikasının NATO ilə əməkdaşlığını daha da gücləndirmək tədbirləri haqqında" sərəncam bu qurum ilə əməkdaşlığın inkişafı sahəsində növbəti addım sayılmaqdadır. Həmin sərəncama əsasən yaradılmış Dövlət Komissiyası SNT proqramı çərçivəsində əməkdaşlığın vahid proqramının hazırlanması ilə əlaqədar müvafiq nazirlik və təşkilatların fəaliyyətinin koordinasiya edilməsi sahəsində ardıcıl fəaliyyətini davam etdirməkdədir [17].

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 22 may 1998-ci ildə imzaladığı sərəncam ilə 26 İyun tarixi Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələr Günü elan olundu və o gündən bu tarix rəsmi dövlət bayramı kimi hər il qeyd edilməktədir [23].

Dövlət başçısı Heydər Əliyevin hərbi təhsil sisteminin daha da inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə 1999-cu il fevralın 20-də Hərbi Akademiyanın yaradılması haqqında imzaladığı fərman ordu quruculuğuna töhvə verən mühüm addımlardan biri olmuşdur [3]. Akademiyanın təsis olunması hərb sahəsində milli kadr ehtiyatının formalaşması prosesinin keyfiyyət etibarı ilə yeni inkişaf mərhələsi sayıla bilər. İki ildən sonra, yəni 20 avqust 2001-ci il tarixində Ümummilli Liderin imzaladığı fərmanı ilə Silahlı Qüvvələr üçün kadr hazırlığının təkmilləşdirilməsi məqsədilə Müdafiə Nazirliyi sistemində fəaliyyət göstərən məktəblər müvafiq olaraq Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi, Azərbaycan Hərbi Dənizçilik Məktəbi və Azərbaycan Ali Hərbi Təyyarəçilik Məktəbi adlandırıldı [22].

Avroatlantika Tərəfdaşlıq Şurasının üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının 2002-ci ilin noyabr ayında Praqada keçirilən Zirvə görüşündə iştirak edən Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Cənubi Qafqaz regionunda davam edən münaqişələrin aradan qaldırılmasında NATO-nu daha fəal olmağa çağırdı. O, həmin çıxışında Azərbaycanın NATO ilə əməkdaşlığını gələcək Avroatlantika təhlükəsizlik sisteminin əsası kimi qiymətləndirərək ölkəmizin Alyans ilə tərəfdaşlığa və intensiv ikitərəfli dialoqa səy göstərdiyini diqqətə çatdırmışdı [14].

Ümumiyyətlə, NATO ilə əməkdaşlığın inkişafında maraqlı olduğunu atdığı konkret addımlarla təsdiqləyən Azərbaycan Kosovo və Əfqanıstanda beynəlxalq sülhməramlı qüvvələr tərkibində də öz missiyasını uğurla yerinə yetirmiş, habelə beynəlxalq koalisiya qüvvələrinin tərkibində İraqda keçirilən sülhməramlı əməliyyatlarda yaxından iştirak etmişdir.

Nəticədə deyə bilərik ki, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin dövlət idərəçiliyi təcrübəsi Azərbaycan ordusunun təməlindən yaradılmasında və qüvvətləndirilməsində başlıca rol oynamışdır.

İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra Azərbaycanda ordu quruculuğu prosesinin genişlənməsi

Ulu Öndər Heydər Əliyevin ordu quruculuğu ilə bağlı müəyyənləşdirdiyi vəzifələr, Prezident İlham Əliyevin ölkəyə rəhbərliyinin ilk illərindən uğurla həyata keçirilməkdədir. Silahlı Qüvvələrin döyüş hazırlığının daim yüksək səviyyədə saxlanılması məqsədilə

2005-ci ildə Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradılmış Müdafiə Sənayesi Nazirliyi Azərbaycan Ordusunun yüksək texnoloji keyfiyyətlərə cavab verən müasir silah və hərbi texnika ilə təmin olunması istiqamətində işləri fəal şəkildə davam etdirmişdir. Heç kimə sirr deyil ki, 44 günlük müharibəyə qədər Azərbaycanda hərbi-sənaye kompleksinə aid müəssisəsələr uğurla fəaliyyət göstərir və ordumuzu çox çeşiddə müdafiə təyinatlı keyfiyyətli məhsullarla təmin edirdi [21]. Buna paralel olaraq, Vətən müharibəsinə qədər keçən dövr ərzində dünyanın ən böyük silah istehsalçısı olan ölkələrin şirkətləri ilə müqavilələr bağlayaraq, Azərbaycan ordusunun inventarında olan silahlar modernləşdirilirdi və müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılırdı.

Bir digər mühüm amil, Hərbi Konstitusiya da adlandırılan və 2010-cu ildə qəbul edilən Hərbi doktrina Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunması və ordu quruculuğunun daim inkişaf etdirilməsində müvafiq baza rolunu oynamışdır. Eyni zamanda, Hərbi Doktrina Azərbaycanın hərbi sənaye kompleksinin yaradılmasına və inkişafına zəmin yaratmış, bunu dövlətin prioritetlərindən biri kimi qəbul etmişdir. Doktrina, həmçinin beynəlxalq aləmdə sülhün və təhlükəsizliyin yaradılması üçün Azərbaycanın birgə fəaliyyətini, habelə sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakını mümkün saymaqdadır [2]. Azərbaycanın sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakla bağlı artıq xeyli təcrübəsi vardır və bu təcrübədən milli ordu quruculuğunda maksimum şəkildə istifadə etməkdədir. Xüsusilə də 2010-cu ildə qəbul edilmiş "Azərbaycan Respublikasının sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu Silahlı qüvvələrin bu istiqamətdəki fəaliyyətinin hüquqi əsasını formalaşdırmaqdadır [4].

Hərbi ekspertlərin də qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan Ordusu hələ 2016-cı ilin aprel ayında öz gücünü bariz şəkildə sübut etmişdir. Aprelin 2-dən 5-dək davam edən Azərbaycan ordusunun uğurlu əks-hücum əməliyyatları ölkəmizə hərbi-strateji nöqteyi-nəzərdən çox böyük üstünlüklər vermişdir. Qarabağın şimal və cənub hissələrində çox böyük strateji əhəmiyyətə malik yüksəklikləri azad edən Azərbaycan Ordusu uğurlu əks-hücum əməliyyatı ilə düşməni ağır məğlubiyyətə uğradaraq, Füzuli, Cəbrayıl və Tərtər rayonlarının işğal altındakı ərazilərinin 2000 hektardan çox hissəsini azad etmiş, həmçinin minlərlə hektar ərazi Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin tam nəzarətinə keçmişdi. Nəticədə, 4 günlük döyüşlərin beynəlxalq əks-sədası dərhal eşidilmiş və Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarının işğal altında saxlaması bir daha bütün dünyaya xatırladılmışdı [16]. Bunun davamı olaraq, 2018-ci ilin may ayında isə Naxçıvan Muxtar Respublikasının 11 min hektardan çox ərazisi, o cümlədən Şərur rayonunun Günnüt kəndi düşməndən azad edilmiş, dövlət sərhədi boyunca əlverişli yüksəkliklər ələ keçirilmiş, Yerevan–Gorus–Laçın yolu Azərbaycan Ordusunun nəzarəti altına keçmişdi [13].

Müharibəyə qədər Azərbaycanın öz hərbi xərclərini ilbəil artırdığı hamıya məlum idi. 2019-cu ildə Stokholm Beynəlxalq Sülh Araşdırmaları İnstitutu (SIPRI) öz hesabatında göstərirdi ki, 2009–2019-ci illərdə Azərbaycanın hərbi xərcləri 25,5 milyard dollardan, Ermənistanda isə 4 milyard dollardan bir qədər çoxdur. Yenə SIPRI-nın araşdırmalarına görə, 2011-2020-ci illərdə Azərbaycanın silah idxalının həcmi Ermənistandan 8,2 dəfə çox olmuşdur [24 və 25].

Məlumdur ki, hərbi potensial yalnız güclü silah-sursatdan və texnikadan ibarət deyil, eyni zamanda peşəkar hərbi kadrları da əhatə etməkdədir. Aydındır ki, hazırlıqlı və peşəkar kadrlar olmasa, hərbi silah və texnikalardan təyinatı üzrə zəruri məqsədlər üçün istifadə etmək mümkün olmayacaqdır. Bu baxımdan, ölkəmizin Silahlı Qüvvələrinin kadr potensialının möhkəmləndirilməsi Vətən müharibəsində qələbəni şərtləndirən ən mühüm amillərdən biri olmuşdur.

İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra da Azərbaycanda sosial-iqtisadi sahələrdə görülən işlərə paralel olaraq, hərbi quruculuq məsələləri inkişaf etdirilməktədir. Türkiyə, Rusiya, Pakistan, İsrail kimi ölkələrdən müasir və ən yüksək standartlara cavab verən silahlar alınaraq, ordunun texniki bazası gücləndirilməktədir.

Prezident İlham Əliyevin 2021-ci ilin dekabr ayında Hadrutda yeni hərbi hissənin açılışında etdiyi çıxışı zamanı demişdir: "...Biz müharibədən sonra ordu quruculuğu prosesini dayandırmamışıq və orduya ayrılan xərcləri azaltmamışıq, əksinə, artırmışıq. Müharibədən sonra imzalanmış yeni kontraktlar icra edilir. Yeni kontraktlar əsasında artıq Azərbaycana ordumuzun təchizatı üçün ən müasir silahlar, texnikalar gətirilir. Hərbi texnikanın alınması, hərbi xərclərin, eyni zamanda, hərbçilərin maaşlarının artırılması onu göstərir ki, müharibə başa çatsa da, ordu quruculuğu prosesi dayanmayacaq" [19]. Hadrutda yeni hərbi hissənin açılışı onu göstərdi ki, strateji əhəmiyyət daşıyan bölgələrdə Silahlı Qüvvələrimizin daha da gücləndirilməsi, ordumuzun təchizatı üçün ən müasir silah-sursatın, hərbi texnikaların gətirilməsi vacib şərtdir. Bu hərbi hissənin açılması və burada yeni hərbi birləşmənin – komando briqadasının yaradılması bizim üçün yenilik olmaqla yanaşı, həm də hərbi gücümüzün artırılmasının göstəricisidir. Bu briqadalar lokal və irimiqyaslı hərbi əməliyyatların icra edilməsində mütəşəkkilliyi ilə fərqlənə bilən qoşun növüdür. Həmçinin qeyd olunmalıdır ki, yaradılan yeni komando hərbi hissələri dağ-meşə relyefində döyüşə və düşmənin istənilən təxribatlarına adekvat cavab verə bilən hazırlıqlı qoşun növlərindən ən optimalıdır. Komando qüvvələrinin tərkibində xidmət keçən hərbçilərimiz həm Türkiyədə, həm də ölkəmizdə intensiv hazırlıq və təlim kurslarında olur, bilik və bacarıqlarını daha da artırırlar. Orduda islahatların intensivliyi göstərir ki, Azərbaycanda yeni, müasir, hazırlıqlı ordu korpusları yaradılır və hərbi qüvvələrimiz getdikcə daha mobilləşdirilir.

İkinci Qarabağ müharibəsindəki uğurlu hərbi əməliyyatlardan sonra Ali Baş Komandan İlham Əliyev Azərbaycan Ordusunun Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin kiçik modeli kimi yeni keyfiyyət mərhələsinə keçməsi, habelə qoşunların ən müasir silah və hərbi texnika, bütün təminat növləri ilə təchiz edilməsi barədə müvafiq göstərişlər vermişdir. Eyni zamanda, Azərbaycan Ordusunun təşkilati-ştat quruluşunda əsaslı dəyişikliklər aparılmış və Azərbaycan Ordusunun tərkibində Quru Qoşunları, əməliyyat (komando) birləşmələri yaradılmışdır. Həmçinin Xüsusi Təyinatlı Qüvvələr və Hərbi Dəniz Qüvvələrinin ştatlarının optimallaşdırılması həyata keçirilərək qüvvə və vasitələrinin sayı artırılmışdır. Vətən müharibəsində əldə edilmiş təcrübələrə əsasən qoşunların idarəedilməsi ilə bağlı hazırda Azərbaycan Ordusunun qoşun növləri komandanlıqlarında Döyüşü İdarəetmə Mərkəzləri və onların tabeliyində olan bölmələrdə Döyüşü İdarəetmə Qrupları yaradılmış, heyətlərin hazırlığı və onların komplektləşdirilməsi işləri təşkil edilmişdir.

Hərbi sahədə aparılan genişmiqyaslı struktur islahatlar fonunda hərbi təhsil sahəsində də bir sıra dəyişikliklər baş vermişdir. Müdafiə Nazirliyinin strukturuna daxil olan xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələrində Vətən müharibəsinin təhlilləri aparılmaqda, nəticələrinin tətbiqi məqsədilə tədris proqramlarında yeniliklər edilməkdədir. Elm və təhsilin keyfiyyət səviyyəsinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması çərçivəsində Müdafiə Nazirliyinin strukturuna daxil olan xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələri şəbəkəsinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, hərbi elm və təhsil sisteminin inkişafı, Azərbaycan Ordusunda ali təhsilin bütün səviyyələri və əlavə təhsil proqramları üzrə ixtisaslı kadrlarla təminatın həyata keçirilməsi, yüksək ixtisaslı elmi və elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması, onlarda praktik fəaliyyətdə elmi yanaşma bacarıqlarının formalaşdırılması, elmi nəticələrin ölkənin müdafiə qüdrətinin yüksəldilməsində və ordu quruculuğunun təkmilləşdirilməsində səmərəli tətbiqi, habelə dövlət orqanlarında çalışan yüksək vəzifəli şəxslərə hərbi-strateji, hərbi-iqtisadi və hərbi-siyasi məsələlərin öyrədilməsinin təmin edilməsi məqsədilə hərbi təhsil sistemində Türkiyə hərbi təhsil sisteminin tətbiqi istiqamətində intensiv fəaliyyətlər yürüdülməkdədir.

Milli Müdafiə Universiteti tabeliyində xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələri vasitəsilə ali təhsilin bütün səviyyələri üzrə mütəxəssis hazırlığını, ümumi təhsilin tam orta təhsil, orta ixtisas və əlavə təhsil proqramlarının həyata keçirilməsini təmin edən, fundamental, nəzəri-

metodoloji, pedaqoji-metodiki və tətbiqi elmi tədqiqatlar aparan Müdafiə Nazirliyinin strukturuna daxil olan xüsusi təyinatlı dövlət ali təhsil müəssisəsi kimi fəaliyyət göstərəcəkdir. Xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələrinin strukturunda əsaslı dəyişikliklərin olunması Azərbaycan Ordusunda elm və təhsilin səviyyəsinin Türkiyənin və inkişaf etmiş digər ölkələrin hərbi elm və təhsil sisteminə uyğunlaşdırılmasına töhfə verəcəkdir.

Ümumiyyətlə, ordumuzun gücləndirilməsi, hərbçilərimizin yaşayış səviyyəsinin artırılması son illər ərzində Azərbaycan ərazisində bir çox yerlərdə yeni hərbi hissələr, hərbi şəhərciklərin salınması siyasəti bir neçə ildir ki, davamlı şəkildə aparılır. Ordu quruculuğu istiqamətində aparılan işlər arasında hərbi hissələrin yaradılması, hərbçilərin xidmət şəraitinin yaxşılaşdırılması, onların məişət-mənzil problemlərinin həlli həmişə diqqət mərkəzindədir. Bütün bunlar göstərir ki, ordumuz Azərbaycan dövləti tərəfindən daimi diqqətlə əhatə olunmuşdur. Bu diqqət və qayğının nəticəsində hazırda Azərbaycanın Ordusu dünyada qalib ordu kimi tanınır və regionun ən qüdrətli ordusuna çevrilmişdir. Təsadüfi deyil ki, nüfuzlu “Global Fire Power” mərkəzinin hazırladığı hesabatda qeyd olunan sıralamaya görə Azərbaycan Ordusu Cənubi Qafqazda birinci, dünyada isə ilk əllilərdə yer almaqdadır [26].

Nəticə

Son dövrlərdə ordunun mənəvi əhval-ruhiyyəsinin sağlamlaşdırılması, milli kadr hazırlığının uğurla davam etdirilməsi, struktur islahatlarının onun qarşısında dayanan vəzifələrə uyğun aparılması, nizam-intizamın gücləndirilməsi, döyüş hazırlığının real döyüş vəziyyətinə yaxınlaşdırılması Azərbaycan Ordusunun daha da güclənməsinə imkan yaratmışdır. Bunların nəticəsində Azərbaycan Ordusu hazırda bütün əmrləri vaxtında yerinə yetirməyə və xalqının ümidlərini doğrultmağa qadir olan bir qüvvəyə çevrilmişdir. İstər İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə, istərsə də lokal xarakterli antiterror tədbirləri zamanı hissə və bölmələrin göstərdiyi şücaət, igidlik və qətiyyət də bunun təsdiqidir.

Sonda əminliklə demək olar ki, müstəqil dövlət quruculuğunun bütün sahələrində olduğu kimi, ordu quruculuğunda da Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş siyasətə sədaqət və yaradıcı münasibət indi Azərbaycan Ordusunun yalnız bölgədə deyil, dünyanın inkişaf etmiş orduları sırasında özünə layiqli yer tutmasına yol açmışdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2016
2.“Azərbaycan Respublikasının Hərbi doktrinası” - https://e-qanun.az/framework/19722 (28.11.2023)
3.“Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Hərbi Akademiyasının yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı - https://e-qanun.az/framework/5132 (15.11.2023)
4.“Azərbaycan Respublikasının sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu - https://e-qanun.az/framework/19857 (21.12.2023)
5. Əliyev H. Müstəqilliyimiz əbədidir. I kitab. Azərnəşr, Bakı, 1997
6.Əliyev H. Müstəqilliyimiz əbədidir. II kitab. Azərnəşr, Bakı, 1997
7.Əzimli A. Azərbaycan –NATO münasibətləri (1992-2000). “Adiloğlu” nəşriyyatı, Bakı, 2001
8.Hüseynova H. Azərbaycan Avropa inteqrasiya prosesləri sistemində. “Hərbi nəşriyyat”, Bakı, 1998
9.Hərbi qanunvericilik (Tərtib edən Namiq Əliyev). Şərq-Qərb, Bakı, 1998

10.Qurbani A. Heydər Əliyev və Azərbaycan ordusu. “Əbilov, Zeynalov və oğulları”, Bakı, 2002
11.Алиев Н.Г. Основы военного права Азербайджана. Азернешр, Баку, 1997
12.Süleymanov M. Azərbaycan Respublikası Silahlı qüvvələrinin quruculuğunun prinsipləri // Hərbi bilik jurnalı, №3, Bakı, 1993, s.11-13
13.“Azərbaycan” qəzeti, 07.11.2021
14.“Azərbaycan” qəzeti, 23-24.11.2002
15."Respublika” qəzeti, 11.11. 2021
16.“Xalq qəzeti” qəzeti, 01.07.2021
17.Beynəlxalq təşkilatlar - http://www.azerbaijan.az/_WorldCommunity/_InterOrg/interOrg_04_a.html (05.12.2023)
18.Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi - https://files.preslib.az/projects/azdiplomacy/a2_4.pdf (30.11.2023)
19.Hadrut qəsəbəsində hərbi hissənin açılışında Prezident İlham Əliyevin nitqi - https://president.az/az/articles/view/55817 (08.12.2023)
20.Məhərrəmov V. // Əlli yaşlı hərbi lisey. https://mod.gov.az/az/pre/35583.html (14.12.2023)
21.Quliyev M. // Qalib Azərbaycan hərbi qüdrətini daim artıracaq - https://www.mdi.gov.az/az/xeberler-30/qalib-azerbaycan-herbi-qudretini-daim-artiracaq-930 (15.12.2023)
22.Şahbazov T. // Ulu Öndərin ömür yolu Vətənə və xalqa xidmət nümunəsidir - https://mod.gov.az/az/pre/25149.html (08.12.2023)
23.Tağıyeva G. // Azərbaycan güclü dövlətdir, Azərbaycan Ordusu güclü ordudur - https://mod.gov.az/az/pre/36727.html (08.12.2023)
24.Military expenditure (current USD) - https://www.sipri.org (11.12.2023)
25.Military expenditure (current USD) - Azerbaijan - https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2022&locations=AZ&name_desc=false&start=1992&view=chart (11.12.2023)
26.2024 Military Strength Ranking - https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php (15.12.2023)

Açar sözlər: *Azərbaycan, Ümummilli Lider Heydər Əliyev, dövlət idarəçilik təcrübəsi, ordu quruculuğu, İkinci Qarabağ müharibəsi*

Fuad Shammadov
The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Department of International Relations and Foreign Policy, Ph.D. Candidate

DEVELOPMENT DYNAMICS OF THE ARMY BUILDING PROCESS IN AZERBAIJAN

ABSTRACT

It was with the Great Leader's return to power that the foundation of a new stage was laid in the direction of state and army building in Azerbaijan. The positive results of the elimination of a number of shortcomings left in the first years of the restoration of independence and the increased attention and care of the state in the direction of accelerating this process led to the strengthening of the army units. The systematization and centralization of the work in the field of building the armed forces began to bear fruit after a short period of time.

The purpose of this article is to examine the important issues related to the establishment of a regular army in Azerbaijan, the reforms carried out in the military field, the development path of the Armed Forces, the supply of modern weapons, the improvement of service conditions, and the social security of servicemen. In this regard, as one of the main tasks, National Leader Heydar Aliyev's national army building policy is being studied. As a continuation of this, the expansion of the army building process carried out in Azerbaijan after the Second Karabakh War is being investigated.

Keywords: *Azerbaijan, National Leader Heydar Aliyev, state management experience, army building, Second Karabakh War*

Фуад Шаммадов
Диссертант кафедры "Международные отношения и внешняя политика"
Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики

ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ПРОЦЕССА СТРОИТЕЛЬСТВА АРМИИ АЗЕРБАЙДЖАНЕ

РЕЗЮМЕ

Именно с возвращением Великого Вождя к власти была заложена основа нового этапа государственного и армейского строительства в Азербайджане. Положительные результаты устранения ряда недостатков, допущенных в первые годы восстановления независимости, успешные результаты усиления внимания и заботы государства и ускорению этого процесса привели к укреплению армейских частей. Систематизация и централизация работ в области строительства Вооруженных Сил уже через небольшой промежуток времени начали приносить свои плоды.

Целью данной статьи является рассмотрение важных вопросов, связанных с созданием регулярной армии в Азербайджане, реформами, проводимыми в военной сфере, путями развития Вооруженных Сил, снабжением современным вооружением, улучшением условий службы и социальным обеспечением военнослужащих. В этой связи в качестве одной из основных задач изучается политика строительства национальной армии Общенационального лидера Гейдара Алиева. В продолжение этого исследуется расширение процесса строительства армии, осуществленного в Азербайджане после Второй Карабахской войны.

Ключевые слова: *Азербайджан, Общенациональный Лидер Гейдар Алиев, опыт государственного управления, армейское строительство, Вторая Карабахская война*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.271

G Ə N C T Ə D Q İ Q A T Ç I L A R
Y O U N G R E S E A R C H E R S

F Ə L S Ə F Ə
P H I L O S O P H Y

UOT 321.01

FAZİLƏ ƏLİYEVA
Gəncə Dövlət Universitetinin dissertantı
e-mail: fazilkaazerinka@mail.ru

MÜASİR FƏLSƏFƏDƏ "ONTOLOJİ DÖNÜŞ" VƏ "YENİ ONTOLOGİYA"NIN ƏSAS PRİNSİPLƏRİ

Giriş

Yeni dövrdən başlayaraq, xüsusilə təcrübi-eksperimental elmlərin yaranması ilə nəticələnən Elmi inqilabdan sonra filosoflar qarşısında bir sıra ciddi problemlər dayanır. Belə problemlərdən ən əsası onların yaratdığı təlimlərin artıq əldə olunmuş elmi biliklərlə təzad təşkil etməsi faktını aradan qaldırmaq, fəlsəfi biliklərin ifrat mücərrədliyini önləmək məqsədilə fəlsəfənin insan və cəmiyyətin tələbatlarına cavab verəcək "ciddi elmə" (E.Hüsserl) çevirmək olmuşdur. Bu məqsədlə Yeni dövr filosoflarının demək olar ki, böyük əksəriyyəti metafizikanı (burada "metafizika" deyildikdə Aristotelin onu "varlığın səbəbləri və başlanğıcları haqqında elm" [3, s.69] adlandırması və fəlsəfənin sinonimi kimi nəzərdə tutulur) ciddi tənqidə məruz qoyurlar. XIX əsrdən isə metafizikanın aradan qaldırılmasına cəhdlər göstərilir. Metafizikanın tənqidinə hələ XVI-XVII əsrlərdə də rast gəlinməsinə baxmayaraq, o dövr filosofları heç də metafizikanı aradan qaldırmaq istəmir, onu yalnız həlli heç də gerçəkləşməyən və təkrar-təkrar müzakirəyə çıxarılan problemlərlə məşğul olduğu üçün tənqid edirdilər.

Məhz XVIII əsrdə fəlsəfi biliklərin differensiasiyası baş verir ki, bu da İ.Kantın elmlə (riyazi təbiətşünaslıq) fəlsəfənin (metafizika) dəqiq surətdə fərqləndirməsinə səbəb olmuşdur. Belə fərqləndirməyə rəvac verən əsas amil isə mexanisizmin inkişafı və bu inkişafa baxmayaraq onun fəlsəfi problemlərin həllində yetərsizliyi olmuşdur. Mexanisist dünyagörüşünün əsas xüsusiyyətlərindən biri də təbiətin öyrənilməsində məqsəd səbəbinin (Aristotelin metafizikasında teleologizm prinsipi) kənarlaşdırılması hesab edilmişdir. Bu problemlə ciddi fikir verən və fizika ilə metafizikanı bir-birindən fərqləndirən F.Bekon yazırdı: "Fizika fəaliyyətdə olan səbəbləri və materiyanı öyrənən elmdir, metafizika isə forma və son səbəblər haqqında elmdir" [4, s.220]. İ.Kant isə belə hesab edir ki, metafizik maraq xalis zəkanın təbiətinə xas olan xüsusiyyətdir. Elmi biliyin əldə olunmasına cəhd edən xalis zəka isə zəruri olaraq mümkün təcrübənin sərhədlərini aşır. Beləliklə İ.Kant bu nəticəyə gəlir ki, metafizika, fövqəltəbii mahiyyətlər haqda fizikaya bənzər elm kimi mümkün ola bilməz. Çünki o, son nəticədə dialektikaya, yəni zəkanın ziddiyyətlərinə gətirir. Metafizika yalnız zəkanın özünün tənqidi kimi, onun ümumiyyətlə idrak qabiliyyətlərinin tənqidi kimi mümkün ola bilər. Aydın görünür ki, İ.Kant burada ontoloji problemləri ümumiyyətlə xatırlatmır və metafizika dedikdə yalnız epistemoloji problemləri nəzərdə tutur.

Pozitivizm və metafizik sistemlərin tənqidi

Metafizik sistemlərin, o cümlədən əsas metafizik problem olan ontoloji problemlərin tənqidi xüsusilə pozitivist fəlsəfənin yaranmasından sonra daha da güclənir. Sonrakı dövr fəlsəfəsinin inkişafına güclü təkan vermiş pozitivizm təlimi heç də əvvəldən metafizik sistemləri dağıtmaq məqsədilə yaradılmır. Bu təlim XIX əsrin siyasi-iqtisadi və sosial-kulturoloji proseslərin nəticəsi kimi meydana çıxır. Onun meydana gəlməsini şərtləndirən amillər: 1) təbiət və riyazi elmlərin sürətli inkişafı, riyaziyyatla sıx əlaqədə inkişaf edən fizikanın Nyuton irsinə və yeni riyazi-fiziki tədqiqatlara əsaslanaraq bir sıra kəşflərin, o cümlədən, elektrik, maqnetizm, istilik və optik nəzəriyyələrin yaranması ilə öz üfüqlərini genişləndirməsi; 2) fəaliyyətin müxtəlif sferalarında – sənaye, tikinti, ticarət, dövlət idarəetməsi – sırf elmi, yaxud pozitiv biliklərə yiyələnmiş mütəxəssislərə böyük ehtiyacın yaranması; 3) sosial varlığın müxtəlif sferalarında, insan və cəmiyyət həyatında konkret, pozitiv elmlər prizmasından tədqiq edən fənlərin yaradılmasına çalışan alim və mütəfəkkirlərin meydana gəlməsi; 4) ictimai həyatda elmin nüfuzunun artması və bir sıra Avropa dövlətlərində dövlətin elm siyasəti təcrübəsinin yaranması. Məhz bu amillər pozitivizmin meydana gəlməsinə səbəb olmuş, uyğun strategiyanın gerçəkləşməsi isə, klassik metafizik sistemləri ciddi tənqidə məruz qoyulmasını tələb etmişdir.

Bu təlimin banisi Ö.Kont əsas tənqidini, bu təlim ardıcıllarının "metafizik fantomlar" adlandırdığı problemlərin üzərinə yönəldir. O belə hesab etmişdir ki,: "Bizim idrakı qabiliyyətimizin təbii məhdudluğu predmetlərin mahiyyətinə nüfuz etməyə, ilk səbəblər və son məqsədlərlə tanış olmağa imkan vermir. Məhz buradan şeylərin təbiətinin həm ilahiyyat, həm də metafiziki, yaxud ontoloji şərhi eyni dərəcədə neqativ münasibəti törədir" [9, s.46]. Beləliklə Ö.Kont yalnız konkret, pozitiv biliklərin zəruri və faydalılığını bildirərək mücərrəd-spekulyativ problemlərin kənarlaşdırılmasını vacib saymışdır. Onun bu ideyası öz əksini formulə etdiyi pozitivizmin qanunlarında əksini tapır. Belə qanunlardan biri də "təxəyyülün təcrübəyə tabe etdirilməsi qanunudur". Bu qanuna görə: "...xüsusi, yaxud ümumi faktın sadə şərhinə dəqiq surətdə çevrilə bilməyən hökm heç bir gerçək və anlaşıqlı mənaya çevrilə bilməz" [10, s.73]. Bu prinsip fəlsəfədən mücərrəd kateqoriya və anlayışların kənarlaşdırılmasını zəruri etmişdir. Prinsip etibarilə, Ö.Kont bir zamanlar erkən xristian fəlsəfəsinin görkəmli nümayəndəsi İskəndəriyyəli Klimentin "fəlsəfə dinin xidmətçisidir" tezisini parafraz edərək, onu "fəlsəfə elmin xidmətçisidir" kimi ifadə etmiş, fəlsəfənin əsas probleminin elmlər üçün metodologiyalar hazırlamalı olduğunu bəyan etmişdir.

Beləliklə, metafizikaya, onun böhranını səciyyələndirən ikili münasibət meydana gəlir. Bir tərəfdən fransız və şotland maarifçiləri, o dövrün elm adamlarının əsərlərinə əsaslanmaqla sağlam fikir nöqteyi-nəzərindən metafizikaya hücum edir, yalnız sağlam fikirlə uzlaşan və praktiki fayda gətirən biliklərə dəyər verirlər. Tənqidçi və utilitarist mövqe tutan fransız maarifçiləri isə ümumiyyətlə mücərrəd biliklərin faydalılığını şübhə altına salırlar. Digər tərəfdən, ayrı-ayrı elmlərin əmələ gəlməsi nəticəsində metafizikanın cırlaşması müşahidə olunur. Bu təmayül xüsusilə alman maarifçiliyində özünü aşkar biruzə verir. Belə cırlaşmaya ehkamçı sistemləşdirmə, fəlsəfi biliklərin çoxsaylı təsnifatı ilə birlikdə ümuməhatəli sistemlərin qurulmasına cəhdlər və s. nümunə kimi göstərilə bilər. Deyilənlər xüsusilə alman maarifçi-filosofu Xristian Volfa aid edilə bilər.

"Ontoloji dönüş" və yeni ontologiyaların təsnifatı

Metafizikanın, xüsusilə ontoloji konsepsiyaların sərt tənqid olunmasına baxmayaraq ontologizmin böhranı uzunmüddətli olmur. Artıq XIX-XX əsrin qovuşağında "ontoloji dönüş" – ontoloji problemlərin fəlsəfi araşdırmaların episentrinə gətirilməsi müşahidə olunur. "Ontoloji dönüş" heç də təsadüfi olmayıb

ikili mahiyyət daşımışdır. İlk növbədə bu, fəlsəfənin epistemoloji interpretasiyasının mütləqləşdirilməsinin aradan qaldırılması ilə bağlı olmuşdur. Digər tərəfdən isə, "ontoloji dönüşün" məqsədi varlığın strukturu və onda insanın yerinin daha dərin fəlsəfi dərkinə cəhdlərlə şərtlənmişdir. Bununla belə, yeni, yaxud qeyri-klassik ontoloji konsepsiyalar fərqli motivlərlə qurulur. Yeni yaranan ontoloji konsepsiyaları belə təsnif etmək olar: 1) təbiət elmlərinin əldə olunmuş yeni nailiyyətlərinin təsiri altında təbiətin fəlsəfəsi tamamilə yeni forma alır; 2) bəzi ontoloji konsepsiyalarda əsas diqqət varlıq probleminin antropoloji ölçülərinə yönəldilir və bunun nəticəsində insanın ekzistensial kulturoloji varlığının müxtəlif ontoloji interpretasiyaları ön plana çıxarılır; 3) bəzi təlimlərdə ontologiya və ideal mahiyyətlərin traktovkası prinsipial yeni spekulyativ-metafiziki çalara malik olur. Bununla belə, bəzi təlimlərdə yuxarıda sadalanmış ontoloji analizlərin sintezi əksini tapmışdır.

Yuxarıda banisi Ö.Kont olan birinci, yaxud klassik pozitivizmin spekulyativ-metafiziki sistemlərə neqativ-dağıdıcı münasibətini qeyd etmişdik. Lakin, ilk qeyri-klassik ontoloji təlimlərdən biri də, məhz pozitivizm və elmin fəlsəfəsi məcrasında, fəlsəfə tarixçilərinin ikinci pozitivizm və yaxud empiriokritisizm adlandırdıqları təlim çərçivəsində, bu təlimin banilərindən biri hesab olunan Ernest Max tərəfindən yaradılır.

Əsas yaradıcı-intellektual fəaliyyəti fizika ilə bağlı olan E.Maxın ontoloji konsepsiyası heç də sırf fəlsəfi tədqiqat naminə, yeni fəlsəfi təlim yaratmaq məqsədilə meydana gəlməyib. Bu həmin dövrdə fizikada yaranmış böhranla bağlı olmuşdur. Belə ki,: "XIX əsrin sonlarında fizikada ciddi kəşflər olur. İlk növbədə bu radioaktivliyin və maddənin kvant-mexaniki quruluşunun kəşfi olmuşdur. Bunun nəticəsində belə bir təsəvvür yaranır ki, materiya yox olur. Belə məlum olur ki, fizik nə qədər materiyanın dərkinin sirlərinə dərindən nüfuz edirsə, mikro-dünyaya nə qədər dərindən nüfuz edirsə, ona bir o qədər aydın şəkildə aşkar olur ki, maddə olaraq materiya necə varsa, yəni o şey ki, bizim hiss orqanlarımıza təsir göstərir, o mövcud deyil. Ona görə də fizikada böhran yaranır, belə ki, fiziklərin məxsusi predmetləri –maddə yoxa çıxır. Fizika həmişə maddi təbiətin öyrənilməsi ilə məşğul olub, əgər təbiət özü yoxdursa, onda öyrənmənin predmeti də yoxdur" [13, s.258]. Bu böhranı aradan qaldırmağa çalışan E.Max özünəməxsus ontoloji konsepsiya yaratmışdır.

E.Maxın fikrincə, təcrübə vasitəsilə insana aşkar olan fiziki cisimlər yalnız qavrayışdan yarananlardır, yəni onlar son nəticədə "duyğular kompleksidir": "Cisimlər duyğuları yox, elementlər kompleksi (duyğular kompleksi) cismi əmələ gətirir. Əgər cisim fizikə nəsə daimi, gerçək kimi, "elementlər" isə onların davamsız, keçici inikası kimi görünürsə, o zaman onlar bir faktı diqqətdən qaçırırlar ki, bütün "cisimlər" elementlər kompleksi (duyğular kompleksi) üçün yalnız mücərrəd simvollardır" [14, s.68-69]. Əsl gerçək, ilkin və "neytral" varlıq "duyğular selidir". E.Max onları "dünyanın neytral" elementləri adlandırır. Onlar təcrübənin elementləri olduğu üçün nə ideal, hə də maddidirlər: onlar nəsə ilkin olan və bu səbəbdən "üçüncüdürlər".

Filosof belə hesab edir ki, qavrayış özündə heç bir subyektiv olanı saxlamır, onlar selin obyektiv və subyektiv olana parçalanmasından əvvəl mövcud olurlar. Materialistlər subyektiv qavrayışları obyektiv proseslərdən kənarlaşdırırlar, idealistlər isə əksinə, obyektləri subyektiv qavrayışlardan kənarlaşdırırlar. Burada hər iki hal mümkündür, çünki subyektiv olanla obyektiv olan arasında onların eyni mənbəyə malik olmaları səbəbindən əlaqə mövcuddur.

Beləliklə, empiriokritisistlər bu nəticəyə gəlirlər ki, fiziklər materiyanın adi anlamından imtina etməli, təcrübəyə əsaslanmaqla yalnız faktları tədqiq etməlidirlər. Fəlsəfə isə fizikaya onun təcrübi metodunun analizində kömək etməlidir. Elm də mücərrəd yox, təcrübi olmalıdır ki, onda böhran yaranmasın. Mikro-dünyanın təcrübi anlamı var, yalnız bu təcrübi anlam öyrənilməli, materiya kimi mücərrəd metafizik mahiyyətlər uydurulmamalıdır. Təcrübənin tədqiqi dünyanın maddi və mənəvi olana metafizik bölgüdən kənarlaşdırır. Yəni, metafizikanın ayırdığını təcrübə birləşdirir,

həm də təcrübə həmişə aşkar və səhihdir. Beləliklə, fizikada yaranmış böhran, yeni ontoloji konsepsiyanın köməyi ilə aradan qaldırılır.

Nikolay Hartmanın varlıq konsepsiyasının mahiyyəti

Bununla belə XX əsrdə, özünün də “yeni”, bəzən də “tənqidi” adlandırdığı ontologiya alman filosofu Nikolay Hartman tərəfindən yaradılıb. O, neokantçıların Marburq məktəbində təhsil almış, bununla yanaşı E.Hüsserl və M.Şelerdən təsirlənmişdir. Buna baxmayaraq N.Hartman öz müəllimləri ilə razılaşmamış, onlarla ciddi polemika aparmışdır. Belə ki,: “Fəlsəfi yaradıcılığının başlanğıcında Hartmanın da ardıcılı olduğu neokantçıların Marburq məktəbinin nümayəndələri Kantın təlimini subyektiv-idealist ruhda təfsir edərək belə düşünürdülər ki, fəlsəfə yalnız “məntiqləşdirilmiş” idrak nəzəriyyəsi ilə məhdudlanmalıdır. Bu məktəbin liderləri (Kohen, Natorp) Kantın “özündə şeylərin” dərkolunmazlığı təliminə əsaslanaraq hər bir ontologiyanı “atavizm” elan edirdilər: əgər “özündə” mövcud olan varlıq dərk olunmursa, deməli o ümumiyyətlə yoxdur” [7, s.10].

Hartman isə onların Kantın “özündə şeylər” təlimini düzgün təfsir etməmələrini bəyan edərək, bu təlimin əsl mahiyyətini aşkarlamağa çalışmışdır. Bu məqsədlə o, eyni zamanda Kantın özünün də bəzi müddəalarını tənqid etmişdir. Xüsusilə bu, neokantçıların ona əsaslanaraq ontoloji problemlərin fəlsəfədən kənarlaşdırılmasına yönəlir: “Burada tarixi avtoritetlərə istinad da kömək edə bilməz. Axı o şeyi ki, Kant zəkanın taleyi adlandırır, heç də bütün metafizik problemlər məcmusunu, xüsusilə onun fundamental ontoloji qatını əhatə etmir. Kant, sadəcə öz diqqətini spekulyativ fəlsəfənin üç əsas və hamıya bəlli olan sahəsinə – kosmos, ruh, ilahilik – yönəldir” [5, s.80]. Bütün bununla yanaşı, Hartman Kantı özünəməxsus şəkildə təsfir edir və qəti şəkildə bəyan edir ki, əslində Kant “özündə şeylərin” obyektiv mövcudluğunu etiraf etmişdir. Neokantçıların “fəlsəfə yalnız idrak nəzəriyyəsi ilə məhdudlanmalıdır” tezisini isə o, “özünüaldatma” adlandırır. Filosof yazır ki, fəlsəfə tarixinə qısa nəzər yetirməklə əmin olmaq olar ki, heç bir fəlsəfi sistem ontoloji təlimsiz mümkün olmayıb. Digər tərəfdən, hər bir nəzəri fikir forması labüd olaraq ontoloji suallarla bağlı olur.

Beləliklə, Hartman Marburq neokantçılarının nəzəri-idraki təmayüllü təlimlərini tənqid edərək XX əsr Avropasında ilk dəfə olaraq varlıq probleminin üstünlüyünü elan etmiş və ontologiyanı epistemologiyaya qarşı qoymuşdur. Hartman bu təmayülün zərurət olduğunu bildirir və fikirlərini belə əsaslandırırdı: “Yeni dövr təfəkkürü əsas fəlsəfi elmi idrak nəzəriyyəsində görürdü. Bu zaman belə fərz olunurdu ki, biz idrak haqqında onun predmetindən çox bilirik; lakin onlar diqqətdən qaçırırdılar ki, idrak özü böyük tapmacadır, çünki onun münasibətdə olduğu transsendentdir, yəni hərfən desək “şüurun hüdudlarından kənara çıxır”. Belə ki, idrakın predmeti idrakın özündən asılı olmadan mövcuddur” [6, s.320]. Onun bu ideyasını fəlsəfi idealizmdən, yaxud transsendentalizmdən fəlsəfi realizmə doğru dönüş, yaxud qısaca ifadə etsək “ontoloji dönüş” kimi səciyyələndirmək olar.

İlk növbədə ümumiyyətlə varlığın təyin edilməsinin çətinliyini bildirən Hartman yazırdı: “Varlığın özünə nə tərif vermək, nə də izah etmək olar. Lakin varlığın növlərini fərqləndirmək və onların moduslarını analiz etmək olar. Bununla da onları daxildən aydınlaşdırmaq olar. Bu isə gerçək və ideal varlığın modal analizi vasitəsilə gerçəkləşdirilir. Burada hər şey imkan, gerçəklik və zərurətin daxili münasibətləri ilə bağlıdır. Varlığın hər bir sferasında bu münasibətlər tamamilə fərqlidir; bundan əlavə, onlar həm məntiqi sferada, həm də idrakda fərqlidirlər. Onların tapılması bütöv, həm də yeni bir elmin – modal analizin predmetini təşkil edir. Modal analiz yeni ontologiyanın nüvəsini təşkil edir” [6, s.322]. Hər bir halda yeni ontologiya klassik ontologiyadan tam fərqli olmasını bəyanlayır və fikrini belə izah edir. Filosofun fikrincə, ümumi və universal ontologiyadan, sırf mücərrəd başlanğıclar sisteminə əsasən qurulan ontologiyadan imtina

edilərək, elmi biliklərin nəzərə alındığı yeni, tənqidi ontoloji model qurulmalıdır. Artıq ontoloji sistemlərin törədici substansionallıq yox, müxtəlif səviyyəli obyekt və prosesləri vahid sistemdə birləşdirərəcək dialektka dayanmalıdır. Onun fikrincə dünya çoxqatlıdır və bütün qatlar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir. Daha yuxarı qatlar aşağı qatları müəyyənləşdirir: "Gerçək dünyanın quruluşu qat-qat yığılma formasına malikdir. Hər bir qat varlığın bütöv bir düzülüşüdür (tərtibi). Əsas qatların sayı dörddür: fiziki-maddi, üzvi-canlı, ruhsal, tarixi-mənəvi. Bu qatların hər biri özünə məxsus olan qanun və prinsiplərə malikdir. Daha yüksək varlıq qatları bütünlüklə aşağı qatlar üzərində qurulur, lakin qismən onunla müəyyənləşir" [6, s.322]. Filosof belə nəticəyə gəlir ki, əvvəllər olduğu kimi vahid prinsip, yaxud vahid prinsiplər qrupuna əsaslanmaqla metafizika, o cümlədən ontoloji təlim yaratmaq olmaz. Dünyanın qurulmuş və onun vəhdətdə təsvir edən mənzərələri doğru deyil. Dünyanın yalnız təbii sistemi mövcuddur, o isə heç kim tərəfindən qurulmur. Belə bir sistemin isə "strukturunu fenomenlərlə tapmaq olar. O nə nöqtəvi, nə də mərkəzləşdirilmiş vəhdətə, nə ilk səbəbə, nə də ki, ən ali məqsədə gətirilə, müncər edilə bilməz" [6, s.322].

Son olaraq bir də varlığın nə olması sualına qayıdır: "Bəs bütövlükdə varlıq nədir?" Onun fikrincə, klassik fəlsəfi yolla, yəni mücərrəd-konstruktiv yolla bu suala cavab vermək, yaxud bu yolla varlığı qurmaq artıq mümkün deyil. Lakin gerçək və ideal varlıq arasında mümkün münasibətləri analiz etmək olar. Bu isə artıq yuxarıda deyildiyi kimi modal analiz vasitəsilə mümkündür: "Yerdə qalanlar isə kateqoriyalar haqqında təlimə aiddir. O birgə prinsipləri (fundamental kateqoriyaları) və varlığın ayrı-ayrı qatlarının xüsusi prinsiplərini əhatə edir. Sonunculardan heç də hamısı bir qatla məhdudlanmır, onlardan bəzisi varlığın daha yüksək qatına nüfuz edir, digərləri isə qatın sərhədlərində qırılır. Məsələn, məkan, substansiya (materiya da daxil olmaqla) və riyazi struktur üzvi qatda bitdiyi halda, zaman, prosessuallıq, kauzallıq və s. yuxarı və aşağıya doğru ruhsal varlığa yayılır: ruhsal həyat məkansız, qeyri-maddi, qeyri-riyazi olsa da, zamanlı və prosessual olub özünəməxsus səbəbiyyət və qarşılıqlı təsirə malikdir" [6, s.322]. Deməli, kateqoriyaların təhlili prosesində varlığın ayrı-ayrı qatlarının fundamental kateqoriyalarını (ümumi prinsiplərini) müəyyənləşdirmək zəruridir. Belə varlıq konsepsiyasında substansiya ilə törənən nə ideal, nə də maddi varlıq mövcud deyil. Yalnız vahid varlığın dil, hüquq, əxlaq və s. də daxil olduğu müstəvilərindən biri kimi çıxış edən mənəvi təbəqə mövcuddur. Hartmanın fikrincə bu prinsiplərlə qurulmuş ontologiyadan çıxış etməklə dünyanın mənəvi də daxil olmaqla bütün təzahürlərini izah etmək olar.

Yeni ontologiyaların yaranmasına fenomenologiyanın rolu

N.Hartmanın qeyri-klassik ontoloji təlimi klassik ontologiyanın istiqamətlərindən biri kimi çıxış edən təbiətin fəlsəfəsi və spekulyativ metafizika zəminində yaranmış yeganə təlim olmuşdur. XX əsrdə yaradılmış digər qeyri-klassik ontoloji konsepsiyalar daha çox antropoloji paradiqma çərçivəsində yaranıb. Belə təlimlərdə diqqət mərkəzinə müxtəlif rakurslarda nəzərdən keçirilən insan gətirilir. Belə ontoloji konsepsiyalar bilavasitə alman filosofu E.Hüsserlin fenomenologiyasının təsiri altında yaranıb. O belə hesab edirdi ki, hələ R.Dekart tərəfindən aşkarlanmış "bizim rəngarəng təcrübəmizdə qarşılaşdığımız hər şey şüurumuzun qurucu işinin nəticəsidir" fundamental faktı nəzərə alınmadan heç bir metafizika və obyektiv varlıq mümkün ola bilməz. Ümumiyyətlə varlıqda mümkün olan hər şey mövcudluğuna şübhə edə bilməyəcəyimiz insan şüurudur: "Şüur heç də ən aşkar gerçəklik yox, həm də bütün gerçəkliyin əsası kimi çıxış edən mütləq gerçəklikdir" [16, s.375-376]. Beləliklə, dünya bütünlüklə şüur tərəfindən qurulur və rasional fenomenoloji refleksiya və rekonstruksiya üçün əlyetərlidir. E.Hüsserlin fikrincə gerçəklik yalnız onun təklif etdiyi fenomenoloji reduksiya vasitəsilə dərk oluna bilər. Alman filosof bu haqda "Paris məruzələri"ndə yazırdı: "Dünyanı epocxe-də

(epoxe – Hüsserlin antik skeptisizmdən götürdüyü kateqoriya olub, hər hansı bir mühakimədən imtinanı bildirir – F.Ə.) itirmək lazımdır ki, onu universal özünüdüşünmədə yenidən əldə edəsən" [8, s.376]. Onun məhz bu tezisi sonrakı qeyri-klassik ontoloji təlimlər, əələlxüsus ekzistensializm çərçivəsində yaranmış ontologiyalar üçün ciddi zəmin və müəyyən mənada metodoloji prinsip kimi çıxış etmişdir.

Bu məcrada yaranmış qeyri-klassik ontologiyalardan biri də, artıq yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, çoxsaylı variantlarda meydana gələn ekzistensializm məcrasında yaradılmışdır. Ekzistensializmdə, hələ R.Dekart tərəfindən formulə edilmiş və E.Hüsserlin də tez-tez müraciət etdiyi mühüm cogito prinsipində əksini tapmış fundamental ontoloji məqam əsas götürülür: insan varlığı digər varlıq növləri ilə müqayisədə bir sıra mühüm üstünlüklərə malikdir.

Ekzistensializmdə ontoloji konsepsiyalar

Ekzistensializm XX əsrin birinci yarısında, sosial-siyasi və iqtisadi-mədəni həyatda ciddi kataklizm və böhranlar, qanlı müharibə və cəmiyyətlərin sosial strukturunu dağıdan inqilablar dövründə yaranıb. Bu təlim həyat və ölüm, varlıq və qeyri-varlığın sərhəddində dayanan insanın əhval-ruhiyyəsini əks etdirmişdir. Çoxsaylı ekzistensialist cərəyanların yaranmasına baxmayaraq, onların hamısı üçün ümumi olan inteqral mövzular mövcuddur ki, məhz bu mövzular ekzistensializm çərçivəsində yaranmış və bəzi hallarda bir-birinə zidd gedən cərəyanları konseptual baxımdan birləşdirir.

Belə mövzulardan biri və ən əsası ontoloji paradiqma olub ekzistensializmin nəzəri təməlinin mühüm halqasını təşkil etmiş və onun demək olar bütün klassiklərinin maraq dairəsində olmuşdur. F.İsmayılov ekzistensializmdə ontoloji problemlərin ön plana çıxarılmasını belə izah etmişdir: "Ekzistensialistlərin ontologiyaya dönüşü təsadüfi deyildir. Onun tərəfdarları belə hesab edirlər ki, insan hər tərəfdən varlıqla əhatə olunmuşdur, lakin o bu varlığa –özünə və şeylər aləminə yanaşmanın açarını itirmişdir. Buna görə də insan özünə və dünyaya "yad" münasibət bəsləməyə, bir növ yadlaşmağa məcbur olmuşdur, o artıq öz-özünə bərabər deyildir. Buna görə də, vəzifə insana özünü yenidən tapmaqda, özünün özünə və dünyaya həqiqi münasibətini bərpa etməkdə kömək göstərməkdən ibarətdir" [1, s.256]. Bununla belə, ekzistensializmi sırf XX əsr hadisəsi hesab etmək çətindir. Onun mahiyyətinin aşkarlanması və ontologiyaya ciddi marağının səbəbini aşkarlamaq üçün ekzistensializm üçün mənbə rolunu oynamış bəzi təlimlərə diqqət yetirmək zəruridir.

Belə təlimlərdən biri və müəyyən mənada ekzistensializmin erkən sələflərindən hesab olunan fransız filosof və alimi Blez Paskal tərəfindən yaradılıb. O insan varlığını "Kainatın kiçik hücrəsində, xəlvəti küncündə" ekzistensial itirilmə, sonsuzluq və qeyri-varlıq kimi uçurum kənarında tarazlıq tapmış kimi qavrayır. İnsan özü isə sonsuzluqla müqayisədə "hər şey və heç nə arasında ortadır". Onun özünün var olmasını "insani keyfiyyətlərdə" dərk etməsi ekzistensial ölüm duyğusu ilə şərtlənən dərin daxili əsəbi halla qırılmaz surətdə bağlıdır. Ontoloji ölüm bütün atributları və nəticələri ilə birlikdə götürülmüş uyğun reflektiv ölüm qorxusundan ayrılmazdır, lakin ölümlə mübarizə insanın özünəməxsus təyinatını müəyyənləşdirir. Əbədiyyətin mövcudluğunu qəbul edən B.Paskal sonda belə nəticəyə gəlir: "Lakin bununla belə, əbədiyyət mövcuddur, və ona darvaza açan və onu təhdid edən ölüm hökmən onu tezliklə dəhşətli labüdlüklə ya əbədi qeyri-varlıq, ya da əbədi iztirab qarşısında qoyacaqdır; ancaq onlar bilmirlər ki, onlar üçün əbədiyyətdə nə hazırlanıb" [15, s.195]. Beləliklə, B.Paskalın təlimində ölüm, əbədiyyət, qorxu qırılmaz surətdə bir-biri ilə bağlı olub əlahiddə ekzistensial qovşaq yaradır.

Bununla belə, ekzistensializmin gerçək banisi XIX əsr danimarka filosofu Sören Kyerkeqor hesab edilir. Onun ekzistensializminin ontoloji aspekti ekzistensiyanı insanın dünyada daxili varlığı kimi başa düşməsindədir. Zahiri əşyavi varlıq yalnız süni mövcudluğu ifadə edirsə, ekzistensiya isə həlledici ekzistensial seçimi nəzərdə tutur. Məhz ekzistensial

seçim vasitəsilə insan sosial mühitin zahiri amilləri ilə determinasiya olunmuş seyri-hissi varlıqdan "öz-özünün yeganə və təkrarolunmaz varlığına keçid edir." [12, s.301]. İnsanın öz-özünü, özünün unikal və təkrarolunmaz Mən-ini seçməsi əzəmət və məsuliyyətlə icra edilən proses olub gerçək faciəvi yaşantılarla bağlıdır. Seçim təxirəsalınmaz, ani prosesdir. "Şəxsiyyətin daxili hərəkəti fikir eksperimentinə zaman vermir. Həhayət elə bir an yetişir ki, o zaman heç bir seçimdən söhbət belə gedə bilməz... insanın əvəzinə artıq həyatın özü seçir, və o öz-özünü, öz Mən-ini itirmiş olur" [11, s.123]. Yox, əgər seçim baş tutmuşsa, əgər insan öz təyinatını dərk etmişsə, onda bu öz mənası və məzmununa görə həyatın əzəmətli mənzərəsidir: insan özü baş verənlərin mühümlüyünü, ciddiliyini və geridönməzliyini hiss edir.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi XX əsrdə yaranmış müxtəlif ekzistensialist konsepsiyalar insan varlığını ön plana çəkməsinin, onun digər varlıq növlərindən bir sıra üstünlükləri ilə bağlıdır. Bu üstünlükləri belə təsnif etmək olar. Əvvəla, insan varlığı insanın özünə ən yaxın və gerçəkliklə müqayisədə ən aşkar varlıqdır, çünki o bilavasitə insan şüurunun həyatı ilə bağlıdır. Rus filosofu S.L.Frank bu haqda yazırdı: "... "Bizim şüurumuzun" simasında biz nəinki dərk olunan, həm də əsl gerçək mahiyyətə -varlığa malik oluruq, o bizə qarşı durmayıb, bizdə və bizimlədir" [18, s.158]. Sonralar oxşar fikirlərə rus filosofu V.İ.Nesmolov, J.-P.Sartr da təkrarlamışlar. İkincisi, ekzistensiyanın varlığı insanın özü tərəfindən dəyişdirilə və idarə oluna bilər. Yəni insanın ekzistensiyası onun bilavasitə nəzarəti və hakimiyyəti altındadır. Belə ki, insan öz fikrini istədiyi əşyaya yönəldə, keçmişdə baş vermiş hansısa hadisəni xatırlaya, yaxud gələcəkdə baş verməsi gözlənilən istənilən situasiyanı təsəvvür edə bilər. Üçüncüsü, varlığın bütün digər növləri insana onun ekzistensiyası vasitəsilə verilir. İnsanın ekzistensiyası həm təbii və sosial, həm digər ekzistensiyalar, həm də transsendensiyalara (məsələn, Allah) qoşulmaq, onlar haqqında məlumatlı olmaq üçün mühüm şərtdir. İnsan həmişə dünyaya öz subyektivliyinin nəqşəsini vurur və heç vaxt əslində necə varsa zahiri varlıqla görüşmür.

Burada ekzistensialim çərçivəsində qeyri-klassik ontoloji təlimlər yaratmış M.Haydegger və J.-P.Sartırın konsepsiyalarını nəzərdən keçirəcəyik.

Martin Haydeggerin fundamental ontologiyası

Ekzistensializmin görkəmli nümayəndələrindən hesab olunan Martin Haydegger orijinal ontoloji konsepsiya qurmuşdur. Onun ontoloji təlimi fundamental ontologiya, bəzən də poetik ontologiya adlandırılır. Ontoloji problemlərə çoxsaylı əsərlər həsr etsə də, o öz konsepsiyasını "Varlıq və zaman" əsərində şərh etmişdir. Özünün təbirincə desək bu əsər "varlıq haqqında sualın mənasını" [19, s.16] araşdırır.

Haydegger belə hesab edir ki, Platondan başlayaraq fəlsəfə varlığının mənasını axtarmış, bu zaman varlığı yox, mahiyyətləri, yəni nəyin maddi, yaxud ideal olduğunu tədqiq etmişdir. Bununla da, fəlsəfə varlığı unutmuş və hətta bu "unutqanlığın" özünü də unutmuşdur. O, məhz bu səbəbdən belə fərz edir ki, varlığın özünə doğru qayıtmaq və yeni, fundamental ontologiya qurulmalıdır. Bu məqsədi gerçəkləşdirmək üçün birinci, "insan ekzistensiyasının ekzistensial analitikası" gerçəkləşdirilməsi zəruridir. "Varlıq və zaman" əsərində Haydegger əsasən bu məsələyə diqqət yetirir. İkincisi, bunun üçün varlığı "unutmamış" Platondan əvvəlki dövr filosoflarının, sokrataqədərkilərin təlimlərinə müraciət edilməlidir. Burada söhbət xüsusilə Anaksimandr, Parmenid, Heraklitin yaratdıqları təlimlərində gedir. Təsadüfi deyildir ki, Haydegger adı çəkilən filosofların yaradıcılığının şərhinə ayrıca əsərlər həsr etmişdir. Deyilənlərlə yanaşı, eyni zamanda "varlığın çağırışını" eşitmiş böyük şairlərin əsərlərinə də müraciət olunmalıdır (o, bu ideyasını gerçəkləşdirmək üçün bir neçə əsər yazmışdır ki, bu da onun ontoloji təliminin poetik ontologiya adlandırılmasına səbəb olmuşdur).

Alman mütəfəkkirin yaratdığı yeni ontologiyada varlıq subyekt və obyektə bölünməyən

konkret insan varlığı kimi təfsir olunur. Onun fikrincə, əvvəlki ontoloji təlimlərdə obyekt və subyekt klassik fəlsəfənin anlayış və kateqoriyaları ilə qarşı-qarşıya qoyulmuş və bununla da "İnsan-Dünya" bütövlüyü diqqətdən yayınmışdır. "Varlıq və zaman" əsərində o, spesifik fikri vasitələr – ekzistensiallar yaratmışdır ki, onların da əsas vəzifəsi insan varlığının "İnsan-Dünya" bütövlüyü daxilində müxtəlif aspektlərini aşkarlamaq və təsvir etməkdir.

Ekzistensial insan mövcudluğunun aprior formaları, ekzistensiyanın moduslarıdır. Maddi dünyanı əks etdirən kateqoriyalardan fərqli olaraq ekzistensiallarda fərdin varlığının hissi, rasional və iradəvi konstituantları sintez olunur. "Biz iştirakın varolma cizgilərini ekzistensiallar adlandırırıq. Biz onları, kateqoriyalar adlandırdığımız mahiyyətin varolma təyinlərindən dəqiq ayırmalıyıq" [19, s.61]. Yəni, ekzistensiallar mahiyyətin kateqoriyalarla ifadə olunmuş varolma səciyyəsi yox, ekzistensiyanın varolma cizgiləridir.

Haydeggerin fundamental ontologiyası bütövlükdə varlıq deyil, insan varlığı haqqında elmdir. Onu düşündürən heç də "ümumiyyətlə varlıq" yox, "varolan varlıqdır". Bu zaman o, insan mövcudluğunu, onun situativliyi şəraitində fenomenoloji metoddan istifadə etməklə dərkinə cəhd edir. E.Hüsserl tərəfindən hazırlanmış bu metodun səciyyəvi xüsusiyyəti odur ki, burada mahiyyət bilavasitə "tutulur", çünki təzahürlərdən fərqli olaraq fenomenlər, onun hüdudlarından kənarda olan "mahiyyətləri" yox, yalnız öz-özündə olanı göstərir. Bu haqda Haydegger yazırdı: "Biz ontologiyanın bu metodunu fenomenologiya adlandırırıq" [20, s.436].

"Varlıq və zaman" əsərində insan, varlıq haqqında sorğulaya biləcək mahiyyət kimi təsvir edilir. Filosof artıq insan haqqında şüur, subyekt, "Mən", təbiət haqqında isə obyekt, təbiət, materiya mühakimə yürütməkdən imtina edir. O, insanın ümumiyyətlə varlığının deyil, fərdin konkret varlığını, burada-varlığı tədqiq edir.

Varlıq probleminin təhlilində Haydeggerin çıxış nöqtəsi Dasein-lə ifadə olunun insan varlığıdır. "Dasein, yaxud insan varlığı" deyə filosof xüsusi vurğulayır. Deməli onun təlimində Dasein şüura malik olan konkret varlığı, insanın situasiyada mövcudluğudur. Onun səciyyəvi xüsusiyyəti varlığını dərk etməsi və onunla həmyaşar olmasıdır. Beləliklə Dasein var, o dünyada var, lakin dünyanın özü də "obyektiv gerçəklik" olmayıb, "ekzistensial fərziyyədir". Filosofun əsas əsərində təhlil etdiyi Dasein-in bütün strukturlarını ekzistensiallar adlandırır və onlar fərdlərin mövcudluğunun aprior, konstitutiv xarakteristikası kimi çıxış edir. Onun ontoloji təlimində ifadə etdiyi ekzistensiallara dünya-varlıq, özgələri-ilə varlıq, açıqlıq, anlama, nitq, qayğı, atılmışlıq, qorxu, ölüm-üçün-varlıq, vicdan, həqiqət və s. nümunə göstərilə bilər.

Haydegger kifayət qədər mürəkkəb, çətin anlaşılan ontoloji təlim yaratsa da, bu təlimin qayəsi kifayət qədər aşkardır. O, insana "...varlıq və dünya bəxş etmir, o, insana varlıq və dünya yaratmağı öyrədir. Onun vasitəsilə insan özünün və dünyanın təşəkkületmə mexanizminə sahib olur, onları yaradır, özü və dünya ilə əlaqə və münasibətlərin metod və metodologiyasına yiyələnir. İnsanın hərəkət və fəaliyyəti üçün fəlsəfə oriyentir və inam mənbəyi rolunu oynayır" [2, s.443]. Məhz bu baxımdan onun təlimi humanizm prinsiplərinin carçısına çevrilmiş, sonrakı dövr fəlsəfəsinə ciddi təsir göstərmişdir.

Jan-Pol Sartr: şüurun ontologiyası

Ekzistensialist fəlsəfədə şüur spesifik varlıq növü kimi qəbul olunmuş, varlıq və onun dərkinin eyniləşdirilməsinə cəhdlər göstərilmişdir. Onların fikrincə, burada söhbət klassik fəlsəfi təlimlər çərçivəsində tədqiqi mümkünsüz olan fenomendən – "şüurun ontologiyasından" gedir. "Şüurun ontologiyası" dedikdə ekzistensialistlər spesifik insani mənaya malik olan varlığın təsvirini nəzərdə tutur və həmin mənanı aşkarlamağa çalışırlar. E.Hüsserl və M.Haydeggerin təlimlərindən təsirlənmiş fransız ekzistensializminin görkəmli nümayəndəsi Jan-Pol Sartr özünəməxsus şüurun ontologiyası konsepsiyasını yaratmışdır.

Sartr demək olar ki, bütün yaradıcılığında, xüsusilə fundamental "Varlıq və heçlik" əsə-

rində subyektin substansionallığı haqqında klassik konsepsiyaları sərt tənqid edir. Onun fikrincə, belə yanaşma insan varlığının spesifikliyinə əhəmiyyətli dərəcədə kölgə salır. Filosof ifrat subyektivizm mövqeyindən çıxış edir və insanı, onun şüurunu yeganə əsl gerçəklik kimi təfsir edir: "insan dünyasından, insani subyektivlikdən başqa heç bir dünya yoxdur" [17, s.343]. Digər tərəfdən o, insanın aktivliyini vurğulayır: gerçəklik, insan onu necə müəyyən edirsə, elə də odur.

Sartr "Varlıq və heçlik" əsərində, əsas etibarilə, təbiət və insan, fərd və cəmiyyət, ağalıq və quldarlıq, zərurət və azadlıq, cavabdehlik, seçim kimi problemləri, onlar arasındakı dialiktek, ziddiyyətli əlaqəni tədqiq etmişdir. Bu problemlər, onun müasiri olduğu digər filosofların da diqqət mərkəzində olsa da, Sartr onlarla razılaşmır, gizli, yaxud aşkar şəkildə onları tənqid edir. Bununla yanaşı, o müasirlərindən, onun təliminə yararlı olacaq müəyyən ideyalar da əxz etmişdir. O, xüsusilə materializmə yönəlik tənqidlərində fenomenoloji məktəb nümayəndələrinə istinad etmişdir. Filosofun fikrincə hər bir materializm insanı daşla, bitki ilə, soxulcanla eyniləşdirərək onu materiyanın çöküntüsü edir. Materiya isə insan fəaliyyətini təhrif edən, onu eybəcərləşdirən, "inkar", "bizim həyatımıza daim təhlükə" kimi neqativ xüsusiyyətlərə malikdir. Bu baxımdan o, materializmi sərt tənqid edir: "biz ekzistensialistlər isə "insan səltənətindən ibarət" sərvətlər dünyası yaratmağa çalışırıq. Ona görə də filosofu maraqlandıran gerçəkliyin obyektiv həqiqəti deyil, "özü-üçün-varlığın" həqiqətidir, o elə bir varlığın həqiqətidir ki, bu varlıq –insanın və onun şüurunun sərbəst yaradıcılığının nəticəsidir" [2, s.545].

Sartrın yaratdığı şüurun ontologiyasının əsas xüsusiyyəti onda "özündə varlıq" və "heçlik" kateqoriyalarına ayrılmış rolla bağlıdır. "Özündə varlıq" elə "nə"dir, o müstəqilliyin, insandan asılı olmayan dünyanın bütövlüyünün və şəffaflığının simvoludur. Sartr "özündə varlığı" belə izah edir: "Özündə varlıq xalis obyektivlik, maddilik, irrasionallıqdır; o prinsipcə insana qarşı durur, onun azadlığını boğmağa can atır. Onun strukturunu əmələ gətirən elementlər – predmetlər, əşyalar, bir sıra hadisələr – külək, soyuq, duman, fəlakətlər və s. elə bil ki, hər tərəfdən insanın üzərinə "atılmağa" hazır vəziyyətdə durur" [2, s.545-546]. Onun ontologiyasında insan varlığı isə "özü-üçün-varlıq" kateqoriyası ilə təfsir olunur.

Haydeggerin ontoloji təlimindən Sartrın əxz etdiyi və yüksək dəyər verdiyi Heçlik kateqoriyasından geniş istifadə etmişdir. Lakin, əgər Haydeggerdə Heçlik Varlığa qarşı qoyulan nəsə tutqun və dərkolunmazı işarələyirsə, Sartrda heçlik Varlıqla sıx əlaqədədir. Deməli, həm Varlıq, həm də Heçlik var, lakin Heçlik insanda, mövcudluq kimi başa düşülən "ekzistensiyada", yaxud özü-üçün-varlıqdadır. Əgər Haydeggerdə dünyanın destruksiyası Heçliyin hansısa şəxssiz qüvvəsi və müəyyən tərəfidirsə, Sartrda destruktiv, inkaredici Heçlik insan və onun varlığı ilə sıx bağlıdır. İnsan varlığı təkcə sayəsində neqativliyin özünü dünyada aşkarladığı varlıq deyil, həm də bu varlıq öz-özünə münasibətdə neqativ yanaşmanı tətbiq edə bilir. Beləliklə, neqativlik insan mövcudluğunun bir cizgisi olub, insan ona görə məsuliyyət daşıyır. İnsan şərə, neqativliyə qarşı daim mübarizə aparmalıdır. Çünki, insan azadlığı insan varlığının özü ilə müəyyənləşir. İnsanın məhkum olduğu azadlıq seçimdir və bu insanda həmişə var. Bütün mahiyyətlərin əsasında da azadlıq durur.

Nəticə

Yeni dövrdən başlayaraq, xüsusilə elmi inqilablar dövründən sonra, filosoflar öz mücərrəd-fəlsəfi təlimlərini yeni elmi məlumatlara, biliklərə uyğunlaşdırmaq, bir sözlə, fəlsəfəni "ciddi elmə" çevirməyə cəhd göstərmişlər. Bu məqsədlə onlar mücərrəd-nəzəri fəlsəfi sistemləri, xüsusilə metafizikanı ciddi tənqid edir, onun verdiyi biliklərin insanların gündəlik-praktiki fəaliyyəti üçün əhəmiyyət daşımadığını bəyan edirlər. Sonralar bu təmayüllər yeni fəlsəfi cərəyanların – pozitivist cərəyanların yaranmasına səbəb olur, yalnız elmi-təcrübi biliklərin əhəmiyyətli olduğu bəyanlanır. Lakin çox keçmir ki, yeni ontoloji konsepsiyalar meydana gəlir. İlk belə kon-

sepsiya ikinci pozitivizm, yaxud empiriokritisizm çərçivəsində yaranır. Sonralar klassik ontologiyaların substansional ontologiyası əvəzinə yeni təlimlər yaranır. Belə təlimlərdən biri N.Hartman tərəfindən yaradılıb. Bu ontologiya müasir elmlərin nəticələrini nəzərə almağa çalışır və varlığı dörd qatda təsvir edir. Digər yeni ontologiyalar isə E.Hüsserlin fenomenologiyasına əsaslanmaqla yaradılmış, şüuru əsas gerçəklik kimi qəbul etmişdir. Belə ontologiyalar əsasən ekzistensializm cərəyanı məcrasında yaranmış və bəzən də "şüurun" ontologiyası adlandırılmışdır. Belə konsepsiyaların ən mühümləri M.Haydegger və J.-P.Sartr tərəfindən yaradılıb və insanı yeganə və gerçək varlıq kimi qəbul edir.

Ədəbiyyat:

1. İsmayılov F. Müasir Qərb fəlsəfəsi. Bakı: Azərnəşr, 1991, 310 s.
2. İsmayılov F. XX əsr Qərb fəlsfəsi tarixi. II c. Bakı: "Təhsil", 2000, 664 c.
3. Аристотель. Сочинение в четырех томах. Т.1. М.: «Мысль», 1976, 550 с.
4. Бэкон Ф. Сочинения. В 2-х томах. Т.1. М.: «Мысль», 1971, 590 с.
5. Гартман Н. К основоположению онтологии. СПб.: «Наука», 2003, 639 с.
6. Гартман Н. Старая и новая онтология. / в кн. Историко-философский ежегодник 88. М.: «Наука», 1988, 383 с. сс.320-324
7. Горнштейн Т.Н. Философия Николая Гартмана. Л.: Издательство «Наука», 1969, 279 с.
8. Гуссерль Э. Парижские доклады. /в.кн. Гуссерль Э. Избранные работы. М.: Издательский дом «Территория будущего», 2005, 464 с. сс.341-376
9. Ковалевский М. Предисловие. /в.кн. Конт О. Дух позитивной философии. Ростов н/Д.: «Феникс», 2003, 256 с. сс. 42-49
10. Конт О. Дух позитивной философии. Ростов н/Д.: «Феникс», 2003, 256 с.
11. Кьеркегор С. Наслаждение и долг. Киев: AirLand, 1994, 504 с.
12. Кьеркегор С. Страх и трепет. М.: Культурная революция, 2010, 488 с.
13. Лега В.П. История западной философии. Часть вторая. Новое время. Современная западная философия. М.: Изд-во ПСТГУ, 2009, 456 с.
14. Мах Э. Анализ ощущений и отношение физического к психическому. М.: Издательский дом «Территория будущего», 2005, 304 с.
15. Паскаль Б. Мысли. М.: Изд-во имени Сабашниковых, 1995, 480 с.
16. Реале Д., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Том 4. От романтизма до наших дней. СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997, 880 с.
17. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм –это гуманизм./в кн. Сумерки богов. М.: Политиздат, 1990, 398 с. сс.319-344
18. Франк С.Л. Предмет знания. Душа человека. СПб.: «Наука», 1995, 655 с.
19. Хайдеггер М. Бытие и время. Харьков: «Фолио», 2003, 503 с.
20. Хайдеггер М. Основные проблемы феноменологии. СПб.: Высшая религиозно-философская школа, 2001, 445 с.

Açar sözlər: *varlıq, pozitivizm, ekzistensializm, "ontoloji dönüş", "yeni ontologiya"*

Fazila Aliyeva

PhD Student of Ganja State University

"ONTOLOGICAL TURN" IN MODERN PHILOSOPHY AND THE BASIC PRINCIPLES OF "NEW ONTOLOGY"

ABSTRACT

The article deals with the causes of the crisis of metaphysical systems in the philosophy of the 19th century. After the creation of the philosophy of positivism by O. Comte, this criticism was significantly intensified. However, despite the criticism of the doctrine of abstract entities, new ontological concepts were created during this period; the first such ontological doctrine was created by E. Mach during empire criticism, which is considered the second stage of positivism. The intensification of such trends led to implementing the "ontological turn" in the first years of the 20th century. The "ontological turn" was not accidental; it had a dual nature. It is shown to be associated, in the first place, with the elimination of the absolutization of the epistemological interpretation of philosophy. On the other hand, the "ontological turn" goal is determined by attempts at a deeper philosophical understanding (comprehension) of the structure of existence and a man's place in it. Based on newly created ontological concepts, the studies of N. Hartmann are analyzed, and their basic principles are summarized (generalized). It is shown that the "new ontology" does not break a bond with classical philosophical doctrine, but, on the contrary, it is based on a new interpretation of it, especially the doctrine of I. Kant. Under the influence of E. Husserl's phenomenology, some philosophers created several ontological doctrines within the framework of existentialism. One of these concepts is the "fundamental ontology" of the German philosopher M. Heidegger, and the other is the "ontology of consciousness" of the French philosopher J.-P. Sartre. The article studied the essence of both concepts, and comparative analyses of their general principles were carried out.

Key words: *being, pozitivizm, existentialism, "ontological turning", "new ontology"*

Фазиля Алиева

Диссертант Гянджинского Государственного Университета

«ОНТОЛОГИЧЕСКИЙ ПОВОРОТ» В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ И ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ «НОВОЙ ОНТОЛОГИИ»

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются причины кризиса метафизических систем в философии XIX века. Особенно после создания О. Контом философии позитивизма эта критика усиливается. Однако, несмотря на критику учений об абстрактных сущностях, в этот период были созданы новые онтологические концепции. Первое такое онтологическое учение было создано Э.Махом в ходе эмпириокритицизма, который считается второй стадией позитивизма. Усиление подобных тенденций привело к реализации «онтологического поворота» в первые годы XX века. «Онтологический поворот» не был случайным, он имел двойственную природу. Подчеркивается, что это было связано, прежде всего, с устранением абсолютизации гносеологической интерпретации философии. С другой стороны, цель «онтологического поворота» обусловлена попытками более глубокого философского осмысления устройства бытия и места человека в нем. На основе вновь созданных онтологических концепций подробно анализируется учение Н.Гартмана и обобщаются его основные принципы. Автор показывает, что «новая онтология» не разрывает связи с классическим философским учением, а, наоборот, основывается на новой его интерпретации, особенно учения И.Канта. Некоторые философы под влиянием феноменологии Э.Гуссерля создали ряд онтологических учений в рамках экзистенциализма. Одной из таких концепций является «фундаментальная онтология» немецкого философа М.Хайдеггера, другой – «онтология сознания» французского философа Ж.-П.Сартра. В статье исследована сущность обеих концепций, а также проведены сравнительные анализы ее общих принципов.

Ключевые слова: *бытие, позитивизм, екзистенциализм, «онтологический поворот», «новая онтология»*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.283

GƏNC TƏDQİQATÇILAR
YOUNG RESEARCHERS

SİYASİ İNSTİTUTLAR VƏ SİSTEMLƏR
POLITICAL INSTITUTIONS AND SYSTEMS

UOT 321; 323

EMİN HƏSƏNLİ
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət" kafedrasının dissertantı
e-mail: e.hesenli1977@gmail.com

AZƏRBAYCANIN GÜCLÜ VƏ ƏDALƏTLİ İDARƏETMƏ SİYASƏTİ VƏ ONUN NƏTİCƏLƏRİ

Azərbaycan Respublikası ərazilərinin Ermənistan tərəfindən uzun zaman işğal altında saxlanılması regionda müharibənin baş verə biləcəyini hər an istisna etmirdi. Bu uzun illər ərzində ölkəmiz həm də müharibədən zərər çəkmiş vətəndaşlarımıza hərtərəfli qayğı göstərmək siyasəti yürütmüşdür. Düşmənin təcavüzü nəticəsində zərər çəkmiş hərbi qulluqçuların, şəhid ailələrinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində güzəştlər, müxtəlif sosial layihələrin reallaşdırılmasını sürətləndirmişdir. Aparılan uğurlu institusional siyasət nəticəsində bayaq qeyd etdiyimiz kimi şəhid, hərbi qulluqçu ailələrinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində, ikincisi, məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, onların mənzil, həmçinin gündəlik tələbatlarının ödənilməsi istiqamətində dövlət öz fəaliyyətini uzun illərdir ki, davam etdirir və bununla da həmin istiqamətdə olduqca uğurlu sosial layihələr reallaşmışdır. Üçüncü bir tərəfdən isə Azərbaycan bu sosial layihələrlə bərabər ordu quruculuğunu da müvəffəqiyyətlə gücləndirmişdir ki, məhz bu gün həmin siyasət zərər çəkən vətəndaşların öz ata-baba yurdlarına qayıtması istiqamətindəki işlərin praktiki reallaşmasını ön plana çıxarmışdır. Qeyd etdiyimiz bu istiqamətləri Azərbaycan dövləti uğurla davam etdirmiş, ölkə başçısı Cənab İlham Əliyev həyata keçirdiyi xarici siyasət platformalarında, bütün tədbirlərin preambulasını məhz Dağlıq Qarabağın azad edilməsi, işğalçıların ərazilərimizdən qovulması, məcburi köçkünlərin doğma torpaqlarına qaytarılması, Xocalı soyqırımının dünyada tanıdılması prinsipi üzərində qurmuşdur. Xalqımız dövlətçilik və milli birliyin qorunmasının, milli qürurun yeni tarixi mərhələsinə qədəm qoyur. Bu gün bu tarixi işlərin davamını təhlükəsiz, sosial-iqtisadi və mədəni-ekoloji baxımdan əhəmiyyətli inkişaf edəcək Qarabağa Böyük Qayıdış strategiyası təşkil edir. Azərbaycan hələ indiki qədər əzəmətli və gücü olmamışdır. Azərbaycanı bir dövlət kimi daim möhkəmlənməsini şərtləndirən faktorlardan biri də hərbi müdafiə strategiyasının olmasıdır. Müdafiə sisteminin yaradılmasında ordu quruculuğu başlıca yer tutur. Azərbaycanın

hərbi strategiyanın hazırlanmasının əsasları Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş, müzəffər Ali Baş komandan İlham Əliyev tərəfindən özünün yüksək zirvəsinə yüksəlmişdir.

Azərbaycan beynəlxalq hüquqi normalar və milli mənafe əsasında öz xarici siyasət strategiyasını müəyyən edib. Belə ki, ölkə konstitusiyasında qeyd olunduğu kimi, Azərbaycanın xarici siyasəti sülh siyasətidir. Azərbaycan silahlı qüvvələri heç bir dövlətə qarşı çevrilməmişdir. Onun məqsədi sülh məramıdır. Azərbaycan Respublikasının hərbi strategiyasının əsas prinsipləri bunlardan ibarətdir: müstəqilliyini və suverenliyin qorunması ölkənin ərazi bütövlüyünün qorunması, beynəlxalq və regional təşkilatlarda təmsil olunmaqla ölkənin təhlükəsizliyi təmin edilməsi, daxili və xarici siyasətin vəhdətinin qorunub saxlanılması, xarici siyasətdə humanizm prinsiplərinin həyata keçirilməsi. Ötən dövrlər ərzində müharibə şəraitində belə İnsan kapitalının inkişaf etdirilməsi Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyevin qarşıya qoyduğu başlıca prioritet istiqamətlərdəndir. Ölkə başçımız hələ, 2003-cü ildə ilk öz seçki platformasında Azərbaycan regionlarının inkişaf proqramlarının həyata keçirilməsi ideyasını irəli sürərək hökumətin fəaliyyətini bu istiqamətdə səfərbər etmiş oldu. Bunun ardınca mərhələli şəkildə Azərbaycan Regionların sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarının icra olunması ölkədə həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə, insan kapitalının formalaşıb möhkəmlənməsinə böyük zəmin yaratdı. Dövlət proqramlarının icra olunduğu 2004–2018-ci illər ərzində ümumi daxili məhsul 3,3 dəfə, o cümlədən qeyri-neft sektoru üzrə 2,8 dəfə, sənaye üzrə 2,6 dəfə, kənd təsərrüfatı üzrə 1,7 dəfə artdı. Bu müddətdə həyata keçirilmiş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində ölkədə 1,5 milyonu daimi olmaqla 2 milyondan çox yeni iş yeri, 100 mindən çox müəssisə yaradılmış, işsizlik 5 faizə, yoxsulluq səviyyəsi isə 5,1 faizə enmişdir. Bu siyasətin fəlsəfəsini sözügedən proseslərin mərkəzində insan amilinin dayanması prinsipləri təşkil edirdi. Regionlar üzrə Azərbaycan vətəndaşlarının sosial-mədəni inkişaf səviyyəsi, dəyişən dünya reallıqları zəminində asan idarəetmə və xidmət vərdişlərindən istifadəsi, insan potensialı göstəricilərini yüksəltməyə xidmət məqsədi daşıyaraq insan kapitalının formalaşmasını sürətləndirmiş oldu. Ölkə başçısının inteqrasiya, dialoq mədəniyyəti, tolerantlıq, multikulturalizm kimi müasir dünyanın aktual paradiqmalarını praktiki gündəmə gətirməsi isə ölkəmizin insan kapitalı sisteminin mədəni-ideoloji zəmində qurulmasına və təminatına hesablanmış oldu. 2019-cu il ərzində cənab İlham Əliyevin həyata keçirdiyi islahatlar kursu adekvat olaraq idarəetmədə insan kapitalının yeni əsaslarla qurulmasını şərtləndirdi. Həmçinin, bu islahatlar insan potensialının insan kapitalına çevrilməsi zamanı mövcud problemlərin də həllini təmin etməyə əsas verdi. Bu xüsusda qarşıdan gələn bələdiyyə və parlament seçkiləri ölkənin modernləşmə və sosial dəyişiklik indikatorlarını müəyyən etməyə istiqamətlənmişdir. Azərbaycanın regionlarının inkişafı ölkədə elektron hökumətin qurulması və möhkəmlənməsi baxımından da aktualdır. Elektron hökumətin müasir dünya reallıqları zəminində qurulmasının aktuallığını dövlət başçımız öz çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır: “Biz ölkəmizi müasirləşdiririk. Bizim təşəbbüslərimiz, xüsusilə təhsillə bağlı, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə bağlı təşəbbüslərimiz gələcəyə yönəlib. Biz 10, 20, 50 il qabağa baxmalıyıq ki, Azərbaycan 50 ildən sonra necə yaşayacaq, insanların intellektual səviyyəsi necə olacaq”.

Bu uzun illər ərzində ölkəmiz həm də müharibədən zərər çəkmiş vətəndaşlarımıza hərtərəfli qayğı göstərmək siyasəti yürütmüşdür. Düşmənin təcavüzü nəticəsində zərər çəkmiş hərbi qulluqçuların, şəhid ailələrinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində güzəştlər, müxtəlif sosial layihələrin reallaşdırılmasını sürətləndirmişdir. Aparılan uğurlu institusional siyasət nəticəsində bayaq qeyd etdiyimiz kimi şəhid, hərbi qulluqçu ailələrinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində, ikincisi, məcburi köçkünlərin həyat

şəraitinin yaxşılaşdırılması, onların mənzil, həmçinin gündəlik tələbatlarının ödənilməsi istiqamətində dövlət öz fəaliyyətini uzun illərdir ki, davam etdirir və bununla da həmin istiqamətdə olduqca uğurlu sosial layihələr reallaşmışdır. Digər bir tərəfdən isə Azərbaycan bu sosial layihələrlə bərabər ordu quruculuğunu da müvəffəqiyyətlə gücləndirmişdir ki, məhz bu gün həmin siyasət zərər çəkən vətəndaşların öz ata-baba yurdlarına qayıtması istiqamətindəki işlərin praktiki reallaşmasını ön plana çıxarmışdır. Qeyd etdiyimiz bu istiqamətləri Azərbaycan dövləti uğurla davam etdirmiş, ölkə başçısı Cənab İlham Əliyev həyata keçirdiyi xarici siyasət platformalarında, bütün tədbirlərin preambulasını məhz Qarabağın azad edilməsi, işğalçıların ərazilərimizdən qovulması, məcburi köçkünlərin doğma torpaqlarına qaytarılması prinsipi üzərində qurmuşdur. Hətta neft erasının davam etdiyi dövrdə belə, neftin dünya siyasətində ən ümdə prioritetə çevrildiyi bir dövrdə belə ölkə başçımız neft gəlirlərini, enerji məsələlərini Qarabağ məsələsindən sonra ikinci prioritet məsələ elan etmişdir, bununla da bütün problemlərin fövqündə məhz Qarabağ probleminin dayandığını vurğulamışdır. Ölkə başçımız dövlət quruculuğunun ən mürəkkəb dövrlərində belə düşmənin ideoloji niyyətlərinin dəf edilməsi istiqamətində həm siyasi institutlaşma, həm də qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsinə nail olmuşdur. Bu gün bu siyasət yeni mərhələyə qədəm qoyub. Məhz dövlət başçısı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən siyasətin əsas istiqamətlərini müharibə veteranlarının, əlillərinin, şəhid ailələrinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, onların problemlərinin vaxtında həllinə nail olunması, hər cür qayğı ilə əhatə olunması təşkil edir. Ötən dövrdə minlərlə Qarabağ müharibəsi əlili və şəhid ailələri mənzillə təmin edilib. Ölkə başçımız müharibə əlilləri və şəhid ailələrinin övladlarının təhsil haqlarının dövlət hesabına ödənilməsi ilə bağlı müvafiq sərəncam da verib. Hərbi xunta nəzarətində olan Xankəndi bu gün azaddır. Orada hərbi paradın keçirilməsi şərəf və qürur tariximizdir.

Müasir Azərbaycan inkişafının yeni tarixi mərhələsindədir. Bu sıradan Türkiyə Azərbaycan münasibətləri nəinki bir millət iki dövlətin, eləcə də regionun təhlükəsizliyi üçün vacib əhəmiyyət kəsb edir. Daha geniş mənada bura beynəlxalq təhlükəsizlik amilləri də daxildir. Bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən milli maraqları qoruyaraq modernləşən ölkənin yeni tarixinin Zəfər salnaməsi hər zaman təhlil olunacaqdır. Bu mövzunun həm də fənlərarası təhlili də daim elmi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Dövlət quruculuğu başlanan tarixi dönəmdə Ulu Öndər Heydər Əliyevin ideoloji, praqmatik müdrik siyasəti bütün çətinlikləri dəf etdi.

Ölkəmizin ərazi bütövlüyü uğrunda döyüşlərdə fiziki sağlamlıqlarını itirərək əlil olmuş vətəndaşların və şəhid ailələrinin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması hər zaman ölkə rəhbərinin diqqətindədir. Ölkəmizdə hər zaman gənclərlə bağlı maarifləndirmə vətənpərvərlik tədbirləri işləri aparılır.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin söylədiyi kimi, "Gənclərimizin əsas vəzifəsi özünü müstəqil Azərbaycan Respublikasının inkişafına sərf etməkdən, müstəqil Azərbaycan Respublikasının yaşamasına və əbədi olmasına həsr etməkdən ibarət olmalıdır". Gənclərimizin milli ruhda, milli-mənəvi dəyərlərimiz əsasında tərbiyə edilməsinin vacibliyini qeyd edən Ümummilli lider Heydər Əliyev onlara tariximizi, keçmişimizi, dilimizi, mənəvi dəyərlərimizi yaxşı bilməyi məsləhət edirdi. Çünki milli dəyərlərimizi, adət-ənənələrimizi, tariximizi yaxşı bilməyən gənc vətənpərvər də ola bilməz. Vətənini, ölkəsini, torpağını, dilini, dinini, milli ənənələrini sevməyən, onları özü üçün mənəvi əsas hesab etməyən gənc həyatda özünə yer tapa bilməyəcəkdir və şübhəsiz ki, ictimai-siyasi prosesdə, müstəqil Azərbaycanın inkişafında lazımi səviyyədə iştirak edə bilməyəcəkdir.

XX əsrin sonunda müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan müasir, demokratik, hüquqi, sosial dövlət quruculuğu, sabit bazar iqtisadiyyatına, sivil dəyərlərə əsaslanan cə-

miyyətin formalaşması, müasir dünyada layiqli mövqe qazanması istiqamətində bir sıra əhəmiyyətli uğurlar qazanmışdır. Tarix nöqteyi-nəzərindən qısa bir dövr ərzində qazanılmış Zəfər, bu uğurlar tarixi şəxsiyyət bacarığına, zəngin həyat təcrübəsinə malik cənab İlham Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu gün praqmatik siyasəti uğurla davam etdirən cənab İlham Əliyev titanik tarixi siyasəti ilə Qarabağa Böyük Qayıdışın sosial-mədəni, iqtisadi inkişaf istiqamətlərinin strategiyasını müəyyən etdi. Çox yaxın müddətdə Qarabağ nəinki regionun eləcə də dünyanın ən gözəl, təhlükəsiz guşəsinə çevriləcək.

Erməni qəddarlığı haqqında həqiqətlərin dünyaya çatdırılması, dəhşətli faciənin xalqımıza qarşı soyqırımı aktı kimi tanınması üçün Azərbaycan dövləti bütün zəruri addımları atır. Artıq Xocalı faciəsinin soyqırımı olması faktı dünyanın bir çox ölkələrinin və beynəlxalq təşkilatların qərar və qətnamələrində də əksini tapıb. Dünyanın 21-dən çox ölkəsi parlament səviyyəsində, eləcə də ABŞ-ın 25-dən artıq ştatı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Xocalı soyqırımını tanıyıb.

Hər il xalqımız Xocalı soyqırımını böyük kədər, qəm-qüssə ilə anır, şəhidlərimizin ruhuna dualar oxuyur. Bu il soyqırımının ildönümü ilk dəfədir ki, fərqli şəkildə anılır. Çünki 32 il əvvəl ermənilər tərəfindən işğal edilmiş torpaqlarımız azadlığa qovuşub. Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Müzəffər Azərbaycan Ordusu Ermənistanın işğalçılıq siyasətinə son qoydu. Düşməni işğal etdiyi ərazilərimizdən qovdu. 200 ildən artıq müddətdə xalqımıza qarşı düşmənçilik siyasəti yeridən qəddar Ermənistan ordusu darmadağın edildi. Xocalı soyqırımı qurbanlarının, həmçinin digər şəhidlərimizin qisası alındı. Ulu öndər Heydər Əliyev Xocalı faciəsini soydaşlarımıza qarşı soyqırımı adlandırmışdır: "Xalqımızın qəhrəman, igid övladları torpaqlarımızın müdafiəsi uğrunda vuruşaraq şəhid oldular. Ancaq bütün bu tarixin içində Xocalı faciəsinin xüsusi yeri var. O da ondan ibarətdir ki, bir tərəfdən bu, hər bir Xocalı sakininin öz torpağına, millətinə, Vətəninə sədaqətliliyinin nümunəsidir. İkinci tərəfdən də Ermənistanın millətçi, vəhşi qüvvələri tərəfindən Azərbaycana qarşı edilən soyqırımdır – vəhşiliyin görünməmiş bir təzahürüdür". SSRİ-nin süqutu, dünyada gedən soyuq müharibə düyünlərinin, soyuq müharibə ideya qarşıdurmasının partlayış həddində baş vermiş Xocalı faciəsi azadlıq şüarlarını müstəqilliyimizin əbədi paradiqmasına çevirdi. Elmi ədəbiyyatda çox zaman soyuq müharibənin bitməsi kimi xarakterizə olunan bu dövrü (1989-1991) həm də, soyuq müharibə qarşıdurması dinamikasında kulminasiya həddi kimi də qiymətləndirə bilərik. Məhz bu kulminasiya həddində baş verən yeni partlayış dalğası ilə bir çox xalqlara qarşı təhdidlər dövrü başlandı. Xocalı hadisəsi də məhz belə bir dövrdə xalqımıza qarşı törədilmiş faciəli hadisə oldu. Müqayisəli metodlarla biz bir neçə məsələnin bu prosesdə şahidi oluruq; dünyada qlobal meyllər yeni dalğa ilə başlanır, keçmiş SSRİ dağılır, müstəqil respublikaların yaranması prosesi artır, xalqlar sovet insanı təfəkkürünü daşımaqdan imtina edərək milli özünüdərk prosesləri mərhələsinə qədəm qoyurlar. Xalqların milli özünüdərk, milli özünüidarə prosesinə daxil olması, həm sovet rəhbərliyinin müəyyən dairələri, eyni zamanda digər xarici qüvvələr tərəfindən qəbul edilməz olur. İqtisadi-coğrafi, geosiyasi amillərin həssas nöqtəsi olan Azərbaycana dünya maraqları həm çökməkdə olan sovet ittifaqı, həm də digər istiqamətlərdən daxil olmağa başlayır. Azərbaycana qarşı həm də gizli və açıq yollarla ərazi iddiaları planları qurulur. Mürəkkəb, həm də tarixi təzadlarla dolu bir dövr başlanır. Bu dövrdə Azərbaycan xalqı öz müstəqilliyini, keçmiş sovet respublikaları sistemindən ayrılmaq istəyini ortaya qoymaq yolunda, həm də Azərbaycanın tarixi torpaqları olan Qarabağın ermənilər tərəfindən təhdidlərinə cavab olaraq bir araya gəldi. 44 günlük Vətən Müharibəsində bu birliyin ən yeni tarixi səhifəsi yazılmış oldu: Vətən müharibəsində şəhid olmuş qəhrəmanlarımız Xocalıdan başlanan müstəqillik amalımızın

yeni salnaməsini yazdı. Müqayisələr göstərir ki, insanların müstəqillik, azadlıq, vətənpərvərlik uğrunda bir araya gələrək verdikləri qurbanlar, bu zaman yaşadıqları faciələr gələcək nəsillər üçün iradə, ideoloji prioritet prinsiplərini də müəyyənləşdirmiş olur. Bu gün həmin hadisəni anan hər bir Azərbaycan vətəndaşı – uşaqdan yaşlıya hər birinin qəlbində bir amal yaşayır: Azərbaycan-azərbaycançılıq, vətən-vətəndaşlıq, dövlət-dövlətçilik, patriotizm. Deməli, bu kimi prioritet amalları özündə yaşadan faciə qurbanları həmişə iftixar yerimiz, həmin hadisə isə anım günümüz, hüzn günümüz olmaqla bərabər məqsədlərimizin, dövlətçiliyimizin, gələcək uğurları, gələcək möhkəmliyinin ideoloji təməl prinsiplərində ehtiyat və milli birlik əzmidir.. Eyni zamanda dünyanın bir daha belə faciə ilə üzləşməsinin qarşısını almaq üçün cəmiyyətlərin həmrəyliyi artmalıdır. Müasir Azərbaycan tolerant, multikultural ölkədir. Müasir azərbaycanlı multikultural düşüncənin, tolerant təfəkkürün daşıyıcısıdır. Bu fəlsəfənin mahiyyətində dayanan tolerantlıq bu gün Azərbaycanın siyasi kursunun prioritet paradiqmalarındandır. Bu prinsipin məğzində dayanan multikulturallıq bu gün Azərbaycanın dövlət siyasətinin ana xəttində mühüm məsələlərdəndir.

Xocalı soyqırımı dünənin, bu günün işi deyildi. Ermənistanın uzun müddət "böyük Ermənistan" dövləti yaratmaq ideyasını reallaşdırmaq uğrunda apardığı qanlı mübarizənin dəhşətli nəticələrindən biridir. İki yüz ildən çox davam edən erməni düşmənçilik siyasəti nəticəsində ərazilərimiz zaman-zaman işğala məruz qalıb, soydaşlarımız vəhşicəsində qətlə yetirilib. Bu düşmənçilik hələ çar Rusiyası zamanı ermənilərin əzəli Azərbaycan torpağı Qarabağa köçürüldükləri vaxtdan başlayaraq bu günə qədər davam edir. Ermənilər məskunlaşdıqları ilk gündən Azərbaycan toponimlərini dəyişərək özününküləşdirməyə cəhd etmiş, münbit əraziləri ələ keçirməyə çalışmış, əksəriyyət təşkil etdikləri yaşayış məntəqələrində azərbaycanlıları sıxışdırmış, onlara qarşı qəddarlıq nümayiş etdirmişlər.

Bu gün Xocalı Soyqırımı Qurbanlarının Ruhu Şaddır. 30 ilə yaxın bir dövrdə işğal altında qalan ərazilərimizdir. Ali Baş Komandanımızın hərbi, dinamik fəaliyyəti və ordumuzun qüvvəsi ilə işğaldan azad edildi. Ötən illər ərzində işğal edilmiş hər bir rayonumuzun xatirəsini yad edərək, düşmənə məğlubiyyətə, qələbəyə böyük inamı arzu və niyyət etməkdir. Bu ülvi arzular içərisində Xocalı faciəsi qurbanlarının dünyada anılması istəyi soyqırımın dünyada tanınması fəaliyyəti ilə bərabər düşmənin doğma ərazilərimizdən çıxarılması məsələsi də mümkün etdi.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə XX əsrin ən dəhşətli və qanlı faciələrindən biri olan Xocalı soyqırımının 30-ci ili böyük izdihamla qeyd olunmuşdur. Soyqırımı qurbanlarının xatirəsi paytaxtımızda 60 mindən çox insanın iştirak etdiyi ümumxalq yürüşü ilə yad edilmişdir. Bu yürüş dünyanı lərzəyə saldı. Dünya birliyi bu ədalətsizlikılə– Xocalı faciəsi ilə daha yaxından tanış oldu.

44 günlük Vətən müharibəsinin gedişatında işğalçı Ermənistan ordusu öz vəhşiliyini bir daha sübut etdi və beynəlxalq hüquq normalarını kobud şəkildə pozaraq, dinc əhaliyə qarşı yenidən qəddarlıq, amansızlıq nümayiş etdirdi. Gəncəni, Bərdəni, Naftalanı. Tərtəri, Mingəçeviri, digər şəhər və kəndlərimizi kütləvi məhvetmə imkanlarına malik ballistik və reaktiv raketlərlə, kasetli bombalarla hədəfə alaraq, bir daha sübut etdi ki, mülki əhaliyə qarşı qanlı cinayətlər törətmək Ermənistan tərəfinin daim həyata keçirdiyi dövlət siyasətidir. Bütün bu vəhşiliklərə baxmayaraq, rəşadətli Azərbaycan Ordusu Ermənistana layiq olduğu yeri göstərdi və düşmən üzərində parlaq qələbə qazanaraq doğma torpaqlarımızı işğaldan azad etdi. Xocalıların, eləcə də, bütün şəhidlərimizin qisası alındı. Azərbaycan xalqı heç vaxt Xocalı faciəsini unutmayacaq. Bu soyqırımına hüquqi-siyasi qiymət verilməli və bu dəhşətli faciəni törədənlər ən tez zamanda ədalət məhkəməsinə çəkilməlidirlər. Azərbaycan dövlətinin uğuruna zəmin yaradan başlıca amillər həm də bundadır ki, ölkə başçısı müasir

dünyanın aktual paradiqmalarının milli zəmində tətbiqinə nail ola bilmişdir. Bu təsnifata bazar iqtisadiyyatı, demokratiya, inteqrasiya, kommunikasiya, tolerantlıq kimi mühüm anlayışlar daxildir. Ölkədə keçirilən seçkilərin (prezident, parlament, bələdiyyə) demokratikliyinin və şəffaflığının artması, bazar iqtisadiyyatında dayanıqlığın təmin olunması (insan inkişafı indeksində Azərbaycanın ön sıralara çıxması), neftdən sonra informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi və inkişafının ikinci prioritet istiqamət elan edilməsi (elektron hökumətin bazisinin yaradılması), tolerantlıq paradiqmasını "xalqımızın düşüncə tərzinə" çevirmək tezisi bu fundamental dəyişikliklərin əsasında dayanır(9). Bu baxımdan formalaşan yeni bazis modeli müasir üstqurum təsisatlarının da yeni əsaslarla formalaşdırılmasını – yeni çevik islahatları və idarəetmə aparatında ixtisarları zəruri etmişdir.

Ədəbiyyat:

1."Azərbaycan Respublikasının 2006-cı il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 16 noyabr 2005-ci il, N 311. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2005. 11, s. 147
2.Azərbaycanın Avropa Şurasına üzv olması və ilkin qarşılıqlı münasibətlər. // Tarix və onun problemləri nəzəri, elmi, metodik jurnalı, əlavə №3, (1997-02), ISSN 1047, Bakı, 2006. s. 23-26
3.Qarabağ gündəliyi, Bakı 2011 4 saylı bülleten103 səh
4.Bərpa və Repatriasiya ("Böyük Qayıdış") Proqramı. Məcburi köçkünlərin repatriasiyası. http://www.refugees-idps-committee.gov.az/az/pages/21.html
5. https://xalqqazeti.com/az/news/9591
6. https://xalqqazeti.com/az/news/36861

Açar sözlər: *inkişaf, qələbə, soyqırım, hərbi quruculuq, milli maraqlar, institutsionallaşma*

Emin Hasanli
The Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan,
Department of International Relations and Foreign Policy, Ph.D. student

AZERBAIJAN'S STRONG AND FAIR MANAGEMENT POLICY AND ITS RESULTS

ABSTRACT

This article conducts a comparative analysis of the successes achieved by the independent state of Azerbaijan. It examines the political and social development of the country, focusing on key aspects such as institutional reforms, investment in human capital, and the priorities and prospects of national development. Additionally, it discusses the paradigms shaping modern Azerbaijani society. Special attention is given to issues of national unity and solidarity.

Keywords: *development, victory, military development, national interests, institutionalization*

Эмин Гасанлы
Диссертант кафедры «Международные отношения и внешняя политика"Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики

СИЛЬНАЯ И СПРАВЕДЛИВАЯ ПОЛИТИКА УПРАВЛЕНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА И ЕЕ РЕЗУЛЬТАТЫ

РЕЗЮМЕ

В статье дается сравнительный анализ успехов независимого Азербайджанского государства. Изучается военное, политическое и социальное развитие страны. Освещается институциональные реформы, человеческий капитал, приоритеты и перспективы национального развития. Рассматриваются парадигмы развития современного азербайджанского общества. Уделяется внимание вопросам национального единства и солидарности.

Ключевые слова: *развитие, победа, военное строительство, национальные интересы, институционализация*

DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.291

G Ə N C T Ə D Q İ Q A T Ç I L A R
Y O U N G R E S E A R C H E R S

S İ Y A S İ İ N S T İ T U T L A R V Ə S İ S T E M L Ə R
P O L I T I C S

UOT 321; 323

NİGAR ADİLOVA

Azərbaycan Turizm və Menecment Universitetinin müəllimi

e-mail: adilova.nigar@gmail.com

İNFORMASİYA-KOMMUNİKASİYA TEXNOLOGİYALARI VƏ SİYASİ MƏDƏNİYYƏTİN YENİLƏNMƏSİ: NƏZƏRİ YANAŞMALARIN TƏHLİLİ

Giriş

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının insanların həyatına nüfuz etməsi onların həm rahatlığı təmin etməsi, həm də sürətli inkişafı ilə əlaqədardır. "Mur qanunu"na əsasən hər iki ildə iki dəfə artan İKT-lərin inkişafı müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının əhəmiyyəti və təsirinin artmasını izah etməyə kifayət qədər imkan yaradır. Mobil telefonlardan rahat və ucuz istifadə, onların internetlə bağlılığı texnoloji konvergensiyaya gətirib çıxarır. Bu da informasiya, media və texnologiyaların bir-biri ilə sıx əlaqəsindən xəbər verir.

Cəmiyyətlərin inkişafı, yeni siyasi düzənin yaranmasında sənaye və informasiya inqilablarının həmişə mühüm rolu olmuşdur. Çap texnologiyaları, sənayenin inkişafı, bir-birini əvəzləyən bütün texnoloji yeniliklər yeni mühit, ardınca da yeni düşüncə və həyat tərzinin formalaşmasını təmin etmiş və müəyyən siyasi təsisatların öz məqsədlərinə çatmaq vasitəsi olmuşdur. Elm və texnologiyaların təkamülü yeni inqilabi fikirlərin ortaya çıxmasına və siyasi addımların atılmasına əsas yaratmışdır. Bu gün dördüncü sənaye inqilabı dövründə İKT-nin cəmiyyətin bütün sahələrinə sürətli və gözlənilməz təsiri müşahidə olunmaqdadır. Bəs bu təsir siyasi mədəniyyətdə özünü necə göstərir?

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının siyasi mədəniyyətə təsirinin öyrənilməsi medianın, informasiya və texnologiyanın cəmiyyətə, sosial mühitə, eləcə də siyasətə təsiri ilə əlaqədar nəzəriyyələrin araşdırılmasını tələb edir. İKT-nin siyasi mədəniyyətə bilavasitə təsirinə dair nəzəriyyələr olmasa da, medianın, texnologiya və informasiyanın cəmiyyətin ayrı-ayrı sahələrinə təsiri ilə bağlı nəzəriyyələrin öyrənilməsi bu baxımdan çox əhəmiyyətlidir. Məqalədə nəzəri aparat məhz bu üç istiqamət üzrə izah edilmişdir: medianın təsiri, informasiya cəmiyyəti və texnologiya-cəmiyyət

Medianın təsiri haqqında nəzəri yanaşmalar

Medianın siyasi sosiallaşmada və siyasi mədəniyyətin formalaşmasında mövqeyini başa düşmək üçün keçən əsrin əvvəllərində

yaranmış kütləvi informasiya vasitələrinin təsiri haqqında yanaşmalara nəzər salaq. Həmin yanaşmalarda medianın cəmiyyətə təsiri fərdi duyğu və qərarlara təsirlə əlaqələndirilmiş, KİV-in müxtəlif səviyyələrdə təsir potensialı araşdırılmışdı. "Dərialtı iynə" (Q.Lassauel), "media gündəmi" (M.Kombs və D.Şou), "ictimai fikir liderləri" (P.Lazarsfeld), "susma spiralı" (N.Noyman), "kultivasiya" (C.Gerbner) və "innovasiyaların diffuziyasi" (Q.Tard) nəzəriyyələri bu baxımdan maraqlıdır. Eləcə də, kütləyə təsir üçün məzmundan daha çox inanclara təsir edən media vasitəsinin önəmini M.Makluhan, insanların yeni mühitdən asılı olaraq öz dəyərlərini dəyişməyə meylli olduqlarını B.Rokeş, M.Rokeş və C.Qruber, virtual mühitin real mühitlə birləşərək yeni mühit formalaşdırdığını U.Lippman müəyyən etmişlər. "İstifadə və məmnunluq" nəzəriyyəsi ilə isə C.Blümler və D.Makkuel siyasətdə iştirakın fərdin inanc və şəxsi tələblərinə əsaslandığını bildirmişlər. [1, s.58-60]. 1970-ci illərdə Corc Qerbner Mid tərəfindən irəli sürülən "kultivasiya" yanaşması xüsusilə diqqəti cəlb edir. Həmin nəzəriyyəyə görə, KİV, ilk növbədə televiziya, simvolik dünya yaradır, izləyicilər isə reallıq əvəzinə onu qəbul etməyə meylli olurlar [2, s.71]. Nəzəriyyədə qeyd edilir ki, uzun müddət televiziyanın izlənilməsi müəyyən müddətdən sonra insanların mədəniyyətinin, baxış və davranışlarının dəyişməsinə gətirib çıxarır [1, s. 112].

Bununla əlaqədar, Avstraliyada aparılan tədqiqatlar nəticəsində Amerika istehsalı olan verilişlərə daha çox üstünlük verdiklərindən televiziyaya çox baxan tələbələrin Avstraliyanı uğursuz və təhlükəli hesab etdikləri müəyyən olunmuşdur [9]. Vətəndaşın siyasi sistemə, eləcə də hakimiyyətdəkilərin siyasi performansına inamının azalmasına, buna müvafiq siyasi davranışların – siyasi maraq və seçkilərdə iştirakın zəifləməsinə, etiraz ruhlu siyasi fəaliyyətinə səbəb olan bu nəticəni V.Şramm fərqli aspektdən qiymətləndirməyə çalışır. Onun fikrincə kultivasiya effekti teleizləyicinin baxışlarını dəyişməkdən daha çox onu möhkəmləndirməyə xidmət edir. Məsələn, müntəzəm və uzun müddət Amerika verilişlərinin izləyicisi olan koreyalı qızlarda ailə və gender rolları ilə bağlı liberal əhval-ruhiyyə yaranmış, televiziya qarşısında eyni vaxtı keçirən koreyalı kişilərdə isə, əksinə, ABŞ-a qarşı düşmən münasibəti və öz mədəniyyətini qoruyub saxlamaq meyli formalaşmışdır [1, s.127]. Bu cür dəyişiklik həm sistemdə mövcud olan mənəvi dəyərlərin xüsusiyyəti, yeni qlobal çağırışlara qarşı dayanıqlığı, eləcə də vətəndaşın milli kimliyə, dəyərlərə bağlılıq səviyyəsindən asılı olaraq fərqli şəkildə özünü göstərir. Müasir cəmiyyətlərdə qlobal çağırışlar fonunda milli dəyərləri zəif olanlar, və ya kimliyi ilə bağlı yetkin mövqeyi olmayan fərdlər kultivasiya effektinin ən güclü təsirinə məruz qalanlara çevrilirlər. Sosioloji yanaşmalara əsasən cəmiyyətdəki ümumi ictimai rəy və həyat tərzi də buna qüvvətləndirici və qalıcı təsir göstərir.

Müasir dövrdə kultivasiya funksiyasını rəqəmsal televiziya və "Youtube" kanalları daha peşəkarcasına yerinə yetirə bilir. Bu gün həm KİV, həm də sosial mediada kultivasiya təsiri daha çox dövlətlərin "yumşaq güc" siyasəti ilə əlaqəlidir.

Medianın təsirini daha çox müasir tendensiyalar fonunda izah etməyə çalışan "İstifadə və məmnunluq" nəzəriyyəsinə görə isə, auditoriyanı təşkil edən insanların təqdim edilən informasiyaya özünəməxsus reaksiyaları var. İnsanların bilik və düşüncələrindəki fərqlər onların informasiyadan fərqli şəkildə bəhrələnməsinə səbəb olur. [1, s. 147]. Keçən əsrin 60-ci illərində C.Blümler və D.Makkuelanın əsərlərində öz əksini tapan bu nəzəriyyədə medianın rolu teleizləyicilərin siyasi maraqları və önəm verdikləri mövzular əsasında tədqiq olunmuşdur. Buradakı əsas fikir siyasətdə iştirakın əsas motivinin fərdin mənəvi və maddi tələblərinə köklənməsi və onun inancının əsasını təşkil etməsidir. Deməli, media siyasi fəaliyyətdə əsasən bir vasitədir, yardımçı rol oynayır, uyğun və uğurlu təsir üsulu seçməklə auditoriyanın inanc və baxışlarına təsir edir və onları dəyişməyə müvəffəq olur.

Mediatizasiya nəzəriyyələri

Medianın fərdə və ictimai fikrə təsirini öyrənən nəzəriyyələrlə yanaşı, onun cəmiyyətə və həyat tərzinə təsirini araşdıran nəzəriyyələr də mövcuddur. Müasir dövrdə qloballaşan media bu nəzəriyyələri daha da aktuallaşdırmışdır. Cəmiyyətdəki əksər dəyişikliklərin medianın təsiri ilə baş verdiyini qəbul edən bu nəzəriyyələrin əsas istiqamətlərindən biri institusional yanaşmadır. Burada media ayrıca bir təsisat kimi qiymətləndirilir və ayrı-ayrı institutların onun vasitəsilə cəmiyyətə nüfuz etməsi üçün müxtəlif üsullar tətbiq etdiyi vurğulanır. Media vasitələrinin ayrı-ayrı növlərinin fərqli sosial və siyasi təsirlərinə dair ilkin araşdırma İnnis və Makluhan tərəfindən aparılmışdır. Onların fikrincə, hər bir media vasitəsinin ötürdüyü mesajların mənimsənilməsini təmin edən və informasiyanı qəbul edənlərin düşüncəsini dəyişdirən özünəməxsus media məntiqi vardır [17, s.92]. Bu proseslərin siyasi kommunikasiyaya təsirlərini ilk dəfə İsveç alimi K. Asp öyrənmişdir. O da media məntiqinə uyğunlaşmanın hər bir (siyasi) media xəbərinin açarına çevrildiyini qeyd etmişdir [10, s.8].

Müasir dövrün tədqiqatçılarından A.Hepp və N.Kouldri media məntiqinə daha çox tənqidi yanaşmışlar. Buna baxmayaraq, Nik Kouldri siyasi mediatizasiyasının "media məntiqi"nin işlədiyi ən bariz sektor" kimi səciyyələndirmişdir [7, s.144]. Çağdaş medialaşma nəzəriyyələrinin müəlliflərinə görə bu gün siyasi kommunikasiya mediatizasiya proseslərinin əsas hissəsinə çevrilmişdir. Artıq media ayrıca bir siyasi aktor kimi qiymətləndirilir və onun nümayəndələri siyasətdə xüsusi rola malikdirlər [11].

Hazırda medianın cəmiyyətin bütün sahələrinə, xüsusilə siyasət seqmentinə daxil olması və bu məkanda fəaliyyət təsirininin əvvəlki dövrlərlə müqayisədə güclənməsi Makluhanın ifadə etdiyi "isti" media növlərinin çoxalması ilə əlaqədardır. ("Sərin" media vasitələri (kitab, qəzet və s.) məzmunu anlamaq üçün daha çox oxucu və ya izləyicinin düşünməsini tələb edir, "isti" media vasitələri (filmlər, video çarxlar, emosional məzmunlu bloq yazıları və s.) məzmunu dərk etmək üçün daha çox vizuallıq və emosionallıqdan istifadə edir, insanların onları çox düşünmədən hislərlə qəbul edirlər). Bu gün müxtəlif media növləri informativ məzmunlu "sərin" mediadan çox emosional məzmunlu "isti" media kimi fəaliyyət göstərir. Həm siyasi kommunikasiya, həm də əyləncə xarakterli mediada cəlbedicilik, fərqlilik, emosionallıq əsas xüsusiyyətlərə çevrilərək insanların şüurlu qərar qəbul etməsini zəiflədir.

Mediatizasiya proseslərini öyrənən daha bir tədqiqatçı Şultz bu prosesin siyasi baxımdan digər təsirini "media ictimaiyyəti" və "media cəmiyyəti" ifadələrini istifadə etməklə izah etməyə çalışmışdır. Onun fikrincə, yeni media mühiti insanların ünsiyyət və qavrayış imkanlarını genişləndirməklə yanaşı, həm də onların başa düşəcəyi və çətinliklə nəzarət edə biləcəyi məhdudiyyətləri ortaya çıxarır. Bu məhdudiyyətlər medianı idarəedənlər tərəfindən qoyulur və manipulyasiya xarakteri daşıyır. Medianın bu cür informasiya ötürmə və saxlama imkanları insanların ondan asılılığını yaradır və azadlıqlarını məhdudlaşdırır. Kütləvi informasiya vasitələrindən belə asılılıq və heteronomiya (mənəvi asılılıq) mediatizasiyanın vacib aspektlərindən biridir [17, s. 91]. Avstraliya siyasi tədqiqatçısı Con Kin də ən yeni informasiya vasitəsi olan rəqəmsal medianın və süni intellekt texnologiyalarının mediada istifadəsinin nəticələrinə dair fikirləri ilə oxşar problemlərə diqqət çəkir. O, bütün bu innovativ vasitələrin siyasi və ictimai həyatda mühüm müsbət dəyişikliklər etdiyini bildirsə də, onların mənfi aspektlərinin diqqətdən yayınmamalı olduğunu qeyd edir. Müəllif media ilə dövlət nəzarəti, kölgə piyarı və başqa pozucu amillərin medianın məhvinə (media decadence) səbəb olduğunu izah etməyə çalışır [4]. Şroeder isə medianı ayrıca bir altsistem kimi qiymətləndirir, mediatizasiyanın təsirlərinin qlobal səviyyədə ümumi dəyişikliyə səbəb olmadığını,

əksinə, yerli sosial sifarişlər və ya hakimiyyətdə olanlardan asılı olaraq qaldığını bildirir [16, s. 149]. Beləliklə, mediatizasiyanın qlobal və yerli səviyyədə nəticələri fərqli şəkildə ortaya çıxır.

Qeyd edilən fikirləri ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, medianın siyasi düşüncə və duyğulara təsiri əvvəlki dövrlərdə çox güclü olsa da, müasir dövrdə onun kütləviliyi azalmışdır. Buna baxmayaraq, istənilən qısamüddətli və ya uzunmüddətli siyasi hədəfləri gerçəkləşdirmək üçün fərdlərin öz zövq və tələbatlarına təsir edə bilən müxtəlif kommunikasiya vasitələrinin köməyi ilə nail olmaq mümkündür. Media ictimai fikri istiqamətləndirmək, ictimai yanaşmaları dəyişmək və ictimai dəyərləri yeniləmək üçün kifayət qədər güclü imkan və potensiala malikdir.

"İnformasiya cəmiyyəti" konsepsiyaları

Media-təsir nəzəriyyələrindən başqa XX əsrin 60-ci illərində "informasiya cəmiyyəti" ilə bağlı konsepsiyalar da yaranmışdır. Əvvəlki nəzəriyyələrdən fərqli olaraq bu nəzəriyyələrdə informasiya bolluğunun cəmiyyətlərə gətirdiyi dəyişikliklər izah olunmuşdur. İlk "informasiya cəmiyyəti" paradiqması D.Bell tərəfindən yaradılmışdır. Müəllif sənaye cəmiyyətini əvəz edən postsənaye cəmiyyətində əsas rolu kapital və əməyə deyil, informasiya və biliyə vermişdir. Onun təsvir etdiyi informasiya cəmiyyətində əsas idarəçilik demokratik olmaqla, savadlı və peşəkar insanlardan asılı olmalıdır.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının cəmiyyət həyatında oynayacağı rolu Amerika yazıçısı və futuristi Elvin Toffler "üçüncü dalğa və yeni sivilizasiyanın yaranması" kimi qiymətləndirmişdir. Müəllifin fikrincə, mikroelektron inqilab insan intellektinin gücünü artırmış və texnoloji yeniliklər cəmiyyətin sosial strukturuna təsir etmişdir. E.Tofflerə görə, ikinci sənaye dalğasında standartlaşma, ixtisaslaşma, sinxronlaşma, konsentrasiya, maksimallaşma və mərkəzləşmə əsas dəyər və tələbləri əks etdirirdisə, artıq informasiya-texnologiya dalğasında bol informasiya axını insanlara, cəmiyyətlərə avtonomluq, müstəqillik gətirmiş, özünüreallaşdırma, özünüifadə, fərqliliklərin yaranması və ona tolerant baxışın formalaşmasını tələb edən yeni dəyərlər əvvəlkiləri əvəz etmişdir. E.Toffler həm də siyasi institutların köhnəldiyini və səmərəsizliyini və yenilənməyə tələbatın yarandığını qeyd edirdi [5, s.141, 215]. XX əsrin 80-ci illərinə aid bu fikirlərdən sonra dünyanın əksər dövlətlərində siyasi sistemlərin dəyişməsi buna əyani sübut oldu. Qlobal dəyişikliklər öz növbəsində siyasi mədəniyyətlərə də təsirsiz qalmadı.

İnformasiya cəmiyyətini araşdıran tədqiqatçıların daha bir nümayəndəsi Manyuel Kastelsdir. Onun tərəfindən irəli sürülən "Şəbəkələr cəmiyyəti" nəzəriyyəsinə əsasən sənaye cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə keçid nəticəsində yaranan yeni mühitdə "Güc informasiya və kommunikasiya şəbəkələrini "proqramlaşdıran" və onlara nəzarət edən, digər şəbəkələrlə əlaqələndirənlərin əllərindədir" [6, s. 454]. Kastels belə qlobal dəyişikliyin siyasi sferada və gündəlik həyatda yeniliklərə səbəb olduğunu vurğulamışdır. R.Şroder Kastelsin bu fikrinə tənqidi yanaşaraq milli "media sistemlərinin" hələ də daxili tənzimləyici rola malik olduğunu qeyd etmişdir [16, s.149]. Lakin bu gün nəhəng qlobal informasiya mühitinin formalaşması qaçılmaz hala gəlmişdir. Bunun nəticəsi olaraq, dövlətlərin lokal tənzimləmə imkanları tədricən məhdudlaşır və Kastelsin irəli sürdüyü fikirlər əsasən özünü doğrultmaqdadır.

Müasir dövr tədqiqatçılarından N.Srniçekin "Kapitalizm platforma" kitabı da bu baxımdan maraqlıdır. Texnologiya əsrini bilik iqtisadiyyatı – koqnitivlik, qeyri-maddilik, informasiya ilə əlaqələndirən Srniçek bu yeni mühitin insanlarını bilikdən asılı halda olduqlarını və bunun onların həyatlarına gözləmədikləri şəkildə təsir etdiyini bildirir. Müəllif

"koqnitariat" terminini işlədir ki, burada münasibətlər biliyə malik olanların digərlərini sıxışdırması baxımından izah edilir. Terranovadan sitat gətirən iqtisadi tədqiqatçı qeyd edir ki, eyni zamanda, texnologiyanın inkişafı ilə ümumilikdə büten yüksək gəlirli ölkələrin sənayesizləşməsi əməyin məhsulunun qeyri-maddi xarakter alması deməkdir. Yəni, əldə edilən əsas məhsul mədəni məzmun, bilik, təcrübə və xidmətlər olur. Buraya media məzmunu (YouTube məzmunu, bloqlar kimi), həmçinin veb-saytın yaradılması, onlayn forumlarda iştirak və proqram təminatının inkişafı kimi daha geniş miqyaslı məhsullar daxildir. Srniçek kitabında "Big Data"nın istifadəsini izah etməyə çalışaraq, informasiyanı xammala bənzədir. Onun alqoritmik sistemlər vasitəsilə seçilməsi, təsnifləndirilməsi və nəticələrin ortaya qoyulması prosesinin sənayedə məhsulun emal prosesi ilə müqayisə edir. Müəllif bildirir ki, yeni dövr biznes münasibətləri elektron platformalarla əlaqəlidir və bu platformalar gözə görünməsə də öz istifadəçilərini idarə edən əsas güc sahibləridir [3].

Bu gün qlobal arenada sosial-siyasi və mədəni mühiti mediasız təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Siyasi mədəniyyətin formalaşmasında mühüm rol oynayan media informasiyanı müxtəlif məqsədlərlə və vasitələrlə təkcə cəmiyyətə çatdırmaqla kifayətlənməmiş, həm də bütün cəmiyyətləri əhatə edən əsas fenomenə çevrilmişdir. Bəhs etdiyimiz yanaşmalar onu göstərir ki, informasiya, eləcə də kommunikasiya vasitələri cəmiyyətlərə və onların sosial, siyasi, mədəni strukturuna ayrılıqda və birgə kifayət qədər güclü təsirə malikdir. Belə ki, əgər media vasitəsi siyasi hisləri və motivləri möhkəmləndirməyə və ya dəyişməyə xidmət edən üsuldursa, informasiya da siyasi biliyin formalaşmasında mühüm göstəricidir. Bununla yanaşı, müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının texnoloji imkanları da diqqətə layiqdir və müxtəlif texnologiyaların siyasi mədəniyyətin digər bir komponenti olan siyasi davranışlara təsiri mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Texnologiyaların cəmiyyətə təsiri haqqında nəzəriyyələr

Medianın inkişafı və informasiya mühitinin dəyişməsi texnoloji inkişafın nəticəsidir. Medianı həm də bir texnologiya kimi qiymətləndirsək, müasir informasiya cəmiyyətləri informasiya, kommunikasiya və texnologiyaların vəhdəti əsasında formalaşmışdır. Bu baxımdan ayrılıqda texnologiyaların da cəmiyyətə, sosial-siyasi proseslərə təsirinə dair yanaşmaların nəzərdən keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həmin nəzəriyyələrdə texnologiyaların cəmiyyətlərə təsiri müxtəlif dövrlərdə fərqli prizmalardan izah edilmişdir.

Ilk dəfə E.Kapp "Texnologiya fəlsəfəsinin elementləri: mədəniyyətin təkamül tarixi haqqında" əsərində texnologiyanın cəmiyyət və mədəniyyətə təsirlərindən bəhs etmişdir [12]. Levis Mamford və Ortega uQasset, Martin Haydegger və Cəkuell Ellul texnologiyanın humanitar fəlsəfəsini araşdırmışlar. Haydegger və Ellula görə, texnologiya cəmiyyətin və sosial münasibətlərin əsasını təşkil edir və insanlar yalnız ona uyğunlaşmaq məcburiyyətində qalırlar.

Sərt determinizmi təmsil edən bu müəlliflərdən fərqli olaraq, yumşaq determinizmin əsas nümayəndələrindən biri olan Villiam Oqburn texnologiyanın heç də hər şeyi həll etmədiyini bildirmiş və "mədəni geriləmə" (cultural lag) ifadəsini işlətmişdir. O hesab edir ki, texnoloji inkişaf maddi mədəniyyəti inkişaf etdirdiyi halda, qeyri-maddi mədəniyyət uzun müddət dəyişməz qaldığı üçün mədəni geriləmə müşahidə olunur. Maddi mədəniyyət sürətli dəyişsə də, qeyri-maddi mədəniyyət gec dəyişir. Çünki insanlar dəyişikliyi rahat qəbul etmirlər. Buna görə də yeniliyə uyğunlaşmaq üçün müəyyən zaman tələb olunur [20]. Oqburn texnologiyanın cəmiyyətə təsirini "bilyard topu"na bənzətmişdir. Burada texnologiya xarici qüvvə kimi qiymətləndirilmiş və ona toxunmaqla cəmiyyətdə olan hər bir aktorun digərinə təsir etdiyi qeyd edilmişdir.

Oxşar yanaşma A.Tofflerin 70-ci illərdə yazdığı "Gələcək Şok" əsərində də öz əksini tapmışdır. Müəllifin fikrincə, maddi mədəniyyət sürətlə dəyişdiyi üçün ona uyğunlaşmaq çox çətindir. Bunun mənfi nəticələrindən qorunmaq üçün isə strategiyalar müəyyən olunmalıdır [5].

XX əsrin 80-ci illərində – elm və texnologiyanın birgə öyrənilməsinədək "Texnologiyanın cəmiyyəti müəyyən edən avtonom bir qüvvə" kimi qiymətləndirilməsi uzun müddət professional dairələrdə geniş yayılmışdır. Həmin dövrdən etibarən N.Vinner və həmfikirləri texnoloji deterministlərdən fərqli olaraq texnologiyanı insan dəyərlərinin, ağlının məhsulu kimi qiymətləndirmişlər. Onlara görə, texnologiya ilk əvvəl insanın maraq və dəyərlərinə əsasən formalaşmış məhsuldur və onun istəyi ilə dəyişə bilər [18].

Eyni fikri dəstəkləyən K.Fişer, R.Uilliyams və V.Bijkeri determinist yanaşmanı tənqid etmiş, texnologiya ilə cəmiyyət arasındakı əlaqəyə sosial-konstruktivist mövqedən yanaşmışlar. Onlar texnologiyanı səbəb deyil, nəticə kimi araşdırmışlar. [21]. R.Ulliyams qeyd edir ki, texnologiyanın yaranması niyyətlə bağlı olmuşdur və texnologiya müəyyən məqsədlər və beyində mövcud olan təcrübələr nəzərə alınmaqla yaradılmış və inkişaf etdirilmişdir [19, s.7].

Göründüyü kimi, bir-birinə zidd mövqelərə malik olan sosial-konstruktivist və texnoloji determinizm nəzəriyyələri cəmiyyətlərin bugünkü vəziyyətini sosial və texnoloji amillərlə əlaqələndirmişlər. Beləliklə, texnologiya mədəniyyətin mədəni təcəssümü və təzahürü olmaqla yanaşı, həm də mədəniyyətlərin inkişaf tərzini formalaşdırmaqdadır [12, c.6, s.3832]. Əsasən 1950-ci illərdən etibarən texnologiyanın cəmiyyətlərə təsiri ilə qlobal səviyyədə yeni həyat tərzi, eləcə də qlobal müasirləşmənin yeni mərhələsi – postmodernizmin əsası qoyulmuşdur. Bu gün isə daha da irəli gedən texnologiyaların artıq yeni bir mədəni cərəyanın formalaşdırdığını irəli sürən Alan Kirbi rəqəmsal modernizmdən bəhs açır. "Digimodernizm: Yeni texnologiyalar postmodernizmi necə məhv edir və mədəniyyətimizi yenidən konfiqurasiya edir" kitabında rəqəmsallaşmanın yeni mədəni paradiqmanı ortaya çıxardığını bildirir. Bu yeni paradiqma postmodernizmin aradan qalxdığını, onun yerini təsadüfilik, qaçaqlıq və anonimlik, sosial və çoxsaylı müəlliflik̇lə əlaqəli olan rəqəmsal modernizmin tutduğunu qeyd edir [14].

Bununla yanaşı, R. Şroder isə qlobal dəyişimlə yanaşı yerli xüsusiyyətlərində qaldığını vurğulayır. O, texnologiyaların cəmiyyətlərə təsiri ilə siyasi mədəniyyət kontekstində daha fərqli yanaşma sərgiləyərək qeyd edir ki, texnologiyanın qlobal təsirləri mikro səviyyədə həyat tərzlərində bəzi ümumi dəyişikliklərə səbəb olsa da (insanların informasiyaya və bir-birinə marağının artması, bir sıra ölkələrdə sağçı populistlərin önə çıxması və s.), cəmiyyətlərin yerli xüsusiyyətləri hələ də qalmaqdadır.

Bu fərqli yanaşmaları, paradiqmaları ümumiləşdirərək, İbo van de yanaşması ilə yekunlaşdırmaq olar. Müxtəlif texnologiya və cəmiyyət nəzəriyyələrinin təhlil edən müəllif texnologiya və cəmiyyətin birgə inkişafını əsas kimi qəbul edir, bununla yanaşı texnologiyanın özünə məxsus xarakterinin olduğu və gözlənilməz, planlaşdırılmayan nəticələr ortaya çıxardığı vurğulayır. [15, s. 505]. Yəni, mediada olduğu kimi, texnologiyanın yaradılması və istifadəsi də daha çox məqsəddən asılıdır və insanların, cəmiyyətlərin və mədəniyyətlərin müxtəlifliyi əsasında bu təsirlər gözlənilməz və fərqli nəticələr doğurur.

Texnologiyaların davranış mədəniyyətinə təsirini praktik təcrübələr əsasında B.J.Fogg da araşdırmaqdadır. Gələcək texnoloji qeyri-müəyyənliklərin qarşısını vaxtında almaq və ya müəyyən məqsədlərə xidmət edən nəticələr əldə etmək üçün düşüncə və davranışlara təsiri dərindən tədqiqinə əsaslanan və texnologiyanın mədəniyyətə təsirini bu baxımdan öyrənən elm "kaptologiya" adlanır. Bu zaman müasir texnologiyaların əsas nümayəndəsi olan kompüterlər inandırıcı texnologiyalar kimi tədqiq

edilir, inandırma (təsir, motivasiya, davranış dəyişikliyi və s.) və hesablama texnologiyası arasında üst-üstə düşən cəhətləri araşdırılır. B.J. Fogg texnologiyaların əsasən üç yolla insan davranışlarına təsirini qeyd edir. Bu, texnologiyaların alət, media, sosial aktor kimi funksiyaları ilə əlaqədardır [8].

Nəticə

Təhlil olunan nəzəri aparatda İKT-nin cəmiyyətləri kəskin dəyişmək, orta səviyyədə yeniləmək və bu prosesdə iştirakçı olmaq potensialı müəyyən edilir. Nəzəri biliklər İKT-nin siyasi mədəniyyətin bilvasitə yenilənməsi, siyasi münasibətlərin, siyasi biliyin, siyasi davranışların, düşüncə tərzlərinin dəyişməsində də mühüm mövqeyə malik olduğunu deməyə əsas verir. Siyasi mədəniyyətin əsas strukturunu təşkil edən komponentlərin bilik, duyğular və davranışlar olduğunu nəzərə alaraq, bu təsir prosesini daha rahat anlamaq mümkündür. "İnformasiya cəmiyyəti" konsepsiyaları daha çox informasiya və güc məsələlərini araşdıraraq yeni informasiya mühitinin özü ilə bərabər yeni həyat tərzi, yeni idarəçilik, institutlar və münasibətlər formalaşdırdığı qənaətinə gəlmişlər. Bu konsepsiyalarda əsas problem yaranan dəyişiklikləri yeni biliklərlə əlaqələndirmək olmuşdur.

Media təsiri, mediasiya və mediatizasiya nəzəriyyələri isə daha çox medianın insanlara, cəmiyyətə təsir mexanizmlərini, üsullarını başa düşməyə çalışır. Mediatizasiya nəzəriyyələri "media məntiq", "kultivasiya" və "istifadə və məmnunluq" nəzəriyyələri, əsasən emosiyalara və duyğulara təsir, MakLuhan və digərlərinin media təsir nəzəriyyələri isə düşüncə və inama təsir etmək vasitələri haqqında fikirlər irəli sürmüşlər. Kommunikasiyanın növünün və təsir üsulunun daha çox duyğulara manipulyativ təsirini vurğulamışlar.

Texnoloji deterministlər və ya texnologiya və cəmiyyət arasında münasibətləri sosial konstruktivist yanaşma baxımından izah etməyə çalışanlar, həmçinin texnologiya və cəmiyyətlərin birgə mövcudluğunu vurğulayan texnoloji yanaşmalar isə ilk baxışdan davranışlarla bağlı heç bir fikir ortaya qoymasa da, konsepsiyaların mülahizələrinin texnologiyanın gözlənilməz nəticələrinin olduğunu vurğulaması və ya insanların onları məqsədyönlü şəkildə müəyyən niyyətlə yaratdıqlarını qeyd etməsi onların müəyyən davranışlar formalaşdırmaq imkanının olduğunu izah edə bilir. Həm də texnologiya bir alətdir. Alət isə müəyyən davranış yaratmaq və fəaliyyət formalaşdırmaq üçün istifadə olunur.

Beləliklə, İKT-nin siyasi mədəniyyətin formalaşmasında rolu ilə bağlı aşağıdakı müddəaları irəli sürmək olar:

1. Yeni informasiya mühiti və media siyasi mədəniyyətin əsas komponentlərindən olan siyasi biliyin yenilənməsi və formalaşmasına zəmin yaradır.
2. Media vasitələri, kommunikasiya üsulları və strategiyalar ünsiyyət prosesini yaradır, duyğulara, düşüncələrə və hisslərə təsir etməklə onları istiqamətləndirir. Mədəni-psixoloji, eləcə də sosial sahəni əhatə edən bu vəziyyət siyasi əhval-ruhiyyəni də müəyyən edir.
3. Texnologiyalar və medianın texnoloji quruluşu davranışları dəyişməyə daha çox imkan verir. Məqsədə uyğun elə texnoloji alət tətbiq olunur ki, insanların özləri hiss etmədən davranışları dəyişir.

İKT-nin siyasi mədəniyyətin formalaşmasında rolunun nəzəri cəhətdən araşdırılması nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, informasiya siyasi biliyin formalaşdırılmasına, kommunikasiya vasitələri və üsulları duyğulara, texnologiyalar isə davranışlara təsir baxımdan mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu nəzəri biliklər müasir dövrdə İKT-nin siyasi mədəniyyətin yenilənməsində əhəmiyyətli istifadəsi üçün səmərəli ola bilər.

Ədəbiyyat:

1. Брайант Дж., Томпсон С. Основы Воздействия СМИ/ пер. с английского В.В. Кулебы и Я.А. Лебедева. - Москва, Санкт-Петербург, Киев: Издательский дом «Вильяме», - 2004. – 425 с.
2. Грачев М.Н. Политическая Коммуникация: Теоретические концепции, модели, векторы развития./ М.Н. Грачев. – Москва: Прометей, - 2004. – 328 с.
3. Кин Дж. Демократия и декаданс медиа / пер. с англ. Д. Кралечкиной. – Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, - 2015. – 308 с.
4. Срничек Н. Капитализм платформ / пер. с англ. и науч. ред. М. Добряковой. - Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, - 2019. –128 с.
5. Тоффлер Э. Шок будущего / Науч. Ред. П.С.Гуревич. – Москва: Изд-во АСТ, - 2004. - 307 с.
6. Ampuja M, Koivisto J. From ‘Post-Industrial’ to ‘Network Society’ and Beyond: The Political Conjunctures and Current Crisis of Information Society Theory: [Electronic resource] /tripleC, - 12 (2). – July 30, 2014. – p. 447-463. URL: https://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/view/568
7. Couldry N. Media, Society, World: Social Theory and Digital Media Practice/ Cambridge, UK: Polity, - 2012. – 242 p.
8. Fogg B. J. Persuasive Technology: Using Computers to Change What We Think and Do. Interactive Technologies / B. J. Fogg. - Stanford: Morgan Kaufman, - 2002. –283 p.
9. Gerbner G, Gross L, Morgan M, Signorielli N. Growing up with television: The cultivation perspective/ In M. Morgan (ed.) Against the mainstream: The selected works of George Gerbner. - Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, - 1994. - p. 193–213.
10. Hepp A. Mediatization as a panorama of media and communication research / In: Androutsopoulos J. (ed.): Mediatization and sociolinguistic change, - Berlin: de Gruyter, - 2014. - p. 49-66.
11. Hjarvard S. The mediatization of culture and society / S. Hjarvard. – Oxon, New York: Routledge, - 2013. – 173 p.
12. Information Communication Technologies: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications: [in 6 vol.] /compiled by Craig Van Slyke. - Hershey, New York: Information Science reference, - Volume IV. – 2008. - p. 1925-2565.
13. Kapp E. Elements of a Philosophy of technology: On the evolutionary history of culture/ trans. by L.K. Wolfe, - Minneapolis and London: University of Minnesota Press, - 1877/2018. – 313 p.
14. Kirby A. Digimodernism: How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure Our Culture / Kirby A. – New York, London: Continuum, - 2009. – 282 p.
15. Poel I.V. Three philosophical perspectives on the relation between technology and society, and how they affect the current debate about artificial intelligence.// Human Affairs, - vol. 30, no. 4, - 2020. - pp. 499-511. URL: https://doi.org/10.1515/humaff-2020-0042
16. Schroeder R. Social Theory after the Internet Media Technology and Globalization / R. Schroeder – London: UCL Press, - 2018. – 196 p. www.ucl.ac.uk/ ucl- press
17. Schulz. W. Reconstructing Mediatization as an Analytical Concept // European Journal of Communication, - 2004, 19 (1). - pp. 87-101. URL: http://ejc.sagepub.com/content/19/1/87
18. Winner L. Do Artifacts Have Politics?// Daedalus, vol. 109, no. 1/ The MIT Press, - 1980, pp. 121–36. URL: http://www.jstor.org/stable/20024652
19. Williams R. Television: Technology and Cultural Form/ London: Routledge Classics, - 2003. – 192 p.
20. https://en.wikipedia.org/wiki/Technological_determinism
21. https://reagle.org/joseph/2004/seminar/fischer-williams.html

Açar sözlər: *siyasi mədəniyyət, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, media, texnologiya, informasiya cəmiyyəti*

Nigar Adilova

Azerbaijan University of Tourism and Management, Lecturer

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND RENEWAL OF POLITICAL CULTURE: ANALYSIS OF THEORETICAL APPROACHES

ABSTRACT

Political culture and information and communication technologies have become the most relevant research areas of the modern era. If we approach it systematically, the re-formation of the political culture is the change of the subsystem under the influence of the external environment and actors. External influences, such as information, communication, and technologies, also have a means of influence. In the modern world, content, communication, and tools are called information and communication technologies. They are relevant tools that influence public opinion, political environment, and behavior overtly and covertly and are especially widely used in modern media. Since society's political culture is related to the change in political knowledge, political emotions, and political behavior of individuals, it is interesting to study the impact of ICT on political culture in this context. The impact of ICT on the socio-political and social-cultural spheres has been studied since the beginning of the last century. In this direction, there are various theoretical approaches to the influence of the media, theories about mediatization, information society, and the influence of technologies on society. Each of these theories helps to understand the direction of the influence of ICT on political culture. The research aims to define the theoretical apparatus about the socio-political and socio-cultural effects of ICT and to put forward new provisions related to its influence on political culture. The research is based on an analysis of different theoretical approaches.

Keywords: *political culture, information and communication technologies, media, technology, information society*

Нигяр Адилова

Преподаватель Азербайджанского Университета Туризма и Менеджмента

ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ОБНОВЛЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ: АНАЛИЗ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ

РЕЗЮМЕ

Политическая культура и информационно-коммуникационные технологии стали наиболее актуальными направлениями исследований в современной политологии. Если подходить системно, то переформирование политической культуры и есть изменение подсистемы под влиянием внешней среды и акторов. Внешние воздействия также обладают средствами воздействия таких, как информация, связь, технологии. В наше время информационно-коммуникационные технологии, будучи актуальными, является инструментом, воздействующим на общественное мнение, политическую среду и поведение явным и скрытым образом, и особенно широко используется в современных СМИ. Поскольку политическая культура общества связана с изменением политических знаний, политических эмоций и политического поведения индивидов, интересно изучить влияние ИКТ на политическую культуру в этом контексте. Влияние ИКТ на общественно-политическую и социокультурную сферу изучается с начала прошлого века. В этом направлении существуют различные теоретические подходы о влиянии СМИ, теории о медиатизации, информационном обществе и влиянии технологий на общество. Каждая из этих теорий помогает понять направления влияния ИКТ на политическую культуру. Целью проведенного исследования является определение теоретического аппарата о социально-политических, социокультурных эффектах ИКТ и выдвижение новых положений, связанных с их влиянием на политическую культуру. Исследование основано на анализе различных теоретических подходов.

Ключевые слова: *политическая культура, информационно-коммуникационные технологии, средства массовой информации, информационное общество*

DÖVLƏT İDARƏÇİLİK AKADEMİYASINDA

Dövlət İdarəçilik Akademiyası ilə Türkiyə Respublikası Prezident Administrasiyası yanında İnsan Resursları Ofisi arasında anlaşma memorandumu imzalanmışdır

0 oktyabr 2023-cü il tarixində Ankara şəhərində Türkiyə Respublikası Prezident Administrasiyası yanında İnsan Resursları Ofisi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası arasında əməkdaşlığa dair protokol imzalanmışdır. İlk dəfə 2021-ci ildə Ankarada Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında iqtisadi əməkdaşlıq üzrə birgə hökumətlərarası komissiyanın doqquzuncu iclasında imzalanmış protokol çərçivəsində iki ölkənin dövlət qulluqçularının hazırlanması və inkişafı sahəsində əməkdaşlığına dair qərar qəbul olunub. Protokola əlavə edilmiş Fəaliyyət Planında, həmçinin təhsil və insan resurslarının inkişafı ilə bağlı birgə fəaliyyətin qarşılıqlı münasibətlərə təkan verəcəyi vurğulanıb. Bu çərçivədə Türkiyə Prezidenti Administrasiyası İnsan Resursları Ofisinin rəhbərliyinin dövlət qulluqçularının təlim və inkişafı üçün vasitələrin tanıdılması istiqamətində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası ilə birgə fəaliyyəti nəzərdə tutulub. Türkiyə Prezidenti Administrasiyası yanında İnsan Resursları Ofisinin rəhbəri, dosent doktor Salim Atay və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, akademik Urxan Ələkbərov tərəfindən imzalanan anlaşma memorandumunda Türkiyə Respublikası Prezident Administrasiyası yanında İnsan Resursları Ofisi tərəfindən dövlət qulluqçularının bilik və bacarıqlarının artırılması məqsədi ilə hazırlanmış və özündə 35000-dən çox təlim videolarını birləşdirən "Uzaktan Eğitim Kapısı" adlı rəqəmsal platformadan ortaq istifadə, dövlət qulluğu sahəsində qarşılıqlı təlimlərin keçirilməsi və təcrübə mübadiləsi aparılması nəzərdə tutulur. Türkiyədə istifadəyə verildiyi gündən bu xidmətdən 1596

dövlət qurumu yararlanmış və təlim videolarının izlənmə sayı 220 milyonu ötmüşdür. İlk olaraq Azərbaycanda fəaliyyət göstərən, dövlət qulluqçularının istifadəsinə verilən və sinxron olaraq Azərbaycan dilinə tərcümə olunan rəqəmsal təlim platformasından gələcəkdə Türk Dövlətləri Təşkilatına üzv olan dövlətlərin də öz kadr potensialının təkmilləşidiril-

məsi üçün istifadə edilməsi planlaşdırılır. Ankara şəhərində keçirilən görüşdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, akademik Urxan Ələkbərov Azərbaycanın son illərdə iqtisadi, siyasi, humanitar, hərbi inkişafı ilə bağlı geniş məlumat verib. Rektor qeyd olunan uğurların əsasında ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və Prezident İlham Əliyevin yaradıcılıqla inkişaf etdirdiyi innovativ dövlət idarəçiliyi strategiyasını xüsusi vurğulayıb. Diqqətə çatdırıb ki, Türkiyə Respublikası, müstəqilliyinin bərpasından indiyədək hər zaman Azərbaycanın yanında olub və ölkənin uğurlu inkişafına dəstəyini göstərib. U.Ələkbərov Azərbaycan Respublikasının bütün dünya üçün prioritet kimi qəbul edilən davamlı inklüziv inkişaf siyasətini səmərəli şəkildə reallaşdıran dünya lideri olduğunu deyib. Qeyd edib ki, Azərbaycanın inklüziv inkişafı indeksinin iqtisadi baxımdan dünyanın inkişaf etmiş ölkələrdəkindən yüksək olması ölkənin iqtisadi potensialının hərtərəfli inkişafı və əhalinin rifahının yüksəldilməsi üçün daha səmərəli istifadəsinin beynəlxalq təsdiqidir. Rektor vurğulayıb ki, inklüziv inkişaf sahəsində Azərbaycan Respublikasının yüksək göstəricilər əldə etməsi və sosial siyasətin reallaşdırılması baxımından dünya liderinə çevrilməsində ölkənin Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın da xidmətləri böyükdür. U.Ələkbərov qazanılan uğurların 44 günlük Vətən müharibəsindəki parlaq Qələbədə böyük payının olduğunu da vurğulayıb. Bildirilib ki, ölkənin hazırkı davamlı inkişafı dövlət idarəçiliyi və dövlət qulluğu sahəsində reallaşdırılan ardıcıl islahatların nəticəsidir. Türkiyə Prezidenti Administrasiyası yanında İnsan Resursları Ofisinin rəhbəri Salim Atay qonaqları salamlayıb və dövlət qulluğu sahəsində kadrlarının hazırlanması istiqamətində Türkiyənin təcrübəsi barədə ətraflı bilgi verib. Eyni zamanda, S.Atay kadr potensialının təkmilləşdirilməsi sahəsində innovasiyaların Azərbaycanda tətbiqi imkanları ilə bağlı fikirlərini bölüşüb. O, qeyd edib ki, dövlət qulluqçularının hazırlanması prosesində iki ölkənin əməkdaşlığının gələcəkdə böyük səmərə verəcəyinə əmindir. Toplantıda gələcək birgə fəaliyyətə dair məsələlərlə bağlı fikir mübadiləsi aparılıb və perspektiv əməkdaşlıq istiqamətləri müəyyənləşdirilib. Görüşdə Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Elmi təşkilat və beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin müdiri dosent Elvin Əzizbəyov iştirak edib.

Tələbələr Heydər Əliyev Dövlət İdarəçiliyi Məktəbində növbəti mühazirəni dinləyiblər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının (DİA) birinci kurs tələbələri növbəti mühazirələrini Heydər Əliyev Dövlət İdarəçiliyi Məktəbində dinləyiblər. Heydər Əliyev Mərkəzinin dəstəyi ilə yaradılan Heydər Əliyev Dövlət İdarəçiliyi Məktəbi ilə tanışlıqdan sonra DİA-nın rektoru, akademik Urxan Ələkbərovun "Dövlət idarəçiliyində Heydər Əliyev fenomeni və müasir Azərbaycanın davamlı inklüziv inkişafı" mövzusunda mühazirəsi dinlənilib. Mühazirəsində Heydər Əliyev Dövlət İdarəçiliyi Məktəbi haqqında ətraflı məlumat verən rektor bildirib ki, məktəb ümummilli lider, müasir müstəqil dövlətimizin memarı və qurucusu Heydər Əliyevin siyasi irsinin, azərbaycançılıq məfkurəsinin təbliği məqsədilə yaradılıb. Ulu Öndərin misilsiz tarixi xidmətlərindən danışan U.Ələkbərov diqqətə çatdırıb ki, Prezident İlham Əliyev Ümummilli Liderin siyasi xəttini əzmlə davam etdirir. Dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin zəngin siyasi irsinin öyrənilməsində, ölkəmizin dünyaya tanıdılmasında Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondunun gördüyü işlər də təqdirəlayiqdir. Akademik qeyd edib ki, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Sərəncamı

ilə DİA-nın yaradılmasının məqsədi dövlət idarəetmə sahəsi üçün gənc mütəxəssislərin hazırlanması işinin müasir tələblərə uyğun qurulması, onların peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması, dövlətimizin möhkəmləndirilməsi və elmi əsaslarla idarə olunmasıdır. Dövlət qulluğu üçün gənc kadrların hazırlanması məsələləri üzrə əsas elmi-metodiki və tədris mərkəzi olan DİA-nın qarşısında çox məsul vəzifə durmaqdadır. Rektor ölkə iqtisadiyyatının sürətli inkişafı istiqamətində aparılan uğurlu siyasətin əsas hədəflərini, eləcə də davamlı inkişafa təsir edən amilləri beynəlxalq təşkilatların hesabatları ilə müqayisəli şəkildə tələbələrin diqqətinə çatdırıb. Azərbaycanın regionda və dünyada söz sahibinə çevrildiyini deyən rektor vurğulayıb ki, ölkəmizin inkişaf göstəriciləri bir çox beynəlxalq təşkilatların, o cümlədən BMT-nin və digər nüfuzlu qurumların rəsmi sənədlərində, müstəqil ekspertlər tərəfindən hazırlanmış hesabatlarda təsdiqini tapıb. Sonda tələbələri maraqlandıran suallar cavablandırılıb.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının nümayəndə heyəti Ankara Sosial Elmlər Universitetində (ASBÜ) olmuşlar

“Heydər Əliyev İli” çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının (DİA) tədbirlər planına uyğun olaraq Türkiyəyə rəsmi səfər çərçivəsində Ankara Sosial Elmlər Universitetində ingilisdilli auditoriya üçün “Davamlı inkişaf məqsədlərinə çatmaq və inklüziv cəmiyyətin formalaşması üçün yeni idarəçilik texnologiyaları – Azərbaycan təcrübəsində” mövzusunda seminar təşkil edilib. Seminarda Ankara Sosial Elmlər Universitetinin ASBÜKENT (şəhər, ətraf mühit və yerli

idarəetmə sahələrində təhsil, araşdırma və nəşr fəaliyyətləri həyata keçirir) mərkəzinin direktoru professor Aslı Akay və ASBÜ Sosial Elmlər İnstitutunun direktoru professor Bilal Çakıcı açılış nitqi ilə çıxış ediblər. Daha sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru akademik Urxan Ələkbərov Ankara Sosial Elmlər Universitetinin professor-müəllim və tələbə heyəti üçün ingilis dilində "Davamlı inkişaf məqsədlərinə çatmaq və inklüziv cəmiyyətin formalaşması üçün yeni idarəçilik texnologiyaları – Azərbaycan təcrübəsində" (New Public Administration Technology for Achieving Sustainable Development Goals and Creating Inclusive Society (Azerbaijan's Experience) mövzusunda geniş interaktiv təqdimatla çıxış edib. Məruzədə akademik U.Ələkbərov Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş və Prezident İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyi inkişaf strategiyası sayəsində Azərbaycanın qazandığı nailiyyətlərə diqqət çəkib. O, Prezident İlham Əliyev tərəfindən işlənərək tətbiq edilmiş yeni dövlət idarəçiliyi texnologiyalarının Azərbaycanı davamlı inklüziv inkişaf naminə resurslardan səmərəli istifadə üzrə regional və qlobal liderə çevrilməsinə gətirib çıxardığını xüsusi vurğulayıb. Eyni zamanda, Azərbaycanda tətbiq edilən innovativ idarəçilik texnologiyaları kompleksinin yüksək səmərəliliyinin BMT Təhlükəsizlik Şurasının 4 qətnaməsinin uğurla yerinə yetirilməsində və Ermənistan tərəfindən 30 ilə yaxın işğal altında saxlanılan ərazilərin azad edilməsində təsdiqini tapdığını bildirib. Akademik Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tam bərpasını dövlətimizin başçısının innovativ inkişaf

strategiyasının təntənəli yekunu kimi dəyərləndirib. Rektor Azərbaycanın bütün dünya üçün prioritet kimi qəbul edilən davamlı inklüziv inkişaf siyasətini səmərəli şəkildə reallaşdıran dünya lideri olduğunu diqqətə çatdırıb. Vurğulanıb ki, inklüziv inkişaf sahəsində Azərbaycanın Respublikasının yüksək göstəricilər əldə etməsində və sosial siyasətin reallaşdırılması baxımından dünya liderinə çevrilməsində ölkənin Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın müstəsna xidmətləri var. Respublikanın hazırkı davamlı inkişafı dövlət idarəçiliyi və dövlət qulluğu sahəsində reallaşdırılan ardıcıl islahatlar və dəyişikliklərin nəticəsidir. Rektor seminar zamanı müstəqil və suveren Azərbaycan dövlətinin keyfiyyətcə yeni olan və 2021–2030-cu illəri əhatə edən strateji mərhələyə daxil olduğunu qeyd edərək, inklüziv cəmiyyətin qurulması prosesinin ölkənin 2030-cu il üçün planlaşdırılmış əsas prioritetləri sırasında olduğunu söyləyib. O, beynəlxalq təşkilatların hesabatlarına əsaslanaraq, ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpası ilə səciyyələnən bu yeni mərhələdə Azərbaycan Respublikasının bütün dünya üçün prioritet kimi qəbul edilən inklüziv inkişafın planlaşdırılması və idarəedilməsi sahəsindəki uğurlarını dinləyicilərin diqqətinə çatdırıb. Akademik U.Ələkbərov məruzəsini işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aparılan quruculuq işləri, müstəqillik dövründə qazanılan siyasi, iqtisadi, hərbi uğurlar, inklüziv inkişafın idarə olunması sahəsində ölkənin əldə etdiyi nailiyyətlər barədə geniş elmi təhlilə əsaslanan məlumatlarla yekunlaşdırıb. Sonra dinləyicilərin sualları cavablandırılıb. Seminarda, həmçinin DİA-nın prorektoru Əbülfəz Talıbov, Elmi təşkilat və beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin müdiri dosent Elvin Əzizbəyov iştirak ediblər.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasında elmi konfrans

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında elmi konfrans keçirilib. Tədbirdə Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru akademik Urxan Ələkbərov ölkənin son iyirmi ildə bütün sahələrdə böyük uğurlar əldə etdiyini söyləyib. O, ölkənin uğurlu inkişafı sayəsində dövlətçilik ənənələrimizin möhkəmləndiyini, iqtisadi və siyasi gücümüzün artdığını bildirib. Qeyd edilib ki, müstəqil Azərbaycan Respublikası bu gün hər bir soydaşımız üçün əsl qürur mənbəyinə çevrilib. Akademik U.Ələkbərov Azərbaycan Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi, şanlı Ordumuzun gücü ilə Vətən müharibəsi zamanı qazandığımız böyük Qələbədən, ərazi bütövlüyümüzün təmin olunmasından, Xankəndidə və digər işğaldan azad olunmuş şəhər və ərazilərimizdə Azərbaycanın Dövlət Bayrağının qaldırılmasının əhəmiyyətindən söz açıb. Rektor bildirib ki, Qələbəmizin başlıca amili Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin həyata keçirdiyi güclü dövlət, güclü xalq və güclü ordu strategiyası olub. Diqqətə çatdırılıb ki, son 20 ildə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında bir çox sahələrdə olduğu kimi, elm sahəsində də yüksək uğurlara imza atılıb. Belə ki, 2003-2023-cü illərdə elmin inkişafı dövlət siyasətinin strateji əhəmiyyətli prioritetlərindən birinə çevrilib, dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda elmin yeri və rolu müəyyənləşdirilib, elmi fəaliyyətin stimullaşdırılması istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilib. Akademik U.Ələkbərov xatırladıb ki, 2018-ci ildə ölkələrin inkişafını dəyərləndirmək üçün inklüziv inkişaf indeksi təklif edildi. Bu göstərici ölkənin indiki və gələcək nəsillərin hərtərəfli və əhatəli inkişafına nə dərəcədə hazır olduğunu nümayiş etdirir. Prezident İlham Əliyevin ölkədə, ilk növbədə, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə davamlı inkişaf edən inklüziv cəmiyyətin formalaşmasını milli prioritet kimi müəyyənləşdirməsi uzaqgörənliyin və pers-

pektivlərin düzgün hədəflənməsinin bariz təzahürüdür. Son 20 ildə Azərbaycan Respublikası inklüziv inkişafın səmərəli idarəedilməsi sahəsində dünya liderinə çevrilib. Dünya Bankı və Davos Dünya İqtisadi Forumunun dərc etdiyi rəsmi hesabatlara əsasən Azərbaycan Respublikasının İnklüziv İnkişaf İndeksi 4,69 bərabərdir və bu göstərici ilə ölkəmiz dünyada 25-ci yerdədir. Nəzərə alınmalıdır ki, iqtisadi imkanlarına görə ölkəmiz dünyada 83-cü yerdədir. Bu o deməkdir ki, ölkəmizdə unikal dövlət idarəçilik texnologiyaları tətbiq edilir. Adətən iqtisadi imkanlarla inklüziv inkişaf sahəsində dünya ölkələrinin reytinqi ya üst-üstə düşür və ya çox yaxın olur. Nisbətən məhdud imkanlarla yüksək nəticənin qazanılması yalnız uğurlu idarəetmənin nəticəsi ola bilər. Azərbaycan Respublikasında Prezident İlham Əliyevin son 20 ildə reallaşdırdığı uğurlu siyasət bu nailiyyətlərin qazanılmasını təmin edib. Konfransda Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Dövlət qulluğu və kadr siyasəti kafedrasının müdiri, siyasi elmlər doktoru, Milli Məclisin deputatı, professor Hikmət Babaoğlu, Tarix kafedrasının müdiri dosent Firdovsiyyə Əhmədova, Hüquq kafedrasının müdiri professor İsaxan Vəliyev və digərləri çıxış edərək dövlət müstəqilliyimizin bərpası uğrunda gedən mübarizələrdən, əldə olunan uğurlardan bəhs ediblər. Çıxış edənlər Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsini xalqımızın tarixində böyük hadisə kimi qiymətləndirib, ölkənin əldə etdiyi nailiyyətlər barədə fikirlərini bölüşüblər. Bildirilib ki, müstəqilliyi qoruyub saxlamağın onu qazanmaqdan qat-qat çətin olduğunu tarix dəfələrlə sübut edib. Azərbaycan xalqı bu il əlamətdar günləri öz ərazi bütövlüyünü bərpa etmiş qalib xalq kimi qeyd edir. Vurğulanıb ki, əldə edilən bütün uğurların, bu tarixi hadisənin yaradıcısı, memarı Prezident İlham Əliyevdir. Xankəndidə Azərbaycanın Dövlət Bayrağının ucaldılması ilə xalqımızın və dövlətimizin inkişafında yeni mərhələ başlanır.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasında Milli Müdafiə Universitetinin nümayəndə heyəti ilə görüş keçirilib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında Milli Müdafiə Universitetinin nümayəndə heyəti ilə görüş keçirilib. Tədbir Müdafiə Nazirliyinin xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələri haqqında gənclərin məlumatlandırılması olub. Görüşdə DİA-nın professor-müəllim heyəti, tələbələri iştirak ediblər. Tədbir öncə Şəhidlərin xatirəsi yad edilib və Dövlət Himni səslənib. DİA-nın rektoru akademik Urxan Ələkbərov çıxış edərək Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş və Prezident İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyi inkişaf strategiyası sayəsində Azərbaycanın qazandığı nailiyyətlərə diqqət çəkib. O, Zəfərin cəmi 44 günə qazanılmasını və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tam bərpasını dövlətimizin başçısının innovativ inkişaf strategiyasının təntənəli yekunu kimi dəyərləndirib. Akademik U.Ələkbərov çıxışını işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aparılan quruculuq işləri, müstəqillik dövründə qazanılan siyasi, iqtisadi, hərbi uğurlar, inklüziv inkişafın idarə olunması sahəsində ölkənin əldə etdiyi nailiyyətlər barədə elmi təhlilə əsaslanan məlumatlarla yekunlaşdırıb. Daha sonra Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutunun rektoru, general mayor Arif Həsənov, Vətən müharibəsi qəhrəmanı, polkovnik Nizami Mövlanov, 1-ci dərəcəli kapitan, professor Nurulla Əliyev, Siyasi idarəetmə və politologiya kafedrasının müəllimi, politoloq Zaur Məmmədov, dosent Yusif Ağayev və digərləri çıxış ediblər. Görüşün sonunda dinləyicilərin sualları cavablandırılıb.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasına qəbul olunan Prezident təqaüdçüləri say nisbəti səmərəliliyinə görə reytinqdə ön sıralardadır

Prezident İlham Əliyev “2023–2024-cü tədris ilində Azərbaycan Respublikasının ali məktəblərinə daxil olmuş tələbələrə Prezident təqaüdünün verilməsi haqqında” Sərəncam imzalayıb. Prezident təqaüdünə layiq görülənlər arasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının (DİA) da tələbələri var. Prezident təqaüdünün verilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamına əsasən tələbə qəbulu imtahanlarında ixtisas qrupları üzrə ən yüksək nəticə göstərmiş 102 nəfər tələbə Prezident təqaüdünə layiq görülüb. Builki müsabiqənin nəticələrinə əsasən 438 nəfər Dövlət İdarəçilik Akademiyasına qəbul olub. Dövlət İdarəçilik Akademiyasında təhsil alacaq Prezident təqaüdçülərinin say nisbəti səmərəliliyinə nəzər salsaq görərik ki, onlar ölkə üzrə ümumi qəbul olan tələbələrin say nisbəti ilə müqayisədə 0,8 %, Prezident təqaüdünə layiq görülən 102 nəfərin say nisbəti ilə müqayisədə isə 5,9 %-i təşkil edir. Bu statistika əsasən DİA-ya qəbul olunan Prezident təqaüdçülərinin say nisbəti səmərəlilik göstəricisini 6 dəfə üstələyir. Prezident təqaüdünə layiq görülən 102 nəfər tələbənin 6 nəfəri DİA-nın hüquqşünaslıq ixtisasında təhsil alacaqlar.

DİA-nın nümayəndə heyəti Özbəkistanda Türk Dövlətləri Təşkilatına üzv ölkələrin insan resurslarının inkişafına dair görüşdə iştirak edib

Özbəkistan Respublikasının Səmərqənd şəhərində "Türk Dövlətləri Təşkilatına üzv ölkələrində insan resurslarının İnkişafı" adlı II görüş keçirilib. Özbəkistan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət Qulluğunun İnkişafı Agentliyinin təşkilatçılığı ilə keçirilən görüşdə Azərbaycan, Türkiyə, Özbəkistan, Qazaxıstan və Qırğızıstandan insan resurslarının inkişafına məsul qurumların rəhbərləri iştirak ediblər. İlk dəfə 2021-ci ildə Ankarada Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında iqtisadi əməkdaşlıq üzrə birgə hökumətlərarası komissiyanın doqquzuncu iclasında imzalanmış protokol çərçivəsində iki ölkənin dövlət qulluqçularının hazırlanması və inkişafı sahəsində əməkdaşlığına dair qərar qəbul olunub. Protokola əlavə edilmiş Fəaliyyət Planında, həmçinin təhsil və insan resurslarının inkişafı ilə bağlı birgə fəaliyyətin qarşılıqlı münasibətlərə təkan verəcəyi vurğulanıb. Bu çərçivədə Türkiyə Prezidenti Administrasiyası İnsan Resursları Ofisinin rəhbərliyinin dövlət qulluqçularının təlim və inkişafı üçün vasitələrin tanıdılması istiqamətində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası (DİA) ilə birgə fəaliyyəti nəzərdə tutulub. Budəfəki görüşün əsas məqsədi ölkə təcrübələrinin paylaşılması, ikitərəfli görüşlərin keçirilməsi və əməkdaşlığın möhkəmlənməsidir. Görüş çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru akademik Urxan Ələkbərov "Müasir dövlət idarəçiliyi çərçivəsində idarəedici kadrların səriştəsinin artırılması ilə bağlı problemlər" adlı paneldə "Dövlət idarəetmə texnologiyalarının səmərəliliyinin artırılması üçün insan potensialının

yaradılması" mövzusunda məruzə ilə çıxış edib. Akademik U.Ələkbərov Azərbaycanın son illərdə iqtisadi, siyasi, humanitar, hərbi inkişafı ilə bağlı geniş məlumat verib. O, Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulmuş və Prezident İlham Əliyevin yaradıcılıqla inkişaf etdirdiyi innovativ dövlət idarəçiliyi strategiyasını xüsusi vurğulayıb. Qeyd edilib ki, Azərbaycanın inklüziv inkişafı indeksinin iqtisadi baxımdan dünyanın inkişaf etmiş ölkələrdəkindən yüksək olması respublikanın iqtisadi potensialının hərtərəfli inkişafı və əhalinin rifahının yüksəldilməsi üçün daha səmərəli istifadəsinin beynəlxalq təsdiqidir. İnklüziv inkişaf sahəsində Azərbaycan Respublikasının yüksək göstəricilər əldə etməsi və sosial siyasətin reallaşdırılması baxımından dünya liderinə çevrilməsində ölkənin Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın xidmətləri böyükdür. U.Ələkbərov əldə olunan uğurların 44 günlük Vətən müharibəsi zamanı qazandığımız parlaq Qələbədə böyük payının olduğunu vurğulayıb. Təqdimat zamanı DİA tərəfindən həyata keçirilən beynəlxalq layihələr, sahə üzrə təcrübə, həmçinin gələcəkdə icrası planlaşdırılan işlər barədə ətraflı məlumat verilib. Tədbirdə Türk Dövlətləri Təşkilatına üzv olan dövlətlərin nümayəndələrinin çıxışları dinlənilib, bu ölkələrin təcrübələrinin paylaşılması, gələcəkdə ikitərəfli görüşlərin keçirilməsi və Türkiyənin təşəbbüsü ilə Türk Dövlətləri Təşkilatında İnsan Resurslarının İnkişafı İnstitutunun yaradılması ilə bağlı təklif irəli sürülüb. Tədbirdə Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Elmi təşkilat və beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin müdiri dosent Elvin Əzizbəyov da iştirak edib.

"48-ci İCPC – Universitet Tələbələrinin Beynəlxalq Proqramlaşdırma" müsabiqəsi

22 oktyabr 2023-cü il tarixində "48-ci İCPC – Universitet Tələbələrinin Beynəlxalq Proqramlaşdırma" müsabiqəsinin 1/8 final mərhələsi (klassifikasiya) keçirilmişdir. Müsabiqədə Azərbaycanın 23 ali təhsil müəssisəsindən 167 komanda (hər komanda üç tələbə və komanda rəhbərindən ibarətdir) iştirak edib. Komandalara 5 saat ərzində 13 alqoritmik məsələni C, C++, Java və ya Python proqramlaşdırma dillərində həll etmək tapşırığı verilib. Qiymətləndirmə avtomatik qiymətləndirmə sistemi ilə aparılıb. Müsabiqə nəticələrinə görə 58 komanda 5 noyabr 2023-cü il tarixində Bakı Mühəndislik Universitetində keçiriləcək "48-ci ICPC – Universitet Tələbələrinin Beynəlxalq Proqramlaşdırma" müsabiqəsinin Azərbaycan üzrə 1/4 final mərhələsinə vəsiqə qazanıb. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasını akademiyasının "Elektron İdarəetmə" şöbəsinin müdiri Vüqar Hüseynlinin rəhbərliyi ilə "İnzibati İdarəetmə" fakültəsinin tələbələrindən ibarət 6 komanda təmsil edirdi(APA1, APA2, APA3, APA4, APA5, APA6). Akademiyanın komandaları məsələlərin həllində fəal iştirak etmişlər. APA1 (Əmir Ələkbərli, Səkinə Əlizadə, İlkin Ələkbərli) və APA6 (Cəbrayıl Babayev, Fərid Ələsgərli, Kənan Əliquliyev) komandaları seçildiklərinə görə 1/4 final mərhələsində iştirak hüququ əldə etmişlər.

Dövlət İdarəçilik Akademiyası və İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidməti arasında əməkdaşlığa dair memorandum imzalanıb

Oktyabr ayının 31-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası ilə İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidməti arasında əməkdaşlığa dair memorandum imzalanıb. Memorandumu Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, akademik Urxan Ələkbərov və İqtisadiyyat Nazirliyi

yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidmətinin rəisi Məmməd Abbasbəyli imzalayıblar. Memorandum kadr potensialının gücləndirilməsi məqsədilə yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanması, dövlət qulluğu sistemində çalışan gənc kadrların ixtisasının artırılması üzrə ixtisasartırma kurslarının təşkili, idarəetmə və iqtisadiyyat sahələri üzrə təhsil alan gənc kadrların könüllülük proqramlarında iştirakı, onların praktik təcrübə əldə etmələrini dəstəkləmək istiqamətində əməkdaşlıq və digər məsələləri əhatə edir. Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidməti və Dövlət İdarəçilik Akademiyası tələbələrin təcrübə proqramlarına cəlb edilməsi, istehsalat və elmi-tədqiqat təcrübələrində, o cümlədən seminar və təlimlərdə iştirakının təmin edilməsi istiqamətində əməkdaşlıq edəcəklər. Eyni zamanda memorandum Dövlət Xidməti və Dövlət İdarəçilik Akademiyası arasında əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq münasibətlərini təmin etməklə elmi-praktiki məlumatların mübadiləsi və inkişafının, həmçinin dövlət idarəçiliyi, davamlı iqtisadi inkişaf, insan potensialı, antiinhisar, haqsız rəqabət, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi və qarşılıqlı maraq kəsb edən digər sahələrdə əməkdaşlıq edilməsinə yönəlmişdir. İmzalanma mərasimində çıxış edən rektor Urxan Ələkbərov ümummilli lider Heydər Əliyevin müəllifi olduğu inkişaf strategiyasının nailiyyətləri və Ulu Öndərin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin ölkədə həyata keçirdiyi davamlı inkişafın uğurlu nəticələri, inklüziv cəmiyyətin formalaşması sahəsində görülən işlərin müsbət nəticələrini vurğulayıb. Rektor ölkəmizdə nadir idarəçilik texnologiyalarının tətbiqi, çevik dövlət idarəetmə sisteminin formalaşdırılması, elmə əsaslanan innovativ inkişaf strategiyasının reallaşdırılması, dövlət quruculuğu və dövlət qulluğunun inkişafına diqqət çəkib. U.Ələkbərov vurğulayıb ki, ölkəmizin qısa müddətdə iqtisadi, sosial, siyasi, humanitar və digər sahələrdə qazandığı yüksək nailiyyətlər, XXI əsrin çağırışlarının həllinə yönəlmiş dünya əhəmiyyətli təşəbbüsləri, ildən-ilə artan beynəlxalq nüfuzu Azərbaycanı bir çox istiqamətlərdə regional və qlobal liderə çevirib. Son 44 günlük müharibə və ölkənin zəfəri bunu bir daha nümayiş etdirib. Sonra İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət

Dövlət Xidmətinin rəisi Məmməd Abbasbəyli çıxış edərək bildirib ki, ölkəmizdə idarəçilik sahəsində peşəkar kadrların yetişdirilməsinə xüsusi diqqət ayıran qabaqcıl aparıcı tədris, metodik, elm və analitik informasiya mərkəzi olan Dövlət İdarəçilik Akademiyası ilə birgə əməkdaşlıq önəmli addımlardan biridir. Anlaşma Memorandumu çərçivəsində təhsilalanları Dövlət Xidmətinin fəaliyyəti barədə məlumatlandırmaq məqsədilə Akademiyada "Karyera günləri"nin keçirilməsi nəzərdə tutulur. Dövlət Xidmətinin rəisi Məmməd Abbasbəyli bildirib ki, ölkədə gənclər siyasəti istiqamətində bir sıra proqramlar və layihələr həyata keçirilir. Dövlət Xidmətində aparılan gəncləşdirmə siyasətinə toxunan Xidmət rəisi savadlı və potensiallı gənc kadrların işlə təmin olunması və rəhbər vəzifələrdə çalışmaları üçün şəraitin yaradıldığını qeyd edib. Vurğulanıb ki, gənclərin dövlət qurumlarında fəaliyyəti dövlət idarəetməsində innovativ düşüncələrin, müasir yanaşmaların tətbiqinə şərait yaradıb. Anlaşma Memorandumu haqında danışan xidmət rəisi burada əsas məqsəd idarəetmə ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrin Agentliyin struktur bölmələrində təcrübə keçmələri, birgə elmi-praktiki araşdırmaların aparılması və sair məsələlər nəzərdə tutur. Tədbirin sonunda Dövlət İdarəçilik Akademiyası ilə İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidməti arasında anlaşma memorandumu imzalanıb.

DİA-nın rektoru Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət qulluqçuları üçün təlim keçib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının (DİA) rektoru akademik Urxan Ələkbərov Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət qulluqçuları üçün təlim keçib. Təlim Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2023-cü il 5 iyun tarixli "Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına dair 2023–2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında Sərəncamının müvafiq bəndinin icrasını təmin etmək məqsədi daşıyır. "Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına dair 2023-2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı"nın dövlət qulluğunda bilik, bacarıq və səriştənin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi bəndinin əsas icraçısı Dövlət İdarəçilik Akademiyasıdır. Təlimdə DİA-nın rektoru akademik Urxan Ələkbərov "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin innovativ idarəçilik texnologiyalarının siyasi, iqtisadi və hərbi uğurları" adlı məruzə ilə çıxış edib. O, Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş və Prezident İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyi inkişaf strategiyası sayəsində Azərbaycanın qazandığı nailiyyətlərə diqqət çəkib. U.Ələkbərov Prezident İlham Əliyev tərəfindən işlənərək tətbiq edilmiş yeni dövlət idarəçiliyi texnologiyalarının Azərbaycanı davamlı inklüziv inkişaf naminə resurslardan səmərəli istifadə üzrə regional və qlobal liderə çevrilməsinə gətirib çıxardığını xüsusi vurğulayıb. Rektor beynəlxalq təşkilatların hesabatlarına əsaslanaraq, ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpası ilə səciyyələnən bu yeni mərhələdə Azərbaycan Respublikasının bütün dünya üçün prioritet kimi qəbul edilən inklüziv inkişafın planlaşdırılması və idarəedilməsi sahəsindəki uğurlarını dinləyicilərin diqqətinə çatdırıb. Akademik U.Ələkbərov işğaldan azad olunmuş ərazilərdə həyata keçirilən quruculuq tədbirlərindən, müstəqillik dövründə qazanılan siyasi, iqtisadi, hərbi uğurlardan, inklüziv inkişafın idarə olunması sahəsində ölkənin əldə etdiyi nailiyyətlərdən bəhs edib.

DİA-da 8 Noyabr – Zəfər Gününə həsr olunmuş elmi-praktik konfrans

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında (DİA) 8 Noyabr – Zəfər Gününə həsr olunmuş elmi-praktik konfrans keçirilib. Əvvəlcə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni səsləndirilib. Şəhidlərin əziz xatirəsi yad edilib. Tədbirdə çıxış edən Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru akademik Urxan Ələkbərov Azərbaycan Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi, qəhrəman Ordumuzun gücü, qüdrəti ilə Vətən müharibəsi zamanı Böyük Zəfər qazan-

dığımızı, torpaqlarımızın işğaldan azad olunduğunu bildirib. Vurğulanıb ki, bu Qələbə xalqımızın vətənpərvərliyini, qəhrəmanlığını dünyaya göstərdi. Biz Zəfərimizlə sonsuz qürur duyuruq. Rektor bu il sentyabrın 19-da antiterror tədbirləri nəticəsində Azərbaycan ərazisində qanunsuz məskunlaşmış Ermənistan ordusunun təslim olduğunu, suverenliyimizin tam təmin edildiyini söyləyib. U.Ələkbərov Azərbaycanın iqtisadi, siyasi, hərbi inkişafından danışıb. O, nailiyyətlərin Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulmuş və Prezident İlham Əliyevin yaradıcılıqla inkişaf etdirdiyi innovativ dövlət idarəçiliyi strategiyasını xüsusi vurğulayıb. Rektor əldə olunan uğurların Vətən müharibəsi zamanı qazandığımız parlaq Qələbədə böyük rolu olduğunu deyib. Milli Məclisin deputatı Məzahir Əfəndiyev, Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Tarix kafedrasının professoru, tarix elmləri doktoru Havva Məmmədova, Beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət kafedrasının müdiri hüquq elmləri doktoru, professor Namiq Əliyev, Beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət kafedrasının professoru, siyasi elmlər doktoru Elçin Əhmədov Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə 44 günlük Vətən müharibəsində əldə etdiyimiz Böyük Zəfərin tarixi əhəmiyyətindən bəhs edib, Qələbəmizlə xalqımızın şərəfli tarix yazdığını bildiriblər. Vurğulanıb ki, torpaqlarımızın azad olunması yolunda canlarından keçmiş qəhrəman Vətən övladlarının əziz xatirəsi daim ürəklərdə yaşayacaq. Sonra 8 Noyabr – Zəfər Gününə həsr edilmiş videoçarx nümayiş olunub. Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Qarabağ İrsini Araşdırma Mərkəzi Şuşa Dövlət Rəsm Qalereyası ilə birgə “Şuşanın tarixi-mədəni irsi”nə aid rəsm əsərlərinin və “Şuşa Şəhəri Günü”nə həsr edilmiş kitabların sərgisini təşkil edib. Sərgidə nümayiş olunan “Şuşanın məhəllələri və tarixi yerləri”ni əks etdirən rəsm əsərləri Şuşa Dövlət Rəsm Qalereyasının direktoru, şuşalı rəssam Rövşən Bayramova məxsusdur.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının rəhbər vəzifəli şəxsləri üçün təlim keçirilib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası (DİA) tərəfindən Naxçıvan Muxtar Respublikasının mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının rəhbər vəzifəli olan dövlət qulluqçuları üçün səyyar təlim keçirilib. Təlim Prezident İlham Əliyevin 2023-cü il 5 iyun tarixli “Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına dair 2023–2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Sərəncamının müvafiq bəndinin icrasını təmin etmək məqsədi daşıyır. Qeyd edilən Dövlət Proqramının dövlət qulluğunda bilik, bacarıq və səriştənin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi bəndinin əsas icraçısı Dövlət İdarəçilik Akademiyasıdır. Təlimdə DİA-nın rektoru akademik Urxan Ələkbərov “Prezident İlham Əliyevin innovativ idarəçilik texnologiyaları və Azərbaycan Respublikasının siyasi, iqtisadi, hərbi uğurları” mövzusunda interaktiv təqdimatla çıxış edib. Təqdimatda Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş və Prezident İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyi inkişaf strategiyası sayəsində Azərbaycanın qazandığı nailiyyətlərə diqqət çəkilib. Rektor Urxan Ələkbərov Prezident İlham Əliyev tərəfindən işlənərək tətbiq edilmiş yeni dövlət idarəçiliyi texnologiyalarının Azərbaycanın davamlı inklüziv inkişaf naminə resurslardan səmərəli istifadə sahəsində regional və qlobal liderə çevrilməsinə gətirib çıxardığını xüsusi vurğulayıb. Eyni zamanda, Azərbaycanda tətbiq edilən innovativ idarəçilik texnologiyaları kompleksinin yüksək səmərəliliyinin BMT Təhlükəsizlik Şurasının 4 qətnaməsinin uğurla yerinə yetirilməsində və Ermənistan tərəfindən 30 ilə yaxın işğal altında saxlanmış ərazilərin azad

edilməsində təsdiqini tapdığını bildirib. O, bu Zəfərin cəmi 44 günə qazanılmasını və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tam bərpasını dövlətimizin başçısının innovativ inkişaf strategiyasının təntənəli yekunu kimi dəyərləndirib. Rektor Azərbaycan Respublikasının bütün dünya üçün prioritet kimi qəbul edilən davamlı inklüziv inkişaf siyasətini səmərəli şəkildə reallaşdıran dünya lideri olduğunu bildirib. Diqqətə çatdırıb ki, məhdud maliyyə imkanları şəraitində Azərbaycanın inklüziv inkişafı indeksinin daha inkişaf etmiş ölkələrdəkindən yüksək olması ölkənin iqtisadi potensialının hərtərəfli inkişafı və əhalinin rifahının yüksəldilməsi üçün daha səmərəli istifadəsinin beynəlxalq təsdiqidir. İnklüziv inkişaf sahəsində Azərbaycan Respublikasının yüksək göstəricilər əldə etməsi və sosial siyasətin reallaşdırılması baxımından dünya liderinə çevrilməsində ölkənin Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın müstəsna xidmətləri var. U.Ələkbərov qazanılan uğurların 44 günlük Vətən müharibəsindəki parlaq Qələbədə böyük payının olduğunu xüsusi vurğulayıb. Bildirilib ki, ölkənin hazırkı davamlı inkişafı dövlət idarəçiliyi və dövlət qulluğu sahəsində reallaşdırılan ardıcıl islahatlar və dəyişikliklərin nəticəsidir. Akademik qeyd edib ki, 8 noyabr 2020-ci il Azərbaycan tarixinə ən şanlı gün kimi yazıldı. DİA-nın rektoru müstəqil və suveren Azərbaycan dövlətinin keyfiyyətcə yeni olan və 2021–2030-cu illəri əhatə edən strateji mərhələyə daxil olduğunu söyləyərək, inklüziv cəmiyyətin qurulması prosesinin ölkənin 2030-cu il üçün planlaşdırılmış əsas prioritetləri sırasında olduğunu deyib. U.Ələkbərov beynəlxalq təşkilatların hesabatlarına əsaslanaraq, ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpası ilə səciyyələnən bu yeni mərhələdə Azərbaycan Respublikasının bütün dünya üçün prioritet kimi qəbul edilən inklüziv inkişafın planlaşdırılması və idarəedilməsi sahəsindəki uğurlarını dinləyicilərin diqqətinə çatdırıb. Akademik U.Ələkbərov işğaldan azad olunmuş ərazilərdə həyata keçirilən quruculuq tədbirlərindən, müstəqillik dövründə qazanılan siyasi, iqtisadi, hərbi uğurlardan, inklüziv inkişafın idarə olunması sahəsində ölkənin əldə etdiyi nailiyyətlərdən bəhs edib. Sonra dinləyicilərin sualları cavablandırılıb.

DİA Tələbə Elmi Cəmiyyəti Zəfər Günü münasibətilə konfrans keçirmişdir

DİA Tələbə Elmi Cəmiyyəti 4 noyabr 2023-cü il tarixində magistrant və tələbələrin geniş iştirakı ilə 8 noyabr – Zəfər Gününə həsr olunmuş "Böyük Zəfərə aparan güclü Azərbaycan dövləti quruculuğu və yeni reallıqlar" mövzusunda elmi konfrans keçirmişdir.

Tədbir Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himninin səsləndirilməsi və ölkəmizin ərazi bütövlüyü uğrunda canlarından keçmiş şəhidlərimizin unudulmaz xatirəsinin bir dəqiqəlik sükutla yad edilməsi ilə başlamışdır.

Zəfər Gününə həsr olunan film nümayiş etdirilmiş, şeirlər oxunmuşdur.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, akademik Urxan Ələkbərov konfransı açaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında qəhrəman Azərbaycan Ordusunun cəmi 44 gündə işğala son qoyaraq təcavüzkar Ermənistan üzərində əldə etdiyi Böyük Qələbədən, bu möhtəşəm Zəfərin tarixi əhəmiyyətindən geniş söhbət açmışdır. Rektor təməlində Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin gələcəyə hesablanmış güclü dövlət strategiyası durduğu və onun layiqli siyasi varisi Prezident İlham Əliyevin böyük uğurla reallaşdırdığı nəhəng işlərdən ətraflı danışmış, Ermənistanın faşist əməllərinə görə beynəlxalq hüquq çərçivəsində ağır cəza alacağına əminlik bildirmiş, postmüharibə reallıqları və Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin həyata keçirdiyi Qarabağın dirçəlişi strategiyasından və Böyük Qayıdışdan geniş bəhs etmiş, Tələbə Elmi Cəmiyyətinin Zəfər Gününə həsr olunmuş konfransının xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğulayaraq, onun işinə uğurlar arzulamışdır.

Sonra DİA Tələbə Elmi Cəmiyyətinin sədri, siyasi elmlər doktoru, prof. əv. Sevil Məmmədova geniş məruzə etmiş, məruzə ətrafında magistrant və tələbələrdən Dilarə Elyazova, Etibar Babayev, Aytac Ağazadə, Cahangir Həsənov, Aysel Abbasova, Nigar İbrahimova, Tural Rəhimzadə, Ayşə Əliyeva, Sahib Əliyev, Elşad Məmmədov, Lalə Qədirova, İlyas Həsənli, Cavidan Səfərov, Murad Məmmədov və b. maraqlı çıxışlar etmiş, geniş fikir mübadiləsi aparmışlar.

DİA komandası "48-ci İCPC – Universitet Tələbələrinin Beynəlxalq Proqramlaşdırma" müsabiqəsinin final mərhələsində iştirak etmişlər

5 noyabr 2023-cü il tarixində "48-ci İCPC – Universitet Tələbələrinin Beynəlxalq Proqramlaşdırma" müsabiqəsinin 1/4 final mərhələsi keçirilmişdir. Müsabiqədə Azərbaycanın 23 ali təhsil müəssisəsindən 58 komanda (hər komanda üç tələbə və komanda rəhbərindən ibarətdir) iştirak edib. Komandalara 5 saat ərzində 13 alqoritmik məsələni C, C++, Java və ya Python proqramlaşdırma dillərində həll etmək tapşırığı verilib. Qiymətləndirmə avtomatik qiymətləndirmə sistemi ilə aparılıb. 1/4 final mərhələsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasını akademiyanın "Elektron İdarəetmə" şöbəsinin müdiri Vüqar Hüseynlinin rəhbərliyi ilə "İnzibati İdarəetmə" fakültəsinin tələbələrindən ibarət 2 komanda təmsil edirdi (APA1, APA6). APA1 (Əmir Ələkbərli, Səkinə Əlizadə, İlkin Ələkbərli) komandası müsabiqədə II yer tutaraq Gürcüstanın respublikasının Kutaisi şəhərində keçiriləcək 1/2 final mərhələsində iştirak hüququ əldə etmişdir.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının tələbələri 9-cu Bakı Beynəlxalq Kitab Sərgisində iştirak ediblər

14 noyabr 2023-cü il tarixində Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının I və IV qrup tələbələri və Hüquq kafedrasının müəllimi h.ü.f.d. Cəfərova Reyhan 9-cu Bakı Beynəlxalq Kitab Sərgisində olublar. 9-cu Bakı Beynəlxalq Kitab Sərgisi Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə Bakı Ekspo Mərkəzində Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 100 illik yubileyinə həsr olunub. Sərgidə 11 ölkədən 30-dan çox xarici təşkilat, 109 yerli nəşriyyat-poliqrafiya və kitab sənəti ilə əlaqəli müəssisə iştirak edir. Sərgidə Azərbaycanın xalq yazıçıları və şairləri, tanınmış gənc yazarlar və məşhur xarici yazıçılar və aktyorlar iştirak edirlər. Tələbələrin bu sərgidə iştirakının məqsədi Azərbaycan dövlətinin kitab nəşri, kitabın təbliği və yayılması, dərsliklərin, lüğətlərin, tərcümə və elmi ədəbiyyatın işıq üzü görməsinə yönəlmiş qərar və göstərişlərinin mühüm rolunu göstərmək, ölkəmizdə kitab sənayesi sektorunun, ədəbi proseslərin və mütaliə mədəniyyətinin inkişafını dəstəkləməkdir. Həmçinin tələbələr "Vətən savaşı tarixi" kitabının təqdimatında iştirak edib, müəlliflərə sual verib, foto çəkdiriblər.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasında "Erasmus+mübadilə proqramı" çərçivəsində mühazirə dinlənilmişdir

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında beynəlxalq əlaqələrin səmərəliliyinin artırılması, qarşılıqlı təcrübənin bölüşülməsi məqsədi ilə müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir. 13-17 noyabr tarixlərində Dövlət İdarəçilik Akademiyasında Türkiyənin Anadolu Universitetinin dosenti Emrah Ayhanın Dövlət idarəçiliyi ilə əlaqədar müxtəlif mövzularda mühazirəsi dinlənilib.

Erasmus (Erasmus+Mobility Agreement Staff Mobility for Teaching) proqramı çərçivəsində tələbələr üçün nəzərdə tutulan mühazirənin məqsədi dövlət idarəçiliyi sahəsində yeni təcrübələri bölüşmək, dijital idarəetmə üsulları barədə gəncləri məlumatlandırmaq, onları yeni bilik və bacarıqlarla tanış etmək olub. Mühazirənin sonunda Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Elmi təşkilat və beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin müdiri dosent Elvin Əzizbəyov "Erasmus+Mobility Agreement Staff Mobility for Teaching" proqramı çərçivəsində mühazirənin uğurla keçdiyini qeyd etmiş, sonda dosent Emrah Ayhana sertifikat təqdim etmişdir.

"Prezident İlham Əliyevin innovativ idarəçilik texnologiyaları və Azərbaycanın siyasi, iqtisadi, hərbi uğurları" mövzusunda təlim

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında (DİA) "ASAN xidmət" mərkəzlərinin əməkdaşları üçün "Prezident İlham Əliyevin innovativ idarəçilik texnologiyaları və Azərbaycan Respublikasının siyasi, iqtisadi, hərbi uğurları" mövzusunda təlim keçirilib.

Təlimdə DİA-nın rektoru akademik Urxan Ələkbərov mövzu üzrə məruzə edib. O, dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin tarixi xidmətlərindən danışıb, 1993-cü ildə Ulu Öndərin hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycan dövlətçiliyinin böyük təhlükələrdən xilas olduğunu, ölkənin ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və elmi-mədəni həyatında əsaslı dönüşün yarandığını qeyd edib. Rektor ölkəmizdə qazanılan uğurların dahi rəhbər Heydər Əliyev siyasətinin bəhrəsi olduğunu deyib.

U.Ələkbərov Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş və Prezident İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyi inkişaf strategiyası sayəsində Azərbaycanın qazandığı nailiyyətlərə diqqət çəkib. O, Prezident İlham Əliyev tərəfindən hazırlanaraq tətbiq edilmiş yeni dövlət idarəçiliyi texnologiyalarının Azərbaycanı davamlı inklüziv inkişafı naminə resurslardan səmərəli istifadə sahəsində regional və qlobal liderə çevirdiyini xüsusi vurğulayıb. U.Ələkbərov bildirib ki, inklüziv inkişaf sahəsində ölkəmizin yüksək göstəricilər əldə etməsi və sosial siyasətin reallaşdırılması baxımından dünya liderinə çevrilməsində Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın müstəsna xidmətləri var. Rektor müstəqil və suveren Azərbaycan dövlətinin keyfiyyətcə yeni olan və 2021–2030-cu illəri əhatə edən strateji mərhələyə daxil olduğunu qeyd edərək, inklüziv cəmiyyətin qurulması prosesinin ölkənin 2030-cu il üçün planlaşdırılmış əsas prioritetləri sırasında olduğunu söyləyib. O, beynəlxalq təşkilatların hesabatlarına əsaslanaraq ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpası ilə səciyyələnən bu yeni strateji dövrdə Azərbaycan Respublikasının bütün dünya üçün prioritet kimi qəbul edilən inklüziv inkişafın planlaşdırılması və idarə edilməsi sahəsindəki uğurlarını dinləyicilərin diqqətinə çatdırıb. U.Ələkbərov işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə aparılan genişmiqyaslı bərpa və quruculuq tədbirlərindən bəhs edib. Xatırladaq ki, Prezident İlham Əliyevin “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”lə bağlı 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamına əsasən, Dövlət İdarəçilik Akademiyası Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi ilə əməkdaşlıq memorandumu çərçivəsində fəaliyyətini davam etdirir. Bununla əlaqədar Dövlət İdarəçilik Akademiyasında təsdiq edilən tədbirlər planına uyğun olaraq dövlət qulluqçuları üçün xüsusi təlimlər keçirilir.

Dövlət İdarəçilik Akademiyası ECAR Erasmus+layihəsinə tərəfdaş seçilib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası səsvermə yolu ilə Avropa Komissiyası tərəfindən maliyyələşdirilən ECAR (Establishment of Rectors Conference in Azerbaijan / Azərbaycanda Rektorlar Konfransının Yaradılması) layihəsinə assosiativ tərəfdaş seçilib.

Bakı Biznes Universitetinin koordinatorluğu və Avropa Komissiyasının maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirilən “Azərbaycanda Rektorlar Konfransının yaradılması” (ECAR) adlı Erasmus+ layihəsi aparıcı Avropa universitetləri ilə əməkdaşlıq çərçivəsində onların təcrübələrini öyrənmək, bu təcrübəni Azərbaycan ali təhsil sferasında tətbiq etməklə Avropa Ali Təhsil Məkanının (EHEA) və Boloniya Prosesinin prinsip və tələblərinə uyğun olaraq keyfiyyətin yüksəldilməsinə, rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına və qlobal inteqrasiyasına nail olmaq məqsədi daşıyır.

Layihənin əsas komponentlərindən biri universitetlərarası əməkdaşlıq və ali təhsil sahəsində milli şəbəkələşməni gücləndirmək olduğundan Dövlət İdarəçilik Akademiyası da bu layihəyə assosiativ tərəfdaşlıq üçün müraciət etmiş və 21 noyabr 2023-cü il tarixində layihə tərəfdaşlarının səsverməsi əsasında Avropa Komissiyası tərəfindən Akademiyanın ECAR layihəsinə assosiativ tərəfdaşlığı təsdiq olunmuşdur.

DİA Ankara Sosial Elmlər Universiteti ilə əməkdaşlığa dair memorandum imzalayıb

Ankara Sosial Elmlər Universitetinin rektoru professor Musa Kazım Arıcan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında (DİA) olub.

Görüşdə çıxış edən DİA-nın rektoru akademik Urxan Ələkbərov Azərbaycanda qazanılan uğurların təməlində əsası Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və Prezident İlham Əliyevin inkişaf etdirdiyi innovativ dövlət idarəçiliyi strategiyasının olduğunu xüsusi vurğulayıb. Akademik bildirib ki, Azərbaycanın hazırkı davamlı inkişafı dövlət idarəçiliyi sahəsində reallaşdırılan ardıcıl uğurlu islahatların nəticəsidir. Professor Musa Kazım Arıcan DİA ilə əməkdaşlığın əhəmiyyətindən danışıb. Rektor rəhbərlik etdiyi universitet haqqında geniş məlumat verərək qeyd edib ki, Ankara Sosial Elmlər Universiteti qısa zamanda dünyanın böyük ali təhsil müəssisələri arasında müasir, dinamik və yenilikçi bir ali məktəb olaraq yerini alıb.

Sonra Dövlət İdarəçilik Akademiyası ilə Ankara Sosial Elmlər Universiteti arasında əməkdaşlığa dair memorandum imzalanıb. Qeyd edək ki, “Heydər Əliyev İli” çərçivəsində Dövlət İdarəçilik Akademiyasının tədbirlər planına uyğun olaraq bu ilin oktyabrında Türkiyəyə səfəri zamanı akademik Urxan Ələkbərov Ankara Sosial Elmlər Universitetinin professor-müəllim və tələbə heyəti üçün təlim keçib. Rektor təlimdə “Davamlı inkişaf məqsədlərinə çatmaq və inklüziv cəmiyyətin formalaşması üçün yeni idarəçilik texnolo-

giyaları – Azərbaycan təcrübəsində” mövzusunda interaktiv təqdimatla çıxış edib. Eyni zamanda, Dövlət İdarəçilik Akademiyası ilə Ankara Sosial Elmlər Universiteti arasında əməkdaşlıq sahələri təhlil edilib, dövlət qulluqçularının təlim və inkişafı üçün vasitələrin mübadiləsinə yönələn fəaliyyət və distant təhsilin gələcəkdə genişlənməsinin aktuallığı barədə fikir mübadiləsi aparılıb.

Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Siyasi idarəetmə fakültəsinin tələbəsi internet olimpiadasının qalibi olmuşdur

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Siyasi idarəetmə fakültəsinin tələbəsi internet olimpiadasının qalibi olmuşdur. MDB Parlamentlərarası Assambleyasının iştirakçısı olan dövlətlərdə Demokratiyanın, parlamentarizmin inkişafının və vətəndaşlarının seçki hüquqlarına riayət olunmasının monitorinqi beynəlxalq institutunun (MDB PA DİMBİ) təşkilatçılığı ilə “Dünya ölkələrinin seçki sistemləri” IV Beynəlxalq tələbə internet-olimpiadası keçirilmişdir. Akademiyanın Siyasi idarəetmə fakültəsinin Politologiya ixtisasının II kurs tələbəsi Qasımzadə Hüseyn Fuad oğlu 1-ci yer tutaraq internet-olimpiadanın qalibi olmuşdur. Qeyd edək ki, Akademiyanın 25 tələbəsi internet olimpiadada iştirak etmişdir. Həmin tələbələrdən 5-i ilk 10-luğa daxil olaraq diplom və hədiyyələrlə təltif edilmişdir. Müvafiq olaraq, Politologiya ixtisasının III kurs tələbəsi Əlişeva Cəmilə İlham qızı 3-cü yer, İctimai siyasət ixtisaslaşmasının I kurs tələbəsi Məmmədzadə Vüsal Hikmət oğlu 4-cü yer, Politologiya ixtisasının II kurs tələbəsi Ədilova Zəhra Qədir qızı 5-ci yer və Politologiya ixtisasının II kurs tələbəsi Tağıyev İlkab Sərdar oğlu 8-ci yer tutmuşdur.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının müəllimləri üçün təlim keçirilib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası "Dillər kafedrası"nın müəllimləri üçün təlim keçirilib. Təlim Kanadanin Kalqari şəhərində yerləşən Kolumbiya Kollecinin baş müəllimləri Simon Best və Fəridə Ağammədova tərəfindən təqdim edilib. Təlimin məqsədi ingilis dilinin tədrisi üzrə materiallarının hazırlanması istiqamətində süni intellektin imkanlarından istifadəyə həsr olunub. Təlim iştirakçıları süni intellektin ingilis dilinin tədrisində müsbət və mənfi tərəflərini müzakirə edib, nəticələrin effektivliyi üçün metodologiyanı öyrəniblər. Eyni zamanda təlimdə iştirakçılar əsas mülahizələri nəzərə alaraq, xarici dil təhsilini təkmilləşdirmək üçün süni intellektdən istifadə etməklə bağlı praktiki anlayışların önəmi haqqında geniş məlumat əldə ediblər. Təlimin sonunda Kolumbiya Kollecinin müəllimləri tərəfindən iştirakçıların sualları cavablandırılıb.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin yubiley tədbirləri çərçivəsində Dövlət İdarəçilik Akademiyasının tələbələri Milli Məclisdə olublar

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 100 illik yubileyi ilə əlaqədar keçirilən tədbirlər çərçivəsində Dövlət İdarəçilik Akademiyasının bir qrup tələbəsi dekabrın 20-də Milli Məclisdə olub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının tələbələri əvvəlcə müstəqil Azərbaycanın memarı Ulu Öndər Heydər Əliyevin adını daşıyan xatirə zalını ziyarət ediblər. Onlar burada Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin həyatının və siyasi fəaliyyətinin müxtəlif dövrlərini əks etdirən eksponatlarla tanış olublar.

Parlamentin plenar iclas zalı ilə tanışlıq zamanı Milli Məclisin Müdafiə, təhlükəsizlik və korrupsiya ilə mübarizə komitəsinin sədri Ziyafət Əsgərov tələbələrə plenar iclas zalında yaradılmış iş şəraiti, Milli Məclisin fəaliyyəti, qanunvericilik prosesinin həyata keçirilməsi prosedurları haqqında məlumat verib.

Ziyafət Əsgərov tələbələrə Heydər Əliyevin Azərbaycan parlamentinə rəhbərlik etdiyi dövr haqqında danışıb. Diqqətə çatdırıb ki, həmin dövrdə Azərbaycanın müasir parlamentarizm ənənələrinin formalaşması, dövlətçiliyin, ordu quruculuğunun möhkəmləndirilməsi, xarici siyasət konsepsiyasının hazırlanması kimi istiqamətlərdə mühüm addımlar atılıb.

Sonra tələbələr Milli Məclisin foyesində yaradılmış və Vətən müharibəsində qazanılmış qələbəyə həsr olunmuş Zəfər Guşəsi ilə tanış olublar. Parlamentlə tanışlıq zamanı ziyarətçilərə bildirilib ki, VI çağırış Milli Məclis formalaşdıqdan sonra spiker Sahibə Qafarova Parlamentin İnzibati binasında mövcud olan görüş otaqlarının və iclas salonlarının adlandırılması haqqında sərəncam imzalayıb. Qonaqlara iclas salonları barədə məlumat verilib.

Ekskursiyanın yekununda Dövlət İdarəçilik Akademiyasının sosial məsələlər, təşkilati işlər və təlim-tərbiyə üzrə müşaviri Zaur Məmmədov Milli Məclislə tanışlıq üçün yaradılan imkana və şəraitə görə parlamentin spikeri Sahibə Qafarovaya təşəkkür edib.

Sonda tələbələr Milli Məclisin İnzibati binasının foyesində Ulu Öndər Heydər Əliyevin abidəsi qarşısında xatirə şəkli çəkdiriblər.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının tələbələri intellektual yarışda iştirak ediblər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası tələbələri intellektual müsabiqədə ikinci yer tutaraq növbəti mərhələyə keçiblər Dekabrın 9-da Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) təşkilatçılığı ilə Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyinə və Prezident İlham Əliyevin doğum gününə həsr edilən tələbələr arasında "Dəmir yumruq" hüquq sahəsində intellektual müsabiqənin ilk mərhələsi keçirilib. Üç mərhələdən ibarət müsabiqədə Elm və Təhsil Nazirliyinin hüquqşünas ixtisasının SABAH qrupları, Bakı Dövlət Universiteti (BDU), DİA – Prezident yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Milli Aviasiya Akademiyası, ADA University, Polis Akademiyası, Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin Heydər Əliyev adına Akademiyası, Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası və Naxçıvan Dövlət Universiteti – NDU-nun Hüquq fakültələrinin tələbələrinin komandası yarışıb. Müsabiqədə DİA-nı Siyasi idarəetmə fakültəsinin Hüquqşünaslıq ixtisasının III kurs tələbələri Ağarzayeva Tamara Mehran qızı, Hüseynli Anar Azər oğlu, İbrahimli Leyla Zaur qızı, Nadirova Ləman Azad qızı və Paşayeva Fidan Mütalib qızı təmsil edib. Dövlət İdarəçilik Akademiyasının komandası 41 bal ilə 9 komanda arasında ikinci yerdə qərarlaşaraq növbəti mərhələyə keçib. Müsabiqənin ikinci mərhələsi dekabrın 16-da, final yarışı isə dekabrın 23-də təşkil ediləcək.

DİA əməkdaşı Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti tərəfindən təşkil olunan təlimdə iştirak edib

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Elmi təşkilat və beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin müdiri, dosent Elvin Əzizbəyov 11-16 dekabr 2023-cü il tarixlərində Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti (GIZ) tərəfindən Şərq Tərəfdaşlığı Ölkələrində Elektron İdarəetmə və Rəqəmsallaşma layihəsi çərçivəsində təşkil olunan Açıq verilənlər (Open data) mövzusunda beynəlxalq təlimdə (Study visit) iştirak edib. Estoniyanın Respublikasının Tallin və Finlandiya Respublikasının Helsinki şəhərlərində Azərbaycan və Şərq Tərəfdaşlığı

Proqramına üzv dövlətlərin müvafiq qurumlarının nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən təlimdə rəqəmsal cəmiyyətin təşviq olunması, kibertəhlükəsizlik və kibergigiyena məsələləri, açıq verilənlərin toplanması, emalı, akkumlyasiyası və qorunması, açıq verilənlərin dövlət idarəçiliyində və özəl sektorda istifadəsi məsələləri ilə bağlı təcrübə mübadiləsi aparılıb.

Təlim zamanı Estoniyanın və Finlandiyanın müxtəlif əlaqəli nazirlikləri, universitetləri, Data mərkəzləri, müvafiq dövlət xidmətləri, e-hökumət agentlikləri, milli kibertəhlükəsizlik mərkəzlərində görüşlər təşkil olunub və bu ölkələrin elektron hökumət təcrübələri öyrənilib.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anım günü

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anım günü ilə əlaqədar DİA-nın kollektivi Fəxri xiyabanda Ulu Öndərin məzarını ziyarət edib, önünə gül dəstələri qoyaraq xatirəsini ehtiramla anıb.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasında "Türk Cəza Qanunu" kitabının təqdimatı olub

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında (DİA) Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş "Türk Cəza Qanunu" kitabının təqdimat mərasimi keçirilib. Tədbirdə DİA-nın rektoru akademik Urxan Ələkbərov Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin elmin, təhsilin inkişafına daim xüsusi önəm verdiyini vurğulayıb. U.Ələkbərov təqdim olunan kitabla bağlı fikirlərini bildirib, onun dəyərli bir nəşr olduğunu deyib. İstanbul Universiteti Hüquq fakültəsinin professoru Fethi Gedikli "Türk Cəza Qanunu"nun Azərbaycan dilinə çevrilməsi hüquq cəmiyyəti arasında qarşılıqlı əlaqənin yaranmasının əsası kimi" mövzusunda məruzə edib. DİA-nın Hüquq kafedrasının müdiri professor İsaxan Vəliyev "Türk Cəza Qanunu"nun Azərbaycan dilinə çevrilməsinin əhəmiyyətindən, türk cəza qanunlarından danışıb. Qeyd olunub ki, hüququn müxtəlif sahələri üzrə təhlillər aparılan zaman "Türk Cəza Qanunu" kitabından istifadə edilə bilər. Nəşr hüquq ixtisası üzrə təhsil alan tələbələr, müəllimlər, hüquqşünaslar, müxtəlif ölkələrin qanunvericiliyinin müqayisəli təhlilini aparan tədqiqatçılar daxil olmaqla geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub. Yunus Əmrə İnstitutunun rektoru Selçuk Karakılıç, Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun İdarə Heyətinin sədri Məhəmməd Quluzadə, Vəkillər Kollegiyası Akademiyasının rəhbəri professor Əmir Əliyev, Elm-Tədris Mərkəzinin rəisi, III dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri Mübariz Əhmədov, Türkiyənin Azərbaycandakı səfirinin müşaviri Muhittin Macit, DİA-nın Hüquq kafedrasının müəllimi Seyfulla Aslanov, dosent Samirə Babayeva və digər çıxış edənlər də Azərbaycan və Türkiyə arasında elm və təhsil əlaqələrindən bəhs edib, təqdim edilən kitabın əhəmiyyətini vurğulayıblar.

“Heydər Əliyev Azərbaycanda gənclər siyasətinin banisidir” mövzusunda elmi-praktik konfrans keçirilib

“Heydər Əliyev İli” çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası və Azərbaycan Gənclər Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə Ümummilli

Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100-cü ildönümünə həsr olunmuş “Heydər Əliyev Azərbaycanda gənclər siyasətinin banisidir” mövzusunda elmi-praktik konfrans keçirilib.

Konfransda çıxış edən Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru akademik Urxan Ələkbərov müstəqil dövlətimizin qurucusu Ümummilli Lider Heydər Əliyevin tarixi xidmətlərini xatırladıb. Rektor nitqində Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş və Prezident İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyi inkişaf strategiyası sayəsində Azərbaycanın qazandığı nailiyyətlərə diqqət çəkib. O, Prezident İlham Əliyev tərəfindən işlənərək tətbiq edilmiş yeni dövlət idarəçiliyi texnologiyalarının Azərbaycanı davamlı inklüziv inkişaf naminə resurslardan səmərəli istifadə üzrə regional və qlobal liderə çevrilməsinə gətirib çıxardığını xüsusi vurğulayıb. Eyni zamanda, Azərbaycanda tətbiq edilən innovativ idarəçilik texnologiyaları kompleksinin yüksək səmərəliliyinin BMT Təhlükəsizlik Şurasının 4 qətnaməsinin uğurla yerinə yetirilməsində və Ermənistan tərəfindən 30 ilə yaxın işğal altında saxlanılan ərazilərin azad edilməsində təsdiqini tapdığını bildirib.

Akademik Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tam bərpasını dövlətimizin başçısının innovativ inkişaf strategiyasının təntənəli yekunu kimi dəyərləndirib. O, beynəlxalq təşkilatların hesabatlarına əsaslanaraq, ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpası ilə səciyyələnən bu yeni mərhələdə Azərbaycan Respublikasının bütün dünya üçün prioritet kimi qəbul edilən inklüziv inkişafın planlaşdırılması və idarə-edilməsi sahəsindəki uğurlarını dinləyicilərin diqqətinə çatdırıb. U.Ələkbərov məruzəsini işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aparılan quruculuq işləri, müstəqillik dövründə qazanılan siyasi, iqtisadi, hərbi uğurlar, inklüziv inkişafın idarə olunması sahəsində ölkənin əldə etdiyi nailiyyətlər barədə geniş elmi təhlilə əsaslanan məlumatlar verib, qazanılan uğurların davam etdirilməsində gənclərin fəaliyyətini önəmsəyib və onların intellektual imkanlarını yüksək qiymətləndirib.

Elmi praktik konfransın açılışında gənclər və idman nazirinin müavini Fərhad Hacıyev, Gənclər Fondunun icraçı direktoru vəzifəsini icra edən Qədir Xəlilov, Milli Məclisin Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komitəsinin sədri Sadiq Qurbanov, Milli Məclisin deputatı, Siyasi araşdırmalar institutunun direktoru, professor, Elman Nəsirov, Milli Məclisin deputatı, Dövlət qulluğu və kadr siyasəti kafedrasının dosenti Aydın Mirzəzadə, Hüquq kafedrasının müdiri, professor İsaxan Vəliyev və digərləri çıxış ediblər.

Çıxışlarda ölkəmizdə dövlət gənclər siyasətinin əsasını qoyan Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycan gənclərinə hər zaman xüsusi qayğı ilə yanaşdığını onlara böyük etimad göstərdiyini vurğulayıblar. Natiqlər qeyd ediblər ki, bu gün gənclərimizin ölkənin siyasi, sosial-iqtisadi sahələrində mühüm vəzifələrə təyin olunması, onlara böyük ümidlər bəslənilməsi Ulu Öndər tərəfindən təməli qoyulan gənclər siyasətinin davamıdır.

Daha sonra elmi-praktik konfrans bölmə iclaslarında öz işini davam etdirib.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru İkinci İstanbul İnsan Resursları Forumunda iştirak edib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru akademik Urxan Ələkbərov və Tədris-metodiki və analitika şöbənin müdiri professor Ziyafət Həbibova Türkiyə Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının İnsan Resursları İdarəsi tərəfindən keçirilən II İstanbul İnsan Resursları Forumunda iştirak ediblər. Forum çərçivəsində Türk Dövlətləri Təşkilatına üzv və müşahidəçi dövlətlərin nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən seminarlarda birgə təlim və inkişaf fəaliyyəti istiqamətlərində fikir mübadiləsi aparılıb. Hər bir üzv qurum Türk Dövlətləri Təşkilatının 2024-cü il planları və insan resursları sahəsində əməkdaşlığa dair yol xəritəsi ilə bağlı öz fikir və təkliflərini bildirib. Növbəti gün "Cəmiyyət 5.0" (İnsan Mərkəzli Cəmiyyət) mövzusunda keçirilən Forum Türkiyənin vitse-prezidenti Cevdet Yılmazın açılış nitqi ilə başlayıb. Tədbirdə dövlət qurumları, özəl sektor təşkilatları, yerli hökumətlər və akademik ictimaiyyətdən insan resursları üzrə mütəxəssislərlə yanaşı, beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri də iştirak ediblər. Məlumat üçün qeyd edək ki, 10 oktyabr 2023-cü il tarixində Türkiyə Respublikası Prezident Administrasiyası yanında İnsan Resursları Ofisi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası arasında əməkdaşlığa dair protokol imzalanıb. Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında iqtisadi əməkdaşlıq üzrə birgə hökumətlərarası komissiyanın doqquzuncu iclasında imzalanmış protokol çərçivəsində iki ölkənin dövlət qulluqçularının hazırlanması və inkişafı sahəsində əməkdaşlığına dair qərar qəbul olunub. Protokola əlavə edilmiş Fəaliyyət Planında, həmçinin təhsil və insan resurslarının inkişafı ilə bağlı birgə fəaliyyətin qarşılıqlı münasibətlərə təkan verəcəyi vurğulanıb. Qeyd edilib ki, bu tədbirin əsas məqsədi insan resursları sahəsində müxtəlif ölkələrin təcrübələrini öyrənmək, insan resurslarının idarə olunması ilə bağlı gələcək perspektivləri müəyyən etmək, bu sahədə strategiyalar hazırlamaq üçün müxtəlif qurum və təşkilatların nümayəndələrini bir araya gətirmək və bu sahədə maarifləndirməni gücləndirməkdir.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasında bayram tədbiri keçirilib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında 31 dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü və Yeni İl münasibəti ilə bayram tədbiri keçirilib. DİA-nın rektoru, akademik Urxan Ələkbərov kollektivi təbrik edib, xoş arzularını bildirib. O, Ümummilli lider, dünya şöhrətli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin dəyərlərimizin qorunub saxlanmasında misilsiz tarixi xidmətlərini qeyd edib, onun ideyalarının Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirildiyini vurğulayıb.

MÜNDƏRİCAT

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin fəaliyyətinin qısa xronikası...........7

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəsmi qəbulları..............................15

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin səfərləri..33

Gürcüstan Respublikasına işgüzar səfər 33

Qırğızıstan Respublikasına işgüzar səfər...35

Xankəndi şəhərinə, Tərtər, Şuşa, Xocalı, Xocavənd, Ağdam və Füzuli rayonlarına səfər..37

Sumqayıt şəhərinə səfər..48

Qazaxıstan Respublikasına səfər 50

Xankəndi şəhərinə, Kəlbəcər, Şuşa və Füzuli rayonlarına səfər...53

Özbəkistan Respublikasına işgüzar səfər 59

İsmayıllı rayonuna səfər 63

Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinə səfər 64

Serbiya Respublikasına səfər..65

Xankəndi şəhərinə, Xocavənd, Şuşa və Xocalı rayonlarına səfər 69

Ağdam rayonuna səfər..73

Rusiya Federasiyasına işgüzar səfər 76

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin nitqləri, çıxışları və müsahibələri 77

74-cü Beynəlxalq Astronavtika Konqresinin açılış mərasimində İlham Əliyevin nitqi 77

İlham Əliyevin 230 MVt gücündə Qaradağ Günəş Elektrik Stansiyasının rəsmi açılış mərasimində nitqi 79

Azərbaycan və İraq prezidentləri mətbuata bəyanatlarla çıxış ediblər 81

BMT-nin Mərkəzi Asiya Ölkələrinin İqtisadiyyatları üçün Xüsusi Proqramının – SPECA-nın Zirvə görüşündə İlham Əliyevin nitqi 83

İlham Əliyev "Euronews" televiziyasına müsahibə verib.. 85

COP29-un gələn il ölkəmizdə keçirilməsi ilə əlaqədar İlham Əliyevin nitqi 89

TARİX

Hadi Rəcəbli. Azərbaycanda repatriasiya prosesinin effektiv reallaşmasının əsasları 91
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.91

Agalar Abbasbeyli, Ismayil Aliyev. The Role of the National Leader
of the Azerbaijani People Heydar Aliyev in the Formation of the Azerbaijani Diaspora 101
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.101

Nailə Hüseynova. Bakı neft sənayesinin problemləri "Azərbaycan" qəzeti səhifələrində
(1918-1920-ci illər) 111
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.111

KULTUROLOGİYA

Фуад Мамедов. Культурологическое образование и устойчивое развитие человека,
общества и государства 121
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.121

SİYASİ NƏZƏRİYYƏ

Sevda Əliyeva (Əhədova). Azərbaycan Respublikasında sosial-humanitar sahələrin
inkişafının gender aspektləri 133
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.133

Yusif Ağayev. Azərbaycan Respublikasında mədəniyyətlərarası dialoq və
tolerantlıq mühitinin formalaşmasını şərtləndirən amillər: nəzəri-konseptual yanaşma 145
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.145

HÜQUQ

Samirə Babayeva. Cinayət qanununun təkmilləşdirilməsinin aktual məsələləri 153
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.153

DAVAMLI İNKİŞAFIN İDARƏ EDİLMƏSİ

Fuad Hümbətov. Ekoloji və siyasi təhlükəsizlik risklərinin korrelyasiyası və
onların qarşısının alınmasında beynəlxalq əməkdaşlığın rolu 161
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.161

Ülfət Mehdiyev. 2030-cu ilə qədər milli sosial-iqtisadi prioritetlər kontekstində təhsil
sahəsində dövlət siyasətinin istiqamətləri 187
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.187

SİYASİ MƏDƏNİYYƏT

Тамилла Гусейнова. Роль общенационального лидера Гейдара Алиева
в формировании поликультурного общества в Азербайджанской Республике 197
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.197

ELEKTRON DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ VƏ İNTELLEKTUAL SİSTEMLƏR

Elvin Əzizbəyov, Elvin Məmmədov. Azərbaycan Respublikasında yerüstü nəqliyyat infrastrukturunun inkişaf perspektivləri 205
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.205

Atiq Əliyev, Kəmalə Əzizova. Sərhədçi şəbəkəsinin məlumat dəstəyindən müstəqil sərhəd naryadı trayektoriyasına əsaslanan naviqasiya 215
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.215

G Ə N C T Ə D Q İ Q A T Ç I L A R

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR TARİXİ

Günel Əfəndiyeva. Post Brexit dövründə Transatlantik münasibətlər 227
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.227

Aynur Kərimova. Azərbaycanın İsraillə strateji əlaqələrinin qurulmasında Heydər Əliyevin rolu 239
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.239

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR

Səbinə Mustafayeva. Heydər Əliyev və Azərbaycanda insan hüquqlarının inkişafı 249
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.249

Fuad Şammadov. Azərbaycanda ordu quruculuğu prosesinin inkişaf dinamikası 261
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.261

FƏLSƏFƏ

Fazilə Əliyeva. Müasir fəlsəfədə "ontoloji dönüş" və "yeni ontologiya"nın əsas prinsipləri ..271
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.271

SİYASİ İNSTİTUTLAR VƏ SİSTEMLƏR

Emin Həsənli. Azərbaycanın güclü və ədalətli idarəetmə siyasəti və onun nəticələri....................283
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.283

Nigar Adilova. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları və siyasi mədəniyyətin yenilənməsi: nəzəri yanaşmaların təhlili....................291
DOI 10.30546/2309-1347.84.2023.291

Dövlət İdarəçilik Akademiyasında 301

«Dövlət idarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə» jurnalına məqalələrin təqdimolunma qaydası

1. Məqalə Azərbaycan, İngilis və Rus dillərində qəbul edilir.
2. Məqalənin adı, müəllif(lər)i, müəllif(lər)in elmi dərəcəsi, vəzifələri, ad və soyadları, çalışdıqları qurum və elektron poçt (e-posta) ünvanları yuxarıda sağ tərəfdə göstərilir.
3. Məqalənin həcmi 8 səhifədən az olmamalı (Microsoft Word formatında), 1,5 (bir tam onda beş) intervalla, Times New Roman 12 şriftilə yazılmalı, A4 formatında və elektron daşıyıcıda təqdim olunmalıdır.
4. Məqalədə xülasə (Azərbaycan, İngilis və Rus dillərində), açar söz (Azərbaycan, İngilis və Rus dillərində, ən çox 6 söz) qeyd olunmalıdır.
5. Məqalənin xülasəsi məqalənin məzmununa uyğun olmalı, 150-200 sözdən çox olmamalı, tədqiqatın məqsədini, əhəmiyyətini və elmi dövriyyədəki yerini, istifadə edilən metodları, tətbiq dairəsini göstərməlidir.
6. Elmi məqalənin sonunda elm sahəsinin və məqalənin xarakterinə uyğun olaraq işin elmi yeniliyi, tətbiqi əhəmiyyəti və s. aydın şəkildə qeyd olunmalıdır.
7. Məqalədə elmi mənbələrə istinadlar olmalıdır. Son 5-10 ilin elmi məqalələrinə, monoqrafiyalarına və s. istinadlara üstünlük verilməlidir. Məqalədə istinad olunmuş mənbələr ədəbiyyat siyahısında əlifba sırası ilə yazılmalı və nömrələnməlidir. İstinad olunmuş mənbənin ədəbiyyat siyahısındakı nömrəsi və səhifə nömrəsi mətndəki istinaddan sonra kvadrat və ya adi mötərizədə göstərilir. Məsələn (39, s.127-128), [27, s.237] və s.
8. Məqalələr orijinal olmalı və əvvəllər başqa yerli və ya beynəlxalq jurnallara, konfranslara təqdim edilməməlidir.
9. Məqalələr gizli rəyçilərin rəyindən sonra redaksiya heyətinin qərarı ilə çapa tövsiyə edilir.

Procedure for Submitting Articles to the Journal «Public Administration: Theory and Practice»

1. The article is accepted in Azerbaijani, English and Russian languages.
2. The title of the article, the author (s), author’s (s’) academic affiliation, titles, names and surnames, workplace and electronic mail address (e-mail) addresses should be displayed above on the right side.
3. The content of the article should be no less than 8 pages (in Microsoft Word format), 1,5 space, Times New Roman 12 fonts and must be submitted electronically in A4 format.
4. The article should contain summary, (English, Russian and Azerbaijani languages), keyword (English, Russian and Azerbaijani languages, no more than six words)
5. The summary of the article must be in line with the content of the article, should not exceed 150-200 words, must indicate the purpose and importance of the research, the methods that used as well as the scope of the study.
6. At the end of the scientific article, the scientific originality and the importance of the emprisicm should be clearly stated in accordance with the character of the scientific field and article.
7. The article should contain references to scientific sources. The scientific articles, monographs and etc.that have been written for the last 5-10 years should be preferred. The sources referred in the article must be listed in an alphabetical order in the reference list. The number and page number of the referred article in the reference list should be displayed in parantheses or brackets after the reference in the text. For instance, (39, p.127-128), [27, s.237] and etc.

8. The articles should be original and should not be previously submitted to other local or international journals and conferences.
9. The articles are recommended to publication by the decision of journal's editorial board after the opinion of peer reviewers.

Правила предоставления статей для публикации в журнале «Государственное управление: теория и практика»

1. Статья принимается на азербайджанском, английском и русском языках.
2. Название статьи, автор(ы), ученая степень автора(ов), занимаемая должность, имя и фамилия автора(ов), организация, где они работают, адрес электронной почты указываются в верхнем правом углу.
3. Объем статьи не должен быть менее 8 страниц (в формате Microsoft Word), с междустрочным интервалом – 1,5 (полуторный), размером шрифта – 12 пт в формате А4 и должен предоставляться на электронном носителе.
4. В статье должны быть указаны резюме (азербайджанском, английском и русском языках), ключевые слова (на азербайджанском, английском и русском языках, не более 6-ти слов).
5. Резюме статьи должно соответствовать содержанию статьи, и не превышать 150-200 слов, должны быть указаны цель, значимость и место в научном обороте исследования, используемые методы, сфера применения.
6. В конце научной статьи в соответствии с областью науки и характером статьи должны быть чётко сформулированы научная новизна работы, значимость её внедрения и др.
7. В статье должны быть ссылки на научные источники, преимущественно на научные статьи, монографии и др. за последние 5-10 лет. Источники, на которых были ссылки в статье, должны быть пронумерованы и включены в список литературы в алфавитном порядке. Номер источника и страницу, на которую была сделана ссылка, в тексте следует указать в квадратных или обычных скобках. Например, (39, s.127-128), [27, s.237] и т.д.
8. Статья должна быть оригинальной и ранее непредставленной в местные или международные журналы, конференции.
9. Статья рекомендуется к публикации по решению редколлегии после получения отзыва от тайных (неразглашаемых) рецензентов.

Dövlət idarəçiliyi:
nəzəriyyə və təcrübə

Elmi-nəzəri jurnal

2023, №4(84)

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fəaliyyətini
əks etdirən bölməni *siyasi elmlər doktoru, professor E.Nəsirov,*
siyasi elmlər doktoru, professor E.Əhmədov,
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent B.Haqverdiyev
və baş müəllim *F.Şammadov*
AzərTAc-ın materialları əsasında hazırlamışlar.

İngilis dilində xülasələr *filologiya üzrə fəlsəfə foktoru,*
dosent Ülkər Şəfiyeva tərəfindən redaktə edilmişdir.

Redaktoru *Günay Maqsudova*
Kompüter dizayneri *İradə Təhməzova*

Elmi jurnalın Rəqəmsal Obyekt İdentifikatorları (DOI)
"Qlobal Əməkdaşlıq və Analitik Araşdırmalar Mərkəzi " İB-yi tərəfindən təmin edilir.

Lisenziya: AB № 022732,
Qeydiyyat № b 532, 08.04.2003-cü il.
Redaksiyanın ünvanı:
Bakı, Az-1001, Lermontov küç., 74
(Dövlət İdarəçilik Akademiyası).
E-mail: publishing@dia.edu.az
Telefonlar: (012) 492-65-29; (012) 437-19-75; (012) 497-71-86
Fax: (012) 492-65-15

«Aspoliqraf LTD» MMC-nin
mətbəəsində hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.
Sifariş 65. Tiraj 500.

Journal of Public Administration:
Theory and Practice

Scientific and theoretical journal

2023, №4(84)

The section covering activities the President of the Republic of Azerbaijan
is prepared on the basis of AzərTAC materials and is compiled by
E.Nasirov, Dr. of political sciences, professor;
E.Ahmadov, Dr. of political sciences, professor;
Dr. B. Hagverdiyev, Ph.D. in Psychology, Associate professor
and *F.Shammadov,* senior lecturer, all from Academy of Public Administration.

The summaries of the articles were edited by *Ulker Shafiyeva, Ph.D., Associate professor*

Editor *Gunay Maqsudova*
Computer designers *Irada Tahmazova*

The Digital Object Identifiers (DOIs) of the scientific journal are provided
by the " Center for Global Cooperation and Analytical Research"

License: AB No. 022732
Registration No. b 532, 08.04.2003
Address of Publisher:
Baku, Az-1001, Lermontov st., 74
(Academy of Public Administration)
E-mail: publishing@dia.edu.az
Phone: (012) 492-65-29; (012) 437-19-75; (012) 497-71-86
Fax: (012) 492-65-15

Printed from ready made diapositives at the printing house of the
«Aspoliqraf LTD»
Order 65. Number of copies printed 500.